

1/2 U. Lihel.

Prozaur

Slovenska

slovstvena čitanka

za

sedmi in osmi razred srednjih šol.

Sestavil

dr. Jakob Sket,

c. kr. profesor.

Cena

Na Dunaju.

V c. kr. zalogi šolskih knjig.

1893.

X 932 M

Handwritten signature

Slovenska

slovestvena čitanka

...in ...

93211

X 3274/1948

Predgovor.

„Slovenski slovstveni čitanki za sedmi in osmi razred srednjih šol“ je namen, da pokaže v glavnih potezah razvitek slovenskega slovstva in vsega prosvetnega življenja v Slovencih od prvega početka do sedanje dobe.

Začenši z najstarejšimi slovenskimi spomeniki, zasledoval sem naše duševno življenje in slovstveno gibanje po raznih dobah, kazal težnje in delovanje posameznih pisateljev ter skupno narisal splošni značaj vsakere slovstvene dobe same záse. Ta svoj namen sem skušal doseči na ta način, da sem podal na čelu vsake dobe kratek pregled njenega slovstvenega gibanja, potem pa zaporedoma razvrstil primere posameznih pisateljev dotične dobe. Le za one pisatelje, ki so bili za svoj čas nekako sredotočje vsemu slovstvenemu delovanju, odločil sem posebne životopisne črtice, a to zategadelj, da se natanje pokaže vrednost njihovih del in ves njihov vpliv na daljni razvitek našega duševnega življenja.

Gledé na vsebino naše književnosti je opomniti, da je bila ista, kakor znano, do konca osemnajstega stoletja skoro izključno nabožnega značaja. Vendar pa sem našel v nabožnih in verskih knjigah tudi takih primerov, ki v obče zanimajo po svoji vsebini ter kažejo, kako blago so naši književniki delovali na duševni razvoj priprostega ljudstva. Zlasti zanimivi so predgovori raznim knjigam. Prvič niso prevodi, kakor čestokrat knjige same, drugič pa se omenjajo v njih razmere jezikovne in slovstvene, tako da se v predgovoru večkrat zrcali značaj istodobne književnosti ter določuje stališče in delokrog dotičnega pisatelja. Iz predgovorov naših starejših knjig, zlasti iz protestantske dobe, zvemo marsikaj zanimivega, posebno o razvitku naše pisave in našega jezika, in ker nam tako dopolnjujejo sliko našega prosvetnega življenja, zdeli so se mi pripravni, da jim odkažem mesto v slovstveni čitanki.

Na vsako posamezno dobo sem se kolikor mogoče jednako oziral in njeni vrednosti primerno sem podal tudi značilnih primerov iz nje. Niti kajkavskih pisateljev nisem popolnoma opustil, in upam, da sem s tem ustregel občni potrebi. Ker je pa zraven vsebine v vsaki dobi in pri vsakem starejšem pisatelju jezik največje važnosti in zanimivosti za nas, podal sem vse primere takó,

kakor so jih objavili dotični pisatelji. Po daljšem premišljevanju sem se odločil za to načelo in od njega nisem odstopil niti pri pisateljih najnovejše dobe. Vsakemu književniku sem pustil lastno mu pisavo, razporedbo besed in oblike neizpremenjene; le namesto bohoričice, metelčice, dajničice in ogersko-hrvatskega črkopisa sem prepisal vse v sedaj nam navadno gajico. Ta izprememba pa zadeva skoro le sičnike in šumnike in goltnik *k*, kterega sem pisal tudi tam, kjer ga pisatelj nadomešča z latinskim *c* ali *ch*. Nadalje sem stavil ločila po sedanjem načinu in besede tako ločil in vezal, kakor je običajno v naši pisavi, vse pa pisal z majhnimi začetnimi črkami po sedanjem pravopisu.

Na ta način lahko vsakdo spozna pisne posebnosti dotičnega pisatelja in vsaktere razlike njegovega narečja ter vidi natanko, kako so se razvijale oblike in pisale posamezne besede od sredine šestnajstega stoletja do novejšega časa.

Od najnovejših pisateljev je v knjigi primeroma malo vzgledov, kajti od še živečih književnikov sem sprejel v to čitanko le tri najznamenitejše pesnike. To majhno število primerov iz zadnjih dveh desetletij našega bujno se razvijajočega slovstva pa bode, upam, navzlic temu zadostovalo, ker dopolnjujejo sliko sedanjega slovstvenega delovanja ostale moje slovenske čitanke za srednje šole, osobito čitanka za peti in šesti gimnazijski razred, kjer se kaže tudi naše narodno slovstvo. Vse te čitanke obsegajo cvet naše književnosti in dajejo kolikor toliko splošno sliko našega slovstva.

Končno mi je še opozoriti na opombe. V pridejanih, precej obilnih opombah se pojasnjujejo in razlagajo naši spomeniki in manj znane jezikovne prikazni starejših pisateljev; osobito sem se potrudil, da razložim to, kar je potrebno, pri brizinskih spomenikih, ker bi bili sicer učencem neumevni in pretežki za nje. Razun tega dopolnjujejo opombe tudi marsiktero stran v našem slovstvu, ktere ni bilo mogoče pri kratkem pregledu posameznih dob dovolj obširno pojasniti; zlasti najdeš v njih več skromnih životopisnih črtic in drugih zanimivih prosvetno-zgodovinskih podatkov.

V Celovcu, koncem leta 1892.

Dr. J. Sket.

Kazalo.

Srednjeveška doba. VI—XVI. stoletje.

	Stran
1. Nekdanje naselbine slovenske.	1
2. Zgodovinske črtice o Slovencih od VI—X. stoletja.	5
3. Državne in prosvetne razmere v Slovencih od X—XVI. stoletja.	10
4. Slovenski jezik od X—XVI. stoletja.	21

Slovenski spomeniki.

5. Brizinski spomeniki.	
a) Očitna izpoved.	27
b) Homilija.	28
c) Izpovedna molitev.	30
6. Celovski rokopis.	32
7. Ljubljanski rokopis.	
a) Očitna izpoved.	32
b) Pesen „Salve regina“.	34
8. Iz beneško-slovenskega rokopisa iz leta 1497.	34
9. Prisežni obrazci iz rokopisa Kranjskega mesta.	
a) Prisega za meščana.	35
b) Prisega za svetnika.	35
c) Prisega za sodnika.	36
d) Prisega za porotnika.	36

Protestantska doba. 1550—1595.

10. Splošen pregled protestanske dobe.	37
11. Glavni pisatelji v dobi protestantski.	41
12. Primož Trubar.	
a) Predgovor iz Katekizma. 1550.	50
b) Predgovor iz Abecedarija. 1550.	51
c) Predgovor iz Katekizma druge izdaje. 1555.	52
d) Predgovor iz Evangelija sv. Matevža. 1555.	53
e) Iz prvega dela novega zakona. 1557.	
1. Obseg prvega dela novega zakona.	55
2. Lukež X. 25—38.	56
13. Sebastijan Krelj in Jurij Juričič.	
a) Iz Postile slovenske. 1567.	
1. Predgovor k Postili slovenski.	57
2. Lukež VIII. 4—9.	59
b) Iz Postile slovenske. 1578.	
1. Lukež VIII. 4—9.	59
2. Lukež VII. 11—17.	59
14. Jurij Dalmatin.	
a) Iz Pasijona. 1576.	60

	Stran
b) Iz Sv. pisma. 1584.	
1. Iz predgovora k Sv. pismu.	60
2. Psalm 46. (stsl. 45.).	61
3. Lukež X. 30—36.	61
4. Matevž XX. 1—7.	62
c) Iz Krščanskih lepih molitev. 1584.	
Ena druga molitou zupar Turka.	62
15. Adam Bohorič.	
Ena druga otročia peisam.	63
16. Predgovor iz Hišne postile Lutrove. 1595.	64
17. Duhovne pesni protestantske.	
1. Ena druga božična pejsen.	66
2. Ta stara velikanočna pejsen.	67
3. Ta stara peisen od svetiga duha.	67
4. Večerna molitov.	68
5. Prošna za myr.	68
6. Ena serčna molitou zuper Turke.	68
7. Ena peisen, kadar oče eden čez daželo yti.	69
18. Kajkavski pisatelji v XVI. stoletju.	70
19. Iz Kronike Antona Vramca. 1578.	
Kralj Matjaž.	71
Katoliška doba. 1595 — 1765.	
20. Kratek pregled katoliške dobe.	75
21. Tomaž Hren.	
a) Prisežni obrazec za izpreobrnjenje. 1600.	83
b) Evangelija in listovi. 1612.	
1. Lukež X. 30—35.	84
2. Lukež VI. 41. 42.	84
3. Molitva po pridigi.	85
4. Ena kârščanska spuvid.	85
22. Janez Ludovik Schoenleben.	
Evangelija in listovi. 1672.	
1. Lukež VI. 41. 42.	86
2. Od divice matere Marie čez leitu (pesen).	86
3. Oče naš, češčena Marija in vera.	87
23. Matija Kastelec.	
a) Bratovske bukvice sv. roženkranca. 1678.	
1. Peissen Marie divice. Magnificat	88
2. Psalm 14. (15.) Domine, quis habitabit.	88
b) Nebeški cilj. 1684.	
1. O srdu. § 1., 2., 3.	89
2. O jeziku. § 1., 2., 3.	90
c) Nauk kristjanski. 1688.	
1. O četrti zapovedi. § 1., 2.	91
2. Iz „božje pratike“.	92
24. Janez Bajkart Valvazor.	
a) Zaštitno vošejne te krajske dežele (pesen). J. Zizenčeli.	93
b) „Slava vojvodine kranjske“. J. Bleiweis (1853).	93
25. Janez Krstnik od Sv. Križa.	
a) Pridige. I. del. 1691.	
Predgovor.	96
b) Pridige. III. del. 1696.	
Povest o možu in ženi.	98
c) Pridige. IV. del. 1700.	
Ob času vojske leta 1683.	99

26. Oče Hipolit.		
a) Orbis pictus. 1711.		Stran
1. Poljsko delo.		100
2. Preja.		101
3. Tkanje.		101
b) Bukvice Tomaža Kempenčana. 1719.		
1. O ničémernosti svetá.		101
2. O čitanju sv. pisma.		102
27. Pasijonske igre.		
I. podoba.		
a) Angelj z mečem.		102
b) Angelj s kelihom.		102
c) Angelj s petelinom.		103
II. podoba. Hudiči in pogubljená duša.		103
XI. podoba. Ljubezen (Cupido).		103
28. Oče Rogerij.		
a) Pridige o svetnikih. I. del. 1731.		
1. Pravljica o salamandri.		104
2. O vrtnici.		105
b) Pridige o svetnikih. II. del. 1743.		
O človeškem srcu.		105
29. Jernej Basar.		
Pridige. 1734.		
1. Iz predgovora.		107
2. O zamudi časa. 1., 2.		108
30. Miha Paglovec.		
a) Iz predgovora k „Tomažu Kempenčanu“. 1745.		110
b) Iz predgovora k „Sveti vojski“. 1747.		110
31. Kajkavski pisatelji v XVII. stoletju.		111
32. Peter Petretič.		
Sv. evangeliji. 1651.		
1. Iz predgovora. 1., 2.		111
2. Opazka o posvetnih pesnih.		113
3. Ave, maris stella (pesen).		113
33. Jurij Habelič.		
„Prvi otca našega Adama greh.“ 1674.		
1. Predgovor.		114
2. Nestanost priprostega ljudstva.		114
Preporod slovenskega slovstva. 1765—1843.		
A.		
34. Prehodna doba. 1765—1795.		116
35. Marko Pohlin.		
a) Hvala o. Marku iz Pisanic. 1779. J. Mibelič.		123
b) Iz predgovora k Malemu besedišču. 1782.		123
c) Iz predgovora h Kratkočasnim ugankam. 1788.		125
d) Popis kranjske dežele iz knjige: Kmetom za potrebo. 1789.		125
36. Jurij Japelj.		
a) Veliki katekizem. 1779.		
Castitka presvetli cesarici.		127
b) Zbrane molitve. 1786.		
Psalm Miserere.		127
c) Pridige za vse nedelje. I. del. 1794.		
O delu.		129
37. Blaž Kumerdej in Jurij Japelj.		
a) Bralne vadbe za ljudske šole. 1778. 1796.		
Skrivalec.		130

	Stran
b) Sv. pismo novega zakona. 1784.	
Lukež X. 30—36.	131
c) Sv. pismo starega zakona. I. zvezek. 1791.	
Iz drugih Mojzesovih bukev, 1—5.	131
38. Ožbald Gutsman.	
a) Kristjanske resnice. 1770.	
1. Predgovor.	131
2. O ljubezni proti bližnjemu.	132
b) Evangelije in branje. 1780.	
Lukež XXIV. 13—35.	133
c) Pregovori in reki iz slovarja. 1789.	134
39. Jožef Hasl.	
Predgovor k Svetemu postu. 1770.	135
40. Štefan Kuzmič.	
Novi zakon. 1771.	
1. Iz predgovora.	138
2. Lukež VI. 41. 42.	139
3. Lukež XXIV. 13—35.	139
41. Leopold Volkmer.	
a) Basni in pesni.	
1. Lipa ali slatka kerčma.	140
2. Sinica ali kaštigana prevzetnost.	141
3. Sivec ali srečna podložnost.	142
b) O slavnem pesniku Slovenskih goric in njegovi dobi. A. Slomšek (1853).	144
B.	
42. Vodnikova doba. 1795—1830.	146
43. Životopisne črtice o Valentínu Vodniku.	151
44. Valentin Vodnik.	
a) Iz Pisanic. 1781.	
Prošna za krajnsko modrino (pesen).	160
b) Iz Velike pratike. 1795—1797.	
Popissovanje krajnske dežele.	161
c) Iz Ljubljanskih novic. 1797—1800.	
Povedanje od slovenskiga jezika. I., II.	163
d) Iz predgovora h Kuharskim bukvam. 1799.	167
e) Pesni za pokušnjo. 1806.	
1. Zadovoljni Krajn'c.	168
2. Star' pévic, ne boj se péti.	168
f) Pesni za brámbovce. 1809.	
1. Predgovor.	169
2. Radovoljni brambovci.	170
3. Brambovska molitev.	170
g) Iz predgovora k Pismenosti. 1811.	171
h) Iliria oživljena (pesen).	172
i) Pesni Anakreontove.	
Skeržák.	173
k) Moj spominik (pesen).	173
45. Matevž Ravnikar.	
Zgodbe svetega pisma za mlade ljudi. 1815—1817.	
1. Iz predgovora.	174
2. Od božje vsigapričijóčnosti. (Psalm 138.)	175
3. Obúd k' zavúpanju v' Bogá. (Psalm 45.)	176
4. Poslušá naj me. (Psalm 33.)	176
5. Mozesova zahváljena pesem.	177

	Stran
46. France Metelko.	
Ezopove basni iz slovnice. 1825.	
1. Volk inù jagnje.	178
2. Zajci inù žabe.	178
3. Medvêd inù bêčele.	178
47. Janez Primic.	
a) „Prava pot k dobremu stanu.“ 1812.	
1. Predgovor.	179
2. Pregovori.	179
b) Nemško-slovenska branja. 1813.	
O starih Slovanih.	179
48. Janez Leopold Šmigoc.	
Vadbe v slovnici. 1812.	
1. Polsko dèlo.	181
2. Živinska reja.	183
3. Pèelarija.	183
49. Peter Dajko.	
a) Kratke basni in povesti iz slovnice. 1824.	
1. Leb, osel ino zavec.	184
2. Želez ino orel.	184
3. Apèles ino Aleksandrov konj.	184
4. Trije popotniki ino kerèmarica.	184
b) Iz posvetne pesmarice. 1827.	
1. O namenu posvetne pesmarice.	185
2. Mladost (pesen).	186
3. Popevajoçi škerlec (pesen).	186
50. Miha Andreas.	
1. Francoska vojska (pesen).	187
2. Praznost sveta (pesen).	187
51. Urban Jarnik.	
a) Pesni.	
1. Moj sedanjí kraj.	188
2. Zvézdje.	188
3. Krèš.	188
b) Zbér lepíh naukov za slovensko mladino. 1814.	
1. Predgovor.	189
2. Sirotej je osla zgubil.	191
3. Osel in lev.	192
52. Valentin Stanič.	
a) Pesni za kmete in mlade ljudi. 1822, 1838.	
1. Kmètovski stán.	193
2. Kmet svojimu sinu.	193
b) Hvala vinske tertè (pesen).	194
C.	
53. Prešèrnova doba. 1830—1843.	196
54. Kranjska Čbelica.	201
55. Miha Kastelec.	
1. Prijatlam krajnšine.	206
2. Zatèti.	206
3. Blagor prostim.	207
4. Natura.	207
56. Jakob Zupan.	
1. Jesén.	207
2. Baron Valvazor.	208
3. Baron Cojz Žiga.	208

	Stran
57. Blaž Potočnik.	
1. Vodniku per Savici 1829.	209
2. Ženjice.	209
3. Hči na grobu matere.	209
4. Prašanje — odgovor.	210
58. Janez Cigler.	
a) Povračilo (pesen).	210
b) Iz povesti: Sreča v nesreči. 1836. Ludvik Bodin, Svetinov sovražnik, hudodélnik, vjet.	211
c) Iz povesti: Življenje sv. Heme. 1839. Puntarski knapji se združijo in se celi vojski v' bran postavijo.	212
59. Jožef Žemlja.	
1. Dolenec (pesen).	213
2. 28. jutro velciga travna 1828 (pesen).	214
3. Sédim sinóv. (Povést u písmi.)	214
60. France Prešeren, prvak slovenskih pesnikov.	221
61. France Prešeren.	
1. Slovo od mladosti.	227
2. Pévcu.	228
3. V spominj Valentina Vódnika.	229
4. Glósa.	229
5. Gazéle. 1—3.	230
6. Sonétje. 1—6.	231
7. Zabavljivi napisi. 1—10.	233
62. Anton Krempelj.	
a) Branje od teh svetnikov. 1833. Sveti Ciril ino Metod, škofa.	234
b) Pesni iz Dogodivščin štajerske zemlje. 1845. 1. Pesen k prvemu preteku (do l. 13. pred Kr.). 2. Pesen k četrtemu preteku (800—1122).	236
63. Stanko Vraz.	
a) Pismo Pavlu Jožefu Šafařiku.	237
b) Hvala Nj. c. visosti nadvajvodi Joanu (pesen).	239
64. A. M. Slomšek, ljudski pisatelj in vzgojitelj.	241
65. Anton Martin Slomšek.	
a) Pesni.	
1. Večernica.	247
2. Tri narlepši rožice.	248
3. Novoletnica.	248
b) Blaže ino Nežica. 1842.	
1. Predgovor.	249
2. Iz predgovora k tretjemu natisu. 1857.	250
c) Predgovor k Drobtinicom 1847.	250
d) Dolžnost svoj jezik spoštovati.	251

Doba narodne prósvete. 1843—1893.

66. Kratek slovstveni pregled od leta 1843—1893.	253
67. Janez Bleiweis.	
a) Oznanilo Novic. 1843.	261
b) O pesništvu.	262
c) O novem pravopisu.	263
d) O prevodih.	264
68. Črtice o Ivanu Veselu Koseskem.	265
69. Ivan Vesel Koseski.	
1. Slovenja cesarju Ferdinandu I.	269
2. Oče naš, ki si v nebesih!	274

	Stran
70. Matija Vrtovec.	
a) Kmetijska kemija. 1847.	
1. Iz predgovora.	275
2. Sporočilo na slovensko mladost.	276
b) Občna zgodovina. 1853.	
Sokrat in Platon.	279
71. Jurij Kobe.	
Beli Krajnci.	283
72. Rodoljub Ledinski.	
1. Razne pota.	289
2. Pepelnica.	289
3. Enako naključje.	291
73. France Malavašič.	
1. Sanje cesarja Rudolfa I.	291
2. V spomin barona Ziga Cojza.	292
3. Spomin in up.	293
74. Lovro Toman.	
Iz „Glasov domorodnih“. 1840.	
1. Zagovor.	293
2. Tri rožice.	294
3. Človek brez rodoljubja.	295
4. Moje pesmice.	295
75. Peter Hicinger.	
a) Pesni.	
1. V spomin sv. Cirila in Metoda.	296
2. Novo in staro.	296
b) Začetki krščanstva pri novih slovenskih naselnikih.	297
76. France Svetličič.	
1. Vprašanje (sonet).	303
2. Minljivost.	303
3. Življenje (sonet).	303
4. Čudno jezero.	304
5. Zgubljena zvezda.	304
6. Pot skozi življenje (sonet).	305
7. Slovencom (sonet).	305
8. Hrušica.	306
77. Miha Vernè.	
a) Čudo človeškega glasa.	307
b) Na Oljski gori.	308
78. France Levstik.	
a) „Pesmi“. 1854.	
1. Pesmim.	309
2. Rožica.	310
3. Upanje.	310
4. Ura.	310
b) Iz „Mladike“. 1868.	
1. Pesmi in pevec.	311
2. Udomačitev.	312
3. Knjižna modrost.	312
4. Solze.	313
c) Napake slovenskega pisanja. 1—3.	313
d) Iz „Popotovanja iz Litije do Čateža“. 1., 2.	319
e) Zgodovinski spisi.	
Perún.	323
79. Simon Jenko.	
1. Spremenjeno srce.	324
2. Ptici.	325
3. Obrazi. 1—10.	325

	Stran
4. Naše gore.	327
5. Na Sorškem polju.	327
6. Korak v življenje.	327
7. Trojno gorje.	328
80. Josip Jurčič.	
Iz romana: Deseti brat. 1866.	
1. Mrtin Spak.	328
2. Kerjavelj.	332
81. Josip Stritar.	
a) Poezije.	
1. Prirodi.	337
2. Popotne pesmi. 1—3.	337
3. Tici.	338
4. Lastovki.	338
5. Mladini.	339
6. Janežiču v spomin (sonet).	340
7. Na prijateljevem grobu. 1., 2.	340
b) Literarni pogovori. 1—3.	341
82. Simon Gregorčič.	
1. Jurčiču v spomin.	347
2. Sam.	348
3. Daritev.	348
4. Na bregu.	349
5. Življenje ni praznik.	349
6. Oj z Bogom, ti planinski svet!	350
7. Pri jezcu.	350
8. Uzori.	351
83. Anton Aškerc.	
1. Anka.	352
2. Kristus in Peter.	353
3. Vinska bajka.	354
4. Prva mučenica. (Staroegiptovska bajka.)	355

Opombe. 357—411

Srednjeveška doba.

VI—XVI. stoletje.

1. Nekdanje naselbine slovenske.

Slovenci so del slovanskega plemena in se prištevajo indoevropskemu jezikovnemu deblu.

Z drugimi Slovani skupno kot jeden narod živeč, bivali so nekdanj po planotah onkraj karpatskih gorá, odkoder so se jeli koncem petega ali začetkom šestega stoletja po Kristu seliti proti jugu in zahodu. Pod imenom Slovéni so se razširili najprej do Črnega morja in do spodnje Donave. Tu so obljudili sčasoma Dacijo, potém posedli Mezijo, Tracijo, Macedonijo in deloma tudi Peloponez, ter bili strah in trepet bizantinskemu cesarstvu. Ostanke teh balkanskih Slovénov so današnji Bolgari ali bolgarski Slovéni, / potomci dakovskih Slovénov pa so izumrli v osemnajstem stoletju.

Tretji del Slovénov je šel v drugi polovici šestega stoletja ob Donavi navzgor proti zahodu in zasedel bivališča, ktera so zapustili Langobardi leta 568. Ker so prebivali po pokrajinah stare rimske Panonije, imenujemo jih panonske Slovéne, in njih potomci so najbrž današnji Slovenci na vzhodnem Štajerskem in na zahodnem robu Ogerskega in Kajkavci na Hrvaškem.

Najdalje proti zahodu ob Muri, Dravi in Savi so pa prišli takozvani noriški ali karantanski (korotanski) Slovéni, ki so zasedli pokrajine nekdanjega rimskega Norika. Potomci korotanskih Slovénov so današnji Slovenci, izvzemši one ob štajersko-ogerski meji.

Panonski Slovéni so govorili panonsko-slovenski jezik, takozvano staroslovenščino, v kateri sta v devetem stoletju slovanska blagovestnika, sv. Ciril in Metod, pisala knjige slovenske; noriškim Slovénom pa je služila korotanska slovenščina, ki se v obče zлага s tem jezikom, ki ga še dandanes

govorijo na zahodnem Štajerskem, Koroškem in Kranjskem.
 30 Govor panonskih Slověnov se je tekom časa izpremenil ter približal jeziku korotanskih Slověnov, in sedaj služi obema jednoisti pismeni jeziku.

Slovinci so bili nekđaj na zahodu mejaši nemškim Bavarcem, na severu pa se dotikali moravskih Slovanov. Največja njih
 35 pokrajina je bila Karantanija. Da so bili prebivalci Karantanije slovenske krvi, pričajo nam ne le viri zgodovinski, temveč tudi imena ondotnih rek, gorá, mest, trgov in vasij. Druga slovenska pokrajina je bila Panonija. Nadalje so prebivali še po severni Istri in po vzhodnem Furlanskem. Sloven-
 40 ska zemlja (Sclavinia) se je v devetem stoletju imenoval nekaj časa tudi del sedanje Dolnje Avstrije, namreč zemlja med Anizo (Enns), Donavo, Dunajskim lesom in mejo štajersko; toda zraven Slovencev so ondi stanovali tudi Obri, in v devetem stoletju so se jeli tja seliti Bavarci in to ozemlje nazvali „Vzhodno
 45 krajino (marko)*. Nekoliko slovenskih naselbin se je nahajalo tudi po sedanji Gornji Avstriji in po Solnograškem.

Karantanija je bila pred tisoč leti mnogo večja od današnje Koroške. Razun sedanje dežele koroške je obsegala skoro vse
 Kranjsko in Štajersko, vzhodni del Tirolskega, solnograški Lungav
 50 in južno-vzhodno stran Dolnje Avstrije.

Karantanija je segala na zapadu skoro do mesta Innichena blizu izvira reke Drave na Tirolskem. Krajevna imena po Pustriški dolini nam pričajo, da so se po njej razprostirali nekđaj Slovinci. Od Innichena je šla meja proti severu do gore „Drei-
 55 herrnspitz“ imenovane, nató proti vzhodu po gorskem grebenu Visokih Tur ob sedanji meji koroško-solnograški. Od gore Ankogla je delalo mejo proti severo-vzhodu razvodje med Muro in Salico (Salzach), od Lungava do Dachsteina pa razvodje med Anizo in Salico. Od Dachsteina naprej je šla meja tako, kakor
 60 dandanes med Štajersko in Gornjo Avstrijo, tako da je bil trg Aussee s svojo okolico še v Karantaniji.

Na severu se je meja od Mrtvega gorovja (Todtes Gebirge) do Raksplanine ujemala s sedanjo štajersko-avstrijsko mejo, nató se obrnila proti severu do izvirov rečice Piestinga blizu Guttensteina, šla ob Piestingu naravnost proti vzhodu do Litave (Leitha) in do sedanje meje ogerske.

Vzhodna meja korotanske pokrajine je bila ista, kakor nekđaj med rimskim Norikom in Panonijo, tako da je vzhodni

del sedanjega Štajerskega bil že v Panoniji. In sicer se je vlekla meja od Dunajskega Novega mesta proti jugu ob sedanji avstrijsko-ogerski meji do Štajerskega, potém proti severo-zahodu do izvira štajerske Bistrice (Feistritz), nató dalje med Bistrico in Murico ter med Rabo in Muro do Cmureka; naprej je šla čez Slovenske gorice in Ptujsko polje med Mariborom in Ptujem, nató pa prek Rogaške gore ob Sotli do Save.

Ker je bilo Kranjsko v devetem stoletju združeno s Karantanijo, ujemala se je južna meja korotanska z južno, zahodno in vzhodno mejo sedanjega Kranjskega. Na južno-zahodni strani pa so mejile Karantanijo in Italijo Karnske planine, ki še danes ločijo Laško od Koroškega.

Središče korotanskih Slovencev v devetem stoletju smemo iskati sredi med Celovcem in Sv. Vidom tam, kjer stojita sedaj vasi Krnski grad (Karnburg) in Gospa sveta (Maria-Saal), ki sta obe jako važni za zgodovino slovensko, ker so ondi slovesno vmeščali vojvode koroške. Že v osmem stoletju, ko so bili Slovenci še večinoma pogani, posvetil je škof Modest za vlade vojvode Hotimira v Gospi sveti cerkev na čast materi božji. Solnograška nadškofija je prejela od frankovskega kralja Ludovika (leta 860.) več posestev v Karantaniji, in sicer gosposvetsko cerkev s posestvom vred, kraj Breže (Friesach) na severnem Koroškem, Dravski dvor med Tinjami in Dravo, nektera posestva v Ostróvici na vzhodni strani od Sv. Vida in dvor v Podkrnosu. V neki listini od leta 864. se omenja Krka (Gurk) v Krški dolini na severnem Koroškem, kjer je kralj Ludovik daroval solnograški nadškofiji šest kmetij in mnogo podložnikov slovenskih.

Razun imenovanih mest, vasij in gradov je bilo v Karantaniji v devetem stoletju še mnogo drugih krajev in sel, ktere nam razne listine poimence navajajo. Tako na pr. je stalo ne daleč od Krnskega gradú proti zapadu utrjeno mesto Blatni grad (Moosburg); tik Vrbskega jezera je bila vas Otok (Maria-Wörth) v oblasti brizinskih škofov; v velikovškem okraju se omenjajo Tružnje, Djekše in Grebinj (Trixen, Diex, Griffen). Mesto Beljak se sicer ne imenuje, vendar pa je bilo ondi ob Dravi že leta 878. precej veliko selo istega imena; kajti že pred tisoč leti so imeli tam most čez Dravo, imenujoč ga „Beljaški most“ (ač pontem Willach).

Na vzhodni strani Karantanije se je razprostirala Panonija. Ta pokrajina je segala na severo-zahodu do Dunajskega

lesa in do Tullna, na severu in vzhodu se dotikala reke Donave,
 110 na jugu pa Save. Izmed panonskih mest in vasij omenjajo li-
 stine v prvi vrsti Blatni grad in Ptuj. Blatni grad (Moosburg,
 Urbs paludarum) je stal blizu Blatnega jezera tam, kjer stoji
 sedaj mesto Zalavar. Sezidal ga je panonski knez Pribina, ki
 se je bil z velikim spremstvom iz slovaškega nitranskega okraja
 115 tukaj naselil, in v njem je stoloval tudi knez Kocelj. Poleg Drave
 na sedanjem spodnjem Štajerskem je bilo staro mesto Ptuj, in
 sicer v tistem delu Panonije, kjer sta vladala Pribina in Kocelj.
 Proti koncu devetega stoletja sta že bili v tem mestu najmanj
 dve cerkvi, katerih jedno je bil leta 874. posvetil solnograški
 120 nadškof Teotmar.

Po Istri so se naselili začetkom sedmega stoletja Slovenci,
 a malo pozneje tudi Hrvatje. Njene meje so bile v devetem sto-
 letju nekoliko različne od današnjih. Dočim je na severu pri-
 padal Trst z okolico k Istri, razprostirala se je proti vzhodu le
 125 do mesta Labina (Albona). Glavno mesto istersko je bil Pulj,
 kjer se je nahajal škofovski sedež; a razun Pulja nam še omenjajo
 listine istega stoletja več mest in gradov, kakor Trst, Poreč, Labin,
 Novigrad (Cittanuova), Koper, Milje itd.

Nekdanje meje panonsko-korotanskih Slověnov so se zelo
 130 skrčile tekom stoletij. Slovenci bivajo sedaj le še na zahodnem
 robu Ogerske, na južnem Štajerskem in Koroškem, na Kranjskem
 in Primorskem ter v dveh dolinah sosedne Italije. Tudi Kaj-
 kavci (Bezjaki) na Hrvatskem v varaždinski, kriški in zagrebški
 županiji, ki so dandanes zemljepisno in slovstveno združeni s
 135 Hrvati, so po rodu Slovenci. Na zahodnem Ogerskem zavzemajo
 Slovenci oni okraj, ki leži na vzhodni štajerski meji med Rad-
 gono, Strigovo, Doljno Lendavo, Sv. Gothardom in Gornjo
 Lendavo nazaj ob štajerski meji tja do Radgone. Na južnem
 Štajerskem in na južnem Koroškem loči Slovence in Nemce
 140 malo da ne ravna črta od Radgone do Šmohorja v Ziljski do-
 lini. Le tu pa tam prestopi slovensko ozemlje to črto, in sicer
 gre meja od Radgone mimo Cmureka do Arnoža (Ehrenhausen);
 odtod se obrne proti jugo-zapadu mimo Arveža (Arnfels), od-
 koder pelje skoro naravnost proti zapadu do Laboda (Lavamünd)
 145 na Koroškem. Nató krene proti severo-zapadu do Grebinja in
 Djekš, potém polagoma južno-zapadno do Gospe svete, in od-
 tod mimo Krnskega gradu in Blatnega grada do južne strani
 Osojskega jezera. Pri Beljaku prestopi reko Dravo in gre prek

Dobrača in drugih gor ob severni strani Ziljske doline do Šmohorja in odtod proti jugu do Pontebe. Od Pontebe se vleče ob 150 italijanski meji blizu do Bovca (Flitsch), odtod zapadno do Bele, kjer Rezijani prebivajo, potem proti jugu do Fojde in mimo Starega mesta in Kormina do Gorice, a nató mimo Gradiške in Trziča pri Devinu v tržaški zaliv.¹ *J. Sket.*

2. Zgodovinske črtice o Slovencih od VI. do X. stoletja.

Pred Slovenci je prebivalo po vzhodnoplaninskih zemljah in ob obalah Jadranskega morja ljudstvo, ki jim je bilo po jeziku in krvi sorodno. To nam izpričujejo stara krajevna imena, kakor so Drava, Sava, Mura, Soča in Krka, ki so se že pred Rimljani zvala tako kakor dandanes, in premagalci starega sveta jim niso 5 dali drugega nego latinsko končnico.

Kakor nas zgodovina uči, doselili so se Slovenci v svojo današnjo domovino med 569. in 592. letom po Kristu. Prodri so celó v Pustriško dolino na Tirolskem in se ondi bojevali z Bavarci, katerih pa niso mogli zmagati. Tudi v Italijo so se ho- 10 teli vrniti, ali proti močnejšim Langobardom niso mogli nič opraviti. Zatorej so se umirili ter bili zadovoljni s svojimi novimi sedeži. Živeli so pod lastnimi župani, ki so bili ob jednem njih svečeniki in posvetni oblastniki. Ako je pretila nevarnost od kakega sovražnika, združilo se je po več županij, in iz- 15 brali so si svojega vojvodo. Tak vojvoda pa je navadno tudi o mirnem času obdržal svojo oblast ter jo o smrti izročil kot dedovino svojim sinovom.

Mnogo so morali Slovenci v prvem času trpeti od divjih Avarov ali Obrov, ki so se bili ob jednem s Slovenci naselili v 20 veliki ogerski nižini. Tú so si postavili Obri utrjene, z okroglimi nasipi („hring“) obdane tabore. Kot nomadno ljudstvo niso sami polja obdelovali, temveč jemali Slovencem njih poljske pridelke. Slovenci so morali Obrom ob širokih rekah tesati ladije, spremljati jih na vsakem ropanju in hoditi z njimi skupaj v boj, a 25 povrh so jim še morali plačevati davek. Toda oberskega gospodarstva nad Slovenci si ne smemo misliti stalnega in rednega v današnjem smislu, temveč samo kot dejansko nadvlado moč-

nejšega nad slabejšim. Skratka Obri so bili Slovincem to, kar
 30 Turki v petnajstem in šestnajstem stoletju, le da se prvim niso
 mogli tako uspešno upirati kakor drugim.

Iz oberske odvisnosti je rešil Slovence za nekoliko časa kralj
Samo, ki je ustanovil mogočno zvezno državo med Jadranskim
 morjem in Sudeti (627—662). K Samovi državi so pripadali
 35 tudi Slovenci. Toda po njegovi smrti je razpadla ta zvezna država,
 in Slovenci so postali zopet odvisni od Obrov. Leta 663. so po-
 plavili Slovenci in Obri Furlanijo, toda odkar so jih bili leta 725.
 potolkli Langobardi, niso več siloma napadali furlanske dežele.
 Ko je pa leta 738. langobardski kralj odstavil furlanskega voj-
 40 vodo Pema, tedaj so se zopet osrčili goriški in furlanski Slo-
 venci ter odpovedali davek, ki so ga do istega časa plačevali
 Furlancem. Ali Pemov sin in naslednik Rathis pridere v Kar-
 nijolo, „deželo Slovencev“, ter jih v prvi bitki premaga; toda
 razkropljeni Slovenci se zopet zberó in ga prepodé iz dežele. V
 45 tem času se prvokrat imenuje polatinjeno ime naše Kranjske;
 kajti Karnijola pomeni malo Karnijo, in pod tem imenom
 moramo v osmem stoletju razumevati današnje Gorenjsko in
 Tolminsko.

Skoro ob istem času se imenuje tudi prvokrat ime našega
 50 staroslavnega Korotana, t. j. Karantanija. V tej deželi je iskal
 pomoči pregnani vojvoda Pemo. Tedaj so imeli Slovenci v Ka-
 rantaniji že svojo urejeno vojvodino, v kateri je vladal Valduh
 ali Vladuh. Takrat so Obri hudo nadlegovali Slovence, tako
 da je Vladuhov naslednik, vojvoda Borut, prosil pomoči proti
 55 njim bavarskega vojvoda Tasila II. Ali to bavarsko pomoč so
 Korotanci drago plačali. Tasila so morali priznati za svojega
 vrhovnega gospodarja, in Borut mu je moral svojega sina Go-
 razda in stričnika Hotimira in še nekoliko drugih mož po-
 slati v poroštvo. Na dvoru Tasilovem so se ti možje seznanili
 60 z vero katoliško in, prišedši domú, širili jo po svoji domovini.
 Za Borutom je vladal njegov sin Gorazd, za njim bratranec
 njegov Hotimir ali Kajtimar, temu pa je sledil Valjhun
 (769). Vsi trije vojvode so si prizadevali razširiti krščansko vero
 med Slovenci, ali proti Valjhunu se je vzdignila močna poganska
 65 stranka, katero so vodili neustrašeni vodje, kakor Droh in Avrelj.
 Valjhun je poklical Bavarce na pomoč, užugal z njimi nasprotnike
 ter tako pripravil pot končnemu podjarmljenju Slovencev pod
 bavarsko in frankovsko oblast.

60 Karol Veliki je spraval namreč leta 774. langobardsko kralje-
 stvo in ob enem tudi furlansko vojvodino pod svoje žezlo, in 70
 tako se je tedaj frankovska država dotikala mej slovenskih. Ob
 istem času pa je moral tudi bavarski vojvoda Tasilo priznati
 Karola za svojega vrhovnega gospodarja, in oglejski patrijarh
 Pavlin II. je svojega dobrotnika in pokrovitelja, kralja Karola
 Velikega, celó poprosil, naj podjarmi Slovence, zato da bi jih 75
 lažje pridobil veri krščanski. Vse to je nagnilo Karola Velikega,
 da je poslal leta 788. svojega sina Pipina nad Slovence, kateri se,
 razcepljeni na mnogo županij in nesložni med seboj, niso mogli
 uspešno braniti proti Frankom. Do leta 800. je Pipin podjarmil
 Koroško, Kranjsko, Kras, Istro, Liburnijo in vso severno Dal- 80
 macijo. Slovenska samostalnost je nehala, in začela se je doba
 tujega gospodstva, fevdne ustave in potujčevanja. Poganstvo pri
 Slovencih se je začelo, ukoreninilo pa krščanstvo; vsled tega so
 zapustili Slovenci svoje prirodno stanje in polagoma prehajali na
 prosvetno (kulturno) življenje. 85

Ravno tedaj, ko so Franki podjarmili Slovence, vladal je v
 Karantaniji vojvoda Ingo. O njem mislijo, da je on prvi uvedel
 obred, po katerem si je slovenski narod izbiral svojega kneza in
 mu predajal vojvodsko čast in oblast na Krnskem gradu in na 90
 Gosposvetskem polju blizu Celovca. Sprva nahajamo tudi slo-
 venske plemiče zraven nemških plemenitnikov, ki so vladali Slo-
 vencem kot novi gospodarji. Toda pozneje je odvezel Ludovik
 Pobožni Slovencem domače kneze in jim pošiljal frankovske
 grofe za vladarje. Hoteč Karantanijo (in tudi Panonijo) tesneje 95
 zvezati z Bavarsko, skušal je popolnoma izvesti v njih frankovsko
 ustavo ter razdelil deželo v vasi, stotnije in okrožja (Gae). Ob
 južno-vzhodni meji frankovske države so bile krajine ali
 mejne grofije, in sicer od leta 828. štiri, to je Furlanska
 (z Oglejem in Verono), Isterska, Slovenska (Windische Mark)
 na Dolenjskem in po bližnji Hrvatski ter Spodnje-štajerska. 100
 Mejni grof je imel ne samo sodnijsko in upravno, temveč tudi
 vojaško oblast in moral stražiti meje državne.

Po delilnem načrtu od leta 817. je podelil Ludovik Pobožni
 tudi Bavarsko in Karantanijo z mejnimi grofijami vred svojemu 105
 sinu Ludoviku Nemcu. Ko so se pa leta 830. začeli Ludo-
 vika Pobožnega sinovi bojevati proti svojemu očetu, tedaj je ta
 vedno bolj zanemarjal južno-vzhodne dežele v svoji državi. Na-
 mesto njega so vladali v Karantaniji in v njenih mejnih grofijah

palatinski grofje v Krnskem gradu in v Blatnem gradu. Od
 110 teh odvisni, upravljali so okrožni grofje (Gaugrafen) kraljeva
 posestva, skrbeli za red in mir v svojem okrožju in predsedovali
 rednim (na mesec enkrat), kakor izrednim sodnijam. Da pa niso
 okrožni grofje zlorabili svoje oblasti, za to so skrbeli „kraljevi
 poslanci“, ki so jih strogo nadzorovali.

115 Za Ludovikom Nemcem je dobil njegov sin Karlman Ka-
rantanijo v svojo oblast, po smrti njegovi (l. 880.) pa je bil ko-
rotanski vojvoda njegov sin Arnulf, ki je navadno stoloval v
 Blatnem gradu. Arnulf je skušal kolikor mogoče oslabiti nemško
 oblast v vzhodnih deželah. V to svrhu se je zavezal z veliko-
 120 moravskim knezom Svetopolkom ter se vzdignil zoper svojega
 strica Karola Debelega, ki je bil zopet združil vso frankovsko
 državo. S pomočjo Bavarcev in Slovencev je prisilil Karola, da
 se mu je leta 887. udal, in potem so vsa nemška plemena pri-
 znala korotanskega vojvodo Arnulfa za svojega kralja.

125 Kot nemški kralj je Arnulf spoznal veliko nevarnost, ki mu
 je pretila od prejšnjega zaveznika, velikomoravskega kneza Sveto-
 polka, ter je skušal moč njegovo oslabiti ali celó uničiti. Veliko-
 moravska, ktero je bil ustanovil Mojmir I., uredil pa nečak
 njegov Rastislav, obsegala je del Panonije, in sicer se je širila
 130 na desnem bregu Donave po mali ogerski nižini in po kotlini
 dunajski, na levem bregu proti severu ob reki Moravi v južni del
 današnje Moravske, na vzhodu pa do gore Matre in reke Hernada.
 Velik pomen ima za nas in za vse Slovane Velikomoravska za-
 radi tega, ker je bil knez Rastislav leta 863. poklical v svojo državo
 135 solunska brata in slovanska blagovestnika sv. Cirila in Metoda,
 zato da bi oznanjala njegovemu ljudstvu sveto vero v domačem
 jeziku. Velikomoravci so jeli tedaj gojiti književnost in si stvarili
 narodno cerkev s slovanskim obredom. V tem oziru zavzemajo
 zeló častno mesto v zgodovini narodov. Ta državna in cerkvena
 140 neodvisnost od nemške nadoblasti pa je bila baš vzrok, da je obrnil
 Arnulf meč proti Svetopolku, nečaku Rastislavovemu. Tem lažje
 pa je dosegel Arnulf svoj namen in užugal (l. 893.) Svetopolka,
 ker so se vrgli nanj i Madjari, ki so bili ravno ob istem času
 prodrli v nižavo ogersko. Tako je po smrti Svetopolkovi (leta
 145 894.) nekdanj mogočna Velikomoravska, sedaj nesložna in polna
 domačih preprirov, propadla v malo letih (904—906) popolnoma.
 Madjari so se naselili med slovansko pleme, ločili južne Slovane
 od severnih in zatrli slovenski živelj v Panoniji.

Krščanska vera se je širila med Slovenci od dveh strani, iz Ogleja in iz Solnega grada. Oglejski patrijarhi so smatrali vso 150 staro Karnijo, ves Norik in južno-zapadno Panonijo kot svojo cerkveno pokrajino in so bili že gotovo pred Karolom Velikim izpreobrnili mnogo Slovencev, zlasti na Primorskem in Kranjskem, k veri krščanski. Toda krščanstvo se je le počasi širilo proti središču slovenskega ozemlja, ker niso oznanjevalci 155 svete vere dovolj umeli narodovega jezika. Pa tudi po podjarmljenju Slovencev se ni novi nauk hitro širil med ljudstvom, ker je isto kmalu spoznalo, da se ob enem z novo vero širi tudi potujčevanje in robstvo. Zató je moral učeni Alkuin svojega prijatelja Pavlina, patrijarha oglejskega, nujno opomniti, 160 naj ne gleda toliko na desetino, ampak na zveličanje slovenskih duš.

Skoro ob istem času kakor iz Ogleja se je začela sveta vera širiti med Slovenci tudi iz Solnega grada. V Solnem gradu je deloval na početku osmega stoletja († 723?) škof Rupert, so- 165 rodnik frankovskih vojvod. Že ta je bil poslal prve veroučitelje med korotanske Slovence, toda njih pokristjanjenje je še le dognal njegov učenec sv. Modest s pomočjo korotanskih vojvod Gorazda in Hotimira. Na mesto poganskih žrtvenikov so postavljali krščanske kapelice od desek in zidane cerkve, in med 170 temi sta bili prvi cerkev sv. Lamberta blizu Murave (Murau) in cerkev Gospe svete na severno-vzhodni strani od mesta Celovca.

Kmalu sta se pa začela solnograški nadškof in oglejski patrijarh pripravati o meji svojih cerkvenih pokrajin, kajti njiju vsak je zahteval zase ves Norik. Naposled sta se obrnila leta 811. do 175 Karola Velikega, proseč ga, naj on razsodi, čegava bođi Karantanija. Karol Veliki je odločil reko Dravo za mejo med obema okrožjema, in tako je tudi ostalo, dokler niso ustanovili ljubljanske škofije leta 1461. in preklicali oglejskega patrijarhata leta 1751., na čegar mestu sta nastali nadškofiji v Gorici in Vidmu. 180

Slovenci so se le težko privadili novim obredom, zlasti zató, ker so jim verske tolažbe delili v tujem, njim nerazumnem jeziku. Tedaj je veljala jedino le latinščina kot cerkveni jezik, slovenščino kakor nemščino so smatrali za veliko zlo. Vendar pa je cerkveni zbor mogunški (Mainz) odločil leta 813., naj duhov- 185 niki učijo tudi „očenaš“ moliti po slovensko. Ob istem času so sklenili tudi na cerkvenem zboru v Turu na Francoskem, naj se ljudstvu propoveduje v domačem jeziku, in da se morajo škofove

homilije tolmačiti v jeziku narodovem. Tako se je opravljala
 190 tudi izpoved v domačem jeziku, in očitno izpoved je vse ljudstvo
 molilo po službi božji v svoji materinščini.

Na boljšem so bili sevéda oni Slovenci, ktere je sv. Metod
 pridobil veri krščanski, in ki so pripadali k njegovi panonski
 nadškofiji. V Panoniji in na Velikomoravskem se je opravljala
 195 cerkvena služba in vsi cerkveni obredi v domačem jeziku; toda
 ta obred je prenehal hitro po smrti Metodovi (leta 885.).

Tuja cerkev je pospeševala potujčevanje Slovencev v nekdanji
 Karantaniji. Po fevdni upravi, ktero so uvedli Franki tudi med
 Slovenci, smel je kralj svobodno razpolagati s podjarmljeno zemljo
 200 in jo podeljevati, komur je hotel. Te svoje pravice in oblasti se
 poslužujoč, darovali so nemški kralji premnogo zemljišč ne le
 nemškimi plemičem, temveč tudi nemškimi samostanom in škofij-
 skim cerkvam. Ti gospodarji so pošiljali med Slovence svoje
 oskrbnike, pisarje in davkarje, čestokrat tudi nemške naselnike,
 205 zlasti ako je bila darovana zemlja še neobdelana. Na ta način
 se je množil v sledečih stoletjih tuji živelj vedno bolj in bolj,
 Slovenci pa so čim dalje izginjali. Po S. Rutarju.

3. Državne in prosvetne razmere v Slovencih od X—XVI. stoletja.

I.

Slovenci nimajo v dobi od devetega do šestnajstega stoletja
 svoje posebne zgodovine v smislu drugih narodov, namreč da bi
 bili vsi združeni v jedno državno celoto, ktero bi bil vladal po
 istih zakonih samo jeden vladar. Ali poleg zgodovine, ki pripo-
 5 veduje, kdaj in koliko časa je kdo gospodoval kteremu narodu,
 in s kom se je bojeval, imamo še drugo, notranjo zgodovino, ki
 nam razklada, kako se je narod na podlagi starih svojih prav-
 nih in družbenih običajev razvijal sam iz sebe; po katerih za-
 konih se je vršilo njegovo gmotno in duševno napredovanje;
 10 kakšne zapreke, morda za stoletje njegov razvoj zavirajoče, moral
 je premagovati; koliko so obstoječe vlade pospeševale ali ovirale
 njegov razvitek; kako so pri tem druga, zlasti sosedna in sorodna
 ljudstva vplivala in s svojim vzgledom bodrila zaostalega sosedu.
 V tem smislu ima tudi majhni narod slovenski svojo zgodovino.

Akoravno so bili Slovenci do petnajstega stoletja na mnogo 15
malih oblastnih in kneževin razkosani, ohranil se je vendar med
njimi čut jedinstva in skupnosti svoje, t. j. zavest o narodni
osebnosti. Le na ta način moremo razumeti, zakaj so bile vse
tiste dežele, po katerih stanujejo Slovenci, od desetega stoletja naprej
samo jedna upravna celota, t. j. da so bile južne in južno- 20
vzhodne krajine (marke) od tedaj naprej tesno združene z ma-
terjo zemljo Koroško ali Karantanijo. Poslednja se je po-
polnoma razlikovala od Bavarske; imela je svojo narodnost, svoje
običaje in svojo osebnost, in zatorej ni mogla dolgo ostati zdru-
žena z Bavarsko. Le blizu poldrugo stoletje (od 828 do 952) je 25
bila Koroška več ali manj tesno zvezana z zemljo bavarsko. Ali
tudi v tem času je imela vedno svoje upravitelje, ki so bili le
malo odvisni od bavarskih vladarjev. Od leta 952. do leta 1077.
pa se nam kaže Koroška zopet kot jedinstvena in celo-
kupna vojvodina. Pripadale so k njej še vse krajine 30
kakor nekaj: Štajerska (kolikor je niso osvojili Ogri), Slovenska,
Isterska in Furlansko-veroneška. Poslednja se je sicer rada pri-
števala Italiji, zlasti primorje jadransko, kjer je italijanski, ozi-
roma furlanski živelj prevladoval, toda cesar Oton I. je leta 952.
odcepil od Italije Furlansko, Akvilejo in Verono ter jih pri- 35
družil vojvodini koroški. Tako je bila Koroška precej obširna
zemlja, in zveza med njo in njenimi krajinami je bila prav v
tej dobi najkrepkejša. Le Istra, kjer so jeli Benečanje širiti svoj
vpliv in pozneje tudi svoje gospodstvo, nagibala je na italijansko
stran; ali proti takim težnjam so dobili isterski mejni grofje s 40
tem večjo moč in večji odpor, da so koroški vojvode pomnožili
njihovo oblast ter jim podredili tudi Kranjsko (Gorenjsko), ki je
bilo tekom jednajstega stoletja navadno v isti roki združeno z
Istro. In tudi Slovensko ali Metliško krajino so iz jedneakega
vzroka po največ vladali mejni grofje isterski. 45

Koroška vojvodina je bila v tistih časih zelo imenitna. Na
nemškem državnem zboru je imel koroški vojvoda svoj glas,
in ta glas je veljal celó do leta 1648., ko so na westfalskem mi-
rovnem zboru Koroško izbrisali izmed nemških glasujočih dežel.
Koroški vojvode so imeli posebno pravico, da so smeli na 50
nemškem državnem zboru odgovarjati slovenski in se tudi
v tem jeziku zagovarjati, ako so bili toženi. Tudi koroški vitezi
šo leta 1227. Ulrika Lichtensteinskega, ko je kot Venera
preoblečen potoval po slovenskih zemljah, pozdravili s sloven-

55 skimi besedami: „Bog vas primi, kraljeva Venus!“, in koroški vojvode so pri svojem vmeščanju na Krnskem gradu prisegli v jeziku slovenskem.

Akoravno je bila Koroška po letu 952. popolnoma ločena od Bavarske in njena celokupnost bolj veljavna nego kdaj po-
60 prej, vendar je bil narodni živelj baš v desetem in jednajstem stoletju najbolj v nevarnosti. Vzrok temu je bilo prvič tuje naseljevanje in drugič fevdna ustava ter iz nje izviraajoče posledice. Nemški kralji so slovensko zemljo cerkvam, samostanom in novim naselnikom ali popolnoma darovali ali pa jo
65 kot fevde (beneficije) razdelili med nje. Le to, česar ni kralj izrecno ali stalno podaril in porazdelil, ostalo je tudi še nadalje njegova osebna lastnina. Največ ozemlja so posedale na Slovenskem cerkvene kneževine. Med temi moramo v prvi vrsti imenovati oglejski patrijarhat. Že Karol Veliki mu je bil po-
70 delil mnogo svoboščin (immunitates), in njegovi nasledniki so jih množili. Oglejska posestva so se kmalu razširila po vseh južnih slovenskih deželah, in v jednajstem stoletju je oglejski patrijarhat obsegal ne le večji del Furlanskega, temveč tudi vse Goriško, ves Kras in notranjski del Kranjske, a naposled (1077)
75 tudi vso Istro, Gorenjsko in Slovensko krajino. Zraven oglejskega patrijarhata so nastale tudi druge cerkvene kneževine. Trst s svojo okolico pet kilometrov na okoli je bil mala država pod vlado svojih škofov, dokler ni plemstvo potegnilo vse oblasti na se. Druge isterske škofije so imele le bolj ne-
80 znatna posestva; samo puljski škof je vladal v takozvani puljski grofiji.

Razun domačih škofij so imele tudi tuje, zlasti bavarske premnogo posestev po Slovenskem, ktera so jim malo po malem podelili nemški cesarji. Tu moramo v prvi vrsti omeniti škofijo brizinsko (Freisingen), ki si je pridobila na Kranjskem vso okolico škofjeloško (974—1011), na Koroškem okolico ob Vrbskem jezeru, na Štajerskem pa gornje Pomurje okoli Belca (Wölz). Največ posestev na Štajerskem je imela nadškofija solnograška; kajti vsa dolina reke Anize, Balte, gornje
90 Mure, Murice in Rabe ter okolica ptujška in breška so bile v njenih rokah, a povrh še Krško na Kranjskem. Bamberška škofija je posedala na Koroškem okolico beljaško do goriške in furlanske meje, za tem skoro vso Labodsko dolino okoli Wolfsberga, na Štajerskem pa zemljišča v Baltski in Admontski

dolini. Briksenska škofija si je pridobila na Kranjskem 95 najsevernejši del Gorenjskega: Bohinj, Bled in Podkoren, na Štajerskem pa Podčetrtek. Leta 1075. ustanovljena škofija krška je prejela od sv. Heme bogata posestva v dolini koroške Krke (Gurk) in na Štajerskem okoli Kozjega, Podsrede, Planine in Vitanja. 100

Premnogo zemljišč je bilo v rokah domačih in tujih samostanov, kakor so Sv. Pavel v Labodski dolini, osojski samostan, Vetrinje blizu Celovca, Admont, Sv. Lambert, Žiški kloster (Zaizkloster), Gornji grad, Zatičina, Kostanjevica, Velesovo itd. Naši samostani niso imeli nikoli knežje oblasti kakor škofje, 105 vendar pa so uživali na svojih posestvih popolno prostost, tako da ni imel niti kralj, niti vojvoda pravice, zapovedovati na njihovih zemljah.

Med posvetnim plemstvom nahajamo v tej dobi še nekoliko starih, domačih plemičev, ki so se bili svojevoljno podvrgli tujim 110 vojvodam in za to prejeli na novo potrjena svoja posestva. Tak plemič je bil Negomir, ki je dobil leta 965. Poreče ob Vrbskem jezeru, in neki „Karantanec“, ki je posedal tretjino Ptuja, toda ga moral kmalu odstopiti solnograškemu nadškofu. Cesar Arnulf je podelil svojemu sinu Svetopolku leta 898. 115 okrožje Breže (Friesach) ali krško grofijo z glavnim gradom Seliče (Zeltschach), in s tem je postavil temelj preimenitni slovenski vladarski rodovini Seliče-Breže, ki si je pridobila bogata posestva tudi po Savinjski dolini in izvrševala grofovsko oblast v Spodnje-štajerski krajini. Žena Viljema III. Breškega 120 je bila sv. Hema, ktera je po zgodnji smrti svojega soproga darovala cerkvi mnogo posestev in ustanovila samostan Krko (1042), iz ktere je postala pozneje krška škofija. Stari slovenski plemiči so bili tudi grofje celjski, ki so se sprva imenovali Savineki po svojem gradu ob reki Savinji blizu Bras- 125 lovč in postali pozneje najmočnejša in najimenitnejša rodovina na ozemlju slovenskem.

Zraven tega maloštevilnega slovenskega plemstva se je naselila med Slovenci velika množina tujih plemičev. Najimenitnejše rodovine s knežjo oblastjo so bile Sempt-Ebersbergi 130 in njih sorodniki Weimar-Orlamünde, ki so vladali po Istri in na Kranjskem. Na Štajerskem se je ukoreninila rodovina Peilsteincev okoli Gradca, Lipnice, Ščavnice in Pilštajna; na severnem Štajerju pa so imeli svojo oblast Traungavci, ki

135 so se zvali mejni grofje štajerski. Zeló važna je rodovina Eppen-
steinska, ki je imela koroško vojvodino dvakrat v svojih
rokah (od 1012—1035 in od 1073—1122) ter davala Istri mejne
grofe. Tudi mnogo oglejskih patrijarhov je bilo iz te rodovine,
tako da so južne slovenske zemlje bile v tej dobi zopet tesno
140 zvezane z vojvodino koroško. Eppensteincem je sledila v koroš-
škem vojvodstvu rodovina Sponheim-Ortenburška (1122—
1269), ki je imela po Štajerskem, Kranjskem in Koroškem mnogo
velikih posestev. Poleg teh imenitnih knežjih rodovin je bilo še
mного drugih, manj bogatih in mogočnih; toda že navedena
145 imena raznih cerkvenih in posvetnih posestnikov nam pričajo
dovolj jasno, kako razkosana je bila naša domovina, in kako je
opešala vrhovna oblast koroških vojvod.

Naravno je sevéda, da so s tujimi oblastniki in posestniki
prihajali tudi tuji naselniki, zlasti ondi, kjer niso bili Slovenci
150 gosto naseljeni. Domači živelj je tedaj posebno ob mejah iz-
ginjal, in ozemlje slovensko se je čim dalje bolj krčilo. Ali tudi
v središču naše domovine so se tuji v večjem številu naselje-
vali, in njih potomci še dandanes pričajo o prvotni domovini
svojih pradedov. Tako je naselil oglejski patrijarh Bertold leta
155 1218. nemške Tirolce ob gornji Bački dolini („Nemški rut“) na
Tolminskem; brizinski škofje so preselili leta 1283. nemške
Tirolce v Sorico (Zarz) na Gorenjskem, in Ortenburžani so od-
kazali med l. 1350. in 1360. frankovskim in turingskim ujet-
nikom zemljišča na Dolenjskem in tako ustanovili naselbino ko-
160 čevsko na Kranjskem.

II.

V dobi dvanajstega in trinajstega stoletja so nastajale
male vladarske kneževine v okrožju stare Karantanije. Začetek
tem samostalnim deželam je postavil patrijarhat oglejski.
Ta se je znal okoristiti v borbah med cerkvijo in državo ter
165 dosegel, da je cesar Henrik IV. leta 1077. popolnoma ločil
Furlansko od Koroške in jo podelil kot samostalno vojvodino
svojemu zavezniku, oglejskemu patrijarhu Sieghardu. Ob jednom
je odcepil cesar istega leta tudi Istro in Kranjsko od koroške
vojvodine in ju izročil svojemu oglejskemu podporniku, češ, da
170 zmanjša moč koroških vojvod, da se ne bi mogli več protiviti
državni oblasti cesarjevi. S tem je izgubila Koroška vse svoje

južne krajine. Vendar niso oglejski patrijarhi dolgo vladali na Kranjskem in v Istri, temveč Kranjska je prišla v last Eppensteincem in njihovim dedičem Sponheimcem ter se smatrala za posebno deželo, čije vladarji so se zvali „domini Carniolae“; 175 Istro pa so vladali razni mejni grofje, dokler ni prišla tirolskim Andechs-Meranom (1173) v oblast.

Skoro ob istem času je postala tudi Štajerska samostalna. Traungavsko-štajerski grofje so malo po malem širili svoja posestva proti jugu in tako do leta 1158. spravili skoro 180 vso današnjo štajersko deželo pod svojo oblast; a cesar Friderik I. jo je leta 1180. povzdignil v vojvodino štajersko in tako iz jednega dela stare Karantanije stvaril novo neodvisno kneževino.

Kmalu so nastale še nove kneževine okoli dežele koroške. 185 Kralj Henrik Hohenstaufski je izdal leta 1231. zakon, v katerem je kneze imenoval deželne oblastnike, priznavajoč njih vlado kot jedino veljavno, ter izključil cesarsko oblast na onih posestvih, ki so bila knezom podložna. Na temelju tega zakona so postali neodvisni deželni knezi: grofje goriški (1254), ki so imeli 190 istersko grofijo (srednjo Istro) in Slovensko krajino v svoji oblasti, in potem celjski (1372), ortenburški in ptujski grofje. Kot državni knezi so se mogli odslej naprej udeleževati sej nemškega državnega zbora in kovati denar. Za vrhovnega gospodarja so priznavali jedino le cesarja nemškega, 195 v vsem drugem pa so bili neodvisni od cesarja in vojvode. Sami so pobirali davke po svojih posestvih, načelovali vojski, napovedovali vojno, sklepali mir in pogodbe, imeli svoje upravitelje in fevdne podložnike itd. Ti knezi so nad svojimi podložniki vršili tudi navadno in višje kazensko sodstvo. (Zločinstva so bila 200 čarodejstvo, kopanje zakladov, ponarejanje denarjev, požiganje, uboj, rop, plenjenje, tatvina, goljufija itd.) Povsod se je delila pravica le v imenu deželnega kneza. Nižje sodstvo so imeli tudi plemeniti grajščaki, vsak na svojem posestvu in nad svojimi podložniki. Cerkev si je rada lastila pravico, soditi v „mešanih 205 pravadah“, t. j. v pol posvetnih in pol cerkvenih. Obravnave so bile kratke, večjidel ustmene, kazni za navadne prestopke pa zapor v grajskem stolpu ali denarna globa, od ktere je pripadala polovica sodniku.

Koncem trinajstega stoletja ob času avstrijskega medvladja 210 (1246—1278) so pripoznavale vse slovenske zemlje Otokarja II. za

svojega kralja; tudi omenjeni knezi so mu bili pokorni, in celó oglejski patrijarhat ga je priznaval za svojega vrhovnega gospodarja.

- 215 Otokar je združil namreč leta 1269., ko je umrl zadnji Sponheimec, koroški vojvoda Ulrik III., tudi Koroško in Kranjsko (Gorenjsko) s Štajersko in Avstrijo. Toda novoizvoljeni nemški kralj Rudolf Habsburški (1273—1291) je krepko poudarjal pravico nemških kraljev do imenovanih dežel, premagal Otokarja na 220 Moravskem polju (1278) ter podelil leta 1282. svojemu sinu Albertu I. vojvodine Avstrijo, Štajersko in Koroško s Kranjsko. S tem letom se začena nova doba za dežele slovenske, kajti odslej naprej jim je vladala rodbina habsburška. Res je sicer leta 1286. podelil kralj Rudolf koroško vojvodino s 225 Kranjsko vred svojemu zavezniku in svaku grofu Majnhardu Tirolskemu iz rodovine Goričanov, toda že po smrti njegovega sina Henrika (1335) je prišla ta zemlja zopet v last avstrijskima vojvodama Otonu in Albertu II. Mnogo je pripomogel k razširjenju habsburške oblasti po Slovenskem vojvoda Rudolf IV. 230 Utemeljitelj, ki je pridružil Tirolsko Avstriji (1363). Habsburžanom so se protivili oglejski patrijarhi, trdeč, da nimajo isti nikake pravice, vladati na tistih posestvih, ki so zasebna lastnina cerkve oglejske. Iz tega je nastala vojna, in Rudolfov brat Friderik je potolkel protivnika svojega na Furlanskem. Patrijarh 235 je odstopil Avstriji več posestev, Rudolf pa si je leta 1364. pridelal naslov „vojvoda kranjski“, in odslej naprej velja Kranjska za vojvodino. Leta 1374. je umrl Albert IV. iz mlajše rodovine Goričanov, in po dedinski pogodbi so pripadle Avstriji vse njegove zemlje, t. j. srednja Istra (grofija pazinska), 240 Pustriška dolina, Pivka in Slovenska krajina z glavnim mestom Metliko. Ko se je habsburška hiša razdelila na albertinsko in leopoldinsko rodovino (l. 1379.), dobila je zadnja pod Leopoldom III. Štajersko, Koroško, Kranjsko, Slovensko krajino in Istro, a povrh se je še prostovoljno podalo pod avstrijsko 245 vlado mesto Trst leta 1382. Tako so bile od te delitve naprej skoro vse slovenske pokrajine združene pod jedno oblastjo, in začetkom petnajstega stoletja so dobile leopoldinske dežele skupno ime „Notranja Avstrija“, kar je ostalo v navadi in veljavi do cesarja Jožefa II. Malo po malem so izumrle 250 tudi knežje rodovine po Slovenskem, kakor Ptujčani, Ortenburžani, bogati Celjani (Ulrik II. † 1456), in vsa njihova

posestva so prišla avstrijskim vojvodam v last. Naposled je še prenehala posvetna oblast oglejskega patrijarha, izumrli so grofje goriški (1500), in tako so ravno na početku novega veka za dobe Maksimilijana I. prišle vse slovenske pokrajine pod slavno 255
žezlo habsburško.

V petnajstem stoletju so morali Slovenci mnogo trpeti pred divjimi Turki in poturčenimi Bošnjaki. Že hitro po bitki kraj Nikopolja (l. 1396.) so prilomastili Turki prvikrat na Štajersko in Kranjsko ter požgali mesto Ptuj in odvedli 16.000 ljudij 260 s seboj v sužnost. Odslej so prihajali malo da ne vsako leto; ropali, plenili, požigali in pustošili so, da je bilo groza. Z bogatim plenom obloženi, vračali so se potem na čilih konjičih zopet v „globoko Turčijo“, goneč s seboj na tisoče in tisoče zarobljenih mladeničev in deklic. Zlasti hudi so bili turški navalni v drugi 265 polovici petnajstega stoletja (bitka pri Brežicah 1480, pri Terbižu 1484). Ta skupna nesreča je probudila Slovence ter jih prisilila, da so se jeli zopet zavedati svoje sorodnosti. Tu je bilo treba skupnega dela in medsebojne pomoči. Zató so se poslanci vseh notranje-avstrijskih dežel večkrat shajali, zdaj v tem, zdaj v onem 270 mestu, in se posvetovali, kako bi skupno delali proti skupnemu sovražniku. Turški boji so probudili narodovo samozavest, in prav v dobi turških navalov je pognalo slovensko narodno pesništvo nove korenine ter obrodilo najlepše cvetje in najplemenitejši sad. 275

V cerkvenem oziru je bila skoz ves srednji vek ogromna večina Slovencev pod višjo pastirsko oblastjo oglejskih patrijarhov. Oglejska cerkev je imela premnogo župnij po vsem Kranjskem, po južni Koroški in po spodnjem Štajerskem. Več župnij je bilo združenih v „naddijakonate“, in naddijakoni so imeli v marsičem 280 skoro škofovsko oblast. Župniki so se imenovali „vikarji“ in imeli pravico, sami svoje „kaplane“ voliti, dajati jim stan in plačo, a zató so tudi jedino le oni pobirali župnijske dohodke, ki so po smrti vikarjevi pripadali večinoma cerkvi, deloma pa tudi državi. — Slovenci na severni strani reke Drave so bili 285 deloma pod neposredno oblastjo solnograškega nadškofa, deloma pa pod novo utemeljeno krško škofijo. Za Slovence v Savinjski dolini in po severno-vzhodni Kranjski je utemeljil leta 1461. cesar Friderik III. novo škofijo v Ljubljani, ponovivši s tem staro emonsko, ki je bila izginila za preseljevanja narodov. 290

III.

Kar se tiče splošne omike, moramo reči, da se je začela že zgodaj širiti tudi med Slovenci, in to zlasti od italijanske strani. V Čedadu so utemeljili „učeno šolo“ že za Karola Velikega, in na njej so se izšolali v desetem in jednajstem stoletju 295 tudi mnogi slovenski mladeniči, zlasti duhovniki oglejskega patrijarhata. S Španskega in Francoskega se je razširila veda in učenost v jednajstem stoletju tudi na Italijansko in Furlansko. V Bolonji in Padovi so osnovali „visoke šole“ (vseučilišča), ktere so obiskovali tudi Slovenci. Ljudje so bili tedaj zelo vedoželjni 300 in so radi potovali, da bi videli izkušnje drugih dežel. Zlasti je bilo med Slovenci priljubljeno romanje, in še Primož Trubar omenja kot poseben značaj Slovencev, da „radi daleč romajo“. Srednji vek je bil v obče strogo versko-nabožen. Ljudstvo se je navduševalo za sveto vero in se ogrevalo za tiste, ki so jo ši- 305 rili in branili. Zató so imeli visoko v čišlih grobe in tudi najmanjše ostanke svetih mučenikov, ktere so kot „moči“ (relikvije) spoštovali. Že v prvih stoletjih po njih pokristjanjenju so potovali Slovenci v Sv. Ivan Devinski in v Akvilejo h grobom mučenikov. Najvažnejše pa jim je bilo potovanje v Rim, in odtod 310 so tudi pobožna svoja potovanja nazvali „romanje“ (romar, romati, it. Roma, romero). Romanje v Rim je začelo zlasti začetkom jednajstega stoletja o priliki velikih odpustkov, ker so tedaj splošno pričakovali konec svetá. Naši romarji so prihajali pešice do Jadranskega morja, tu se dali prevezti ali iz Sv. Ivana, 315 ali iz Trsta, ali pa iz Kopra v Jakin, in odondod so šli dalje v Loreto („sv. hiša“) in v Rim. Pa tudi daljšega romanja k Sv. Jakobu Komposteljskemu v španski Galiciji in k Jezusovemu grobu v Jeruzalemu se niso zbali Slovenci. Osobito iménitna so njih romanja na dolnji Ren v Trevír, Kolín in v Cahe (Aachen), kjer 320 so imeli svoje oltarje in svoje beneficijate, duhovnike, kteri so jim slovenski pridigovali in jih slovenski izpovedovali (od leta 1495. do leta 1776., ko se jim je to romanje prepovedalo).

Vážnega pomena za duševni razvitek našega ljudstva je doba križarskih vojsk (1096—1270), ko so vreli kristjani na 325 jutrovo, da otmó sveto zemljo nevernikom iz rok. Tudi skoz slovenske dežele, zlasti skoz primorske je šla marsiktera tolpa križarjev, in izvestno je, da se jim je pridruževalo tudi mnogo Slovencev. Domú pa so prinesli marsikako izkušnjo in znanje,

in tako so se učili drug od drugega. Vsled papeških pozivov na križarske vojske je počelo nekako vse potovati; ali mnogi, ki niso imeli sredstev za križarjenje v sveta mesta, jeli so se klatiti od kraja do kraja, služeč si vsakdanji kruh s pevanjem, glumami in vedeževanjem (potujoči učenci, takozvani vagantje). Z druge strani pa so križarske vojske povzdignile viteštvo. Brama vere, vdov in sirot je bila poglavitna naloga vitezom, in vse to je oplemenilo takrat sicer surovo gospodo. Ljudje so bili v dvanajstem in trinajstem stoletju v obče zelo probujeni; ne da bi bili znali pisati in računati, tega ne, ampak njihov duh je bil bister, in neka splošna omika je bila razširjena med vsemi stanovi.

Tudi imenitni pisatelji so se zatekali v tistih stoletjih večkrat med Slovence in nam zapustili o njih marsiktero zanimivo vest. Tako piše nemški epski pesnik Wolfram von Eschenbach v svojem *Parcivalu* (1210), da je potoval tudi med slovenskim ljudstvom („windische diet“), ter omenja Oglej, Celje in mesto Gandine, t. j. Hajdine, predmestje ptujsko na desni strani Drave. Drugi sloveči nemški pesnik Hartmann von Aue, katerega so gostili oglejski patrijarhi na svojem gradu nad Čedadom (1195—1204), obiskal jo odondod tudi Tolmin, katerega se dvakrat spominja v svoji junaški pesni „Erek“. Pa tudi najimenitnejši pesnik italijanski, Dante Alighieri (1265—1321) je prepotoval kot patrijarhov gost Goriško in Istro ter po narodni pripovedki več časa živel na gradovih v Tolminu in Devinu. Istina pa je, da vsi italijanski tolmači Dantejevi ime gore „Tabernich“, katero navaja pesnik v svojem „Peklu“, tako razlagajo, da je to ime neke visoke gore na Slovenskem (nekteri mislijo na notranjski Javornik). Gori omenjeni Ulrik Lichtensteinski pa opisuje v svojem delu, „Frauendienst“ imenovanem, noše in običaje Slovencev ter jih hvali kot zmerno in delavno ljudstvo.

V štirinajstem stoletju so se začeli prosvetni odnošaji med Slovenci obračati na slabše, in sledeči dve stoletji (14. in 15.) sta se zelo pogreznili v mračnjaštvo in surovost. Viteštvo je jelo propadati in pačiti svoj častni stan. Mnoge prirodne prikazni in izvenredni dogodki so popolnoma zbegali ljudstvo. Nastali so hudi potresi, ki so zrušili gradove in cerkve. Grozni roji kobilic so uničili vse žito na polju in objedli zelenje po drevju. Za tem je prišla draginja, lakota in naposled še kuga. Najstrašnejša kužna bolezen je bila takozvana „črna smrt“ (1348

—1351), ko so ljudje kar počrneli in umrli v malo trenutkih.

370 Nekteri kraji so izgubili kar polovico ali celó dve tretjini svojih prebivalcev. Vse to je smatralo ljudstvo za božjo kazen; bilo je torej grozno preplašeno, in duh njegov je otemneval. Mislili so, da svojo vest najlažje potolažijo s tem, ako se bičajo; a drugi so si zopet domišljevali, da Bogu najbolj služijo, ako plešejo

375 in skačejo okoli cerkev, dokler se obnemogli ne zgrudijo na tla. Tako so se pojavile neljube prikazni bičarjev (flagelantov) in skakačev. Splošna surovost in neusmiljenost je zavladala med vsemi krogi. Hudodelce, ki niso takoj obstali svoje krivde, devali so na tezalnico, polamljali jim kosti, ščipali jih s kleščami,

380 ali jih zapirali v skrinje, znotraj z bodečimi žreblji nabite. Obsojenca so navezali na zobato kolo, ali mu odsekali ud za udom, ali ga privezali na štiri konje in tako razčetrtili. / In vse to trpinčenje je čestokrat zadelo čisto nedolžne ljudi, ki so le od bolečin premagani priznali, da so krivi, zató da jih vsaj hitra smrt

385 reši nadaljnega mučenja. Zlasti stare žene z nagubanim čelom so bile v veliki nevarnosti. Ako so o kateri sumili, da je čarovnica, bila je izgubljena. Bilo pa je tedaj tudi vse polno malopridnih ljudij, zlasti roparjev, in med temi tudi takih viteškega stanú, ki so prežali na kupce in popotnike, plenili blago

390 in ljudi ter zahtevali potém veliko odkupnino za nje. Med ljudstvom se je potikaló mnogo sleparskih ljudij; zlasti so se klatili povsod po deželi „potujoči učenci“, ki so od vasi do vasi beračili, vedeževali, zagovarjali in čarali ter Slovence učili tujih vraž.

395 Še le okoli sredine petnajstega stoletja se je to žalostno, mračno stanje jelo obračati na bolje in zopet širiti omika, osobito po takozvanih „humanistih“. Ali ta izobraženost sedaj ni bila več splošna. Posamezni bistrejši in bolj učeni ljudje so se namreč začeli zbirati okoli vseučilišč, in samostanske šole so jele

400 propadati. Ukaželjni mladeniči so morali odslej naprej v daljna mesta potovati, ako so se hoteli izobraziti. To pa so mogli le premožni storiti, a siromašnejši so ostajali brez pouka. Na ta način se je izcimil poseben učenjaški stan, ki se je poslej silno razlikoval od priprostega ljudstva.

S. Rutar.

4. Slovenski jezik od X — XVI. stoletja.

Jezik je glavno svojstvo vsakega naroda. Narod, ki svoj jezik opusti ali ga siloma izgubi, neha biti narod istega imena, ki ga je nosil poprej. Z jezikom svojim je vsak narod neločljivo združen, z njim živi in umrje. Življenje naroda nam predočuje svetovna povestnica, življenje in razvitek jezika pa kažejo slovstveni spomeniki. Na teh se zasleduje živa ljudska govornica od sedanje dobe do prastarih, davno preteklih časov. 5

Med slovanskimi narodi se ponašajo panonski in korotanski Slovèni z najstarejšimi slovstvenimi spomeniki. Iz poganske dobe se tudi pri njih ni ohranilo nič pisanega; ali iz onih časov, ko je pri naših pradedih zlato solnce blagodejnega kristjanstva prodrlo tmino pogansko, govorijo k nam panonsko- in korotansko-slovenski spomeniki. Slovènom v Panoniji in v stari Karantaniji je prisijala ob jednoistem času mila luč kristjanstva, a njena svetloba je na različen način vplivala na prosveto narodovo. V Panoniji je stvaril svetli duh solunskih bratov, sv. Cirila in Metoda, bogato cerkveno književnost in povzdignil jezik priprostega naroda do one časti, katero sta tedaj jedino le uživala jezik latinski in grški. Jezik panonsko-slovenski je postal obredni (liturgični) jezik in se ponosno glasil pri vseh obredih cerkvenih. 10 20

Druge razmere pa so vladale v Karantaniji. Tu so razširjali nauk sv. vere oglejski in solnograški duhovniki, nevešči domačega, narodnega jezika. Kakor po drugod je vladal tudi tu izključno le jezik latinski v cerkvi. Ljudstvo se je moralo sprva celó molitve učiti latinski; glas domače govornice je bil v cerkvi strogo prepovedan. Take prepovedi in tuji duhovniki pa gotovo niso domačega jezika in njegovega slovstva podpirali. Še le ko so videli, da se ljudstvo navzlic vsem strogim poveljem in kaznim ne more priučiti latinskim molitvam, sklenil je cerkveni zbor mogunški (Mainz, leta 813.), da jih sme moliti v materinem jeziku, komur ne hoté v latinskem v glavo. 25 30

Ta določba je neposredno povzročila, da so začeli molitve in razne obredne obrazce (formule), katerih je bilo ljudstvu treba znati, prevajati na jezik domači. Takim pótem so nastali brizinski spomeniki in pozneje celovški in ljubljanski rokopis. 35

Brizinski spomeniki so najstarejši ostanki korotansko- ali novoslovenskega jezika. Isti segajo v deveto ali deseto stoletje

in so najbrž starejši od vseh staroslovenskih spomenikov. Našli
 40 so se leta 1807. v knjižnici monakovski, kamor so došli iz cerkvenega arhiva mesta Freisinga (zató „brizinski“) na Bavarskem. Učeni slovenski jezikoslovec Jernej Kopitar (1780—1844), ki je izdal te spomenike v svoji znameniti knjigi „Glagolita Clozianus“ leta 1836., sodi po raznih rokopisnih znakih, da je vse
 45 tri dele našega spomenika pisal ali nekdanji škof brizinski Abraham sam (po rodu Karantanec, 957—994), ali pa kak učitelj ali učenec njegov.

Rokopis obsega I. očitno izpoved (35 vrst), II. homilijo (113 v.), III. izpovedno molitev (74 v.) Vsi trije spomeniki so
 50 pisani z latinico po nemškem pravopisu iste dobe. Iz nedosledne in neokretne pisave vidimo jasno, kako težko je bilo sprva z latinskimi črkami pisati jezik slovenski. Tako se piše na pr. za staroslovenski nosnik *on* ob jednom *on*, *un*, *u*, *o*; namesto stsl. nosnika *en* stoji *e* in *en*; *y* se izraža z *ui*, *u* in *i*; namesto stsl.
 55 *št* imamo *k* in *kj*, in staroslovenskemu *šd* odgovarja *j*. Med sičniki in šumniki ni skoro nikakega razločka v pisavi; vsak se izraža na mnogo načinov. Tako se stavi za *s* ob jednom *s*, *s*, *sz*, *ss*, *sc*, *sz*; za *č* imamo *c*, *s*, *cs*, *ts*, *tz*; za *š* stoji *s*, *ss*, *s*, itd. Iz navedenega že razvidimo, da so ti spomeniki bili prva, jako nespretna poskušnja v slovenski pisavi. — Jezik, ki se je ohranil
 60 v teh rokopisih, kaže nam lepe, stare oblike iz korotanske slovenščine. Ali vendar nam ti spomeniki ne predočujejo popolnoma istega jezika, katerega so govorili korotanski Slovenci v devetem ali desetem stoletju. Nahajamo namreč v njih čestokrat
 65 dvojne oblike, o katerih je dvomiti, da so se rabile druga zraven druge v isti dobi in v istem kraju med priprostim narodom. Tako čitamo na pr. *jega*, *vsega*, *tak oga*, in zraven *zopet: jego*, *togo*; tam so skržene oblike: *me*, *memu*, *mega*, *tva*, *tvima*, in tu *zopet: moja*, *moje*, *tvoju*. Zraven opisane
 70 oblike preteklega časa se nahajajo čestokrat aoristi, zlasti na onih mestih, ki se strinjajo z vsebino evangelijev v staroslovenskem prevodu. Takih prikaznij je obilo posebno v homiliji, in v njih imamo najbrž iskati vpliv panonske slovenščine, v kateri so se brez dvombe nahajali slični obredni obrazci, in ki je bila po
 75 svojih vestno in natančno pisanih spomenikih tudi pristopna korotanskim veroučiteljem. Navzlic tem posebnostim pa nam ti rokopisi neovržno dokazujejo, da so korotanski Slovenci že v devetem stoletju govorili lastno narečje, ki se je vidno razločevalo

od panonskega. Jezik brizinskih spomenikov imenujemo korotansko-slovenski, in neposredno iz njega se je razvila sedanja slovenščina. 80

Lep zaklad slovenskega jezika se hrani v osebnih in krajevnih imenih, ki so zabeležena po listinah iz devetega in naslednjih stoletij. V prvi vrsti smemo tu imenovati stara slovenska imena, ki so pripisana v evangeliju sv. Marka iz štivanskega (= sveto-ivanskega) samostana pri Devinu na Primorskem. Slovečo božjo pot pri Sv. Ivanu Devinskem so obiskovali Slovenci v devetem in desetem stoletju, in imena teh romarjev so zaznamovali v štivanskem evangeliju. Malo da ne iz iste dobe je nadalje mnogo Slovencev, ki so živeli v solnograški nadškofiji, zapisanih v bratovščinski knjigi (liber confraternitatis) šentpeterskega samostana v Solnem gradu. Krasna imena nahajamo naposled po raznih darilnih listinah, v katerih so nemški kralji in korotanski vojvode cerkvi in posameznim osebam darovali ljudi in posestva na Slovenskem. K Sv. Ivanu so romali Slovenci kakor Branimir, Budislav, Čestimir, Dobrodej, Dragorok, Ljutomir, Miroslava, Sebidrag, Slavka, Žitigoj itd. V bratovščinsko knjigo so se vpisali na pr. Ljubota, Nebomir, Trdila, Trebil, Truden, Višemir itd. Po listinah se imenujejo Branka, Debeloglav, Dobrogój, Gorazd, Hotimir, Medved, Radigój, Slava, Stojan, Trdoglav (piše se Turdagauuo), Vitoglav (Uuitagouua, 859) itd. Takih in 95
jedenako se glasečih imen je mnogo zabeleženih po starih rokopisih in listinah. Vsa poznamenovanja nam kažejo neizcrpen vir nekdanjega slovenskega jezika ter pričajo o krasoti njegovi. Ali domača imena so jela hitro izginjati. Čim bolj ko je silil 105
tuj živelj v pokrajine slovenske, tem hitreje so se izgubljala pristno slovenska imena. Najpoprej so se izpodrinile domačinke po mestih in dvorih med slovenskim plemstvom, katero se je že v devetem in desetem stoletju poprijelo tujih poznamenovanj. Najdalje so se ohranila slovenska osebna imena med priprostim 110
ljudstvom na deželi in v goratih krajih. Blizu Škofje Loke so še koncem trinajstega stoletja živeli ljudje z imenom Branislav, Svetogoj, Svobodin, Stojan itd. Toda kmalu so se tudi ta imena nadomestila s tujimi; kajli listine iz štirinajstega in petnajstega stoletja nam pričajo, da so Slovenci že tedaj dajali otrokom ista 115
osebna imena kakor dandanes. V koroškem rokopisu iz petnajstega veka se je ohranilo zraven sedaj navadnih krstnih imen: Jera, Neža, Urša itd. le še jedno narodno ime: Svetka, katero

smemo najstarejšim domačim imenom prištevati, kakor so bila
 120 Belka, Cvetka, Slavka, Zorka, Živka in več drugih.

Za zgodovino slovenskega jezika in naroda v trinajstem sto-
 letju je zelo imenitno ime viteza Ulrika Lichtensteinskega (1202—
 1275). Lichtensteinska rodbina je imela bogata posestva na gorn-
 njem Štajerskem v Muravi in v okolici judenburški. Lichten-
 125 steinci so bili slaven in za avstrijske dežele mnogozaslužen rod.
 Zatorej je naravno, da se Ulrik Lichtensteinski s ponosom ime-
 nuje med koroškimi in štajerskimi vitezi. Najbolj se je proslavil
 Ulrik Lichtensteinski kot pesnik z dvema umotvoroma, ki se ime-
 nujeta „Frauendienst“ in „Frauenbuch“. Za nas je zlasti prvo
 130 delo znamenito, kajti v njem se nam je ohranil vzgled sloven-
 skega jezika iz leta 1227. Pesnik nam med drugim v tej pesni
 pripoveduje, kako je potoval kot kraljica Venera opravljen iz
 Benetek na Češko. Na tem potovanju mu je prišel koroški voj-
 voda Bernard (1202—1256) z obilnim viteškim spremstvom na-
 135 proti blizu do deželne meje ter ga pri Vratih (Thörl) v slovenskem
 jeziku pozdravil, rekoč: Buge waz primi, gralva Venus
 (Bog vas primi, kraljeva Venus)! — Drug imeniten prizor iz
 Ulrikovega potovanja je njegov sosret žene Slovenke sredi Murske
 doline na gornjem Štajerskem blizu Kindberga. Ondi je bival
 140 vitez Oton Buhovski, po izobraženosti in moštvu svojem na
 dobrem glasu. Ta pošlje Ulriku miljo daleč poslanca naproti,
 in ta ga pozdravi, rekoč: „Prezlahtna kraljica, vam kliče: Dobro
 došla! v tej deželi žena Slovenka (vil edelin kunegin, iuch heizet
 willekomen sin in ditz lant ein windisch wip).“ Nadalje mu na-
 145 znani sluga, da ni v tej dolini viteza, ki bi se skusil v dvoboju
 s kraljico Venero; zatorej je sklenila žena Slovenka, postaviti se
 na borišču s kopjem njemu naproti. Žena Slovenka pa je bil
 preoblečen Oton Buhovski sam. Opravo slovenske žene nam
 opisuje pesnik takó-le: „Dve dolgi kiti sta ji viseli dol celó črez
 150 sedlo; na sebi je imela godeže (godehse), kar je obleka slovenskih
 žen, a vrh tega še tudi šapelj (schapel) jako drag in bogat.“

Jezik slovenski je torej tekom trinajstega stoletja užival ve-
 liko čast. Ne le priprosto ljudstvo ga je govorilo, temveč tudi
 deželni knezi in njih viteško spremstvo so ga razumeli in obče-
 155 vali v njem. Celó pri višjih javnih slovesnostih in na dvoru
 vojvodovemu je imel naš jezik svojo veljavo. Pri vmeščanju ko-
 roških vojvod je storil deželni knez slovenskemu kmetu obljubo
 in prisegel v slovenskem jeziku. Vmeščenega vojvodo je mogel

le mož slovenske krvi pozvati pred sodnika, in pred cesarjem se je imel vojvoda v slovenskem jeziku zagovarjati. Dasi pa je tudi 160 bilo nekaj našemu jeziku tako važno mesto odločeno, vendar je to jako skromno vplivalo na naše prosvetno stanje. Vojvode in vitezi niso bili ozko združeni z domačim ljudstvom ter niso pospeševali narodnega jezika in njegovega slovstva. Že koncem trinajstega veka je jel pojemati ugled našega jezika. V dejanskem 165 življenju je slovenskemu kmetu prav malo pomagala pravica, katero je imel njegov jezik uživati po stari šegi; saj se ga je mogel vojvoda pred sodnikom odkrižati z besedami: „Jaz ne razumem tvojega jezika (ich verstaun diner sprach nitt).“

Iz petnajstega stoletja imamo nekaj majhnih, a spomina 170 vrednih slovstvenih drobnostij. Na prvem mestu stojita koroški in ljubljanski rokopis cerkvenega značaja. Zgodovinsko društvo v Celovcu hrani z nemškimi črkami pisan rokopis, ki obsega na jedni strani „oče naš, češčeno Marijo in vero“ iz početka petnajstega veka, na drugi pa z mlajšo pisavo navadna 175 krstna imena onih oseb, ki so ustanovile in vzdrževale Marijino bratovščino v Radečem na Gorenjskem z letno številko 1467. V nekem starem rokopisu c. kr. ljubljanske knjižnice pa se nahajata dve „očitni izpovedi“, daljša in kračja, v latinski abecedi. V jeziku kaže ljubljanski rokopis bolj značaj sedanje dolenjščine, 180 koroški pa meri na gorenjščino in se odlikuje od ljubljanskega v tem, da so se ohranile v njem oblike aoristove.

Prvi, z letnico zaznamovani spomenik pa je takozvani beneško-slovenski rokopis iz leta 1497., ki je pisan v beneško-slovenskem narečju in obsega v kratkih 52 odstavkih razna da- 185 rila in ustanove za bratovščino sv. Marije v Črnjevu na vzhodnem Furlanskem. Prvi in največji del (25 odstavkov) je pisala jednoista oseba leta 1497., ostali deli pa so od različnih oseb iz leta 1502. in 1508. Rokopis ni izviren, temveč le netočen prevod latinskih zapiskov v italijanskem pravopisu. 190

V petnajsto stoletje pripada najbrž tudi rokopis Kranjskega mesta. Ta obsega štiri slovenske, a z nemškimi črkami pisane prisežne obrazce, po katerih so prisegali meščanje, sovietniki, sodniki in priče v Kranju. Te prisege svedočijo, da je slovenščina tudi pri sodnji zavzemala važno mesto. Jezik v tem rokopisu 195 nam podaja nekaj prav lepih, starih domačih besed, kakor rotba (prisega), skazati (reči), vesten (znan), a zraven že mnogo nemških tujk, kakor jih nahajamo pozneje v prvih tiskanih knjigah

slovenskih. Pisava v tem kakor v prejšnjih rokopisih je jako
 200 nepopolna in nedosledna; naslanja se na istodobni nemški pravopis. Vsemu temu pa se ne bode čudil, kdor pomisli, kako je skoz ves srednji vek vplival nemški živelj na narod slovenski.

Razun tega nahajamo še po raznih listinah in starih grajščinskih urbarjih srednjega veka med latinskim in nemškim besedilom mnogo krajevnih in osebnih imen in tudi drugih slovenskih
 205 besed zapisanih. V nekem rokopisu iz leta 1466. iz Škofje Loke na Kranjskem so na pr. zabeležena slovenska poznamenovanja za vse mesece v letu. Ti se glasé kakor dandanes; le rožnik je bobov cvet, kimovec — poberuh, vinotok — listognoj, listopad
 210 pa — kozoprsk.

Iz početka šestnajstega stoletja, najbrž iz leta 1516., ko so zatrli kmetski upor na Kranjskem in Štajerskem, ohranila se je nemška, šest kitic obsegajoča pesen o kranjskih kmetih (*Ain
 215 neues lied von den kraynnerischen bauren*). Ta slovensvena drobnost je za nas osobito zaradi tega zanimiva, ker je prva tiskovina s slovenskimi besedami. V pesni se omenja „stara pravda“, in o kranjskih kmetih se poje, da so se valili kot uporniki proti mestu Celju, kličeč: „Le vkup, le vkup, le vkup, le vkup, uboga gmajna (*Leukhup — — woga
 220 gmaina*)!“

Razvitek slovenskega jezika se daje tedaj le po skromnih, vendar za nas jako važnih spomenikih iz desetega do sredine šestnajstega stoletja zasledovati. Slovenščina je javno služila pri prostemu narodu ter imela še svojo veljavo zlasti v cerkvi pri verskem pouku, nekaj pa tudi pred sodiščem. Izobraženci so znali
 225 pisati in čitati večinoma le v latinščini (zató jo tudi „bukovski“ jezik imenujoč) in kvečjemu še v nemščini, a za slovenščino se ni brigal nikdo. Tako se je slovensko pisanje sčasoma popolnoma pozabilo, in slovenščine ni nikdo več negoval, dokler se
 230 ni po novoverskem vplivu sredi šestnajstega stoletja postavil temeljni kamen novoslovenski književnosti. *J. Sket.*

Slovenski spomeniki.

5. Brizinski spomeniki.

a) Očitna izpoved.¹

(V pravopisu izvirkovem.)

Glagolite po naz redka zlo-
ueza:

bose, gozpodi miloztiuvi, otze
bose, tebe izpovuede vuez moi
greh i zuetemu creztu i zuetei
Marii i zuetemu Michaelu i uui-
zem crilatcem bosiem i zuetemu
Petru i uzem zelom bosiem i
uzem musenicom bosiem i uzem
vuernicom bosiem i uzem de-
vuám praudnim i uzem praud-
nim. i tebe, bosu rabe, chokú
biti izpovueden uzeu moiuh greh.
i vueruú, da mi ie, na zem
zuete beusi, iti se na ón zuet,
paki se uzlati na zodni den;
imeti mi ie sivuót po zem;
imeti mi ie otpuztic moiuh gre-
chou. bosc miloztiuvi, primi
moiv izpovued moiuh grechou:
ese iezem ztuoril zla po t den,
pongese bih na zi zvuet vuura-
ken i bih crisken, ese pomngu
ili ne pomngu, ili vuolu ili ne-
vuolu, ili vuede ili ne vuede,
ili u nepraudnei rote, ili u lsi
ili tatbe ili zavuziti, ili v uz-
mazi, ili v zinistue, ili ese mi
ze tomu chotelo, emuse mi bi
ne doztalo choteti, ili v pogla-
golani, ili zpé ili ne zpé; ili ese

(V prepisu slovenskem.)

Glagoljite po nas rēdka slo-
vesa:

Bože, gospodi milostivi, otče
Bože, tebē izpovēdē ves moj greh
i svetemu Krstu (Kristu) i sve- 5
tēj Mariji i svetemu Mihaelu i
vsēm krlatcem božijem i sve-
temu Petru i vsēm selom boži-
jem i vsēm mučenikom božijem
i vsēm vērnikom božijem i vsēm 10
dēvam pravdnim i vsēm pravd-
nim. I tebē, božij rabe, hoću
biti izpovēden vsēh mojih grēh.
I vēruju, da mi je, na sem svētē
bēvši (bivši), iti že na on svēt, 15
paki že vstati na sodni den; e
imēti mi je život po sem;
imēti mi je otpustek mojih
grēhov.² Bože milostivi, primi
moju izpovēd mojih grēhov: 20
ježe jesem stvoril zla po t(e) den,
ponježe bih na se svēt uradjen
(urojen) i bih krščen, ježe pom-
nju ili ne pomnju, ili volju ili
nevolju, ili vēde ili ne vēde, 25
ili v nepravnēj rotē, ili v lži
ili tatbē ili zavisti, ili v us-
masi, ili v činistvē, ili ježe mi
se tomu hotēlo, jemuže mi bi
ne dostalo hotēti, ili v pogla- 30
golanji, ili spe ili ne spe; ili

iezem ne zpazal nedela, ni zueta
vuecera, ni mega pozta, i inoga
mnogoga, ese protiu bogu i pro-
35 tiu memu creztu. ti edin, bose,
vuez, caco mi iega potreba vue-
lica. bose, gozpodi miloztivi,
tebe ze mil tuoriv od zih po-
stenih greh i od ineh mnozeh,
40 i vuensih i minsih, ese iezem
ztvoril: teh ze tebe mil tuoriv
i zuetei Marii i vzem zvetim; i
da bim na zem zuete tacoga
grecha pocazen vzel, acose ti
45 mi zadenes, i acose tuá milozt
i tebe liubo. bose, ti pride ze
nebeze, vse ze da v moku za
vuiž národ, da bi ni zlodeiu otel;
otmi me vzem zlodeiem. milo-
50 ztivui bose, tebe poronso me
telo i mó dusú i moia zlovueza
i me delo i mó vuoliu i mo
vuerú i moi sivuót. i da bim
uzlissal na zodni den tuó milozt
55 vueliu z temi, iese vzovues tvó-
imi vzti: pridete, otza mega iz-
vuolieni, primete vuecsne vue-
zelie i vuecsni sivuót, ese v iezt
ugotoulieno iz ueeka v ueek.
60 amen.

obavna, jezih
ježe jesem ne spasal nedela, ni
sveta večera, ni mega posta, i
inoga mnogoga, ježe protiv Bogu
i protiv memu Krstu. Ti jedin,
Bože, věš, kako mi jega potreba
velika.³ Bože, gospodi milostivi,
tebě se mil tvorju od sih po-
štenih grēh i od ineh mnozēh,
i venčih i minših, ježe jesem
stvoril: tēh se tebě mil tvorju
i svetěj Mariji i všem svetim;
i da bim na sem svētě takoga
grēha pokazen vzel, akože ti
mi zadēneš, i akože tva milost
i tebě ljubo. Bože, ti pride sē
nebese, uže se da v moku za
ves narod, da bi ni zloděju otel;
otmi me všem zlodějem. Milo-
stivi Bože, tebě porončo me
telo i mo dušu i moja slovesa
i me dělo i mo volju i mo
věru i moj život. I da bim
uslišal na sodni den tvo milost
veliju s těmi, ježe vzoveš tvo-
jimi usti: Priděte, otca mega
izvoljeni, priměte věčne ve-
selje i věčni život, ježe vi jest
ugotovljeno iz věka v věk.
Amen.⁴

b) Homilija.

(V pravopisu izvirnikovem.)

Eccę bi detd nas ne zegrésil,
te vueki gemu be siti, starosti
ne prigemlióki, nikoligese petsali
ne imugi, ni slzna teleze imoki,
5 nú u vuęki gemu be siti. bo-
nese zavuiztii bui nepriiazninu
uvignan od szlauui bosigę, po-

(V prepisu slovenskem.)

Eče bi děd naš ne segrěsil,
te v věki jemu bě žiti, starosti
ne prijemljoći, nikoliježe pečali
ne imy, ni slzna telese imoći,
nu v věki jemu bě žiti. Po-
nježe zavistiju by neprijazninu
vygnan od slavy božije, potom

tom na narod zlovuezki strazti i petzali boido, neimoki i bz zredu zemirt. i pagi, bratriia, pomenem ze, da i zinouue bosi naresem ze; bo tomu ozstanem zich mirzcih del, ese sunt dela sotonina: ese trebu tuorim, bratra oclevuetam, ese tatua, ese raszboi, ese pulti ugongenige, ese roti, choise ih ne pazem, nu ge prestopam, ese nenauizt. nizce teh del mirzene pred bosima ozima. mosete po tomu, zinzi, uvideti i zami razumeti, ese bese priuuæ zlouuezi u liza tazie, acose i mui gezim, tere nepriiaznina uznenauvidesse, a (blagodet) bosiu uzliubise. da bo tomu nine u circuvah ich clanam ze i modlim ze im, i zesti ich pigem, i obeti nasse im nezem o zcepasgenige telez nasich i dus nasich. tige se mosem i mui este buitl, ecce tage dela nasnem delati, iase oni delase: oni bo lasna natrovuechu, segna naboiachu, bozza obuiachu, naga odeachu, malomogoncka u ime bosie bozkekacho, mrzna zigreahu, stranna bod crovvi zuoge uvedechu, u timnizah i u zelezneh vvosich uclepenih bozcekachu, i u ime bosie te utessahu. temi, temi ti ze deli bogu briplisaze. taco, zinzi, i nam ze modliti tomuge vuirchnemo otzu gozpodi, dosda ni tamoge vzdli v zezarstuo suoge, ese iest úgotouleno iz conl do conl izvvolenicom bo-

na narod člověčki strasti i pečali poido, nemoći (i nemoći) i bez čředu smrt.⁵ I paki, bratrija, 10 pomeněm se, da i sinove božji narečem se; po tomu ostaněm sih mrzkih děl, ježe sunt děla sotonina: ježe ^{na vřstě (malomogon)} trebu tvorim, ^{Kajz} bratra oklevetam, ježe tatva, 15 ježe razboj, ježe pulti ugojenije, ježe roti, kyže jih ne pasem, nu je přestopam, ježe nenavist. Niče těh děl mrzněj(e) přěd božjima očima.⁶ Možete po 20 tomu, sinci, viděti i sami razuměti, ježe běše ^{prvěj} člověci v lica tacie, akože i my jesem, tere neprijaznina vznenaviděše, a (blagodět) božiju vzljubiše. Da 25 po tomu nině v cirkvah jih klanjam se i modlim se jim, i česti jih pijem, i oběti naše jim nesem o sepasenije těles naših i duš naših.⁷ Tije že 30 možem⁸ i my ešte byti, eče taje děla načnem dělati, jaže onl dělase: oni bo lačna natrověhu, žejna napojahu, bosa obujahu, naga odějahu, malomogonća v ime božije posěčaho, mrzna segrějahu, stranna pod krovj svoje uveděhu, v temnicah i v želězněh vožih vklepenih posěčahu i v ime božije 40 te utěšahu. Těmi, těmi ti se děli Bogu približaše.⁸ Tako, sinci, i nam se (je) modliti tomuje vrhnjemo otcu gošpodi, dožda 45 ni tamoge vsedli v cěsarstvo ^{dozle} svoje, ježe jest ugotovljeno iz koni do koni izvoljenikom bo-

siem. i gezm, bratria, bozuuani
 i bbgeni, egose ne mosem ni-
 50 kimse liza ni ucriti, nicacosé
 ubegati, nu ge stati pred stolom
 bosigem ze zopirnicom nasim,
 ze zlodgem starim, i gest ze
 pred bosima osima vzacomu
 55 zuoimi vzti i zuoim glagolom
 izbovuedati, ese ge na sem zуете
 chisto stuoril, libo bodi dobro,
 libo li zi zlo. da c tomu dini,
 zinzi, muzlite, ide ne camo ze
 60 vcloniti, nu ge pred bosima
 osima stati i zio prio imeti,
 iuse gezim hovvedal. nas go-
 zbod, zueti cruz, ise gest bali
 telez nassih i zpasitel dus nassih,
 65 ton bozzledine balouvanige po-
 zledge pozstavvi; ucazal ge, imse
 ze nam dozstoi od gego zavue-
 kati i gemu ze oteti. preise
 nassi zesztoco stradacho; nebo
 70 ie tepechu metlami, i prinizise
 ogni petsachv, i metsi tnachu.
 i po lezv vuesachu, i selezni
 cliusi ge raztrgachu. a to bac
 mui ninge nasu praudnu vuerun
 75 i praudnv izbovuediu toie mosim
 ztoriti, ese oni to vuelico stra-
 stiu stuorise. da po tomu, zinzi,
 bosu raba prizuaause, tere im
 grechi vuasa postete, i im iz-
 80 povvedni bodete grechov uuasih.

žijem. I jesem, bratrija, pozvani
 i bějeni, jegože ne možem ni-
 kimže lica ni ukriti, nikakože
 uběgati, nu je stati před stolom
 božijem sě zopernikom našim,
 sě zlod(ě)jem starim, i jest se
 před božjima očima vsakomu
 svojimi usťi i svojim glagolom
 izpovědati, ježe je na sem světě
 kiždo stvoril, libo bodi dobro,
 libo li si zlo. Da k tomu dni,
 sinci, myslite, ide ně kamo se
 ukloniti, nu je před božjima
 očima stati i sijo prjo iměti,
 juže jesem povědal.⁹ Naš go-
 spod, sveti Krst, iže jest balij
 těles naših i spasitelj duš naših,
 ton posleđnje balovanije po-
 sleđje postavi; ukazal je, jimže
 se nam dostoji od jego zavě-
 čati i jemu se oteti. Přějše naši
 žestoko stradaho; nebo je te-
 pehu metlami, i prinizše ogni
 pečahu, i meči tnahu, i po lěsu
 věšahu, i želězni ključi je raz-
 trgahu. A to pak my ninje
 našu pravdnu věru i pravdnu
 izpovědiju toje mozim storiti,
 ježe oni to veliko strastiju stvo-
 riše. Da po tomu, sinci, božij(a)
 raba prizvavše, tere jim grěhi
 vaše pošťete, i jim izpovědni
 10 boděte grěhov vaših.¹⁰

c) Izpovedna molitev.

(V pravopisu izvirnikovem.)

Jaz ze zaglagolo zlodeiu i
 uzem iego delom, uzem iego le-
 pocam. tose uueruiu u bog uze-

(V prepisu slovenskem.)

Jaz se zaglagoljo zloděju i
 všem jego dělom, všem jego lě-
 pocam. Tože věruju v Bog vse-

mogoki i u iega zin i u zuueti
 duh, da ta tri imena edin bog
 gozpod zuueti, ise z(t)uori nebo
 i zemlo. tose izco iega milozti,
 i scē Mariae i scē Michahela i
 scē Petra i useh bosih zil i
 uzeh bosih mosenic i useh
 b(osih) zaconníc i useh zuetih
 deuuiz i uzeh b(osih) moki, da
 mi rasite na pomoki biti ki bogu
 moih grechou, da bim cisto iz-
 pouued ztuoril i odpuztie ot
 boga priel. bogu uzemogokemu
 izpouuede uze moie greche i scē
 Marie, uzeh nepraudnih del i
 nepraudnega pomislenia, ese
 iezem uuede ztuoril ili ne uuede,
 nudmi ili lubmi, zpe ili bde, u
 zpitnih rotah, v lisnih resih, v
 tatbinah, u znicistvě, u lacom-
 ztue, v lichogedeni, v lichopiti,
 u uzmaztue i u uzem lichodiani,
 ese iesem ztuoril protiuiu bogu
 od togo dine, ponese x̄pen bih,
 dase do diniznego dine. togo
 uzego izpouueden bodo bogu i
 scē Marii i scō Laurenzu, go-
 zpodi i uzem zuetim i tebe, bosí
 rabe. caiu ze moih grechou, i
 rad ze chocu caiati, elicose zi-
 mizla imam, eche me, bosc, po-
 stedisí. dai mi, bosc gozpodi,
 tuoiu milozt, da bim nezramen
 i neztiden na zudinem dine před
 tuima osima ztoial, igdase pri-
 des zodit siuim i mrtuim co-
 musdo po zuem dele. tebe,
 bosc miloztívi, poruso uza moia
 zlouuez(a) i moia dela i moie
 pomislenie i moie zridze i moie

mogoći i v jega sin i v sveti
 duh, da ta tri imena jedin Bog 5
 gospod sveti, iže stvori nebo i
 zemljo. Tože isko jega milosti, i
 svete Marije i svetega Mihaela,
 i svetega Petra i vsēh božjih sel
 i vsēh božjih močenic i vsēh 10
 božjih zakonník i vsēh svetih
 děvic i vsēh božjih moćij, da mi
 račite na pomoći biti k Bogu
 mojih grēhov, da bim čisto iz-
 pověd stvoril i odpustek ot Boga 15
 prijel. Bogu vsemogoćemu iz-
 povědě vse moje grēhe i svetěj
 Mariji, vsēh nepravdnh děl i
 nepravdnega pomišljenija, ježe
 jesem věde stvoril ili ne věde, 20
 nudmi ili ljubmi, spe ili bde, v
 spitnih rotah, v lžnih řečih, v
 tatbinah, v sničistvě, v lakom-
 stvě, v lihojedenji, v lihopitji,
 v usmastvě, i v všem lihodjanji, 25
 ježe jesem stvoril protivu Bogu
 od togo dne, ponježe krščen bih,
 daže do denešnjego dne. Togo
 vsego izpověden bodo Bogu i
 svetěj Mariji i svetemo Lavrencu, 30
 gospodi i všem svetim i tebě, bo-
 žij rabe.¹¹ Kajú se mojih grēhov,
 i rad se hoću kajati, jelikože se-
 misla imam, eče me, Bože, po-
 štediši. Daj mi, Bože gospodi, 35
 tvoju milost, da bim nesramen
 i nestiden na sudnem dne před
 tvojima očima stojal, igdaže
 prideš sodit živim i mrtvim
 komuždo po svem dělě. Tebě, 40
 Bože milostívi, poručo vsa moja
 slovesa i moja děla i moje po-
 mišljenije i moje srdce i moje

telo i moi siuuot i moiu dusu.
 45 Criste, bosì zinu, ise iezi razil na
 zi zuuet priti, gresnike isbauuiti
 ot zlodeine oblazti, uchrani me
 ot uzega zla, i zpazi me v uzem
 blase. amen, amen.

tělo i moj život i moju dušu.
 Krste, božij sinu, iže jesi račil
 na se svět priti, grěšnike izba-
 viti ot zlodějne oblasti, uhrani
 me ot vsega zla, i spasi me v
 vsěm blazě. Amen, amen.¹²

6. Celovški rokopis.¹

Otscha nass, kyr sy w nebessich, posswetschenu body twoye
 yme, pridi bogastwu twoye, body wola twoya kakor w nebessich
 yno na semly. Kruch nass wsedanny day nam dannass yno od-
 5 pusti nam dalge nasse, kakor yno my odpusschamo nassen dal-
 snykom, yno nass ne wuppellay w ednero ysskusbo, le nass ressy
 od slega. Amen.

Czestschena sy Maria, gnade pallna, gospod s tabo, segnana
 sy mey senamy, yno segnan ye sad twoyga telessa, Ihesus
 Kristus. Amen.²

10 Yast veruyo wu boga othscho, wsemogotschiga stwarnika
 nebess yno semlee, yno wu Ihesussa Cristussa, nega synu edy-
 niga, nassiga gospodi, kyr ye poczett od swetiga ducha, royen
 ys diwitteze Marie, martran pod Poncio Pylatussem, na kriz
 rasspett, marttaw yno wu grab polosen, dolu yide kch paklu,
 15 na trettyi dan gori wstaa od martwech, gory yiede w nebessa,
 seydi kch dessnittezy boga otsche wsemogotschiga, odtody iyma
 priti sodyti sywe yno mortwe. Yast ueruyo wu swetiga ducha,
 swetiga karschanstwu, obtschyno swetikow, odpustschenye gre-
 chow, wstanye ziwota yno vethschny leben. Amen.³

7. Ljubljanski rokopis.

a) Očitna izpoved.¹

Ya ze adpouem chudiczu ynu nega deylam ynu vsy nega
 hofarti, ynu ze yzpouem ynu dalsan dam nassymi gospudi etc.

Ya ze dalsan dam, kyr sam to prelomil, kar sam oblubil,
 kadar sam karst priell, kyr sam se od buga obarnyll ynw od
 5 nega zapuwidy, kyr sam boga zatayll s meymi chudeymi deyli,
 ynw sam ze volnw wdall ty oblasti tyga chudicza, kygar sam se

odponeydall, kadar sam karst pryell; tymw sam ye do seyga mall z meymy greichy wolnw slussil: Tyga ye etc.

Ya ze dalsan dam, kyr sam wosye vese po reydkym zehodill, kadar sam tw prissall, z mallo andochtyo, bredko reywo 10 meyga zarca zam tw will, kar sam tw slissall pridigwyocz od buga, od zwete Marie, od drugich swetikow ynw od meych greychw, zazversmahal, ynw nister neyssid meyga lebna po nym poprawill: Tyga etc.²

Ya ze dalsan dam, kyr swete nedele, swete sobothe veczeri, 15 druge swete dny ynw veczeri neyssid nykuly taku prasnowall ynw czastill, kakur y wy ye to po praudy morall dyati. Ta swety post, swete quatri, drugue postne dny, moyo pokuro neyssid taku czystu dopernessil, kakur sam ga dalsan: Tyga . . .

Ya se dalsan dam, kyr ye wogu desetino meyga syuota ynu 20 meyga szyanya, moye syvinicze nikuly neyssid takw sweystu dall, kakur wy to po praudy morall dyati: Tyga etc.

Ya se dalsan dam, kyr ye moyga otscze, moya mater, moyo gosposczino, meyga farmaystra, meyga dwchwniga otczo, meyga pridigarya neyssid nykuly taku czastill ynu ym pokoŕn will, 25 kakur wy tiga po praudy dalsan will: Tyga etc. Meyga blisniga neyssid nykuly taku lubiga ymill ynw tak y ssvest will, kakur sam seby: Tyga ye meny etc.

Ya ze dalsan dam, kar sam wogu, zwety Mary, drugim swetikom oblubill, neyssid stanovytu stall ny tyga dopernessil; 30 kyr ye chudu willu, ynw kur ye chudobo deyllal, tyga sam lubiga ymill; kar ye dobruto deyall, tymw sam ye sovrak will: Tyga etc.

Ya se dalsan dam, kyr sym greyssill wzo to gardabo, kyr se more tslowik ogardity ynu omarzity pruty wogu ynw nega 35 swetikom, s to sam ye czesthu ynw gostu moye tellu ynw moyo wugo duscho ogardyll: Ty(ga) etc.

Ya ze dalsan dam falsch presewanyem, falsch pricy, chwdy obluby ynw z chudim yesykom: Tyga etc.

Ya ze dalsan dam vsseymi greychi, z kemer ta czlowik more 40 greyssity czess vsse ludy z mysalyo, z wesseydo ynw ztwaryo, ynw proso woga wsygamogoziga, da my on da eden odlog meyga sywota; proso diuczo Mario, vsse bosye swetike ynu czwelicze, da my raczyte prossity nassyga gospudy, da my on ratsy daty odpustak vzeych meych greychu, ynw me ratsy na- 45 prid pred greychy owarowaty, ynw my ratsy po zym sywoty ta

veytschny leben daty; ynw ye oblublo ze naprid pred greychi
 owarouaty, kakur se wodem naywulle mogel, ynw ya odpuscho
 vzeym teym, kyr so meny malu voly veliku dyaly, z weseyda voly
 50 ztvario, to yme, da meny tudy nas gospud odpusty moye greyche,
 proso vas yzpouednika na bossyam meystu etc.³

b) Pesen „Salve regina“.⁴

- Mylost yno gnada nasiga gospody,
 Pomocz dewicze, rosse mat(e)re Marie,
 Prichod swetega ducha,
 Trost wssech swetnykow,
 5 Obchranjenje swetega krysse,
 Ta racz s meny yno s wamy byti.
 Czestyena body, kralewa mati te mylosti,
 Zywota sladkosti yno nass trost,
 Czestyena sy, my k tebe vpyeme
 10 Tuge sabne otroczy te Ewe,
 My k tebe zdychvgeme, glagogenicze
 Yno placzcz te dolynye tech slss.
 Ob to, ty nasse odwetnycze, ty k nam
 Obrny ty mylostywe oczzy,
 15 Yno Jessysse, segnanega sadv twega
 Telessa, ty nam prykassy po tom
 Tvystv, o czestyta, o mylostywa,
 O sladka maty Marya.⁵

8. Iz beneško-slovenskega rokopisa iz leta 1497.¹

1. Fuscha s Prosenicha jest ostauila j sin suoj Michel slatich
 iedanaist bratine sfete Marie s Zergneu, da se ima stuoriti fsacho
 leto sa gnich dus mas duj.

2. Lenard i Beatris s Teipana su ostauilj bratine sfete
 5 Marie s Zergneu fita iedan star psenize ij jedan cunz vina sa
 gnich dus, da se ima stuoriti fsacho leto mas duj.

3. Suuan pochoiniga Lenarda s Zergneo jest ostauil bratine
 sfete Marie s Zergneu sa sfoiu dusu fita solad trideset inu dua,
 da se ima stuorjti fsacho leto jednu masu.

4. Suuan pochoinga Peruogna s Zergneu jest ostauil bratine 10 sfete Marie s Zergneu marach zeternaist, s chich marach jest cuplegno dua stara psenize s tim patom, da se jma stuoriti fsacho leto duj masse sa sfoiu dusu.

5. Michela rainicha Marina s Zergneu jest ostauila jednu semglu sa sfoiu dusu bratine sfete Marie s Zergneu, da se jima 15 stuoriti fsako letto jednu massu.

9. Prisežni obrazci iz rokopisa Kranjskega mesta.¹

a) Prisega za meščana.

Jest N. perseschem naschemu gospudi khreyllu, deschel-
skhimu viuodi, richtaryu yenu rathu, jenu gmeini tiga mesta, an
swest jenu pockhorin burgar witi, nich sapuuid inu prepouid
derschati, nich nuz potrachtati, jenu skhodo podstopiti. Jest 5
tudj notschem, nickhoger na aufschlackhig, zolech, mostninach,
jenu nickholi nickhir naschemu gospodj khraillu olli gmein mestu
kh schckhodj, skhriuschi olli otschitu prenesti, olli skhosi poma-
gathj, jenu vse to diathj, khockher enimu suestimu burgaryu
pruti nega gospodschini pristoy jenu slischi. Tackhu meni Wug
pomagey. Amen. 10

b) Prisega za sovetnika.

Jest N. perseschem Wogu, da tscho jest en swest rath jenu
suetnickh witti; kharkhulj v swety wode naprey vsetu olli gouor-
yenu, khar edin vsackhaterj retsche olli gouorj, tiga nicomer po-
uedati, manschega olli veckhschiga, moyem peryatelam, ne dru-
gim; eno glich jenu pravo prauo reztschi timu wosimu khokhir 5
timu wogatimu; s moyem praudnim retscheinem nickhoger pre-
teschati jenu nickhomer naprey pomagati skhosi eneriga daru,
peryasni, souraschtua, olli eneriga strachu; naschemu gospodj
khraylu jenu deschellskhimo viuodj, richtaryu jenu rathu vsa-
khemu ztschassu pockhorin, suest jenu volan witti; tiga gmein 10
nutza pomagati potrachtathj jenu schkhodo ventati po moyem
promoscheinem, jackho menj Wog pomagey. Amen.

c) **Prisega za sodnika.**

Jest N. perseschem gospodj Wogu jenu našemu gospodj khreyllu, deschelskhemo viuodj, jenu tudj temu gmein mestu, da zho jest en glich prau i richtar witti; thimu wosimu khokher wogathimu, wogatimu khokher vvosimu glich prauo prauo voschiti
 5 jenu dopomagathj skhosi eneriga mitu, daru, strahu, olli skhosi enerj peryasni olli souwraschtua verhindirat, temetsch naprey dopomagathj; jenu tho, kher se v praudj olli v suetu rezhe, pro naprey pernesti, rezthj, nickhar tiga preoberniti jenu drugu skhasatj; vse to, kher meni en poschten rath jenu gmeina mey sebo
 10 swero jenu meni porotzhe, tho isto swestu glich derschati, tho mallu jenu tho velickho, wresch nich sweta nischter dyati, tho chudu straffatj, malefizi olli v drusich rezhech, po moyem promoscheineim, khokher jest otscho tiga na moy duschj vschiti proti gospodj wogu. Amen.

d) **Prisega za porotnika.**

Jest vass opomenim, da vy wote pouedalli per thi telessni rotwi, khatero ste vy gori vsdignenimj prstmi naschemu gospodj khreillu, deschelskhimo viuodj, jenu thimu gmein mestu perseglj jenu sturilj, tho, khar ye vom vedetsch olli vestnu; v tich rezhech,
 5 sa khatero vy wodete vpraschanj, da wodete pravo ressnitzo pouedallj jenu skhasalli, nicomer kh lubi olli kh schallimu, sa enerj peryasni olli souwraschtua, sa obeniga daru olli vschitekha vollo, jenu sa obene rezhj volo nickhar, temetsch ozhte pravo ressnitzo pouedati per vaschj duschi, khokher vy tega ozhte prutj Wogu
 10 vschiti, jenu sesyte na to richtno palico s duema perstama.

Protestantska doba.

1550 — 1595.

10. Splošen pregled protestantske dobe.

Kakor je bilo v devetem stoletju pri panonskih Slovencih književno gibanje v ozki zvezi z verskim in državnim, tako so oživili tudi novoslovensko slovstvo v šestnajstem veku zgolj zunanji dogodki: verski prevrat ali reformacija na Nemškem. Nauki nemškega reformatorja so se hitro razširili i po naših deželah, ki so bile tedaj v državni zavisnosti od nemškega cesarstva. Nove vere se je poprijelo zlasti plemstvo, meščanstvo in nižje duhovstvo. Videč, kako hitro se razširja luteranstvo med nemškim narodom s pomočjo pisane besede, začeli so tudi na Kranjskem nekteri duhovniki in posvetni privrženci nove vere spisovati protestantske knjige v domačem jeziku. Tako so postali prvi novoverci zajedno tudi prvi delavci na polju slovenske književnosti.

Protestantska doba je brez dvombe najvažnejši oddelek v književni in tudi prosvetni zgodovini slovenski; kajti protestantstvo je še le vzbudilo v Slovencih narodno moč ter jih duševno vzdramilo in oživilo. Več stoletij je bil naš narod brez vsake književnosti. Malokdo se je zmenil za svoje izobraženje, še manj pa za prosveto narodovo. Priprostega ljudstva nevednost celó v verskih rečeh je bila tolika, da niso mnogi Slovenci znali deset božjih zapovedij, in da niso razumeli niti apostolske vere, niti očenaša. Na Kranjskem ni najti ta čas nobenega nižjega ali višjega učilišča, izvzemši neznatno število samostanskih in vaških šol. A s protestantstvom se prične na enkrat živa književna delavnost. Z njim nastopijo znameniti izobraženci, z njim se pojavijo pomenljiva dela. Pridobitve istodobne vednosti se obračajo zdaj prvič tudi Slovencem v prid. V Ljubljani se ustanovi tiskarna, iz ktere pride leta 1575. prva na domačih tleh tiskana

knjiga na svetlo. V tej dobi se nam pokaže prvi sled srednjega šolstva. Na Trubarjevo prizadevanje osnujejo namreč kranjski stanovni leta 1563. prvo latinsko-nemško šolo (gimnazijo). Protestanti pisatelji so sprožili nadalje misel o občeslovanskem književnem jeziku, in če tudi niso mogli tega namena uresničiti, obudili so vendar jugoslovansko književno vzajemnost; kajti njih slovstveno delovanje ni bilo namenjeno samo Slovincem, ampak južnim Slovanom sploh. Protestantstvo je bilo sicer škodljivo v katoliško-cerkvenem oziru, ali vendar je dobro vplivalo na slovstveno gibanje in na omiko narodovo.

V jeziku in pisavi naši prvi pisatelji zares niso vzorni, ker preveč nemčujejo v svojih spisih, čemur se gledé na tedanje časovne razmere pač ne moremo čuditi. Jezik prvih slovenskih književnikov je malo da ne tak, kakor so ga govorili tedaj v Ljubljani; a znano je, da govorijo po mestih našega ozemlja najmanj čisto slovenščino. Naše dežele so bile že od nekdaj v ozki državni zvezi z nemškim cesarstvom, in zatorej je bilo občanje med Nemci in Slovenci sploh jako živahno. Mnogo nemških grajščakov se je naselilo po naših okrajih, nasprotno pa so priprosti Slovenci radi zahajali na božja pota v nemške dežele. V Cahah (Aachen) so ustanovili na pr. Slovenci iz Ljubljane in Kranja leta 1495. stalno kaplanijo (sv. Cirila in Metoda) in že davno prej so imeli ondi svoj lastni oltar. Nemški jezik je bil jezik izobražencev, in ti so zajemali svojo omiko le iz tujih virov in na tujih tleh. Odrastla mladež je obiskovala laška in v protestantski dobi zlasti nemška vseučilišča. V Tubingi se je šolalo na pr. od leta 1530. do 1614. kranjskih dijakov 113, štajerskih 115 in s Koroškega 69, med njimi gotovo precejšnje število Slovencev. V tujem duhu vzgojeni izobraženci so se posluževali torej po največ le latinskega in nemškega jezika, slovenščino priprostemu narodu prepuščajoč. Kako bi se bil mogel tedaj jezik slovenski razvijati in lepo uspevati, ker ga ni nikdo rabil v pismu! Zató je umljivo, da pisava prvih naših književnikov ni vzorna, temveč pogrešna in nedostatna v oblikoslovju, nemškovalna v izraževanju in slogu, nedosledna v pravopisu. Samoobsebne vrednosti torej njihovi spisi nimajo, ampak le odosno, in to tem bolj, ker so zvečine prevodi. A navzlic temu dolgujemo protestantskim pisateljem veliko hvalo; kajti povzdignivši toliko vekov zanemarjeno slovenščino do časti književnega jezika, položili so temelj slovenski pismenosti, ki je glavni pogoj narodni prosveti.

Poglavitna tvarina protestantskih spisov je, kakor naravno, verozakonska ali nabožna. Saj so pisatelje na književno delovanje napotili pred vsem le verski nagibi, in razun tega je bilo 70 tedaj vsled vednih cerkvenih homatij povsod versko modrovanje na površju, druga znanost pa je zaostajala. Knjige, večidel sestavljene po latinskih in nemških izvirnikih, bile so katekizmi, deli sv. pisma stare in nove zaveze, molitveniki, postile, pesmarice, t. j. psalmi in druge pesni, katerim so čestokrat 75 pridejani tudi prijetni napevi. Ker pa je trebalo seznanjati slovensko občinstvo i z novim slovenskim pismom, nastali so v tej dobi tudi prvi jezikoslovni poskusi: Trubarjev Abecednik, Kreljeva (?) Otročja biblija, Bohoričeva začetnica „Elementale Labacense“ v latinskem, nemškem in slovenskem jeziku 80 (pred 1582). Zadnji dve knjižici sta služili kot katekizem in čitanka v prvih razredih tedaj ustanovljene stanovske šole v Ljubljani. Temelj slovenski slovnici je položil Bohorič s svojim delom: „Arcticae horulae“ („Pozimske urice“) in prvo osnovo slovenskega slovarja nam je podal Nemeč Remuš Megizer v svoji 85 knjigi: „Dictionarium quattuor linguarum“. Tudi prvih sledov umetne lirike nam je iskati že v protestantskih knjigah. Cerkvena lirika se nam kaže v raznih pesmaricah, posvetna pa v šaljivkah in zabavljicah na protestante in katolike. Ako še naposled vzamemo v poštev Trubarjev koledar in katoliškega 90 župnika Andreja Reclja (na Raki blizu Krškega) v rokopisu ostali prevod vinogradskega (gorskega) zakona štajerskega (spis pravoslovnega obsega iz leta 1582.), tedaj je označena književnost protestantske dobe po vseh svojih strokah.

Slovensko slovstvo se je torej takoj sprva jelo krasno razcvetati. 95 Cele kope slovenskih knjig so dohajale z Nemškega na Kranjsko in se delile med narodom. Ali odkod so doživali pisatelji gmotno podporo, da so dajali knjige v tolikem številu na svetlo? Kako je to, da je zagledala leta 1550. prva slovenska knjiga in za njo toliko drugih ravno v južni Nemčiji na Würtemberskem beli 100 dan? — Pri književnem podjetju prvih naših pisateljev so sodelovali ne le domačini, temveč tudi tujei. Vplivni pospešitelji in gmotni podporniki so bili v prvi vrsti posvetni mogotci, kakor kralj, pozneje cesar Maksimilijan II., würtemberski vojvoda Kristof 2 in razni vladarji drugih nemških dežel. Kralju Maksimilijanu je 105 poklonil Trubar celó prvi zvezek II. dela sv. pisma leta 1560., proseč ga v predgovoru, naj bi bil vsem prejšnjim in bodočim

spisom njegovim najmilostljivejši zavetnik. In res, vladar se je za Trubarjevo književno delovanje posebno zanimal. Najbolj pa je podpiral prvo podjetje naših pisateljev würtemberški vojvoda Kristof po nasvetu njegovega kancelarja Slovenca Mihaela Tifferna. Rojen na Kranjskem (okoli 1488), a vzgojen v Laškem trgu (Tüffer, odtod njegovo ime), kjer so ga bili maleda dečka pustili turški roparji v svojem šatoru, dosegel je Tiffernus na dunajskem vseučilišču dostojanstvo magistra in postal ondi učitelj jednajstletnemu vojvodiču würtemberškemu (1526). Naš rojak se je mlademu Kristofu tako priljubil, da mu je bil neločljiv spremljevalec, pozneje njegov kancelar in svetovalec ter ob enem tudi profesor na vseučilišču tubingskem. Tiffernus je zapustil ves svoj imetek vojvodi, in ta je ustanovil (1555) iz njegove zapuščine pod naslovom „Stipendium Tiffernum“ štiri ustanove, katerih dve sta vselej uživala po dva kranjska dijaka (bogoslovca). Na tubingskem vseučilišču je tedaj tudi učil Matija Grbec (Matthias Garbitius Illyricus, † 1559), iz Istre domá, osebni prijatelj Lutrov in izvrsten učenec Melanhtonov. Zavoljo svoje učenosti in poštenega življenja obče spoštovan, bil je trikrat dekan na modroslovnem oddelku in je posebno rad podpiral slovenske rojake, ki so prihajali na Nemško. In tako sta Grbec in Tiffernus tudi Primoža Trubarja, ko je bil leta 1548 pobegnil na Nemško, podpirala v njegovem književnem početju. Le na njuno priprošnjo je dovolil vojvoda Kristof, da so smeli tiskati prve slovenske knjige v Tubingi; kajti zaradi strogih tedanjih tiskovnih postav ni mogel Trubar izdati svojih knjig nikjer drugje na Nemškem.

Jako navdušeno so se potegovali nadalje za protestantsko književnost deželni stanovci, plemenitaši in grajščaki po Kranjskem, Štajerskem, Koroškem in po sosednih jugoslovanskih deželah. Sami zelo gorki privrženci nove vere, žrtvovali so mnogo truda in denarja, da se po tiskani knjigi razširja in ukrepi protestantstvo med ljudstvom. Med vsemi pa si je pridobil s svojo neumorno prizadevnostjo največ zaslug za jugoslovansko književnost baron Janez Ungnad iz Žineka v Podjurski dolini na Koroškem. Rojen leta 1493., živel je najprej na dvoru Maksimilijana I., bil pozneje deželni glavar štajerski in poveljnik petérim notranje - avstrijskim deželam ter se mnogo bojeval s Turki. Ko se je poluteranil, šel je leta 1559. na Würtemberško, kjer mu je vojvoda Kristof prepustil takozvani „Mönchshof“ v

Urahu za bivališče. Ondi in v Tubingi je osnoval o svojih stroških tiskarno. Tja je pozval več učenjakov jugoslovanskih, da bi prevajali protestantske knjige v svoja narečja z latinskimi, 150 cirilskimi in glagolskimi črkami, in je podpiral izdavanje z lastnimi dohodki in s prostovoljnimi darovi, ktere je nabral pri raznih nemških knezih in mestih. Njegova radodarnost in prizadevnost mu je naklonila čast, da je v obče veljal za „pospešitelja, zavetnika in denarničarja“ tedanjim jugoslovanskim knji- 155 ževnikom. Na ta način je dosegel, da je bilo samo od leta 1561. do 1564. tiskanih nad 25.000 knjig. Zlasti misel, da bi pridobil s pisano besedo novi veri vse Jugoslovane in menda tudi Turke, navduševala ga je tako, da je jugoslovanskemu knjigotisku žrtvoval vse svoje moči in velik del svojega premoženja. Leta 1564. se 160 je napotil na Česko in ondi umrl, še na smrtni postelji priporočajoč svoji ženi „zaklad svoj“, t. j. jugoslovansko tiskarno. Po njegovi smrti je razpadlo književno društvo v Urahu; delovanje slovenskih pisateljev ni sicer prenehalo, a bilo je manj krepko in osamelo. 165

Ungnadova doba je bila za naše slovstvo jako koristna; zakaj z razširjanjem slovenske knjige med ljudstvom se je širila ob jednem i omika med njim in vzbujala ljubezen do čitanja. Ko pa je po smrti barona Ungnada in Krištofa würtemberškega prenehalo tiskanje slovenskih knjig na Nemškem, ustanovili so 170 protestantje v Ljubljani lastno tiskarno. Janez Mandelc, rojen na Primorskem, otvoril je prvo tiskarno v Ljubljani leta 1575., kjer so tiskali potém slovenske, nemške in latinske knjige. To delovanje pa je že prenehalo z letom 1580., ko je nadvojvoda Karol zatvoril tiskarno. Vsled te določbe so morali pisatelji svoje 175 spise zopet na Nemškem, zlasti v Tubingi in v Wittenbergu izdajati, dokler ni zadnja protestantska knjiga leta 1595. sklenila prvo plodonosno dobo naše književnosti. *Fr. Wiesthaler.*

Luther völeben 1483)*

+154

II. Glavni pisatelji v dobi protestantski.

Primož Trubar, rojen dne 8. rožnika leta 1508. na Rašici pri Turjaku na Dolenjskem, učil se je na Reki, modroslovja pa v Solnem gradu in na Dunaju s podporo tržaškega škofa Petra Bonhoma, ki ga je tudi posvetil v duhovnika. Najprej je

5 služil za kaplana pri Sv. Maksimilijanu v Celju (1530 — 1532), kjer se je pričel nagibati k novi veri, za župnika pa v Loki pod Zidanim mostom in v Laškem trgu, odkoder je prišel za kano-
 10 nika v Ljubljano (1542). Tu se popolnoma poluterani ter jame širiti krivoverstvo, sprva bolj tiho in skrivno, pozneje pa vedno bolj odločno in očitno. Zató ga premestijo v Sv. Jernej na Do-
 lenjskem, a kmalu odtod pobegnivši (1547), pride na poziv svo-
 jega dobrotnika Bonhoma najprej za slovenskega propovednika
 v Trst, potem pa v Ljubljano. Po poboju šmalkaldskih zavez-
 15 nikov leta 1547. se ohrabri tudi ljubljanski škof Urban Tekstor in si izprosi od Ferdinanda (I.), ogersko-češkega kralja in vla-
 darja na Kranjskem, dovoljenje, da sme zapreti luterska kano-
 nika Trubarja in Pavla Wienerja. Toda tej nevarnosti ubeži
 Trubar na Nemško v Norimberg, kjer mu naklonijo prijatelji
 župnijo v Rottenburgu (ob Tauberi) na Württembergem (1548).

20 Ko je Trubar v svoji domovini propovedoval, čutil je že živo potrebo slovenskih cerkvenih knjig. Tem bolj pa mu je še sedaj, živečemu na Nemškem daleč od svojih rojakov, hodilo na misel, da ni bolj prikladnega in izdatnega sredstva za razšir-
 25 janje nove vere, kakor bi bile knjige, pisane v umljivem, doma-
 čem jeziku. Tako spiše Trubar v Rottenburgu prvi slovenski knjigi: Krščanski nauk in Abecednik z malim kate-
 kizmom ter ju izdá po dovoljenju württembergškega vojvode Kri-
 štofa v Tubingi leta 1550. z nemškimi črkami in z izmišljenim
 pisateljevim imenom.

30 Leta 1553. ga izvolijo za pastorja v Kemptenu (na Švab-
 skem), kmalu potem pa dobi župnijo v Urahu, da bi bil bliže
 tiskarni. Tisk prvih dveh knjig je bil prizadel Trubarju toliko
 sitnob in stroškov, da sklene vse take poskušnje popustiti. Za-
 35 torej pošlje rokopis obeh knjig stanovom kranjskim, proseč jih,
 naj sami oskrbé drugo izdajo. Ali stanovi si niso upali mu
 ustreči, ker sta bili knjižici protestantski. V tej zadregi mu
 pride na pomoč Peter Pavel Vergerij, nekdanji modruški
 in koperski škof. Vergerij se je bil namreč leta 1549. poluteranil
 ter prišel na Nemško in se ondi württembergskemu vojvodi tako
 40 prikupil, da je mislil z vojvodovo pomočjo novo vero uspešno
 širiti v Istri in med Lahi. Vergerij sam je namerjaval izdati
 protestantsko sv. pismo v kakem slovanskem jeziku, a ker ni bil
 nobenega narečja popolnoma vešč, začel se je s Trubarjem o
 svojem namenu pogovarjati, češ, ta naj prevode preskrbuje, on

pa da hoče skrbeti za gmotne potrebe. Najprej skleneta izdati 45
novi zakon, in sicer evangelije; za to svrho jame Vergerij, po
Českem, Poljskem, Kranjskem in Koroškem potujoč, posvetne
mogotce prositi pomoči, in to s tolikim uspehom, da se je moglo
izdavanje slovenskih knjig nadaljevati. Na ta način so prišle
leta 1555. v Tubingi štiri knjižice slovenske na svetlo, in sicer 50
Krščanski nauk in Abecednik v drugi izdaji, Evangelij 106
sv. Matevža in „Molitev teh krščenikov, ki so zavoljo te 156
prave vere pregnani“, z latinskimi črkami pod pravim imenom 50
V. T. (= Vergerij - Trubar). Trubar je marljivo nadaljeval prevod 55
sv. pisma nove zaveze. Dve leti pozneje (1557) je izdal v Tubingi
„Prvi del novega testameta“ s štirimi evangeliji in z 65
dejanjem „jogrov“, drugi del pa je prišel v štirih zvezkih od leta
1560 — 1577. na svetlo. 60

Za Trubarja se je pojavila prvič vzajemnost med jugoslo-
vanskimi pisatelji, ki so po prizadevanju barona Ungnada osno- 60
vali slovstveno društvo v prosep cerkvene književnosti jugoslo-
vanske. Trubar sam je bil namenjen, izdajati knjige tudi Srbom 70
in Hrvatom v njihovem jeziku s cirilskimi in glagolskimi pismeni.
Ker pa ni znal hrvatski ali srbski niti govoriti, niti pisati, najel
je za ta posel Stepana Konzula, Istrijana iz Bolzeta (Pin- 65
gvente), ki je bil, zavoljo nove vere pobegnivši na Nemško, ondi
učitelj in propovednik. Ta je prišel leta 1560. v Norimberg, pre-
skrbel ondi po Ungnadovem naročilu tiskarni v Tubingi glagolske
črke in prevajal potem marljivo knjige Jugoslovanom. Za po-
magača mu pokličeta baron Ungnad in Trubar dalmatinskega 70
svečenika Antona Dalmato, ki je prišel iz Ljubljane na
Nemško ter dal v Urahu viliti cirilske pismenke po istem mojstru,
ki je bil že poprej priredil glagolske črke. S Konzulom sta po-
tem do leta 1566. prevajala Srbom in Hrvatom knjige iz nem-
škega, latinskega, laškega ali „kranjskega“ (t. j. Trubarjeve spise). 75
Njunim knjigam je spisoval Trubar nemške predgovore in pri-
poročila, Ungnad pa jih spravljaj po tisku na svetlo. Pri tem
književnem delovanju jim je še pomagal Jurij Juričič, s pri-
imkom „Jurij Kobilca“, rojen v Vinodolu na Hrvatskem, kranjski
duhovnik in protestantski propovednik v Kamniku in v Ljub- 80
ljani. V Urahu je deloval pri prevajanju in natiskovanju jugo-
slovanskih knjig ter oskrbel leta 1563. v Tubingi izdajo sloven-
skih duhovnih pesnij (črez 60). Razun njega je še prišel z dol-
njega Kranjskega Dalmatinec Leonard Merčerič za pomoč-

85 nika na Nemško, in dva pravoslavna svečenika uskoška, Matej Popovič iz Srbije in Matej Maleševac iz Bosne, ktera je bil Trubar privedel s seboj iz Ljubljane.

Med tem so se bile izpremenile razmere na Kranjskem. Deželni stanovi so namreč porabili zadrego kralja Ferdinanda, ki je potreboval njihove pomoči zoper Turke, v svoj prid ter poklicali (1560) Trubarja za propovednika v Ljubljano, kjer se je opravljala že od leta 1553. služba božja po novoverskem obredu (v špitalski cerkvi pri mostu). Trubar se je vrnil s svojo družino še le leta 1562. iz Uraha domú. Njegova neumorna delavnost v prosepí protestantstvu (propovedovanje, razpošiljanje luterskih duhovnikov po vsej deželi, ustanovitev stanovske šole, pisateljevanje itd.) je obrodila tolik sad, da je bilo navzlic vsem nasprotujočim naporom katoliške duhovščine in vladarja samega leta 1564. na Kranjskem več protestantskih kakor katoliških Slovencev. Zaradi tega so jeli Trubarja tako hudo preganjati, da se je umaknil na Goriško, kjer je novo vero prav očitno oznanjeval v Rubiji. Ali leta 1564. je prevzel nadvojvoda Karol za svojim očetom vladarstvo po slovenskih pokrajinah. Izvolivši si Gradec v bivališče, bil je protestantom toliko nevarnejši, ker je mogel vse njih početje z lastnimi očmi opazovati ali vsaj bitro zvedeti. Vrh tega je bil odločnejši od očeta mu Ferdinanda in goreč katoličan; zato je imela katoliška duhovščina veliko veljavo pri njem. Trubar je bil uvedel nov cerkveni red za protestante (slovenski natísnnjen v Tubingi 1564); a ker je to storil brez vladnega dovoljenja, zaukazal mu je nadvojvoda zapustiti deželo. Deželni stanovi mu odmenijo dve sto tolarjev letne podpore in ga preskrbé s priporočilnimi pismi do wúrtemberškega vojvode Kristofa. Na Nemškem dobi Trubar takoj duhovnijo v Laufenu (ob reki Nekarju); ker pa je ravno tedaj prevajal Davidove psalme, pride kmalu v Derendingo za pastorja, da bi bil bliže tiskarni v Tubingi, kjer je leta 1566. izdal „Celi psalter Davidov“. Zvedevši pa, da so se deželni stanovi pri nadvojvodi Karolu potegnili pismeno zanj, odpotoval je zopet v domovino (1567), še predno se je rešila dotična prošnja. Toda ker njegov prihod ni bil po godu stanovom, boječim se nadvojvodove sumnje, češ, da so ga sami na svojo roko poklicali v deželo, odpravil se je takoj iz domovine, ktere odslej nikdar več videl ni.

Sedaj je živel Trubar mirno na Nemškem in posvetil vse svoje moči knjigi slovenski. Najprej je izdal „Celi katekizem“

s cerkveno pesmarico (1567). Ta pesmarica se je tako pri- 125
ljubila, da je prišla v šesterih pomnoženih izdajah na svetlo, in
njen zadnji natis (1595) obsega sto in tri pesni z 69 napevi. 131
Cerkvenih pesnij pa niso zlagali le Trubar, Krelj in Jurij
Dalmačin, temveč tudi drugi novoverski propovedniki, kakor
Lukež Klinc, Janez Švajger, Marko Kumprecht, Janez 130
Znojlsšek in drugi. Nató je izdal „Katekizem z dvema
izlagama“ (1575), priredil drugo, skupno izdajo „Celega no-
vega testameta“ (1582) in priskrbel prvi „Slovenski ko-
ledar“ (1582). Na stara svoja leta je hotel izdati „Hišno
postilo“ Lutrovo. Še na smrtni postelji je prevajal to delo in 135
poslovenil dva dni pred smrtjo zadnje vrstice. Umrl je v Deren-
dingi dne 28. rožnika leta 1586., star 78 let. Protestanti in ka-
toliški pisatelji hvalijo njegovo pogumnost, marljivost, gostoljubje
in ljudomilost. Po nalogu deželnih stanov kranjskih je objavil
zadnje njegovo delo sin mu Felicijan leta 1595. v Tubingi. 140

Trubar je pisal v pokvarjeni nemškojuči dolenjščini. Dasi
sam trdi, da naš jezik ne potrebuje spolnika, rabi mu vendar
pogostoma, zlasti v poznejših delih, osobito v prevodih. Priza-
deval si je sicer kolikor mogoče pisati čist jezik, ali kedar ni
vedel kakemu pojmu slovenskega izraza, vzel je zanj latinsko ali 145
nemško besedo. Da bi ga umeli Slovenci vseh pokrajin, ostal
je kar pri jeziku, kakor se je na Rašici, njegovem rojstnem kraju,
govoril med kmeti; tudi ni hotel nenavadnih in hrvatskih besed
rabiti, niti kovati novih izrazov. Srednji spol se mu končuje
po dolenjsko na *u*, in pri glagolih rabi v 3. osebi množinski kračjo, 150
starejšo obliko. Mnogo truda je prizadejal prvemu pisatelju slo-
venski pravopis, kterege je priredil na podlagi nemškega je-
zika. Uravnal ga je takó-le: *z = c*, *zh = č*; *f = s*, *fh = š*; *s = z*,
sh = ž; *fzh = šč*; *S = S* in *Z*; *Sh = Š* in *Ž*. Mešal je sicer tudi *f*
in *s*, *fh* in *sh*, menjaval *i*, *j* in *y*, celó *z* in *c*; *u* mu je *u* in *v*; 155
l in *n* ni v pisavi topil (*lubi = ljubi*, *diane = djanje*), in predloge
s, *h*, *k*, *v* je vezal z imeni v jedno besedo.¹

Sebastijan Krelj, rojen v Vipavi leta 1538., šolal se je
v Jeni pod znanim učenjakom Matijem Vlašičem iz Istre
(Matthias Flacius Illyricus) in v Tubingi. Poleg slovenščine in 160
nemščine je umel latinski, grški in hebrejski. Leta 1563. je
postal na Trubarjevo priporočilo njegov pomočnik in učitelj na

165 novo ustanovljeni protestantski gimnaziji, po Trubarjevem odhodu pa prvi propovednik in superintendent v Ljubljani (1565), kjer je v 29. letu svoje starosti umrl (1567).

Krelj je za Trubarjevo cerkveno pesmarico (1567) preložil več pesnij in psalmov in najbrž sodeloval tudi pri „Katekizmu peterih jezikov“ (imenovanem „Otročja biblija“, 1566), kjer je slovenščini največ prostora odkazanega. Samostojno njegovo delo je prvi del Spangenbergove postile, katero je izdal v Ratisboni leta 1567. Drugi in tretji del je poslovenil Jurij Juričič ter ju s prvim skupaj objavil leta 1578. v Ljubljani.

Kreljev jezik je nekaj boljši od Trubarjevega; on sicer manj nemškuje, toda mnogo hrvati. Pred vsem se izogiblje spolnika, ki mu je le sem ter tja ušel. V srednjem spolu rabi češče *o* namesto Trubarjevega *u* ter se rad poslužuje deležnika na *-ši*. Trubarjev pravopis je Krelj v obče utrdil in popravil. Dopolnil pa ga je s tem, da je uvedel *eh* za hrvatski *é* (moch = moć) ter začel mehki *l* in *n* na dva načina zaznamovati (kruläv in kruljav = kruljav); mehki *n* zaznamuje včasih tudi z *n̄*, po vzgledu istodobnih protestantskih glagolskih tiskov (skadañ = skadanj = skedenj). Oziraje se na večje kolo čitateljev nego Trubar, vpletal je rad hrvatsko-kajkavske oblike v slovenščino, kakor: sam, kada, skadanj, razlotak, namesto: sem, kedaj, skedenj, razloček. To pa ni ugajalo izdajatelju druge izdaje njegove postile; zatorej jo je po svoje pre naredil in prepisal „v pravi slovenski jezik“.²

Jurij Dalmatin, rojen v Krškem okoli leta 1550., učil se je bogoslovja v Tubingi, kjer je užival Tiffernovo ustanovo, in postal „magister philosophiae“. Leta 1572. je prišel za protestantskega propovednika v Ljubljano, odkoder je zahajal propovedovat tudi na Gorenjsko (v Kamnik, Škofjo Loko, Begunje itd.). Leta 1585. mu je podelil Kristof baron Turjaški župnijo Sv. Kocijana, a od kmetov pregnan, moral se je nekaj časa skrivati na Turjaku. Naposled se je vrnil v Ljubljano, kjer je umrl l. 1589.

195 Dalmatin je bil že zgodaj sklenil slovenskemu ljudstvu podati celo sv. pismo v materinem jeziku. To pričajo posamezni deli sv. pisma, ktere je izdal v Ljubljani pri Janezu Mandelcu. Te knjige so „Jezus Sirah“ (prva na domačih tleh tiskana knjiga, 1575), „Pentatevh“ 1578 in „Salomonove pripovedi“ 1580. Tako je polagoma dokončal prvi prevod ce-

lega sv. pisma. Pri novejših narodih zaznamuje izdaja biblije novo prosvetno dobo, tako na pr. v nemškem slovstvu Lutrova biblija. Slovenci imamo tri prevode sv. pisma: Dalmatinov, Japljev in po škofu Wolfu izdani prevod. Vsak izmed njih označuje svoj čas in je izraz posebne prosvetne dobe. Važna je 205 Dalmatinova biblija tudi zato, ker je dala povod prvi slovnici slovenski. Dokončavši svoj prevod, namerjaval je Dalmatin izdati ga s pomočjo deželni stanov kranjskih pri Janezu Mandelcu, kakor prejšnje svoje knjige, ali nadvojvoda Karol je tisk pod kaznijo prepovedal. Deželni stanovi kranjski, koroški in 210 štajerski pa so želeli celo sv. pismo ter sklicali v Ljubljano poseben odbor, sestavljen iz bogoslovcev vseh dežel, da rokopis pregledajo in popravijo. Med drugimi so bili v tem odboru propovedniki Švajger, Tulščak, Felicijan Trubar, Jurij Dalmatin sam in Adam Bohorič, ravnatelj stanovske šole 215 ljubljanske, poleg Dalmatina najbolj izobražen izmed vseh, ki je razun staroslovenščine znal tudi druga slovanska narečja. Da bi bila biblija enakomerno in pravilno pisana, naprosijo ga zbrani bogoslovci, naj uredi slovenski pravopis, ki je bil tedaj osobito gledé šumnikov in sičnikov zeló omahljiv. Tej prošnji 220 ustreže Bohorič ter spiše svojo slovnico: „Arcticae horulae“. Videč, da biblije ne morejo tiskati v Avstriji, pošljejo deželni stanovi dne 10. malega travna leta 1583. Dalmatina in Bohoriča v Wittenberg, priporočivši ju Avgustu, volilnemu knezu saksonskemu. Pod njunim nadzorstvom se prične ondi sv. pismo tiskati 225 ter izide skupno z Bohoričevo slovnico na dan novega leta 1584. v 1500 izvodih s čednimi lesorezi. Na koncu ima pregled takih 153 pojmov, ki se po različnih krajih izražajo različno, z dostavkom, kako se jim pravi po „kranjski, koroški, slovenski, bezjački (tedaj hrvatski Slovenci), hrvatski, dalmatinski, istranski in kraški“. To 230 je dokaz, da je imel tudi Dalmatin večje kolo čitateljev pred očmi kakor Trubar. Dalmatinova biblija je stala z vsemi stroški vred za isti čas ogromno svoto 8000 gold., ktere so žrtvovali deželni stanovi (kranjski 6100, štajerski 1000 in koroški 900 gold.). Dalmatinova biblija se je hitro razširila; ne le protestantom, 235 temveč tudi katoliški duhovščini je dobro služila. Celó ob času protireformacije so ji prizanesli, dočim so ostale knjige skoro vse uničili.

Za svojega bivanja v Wittenbergu je bil Dalmatin tako delaven, da je zraven biblije še izdal „Krščanske lepe mo- 240

litve* in oskrbel peto izdajo Trubarjeve cerkvene pesmarice, katero je sam pomnožil z mnogimi pesnimi. Sploh se nam kaže Dalmatin najbolj spretnega in najboljšega cerkvenega pesnika v svoji dobi. V knjigi „Pasijon“ (v Ljubljani, 1576) je pridejal dolgo, 36 kitic po 12 vrstic obsegajočo pesen, v kateri nam lepo opeva Kristovo bridko trpljenje in smrt. Njegova slovenščina ni sicer tako dobra kakor Kreljeva, vendar pravilnejša od Trubarjeve. Popravil je mnogo Trubarjevih napak, marsikaj pa tudi pokvaril. Spolnik je rabil, ali ne tako često kakor Trubar.³

Adam Bohorič, Dolenjec, Ungnadov podložnik s podnjega Štajerskega, učil se je pod Melanhtonom v Wittenbergu leta 1546., kjer je dosegel dostojanstvo magistra. Od leta 1551. je poučeval na svojem domu v Krškem sinove dolenjskih grajščakov, postal leta 1566. ravnatelj protestantske stanovske gimnazije v Ljubljani, bil pozneje nadzornik in umrl leta 1598. Za šolske potrebe je spisal „Elementale Labacense“ z latinskim, nemškim in slovenskim jezikom, objavil v cerkveni pesmarici (1584) dolgo „Otročjo pesen“⁴ in sodeloval pri Dalmatinovi bibliji in posameznih njenih delih. Samostojno in najvažnejše njegovo delo pa je slovenska slovnica, „Arcticae horulae“ („Pozimške urice“), pisana v latinskem jeziku.⁵ V predgovoru našteva Bohorič osem slovanskih narečij in kaže očito, da se je jelo za njegove dobe v Slovencih širiti poznavanje sorodnih bratov Slovanov. Slovnica je osnovana na krivi podlagi latinske slovnice; latinščina je bila tedaj učenjaški (bukovski) jezik, in po njej so merili vse druge jezike.

V pisavi se je držal Bohorič v obče bolj nemškujočega Trubarja, kakor hrvatski zavijajočega Krelja; hrvatske besede je trebil celó iz Dalmatinove biblije. Poleg obilnih nemških tujk, katerim je pridejal pogostoma čisto slovenske izraze, nahajamo pri njem tudi precej lepih, drugim istodobnim pisateljem manj znanih besed. Največja zasluga njegove slovnice pa je, da nam podaje urejen pravopis, bohoričico, ki je bila navzlic svoji nepopolnosti skoro celih tri sto let v veljavi pri Slovencih in se še danes ni popolnoma izgubila iz knjig. Po njegovem črkopisu je kakor po Trubarjevem z = c, zh = č; f = s, fh = š; s = z, sh = ž; vedno pa še stoji Sh za Ž in Š. Soglasnika l in n topi z naslednjim j in stavlja za ozkimi soglasniki e. Če tudi kazijo Bo-

horičevo delo mnoge hibe in nedostatki, mora se vendar za ono dobo imenovati prav dober poskus; saj so vse poznejše slovnice 280 do Kopitarjeve (1808) ostale daleč za njo.

Navzlic tako plodonošnemu in uspešnemu delovanju protestantskih književnikov ni še začela katoliška duhovščina v tej dobi s tiskano besedo širiti verske resnice med ljudstvom. in se na književnem polju meriti s svojimi nasprotniki. Le jedini 285 samostanski duhovnik v Vetrinju pri Celovcu, Leonard Paheneker, spisal je kratek slovenski katekizem (Compendium catechismi catholici in slavonica lingua) ter ga (kot prvo v Notranji Avstriji tiskano slovensko knjigo) izdal v Gradcu leta 1574., kakor nam to naznanja Trubar sam v svojem „Katekizmu 290 z dvema izlagama“.

Navedenim najznamenitejšim pisateljem domačim se še pridružuje inozemec Remuš Megizer, ki veže protestantsko dobo z naslednjo katoliško. Rojen prej ko ne v Stuttgartu (okoli leta 1550.), šolal se je v Tubingi in bil leta 1582. 295 domači učitelj pri neki plemeniti rodbini blizu Ljubljane. Dalje časa se je mudil na Štajerskem v Gradcu kot zgodopisec nadvojvode Karola in postal (1592) ravnatelj stanovski šoli protestantski v Celovcu. S Koroškega pregnan, prišel je za učitelja povestnice v Lipsko (1598) in umrl kot šolski ravnatelj v Linzu 300 leta 1616. Dólgo časa na Slovenskem bivajoč, priučil se je našemu jeziku, tako da ga je mogel v svojih knjigah uporabljati. Najvažnejše delo za nas je njegov „Dictionarium quattuor linguarum“ v nemškem, latinskem, ilirskem in italijanskem jeziku (v Gradcu, 1592). To je prvi slovar, v katerem se kaže 305 slovenščina, poleg kranjske i koroška in sem pa tam tudi hrvaška. Jezikoslovni nauki so se bili Megizerju tako priljubili, da je leta 1603. izdal velikanski slovník: „Thesaurus polyglottus vel Dictionarium multilingue“. V tem slovarju našteva do 445 jezikov, narečij in podnarečij, med njimi dvajset slovanskih, 310 trdeč, da se slovanski jezik govori daleč po Evropi in Aziji. Tudi v tej knjigi se pridno ozira na slovenščino, in priznati moramo, da je besede, če tudi hudo nemškuje, izbiral bolj premišljeno in rabil pravilnejše oblike, kakor 200 let pozneje živeči Marko Pohlin. Pri njem nahajamo celó več izrazov, o katerih se nam hoče do- 315 zdevati, da so še le v novejšem času prišli v rabo. Zanimiva v

zgodovinskem oziru je za Slovence tretja (nemški pisana) knjiga njegova: „Annales Carinthiae“, 1612. To je povestnica ne le zemlje koroške, temveč tudi sosednih dežel in je pomembna za nas, ker govori čestokrat o Slovencih in njihovih domačih vojvodah.

Fr. Wiesthaler.

12. Primož Trubar.

a) Predgovor iz Katekizma. 1550.

Vsem Slouencom gnado, myr, mylhost inu prauu spoznane božye skuzi Jezusa Kristusa prossim.

Lubi kerščeniki! Jest sem lete stuke iz suetiga pisma (inu nih izlage v te peisni žložene), katere vsaki zastopni člouik, kir hoče v nebu pryti, ima veiditi inu deržati, h tim tudi to litanio inu ano pridigo v lete buquice pustill prepisati v naš ieszig Bogu na čast inu h dobremu vsem mladim tar preprostim ludem naše dežele. Zakai iz tih se vsaki lahku nauuči to prauo staro vero, de spozna tiga prauiga Boga, de bode veidel nemu prou služiti inu tudi spozna sam sebe, bo veidel, kai ye ta greh, kai ye ta zapuuid inu obluba božya, zakai ye Jezus syn božy člouik postall inu martran bill, koku my skuzi to uero v Jezusa Kristusa odpuščane vseh grehou, gnado božyo, nebeški erb inu ta večni leben dobodemo, koku imamo vseh v nadlugah prou klycati na Buga, kai ye ta kerst inu ta praua stara maša. Kateri te stuke v tih buquicah prou zastopi, ta bode v suetim pismi te euangelie inu druge pridige zastopill zadosti. Potle tudi lahku spozna tiga Antikrista, kir zdai pousod po sueidtu hodi v eni čloueski, andahtliui stalti inu hoče s čloueskimi postauami, s falš pridigo inu z oblubami tar prytežom te ludi odpelati od suetiga euangelia, od te žiue, čiste, risnične besede božye.

Na tu vas, zueiste, brumne farmoštre, pridigarye, šulmastre inu stariše inu vse te, kir znayo brati, per sodnim dneui opominam tar prossim, de vy v cerqui, v šuli, doma, inu kir vkupe prydete, te preproste vučite lete stuke naše praue kerščanske vere, nim naprei berite in puite vsag praznik, de ti mladi tar stari ye bodo vmeili inu prou zastopili.

Vas mlade pag inu preproste tudi zueistu opominom, spomislite, kam člouik v kratkim časi pryde, more skorai vmreti, potle gospudi Bogu pred vsemi ludmi inu angeli dati raitingo

od vsiga, kar ye v tim žiuoli myslil, gouurill inu sturill, na tu zeslužon lon pryeti; kir suyo vero, sui leben tar stan po besedi božy, koker v letih stukih kratku tar zastopnu po redi stoy, ye deržal, ta bode večnim lebni; kir nekar, ta bode večnim v zuepli tar vogni, pred teim nas Bug obari. 35

Ob tu vučimo se lete stuke naše praue vere inu po nih deržimo naš leben inu šlužimo Bogu do konca, de po leteim reunim lebni v tim večnim veselei vkupe bomo prebiuali, h timu istimu nam vsem oča nebeški zauolo suiga synu Jezusa Kristusa sred suetim duhum pomagai. Inu timu samimu tudi 40 bodi vselei vsa čast. Amen. Prossite s prauo vero vedan za vsokerščansko cerkou inu tudi za me.¹

b) Predgovor iz Abecedarija. 1550.

Vsem mladim inu preprostim Slouencom mylhost božyo inu to večno dobruto od očeta nebeskiga v tim imeni Jezusa Kristusa prossim.

Sveti Paul od nuca tiga pisma taku gouori (II. Thim. III.), de vse tu pismu, kateru ye danu od Buga, ye nucnu h timu 5 vuku, h ti straffingi, h timu popraulanu, h timu koyenu oli reyenu v ti prauici, de ta člouik božy dokonan inu perpraulen bode vsimu dobrumu dellu. S teimi besedami hoče sueti duh skuzi suetiga Paula vsem ludem dati na znane, de ta člouik, kir ye od mladiu norčast, preprost, hud, vselei le hudimu perklonen, inu kir bi rad le po suy hudi uoli giall, skuzi obeno drugo reč se ne more dober zrediti inu spet sturiti moder tar v dobruti obderžati, samuč skuzi to besedo tiga suetiga pisma. Zakai iz pisma se naučimo, odkot ta hudi strup pryde, kir tiga čloueka taku hudiga tar noriga sturi inu hudimu naklane. Inu 15 iz tiga se my tudi naučimo to arcnyo, koku inu skuzi kai ta člouik more inu ima tak strup, tu ye ta greh perprauti od sebe, de spet dober, moder inu Bogu lub postane tar ostane v mylhosti božy do konca, de v nebu pryde. Zatu ye tudi gospud Bug gar(1) 30 čestu zapouedal tim starišem, de imαιο te zapuuidi božye tim 20 mladim ludem naprei pisati inu te iste vučiti.

Ob tu iest, kir sem tudi k animu starimu vom Slouencom naprei postaulen, sem te vegše stuke naše praue vere v lete buquice prepisal, inu v tih sem tudi hotel pokazati an lagag kratig pot, koku se ima an vsaketeri skorai brati naučiti. 35

Vy šulmastri pag inu vy vsi, kir znate poprei brati, zamerkaite, druge vučite, de ta *v* skorai vselei v začetki inu na koncu vsake besede za an *f* inu ta *h* za *ch* inu ta *l* debellu inu te stymouce po tei šegi našiga jeziga se nauadite izreči. Vy veiste, de 30 te stymouce vsag jezig oli dežella dergaci izgouori.

H timu vsimu dobruemu dai Jezus Kristus suyo gnado.

V drugi izdaji Abecedarija (1555) piše Trubar o izreki sledeće:

Lvbi Slouenci, vom je potreba se nauučiti inu nauaditi, ta *h* po lašku, oli koker ti Nemci *ch*, ta *v* za pul *f* čestu inu ta *l* 35 časi debelu po beziašku izreči. Taku bote ta naš slouenski iezig prou tar lahku brali inu pissali.²

c) Predgovor iz Katekizma druge izdaje. 1555.

Vsem vernim kerščenikom tiga krainskiga inu slouenskiga jezika milost inu myr od očeta Boga skuzi Jezusa Kristusa prossimo.

Mi ueimo, de sta poprei dua slouenska katehizma z nemskimi puhstabi drukana. Kadar pag u tiu istiu ie dosti puhstobou inu bessed od tiga drukarie prestaulenu, zakai drukar nei slouenski vmel, inu ta, kir ie ta dua katehizma izpisal, nei bil per tim drukani, inu kadar ta katehizmus ie en tak potreben tar nucen vuk v tim kerščanstuu, koker od tiga vsi stari inu sadašni prau vučeniki zadosti pričuo, kir ie vreden, de se po 10 vseh cerquah inu hišah veden bere, poye inu pridiguje. Zakai vsak pametin člouik, aku on hoče prebiuati v boži milosti, ta ima inu mora vse štuke tiga katehizma vmeiti izuuna in ta vegši 15 deil zastopiti, po tih deržati suio vero, sui stan inu leben. Inu nom se tudi zdy, de ta naša slouenska besseda s teimi latinskimi puhstabi se lepše inu ležeji piše tar bere.

Zauolo tih trych riči smo mi pustili druguč drukati z latinskimi puhstabi en abecedarium inu leta kratki katehizmus. Iz tiga abecedaria se mogo tij uasi lubi otročiči inu tudi tij stari lahku inu hitru nauučiti brati tar pissati. Iz tiga katehizma pag 20 mogo vsi žlaht ludie se prou nauučiti te potrebne štuke te vere kerščanske, katere malu ludi, Bogu se smili, v slouenski deželi zdai prou znaio. Mi smo tudi h timu katehizmu pergiali ene molitue inu nauuke, koku vsaki sui stan ima pelati po zapuuidi inu uoli božy.

Na tu uas šulmostre, pridigarie inu gospodarie prossimo 25
 inu opominamo na božim meistu, de vi v uasih šulah, cerquah
 inu v hišah lete štuke te kerščanske vere vse žlaht ludi, suseb
 te mlade inu preproste, s teim naprei prauioč, beroč, pridiguioč
 inu vprašaioč, koker smo vom tukai naprei izpissali, zueistu vu-
 čite. Spomislite, de mi vsi, koku druge vučimo oli ne učimo, 30
 inu od usiga našiga giana bomo v kratkim času preid teim pra-
 uičnim rihtnim stolom Kristusovom raitingo daiali inu od nega
 bomo spet nazai pryeli naš zaslužen lon.

Eno obilno izlago čez ta katehizmus, aku Bug da našimu
 žiuotu odlog, bote tudi od nas oli od drugih imeili. V tim času 35
 se vi z leto inu s to peruo kratko izlago, v to peissen zloženo,
 pomozite inu prossite zueistu Boga v tim imeni Jezusa Kristusa
 za nas, mi tudi hočmo za vas. Anno 1555.

Ty vaši služabniki inu bratie N. V. T.³

d) Predgovor iz Evangelija sv. Matevža. 1555.

Tei praui cerqui božy tiga slouenskiga iezika milost inu
 myr od Buga očeta skuzi Jezusa Kristusa, našiga ohranenika,
 prossimo.

Lvbezniui bratie! Kadar ta duh božy, kateri notri v uas pre-
 biua, ie eno tako dobro lakato inu žeio tiga suetiga euangelia 5
 našiga gospudi Jezusa Kristusa per uas sturil, de ste ui nas pro-
 sili (po teh mal ta vegši del ludi v naši deželi družiga jeziga ne
zna, samuč ta slouenski), de mi te suete euangelie inu listuue,
 koker so ty od tih euangelistou inu jogrou pisani, tudi v ta slo-
 uenski jezig izpišemo, katero uašo sueto prošno smo mi radi tar 10
 z ueselom zaslišali, inu de ui vidite, de smo s celim sercom, so
 vsem teim, kar od Buga imamo, pernaredni vom služiti, vom
 tukai pošlemo ta euangelion s. Mateuža v ta naš jezig preober-
 neniga: Tiga vi zdai od nas koker enu mahinu kossilce oli ju-
 žinico v dobrim vzamite inu špižate uaše duše, dotle z božyo 15
 pomočio te druge euangelie inu listuue preobernemo. Tedai ui
 bote mogli vaše duše napasti do sytosti.

Mi imamo pag tukai tri riči vom pouedati: Na peruo. Ka-
 dar ta slouenski jezig se pousod glih inu v eni viži ne gouori,
 drigači gouore z dostimi besedami Krainci, drigači Korošci, dri- 20
 gači Štaierij inu Dolenci tar Beziaki, drigači Krašouci inu Istriani,
 drigači Krouati. Ob tu smo mi letu naše delu v ta krainski

jezig hoteli postauti, zadosti riči uolo, ner več pag, kir se nom
 zdy, de ta tih drugih dežel ludi tudi mogo zastopiti. Inu mi ne-
 25 smo v letimu našimu obračanu oli tolmačeuanu lepih, glatkih,
 vissokih, kunstnih, nouih oli neznanih bessed iskali, temuč te
 gmainske krainske preproste bessede, kateri usaki dobri preprosti
 Slouenic lahku more zastopiti. Zakai ta muč suetiga euangelia
 inu naše izueličane ne stoy v lepih ofertnih bessedah, temuč v
 30 tim duhei, v ti risnici, v ti prauí veri inu v enim suetim ker-
 šanskim lebnu.

H drugimu vom poueimo, de mi u letim našim preuračenu
 smo ueden imeili pred sebo ta prauí studenic tiga nouiga testa-
 35 tu preuračene tih nouih inu starih vučenikou, kateri so ta nou
 testament is tiga gerskiga jezika v ta latinski, nemški inu vlaški
 preobernili, nerveč pag na Erasmou Roterodamou nou testa-
 ment, h timu so nom nega annotationes sylnu pomagale.

H tretimu vom tudi tukai očitu poueimo, de mi letu naše
 40 dellu inu preobračane tei prauí cerqui božy, tu ie vsem prou
 vučenim zastopnim kerščenikom rezgledati inu soditi cilu pod-
 ueržemo, karkuli ta praua gmaina keršanska u letim našim dellu
 kai kriuiğa oli nezastopniga naide, inu nom reče drigači po-
 stauti, nas poduuči oli opomeni. Tu istu vse hočmo v do-
 45 brim gori vzeti, to zahualiti, radi tar volnu slušati. Zakai od te
 praué stare kerščanske cerque oli gmaine, katera tiga suiga pra-
 uiga pastyria, Jezusa Kristusa, synu božyga stymo posluša, to
 uero inu ta leben po uuki prerokou inu jogrou pela inu derži,
 se mi ne hočmo so obeno ričio nihdar ločiti. Natu vas brumne,
 50 zastopne kerščenike vse zueistu prossimo, de, kadar vi, beroč le-
 tiga euangelista, kai kriuiğa oli nezastopniga v letim našim tol-
 mačeuanu zagledate, de vi tu istu nom zdaici pustite veiditi za-
 uolo, de mi naprei s teim preobračenem teim bule bomo veidili
 se deržati; s teim vi služite božy česti, inu iz tiga nega cerqui
 55 uelik prid pride. Mi dobru na sebi počutimo, de h takimu vi-
 sokimu dellu smo šibki inu nekar zadosti. Oli mi smo letu s
 teim vupanem začelli, de Bug za nami skorai druge obudi, kir
 bodo letu naše dellu poprauilí, Bogu na čast inu vsimu kerščan-
 stau h dobrimu dokonali.

60 Berite tedai vesselu leta euangeli, dotle tij drugi pridó. Inu
 prossite z nami gospudi Boga za ta dar suetiga duha, de mi
 Jezusa Kristusa, od kateriga s. Mateuž zueistu inu risničnu piše,

prou spoznamo inu zastopimo, du ie on, zakai je člouik postal, vmerl inu vstal od smerti, skuzi kai in koku moremo diležni biti nega dobrute inu zaslužena; to našo vero v nega pobulša 65 inu poterdi, de tudi naše serce bode preminenu na dobro, de naprei do konca našiga žiuota so vsem našim gianem inu lebnom se deržimo po vuki tih s. euangeliou, inu de dobimo tu nebesku kraleustuu skuzi Jezusa Kristusa, našiga samiga ohranenika; timu sred očetom inu s. duhum bodi vsa čast tar huala imer inu 70 vselei. Amen.

Vaši služabniki in bratie V. T.

Temu predgovoru sledi „summarij vseh kapitolou“ in nato sledeči nagovor:

Lubi Slouenci! Vom inu nom ie uedeioč, de leta naša slo- 75 uenska besseda dosehmal se nei z latinskimi, temuč le ta krouaska s krouaskimi puhštabi pissala. Iz tiga usaki more ueiditi, de nas letu pissane inu tolmačouane (kir nemamo pred sebo oženiga nauuka oli exempla) zdai na peruu težku stoy. Ob tu, ako katerimu letu naše peruu dellu se cilu popelnoma ne zdy, 80 ta zmisli, kai usi modri gouore, kir prauio, de sledni začetig ie težak inu nepopelnom. Mi smo, Bug uei, dosti zmišlouali, s kakouimi puhštabi to našo bessedo bi mogli prou po tei orthography štaltnu inu zastopnu pissati, de bi preueliku puhštabou oli konsonantou k ani sillabi ne iemali, koker ty Peami inu drugi 85 deio, kateru ie gerdu uiditi. Taku mi nesmo mogli zdai u naši zastopnosti drigači naiti, temuč de se ta *h* za *ch*, ta *v* za pul *f* pišeio inu postauio, inu de se ty stymouci izreko po šegi našiga jeziga. V ti uizi se nom zdy, de ta naš jezig suseb z latinskimi puhštabi se more prou lahku inu zastopnu pissati inu brati; timu 90 dai Jezus Kristus suio milost. Taku bodi.⁴

e) Iz prvega dela novega zakona. 1557.

1. Obseg prvega dela novega zakona.

Ta perui deil tiga nouiga testamenta, v tim so vsi štiri euangelisti inu tu diane tih iogrou, zdai peruič v ta slouenski uezik skuzi Primoža Truberia zueistu preobernen; kar ie več per tim, inu kadai ta drugi deil bode dokonan, tebi ta druga stran letiga papyria pouei.

1. V letih buquah, lubi Slouenci, imate napoprei eno nembško predguor; v ti se prauī, du inu kai ie Primoža Truberia pergnalu k letimu tolmačenu in pissanu.

2. Potle ta kolender inu eno tablo; ta kaže dosti leit te nedelske puhstabe, inu kuliku nedel tar dni ie od božyča do pusta.

3. H tretiemu eni raimi; ty prauio, kadai se dobru vreme, spomlat, leitu, iessen, zyma inu vsake quatre začneio. Inu kadai ie ta dan inu nuč nerdalši inu nerkratši.

4. Kuliku mesceu, nedel inu dni ie v enim celim leitu. Inu ena praua raitinga, kuliku ie leit od začetka tiga suita, od eniga časa do družiga, do letošniga 1557. leita.

5. En regišter; ta prauī, kuliku ie buqui v ti biblij, vsiga s. pisma, inu koku se vsake buque bukovski inu slouenski imenuio inu kratku tar dolgu pišeio. Inu kuliku kapitolou ali postau vsake buque imaio.

6. Eno dolgo predguor; v ti se zastopnu vuče ty nerpotrebniši štuki inu riči te kerščanske vere.

7. Te štyri euangeliste inu diane. Ti kapitelni so lepu rezdileni, inu per vsakim deilu ie s kratkimi bessedami zapissanu inu zamerkanu, kai inu od čez se vsakimu deilu prauī inu gouori.

8. En regišter; ta prauī inu kaže, kei inu koku vi imate te nedelske inu tih drugih praznikou euangelie iskati inu naiti. Per tim vi tudi imate, kakoui vuki inu trošti se imaio vsakimu euangeliu suseb inu nerbule zamerkati inu ohraniti.

9. Ta drugi deil tiga noviga testamenta, aku Bog odlog našimu žiuotu inu myr da, bote pred enim leitom imeli. V tim času prossite Bogu za se, za vse kerščenike inu za tolmačerie, de ga Bug obaruie pred vsem slegom, inu de nemu to gnado inu ta dar s. duha da, de on taku dellu Bogu na čast, vsimu kerščanstuu h dobrimu, dobru, prou inu zastopnu dopernesse. Amen.⁶

2. Lukež. X. 25—38.

Inu pole, en doktor tih praud ustane gori, ta izkušā nega inu prauī: „Moister, kai imam diati, de iest ta večni leben posedem?“ On pag prauī k nemu: „Kai ie u ti postauī pissanu? Koku ti bereš?“ On odgouori inu prauī: „Lubi tuiga gospudi Boga iz celiga tuiga serca inu iz cele tuie duše inu so uso tuio močio inu so uso tuio pametio, inu tuiga bližniga koker sam sebe.“ On pag prauī k nemu: „Ti si prou odguoril; letu ti

sturi, taku bodeš žiu.* On ie pag hotel sam sebe prauičniga sturiti; praui k Iezusu: „Du ie tedai mui bližni?“

Iezus odgouori inu praui: „Ie bil en člouik, ta ie šal doli 10 iz Ierusalemu u to Ieriho, inu se nameri, de on pride umei te razbonike; ti so ga islekli, byli inu ranili inu gredo proč, nega puste ležoč pul mertuiga. Pergudilu se ie pag, de en far doli gre po tei isti cesti, inu kadar ie on nega uidil, ie šal momu. Glih taku en leuita, kadar on pride blizi tiga meista, stopi k 15 nemu, inu kadar ga ie uidil, ie šal momu. Anpag en Samaritan, kir ie po cestah hodil, ta pride k nemu, inu kadar ie on nega uidil, se ie nemu smilil, inu perstopi k nemu, obeže nemu nega rane, noter ulye olie inu uinu, inu ga položi gori na suo žiuino inu ga peła u to oštario inu nega uerdei. Inu potle na drugi 20 dan, kadar proč vleče, isnama dua desetaka, ta da timu ošteriu inu praui k nemu: „Verdei ga, inu karkuli ueč špendaš, tu iest hočo tebi plačati, kadar spet nazai pridem.“ Kateri tedai se tebi zdy, de umei leteimi tryemi ie ta bližni bil timu, kir ie bil padel umei te razbonike?“ Inu on reče: „Ta, kir ie milost na nim 25 izkazal.“ Natu Iezus praui k nemu: „Puidi, inu ti tudi taku sturi.“*

13. Sebastijan Krelj in Jurij Juričič.

a) Iz Postile slovenske. 1567.

1. Predgovor k Postili slovenski.

„Sebastianus Krellius tim, kir bodo leto postillo brahi, zdravie od Boga prosim.

Izvoleni karščenik, imaš, hvala Bogu, Joanna Spangenbergia kāršansko postillo, v' naš slovenski iezik tolmačeno inu posneto. Ne moti se pak, ako bode lih mnogi na to naše pismo mērdal 5 inu se obrezal: edan sentencie, drugi besede, tretij puhstabe, četerti tipfelne alli čerke, peti, ne vēm sam kai si, graial. Zakai hudičova natura ie, da ne more obeno, ni božie, ni kāršansko delo prez tadla pustiti. Inu navada ie pār lūdéh, da znaio bulie opravliati, kakōr popravliati. Inu berž v' družih očéh bijl, kakōr 10 v' svojih trame vidio: Da se tudi včasy krulievac za krulievcom posmehuje. Inu gdo ôče alli more vsim lūdem, vsakateri glavi vstreči?

Leto orthographio slovenskiga pisma smo mi z vestio inu
 15 z dobrim svitom zastopnih bratov tako postavili. Inu spomislil
 tudi na več našiga imena inu jezika lůdy, kijr so okuli nas, Do-
 lence, Istriane, Vipavce etc., kateri skorai povsod čistěši slovensko
 govore, kakor mi po Kranju inu koroški deželi do polu nembški.
 Inu so edni navaieni na to staro slovensko, hervatsko těr ću-
 20 rilsko pismo.

Bog ótel pak, da bi to isto, zlasti ćurilsko lepo pismo mogli
 spet v' lůdi pěrpraviti. Kadār pak nei dobrò mogoće za vbužtva
 stran, zavolio turske sille, inu kār so ta vegši del slovenskih dežel
 puste inu vže turske, inu smo tako začeli naiveč z latinskimi
 25 puhstabi pisati inu drukati, taku moremo v silli, kakor Nemci
 govore, stole inu klopi na mizo postaviti, alli sai gledati, da se
 latinski puhstabi namesto naših starih slovenskih, kolikěr ie mo-
 goće, v' glihi moči postavijo inu ta orthographia děrži, katero
 našiga jezika idioma inu natura potrebuie, nekar kakor óče vsaki
 30 v' svojij vassi alli mėstu imeti. Zato sām spred to staro ABC po
 imenih inu pruti latinske puhstabe postavil. Ako kateri hěr-
 vatsko pismo zna, da nas tim bulie zastopi.¹

Ti pak, kir ne zastopiš, kai ie orthographia, kai proprietas
 linguae, inu si se navadil na gospod Truberiovo kranščino, beri
 35 le precei leto pismo, kakor sice druga bereš: Tebi nei velikó
 olli skori nič preminienu. Čārkom se ne pusti irrati, kakor da
 bi ne bile; *ch* za *zh*, *f* za *ff* včasny beri. Inu *c* za *c*, nekar za *k*.
 Taku se ne bodeš skuzi nu skuzi nistar blaznil. To differencio
 alli razlotak mey *s* inu *f*, meiu *sh* inu *fh* bodeš sam dobro za-
 40 merkal, inu naš iezik óče ga imeti.²

Prosim tada vsakateriga dobriga kārščenika (za žpotlivce ne
 marim), da si pusti leto pismo inu naše zvésto delo, će lih po-
 polnoma ne, sai nekuliko dopasti. Ako pak kateri noče, tako si
 sturi eno drugo sebi bulši inu pusti nam leto naše zmirom. Bog
 45 zna, da nėsno naše lastne, tãmuč božie časti, obeniga svoiga
 prida, tãmuč gmain karšanskiga nuca ijskali inu spomislili. Če
 ie pak ky kai sice res pregledanu, kakor obeno človesko delo nei
 skuzi celo, to Bog inu brumni lůdie z gnado popravijo. Tim
 istim se pohlevno, Bogu z' vero, kārščenikom z lůbezanio po-
 50 ročim. Amen.³

Na koncu knjige stoji:

„Sadai le sam ta prvi zimski del na dan damo, zato, kār
 nėsno več (Bogu se smili) pomući mogli zbrati. Ako tadaí želiš

iše dva druga dela imeti, prosi Boga inu pomagaj, kar premoreš, ter očes z božio pomoćio skorai, kar iše manka, dobiti. Gledai 55 pak, de ta čas letiga dela s' hvalo pruti Bogu vživaš. Čast Bogu. Konac.*

2. Lukež. VIII. 4—9.

Kada se ie veliku lūdi shaialu, inu ti, kijr so v' městih bili, so k' Iezusu šli, ie govoril skuzi prigliho, rekoč: Edan, kijr seie, gre siati seme svoie; kada seie, en del pade polak pota inu se zatarre, ptice ije pozobleio. En del pak na pečovje alli grublie, inu kada iame rasti, vsahne, kār néma mokrute. Edan del pak 5 pade mey tēnie, inu kada ternie tudi zraste, taku zaduši ije. Inu edan del pade na dobro nijvo, inu kada zraste, prinese sad samostu zārñ. Inu kadar to izgovori, zavpie: „Kijr ūšesa ima 107 k' poslušanju, poslušai.*

b) Iz Postile slovenske. 1578.

1. Lukež. VIII. 4—9:

Kada se ie veliko liudy bilo vkup sašlo, inu ty, kyr so v mestih bili, so k Iezusu hiteli, ie on k nym skuzi pergliho govoril, rekoč: Ie šal edan vunkaie, kyr seie, siati seme suoie, inu kadar ie on sial, ie nikatero padlo polak pota inu ie potaptano, inu ptice pod nebom so ie pozobale. Nikatero pak ie 5 padlo na pečouie, inu kadar ie zraslo, ie vsahnilo, zakai ono nei imelo mokrute. Nikatero pak ie padlo mey ternie, inu kadar ie tudi ternie ž nim raslo ie nye zadušilo. Inu nikatero ie padlo na dobro nyuo, inu kadar ie zraslo, perneslo ie sad samostu. Inu kadar ie on to izgovoril, ie vpil: „Kateri všesa ima k po- 10 slušanju, ta poslušai.*

2. Lukež. VII. 11—17.

Prigodilo se ie, da ie Iezus šal v jedno mesto z ymenom Nain, inu ie veliko negouih mlaiših šlo ž nym inu velika množica liudy. Kadar se ie pak približaval k tem mestnim vratom, poglei, tadai so nesli eniga martuaca iz mesta, ta ie bil edini 01 syn negoue matere, inu taista ie bila vdoua, inu velika množica liudy ie šla ž nio. Kadar ie nio ta gospod vgladal, se mu ie smilila, inu ie rekal k niei: „Ne plači se.“ Inu pristopiuši k niemu, se ie dotaknil vniga nosilca, ty pak, kateri so ga nosili, so obstali, inu ie rekal: „Mladič, iast tebi pouem: Vstani.“ 01

10 Inu še ie ta martuac duignil ter ie sedel inu ie začel gouoriti. Inu ie dal nega svoj materi. Tada ie nyh vseh strah obšal, inu so častili Boga, gouoreč: „Velik prorok ie vstal mei nami, inu Bog ie obiskal suoie liudy.“ Inu leta glas se ie razasal po vsei iudouski deželi inu po vsih okolo ležečih deželah.

14. Jurij Dalmatin.

a) Iz Pasijona. 1576.

Kitica I.

O grešni članik, vsaki čas
Pomisli ti, kai ie za nas
Jezus moral terpeti;
De bi nas od pekla rešil,
5 Iz neba ie na svet prešil,
Nemu ie bilu vmreči:
Kakor tu euangelisti
Inu apostolski lysti
Poredu vse pričujo,
10 Od nega martre pišeo,
Grešnike k nemu vižajo
V nega veriet vkazajo.

Kitica XXX.

O gospud Bug, ti oča naš,
Kir tako skerb za nas imaš,
De si pastil vmoriti
Tuiga ediniga synu
K odrešeinu suitu vsimu, 5
Dai nam tu h trostu priti.
Tuoio cerkou, o prauí Bug,
Odreiši iz vseh nee nadlug,
De boš od nas vseh hualen;
Dai nam vsem v križi volnim bit, 10
Po tim lebni v nebessa prit
Skuzi Jezusa. Amen.¹

b) Iz Sv. pisma. 1584.

1. Iz predgovora k Sv. pismu.

Zamerkanie enih potrebnih štukou, na katere imajo merkati ty, kateri bodo leto slovensko biblio brali.

Nerpoprej so letukaj notri, povsod v' starim inu novim testamenti, ty imenitiši in očiti špruhi ali bessede od Kristusa
5 inu drugih artikuloú naše kárščanske vere z' vekšimi puhštabi zatu postauleni, de se od vsakiga s' tem bérže mogo najti inu zamerkati.

Inu h' puslednimu, de bi leta slovenska biblia le tém bujle inu dalje mej vsemi Slovenci mogla se zastopiti: taku so ene
10 težiše inu nikar povsod navadne bessede nikar le na strani raven texta z drugimi bessedami zložene inu z' zvezdicami znaminovane: temuč je tudi zadaj na koncu lete biblie z' flissom en register po redi tiga a. b. c. postaulen, de, kar bi kej eden v' textu ne mogel
dobru zastopiti, tu more tam zadaj v' registru yskati. Kakòr, kadar
15 bi en Harvat ne mogel zastopiti, kaj se reče arcat, taku yšči zadaj

v' puhštabi A: arcat, tu je njegov jezik postaulen: likar, inu more taku on v' svoim jeziki likar za arcat brati. Taku kateri bi ne zastopil, kaj se reko buqve, ta išči v' puhštabi B, taku najde, de se buqve reko v' njega jeziki knige. Zatu more on v' svojim jeziki za buqve knige brati. Inu taku se tudi ima od drugih 20 besed zastopiti; kerkuli enimu naprej prideo, de jih ne more zastopiti, ta ali na strani pogledaj, ali pak zadaj v' registru.

Temu je naslov: „Register nekatérah beséd, katére krajnski, koroški, slovénski ali bezjački, hervácki, dalmatinski, istrianski ali kraški se drugači govóre.“ 25

2. Psalm 46. (stsl. 45.).

1. Ena peisen Korahovih otruk od mladusti k' naprejpétju.
2. Bug je naša bramba inu muč, ena pomuč v' téh velikih nujah, katere so nas zadele.
3. Zatu se my ne boymo, de bi si lih svejt konec vzel inu gore na sredo morja se zagreznile. 5
4. De si lih morje divjá inu velike valuve žene, inu de bi si lih od njegoviga divjanja gore doli padle,
5. Taku bo vsaj božje méstu lipu luštnu ostalu s' svojemi studenčici, ker so ta sveta prebivališča tiga narvišiga.
6. Bug je v' srédi notri v' nym, zatu bo onu dobru ostalu, 10 Bug mu zguda pomaga.
7. Ajdje morajo cagati inu krajlestva pasti: Zemla se mora rezyti, kadar se on pusty slišati.
8. Gospud Zebaoth je z' nami, Iakobou Bug je naša bramba.
9. Pojdite semkaj inu pogledajte gospodnia dela: Kateri na 15 zemli takovu rezdjanje nareja.
10. Kateri vojskovanju brani po vsem svejtu, kateri lok stare, špejs zlomi inu kula z' ognem sežge.
11. Imejte pokoj inu spoznajte, de sim jest Bug, jest hočem mej ajdi povišan biti, jest hočem povišan biti na zemli. 20
12. Gospud Zebaot je z' nami, Iakobou Bug je naša bramba.

3. Lukež X. 30—36.

Ie bil én človik, ta je šal od Ieruzalema doli v' Ieriho inu je padil mej razbojniké, ty so ga slejkli inu stepli inu so šli proč inu so ga pul mértviga pustili ležati. Përmerilu se je pak, de je en far po teisti césti doli šal, inu kadar je njega vidil, je mimu

5 šál. Raunu taku tudi en levit, kadar je bil na tuistu mejstu
 prišál inu njega vgladal, je šál mimu. En Samariter pak je po
 césti šál inu je tjakaj prišál, inu kadar je njega vidil, se je on
 njemu v' serci smilil, je šál k' njemu, je obezal njegove rane inu
 je notér vlil ojla inu vina inu ga je vzdignil na svojo živino inu
 10 ga je pelal v' ošterio inu ga je vardjal. Ta drugi dan je on proč
 šál inu je vunkaj vzal dva denarja inu je nje dal timu ošterju
 inu je rekál k' njemu: Vardejvaj ga, inu aku kaj čez letu špen-
 daš, hočem jest tebi plačati, kadar zupet pridem.

4. Matevž XX. 1—7.

Nebesku krajlestvu je glih enimu hišnimu očetu, kateri je
 v' jutru zguda vunkaj šál delauce najemati v' svoj vinograd. Inu
 kadar je on z' delauci vdyn bil sturil za en denar na en dan, je
 nje poslal v' svoj vinograd. Inu on je vunkaj šál ob tretji uri
 5 inu je vidil druge na tèrgu stoječe prez della, inu je tudi k' nym
 rekál: Pojdite tudi vy v' moj vinograd, inu kar bo prau, tu ho-
 čem jest vam dati. Inu ony so šly tjakaj. Zupet je on vunkaj
 šál ob šesti inu deveti uri inu je raunu taku sturil. Ob enajsti
 uri pak je on vunkaj šál inu je našál druge stoječe prez della,
 10 inu je rekál k' nym: Zakaj vy tukaj cěl dan stojite prez della?
 Ony so djali k' njemu: Zatu ker nas nej nihče vdinjal. On je
 rekál k' nym: Pojdite tudi vy tjakaj u' vinograd, in kar bo prau,
 tu bote vy prejeli.

e) Iz Krščanskih lepih molitev. 1584.

Ena druga molitou zupar Turka.

O vsigamogoči, milostivi, večni Bug inu nebeski oča, kateriga
 moči ne more nihče zupar stati ni v nebi, ni na zemli. Mi tvoji
 režaleni vbozi otroci prosimo tebe skuzi to nedolžno rešno kri
 tvojga narlublišiga sinu Jezusa Kristusa, našiga gospuda, s katero
 5 smo mi na tem lejsu s. križa odrešeni inu odkupleni, bodi ti naš
 trošt inu pomuč v leti veliki nuji zupar tvojga inu našiga so-
 vražnika Turka, v kateri mi vsi vkup iz grunta našiga serca s
 pravo grevingo čez naše grehe kličemo: Brani ti timu krijzejnimu
 erbovimu sovražniku s tvojo močjo, kateri si je v svoim zlobnim
 10 serdi našo lubo deželo inu vse kārščanstvu naprej vzal cilu rez-
 djati, zatreti inu končati. Ne pèrpusti ti njemu, de bi on svoje

(roke) v tvoih vernih krij vmival inu v svoim prevzetju inu oferti rekàl: Kej je teh kërščenikou Bug? temuč, o zvesti Bug, pridi ti nam h pumoči v pravim času, kateri ti dobru vejš: Zakaj mi prez tvoje pomuči ne moremo cilu ništér opraviti. Ne gledaj na naše teške grehe, s katerimi smo mi tebe reserdili inu Turka čez se kakòr eno dobru zasluženou štrajfingo obudili: temuč gledaj na te svete, za nas prelite kèrvave srage tvojga narlublišiga sinu, kateri je nas taku dragu odkupil. Ne spumni na naše pregrehe inu krivu djanje, temuč na tvojo veliko milost, iz katere nesi ti nikuli teh zapustil, kateri se na tebe zaneso, inu zanesi nam inu šonaj se nas za tvojga imena časti volo. Ne zavèrzi nas v tvoim serdi, ne pusti nas k sramoti biti pod tem zlobnim sovražnikom. Vošči našimu cesarju inu deželskimu firštu inu vsej nih vojski (katera zupàr Turka štrita inu vojskuje) gnadlivu obladanje inu srečo, de bodo sovražniki morali spoznati, de si ti naš Bug, kir se čez nas vsmiliš inu našo molitou vslišiš: Inu de tudi, kadar bomo taku skuzi tvojo muč od naših sovražnikou roke odrešeni, bomo so vsémi našimi kàrščanskimi bratmi inu sestrami v deželi mogli v miri inu v pokoju vkup živeti inu tebe za tako veliko milost vekoma častiti inu hvaliti inu v tvoji kàrščanski gmajni reči: Tvoje je krajlestvu, muč inu čast od vekoma do vekoma. Amen.²

15. Adam Bohorič.

Ena druga otročia peisam,

kadar se zjutra gorì vstane ali zvečer spat gre, k naprèjpetju svojim otrokom skuzi A. B. zložena.

1. Minila je vže strašna nuč,
Iz teme je postala luč,
Veseli dan zdaj gori gre,
Sonce svojo luč resprostre.	4. Oča, sin, duh ti večni Bug,
V sveti trojici en sam Bug,
Bug oča, stvarnik vseh riči,
Ohraniš vse, Bug mogoči.
2. Gori vstani, obudi se,
Sàrce naše predrami se,
Od spajnja vže oku pusti,
Odpret se imajo usti.	5. O Jezu Krist, Bug nu človik,
Pèr oču naš zvest besednik,
Vseh grešnikou si odvetnik,
Vsiga svita odrešenik.
3. Vzdigujmo, Bug, h tebi naš glas,
Ti Bug resničnu vslišiš nas,
Si vzkazal nam prou moliti,
Oblubil si nas vslišati.	6. Bug sveti duh, posvečnik naš,
Od očeta, sina shajaš,
V veri vučiš, tèrdiš, troštaš,
V brumi nas vodiš tãr pejšaš.

7. Daj, Bug, de se imé tvoje sveti
Tár prou prediguje,
Tvoje krajlestvu k nam pridi,
Volja tvoja se izidi.
8. De kakór sveti angeli
Taku vsi ljudje na zemli
Po tvoji voli živejo,
Verni, brumni ostanejo.
9. Kruh vsakdajni daj nam danas,
Ti, Bug, zvestu skárbiš za nas,
Daj nam verno gosposčino,
Tudi zvesto sošeščino.¹ — — —
20. Kadar nam bo od sod jit,
Od tela se duši ločit,
Stuj nam, Bug, na strani tedaj,
Pérpelaj nas v tvoj sveti raj.
21. Zdaj pak te, Bug, zahvalimo,
Pohleunu h tebi vzdihujmo
Skuz Jezusa sinu tvojga,
Ediniga, prelubiga.
22. Kér si nas to nuč ohranil,
Vsem zljudjem si nas vbranal
Skuz veliko gnado tvojo
Pred škodo, vso gfarlikostjo.
23. Te prosimo, Bug, še le več,
Iz serca h tebi vzdihuječ,
Obari nas ta dan tudi,
De ne preveča nas zludi.
24. V pravi veri ostanemo,
Hudiču v greh se ne vdajmo,
Naš leban de prou pelamo,
K hudim željam ne volimo.
25. Tebi, o Bug, poročimo
Dušo, telu, kár imamo,
Sebe, oča, mater lubo,
Bratce, sestrice, vso družbo.
26. Tvoj sveti angel nas brani,
Pred hudičem nas ohrani,
De mi pred nim obstojimo,
Vero v tebe ne zgubimo.
27. Amen recimo vže serčnu,
Vsaj smo vslišani risničnu,
Potèrdi nas, Bug, v ti veri,
K večnim lebnu nas vse zberi.

16. Predgovor iz Hišne postile Lutrove. 1595.

Vsem brunnim inu bogaboječim karščenikom Kraincom inu Slovencom voščim inu prosim jest od Buga gnado, mir inu pravu spoznainje te risnice skuzi Jezusa Kristusa. Amen.

Lubi priatili inu bratje v Kristusu Jezusu. Vam je vsem 5
dobru veideče, koku je Bug, ta nebeski oča, iz velike neizrečene
gnade inu milosti tudi nas Kraince inu Slovence raven inu poleg
druzih folkou h tej velikí gnadi pustil priti, de mi tudi to cejlo
sveto biblio ali vse svetu písmu v našim pravim slovenskim inu
materinim jeziku imamo inu beremo, za katero veliko gnado inu
10 dobruto bí mi spodobnu Boga imejli častiti inu zahvaliti. Kadar
pak dosehmal mi vbozi Krainci inu Slovenci obene obilne inu
popolnome postille ali izlage čez te nedelske inu druge prazniske
evangelie neismo imejli, samuč to samo edino kratko, ali vsaj

dobro izlago tiga častivredniga inu v Bugi vučeniga inu nikar le za leto našo krainsko deželo, temuč tudi za druga dajlna v 15 nemških deželah mejsta dobru zasluženiga moža gospuda Primoža Truberja rainciga, katera se je njemu samimu inu drugim dobriga serca karščenikom dosehmal prekratka inu premaišina zdejla, taku je on sam ta zdaj imenovani gospud Primož Truber rainik per svojem zdravim životu iz svejta družih dobru vučenih inu 20 zveistih doktorjeu ali vučeničou tiga svetiga pisma to postillo ali izlago čez te nedelske inu druge prazniske evangelie tiga v Bugi visoku rezvišeniga moža doktorja ali vučenika Martina Lutherja ranciga sam iztolmačoval, en dejl te iste sam s svojo lastno roko zapisal, en dejl pak skuzi nekatere svoje krainske landts- 25 mane inu šribarje pustil zapisati. Kir pak ta dobru imenovani gospud Primož Truber rainik nei mogel takove postille pred svojo smertjo v druk perpraviti, je on v svojej pusledni bolezni, v veliki starosti inu na smertni posteli svojma dvejma sinuma takovo postillo cilu dokoinati zveistu poročil, tudi za pomuč 30 dobrih karščenikou rekal prositi, de bi vsaki po tem, kakor bi on premogel, hotel svejtvovati inu pomagati, de bi se ona v druk perpravila. Inu kadar sim jest tudi nekaterikrat od gospuda Feliciana Truberja kakor njegoviga ranciga očeta stari discipulus ali mlaiši opominan inu prošeni bil, de bi jest njemu tudi s tem 35 maihinim inu žleht meni od Buga danim inu posojenim darum inu funtom imel perstopiti inu takovo njegoviga očeta rainciga postillo pomagati pregledovati, nejsim jest takove karščanske prošne inu službe, kir je ona sama na sebi spodobna inu poštena, hotel odpovejdati, temuč sim takovo postillo ž nim, z go- 40 spudom Felicianom Truberjom, pregledal inu revidiral. Prosim za tiga volo ž nim red vsakateriga brumniga inu bogaboječiga karščenika, aku bi bilu kej kaj v besedah ali v orthographij (kakor se čestu pergodi) v letej tiga božiga moža Martina Lutherja rainciga Hišni postilli pregledanu ali skuzi drukarje, kateri so zgul 45 Nembcí, v drukainju izpuščenu, de bi hotel iz karščanske lubezni sam popraviti, pobulšati inu na bulše izlagati inu sebi leto postillo pustit lubo, drago inu zveistu priporočeno biti, toisto s flisom inu rad (kadar nejma pridigarjeu, ali teh pridig v cerkvi ne more obiskati) brati; vupam pruti gospudu Bogu, de takovo 50 brainje nikar prez sadu, prida inu nuca ne bode. Jest vejm, de se bodo nekatere cilu premodre glave našle, katere bodo leto postillo inu tolmačovainje (kakor se je vže večkrat zgudilu) tad-

lali inu grajali, ali jest temistim na nih opravlainje tulikain k
 55 odgovori dam, de takova postilla inu teiste tolmačovainje nej za
 nih volo inu nim k službi, temuč Bogu h časti inu timu lubimu
 karščanstvu k dobrimu naprej vzeta inu tolmačena. Jest tudi
 dobru veim, de je veliku brunnih, bogaboječih inu vučenih ludi,
 kateri so v latinskim inu nemskim jeziku postille pisali, ali lubi
 60 karščenik, pogledaj, rezmisli ti leto postillo prou inu s flisom,
 taku bodeš znašal, de so tistji vučeniki inu pisarji ta vegši dejl
 iz doktorja Martina Lutherja ranciga postille vzeli; zatu ima ona
 njegova biti inu gospuda Primoža Truberja ranciga tolmačovainje
 ostati. S teim inu raven tiga se jest vsem bogaboječim, brum-
 65 nim karščenikom v nih molitou inu nas vse kmalu tej gnadi inu
 milosti božji zvejstu poročim. Pisanu per Sanct Kocjanu raven
 Turjaka na ta dan teh dvejuh bratou s. Primoža inu Foeliciansa
 v tem lejtju po Kristusevim roistvu 1595.

Vaš brat inu priatel v Kristusu Andrei Savinic, cer-
 70 kouni služabnik tamistu.

17. Duhovne pesni protestantske.

1. Ena druga božična pejszen.

1. Od nebes prido angeli,
Tem pastirjem so pravili,
De enu ditece mladu
Leži v' enih iaslih težku.	4. Tiga se vesselite vy,
De se je Bug spravil z' vami,
V' tu vaše messu inu kry
Se stvarnik vseh stvari v'druży.
2. Noter v' mesti Davidovim,
Betlehem imenovanim,
Kakòr je prerokoval nam
Miha, ta sveti prerok sam.	5. Kaj vam more djat smèrt ter greh,
Kadar je sam Bug per vas vseh,
Naj se sèrdi pakal, hudič,
Božji syn je vaš tovariš.
3. Dejte je Jezus ta gospud,
Pravi vsigamogoči Bug,
Vsiga svita odrèšenik,
V' nebu ta pravi pomočnik.	6. On vas gvišnu ne zapusty,
Če se hočte najn zanestí,
Nadluge bote ineli,
Te ž nym lahku pretèrpeli.
7. Zatu kir ste v' žlahti njega,
Veden zahvalite Boga,
Njemu samimu dajte čast,
Zakaj on ima vso oblast.	

Lukež Klinc.¹

2. Ta stara velikanočna pejsen.

1. Jezus ta je od smértni vstal,
Od svoje britke martre;
Nam se je veseliti,
Nam hoče h troštu priti.
2. De bi ne bil od smértni vstal,
Vusulni sveit bi konec vzel;
Ob tu se veselimo
Inu Boga hvalimo.
3. Bug je taku milostiu bil,
Svojga sinu mej nas pustil,
Od Marie je rojen bil,
Vusulni svejt obesilil.
4. Je jel Jude vučiti
Le Bogu prou služiti,
Tu so mu za zlu vzeli,
Na križ so ga respeli.
5. Na križi je to smért podjel,
Jozef je njega doli snel,
Maria prejerala,
Te rane kušovala.
6. Jezus ta je bil pokopan,
En velik kamen na grob djan,
On je ta pakal gori djal,
Vso hudičevo muč rezdjal.
7. Na tretji dan od smértni vstal,
Tém ženam se je perkazal,
Kir so njega iskale,
De bi ga bile žalbale.
8. Angel ta je h tem ženam djal,
Jezus je vže od smértni vstal,
Tu vi tem jogrom pravite
Inu Petru oznanite.
9. Maria Magdalena,
Ta je ta perva bila,
Kir je Jezusa vidila,
Stvarnika nebeskiga.
10. Sveti Tomaž neveren bil,
Ta je kumaj tiga dobil,
De je vidil prou Jezusa,
Tiga živiga Kristusa.
11. Jezus Tomaža je svaril,
De je on taku kasan bil,
De nej bil poprej veruval,
De je on od smértni bil vstal.
12. Tedaj je Tomaž zdaj spoznal
Inu iz vere taku djal:
O gospud moj inu Bug moj,
Daj mi, de jest bom vselej tvoj.
13. Ob tu je Jezus gori vstal
Inu je ta pakal rezdjal,
Hudiča, greh, smert je poderil,
Nebeska vrata nam odperil.
14. Ob tu mi vsi karščeniki,
Vbozi, veliki grešniki,
Hvalimo gospuda Boga,
Sinu Marie Jezusa.
15. Bodi tebi, o gospud Bug,
Oča, sin inu sveti duh,
Čast inu hvala dana
Tiga odrešovanja. ²

3. Ta stara peisen od svetiga duha.

1. Pridi k nam, Bug inu sveti duh,
Napolni serca tvoih vernih ljudi,
Režgi ogen svoje lubezni
Po tej tvoji zapuvidi.
2. Kir si iz mnogih žlaht jeziku
Vse ludi v eno vero perpravil,
Troštar naš vseh Bug inu sveti duh,
Čast inu hvala ta bodi tebi dana. ³

4. Večerna molitov.

1. Kriste, kir boš imenovan
Prava luč, zarja, beli dan,
Svitlobo si v temi obdan,
Svejti nam v ta tvoj svitli stan.
2. Për tem mi tebe prosimo,
V tvoji luči de hodimo,
Tvojo besedo ljubimo,
Po ní nuč, dan de živimo.
3. Po noči gledaj na nas ti,
De hudič nas ne prehini,
Aku naše mesu zaspi,
De tvoj duh spet tu obudi.
4. Ti si se dal nam prau spoznat
Inu v te têrdnu verovat,
Vižaj nas zdravo vistjo spat,
Vjutru z veseljem gori vstat.
5. Ti veš, de ti tvoji verni,
Kir so tebi podvêrženi,
So od svita zapuščeni,
Od vraga zlu sovraženi.
6. Kadar si pak obljubil nom
S tem tvoim svetim angelom
Obarovat nas pred vragom,
Nerveč pred tem večnim zlegom :
7. Tiga se mi vsi troštamo
Inu ništêr ne cbivlamo,
Samuč z veseljem čakamo,
De s tabo v nebu pojdemo.
8. Tam te bomo prau čistili,
Z angeli se veselili,
Od tvoje moči pravili,
Imer vekoma hvalili. Amen.

Pr. Trubar.

5. Prošna za myr.

1. Daj myr, o Bug, karščenikom,
Vari nas pred vsem zlegom,
Saj nihče nej, kir bi za nas stal,
Za tvojo cerkou vojskoval,
Temuč ti sam Bug mogóci.
2. Kir vsim vernim svit, serce daš,
Svetim duhum regiraš,
Daj nam zdaj vsim tudi tvojo muč,
De te spoznamo večno luč,
Pred Turki nas Bug obari.
3. My smo vsi kmalu grešili,
S' tem tvoj serd zaslužili,
Ti pak, Bug oča milostivi,
V' ti lubezni Jezusovi
Greh odpusti, serd pozabi.
4. Zatu te vsi zdaj prossimo,
De vsi tudi bodemo
Rešeni skuzi tvojo roko,
Tebi dali čast ter hvalo
Vselej ter vekoma. Amen.

Seb. Krelj.

6. Ena serčna molitou zuper Turke.

1. O gospud Bug, ti oča nas,
Kir sam vse naše nuje znaš,
Zvestu nam zdaj pomagaj
Inu Turka nevernika,
Tvoje cerkve sovražnika,
S tvojo roko obladaaj.
- Mi smo sicer zlu prešibki,
De bi njega moči britki
Samj sebe vbranili;
Nej tudi odrešenika,
Kakòr si ti, obeniga,
Ob tu se čez nas vsmili.

2. Inu aku smo grešili,
Z grehi tvoj serd zaslužili,
Kakòr vsi glih spoznamo:
Taku si vsaj ti milostiu
Inu vsem tvoim dobrutliu,
Tiga se mi troštamo.
Saj si nam poslal Jezusa,
Tiga praviga Kristusa,
De je za nas smèrt tèrpil;
V njega ime smo kèršçeni,
Svetim duhum očišçeni,
Zatu nas boš odrèšil.
3. O gospud Bug, pogledaj vsaj,
Koku Turek se zlobi zdaj
Tvoje ime zatrèti.
Inu nas vse kèršçenike,
Tvoje vboge služabnike,
Žive cilu požrèti.
Aku ti boš tu dopustil,
Gdu te bo na zemli častil,
Kadar vernih nè bode;
Saj boš ti le zašpotovan,
Od Turka z nami sramovan,
Spumni, kaj tu bo škode.
4. Zakaj vsa tvoja beseda
Pèr Turkih se prepoveda
Ludem pridigovati,
Tèr tu svetu kèršçovanje
Inu tudi obhajanje.
Se ne pusti dèržati.
Ob tu tih ljudi veliku
Služit turskimu maliku
Bodo pèrmorovani;
Se tudi nam zlu špotajo,
Kej je vaš Bug, nas vprašajo,
Te, kir so nim podani.
5. Ob tu spomisli, kaj si sam
V tvoji sveti besedi nam
Stanovitu oblubil,
De češ vselej pèr nas biti,
Tvojo cerkou ohraniti,
Kakòr si poprej sturil.
Taku nam zdaj stuj na strani
Inu pred Turkom nas brani,
De se on ne prevzame:
Leto prošnje tvojih otruk
Vslíši, ti milostivi Bug,
Skuzi Jezusa. Amen.⁴

J. Dalmatin.

7. Ena peisen, kadar oče eden čez daželo yti.

1. V božyem imeni gremo mi,
Angel niega bodi z nami,
Koker s teim folkam v Yegipti,
Ker ye šel Faraoni.
2. Jezus, ti nas očeš spremi,
Z nami vun inu noter yt,
Kazat staze inu poti,
Branit nessesreče pousode.
3. Taku hribi ni doline,
Vude ne bodo branile,
Pridemo veselu domuu,
Ty nam pomagaj gnadiuu.
4. Adini pot inu staza,
Jezus, pomuč skaži sada,
Ker si h timu dal tuoio kry,
Da bomo v prauí deželi.
5. Tamkai te bomo hualili,
S tobo večno prebiuali,
V tuoiem nebeškim veselí
Vesela z angelci peili.

J. Juričić.

18. Kajkavski pisatelji v XVI. stoletju.

V isti dobi, kakor naši protestantski pisatelji, delovali so kajkavski književniki, ki so pisali knjige svoje v takozvani kajkavščini, t. j. v slovenskem narečju, ki se govori v varaždinski, kriški in zagrebški županiji. Najvažnejši iz te prve slovsstvene dobe so Mihajl Bučič, Januš Pergošič in Anton Vramec.

Mihalj Bučič, katoliški župnik na Belici v Medmurju, pozneje protestant, bil je prvi pisatelj kajkavski, ki je spisoval knjige v svojem narečju. Najprej je izdal: „Krščanski nauk ali katekizem hrvatski za luterane“ (v Nedelišču med l. 1565—1574.); nató je baje prevedel sv. pismo novega zakona v kajkavščino ter še izdal več drugih bogoslovnih knjig; toda žal, vsa njegova dela so se porazgubila.

Januš Pergošič, meščan in beležnik varaždinski, preložil je iz latinščine Verböczyjev ogerski zakonik „Tripartitum“ ter ga naslovil: „Decretum, kateroga ie Verbewczy Istvan diachki (t. j. latinski) popiszal, a poterdil gha ie Lafslou, kateri ie za Mathiassem kral bil, ze vse ghofspode i plemenitih hotieniem, kateri pod wugherfske corune ladanie fslisze, od Ivanussa Pergofsicha na fslovienski iezik obernien, stampan v Nedelischu leto nassegha zvelichenia 1574.“

Anton Vramec, kanonik zagrebški, izdal je dvakrat zaporedoma „Kratko kroniko“ v lepi slovenščini. Naslov drugi izdaji se glasi: „Kronika, vezda znovich zpravliena, kratka szlo-uenzkim iezikom po D. Antolu pope Vramecze, kanouniku zagrebechkom. Stampane v Lublane po Juane Manline, leto 1578.“¹

Razun „Kronike“ je še objavil veliko zbirko pridig, „Prodečtva“ imenovano.

Jezik kajkavskih pisateljev se vrlo odlikuje od onega v spisih naših protestantskih književnikov, bodisi v oblikoslovju, skladnji ali v besedah. Ne le da je čist in prav domač, ohranil je še povrh tudi aoriste in imperfekte, kakor jih ima staroslovenščina, tako da ga smemo imenovati vrednega naslednika staroslovenskemu jeziku.

19. Iz Kronike Antona Vrameca. 1578.

Kralj Matjaž.¹

1458. Matiaš, sin Janka voiuode, ono vreme, gda bi kral vmrl, v Pragu be odpelan z Beča. Po smerti Ladislaua, kralia na Čeheb, položen be kralom českim Jurai Podebrad, i pod niegou oblast i moč doide Mathiaš.

Mathiaš, sin Janka voiuode, v vuze (v) Prage pri kralu českom buduči, od vse vogerske gospode i plemenitih liudi kral vogerski obran i imenuan be. Kral českí Jurai ne ga hotel perule z uoze vun pustiti, nego da obeča, da hoče kčer negouo Katerinu sebe za ženu i touaruša suoiega vzeti i prieti. Potom toga od vse gospode česke do grada Stražnice spreuogen be. 10

A pri onom grade čakahu niega vsa gospoda vogerska i plemeniti liudie i popelaše ga v vogersku zemlu, i dopelan be v Budin z uelikim veselie.

1459. Proti niemškemu cesaru Frideriku Mathiaš kral ie voiuual, ar ie pri cesare bila koruna vogerskoga orsaga, ku ie 15 odnesla bila mathi Ladislaua krala, Elizabet kralica, sobom v Beeč.

1462. Varaš i grad Jaice Mathiaš kral silnu ruku vze od turskoga cara i vsa ladanja okol grada Jaica. Turci vzeše Smederouo.

1463. Mahumet Ottoman, turski car, opet podsede Jaice grad z ueliku vnožinu, ali gda sliša, da Mathiaš kral nad nega 20 ijde, ostaui Jaice grad i pobeže Mahumet car izpod grada Jaica.

1464. Kral Mathiaš v Belgrade Stolnom vogerskim kralom z uelikim veselie korunu vogersku korunien be.

Mathiaš kral ouo vreme po korunenie suoie prebrodi se čez Sauu, v Bosno doide i podsede grad Srebernik, koga vzeše, 25 i grad Zuornik takaiše silnu ruku i močiu suoiu, koteri grad ie na visoke gore sazidan. Nazai se vernu kral opet čez Sauu po sremske zemle na Vogre.

1465. V Zegedini sprauišče orsaško be; onde kral Mathiaš nanderšpana položij Mihala orsaga. 30

Kral doide v Zagreb, hoteiuči priti v haruacku zemlu s uoisku, da pride niemu istini glas, da ie neki Čeh okol Ternaue varaša robil i žgal ognie zemlu vogersku, i to čuiučí, nazai se kral vernu na vogersku zemliu.

1466. Kral Mathiaš v Jerdel otide proti onem, ki su se 35 bili suprotiu kraliu gore zdiglij i nekoga Iuana, kneza suetoga

Juria, po napočenje Benedika nekoga, proti toga Iuana volie i hoteniu, kralom vogerskim imenuuali i zuali iesu.

Krala Mathiaša susrete Iuan voiuvoda Jerdelski ze uso go-
40 spodu i plemenitimi ljudmi, proseči od krala Mathiaša milošče, a kral prosti i odpusti nim pregrešenje, da zato one ie pokaštigal, ki su začetek bili onoi nevere.

Silagi Mihal, vuiec Mathiaša krala vogerskoga, od krala na vogerske zemle be ostaulen, da bi od Turkou zemliu vogersku
45 branil. Boia bi s Turki, i pobiše i razbiše Turci voisku našu ali vogersku, i onde v boiu vhitiše Silagi Mihala i v Carigrad zapelaše pred cara turskoga. Car v Carigrade včini niemu glauu odseči.

Z Jerdela kral Moldauu poide proti Štefanu, voiuode mol-
50 dauskomu, z uoisku i onde varaše zauie, ogniem požga ladanía, porobiti včini, sedem iezer Vlahou robia odpelati dopusti, i veče od toga pomorienih be.

1467. Kral nazai se vernu, čez Tysu v Jeger doide i or-
saško sprauišče včini.

55 Mahumet, car turski, posle ali poklicare bil ie v toisto sprauišče poslal, proseči od krala Mathiaša i orsaga myra. A kral pred se ne pusti poslou, i ne dobiše toga, zašto su došli bili. Porobiše Turci z malu voisku Kerbauu.

1468. Daruua kral darom i imeniem one, ki su se viteški
60 i člouečki v boiu moldauskom deržalij i nosili, Mihala, orsaga nanderspana, Miklouuža Banffia i ostale dobre viteze.

Z Jegra v Budin, z Budina v Požon kral doide, spranlaiuči voisku proti kralu českomu Juriu, kotero voiuuanie ie deržalo sedem let. Morano, Šleziau i Lusitaciu orsage i zemle pod suoie
65 ladanie podbi i podegna kral Mathiaš.

1469. Zato v varaše Olomunce od gospode česke kralom českim be imenuuan i korunien Mathiaš kral vogerski.

1470. Jurai kral česki vmre, gospoda česka v varaše Kutna sprauišče včiniše i kralom českim Vladislaua, sina Kasimira,
70 krala polskoga ali lengelskoga, petnadeste let stara buduči, vnom sprauišče obraše i imenuuaše proti Mathiašu kralu. Zato poče Mathiaš kral ogniem žgati i robiti česku zemlu suoiu voisku nuter do Praga. Vnoga česka gospoda, varašij i gradoue poddaše se niemu opet.

75 1471. Kasimir, Kasimira krala polskoga ali lengelskoga sin, od nekih vogerskih biškupou i gospode nuter do Nitre be do-

pelan na vogersku zemlu, da bi nega krala vogerskoga proti Mathiašu kraliu učinili, a Mathiaša vun s niegovo moćiu vergli i segnali.

Razumeuši to, Mathiaš kral v malom vremene Kasimira v 80 gradu nitrenskom obsede suoimi i svoju voisku. Kasimir prositi i moliti poče krala, da mi mu mirom dopustil v polsku zemlu oditi, ar vogerski biškupi i gospoda nego po suoih posleh kaniše i simo v vogersku zemlo hinbeno i čalarliuo dopelaše.

1472. Posla Mathiaš kral svoju voisku na lengelsku zemlu, 85 da b' iu porobili i poplenili.

1475. Šabac grad moćni i terdni od Turkou Matiaš kral vze.

Voiska Matiaša krala turskoga Alibega i Skenderbega pod Pozazinom pobi i rastira.

1476. Beatrix kralica, zaročnica Matiaša krala, vogersku 90 zemlu dopelana be i v Stolnom Belgrade koruniena, po korunenie na suadbu be odpelana v Budin.

Mahumet, turski car, znaiuči, da ie kral z vogersku gospodu na suadbe i pyru, haruatski orsag i Dalmaciu porobi i popleni medtom toga. 95

1477. Matiaš kral po suadbe voisku zdignu proti cesaru Frideriku i vnoge gradi i varaše, Nouno mesto i Beč zauie i pod se podegna, podbi i ostale varaše.

1478. Kral kralicu po vogerskom orsage i zemle, kazaiuči nioi oblast i moć suoju, vodil ie. Turci čez heruatsku i kransku 100 zemlu, Feriol benedečki porobiše i popleniše i ogniem požgaše i vnoga robia odpelaše sobom, duadeseti jezër ali tisuč liudi, v tursku zemliu.

Kral Matiaš s kralom Vladislauom v Olmucy myr i bratinsku 105 lubau učinu.

1479. Turci, doma nebudući krala, vogersku zemlu porobiše i popleniše do Vašuara i do štajarske zemle; trideseti iezer ali tisuč robia i velika dobička odpelaše v Bosnu.

1480. Z duema, niemškim i turskim cesarom iedno vreme 110 boia biti kral mislaše.

Za Turci Matiaš kral poide v Bosno do varaša Verbosenia i onde pomori i poseče veliku vnožino Turkou, ogniem požga i porobi ladanie tursko. A Vogri z uelikim dobičkom natrag se vernuše. Kral z Bosne v Zagreb doide po boiu, i glaas pride, da cesar niemšky vogersku zemlu do Giura roby, pleny, žge i 115 tere; kral, razumeuši to, voisku z Zagreba na ladanja cesaroua,

Ptuy i Radigonu varaše i okolu na ostale, Štefana od Zapolia i Jakoba Sekla kapitane posla i podegna varaše i vnoge grady cesaroue pod suoie ladanie.

120 Kral v Budin odide, Turke, trideseti iezer ali veče, Štefan Batory, jerdelski voiuoda, i Pauel Kynižy na Kenyer Mezoue, to se zone Pole Kruhouno, pobiše i posekoše z Vogry.

1483. Vnoge varaše i gradi v bečkom orsage i zemle zauie dobri kral Matiaš.

125 Zapouediu Matiaša krala od Štefana Daidhazy Pruk varaš, ky ie bil močno obtergien, be zauiet silnu ruku.

1484. Korneuburg varaš močni obseden od Matiaša krala be i zauiet od niega.

130 Ouo isto vreme sedemnadeste iezer Turkou na konyeh čez haruacku zemlu iesu na Kransku robiti, žgati i plenyti zašly. Deset iezer robia pelaiuči, razbiše Wok despot, Bernardin Frankopan i Gereb ban od vse pogibeli, pobiše Turke i od nyh ves dobiček vzeše na granu pri Wne vode.

135 1485. Kral Matiaš obsede varaš močni Beeč i niega suoiu silnu ruku i močiu dobi, zauie i oblada i pod suoie ladanie podegna bečki orsag i zemlu vsu.

1486. Sprauišče v Budine včineno be, i vnogi artikuli onde sprauleni iesu.

140 Sprauišče v Iglauie včineno be; onde vogerska i česka gospoda z obema kralema skupa behu, i tretič myr i priazen perua potergena i stalna posta meg nimy onde v sprauišču.

1487. Nouo mesto varaš v bečkom orsaze iedno leto branilo se ie kraliu vogerskomu.

145 1488. Ouo leto Štaiar i kransky orsag od Matiaša mira su prosili.

1490. Matiaš kral vogersky obeteža v Beče varaše i onde vmre, star buduči četerdeseti sedem let. Telo kraleuo v Stolni Belgrad zaneseno be i onde z uelikim počteniem pokopano iest.

Katoliška doba.

1595 — 1765.

20. Kratek pregled katoliške dobe.

Kralj Ferdinand († 1564) in nadvojvoda Karol (1564—1590) sta skušala že kot vladarja notranje-avstrijskih dežel siloma zatreti protestantstvo na Slovenskem. Ali to se jima ni posrečilo. V neprestanih bojih s Turki, ki so pogostoma nadlegovali naše pokrajine, potrebovala sta pomoči deželnih (tedaj protestantskih) stanov. Zató sta jim morala, dasi nerada, v marsičem odjenjati in napósled sta jim celó dovolila svobodo novoverskega obreda. Nova vera se je tedaj čudno hitro širila, tako da je bilo v Ljubljani, ki je štela okoli 7000 prebivalcev, le tri do štiri sto katoličanov. Toda časovne razmere so se kmalu izpremenile. Po smrti nadvojvode Karola so jeli ostreje postopati s protestanti po slovenskih deželah. Zlasti po Kranjskem se je sedaj vsled tega hitro razširjala vera katoliška. Odločilni krogi v Ljubljani so sklenili, da pozovejo jezuite v deželo, in ti so se v istini leta 1590. slovesno nastanili v glavnem mestu. Ob jednem je izginil tudi strah pred Turki, ker so jih hrabri Slovenci pri Petrinji leta 1596. tako potolkli, da si niso upali več v naše dežele. Karolov sin in naslednik, Ferdinand II. (1596—1637), imel je tedaj prosto roko ter mogel brez ovir izvrševati svoj namen, da iztrebi novo vero iz slovenskih pokrajin. Odgojen po jezuitih, bil je vnet katoličan in je vsestranski podpiral katoliško vero v Notranji Avstriji. Po smrti škofa Janeza Tavčarja imenuje znanega boritelja in zaščitnika katoliške vere, kanonika Tomaža Hrena, za škofa ljubljanskega leta 1597. Sedaj se prične z vladno in jezuitsko pomočjo protireformacija, ki je bila kolikor koristna v verskem, toliko kvarna v slovstvenem oziru. Jedva pričeto književno delovanje prestane na enkrat. Protestantске propovednike pahajo v

16.2
Bela

ječe; kdor se noče vrniti v naročje katoliški cerkvi in ne podpiše slovenske ali nemške prisege v dokaz svojega izpreobrnjenja, ta mora brez usmiljenja iz dežele, in njegovo premoženje pripade državi. Zlasti so prežali na knjige protestantske. Pridno se nabirajo in sežigajo; še celó nedolžnim se ne prizanaša. Le imenitnejše se vzamejo v knjižnico jezuitskega samostana v Ljubljani, ki pa je žal leta 1774. pogorel z vsemi književnimi zakladi vred, tako da so knjige iz dobe protestantske dandanes silno redke. Tudi ljubljansko tiskarno, ktera bi bila mogla še marsikaj storiti v prosep domačega slovstva, zatrli so že leta 1582., pregnavši tiskarja Janeza Mandelca iz dežele. Razun ljubljanske gimnazije (od leta 1596. pod jezuitskim vodstvom) in idrijske začetne učilnice prenehajo scasoma vse šole na Kranjskem.

Iztrebivši na ta način sleherne plodove novoverske gorečnosti, prepričajo se vendar kmalu tudi katoliški reformatorji, da morajo rabiti za svoje namene isto orožje, ktero je tako uspešno služilo njihovim nasprotnikom, t. j. domači jezik in pisano besedo. Zatorej je Tomaž Hren, ko je bil kanonik in „apostolski pridigar“ v Ljubljani, oznanjal božjo besedo v slovenskem jeziku. To pa še ni bilo dovolj, da so priprostemu narodu propovedovali in krščanski nauk razlagali v materinem jeziku; tudi pisanih knjig je bilo neizogibno potreba. Ker so se bili vsi protestantski spisi pobrali in uničili, ni imelo niti ljudstvo knjig, da bi bilo v cerkvi molilo ali pelo iz njih, niti duhovniki, da bi čitali sv. evangelij. Živa potreba je torej silila katoliško duhovščino na književno delovanje. Marsikteri duhovnik si je priredil (sevéda po Dalmatinovem sv. pismu) kak rokopis, da je čital ob nedeljah in praznikih sv. evangelij v slovenskem jeziku. Tako so se nam v rokopisu ohranili takozvani Stapletonovi evangeliji,¹ ktere je izdal Anglež Stapleton, a prevedel jih neki slovenski duhovnik za vsakdanje potrebe, najbrž že pred letom 1612., t. j. predno so prišli Hrenovi „Evangeliji in listovi“ na svetlo. Drug tak rokopis nam je zapustil Adam Skalar iz leta 1643. v dveh delih, poimence: „Šola tega premišljevanja“ in „Eksemplar, od sv. Bonaventure človeku naprej postavljen, kako se ima jeden zopet z Bogom združiti“.

Tako je vsakdanja potreba rodila novo dobo v naši književnosti, ktera se po svojem katoliško-cerkvenem značaju strogo loči od prejšnje. Spisi v tej dobi služijo le vsakdanjim cerkvenim potrebam. Njih obseg so evangeliji, krščanski nauk, katoliške

cerkvene pesni, molitveniki in propovedi. Ta ozko omejeni krog znači naše slovstvo v vsej dobi do leta 1765.

Najznamenitejši pisatelji v tej dobi, ki so, pišoč za duhovnike in tudi za priprsto ljudstvo, ustrezali vidnim cerkvenim potrebam, bili so sprva Tomaž Hren, proti koncu sedemnajstega stoletja Matija Kastelec in na koncu dobe Miha Paglovec. Za duhovniške potrebe so spisovali propovedi po vplivu znanega dunajskega pridigarja, avguštince Abrahama a St. Clara, koncem sedemnajstega in začetkom osemnajstega stoletja kapucinska redovnika Janez Krstnik od Sv. Križa in Rogerij ter jezuit Jernej Basar. Za jezikovno znanost se ni malo da ne v vsem poldrugem stoletju skoro nič storilo. Zaradi svoje dobre volje se smeta imenovati Gregor Alazija da Sommaripa in oče Hipolit iz Novega mesta.

Tomaž Hren, rojen leta 1560. v Ljubljani, kjer je bil njegov oče mestni svetnik, pozneje župan in deželni poslanec, učil se je, dovršivši na ljubljanskih protestantskih deželnih šolah gimnazijske nauke, modroslovja na dunajskem vseučilišču. V tem času pa se je začela v Notranji Avstriji vršiti vidna izpremema v verskih stvareh. Katoliška stranka je dobivala čim dalje tem bolj trdne podlage in podpore v vladnih krogih notranje-avstrijskih dežel. Hren se je mislil napotiti v Italijo, da se ondi izuči pravoznanstva, kar zbolil na smrt. V bolezni pa stori obljubo, da postane katoliški duhovnik, ako mu Bog podeli zdravje. Ozdravel izpolni Hren svojo obljubo in se začne v Gradcu leta 1586. učiti bogoslovnih nauk. Dve leti pozneje je postal že duhovnik in še istega leta kanonik ljubljanski za Primožem Trubarjem ter je propovedoval v stolni cerkvi. Leta 1597. ga je povzdignil nadvojvoda Ferdinand na škofovsko stolico v Ljubljani, kjer je pripomogel potem s pomočjo vlade in jezuitov katoliški cerkvi do popolne zmage. Ta namen je tem lažje dosegel, ker je bil od leta 1614. vladni predstojnik v Notranji Avstriji. Kot duhovni pastir je izpolnjeval Hren nad trideset let svojo službo tako pogumno in izvrstno, da so ga imenovali „kranjskega apostola“. Umrl je leta 1630. v Gornjem gradu na Štajerskem.

Stojčč na čelu protireformacije, čutil je Hren prvi potrebo, da se morajo namesto uničenih krivoverskih knjig dati prave katoliške bukve ljudstvu v roke. Zatorej je izdal leta 1612. v 105

Gradcu: „Evangelija in listove na vse nedelje in imenite praz-
 67 nike celega leta“. Ta knjiga se je poslala v treh tisoč izvodih
 na Kranjsko ter se zelo priljubila duhovnikom in ljudstvu. V
 oblikah in pisavi se je Hren ravnal po Bohoričevi slovnici, v
 110 prevodu pa se v obče naslanjal na sv. pismo Dalmatinovo; a
 vendar je čestokrat nemške tujke nadomestil s prav domačimi
 izrazi. Slovensčina v teh evangelijih se odlikuje med vsemi knji-
 67 gami v tej dobi; zatorej je bila ta knjiga jedina te vrste skoz
 vse poldrugo stoletje in je doživela do leta 1764. sedem natisov.
 115 Drugo izdajo je oskrbel stolni dekan in prvi kranjski zgodopisec
 Ludovik Schoenleben leta 1672., dodavši ji sedem „kato-
 liških pesnij“, izmed katerih jih je petero iz protestantske pes-
 67 marice prepisanih, mali katekizem in nektere molitve. Nekoliko
 lepše v besedi in v pravopisu ter s pesnimi pomnožene so sle-
 120 deče tri izdaje (iz leta 1715., 1718. in 1730.), še bolj poprav-
 ljena pa je šesta iz leta 1741., ktero je oskrbel Miha Paglovec.²
 Po Hrenovem vzgledu sta še spisala za vsakdanje potrebe stolni
 dekan Miha Mikec „Mali katekizem ali krščanski nauk“ z le-
 125 in ljubljanski pridigar Janez Čandik „Katekizem Petra Kani-
 zija, to je Kristjanski nauk“ leta 1618.

To so bile jedine knjige slovenske, katerih so se mogli ka-
 toliški duhovniki posluževati pri pouku v cerkvi. Na posvetne
 130 čitatelje se je jel stoprav ozirati Matija Kastelec. Rojen leta
 1623. v Kilovčah blizu Prema na Notranjskem, bil je župnik v
 Toplicah (pri Novem mestu), potem v Sv. Jerneju in napósled
 kanonik in beneficijat bratovščine sv. rožnega venca v Novem
 mestu, kjer je umrl leta 1688. Njegov grob v frančiškanski
 135 cerkvi kaže še sedaj kamenita plošča z nagrobnim napisom, kte-
 rega si je bil sam napravil. V samostanskem letopisu iz leta
 1688. čitamo o njem, da je bil velik dobrotnik samostanu, se-
 zidal oblok in zvonik nove cerkve, bil častitljiv mož, ljubljen od
 vseh, in da je umrl poln zaslug. Kastelec je najznamenitejši
 pisatelj v tej dobi. Njemu gre zasluga, da je začel prvi spi-
 140 sovati nabožne knjige za priproste, posvetne čitatelje. On je
 podal svojim rojakom: „Bratovske bukvice sv. roženkranca“ z
 mnogimi pesnimi in z dobrimi nauki za bolnike (1678, drugič
 1682). Ne manj priljubljen je bil njegov „Nebeški cilj, to je
 svetih očakov zvesto premišljevanje“ o namenu človeškem in o
 145 božji ljubezni (1684). Med tem ko navaja pisatelj v teh dveh

knjigah ljudstvo do čednostnega življenja in bogoljubnega dejanja, ozira se njegov „Nauk kristjanski sive Praxis catechistica“ (1688) na pisatelje in spise prejšnjega stoletja, razlagajoč pogloblitve verske razločke med katoliki in luteranci. Zgodovinar Valvazor, vrstnik Kastelčev, našteva nam še mnogo del, ktera je Kastelec ali tiskom izdal ali v rokopisu ostavil. Največjo pozornost zasluđuje Kastelčev prevod sv. pisma stare in nove zaveze, toda žal, to delo ni zagledalo v istem književno-siromašnem času belega dne, temveč celih sto let pozneje je prišlo še le prvo katoliško sv. pismo na svetlo. Vsestransko Kastelčevo delovanje odgovarja popolnoma tedanjim potrebam. Njegove knjige so bile prekornostne duhovskemu, kakor posvetnemu stanu. Pri prostemu ljudstvu so se tako priljubile, da se še sedaj nahajajo tu pa tam po kmetskih hišah. V jeziku je storil Kastelec znaten korak naprej, kajti njegova slovenščina se odlikuje od ostalih istodobnih književnikov. V obče si je prizadeval pisati čisto dolenjsko slovenščino, a vendar je rabil v svojih spisih tudi posebnosti notranjskega narečja.

Proti koncu te dobe si je pridobil časten spomin v naši cerkveni književnosti Miha Paglovec. Rojen v Kamniku leta 1679., bil je mestni kaplan v svojem rojstnem kraju, pozneje pa župnik v Šmartinu na Tuhinjskem, kjer je velik dobrotnik ljudem in cerkvam umrl leta 1759. Izmed njegovih del so najvažnejša: 1. Tobijeve bukve, ki pripovedujejo povest o starem Tobiju in njegovem sinu iz sv. pisma stare zaveze (1733., druga in tretja izdaja 1742 in 1767); 2. Tomaža Kempenčana bukve (1745, druga izdaja 1799); in 3. Sveta vojska (1747, drugi natis 1783), kjer uči po o. Lorencu Scupuli-ju, kako naj človek premaguje hude želje in se povzdigne do prave pobožnosti. Razun tega je še oskrbel šesto izdajo Hrenovih evangelijev (1741). V njegovih knjigah se namesto pisateljevega imena pristavlja, da so pisane „skuzi enga mašnika iz gorenjske krainske strani“. Jezik tega pisatelja je navadna govornica okoli Ljubljane, polna tuje primesi, ter zaostaja daleč za Kastelčevo pisavo.

Duh nemških propovednikov, zlasti znanega Abrahama a St. Clara (1644—1709) je vplival tudi na slovenske duhovnike. Posebno redovniki so se trudili, da posnemajo vzgled dunajskega avguštinca. Prvi, ki je izdal svoje propovedi („Sacrum Promptu-

arium*) v peterih debelih zvezkih od leta 1691. do 1707. v slo-
 185 venskem jeziku, bil je kapucinec Janez Krstnik od Sv. Križa.
 Po rodu Vipavec, pridigoval je kot „propovednik pokrajine šta-
 186 jerske“, h kateri so pripadali tudi kapucinski redovniki na Kranj-
 skem, nekaj časa v Ljubljani in v Gorici, kjer je umrl leta 1714.
 V svojih govorih se odlikuje kot omikan mož, ki je mnogo čital.
 190 On navaja ne samo cerkvene, temveč tudi klasične pisatelje v
 svojih propovedih, sega globoko v vsakdanje življenje ter pové
 marsiktero narodno povest in basen ljudem v pouk in posne-
 manje. Vreden naslednik mu je bil sloveči propovednik oče Ro-
 191 gerij v Ljubljani, ki je izdal svoje propovedi (126 o svetnikih),
 192 polne raznih vzgledov in povestic, v dveh zvezkih (1731 in 1743).
 Kot tretji se jima pridruži jezuit Jernej Basar, propovednik
 v ljubljanski stolnici. Propovedi je zložil za vsako nedeljo v letu
 po knjigi: „Exercitia sv. očeta Ignacija“ ter jih izdal leta 1734.
 V pisavi sta se Krstnik in Rogerij prav malo ozirala na čistoto
 200 slovenskega jezika, Basar pa je pisal brez slovniške pravilnosti
 in doslednosti tako, kakor je govorilo priprosto ljudstvo.

Odkar je bil izdal oče Gregor Alazija da Sommaripa leta
 1607. v Vidmu za Lahe svoj „Vocabolario Italiano e Schiavo“, kjer
 podaje v laško-slovenskem pravopisu zraven slovarčka tudi skla-
 205 njatev, navadne slovenske pozdrave, popotnikov razgovor, potem
 nekaj molitvic in pesnij (iz protestantske pesmarice), utihnila je
 slovniška književnost. Nikdo se ni zmenil za jezikoslovno zna-
 nost in pravilno pisavo. Bohoričeva slovnica je bila prepove-
 dana, in bili so jo tedaj popolnoma pozabili. Vse stoletje so
 210 pisali naši pisatelji tako, kakor so slišali govoriti ljudstvo, brez
 vsake doslednosti v pravopisu in v oblikah. Slovenščina je našla
 svoje zavetje še najbolj v tihi sobici kakega redovnika. Začetkom
 osemnajstega veka se je bavil s slovenskim jezikom zlasti ka-
pucinec oče Hipolit iz Novega mesta, propovednik v Ljubljani,
 215 kjer je umrl leta 1722. Videč, da potratijo duhovniki, nevešči
 slovenskega jezika, več časa za besedo nego za stvar, začel je
 spisovati slovenski slovar v korist sebi in mladim redovnikom.
 216 Leta 1711. je dovršil svoj „Dictionarium trilingue“ v dveh delih,
 dodavši mu „Orbis pictus“ v latinskem, nemškem in slovenskem
 220 jeziku. Ravno je hotel priobčiti svoje delo za splošno porabo ter
 mu še pridejati kratko slovnico, kar mu prinese ljubljanski tiskar

Janez Mayr Bohoričevo slovnico, o kateri naš redovnik še niti slutil ni. Takoj začne po njej popravljati svoj rokopis in ga na novo prepisovati, ali delo je ostalo vsled prerane smrti pisateljeve v rokopisu. Pač pa je priredil leta 1715. drugo izdajo Bohoričeve slovnice, pripravil po njej tretjo izdajo Hrenovih „evangelijev in listov“ (1715) in prvi poslovenil Tomaža Kempenčana (bukvice od slejda in navúka Kristusa našiga izveličerja, 1719).

Osamljeno delovanje očeta Hipolita ni imelo velikega uspeha in ni navdušilo nobenega sovrstnika. Ker se ni tedaj na Kranjskem mnogo storilo za dejanske slovniške potrebe, priredili so jezuitje v Celovcu drugi natis Megizerjevega slovarja: „*Dictionary quattuor linguarum*“ leta 1744. in oskrbeli tretjo izdajo Bohoričeve slovnice (prosti nemški prevod Hipolitove izdaje) pod naslovom: „*Grammatica oder Windisches Sprachbuch*“ leta 1758. V predgovoru te knjige se dokazuje, da je znanje slovenskega jezika na Koroškem in v sosednih deželah imenitnim kakor priprostim ljudem neizogibno potrebno; češ, nekteri prezirajo sicer jezik slovenski, ali ta se razprostira mnogo dalje, kakor drugi bolj veljavni jeziki. Iz tega predgovora razvidimo, da si je pridobival naš jezik vedno več veljave v dejanskem oziru. Čim dalje tem bolj so čutili potrebo večje jezikovne izobrazenosti, in v naslednji dobi so tudi vidno ustrezali takim vsakdanjim zahtevam.

Slovenska književnost v tej dobi je skoro samo cerkvena in propada bolj in bolj. Ta prikazen pa je v ozki zvezi s slovstvenim značajem tedanjega časa. Le za največje vsakdanje potrebe je služil jezik slovenski, za učene svrhe je bila latinščina in nemščina odločena. V teh dveh jezikih so pisali tudi naši rojaki učene svoje knjige. Kot učenjaki so v tej dobi na glas zlasti zgodovinarja Schoenleben in Valvazor ter jezikoslovec Popovič.

Janez Ludovik Schoenleben (1618—1681), rojen v Ljubljani, kjer mu je bil oče župan, slovi za izvrstnega propovednika in velikega učenjaka v bogoslovni in zgodovinski vedi. Od njega naštevajo osem in trideset tiskanih knjig, ponajveč v latinskem jeziku. Mnogo je pisal tudi na slavo svoji domovini. Znameniti sta osobito knjigi: „*Aemona vindicata*“ (1674) in „*Carniolia antiqua et nova*“ (1681), kjer podaja zgodovino svojega rojstnega

260 mesta in kranjske dežele. Za slovensko književnost si je pridobil s tem zaslug, da je oskrbel drugo izdajo Hrenovih „evangelijev in listov“ (1672), in da se je po njegovem prizadevanju preselil tiskar Janez Mayr iz Solnega grada v Ljubljano (1680).

Največji zgodopisec svojega časa pa je sloveči baron Janez 265 Bajkart Valvazor (1641—1693). Potujoč po Nemškem, po Laškem in zlasti po Francoskem, pridobil si je za isto dobo nenavadno veliko zemljepisnih in zgodovinskih znanostij. Videč pa, da po drugod zelo malo poznajo njegovo krasno domovino, sklene predočiti krasoto svoje domačije tujcem in domačinom v besedi in sliki. Za blagi ta namen žrtvuje ves svoj čas in veliko premoženje. Izmed mnogih književnih del njegovih je za nas največje važnosti „Topografija“ dežele kranjske (1679) in koroške (1681 in 1688),³ vsa dela njegova pa presega slavna knjiga: „Die Ehre des Herzogthums Krain“, ki je prišla v 275 štirih velikih, debelih zvezkih s 533 slikami leta 1689. v Ljubljani na svetlo. Nobena dežela se ne more ponašati s takim krajepisom, kakor je Valvazorjeva „Slava vojvodine kranjske“. Ne le mesta, trge, vasi in gradove je opisal natanko v krajepisnem in zgodovinskem oziru, temveč tudi šege in običaje ondotnih 280 prebivalcev je narisal tako izvrstno, da dobimo popolno sliko o tedanjem življenju starih naših Kranjcev in mnogih njihovih sosedov. Tu nam opisuje starodavna ljudstva, ki so stanovala nekdanj po Kranjskem, tam slika sedanje njene prebivalce, njih jezik, vero, običaje in narodno nošo; tu nam podaje narodnih stvari iz zgodovine, navaja domače plemstvo, pisatelje in umetnike; ondi dodaje zopet svojim popisom in slikam poučnih in kratkočasnih povestic, pravljic in raznih ljudskih vraž: skratka v knjigi najdeš vse, kar zanima zemljepisca, zgodovinarja, narodopisca, jezikoslovca itd. / Ko je prišlo znamenito to delo na 290 svetlo, donela je Valvazorju čast in slava od vseh strani. V latinskih, nemških, hrvatskih in slovenskih pesnih so tedanji pesniki proslavljali vrlega učenjaka in pisatelja. Valvazor, po rodu laške krvi, a doma v Ljubljani, pisal je sicer po duhu tedanje dobe v latinskem in nemškem jeziku, toda o lastni svoji domovini in z domoljubnim srcem. Ob jednem se je zavedal tudi čiste slovenščine, toda pisal je slovenski jezik tako, kakor ga je slišal med narodom, ali pa po mestih in gradovih od potujčenih ljudij. Raznim nemškim poznamenovanjem krajev, gor, rek, rastlin itd. je vedno dostavljjal slovenska domača imena, za-

pisal mnogo dobrih slovenskih besed in ohranil marsiktero jezikoslovno drobtino. Na čelu prvega zvezka se nahajajo po šegi tedanje dobe voščilne pesni, katerih je najmanjst; med temi sta dve hrvatski, v katerih proslavlja hrvatski pesnik vitez Pavel Vitezovič iz Senja v imenu Hrvatske in Dalmacije svojega prijatelja Valvazorja, jedna pa je slovenska, katero je zložil kranjski plemenitaš Jožef Zizenčeli (Sisentschelli). *Cilaj'str. 93 - in št.*

Za znamenitega jezikoslovca in rastlinoznanca sredi osemnajstega stoletja slovi Žiga Popovič (1705—1774). Rojen v Arclinu blizu Vojnika v celjskem okraju, šolal se je v Gradcu ter se po dovršenih bogoslovnih naukih posvetil jezikoslovstvu in rastlinoznanstvu. Leta 1753. je postal učitelj nemškega jezika na dunajskem vseučilišču, a že leta 1768. je ostavil to službo in se posvetil popolnoma znanstvu, samotno blizu Dunaja živeč. Popovič je izvrstno poznal nemška in slovanska narečja. Njegove zasluge za nemško jezikoslovje še dandanes priznavajo. Tako je na pr. izmislil nemško ime „Sternwarte“, pisal o združenju nemških narečij in ostavil v rokopisu izvrsten slovar narečja avstrijskega in pravopisa nemškega. Za slovensko književnost je znamenit zlasti po svoji učeni knjigi: „Untersuchungen vom Meere“ (1750), kjer razpravlja med drugim tudi o slovanskem jeziku, posebič o latinski abecedi, kako se naj pripravi in pomnoži, da bode natanko izražala slovensko narečje. Mnogo se je pečal s svojim materinim jezikom; spisoval je slovnico slovensko in sestavljal slovar, kar pa je žal ostalo v rokopisu. Popovičevo delovanje sega deloma tudi že v naslednjo dobo slovenskega slova. On je kritično popravljal napake v Bohoričevi slovnici ter pobijal slovniške novotarije slovničarja Marka Pohlina. Tako je pripomagal, da se je naš jezik čistil, in da so se mu v kratkem določile prave meje v pisavi.⁴ *J. Sket.*

21. Tomaž Hren.

a) Prisežni obrazec za izpreobrnjence. 1600.

Jest I. persežem gospodu Bogu sedaj letaku, de jest hočem timu svetlimu, visoku rojenimu firštu inu gospodu, gospodu Ferdinandu, hercogu Austriae etc. moimu milostivimu gospodu inu deželskimu firštu in niegove firštove svetlusti erbam inu spored-

5 nikom služaben inu pokoren biti; zuper nih firštlih svetlust ali nih erbe nič handlati, temuč uso nih škodo oznaniti, povedati inu nih nuca inu prida, kakor deleč znam inu morem, pomišlat inu naprej staviti. Pred usemi ričmi pak obene krive, zapelavske, lutriške zmote ali vere, ampak te same edine, izveličanske, svete 10 karšanske, jogerske, katolske, stare rimske vére se hočo¹ diležen sturiti; zraven tiga tudi per obenim shodu ali ukupspravišču, u katerim bi se zuper to sveto katolsko, pravo, staro rimsko cerkev inu vero handlalu, govorilu ali ravnalu, se nočem pustit najti, ampak tehistih se hočem popolnoma ogibat. Kakor meni gvišnu 15 gospud Bug pomagaj inu usi nega lubi svetniki. Amen.

b) Evangelija in listovi. 1612.

1. Lukež. X. 30—35.

Je bil en človik, ta je šal od Ieruzalema doli v' Jeriho inu je padel méj razbojnike. Ty so ga sléjkli inu stepli inu so šli proč, inu so ga pul mértviga pustili ležati. Pémérilu se je pak, de je en far po teisti césti doli šal; inu kadár je njega vidil, je 5 mimu šal. Ravnu taku tudi en levit, kadár je bil na tuistu mejstu prišal inu njega vglédal, je šal mimu. En Samaritán pak je potaval inu je tjakaj prišal; inu kadár je njega vidil, se je on njemu v' serci smilil, je šal k' njemu, je obvézal njegove ráne inu je notér vlil ojla inu vina, inu ga vzdignil na svojo živino inu ga 10 je pelal v' ošterio in ga je vardjal.² Ta drugi dan je vunkaj vzél dva dénarja inu je nje dal timu ošterju inu je rékal k' njemu: Vardevaj ga, inu aku kaj éz letú vún daš, hočem jest tebi plačati, kadár zupet pridem.

2. Lukež VI. 41. 42.

Kaku ti pak vidiš eno troho v' tvojga brata očessi inu bruna, kir je v' tvoim očessi ne premisliš? Ali kaku moreš ti h' tvojmu bratu reči: Dérži, brat, jest hočem to troho iz tvojga oka vzeti, inu ti tiga bruna, kir je v' tvoim lastnim okej, ne vidiš? Ti hi- 5 navèc, izpravi poprej tu brunu iz tvojga oka, inu potle glédaj, de izpraviš to troho iz tvojga brata oka.

3. Molitva po pridigi.

Za vsiga karšanstva nadluge, réve inu nadležajne.

O ti vsigamogoči večni Bug, gospud, nebeski oča, pogledaj z' očyma tvoje prezmérne milosti na naše nuje, réve inu nadlúge. Vsmili se čez vse verne karščenike, za katere je tvoj edinurojen syn, naš lubezniui gospud inu izveličar Jezus Kristus, v' grešnikou roké volnu se dal inu tudi svojo rumeno kry na znamenju své- 5 tiga križa preyl. Skuzi tigaistiga gospuda Iezusa odverni, milostivi oča, to dobru zasluženou šibo, v'prične inu prihodne nevarnosti, škodliva superstva inu na boj pripraue, draginio, bolezni inu žalostne revne časse.

Resveti tudi inu poterdi u' vsimu dobrimu duhovne inu de- 10 želske oblastnike, de bodo ony vse tu podvižali, kar h' tvoji božji časty, k' našimu izveličajnu, myru inu k' bulšajnu vsiga kârščanstva zamore tekniti. Vošči nam tudi, o Bvg vsiga myru, pravu ennuvajne u' veri prez vsiga klajnja inu resprajne.³ Preoberni naša serca h' pravi pokuri inu popravljajnu našiga živejna; vužgi 15 noter v' nass ogejn prave lubezni; daj vročne žeje k' vsi pravici, de bomo, kakor pokorni otroci, v' živejnu inu v'mirajnu tebi priétni inu dopadlivi.

Prossimo tudi, kakor ti hoč, o Bvg, de imamo prossiti, za naše priatile inu nepriatile, za zdrave inu bolnike, za vse reža- 20 lene revne karščenike, za žive inu za te mertve. Tebi enkrat bodi poročenu, o gospvd, vse naše djajne inu nehajne, naše živilu inu oprauilu, naše živéjne inu vmirajne. Pusti nass lé tvoje milosti tukaj vživati inu tamkaj zo vsemi izvolenimi doseči, de tebe u' večnim vesselju inu izveličajnu bomo mogli častiti inu 25 hvaliti.

Tiga nam vošči, o gospud nebeski oča, skuzi Iezusa Kristusa, tvojga lubiga syna, gospuda našiga inu odrešenika, kateri s' tabo inu z svetim duhom réd enaki Bug živy inu krajluje od vekoma od vekoma. Amen. 30

4. Ena kârščanska spuvid,

k Bugu po pridigi inu sieer po gostu reči.

Jest vbogi grešni človik se odpovéjm hudiču, vsimu njegovimu notêrdajajnu, svetuvajnu inu djajnu. Jest vérujem v Boga očéta, v Boga sina inu v Boga svétiga duhá. Jest verujem cilu, kar ta svéta vseh vkup kârščanska katoliška mati cérkou zapo-

5 véduje veruvati: z letó svéto katoliško véro se jest spovéjm inu spoznám Bogu vsigamogočimu, divici Marij, njega visokučastiti materi, vsim lubim svetnikom, inu se dolžán dam, de sim jest od moih detétčnih dni sémkaj notèr do sedajne úre čestu inu veliku pregréšil z misalio, z besédo, z djajnem inu z zamudo ve-
 10 liku dobrih dél: kakór se je tuistu vse zgodilo, skrovnu ali očitnu, védejoč ali ne védejoč, zupèr te desét zapuvidi božje, v téh sédmih naglavnih gréhih, na téh petih počutkih mojga života, zupèr Bogá, zupèr mojga bližniga inu zupèr izveličajne moje vboge dušice. Leti inu vsi moji gréhi so meni *P*raminu zlu žal inu mene gré-
 15 vajo iz serca.

Zatu pohlévno prosim tebe véčniga, milostiviga Bogá, de hočeš meni tvojo božio milost podeliti, mojmu životu taku dolgo odlog dati, dokler se jest letukaj bom mogèl vsih moih gréhou spovédati inu spokoriti, tvojo pérjazen božjo zadobiti inu po le-
 20 tim revnim živajnu tu véčnu veselje inu izveličajne doséči. Zatoraj povdarim jest na moje gréšnu serce inu pravim s tem očitnim grešnikom: O gospud Bug, bodi ti milostiu meni, vbozimu gréšnimu človéku. Amen.

22. Janez Ludovik Schoenleben.

Evangelija in listovi. 1672.

1. Lukeš. VI. 41. 42.

Kaku ti pak vidiš en pèsdér v' tvojga brata očessu inu bruna, kir je v' tvoim očessi, ne premisliš? Ali kaku moreš ti h' tvojmu bratu reči: Dèrži, brat, jest hočem ta pèsdér iz tvojga oka vzeti: inu ti tiga bruna, kir je v' tvoim lastnim očessu, ne
 5 vidiš? Hinavec, izpravi poprej tu brunu iz tvojga oka, inu potle glédaj, de izpraviš ta pèsdér iz tvojga brata očessa.

2. Od divice matere Marie čez leitu.

1. O ti divica, mati Maria,

Ti si nebeška presvetla zarja,

Skuzi tebe sije Jezus, nebešku sonce,

Nam naše serca resvetli:

To pak ti, Jezus, oblast imaš,

Saj daš nebesa, komer hoč.

2. Zemla, nebu, veiter inu morje,
 Tu tebi, Jezus, vsa' část inu hvalo daja.
 Jest bogi grešnik prosim gnade tvoje,
 Na tvoje rane spomislejoč,
 Kir si ti, Jezus, za nas terpel,
 Na svetim križi visejoč.
3. O ti divica, tvoj čist divični cveit,
 Tui porod, Jezus, nam je rešil vusvolen sveit,
 Ž njego krivjo, s svetim rešnim telesam:
 Na svetim križi je vprašan bil,
 Sulica mu je v sercu tičala,
 Nam je k lubezni dana.
4. O hvala tebi, Jezus Kristus,
 Kir si ti rojen od ene čiste divice;
 Divica bila noter v tem začetki,
 Divica ostala v tem rojstvi,
 Divica bodeš vekumaj,
 Maria si gnade polna inu milosti božje.

3. *Oče naš, češčena Marija in vera.*

Oča naš, kir si v nebesih. Posvečenu bodi tvoje imé. Pridi k nam tvoje krajlestvu. Izidi se tvoja vola, kakòr na nebu, taku na zémli. Daj nam danas naš vsakdajni kruh. Inu nam odpústi naše dolgé: kakùr mi odpušamo našim dolžnikom. Inu nas ne upélaj v skušnjavo. Témuč nás réši od zlega. Amen. 5

Češčena si, Maria, milosti pólna, gospud je s tébó; žegnana si mej ženami, inu žegnan je ta sad tvojga telesa, Jezus Kristus. Sveta Maria, mati božja, prosi za nas vboge grešnike sedaj inu na našo smértno uro. Amen.

Jest verujem v Boga očéta vsigamogočiga, stvarnika nebes 10 inu zemle. Inu v Jezusa Kristusa, sinu njega ediniga, gospuda našiga. Kir je počét od svetiga duha, rojen iz Marie divice, tèrpil pod Pontiom Pilatužom, križan, vmerl, v grob položen. Doli je šèl h peklom, na tretji dan spet gori vstal od mèrtvih. Gori je šèl v nebesa, sedi na desnici Boga očeta vsigamogočiga. Od vù- 15 nod ima priti soditi te žive inu mertve. Jest verujem v svetiga duhá, eno sveto katoliško cercou, gmajno svetnikou, odpuščajne grehou, vstajajne mesa inu večnu živejne. Amen.

23. Matija Kastelec.

a) Bratovske bukvice sv. roženkranca. 1678.

1. Peissen Marie divice.

Magnificat.

- Maria děcla žegnana, od Davidove hiše,
 Bila možů zaročena, kakor nam Lukež piše:
 Je častila tar hvalila milost božjo veliko:
 V svoji peisni, ti hvaležni, pejla z' štimo visoko.
- 5 Dušica moja, povišui Bogá, kir te je stvariu;
 Inu ti duh moj, poskakui u' Bugá, kir te je reišiu
 Tar děklin stan, zľu ponižan, je vissoku povišal:
 De nto naprej bo usak uselei za zveličano děržal.
 Zakai gospůd, kir je mogoč, je silne rečy sturiu,
- 10 Nad mano zkazal svojo muč, z' nadluh me uselei reišiu.
 Nnega milost tar usmilenost, ta vekoma ostane:
 Kar govory, těrđnu deržy, usa syla se mu ugane.
 Svoje roké muč zkazuje, kěr offertne poniža,
 Od stola yh rezkropluje, pohleune pak poviša.
- 15 Izraelu, hlapeu svoimu, gospůd gori pomaga:
 Zakai nnega žene h' tĕmu nnegova milost draga,
 Na katero čěz usó mĕro je on zdai pomisliu,
 Kakor je usim starim, lubim očakom bil oblubil.
 Čast, hvala bodi vissoku Bogů očetu u' nebi
- 20 Inu po sveitu široku od usakigá posebi,
 De je nam dal, za last šenkal synů suoigá;
 Ta nas brani inu obroni skuzi duha suetigá. Amen.

2. Psalm 14. (15.)

Domine, quis habitabit.

1. O gospud Bug u' svĕtim nebi,
Gdů bó prebival per tebi
Inu užival tvoje časty
Na gorri tvoje svetusti?	4. Kar oblubio bližnimu,
Tuistu obstojĕ nĕmu;
Te svoje dĕnarje nikár
Na buhar ne dadĕ nikdár.
2. Kir se pred grĕhi varuju
Inu tĕrdĕ pravico tvojo,
Sĕrcem risnico govorĕ,
Bližnym žaliga ne sturĕ.	5. Ty, kir mita ne uzamejo,
Nedolžnimu pomagajo:
Tĕ bo Bůg k' sebi jemál,
Z' věčnim lebnom daruvál.
3. Kir bližnih ne opraulejo,
Vsĕ dobru od nyh pravio.
Bůg pak sovraži usĕ letĕ,
Kir ga slušati ne hotĕ.	6. Čast, hvala bodi g. Bogů,
Očetu, synu, s. duhů:
Zdai inu usakateri čas
Od usigá zľĕga reši nas. Amen.

b) Nebeški cilj. 1684.

1. O srdcu.

§ 1.

Jest se čez serd serdym, inu letá sam moi serd je pravičnin čez tó grozovito divjačino tega vstékliga serda inu jèze: tá kadar tega človeka popade, taku je več eni nepametni živini podobn, kakòr enimu človeku. Serd je ena kratka norúst, katera žely hudu sturiti: tá pozabi na čednosti, se ne domisli, kai je potreba: očy gardu bliskajo, jezik garmy inu ropoče, rokè tréskajo, zobè škriplejo, lassie se vzdigujo, žile trepečeó, vsta se pénio, žnabli se slinio, garla hripleo, inu vus život kakòr kača se preminuje. O ti revnu sercè, kakú ti tačas skačeš? Čudu, de persi se ne respočio, inu de vunkai ne skočiš: vus obraz gard inu grozovitin rata, čelu se gerbasči, koleina inu nogè z' vsim životam kakòr šiba se tresejo. Pogledai še unu vse pritenie, na unu vse z' rokami pluskanie, z' nogami capatanie, kaku močnu z' nogó po zemli taptá, persi tolče, lassie teše, gvánt na sebi terga, inu skorai kry pluje inu se poty, sem ter tam skače inu leita, kakòr de bi nor bil: já gdú ga za družiga deržy, kadar vidí, de prez vsiga konca inu prez pameti taku grozovitu divjá inu se martra. Kai se tebi zdy, kakešna je eniga takiga znotrai niegova vést, kadar se on taku ostudn inu grozovitn zvunai iskaže? Hoče en tak h' tem krotkim priti, kateri je vus paklenskí furiam podobn? Ti drugi gréhi se vsi skrivajo inu tajè, li letá hudobni serd se n'hoče tayti, ampák zdaici je vstréhi ogin inu misli vse končati: inu aku bóš boile eniga takiga tolažil, huiši bó perhajal. Kogar serd regera, z' tega nyč dobriga ne zvèra.

§ 2.

Druge gréhe še znamo vstaviti inu en konc sturiti, ali jeza inu serd se do nebès vzdiguje. Tú pride šentuvanie, mermranie, kletou, govorjenje čez Bogá, čez niega stvari, čez svetnike. Inu ne samu se serdy edn čez družiga, ampák mu žuga, mu prity inu mu misli škodo sturiti. Eni se serdè inu jezè ne samu z' ludmy, ampák tudi samy sabo; taku dostikrát na sebi gvánt tergajo, posodo vbyajo, perú starejo, popèr z'mencajo, orodja zlomio inu se serdio čez tú, kateru ne čuti tvoiga serda in ga nei vrédnu; se serdiš čez nepametno živino, čez konia, vola, psa,

35 mačko, čez miši, kerta, ja čez mravlinca, muho, komarja. O nore
 zmamleni, prez vsiga vma, zastopnosti inu modrusti! Pogledai,
 kakú si ti nepametn! Ti se serdyš čez nepametno živino, jo
 byeš inu krégaš? Ti bi jmel sam sebe štrafat zavolo tvoje ne-
 pametne jeze.

§ 3.

40 Kadar bó tebi dopadlu pomisliti, kai škodi tá serd, taku
 naideš, de obena kuga nei taku huda. Bóš vidil skuzi serd céle
 voiske nekuliku tavžent ludy pomoriti, velika mésta rezkopati,
 céle dežele inu krailestva zatréti, ja velike kupe mertvih soldatou
 v' kryi¹ plavati inu velike potoke kryi teči. Vidil si stare po-
 45 derte ziduve od velikih mést inu gradou, gdú yh je rezvalil,
 ampák serd? Bóš vidil šroke puščave inu nikuliku stu mil dolge,
 gdú yh je opustil, ampák tá serd? Ti bi se veselil, kir bi vidil
 nekuliku tavžent divjih živyn v' velikih hostah v' myru prebivati,
 inu dostikrat v' eni hiši v'mei malu ludmy nei myrú, gdú je
 50 vrzoh, kakòr tá prekleti serd? En serdit človik zguby božyo po-
 dobo, zakai vse božye opravilu, rovnantie inu delu je krotku, inu
 on ne more serdit biti; serd človeka oslipy inu oglušy, de eniga
 dobriga tolaženia ne more poslušati; serd inu jeza je vžè taku
 gmain v'mei ludy peršla, de jo ne deržè za gréh, kir vsai člo-
 55 veika perpravi ob zdravje inu ob dušo. Odpri ocy, inu pametni
 išči poota h' krotkimu živentu, zakai teh krotkih je tú nebešku
 krailestvu.

↳ 2. O jeziku.

§ 1.

Takú velika skerb je jezika varovati, kakòr zerkla v' očesu,
 zakai na jeziki sedy smert inu živienie. Kateri ne more jezika
 moistriti, je ravnu kakòr enu veliku méstu prez visokih okuli
 zydú. Prez božye močy se tešku moistry. Človik premore léva,
 5 jelena, medvéda, lintvorna, hudiča; jezika ne more. Natura je
 na tú nagnéna, de, kar misli, tú govory. Je blizi (v' glavi) pa-
 meti, zdaici kakòr misliš, jezik je perpravlen povédati. Nei zab-
 stoín natura ogradila jezik s' topeit grajo, z' zobmy inu z' žnabli.
 Ene zlahadne žalbe puhšico, kakòr hitru pokrovic odpreš, zdaici
 10 dúh vunkai vdari, takú kakòr usta odpreš hitru, kar tebi je
 v' serci, vunkai skoči. Hudu vahta inu mèrka, kateri na svoi
 jezik ne ahta inu ne mèrka.

§ 2.

Kadar jmaš govoriti, taku poprei dobru pomisli, kai jmaš reči: tačas ne bóš taku hitrú zapelán; sturi, de tvoje govorjenje bó ravnu, čistu, prez vse šale inu zevitiá, risničnu inu zastopnu. 15 Tvoje sercè néma biti v' eno vižo inu govorjenje v' tó drugo. Blagur je timu, kateri s' premisleniam govory, tá se ne boiy, de bi ga grévalo. Narbule je malu govoriti inu tujstu risničnu. Vari se tegá inu pred nym beži, kateri iz serda ali s' pyanosti govory, zakai sam ne vei prou, kar pravi. Kakeršin je móž, 20 taka je beséda.

§ 3.

Nevnucnih beséd nikdár ne govori; zakai tajste škodio tebi inu timu, kateri te sliši. Kakòr pokušaš, kar jmaš jésti, taku pokušai, kar jmaš govoriti. Tó jed dvečyš poprei, kakòr požreš, sicer bi se zadavil; zakai tadai ne dvečyš tú, kar jmaš govoriti, 25 dokler dostikrát zavolo ene nepomislene beséde velika ardria² vstane? Vuči se sam sabo dosti govoriti, z' enim drugim malu. Dosti nyh se je kasalu, de so govorili, nikuli pak, de so molčali; v' dostigovorjeniu nei prez gréha. Vseskuzi govoriti inu žlabudrati je žensku ali norsku ali otročje. Malu dobriga ali čed- 30 nosti je v' tem, kateri nevnučne besede govory; zakai kar je v' serci, tú je na jeziku.

e) **Nauk kristjanski. 1688.**1. *O četrti zapovedi.*

§ 1.

Sveti Bonaventura³ piše: De je bil en bogat syn; kadar je letá ob enim času per mizi sedil inu je bil dobre vole, je bil naprei pernesen en kapún; se nameri, de tá stari oča pride pred vrata tega synu obiskati. Tá syn zapovei, de se jma tá kapún próč nesti, dokler tá oče próč odtide; potem kir je tá oče zupèt 5 próč šel, tá syn zavkaže tega kapuna zupèt na myzo postaviti; pole, tú je tá kapún zdaici se v' eno ostudno kroto premeinil, inu skoči timu synu v' nlegovu obličje inu se ga takú močnu popade, de nei bilú mogoče v' obeno vižo próč toisto djati, dokler tá syn je mogl takú nesrèčnu konc vzèti. Takú grè tem otrokam, 10 kateri svojih stariših⁴ za lubu némajó inu yh ne spoštuejo.

§ 2.

En hlapc je bil po nedolžnim v' enim borštu od svoiga gospuda nevsmilenu stепен; tá gospúd tudi niemu je eno nogó odsékal inu ga takú na pol mertviga pustil ležati ter je próč od-
 15 yézdil. Na tú se namèri en eremyt inu vidi tega hlapca takú nevsmilenu ležati, se je čez niega vsmilil inu ga je nèsil v' svojo utico inu mu je stregl; začne tá eremyt misliti sam per sebi, rekóč: Ah, moi Bug, de letá révni človik more po nedolžnim v'
 20 tako veliko nadlugo pasti, svojo nogó inu lebn zgubiti! Natú se timu eremytu en angel perkaže inu reče k' niemu: Nyč se ne čudí inu se ne zblazni na letem hlapcu inu nyč hudiga ne misli čez pravičniga Bogá; zakai pole, letá človik je ob svojo nogó peršel ravnu zategavolo: dokler je on v' svoji mladosti se pelal
 25 mater doli z' vozá bil páhnil inu čez tú nei nigdár prave pokure sturil.

2. Iz „božje pratike“.

En bogaboječí kmètič je vselei imil en velik žégin od g. Bogá, de niemu nei nigdár ni slana, niti toča, tudi obenu hudu vremè nei niemu škode sturilu; já v' takí viži, de vsa niegova žita na puli vsaku leitu so taku lipu stala inu niegovi vinogradi
 5 taku obilnu rodili, de je on imil vse svoje kozelce, kašče inu škrinie polne žita inu svoje keldre napolnene z' vinam. Na tú so se niegovi sosédi močnu čudili, katerim je on djal: „Moji lubi sosédje, vy bi se ne iméli letimu čuditi, de meni vse taku bogatu rody, gori raste inu dobru rata, zakai iest célu leitu
 10 imam tá narbulša vremena, kakòr iest sam želym.“ Kadar so ony tú slišali, so se še boilé čudili inu so niega vprašali: „Kokú je letú mogoče?“ — „Já, moii sosédie“, on odgovory, „tú nei drugači; iest sim vselei imil tá narbulša vremena, zakai iest nigdár nésim hotil iméti eniga družiga vremena, ampák tuistu,
 15 kateru ie Búg dal ali poslal po niegovi voli; inu dokler sim se iest vselei podál inu obernil po niegovi sveti voli, taku ie meni gospúd Búg vselei dal letá sveti žègin.

24. Janez Bajkart Valvazor.

a) Zaštitno vošejne te krajske dežele

k' letém usèh hvale urednem bukvam krajskiga popisvajna visoku, zlahtnu rojeniga gospuda

Janeza Bajkorta Valvazorja,

frajerja iz Mudje inu Zaverha, gospuda u' Bogensperko inu u' Ljehtenberko, u' dolejnskem kraje te krajske pešiceskèga kapitana inu tovarša engèlèškega kraja tovarštva.¹

1. Ie pèršeu enkrat tajste dan,
S' tulikèm prošnam pèrpelán.
O srečne dan, o srečna luč,
Katera imaš tok veliko muč,
De te bukve pèrpelaš,
Nèm to pravo luč podaš.
Vj, bukve, tudi srečne ste,
Zakaj vj mene resvetlite
Inu stèrte, de moje ime
Čev svet zèlo dobru ve.

2. Kokèr to sonce zjvtèrnu
Lepše stane inu mladu,
Neč mu ne more škodvati,
Oku je lih molgu prebjvati
Za murjam deleč pokopano
Inu s' temnicam obdano:
U glihe vjže jest gore grem,
Lepu svetiti pèrènem.
O srečne dan, ke mene resvetiš,
Moje tèmnice pogebiš.

3. Vj, bukve, pomagaste
Inu pumoč perdaste
Skuzi večèniga gospuda
Valvazorja, kir da,
De jest ta velik svet
Resvetiti morem začet.
Vj mene moènu hvalite,
Moj glas povsod restresite;
Kateri te hvale bode brav,
Te besede bode prebrav:

4. O srečna krajska zemla,
Katera tuliku hvale pèrjemla
Od soih senov, kotere je z'rodila
Inu taku vèsoku vèčila.
Srečna mate s takèm sadu,
Kir je pèrneslo tvoje telu.
Bukve, tèdaj pojte,
Na usem svetu stojte,
Po usèh deželah letite
Inu moju čast donesite.²

Jožef Zizenčeli.

b) „Slava vojvodine kranjske“.

Opustivši obširnejše pregledovanje vseh Valvazorjevih del, odprimo le veličastno knjigo: „Ehre des Herzogthums Krain“, natisnjeno v nemškem jeziku v Norimbergu leta 1689. v štirih debelih pólovnih zvezkih, in jo preglejmo, da se prepričamo o neprecenljivem zakladu, ki nakopičen leži v njih in le čaka domorodcev, da bi ga vzdignili tudi v domačem jeziku. Koliko znamenitih rečij bi se dalo iz Valvazorja svetu razodeti! Ko pa naravnost rečem, da nobena dežela se ne more ponašati s takim krajepisom, kakoršen je Valvazorjeva „Slava vojvodine kranjske“, vendar ne zakrivam mnogih nedostatkov, pomot in slabostij, ki 10

jih najdemo v hvaljenem delu; toda katero delo takega obsežka in takega časa je popolno? Njegovo popisovanje mest, trgov itd. s pridejanimi popisi zgodovinskimi in popisje šeg in običajev starih Jugoslovanov je pa tako izvrstno, da ga ni jednakega. 15 Vedenja starih Kranjcev in mnogih njihovih sosedov ne najdeš nikjer tako natanko in zvesto popisanege, kakor ga je popisal naš Valvazor.

Poglejmo v knjige njegove!

Prvi zvezek knjige „Ehre des Herzogthums Krain“ v štirih 20 bukvah obsega popis starodavnih ljudstev, ki so bila na Kranjskem vseljena, in popis mejá stare, dokaj večje kranjske dežele, katero loči v pet krajev: gorenjski, dolenski, metliški, notranjski in istrijski ali pazenski kraj. Sredje tedanjega Kranjskega stavi na Obloke.

Znamenito je v popisu Ljubelja zvedeti, da si je že Val- 25 vazor prizadeval za predor skoz to goro, ktera loči Kranjsko od Koroškega; pot naravnost skoz predor bi po njegovih mislih imela le četrť milje; pri Sv. Ani bi se na Kranjskem, pri Sv. Lenartu pa na Koroškem šlo v predor. Valvazor je hotel to delo na svoje stroške dovršiti, ako bi mu bil tedanji cesar dovolil za 30 vedne čase cestnino pobirati od te poti. Med tem pa se vname strašna kuga na Dunaju, in o predoru ni bilo več govovice. — Dalje popisuje Valvazor v prvem zvezku, toda le ob kratkem, mesta, gradove, trge, župnije, vasi, hribe in dolíne, reke in jezera, zrak in podnebje, vreme, rastline, rude, živali in prirodne svojnosti 35 kranjske dežele, kterim popisom priklada mnogotere poučne in kratkočasne povestice, pravljice, pa tudi debele vraže. V popisu sadežev omenja Valvazor, da sta bila starim Kranjcem bob in cizara najljubša hrana, zato jih pa tudi hvali, da so močni korenjaki. O Krasu že on pravi, da se na njem nič ne vidi 40 kakor golo skalovje, in da se na pustem delu Krasa „več ljudij kot sadú rodí“.

Drugi zvezek v štirih bukvah obsega popis mnogovrstnih na- 45 rodov (kterih 11 našteje), ki so se poredoma vseljevali na Kranjskem. Slovani so bili po njegovem številu deveti narod, ki se je po mnenju Valvazorjevem okoli leta 548. po Krist. rojstvu vselil na Kranjskem. Tu govori Valvazor veliko o Slovanih in Vendih (sevéda tudi dokaj napačnega), o slovanskem jeziku in njegovem razširjanju po svetu, omenja cirilice in glagolice in natisne njune pismenke. Gospodnjo molitev („očenaš“) je natisnil 50 razun latinskega v 13 slovanskih narečjih.³

Dalje popisuje v tem zvezku nošo, šege, navade, razvade in običaje Kranjcev, Istrijanov, Hrvatov, Vlahov itd. Nepopisno mično je vse, kar v tem razdelku pripoveduje. Na priliko, kako se pokloni kranjski kmet, kedar pride h kakšnemu gospodu. „Obé koleni — pravi — nekoliko vkloni, potem se prikloni z vsem životom in ob poklonu se potrka na prsi z desnico.“ O Gorenjcih pripoveduje, da so tako živi na ples, „da se jim pete vse leto ne spočijejo“.

V dostavku tega razdelka našteva Valvazor, od sv. Cirila začenski noter do njegovega časa, vse imenitnejše pisatelje na Kranjskem.

V sedmih bukvah razlaga vero na Kranjskem; začne od paganov in njihovih bogov; razlaga potem izpreobrnjenje starih Kranjcev h katoliški veri po sv. Marku in sv. Mohorju; popisuje za tem razširjanje lutersko-evangeljske vere na Kranjskem, njeno preganjanje in zatiranje; razlaga prizadevanje sv. Metoda za vpe-ljanje domačega slovanskega jezika pri sv. maši namesto latin-skega na Kranjskem in Koroškem, popiše nadalje dovoljenje tega, kmalu pa natolcevanje pri papežu, da sv. Metod krivo vero uči, in poslednjič popiše prepoved slovanskega jezika pri sv. maši. V tem zvezku omenja Valvazor še svetnikov na Kranjskem, pa-triarhov, škofov, samostanov in župnij.

Tretji zvezek v treh bukvah popisuje vlado in vladarje na Kranjskem; tudi so grbi plemenitih rodovin obrisani. Za tem sledijo nedopovedno mični popisi in obrisi mest, trgov, starih in novih gradov, samostanov, z zgodbami in znamenitostmi svo-jimi; povsod so slovenska imena pridejana. Vse to daje temu zvezku posebno ceno.

Četrty zvezek v štirih bukvah obsega popise in obrise ravno po teh vodilih tudi mnogih hrvatskih mest in gradov, popise turških stražnic, turških vojsk in poslednjič vseh vojsk na Kranjskem in v sosednih deželah od starodavnih časov noter do časa Valvazor-jevega; imenitnejše vojske so v podobah izrisane.

To, dragi čitatelj, je obsežek imenitne knjige, katero smemo po vsej pravici imenovati „slavo“ Valvazorja.

In zarés mu je, ko je prišla omenjena knjiga na dan, od vseh strani donela čast in hvala, katero so mu prepevali pesniki v latinskih, nemških, slovenskih, hrvatskih in dalmatinskih pesnih, in ki so vrlega moža tako razveselile, da jih je postavil na čelo prvemu zvezku pozneje izdanih iztisov.⁴

J. Bleisweis (1853).

25. Janez Krstnik od Sv. Križa.

a) Pridige. I. del. 1691.

Predgovor.

Iest vejm, de veliku njih se bodo čudili, de jest sim se podstopil moje pridige dрукat sturiti v' slovenskim jeziku, dokler dosehmal obeden nej tuga sturil, de si lih veliku lepši slovenski jezik so imeli, kakor je moj vippauski; jest pak ne gledam na letu, temuč na bessede s. Augustina, kateri že nekadaj je sve-toval, rekoč: „Ideoque utile est plures libros à pluribus fieri di-verso stylo et idiomate, non diversa fide, etiam de quaestionibus eisdem, ut ad plurimos res ipsa perveniat, ad alios sic, ad alios verò sic.“ Kir hoče reči, de je nuenu inu potrebnu pissat inu dрукat v' slednem jeziku, de vsim bo pomaganu, katero pomuč večkrat tij mašniki so želeti inu prossili, de bi ijm moje slo-venske pridige possodil inu prepissat perpustil, ali pak de bi ijh dрукat pustil; zatoraj jest hočem lete moje dobre priatele po-
 10 hleunu bugat inu tulikain ijm pomagat, kulikain premorem, do-
 15 kler Tertullianus pravi: „Quid tam malignum, quam nolle prod-esse, cum possis.“ Inu gvišnu bi veliku nucalu inu pomoglu, kadar bi več pridig v' slovenskim jeziku dрукanah bilu, zlasti ta-istim mašnikom, kateri nijmaio čassa dolgu študerat, ali pak imaio malu buqvi, de bi si mogli pomagat, zakaj sledne buqve
 20 nejso pernaredne za naš folk; zatorai obeden nijma meni za-mirit, aku bom jest z' Ciceronam rekal: „Pristinis orbatu mune-ribus, haec studia renovare coepimus, ut et animus molestijs hac potissimum re leuaretur et prodessemus ciuibus nostris, quarecunque possemus.“ Inu de si lih spoznam, de lete moje
 25 pridige ne bodo taku nucne, dobre inu vučene, kakor se more-biti moij priateli troštajo, vener njih volo hočem sturiti inu dru-
 kat ijh pustiti, de vsai z' njih poterpežlivostio si bodo kejkaj per-g. Bogu sašlužili, kadar ijh bodo brali; zavolo tuga bom rekal, kar Ovidius pravi:

30 „Cum relego, scripsisse pudet, quia plurima cerno

Me quoque, qui feci, iudice digna lini.“ . . .

Kadar pak bi se kateri našal, de bi se moij slabusti inu prošni poterpežlivu n'hotel izkazat, temuč bi hotel moje pridige tadlu-
 vat inu zaničvat, letu ne bo mene prestrašilu; zakai skorai sledni
 35 pridigar je v' taki viži od ludij polonan. Gdu je bil vučenejši

inu zastopniši pridigar, kakor glass s. duha, Paulus joger božij? Inu vener njegovem s. pridigam se so posmehovali inu špotali, kakor iz jogerskiga djania se doli usame. Quidam irridebant, ali tudi eni bogaboječi so radi poslušali in verovali: Quidam autem crediderunt. Zakaj tedaj bi meni imelu težku naprej priti, aku tudi nekateri se bodò mojim pridigam posmehuali? (Zakaj vejm, de ta nehualežni inu nevošlivi svejt svojo hudo navado nihdar ne bode premenil.) Eni pak vejm, de jih bodo radi imeli, inu raunu tem, nikar tem pervem h' službi jih pustim drukat, inu kadar bi sledni zašpoturajnie se bal, malukateri bi kejkaj pustil drukat. Si formidaret irridentes, non perueniret apostolus ad credentes: taku piše s. August.

Inu de si lih spoznam, de težku je slovensku pissat inu cilu nej mogoče v' taki viži pissat, de bi vsim zadosti mogal sturiti ali sledno deželo se zglihat, dokler cilu tij, kateri blizi prebivajo, edn drugači, kakor ta drugi eno bessedo zreče; zatorai obene bessede ne bom zaznamval, ali se ima hitru ali počassu zreči, temuč sledni po navadi svoje dežele bo gouuril, jest pak bom pissal, kakor so Slovenci pissali. Quia scribendum est more gentis, loquendum verò more regionis. Inu se meni zdij, de bo zadosti, de jest obene laške, ali latinske, ali nemške bessede ne bom mešal, temuč, kar narveč bo mogoče, lastne slovenske bessede bom nugal, de jih boš lahko zastopil inu po tvoij deželi obernal inu zrekal; zavolo tiga tudi, kar je latinskiga, ne bom na slovensku preobernal, dokler mašniki samij bodo lahko letu sturili: Quia non sunt multiplicanda entia sine necessitate. Inu dokler jest veliku s. pisma inu vuka s. vučeniku po latinsku postavem, kakor tudi veliku histori in exempelnu naprej pernessem, ti pak, kakor ta kunštna čebella, boš vunkai vzal, kar tebi bo dopadlu inu nucniši se zdelu, kakor nass lepu vučij s. Basilius, rekoč: „Veluti apes non omnibus insidunt floribus . . .“ Inu kadar boš kejkaj, moj priatel, v' letih pridigah našal, de ne bode prau pissanu ali rečenu, taku pohleunu tebe z' bessedami Iuliana Toletana prossim, rekoč: „Si quae forsitan aliter, quam dicenda sunt, dixi . . .“

Tebe pak, o gospud Bug nebeški oča, pohleunu prossim, podeli meni tvojo s. gnado, de, kar iest dellam ali pišem, tuistu tebi na hualo začetu inu dopernessenu bodi; zakai li tvojo edino čast jiščem ter samu od tvoje dobrute lon čakam inu se troštam.

b) Pridige. III. del. 1696.

Povest o možu in ženi.

En ajdouski vučenik pravi, de vy žene ste dolžne po glavi vašiga moža se obernit. Mulier suum arbitrium omnino exuere debet, ut marito obtemperet. Inu de bi si lih mož preprost bil, ste dolžne ga zanašat, kar nerveč vam je mogoče; zakaj de bi si lih hotele se jeziti, kregat inu ga faržmagoovati, v^{er}er vam ne bo neč pomagalu, kokor k' zaidnimu je billa spoznala una žena, od katere sim bral, de je imela eniga preprostiga inu maluuredniga moža; ona je mogla vse opraviti, on pak nej bil za drugu, ampak za jeisti inu za spati; zatoraj žena večkrat ga je kregala inu tepla. En dan ona je imela z' hiže pojti, perporoči možu pišata, de bi kej jastrop yh ne snedil; on yh je varval en čas, ali k zadnimu zaspi v eni senci; v' tem perleti jastrop inu enu odnesse; žena pride damu, zamerka, de enu manka, moža kliče inu ijšče, ga naide v' senci, popade eno palco inu ga dobru otepe inu omlati. Drugi dan supet gre z' duma, možu perporočj pišata inu mu prepovej, de nima z' lonca jeisti, kateri je na polici stal, rekoč, de je strup noter, ali nej bil strup, ampak méd, zakaj ona je rada méd jeidla; ta saromaski mož se je bal, de bi spet kateru ne zgubil, grè inu vse na eno špago perveže ter yh pusti; perletj jastrop, zgrabi enu inu vse vkuppai proč nesse; saromak se prestraši ter misli: če žena zavolo eniga samiga je mene taku neusmilenu stepla, zdaj me bô cilu vbila, caga ter misli, bulši je, de sam si bom zaudal, kakor de bi ona mene vbila, vzame ta prepovedani lonc ter začne vun jeisti, dokler je bilu kaj notri, nu pravi: zdaj, zdaj bo mene konez, te se položj na postilo, rekoč: vsej bom na moj posteli vumerl. Natu pride žena damu, gleda po pišatah, yh ne vidi, ni moža, gre v' hižo, ga naide restegneniga na posteli, ga vpraša pò pišatah, on vse povej, koku se je z' nimi godilu; kadar žena zastopi, de jastrop vse pišata je odnesil, popade eno debelo palco ter k' njemu pravi: „Ah, leni tat, z' leto bom tebe mlatila, dokler te bom vbila.“ Ta bore mož začne vpiti: „Nehai, nehai, žena, zakaj zdaj, zdaj bom vmerl, dokler sim vus strup z' lonca snedil.“ Takrat ona reče, zdaj videm, de zabstoin je ženi glavo rezbiat, kadar mož neče dobriga sturiti; neč ne pomaga, ampak ta luba poterpežljivost.¹

c) Pridige. IV. del. 1700.

Ob času vojske leta 1683.

Iest menem, de prez greha bi mogal reči, de od Turka našiga inu vsih karšenikou sauražnika je Daniel prerokoval, kadar je djal: „Surget rex fortis et dominabitur potestate multa et faciet, quod placuerit ei.“ De bi taku ne bilu rejs, kakor je, de Mahomet iz eniga gmain človeka se je gori pozdignil inu je ratal en močan krajl, kateri zdaj z' veliko mogočnostio gospoduje na svejtu inu della, kar njemu dopade, v' tem kir zdaj eno deželo, zdaj enu krajeustvu, zdaj enu cessarstvu pod svojo oblast perpravio, taku de ta, kateri poprej je bil en hlapc, zdaj pak je en nepramagani cessar, kir vže try cessarstua inu čez trydeseti krajeustvi ima, inu polovica svejtu je njemu podverženiga. Mahomet ta II. v' tem lejtü 1453. je bil noter vzel tu mestu Constantinopel inu cessarstvu od sončniga prihoda, potem v' svojo oblast perprau tu bogatu cessarstvu Tribisonda; nej bilu letu njemu zadosti, ampak tudi Benečanam vzame tu krajeustvu Negroponte inu druge mesta, dežele na mory, taku de karšenikom je bil vzel dua cessarstua, duanajst krajeustvi inu čez 200 mest. Baiazet, njegou syn, je bil pod svojo oblast perpravil Valacchio, Albanio inu Moreo. Selim, Baiazetau syn, je bil premagal Ismaela, persianskiga krajla, ter mu je bil vzel babilonsku cessarstvu inu celli Aegypt, ter potle je bil vzel Damasco inu cellu sorijsku krajeustvu. Soliman, Selimanau syn, je bil padil v' ogersko deželo ter Ogre je bil premagal inu ym je bil vzel Beli grad inu Budo, krajevu prebivalšče; potem je bil premagal tuniskiga krajla ter taistu krajeustvu je bil vdubil. Selim, Solimanau syn, leta Benečanom je bil vzel tu lepu krajeustvu Ciprum inu druge mesta inu dežele karšenikom. Inu polè, oh žalost prevelika! Mahomet zdaj leži z' veliko, strašno vojsko pod tem cessar-skim mestam Dunai, samu letu cessarstvu karšenikom je ostalu, inu že letu ta požrešni Turk nam ga huče požrejti, inu gvišnu de v' veliki inu v' očitni nevarnosti se najde, inu taku hitru naši ne morio Dunaiu na pomoč priti; zakaj ty, kateri blizi Dunaia se najdejo, so preveč slabi čez eno taku veliko vojsko vagat, zatoraj čakaio pomoč iz nemške inu polske dežele, de bi Turka mogli pregnat, Dunai rešit; ali odkot bo mogla takoršna pomoč priti taku hitru, de bi 30.000 serčnih Turkou mogli premagat, kateri okuli inu okuli se sò zakoppali, de obedn ne more do nyh

priti. Kumaj bi bilu, de bi vsy naši žolnery taku močni bily, kakor Sampson, kateri sam se je vojskoval čez 3000 Philisterjou, 40 ter na mejsti 1000 mertvih je bilu ostalu; de bi bily serčni, kakor David, kateri leve inu medvede je premagal inu restargal, kakor de bi bily kožlici; de bily močni, kakor Milo, kateri z' pestio tiga nervekši vola je okuli vergal inu ubil, ali pak kakor Cleomedes, kateri je bil taku močan, de, kadar njegovi sauražniki so bily 45 v eno hižo se skrili, Cleomedes prime z' en staber, na katerem je hiža slonila, ter taistiga z' roko polomi, de hiža na njegove sauražnike pade; ali pak de bi bily taku močni, kakor Titormus Busequa, od kateriga pišeio, de je vzdignil skalo, katero dvajsiti parav volou jo nejsu mogli iz mejsta ganiti, ter je jo lučil 100 50 šritu ali stopin daleč; ali pak kakor Turnus, kateri kojna z' tavoram je na rami nessesu, inu taku, kakor de bi prazen bil; ali kakor Tritanus, kateri z' samim paucam vsakateriga človeka je okuli vergil inu premagal. Kumaj bi bilu, de bi takoršno muč naši imeli, de bi Turke mogli premagat, dokler yh tulikajn silnu 55 veliku je, etc. Vener N. N. jest imam gvišnu vpajne, de naši bodo taku močni ratali, de en sam deset Turkou premagal bô, dokler videm, de N. N. hočeio taistom na pomoč priti z' tem nermočnejšim orožjam te svete molitve, te svete molitve, z' katerem vojskovati nas je opominal s. Paulus.³

26. Oče Hipolit.

a) Orbis pictus. 1711.

1. Poljsko delo.

Oráč vpréže te volle pred plugom inu deržéč z' to livico ta plužni ročáj ali kleišče, z' desnico to plužno odko ali stergáčo, z' katéro on na stran odmakúje te gruče, orje ali rejže to zemljo z' lémežom inu z' čertáлом (katéra popréj z' gnújam je bila po- 5 tréssena ali ognójéna) inu dela brazde. Takrát seye on tu sejme inu povlěče tuistu z' brano.

Ženc žejne tu zrelu žytu iz serpam, pobéra žytu po purgi-šeah inu veže te snope.

Ta mlatič na podu tiga skedná mlati tu žytu z' tim céjpi- 10 com, veyá z' véyalnico ali vélnico, inu takú, kadar plejve inu ta slama so odlóčéna od tiga zárnia, spraula tuistu v' te žakle.

Ta kose na trávníku dela sejnú, pokosséc to travo z' kossó, inu toisto grabi skupaj z' gráblami, zdejva v' kopíce iz séjnskimi villami, inu pjele noter na vozéjh v' sejnico.

Inu z' tem je sklénenu tu polsku dellu, ta žetva inu ta 15 košnia.

2. Preja.

Ta lan inu konópla, v' udo namóčena inu zupet posušéna, se térejo ali teró z' to lesséno těrlico, katéru sturé te terice (kir ti pizdirji proč pádajo), tedaj se mika na želéznim grebénu (kir tu omikalíšče ali predívu proč pride); satóraj predívu je truje sorte, práznje, ohlánce inu hodnyk, kakór tu platnu.

Tu čistu inu omíkanu predívu se navíja na kožél, katéri je na préselco natáknen od te predice, katéra z' lejvo rokó ali z' levico to nith ali prejo prede, z' desno rokó ali z' desnico ta kolóvret ali tu vreténu (na katérim je ta nasnútik ali vèjternica) okúli vrti inu suče; te nithi na se vlejče ta ceu; iz te se mó- 10 tájajo na gárnik (gármprat) ali motavílu, z' tejga se ali klopké navíjajo (vijó) ali pak štrene délajo.

3. Tkanje.

Ta tkalic snuje to prejo z' teh klobčičou ali klobkou na tkalšku motavílu inu pèrsúče to prejo ali osnutik inu navíja na tkalšku kollú inu, sedeóč na tkalškím stollu ali státuvah, stopa z' nógámi na te podnúžnice, (z' bėrdmi) rezdely to prejo inu vtakne skuz to ládjico ali suválnico, v' katéri je ta votek, inu gostú dela 5 z' bėrdom, inu takú on dela ali tke tu platnu. V' tákušno vižo tudi ta suknjár tke inu dela tu suknú z' te volne.

Ta platna se na sonci bėjlio iz vėrhu naškrofléno vodó, dokler bejla postánejo.

b) Bukvice Tomaža Kempenčana. 1719.

1. O ničémernosti svetá.

Kaj bi tebi núcalu vissóke ričy od svete troyce govoriti, aku pèr tem pománkanje imáš ene prave ponižnosti, skuz katéro ti sovráž postáneš sveti troyci; zagvišnu vissóke besséjde ne dé- 5 lajo svétiga inu pravičniga, ampak enu brumnu živlénje stury Bogú priétniga. Jest velíku več želim v' mojmu sėrcu eno pravo grévengo občútiti, kakór toisto znati rezkládati. De bi si lih ti

262
 cejlu svetu pismu inu vsih philósophov modre pripúvisti zunaj
znal povédati, kaj bi tebi letú vse skupaj núcalu, ako si ti brez
 lubézni inu gnade božje? Ničemernost vsih ničémernosti, inu
 10 vse je ničémernost na tim svetu zunaj Bogá lubíti inu njemu
 sámimu služiti. Letá je ta narvegši modrúst, kir se skuzi zani-
 čuvánje posvitnih rečy cyla inu podvíza h' nebéškimu kraléství.

2. O čítanju sv. pisma.

V svetih píssanih bukvah se imá ta gola risnica inu nikár
 ta modra zgovórnost yskáti. Tu svetu pismu se imá z' timístim
 duhom brati, z' katérim je sturjénu. V' písmi bi my iméli več
 ta nuc, kakór te čedne besséjde inu snažnu govorjénie špogati,
 5 inu glih takú radi te pobóžne in prepróste, kakor vissóke inu
 ostrú zastópne bukve brati. Ne pústi se skuzi prestimánje tiga
 píssárja, katéri je teiste popíssal, pregovoríti; tudi ne vprášaj,
 aku je taísti ene velíke ali majhene vučenústi bil, samuč ta lu-
 bézen te čiste inu gole risnice imá tebe h' bránju vlejši. Ne
 10 vprášaj, gdu je letú djál inu govúril, temúč, kar je tukaj govor-
 jénu, letú si ti imáš k sèrcu vzeti.

27. Pasijonske igre.¹ *čítaj opomba!*

I. podoba.

a) Angelj z mečem.

Iz paradiža, tega uesteliga, luštniga kraia,
 Poberite se, Adam in Eva, uam angele šraia;
 Zakaj tukaj uas ie ta kača močnu zapelalla
 Inu uass z uelikimi nadlogami obdalla.

- 5 Tukaj ie samu to prebivališe te nadolžnosti,
 Katero ste ui tukaj skuzi greh zgubilli;
 Poberite se tadaí h' ti veliki reunosti,
 V kateri bote noč inu dan upilli.

b) Angelj s kelihom.

Lessem, lessem, ó člouek moi,
 Spomisli, kaí ie sturu greh toi,
 Iz grenkiga pye Jezus keliha
 Zanolá tebe grešnika,

- 5 Keruaui pott od niega gre,
 Za tebe toči millu solzé.
 O člouek, dokler se še zdrou,
 Spoznaí dobroto božia prou.

c) Angelj s petelinom.

S petelinam se nam kaže,
 Kaku Peter trikrat laže,
 Petelinová stima
 Petra k pokuri opomina.
 O grešnik, tebe tud ain tiče 5
 Ter k sueti pokuri kliče,
 Odpre prou toia ušessa,
 Taku poides u sueta nebessa.
 Diuica Maria na pomoč kliči inu prossi,
 Katera nass useli v serci nossi. 10

II. podoba.

Hudiči in pogubljena duša.

Zdei, zdei se bomo mi nad tabo mašuali,
 Tebe dauilli, martralli inu teptalli,
 V peklenkem ogne moreš ti z name uečnu goreite,
 Čez toia uola naša pessem peite,
 Pekeu si ti za tui lohn zadobilla, 5
 U tem kier se nam toku zueistu služilla.
 Allegro, brathie, z ketnami ia dobru uežimo,
 Z našech kremplou ia ueč na spustimo,
 Ona nas ima u našich martrach troštat,
 V goreče smolle se more z nami roštat. 10

XI. podoba.

Ljubezen (Cupido).

Kdo ie biu uoišak letta,
 Kateri ie premagou Boga,
 Boga taku močno ranju?
 Nobeden ni toko močen biu,
 Koker ta lubezen uelika; 5
 Je zuezalla brez usega strikha
 Tega, kter na more ranen bitte;
 Se ie pustou od mene zuezatte ieno ranitte,
 Za ta grech zadoste strite:
 Tega zuezanga odrešite. 10

28. Oče Rogerij.

a) Pridige o svetnikih. I. del. 1731.

1. Pravljica o salamandri.

Neža, častyta divica,

Z' ognjam ko ena sérčnyca

Ogyn je premágala.

Ene velike móčy, kráfti, oblasti inu mogóčnosti je ta sicér májhina živál salamandra, katéra je u' podóbe téga trupla enáka tèm kúšarjam, u' farbah tèm mačéradam, inu u' repu tèm martincam, iz katérimi, aku si lih u' truplu, farbah inu répu se 5 zglíha, véner u' tèm lastnínah nima iz nimi glíhe nobéne, zlásti pak u' tèm, kir ta kúšar zgory u' tèm ognju, ta mačèrad se žežgé inu ta martinic h' pepélu postáne. Salamandra pak, po bessédah Plinij, sola animalium, sama u'měj živálmi prebiva u' ognju inu se na žežgè; živy u' ognju inu se na scéra, se spiža iz ognjam 10 inu se prehráni. Sola animalium, salamandra sama u'měj živálmi se jégrà z' pleménam, iz žarjávico se šáli inu iz iskrame se norčúje. Sola animalium, salamandra sama u'měj živálmi ima za prebiválišče fernáze, za gnjézdú gèrmáde inu apnenice za počytik. Salamandra, sola animalium, sama u'měj živálmi ima 15 u' ognju ta spass, kir druge navóljo, ima to slást, kir druge ta stráh; ima vessélje, kir druge ta žalost; ima ta tróšt, kir druge živáli tèrpléjne. Ima, právim, ta májhina živál, minutum animal, salamandra sama u' tèm ognju tu žjuléjne, kir druge to smèrt snájdejo: zavoljo katériga réčem, de práu je inu rějsnyčnu, de 20 ene velike móči, kráfti inu obláste je u'měj drugimi ta májhina salamandra; kir, kakòr právi Sarmanticus: „Est salamandra potens, nullis obnoxia flammis.“ Takú salamandra je mogóčna, de pleménu ni podlózna. Tu pak zatu, kir, kakòr právi Plinius: „Huic tantus est rigor, ut ignem tactu extinguat.“ Ti salamandri 25 dána je taka mèrzióta, de ona iz samim dotikléjam premága ta ogyn. O múzk, o kraft, oblást inu mogóčnost prevelíka tè májhine salamandre! Ali.

Ah! kaj se hóčmo čúdit letému, kir eno vehši múč vídimo nad to mlado, 13 léjt stáro deklico, nad danášno sv. divico 30 Nežo.

2. O vrtnici.

Kakor u' lebni vèrna roža

Bil je, taka u' smèrti roža

Je ostàl Pancratius.

Bajssim, fabul, pripúvist inu zmišlikou veliku znèšli inu zmišlili so ty nekedájšni počti, véner ne h' tému, de bi bily iz témi, kakor iz eno lažjo, te ludy mamyli inu golufali, temúč, de bi te iz letémi, kakor iz eno luštno inu ušéčno bessédo, rezfrišali, rezvessèlili, ja skúzi te eno núcno skriúnust pokazàli, kakor 5 govóry ta duhóuni Clemens Alexandrinus, rekhòč: „Parabola est occultum ad delectationem inventum mendacium.“ Ta fabula je ena k' rezlúštajnu snáidená laáž, iz katere ali skúzi katero mèini se ena druga skriúnust tem ludèm naprèj postavít, u'mèi katerimi baissmi subsebna je una, od katere govóry Martinengus: de. 10

Kir sedèla je u'mèi drugimi bogóvi Flora, bogína teh vèrtou, u' teh oblákih iz polnim krilam teh rož inu cvèjtja, tédaj spádla je bila niè iz krila ena gartraža, katero pobrála je bila ta hitra tyca Phoenix tar to nésla je u' niè rudéčim klúnu tem ludèm na zemlo h' tému, de bi oni te gartrože lepóto vídili, de 15 bi se nad niè farbo rezvessèlili, dé bi se iz niè lepim dúham rezfrišali inu nad letò enu dopadéjnie iméli: Kateru drugiga ni, kakor en prázni zmišlik teh počtou, kir ta gartraža na príde iz krila te bogíne Florae, temúč iz krila matère zemle, kokor vèjmo. 20

Véner če ta zmišlik spremislim, da meni eno skriúnust na 20 róko, kir skúzi tò lepo gartražo zastópit zamórem téga danášniga s. martyrnika, Pancratius iz iménám; kir on zavol njegóve goréče lubézni prútje Bugu inu zavol njegóvih lepíh tugentou smè se za ena rudéča inu lepú dušéča gartraža dèržat, katera pádla ni iz krila ene Florae, pač pak iz krila te dobrúte inu prevídnosti 25 božie, kir ta je téga pústyla na ta svèit skúzi tu róistvu príti.

b) Pridige o svetnikih. II. del. 1743.

O òloveškem srcu.

K' Jezušu u' serce flissik hitti,

Kedarkolli čutiš kai hudiga príti;

Toku boš gmah jemóu.

Plutarchus, zamerkuvauc teh nekadaišnih rečy, piše, de Philippus, ta imenitni krail u' Macedonij, naredil jé bil eno lepo inu

zlahтно gostaria ter h' lete pouabil veliku posvetnih včenikou ali philosophou, katerim pó khončanim gostuvaine h' spoznainu
 5 nieh modrusti postavil je bil gore tu uprašainie: „Quid in rerum natura esset maximum? Tu nervehši, kaj je u' naturae inu na suete?“ na kateru, ker usi só se zauzelli, iz zauzetja perčelli só billi reč inu odgovarjat. H' pervemo ta nerslovečiši odgovoril je, rekoč, de tu nervehši, kar znaite je u' naturae, je ta hrib iz
 10 immenam Olympus, inu sicer iz tem ursaham, ker on pó spričuvainu Lucani „nubes transcendit Olympus“: iz niegóvo visso-kustio praestope te oblake. Na letú odgovori ta druge, de tu nervehši ni ta Olympus, temuč ta Atlas, ker on ne le samú na nosse Olympum, temuč tude uso to drugo kuglo tega sueta, po
 15 bessedah Virgilij, ker prave: „Maximus Atlas axem humero torquet, stellis ardentibus aptum.“ Za letem dal je ta tretie h' tretijmu ta odgovar, rekhoč, de tu nervehši u' nature je ta uoda, ker ona sama obda ues ta cirkel tega sueta, po bessedah teh kozmografou, katéri to uodo vehši koker to zemlo dellajo. H'
 20 četertimo odgovoril je ta četerte, tu nervehši u' naturi je tu sonce, ter iz tega, ker tu sonce po govorieine teh plementariou 166 krat vehši je, koker ta pozemelska machina. Ta pete inu zadnie nerbližai peršel je h' te resnici, ker dial je, de tu nervehši je „in rerum natura cor humanum“, tu človešku serce, inu sicer
 25 resničnu, zakai letú pó bessedah Victorini: „Cor quidem parvum est, sed maxima capit“: oku si lih maihinu je, venner tu nervehši zapopasti zamóre, já tako je, de iz usem volnem suetam nima zadoste, koker vidit je billu nad Alexandram, synam tega spred imenvaniga macedonskiga kraila, kateri, ker šlišal je ob enim
 30 času od Aristarchusa, de več suetou se znaide, perčel se je bil jokati inu solze prelivat, rekoč, de je niemu žou, de še eniga ni zadobil, já takú žalil se je, de h' utholažainu taistiga mogel je Aristoteles popissat ene buque, u' katerih je niemu le en sam suet izkazal; taku veliku je tu maihinu človešku serce, de niemu
 35 ne suet, ne uoda, ne sonce, ne nebu ni zadoste, koker s. Augustinus govori: „Inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te“: nepokoinu je naše serce, dokler u' tebe, o Bug. ne počiva, iz katerih bessedi se vidi, de tu človešku serce zunai Boga use tu drugu premága, ker onu samu u' Bugu niega počitik inu za-
 40 stopnost naide. Pametnu tedei odgovoril je philosophus.

29. Jernej Basar.

Pridige. 1734.

1. Iz predgovora.

Po tim, kir je meni od mojih vikših naloženu bilu u' krajnskimu jeziku ene bukve popisat, so meni na misov peršle taiste sicer majhine, pak vender imenitne bukvice, *Exercitia* s. očeta Ignatia imenvane. Inu kir letè, skuzi noterdajanje inu resvetlenje božje od duhovniga premišlovanja popisane, tolku nebeških skrivnosti inu posebnih naukov u' sebi zapopadejo, de so taiste usi učeni inu bogaboječi, ja tudi vikši namestniki Kristusovi visoku hualili inu u' veliki časti deržali, sem si naprej uzal, moje čez lete bukvice žložene pridige vunkej na svitlobo dati. Zdajci pak u' začetku tiga meni naloženiga della sem en dajlni čas premišluval, na kaj za eno vižo be govoril, inu z' kaj za enimi puštabi al čerkami bè krajnske besede pisal. Zakaj je raminu velik zločik mej ludmy slovenskiga jezika: eni namejsti *l* špogajo *u*, kakor: sem *biv*; drugi pak *l* namejsti *u*: sem *bil*. Eni nikatere besede izrečejo hitru, drugi pak taiste potegnejo, koker: so *potlačili*, so *potlačyli*, inu toku naprej; dokler je velik izločik tudi per drugih besedah, sem otel per timo mojmo pisanjo eno srejdno pot deržati, katero tebi u' timu predgovoru pokažem.

1. Večidev pišem, koker je u' bukvah krajnskih „evangeliov“, u' katerih namejsti *u* najdeš postavljen *l*: sem *bil*, inu ne: sem *biv*. 20

2. Namejsti *e* u' časi *a*, koker: na morem, ne morem.

3. *Be* se dostikrat komej na polovico izreče, zatorej u' enih krajih postavim: *deb'* namejsti *de be*.

4. Namejsti *c* skorej uselej postavim *z*.

5. *e* pred *h*, *m*, *n*, *z*, *s*, dostikrat na polovico svoj glas zguby, koker: *useh teh*, omnium horum; *ven*, foras; *per*, apud; *pes*, canis.

6. Namejsti *e* postavim *i*, inu *i* namejsti *e*: u' *mejsti*, u' *mejste*.

7. U' enih krajih postavim *o* namejsti *u*, inu *u* namejsti *o*: *toko*, *toku*.

8. Kir je *y*, se tersi inu počasniši izreče, ta *i* pak hitreši, koker: od drugih *rečy*; ne morem *reči*.

9. Per nikaterih besedah ne perstavim zadni *i*, koker: znam *pisat*, kir bè imel *reči*: znam *pisati*; glihi viži ne perstavim *u*, 35

kir bè ga sicer imel perstavit, koker: u' *taistim* kraju, namejsti: u' *taistimu*.

10. Rečem *vuner* inu *vender*; pišem *ymam* inu *imam*.

11. Malukedej postavim dva *ff*, dokler ta dovgi *f* se ostru
40 izreče, koker: *pi/fat*, ta krajši *s* pak se izreče mehku, koker: *sima*,
hyems, *sem/la*, terra, *sad*, retrò, *sad*, fructus. Leta zločik je tudi
mej *fhe*, adhuc, in *she*, jam; *shala*, *fhala*; glihi viži mej *z* inu *zh*:
zhakam, *zagam*.

12. *T'* pred *i* postaulen se ne izreče, koker *c*; zatorej *tretio*
45 se ne izreče *trecio*, koker u' latinskimu *tertio*.

13. *i* vocal, *j* consonans, *u* vocal, *v* consonans. Ta dougi *j*
se dostokrat izreče, de se komej čuti, koker *peljem*, *duco*, *dianje*,
zdi/vanje.

14. Sem se ogibal nemških besedy, kulkur sem mogel, zunej
50 tistih, katere so že krajnskimo jeziko lastne postale, koker: *ursoh*,
folk, *kunst*.

15. Ukupej pišem inu stisnem koker eno besedo: *šnym*,
nešim, aku bè lyh ymel dvè izločit: *š'nym*, cum illo, *ne sim*,
non sum.

16. Useh letih izločkov konc bè se lohku sturil skuzi lete
čerke: *''^*; kir pak preveč pogostu postavlene bè morebiti veči
zmešnjavo delale, zatigavola taiste na strani pustim, samu u'
enih krajih zaznamnijem, kadar namreč očem ta zadni *a* al' *e*
nisku, kasnu inu (toku rekoč) z' zapertimi usti izreči, koker: *oni*
60 *terpè*, illi patiuntur; *leta*, volitat; *letà*, ista.

Skuzi taku krajnsku pisanje jest Slovencam obene terdne
regelce ne stavim, temuč samu pot rezodenem k' lohkešimo branjo
tiga mojga pisanja.

2. O zamudi časa.

1.

Ne pusti obeniga dneva nepridnu preteči, de na bo ta ner-
kraiši čas minil brez tuojga dobička. „Particula boni doni (diei)
0 te non praeterea“. Toku učy s. duh skuzi usta tiga modriga
inu tebe, o človek, opominja, de bè obéne lepe perložnosti ne
5 zamudel dobru sturyti. „Nullam occasionem exercendae virtutis
omitte.“ Dokler lepa perložnost je, koker ena tica, kateri tebi
k' nogam sede inu se pusty lohku ujeti; če hitru po njè na sežeš,
10 zupet zlety inu se (tok' rekoč) tebi smeja, kir jo ne boš več lohku

dobil. Ravnu toku lepi čas inu perložnost dobrih dell' se tebi dostokrat naklóni; če iz lenobe inu nemarnosti opustiš dobro sturyti, čas bo pretekel, perložnosti ne boš več ymel dopernesti dobre della, tebi posèbnu potrebna k' izveličanjo tuoje duše. Tiga en lepi nauk ymaš nad gobovmi, od katerih govory današni evangeli: Leti só čakali na tisti čas, ob katerim je ymel naš izveličar ondi mimu pojti, inu koker hitru so ga ugledali, so zdajci svoj glas vzdignili inu so diali: „Lubi mojster, usmili se čez nas.“ Nyh prošnja je bila ušlišana, kir so od svojih gob očišeni postali. Kadar bè oni bili po nyh lenóbi postopali, okuli sebe gledali inu prazne pogovore mej seboj deržali, bè bili zapravli leto lepo perložnost, zamudili Kristusa inu bè ne bili od nyh gob očišeni.

2.

Onu je pač resničnu, kar je dial Seneca: „Magna pars vitae elabitur malè agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus.“ Epist. I. Velik dev življenja prejde u' hudobnimu dianju, nerveči u' zanikernosti, celi u' ussih drugih opravilah zunej dobrih dell. Aku si mej timi pervimi, kateri en velik dev svojga življenja u' hudobi inu u' grehah zapravjo, se ymaš bati, de se nad tabo ne bo yšlu, kar je dial Jeremias: „Vocavit adversum me tempus.“ Usse dneve, usse tedne, usse mesce, usse lejta tvojga življenja bo gospod Bog nezaj poklical in poreče: „Pogledej na leta lepi čas, kateriga si zapravel u' lenobi, u' prepovedanih luštah inu u' grešnimu zaderžanju . . .“

Seneca je enkrat šal mimu ene lepe, vissoke hiše inu je uprašal, kaj za en gospodar noter prebiva, inu kir je njemo povedanu bilu, de noter prebiva en žlahtnek z' imenam Servilius Vaccia, kateri uvès čas družiga na della, koker jej inu pije, ležy inu spy, jegra inu postopa bres usse skerby, bres ussiga pridniga opravilla, nato je dial Seneca: „Ne recite več: tukej prebiva Vaccia, temuč tukej je pokopan Vaccia. „Hic Vaccia situs est.“ Dokler, karkuli je u' njemu človeškiga, je mèrtuo, inu družiga njemo ne ostane, koker žvinsko, neumno življenje. „Hic Vaccia situs est.“ De se kej taciga ne bo moglu od tebe reči, conserva Kadar lepi čas inu perložnost ymaš, dobra della doper-našej, ne podej se u' lenobo.

30. Miha Paglovec.

a) Iz predgovora k „Tomazu Kempenčanu“. 1745.

Lete zlate bukvice zavolo teh lepih inu svetih navukou so v' usse sorte spraha, ja cilu, koker spriča Henricus Somelius, en imeniten jesuviar, v turško spraho prestaulene, inu nobene bukve zunei svetiga pisma nisso ble tulkokrat predrukane, koker so ble 5 lete . . . De bi tedei tudi ti lubi Slovenci inu Krainci tiga velikiga nuca inu fruhta, kateri skuz branie ali poslušanie teh bukvic se zadoby, se mogli poslužiti inu k' nucu nyh dušic se deležni sturiti, se je ta muja perložila, taiste v' krainsko, okuli Lublane navadno spraho preložiti, z' tako skerbjo inu spregledaniam, de 10 tudi ti gmein ludje bodo taiste lahko zastopili; zakaj eni inu drugi navuki, v' teh bukvicah zapopadeni, so tešku tudi tim Latincam zastopiti; de se pak bodo mogli zastopiti, so taki navuki za te gmein ludy taku rezloženi, koker taiste ta laški inu nembški izkladovic izkladajo, rezložjo inu zastopit odkazujejo, dokler pri 15 tem delu, to je, de so se lete bukvice v' krainsko spraho prestavile, so se taki možje pomujali, kateri te štiri spraha, latinsko, nembško, laško inu krainsko so dobru znali inu zastopili, de skuzi to, kar v' latinski sprahi je bilu tešku zastopit, je nekei ta nembška. nekei pak tudi ta laška inu skorei leta narveč rezložila, kaj je otel ta vučenik z' en navuk nam naprei nesti.¹

b) Iz predgovora k „Sveti vojski“. 1747.

Kar vi, lubi moy Krainci ali Slovenci, v' letih bukvicah bode te brali, letu je nekadei vučil inu spissal v' laški sprahi ta vučeni inu za niega brumnosti volo sylnu znani inu imenitni P. Laurentius Scupuli . . . Po niegovi smerti so one v' usse sorte 5 spraha preložene inu prestaulene. De bi tedei tudi ti ludje, kateri samu krainsko ali slovensko spraho znajo, ali pak drugi, kateri lete bukvice v' eni drugi sprahi nimajo, se mogli leteh prou nucnih, v' teh bukvicah zapopadenih navukou deležni sturiti, se je en deželski mašnik pomujal, te zlata vredne bukvice 10 v' to krainsko, okuli Lublane navadno spraho preložiti, v' druk dati inu to perložnost ussim sturiti, se z' timi nucnimi bukvicami preskerbiti . . . Leta svetnik Franciscus Salesius je vednu lete bukvice bral, tudi drugim svituval: Kateri žely inu oče enu prou Bogu dopadlivu žiulenie pelati, leta ima toku dobru lete bukvice,

koker te bukvice Thomasa Kempensarja brati, dokler kir Thoma- 15
sove bukvice so za to dobre, de skuzi nyh navuke bode ta človik
v' niegovi pameti resvitlen, božjo volo inu lepoto tih tudentou
bel inu bel spoznati, toku so pak lete bukvice za to dobre, de
tiga človeka volo ali serce volnu inu perpraunu sturè, vssè to na
pravo inu Bogu dopadljivo vižo dapernosti, kar k' eni pravi brum- 20
nosti šliši.

31. Kajkavski pisatelji v XVII. stoletju.

Bolj živo in veselo gibanje se kaže v tej dobi na književnem
polju kajkavskem. Kajkavska književnost je v tej dobi mnogo
večja od ostale slovenske ter jo daleč nadkriljuje, toliko gledé
na pisavo, ki je mnogo čistejša in pravilnejša od naše, kolikor
z ozirom na vsebino knjig, ki niso samo nabožne, temveč tudi 5
posvetne in učene. Med kajkavskimi pisatelji slovijo v tem času
najbolj redovnik Ivan Belostenec († 1675) po svojem velikem
latinsko-ilirskem in ilirsko-latinskem rečniku: „Gazophylacium
latino-illyricum“, ki je prišel stoprav po njegovi smrti v Zagrebu 10
leta 1740. na svetlo, in kateri še dandanes sluje kot izvrsten in
rabljiv slovar; nató Pavel Vitezovič iz Senja, prijatelj in
vrstnik našega Valvazorja, zaradi svoje „Kronike“ (1696) in drugih
slovstvenih del; potém zagrebški škof Peter Petretič po svojih
evangelijih (1651), in redovnik Jurij Habdelič po svojem reč-
niku (1670) in po knjigi: „Prvi otca našega Adama greh“ (1674). 15

32. Peter Petretič.

Sv. evangeliji.¹ 1651.

1. Iz predgovora.

1.

Já takájže búduči pastírom i biskupóm nedostojnem cirkve
zagrebečke, želéči nasledovati ove imenuvane velikoga imena
(kem se já ne prispodabljam) i velike dostojnosti biskupe, vsem
serdcem jesem želel na početke moje biskupije i dendenešni želém
„salutem populorum meae curae commissorum“, dušnoga zveli- 5
čenja ljuctví i ovcam duhovnem, pazke moje pastírske i biskup-
ske preporúčenem i zručenem; te poimene i navlastitò jesem toga
žlel i vezda ga želém vam, ó poštvani brati, slovenskoga orsaga

plebanuši i duhovni pastiri, kotere já na početke moje biskupije
 10 poleg časti i dúžnosti moje hotevši pomoči i kolikò tolikò zlehkotiti
 vu vaše takájže pastirske časti i dúžnosti; jesem zboga vas i zaradi
 vaše potreboče včinił (ně sam po sebe, nego) po drugeh, gluboko
 vučeneh i visokò mudreh redovneh ljudéh i pastireh cirkveneh:
 15 nájpervlje réči svéteh evangeliomov (kii su vu slovenskom orsage
 okolu godišča obični i navadni,) iz dijačkoga te vugerskoga textuša
 na naše pravo slovensko, zagrebečko slovo pravdenò (poleg moje
 štíme) prenesti, od réči do réči, gde je bilo moguče te je sloven-
 ščina prepustila. A gde pák tó ně bilo príkladno, jesem včinił
 dijačke réči tak spisati, da ijm právoga razmenja vrazil nésem.
 20 Negde pak nekotere židovske réči jesem na meste ostavił, následu-
 juči vu tom drugeh národov evangeliome preobernene.

Zato, po keh dób pred tem toga ně bilo videti vu našem
slovenskom orsagé, slovenskem jezikom dostojnò štampaneh evan-
geliomov, já, gledeči na občinsko dobro te na duhovneh pastirov
 25 potreboču, jesem včinił ove evangeliome slovenske ispraviti i
 štampati, vu to ime, da bi naši cirkveni pastiri i prodekatori
 slovenski svéte evangeliome iz knjig slovenskeh pred ljuctvom
 30 čteli, poleg običaja i návade prodekatorov vugerskih, nemških,
čěškeh i kranjskeh, koteri svéte evangeliomé vsaki vu svoj jezik
 imaju preobernene i štampane.²

2.

Ništar menje zato ně ga broja, ni računa nevetelnem lju-
 dém v našem slovenskom orsage, nájime po gorah i goricah, po
séleh, po krainah i njihoveh kotáreh, kii teh návukov niti znaju,
 niti razmeju; tak da megj sto ljudmi jedva se nahágja jeden, ki
 35 bi dobro znal čteti veru apostolsku ali désetere zapovedi božje,
 te i onoga, kaj znaju jezikom spočítati, pametjum ne razmeju.
 Vnogi jesu, kii od treh peršón svetoga trojstva, od Kristuševoga
 božanstva, od križa, od smerti, od njegova vu oltarskom zakra-
 mente nazočibítja, od hasne i potreboče svetoga pričešćanja i
 40 od vnogeh drugeh kotrigov vere keršćanske, na dušnò zveličenje
 distinctè znati i kolikò tolikò razmeti potrebneh, nikaj niti znaju,
 niti razmeju. Zato tem takovem nevetelnem i priprostem lju-
 dém jesu stokrat hasnoviteši i bolje na dušnò zveličenje potrebni
 45 priprosti katechizmuši i návuki duhovni, nego su im potrebne
 visokò vučene i velikò mudre prodeke, kotereh oni ali krutò malo
 ali prekorubce nikaj ne razmeju.³

2. Opazka o posvetnih pesnih.⁴

Vzemi na pamet, da se ova popévka od četireh poslednjih doguvánjih hasnovitò more popévati na svádbah i goščenjah i ostaleh veselich telovneh, búdući ona jedna duhovna vúzda, kùm se stezuju grehi lakomnosti te pijanosti z vnogemi drugemi, koteri iz sveckoga veselja pohágjaju. I tó dosta budi ovde od popévkih pridáneh, koteremi se vnógi návuki, vu sveteh evangelio-meh zaperti, tomače i na razum dajú, i koteremi se od seh dób z voljum božjum, po menje po več, od leta do leta budu vun púkale i trébile gore rečene nečiste i nespodobne popévke, dokle se strébe i zateru.⁵

Ove pérve i za ovemi prišestné popévke jesu ovde postávljene v to ime, da se popévaju, né leprav vu cirkvah, po svétkeh, pod mešami ali na procesjah od cirkve do cirkve pútujući, nego i po delatnikih vu vsake féle mestah, rekši na polje koséci, orjúci, ženjući etc., na goricah kopajući, kóleći etc. mesto návadneh negdášnjeh stáreh pogánskeh i sramotneh popévkih, koteri priprosti ljúdi, poimene ženskoga spola, gustókrat popévaju, plésući, táncajući, délajući, doma, vune na polje, na goricah, sramotno se šáleći te druge ljúdi, kéh názoči ne, ogovárajúci i te takove gréhe za šálu jemljúci te za ništar deržéci.⁶

3. Ave, maris stella.

1. Zdrava zvezda mórská,
Prava mati božja,
Mati vsegdar deva,
Kraljica nebeska:

2. Ká si zdravje vzela
Iz vúst Gabriela,
Premenivši ime
Nepokorne Eve.

3. Prósti dúge krivem,
Daruj pogled slepem,
Zlo od nas odprosi,
Vse dobro nam sprosi.

4. Pokaži se, da si
Naša dobra mati,
Da po tebe prime
Tvoj sin naše prošnje.

5. O deva devica,
Čista, tiha, krotka,
Včini nas od grehov
Čiste, tihe, krotke.

6. Včini, da živemo
Čisto i ponizno,
Da se s tvojem sinom
Vsegdar veselimo.

7. Díka budi Bogu,
Otcu, sinu, duhu,
Presvetomu trojstvu,
Jedinomu bostvu. Amen.⁷

33. Jurij Habdelič.

„Prvi otca našega Adama greh.“ 1674.

1. Predgovor.

Nakaniuši našega zveličitela gospodina Kristusa zemeljski žitek nakratkom popisati slovenskem našem jezikom i iz njega neke kerščanske navuke izpeljati, dojde mi na pamet, da ne bu morebiti žal pobožnomu štaucu, ako u napredék jednemi knjigami 5 porušenje nature človečanske poznamenujem, kotera iz pervoga otca našega Adama i njegove pregreške izbaja, kotera je zrok bila pogubljenja usega človečanskoga naroda, i zbog toga sina božjega na ou suet prišestka. Ar se uffam, da, spoznauši zjedne strane veliku našu nevolju, zdruge pakò nepresežnu milošću i 10 miloserdnost Boga našega, ki se je dostojal za grehe naše našem mlahauem telom obleči, spoznamo takaiše i dužnost našu, kum smo mu zavezani na zahvalnost i vekivečnu službu. Naj adda bude.¹

2. Nestalnost priprostega ljudstva.

I da gdo ne štima, da bi samo židousko ljuctvo nestalnost-
jum pameti svoje betežalo, domače pelde (da ništar za druge
orsage ne rečem) prece debele i škodljive imamo. Jednu samu
na prvo ti dajem, kteru našega vremena plemeniti historicus
5 Mikula Isthuanfi (Pannonicae historiae lib. 24. ad annum Christi
1573.) i za njim Juraj Rattkaj. slobodni gospodin od velikoga
Thabora, lector i kanonik zagrebečki, (lib. 4. memoriae regum ac
banorum etc. pag. 148) pišu.

Vsegdar je prvo slovenskoga orsaga ljudi, kakti pravoga
10 kerščanskoga katholičanskoga, ta hvala i dika bila, da su naj-
pervo verni u prave rimske vere bili, pak svojem kraljem, banom,
generalom, kapitanom i druge zemeljske tot cirkvene, tot suetske
gospode. Ali tu hvalu i diku malo kaj ne zgubiše, morebiti od
vugorske i erdelske mužadie peldu uzeuši, ar malo prvo toga i
15 tam se je bila velika mužka burka zdignula, ku gore imenovani
Ištvanfi u rečene historie široko spisava, nam se ž njum mutiti
ne lazno.

Leto adda ono 1573. naglo se zbuči mužadia proti gospode
i plemenitem ljudem, ta zrok dajuč, da ju gospoda na tlake i
20 dohodke penezne takve nemilo naganjaju, kakve premagati ne
more. Zato zbukom oružje, kakvo je gdo mogel imati, zdignu,

najpervo vu onom polju (reči su Ištvanfieve), ktero na širokom medj vodami Savum i Kupum stojj; i berže časa spravi se obo-ružnoga, ali neumetelnoga ljuctva do dest jezer, i tak da bi se čez brege svoje naglo Sava razleala, tak ono ljuctvo, kadgoder 25 je išlo, plemenitaške duore i hiže je razbialo, robilo, žgalo. Medj temi pako duori i hižami najpervi je bil plemenita, viteškoga človeka Jurja Punekoniča na Samoborskem polju, ki je malo pervo iz turskoga sužanstva bil vušal. Odonud pako proti Save iduč, usem su onuda stoječem velik strah zaudali, i ako su kteroga 30 plemenitoga človeka u ruke dobili, taki su ga nemilo zarazili.

Gda bi do Save bili došli, poslali su zmedj sebe posle u kransku zemlu k mužem i k drugem bližnjem susedom, ki bi im povedali, da, ne mogući več teškoče i nemilošče svoje gospode terpeti, proti njim su oružje prodignuli. Zakaj zato i njim sve- 35 tuju, da, ako hote slobodni biti i u lepe slobodščine živeti, da kaj berže, to berže, volju i oružje sobum slože. Kem poslom odluček, kakvo ga su želeli, da se neki, kteri su stáli medj Suttum i Dravum, ka voda štaersku zemlju od slovenskoga orsaga luči, neka listor čez Savu preidu i nekuliko dalje pojdu, da se 40 i oni hote po malom uremenu ali na Ptujskom, ali na Varaždinskem polju ž njimi skupiti i, oružje združiuši, sreću kušati.

Prevoziuši se adda čez Savu, kajgoder lepšeh bilo duorov i marofov, naulastito pako Ferenca Tahia, ke je on bil lepo ci-frasto učinil načiniti, ognjem i oružjem jesu prez vse milošče 45 terli i žgali. Bili su u te slepe naglosti blizu ure prišli na doljnu Stubicu, gde hasnovite toplice zuiraju na pomoć unogeh betežneh. Onde tabor postaviuši, razposlaše okolu in okolu omamljene srečicum muže, ki prez nijednoga razloga dvore i imanja plemenitska žgaše i robiše i na ništar staviše, i unožina pak usaki dan 50 mladeh mužičeu (tolvajčičev) k njim se pridružavaše.

I gda bi se ih unogo jezer vkup bilo spravilo, zebrali su si poglavara nekoga Matea Gubesa, ki jim se je medj drugemi i umetneliši i mudreši i proti gospode serčeneši videl, koga su i kraljeuskum častjum nespametno imenuvali i darovali. Posta 55 adda Gubes muž kraljem.²

Preporod slovenskega slovstva.

1765—1843.

A.

34. Prehodna doba. 1765—1795.

Slovstvo vsakega naroda je v ozki zvezi z občno ljudsko prosveto. Državne naredbe, ki povzdigajo omiko narodovo, pospešujejo ob enem tudi književnost njegovo. Tekom osemnajstega veka je propadalo slovensko slovstvo vedno bolj in bolj; bati se je bilo, da se jezik slovenski popolnoma izpodrine iz knjige. Priprosto ljudstvo večinoma ni znalo čitati, v znanosti pa je gospodovala latinščina in nemščina. Za pouk in omiko priprostega naroda ni država mnogo storila; občinske in zasebne šole so bile redko sejane in še te slabo urejene. Stoprav blaga cesarica Marija Terezija je ljudsko šolstvo povzdignila na višjo stopinjo. Pomnoživši glavne in ljudske učilnice, razglasila je leta 1774. občno postavo, po kateri so preustrojili pouk na omenjenih šolah. Delo svoje matere nadaljujoč, pomnožil je cesar Jožef II. število nižjih šol ter naložil starišem dolžnost, da so pošiljali svoje otroke v šolo. Ta skrb za ljudsko izobrazbo je imela blagodejnih nasledkov i na polju slovstvenem. Pod tem mogočnim vplivom se je oživilo tudi slovensko slovstvo, in enkrat probujeno, razvijalo se je tako hitro in vidno, da se njega razcvet ne meri po sto-, temveč po desetletjih. Znamljivo je nadalje, da niso kafi naše književnosti poganjale sedaj le v središču slovenskega ozemlja, temveč da so vznikle močne in krepke v vseh slovenskih pokrajinah. Po razvitku svojem se deli slovenska književnost od leta 1765. do 1843. v tri dobe, in sicer v dobo A. od leta 1765—1795. z Markom Pohlinom, B. od leta 1795—1830. z Valentīnom Vodnikom, in C. od leta 1830—1843. s Francetom Prešérnom.

Zadnja desetletja je imela slovenska književnost svoje za-
 tišje skoro le med redovniki. Naravno je tedaj, da se je v nji-
 hovi sredi tudi oživila. Avguštinec Marko Pohlin je stopil
 kot marljiv in vnet književnik na zapuščeno polje slovenskega 30
 slovstva. Zbravši okoli sebe vse delavne moči, določeval je smér
 jeziku in slovstvu. Svoje delovanje je začel z abecednikom leta
 1765., s katerim je brez dvombe ustregel ljudstvu in soli. Videč,
 da je pisateljem najprej slovnice potreba, ako hoté pisati pra-
 vilno in dosledno, izdal je tri leta pozneje „Kranjsko gramatiko“ 35
 (1768), a žal našemu jeziku na škodo. Oče Pohlin je hodil namreč
 svoja pota, ne oziraje se na živo govornico priprostega naroda,
 niti na svoje prednike. On daje svojevolsko jeziku pravila, katerih
 nikjer v njem ne zasledujemo; on kuje in izmišlja besede proti
 duhu našega jezika ter razlaga njih pomen zgolj po svoji bujni 40
 domišljiji, kakor nikdo niti pred njim, niti za njim. Pohlinova
 slovnica ima svoje mesto daleč za Bohoričevo prvo poskušnjo
 (1584), a vendar je bila nje potreba tolika, da je leta 1783. do-
 živela drugo izdajo. Smatrajoč se za prvega slovniciarja, nadalje-
 val je oče Marko svoje jezikoslovne novotarije ter izdal že dolgo 45
 obetano in težko pričakovano „Malo besedišče treh jezikov“ (1782),
 kateremu je deset let pozneje sledil slovar „Glossarium slavicum“.
 V teh dveh knjigah je dosegel Pohlin vrhunec svojega jezikobrodja.
 Meneč, da nima slovenščina dovolj lastnih besed, sprejemal je
 v svoja rečnika popačene nemške izraze, ali zajemal besede iz 50
 drugih, največ čeških knjig; kjer pa ni našel pravih pozname-
 novanj, tam jih je koval in izmišljal samovoljno; toda s tem še
 ne zadovoljen, razlagal in pojasnjeval je pomen slovenskih besed
 in njih pisavo iz arabskega, grškega in drugih jezikov.¹

Srečnejši je bil Pohlin v svojem delovanju za priprosto 55
 ljudstvo. Z bistrim očesom je spoznal, da potrebuje (isto) raznih
 knjig, po katerih se naj privadi čitanju, da se tako povzdigne do
 višje omike. V to svrho je prevajal in izdajal spise duhovnega
 zapopadka, kakor molitvene bukvice, katekizme, pridige; največjo
 zaslugo pa si je stekel s posvetnimi knjigami, kakor so na pr.: 60
 Bukvice za rajtinge, Opravek tega človeka, Kmetom za potrebo
 in pomoč, Kratkočasne uganke.

Pohlinovo književno delovanje je bilo tedaj vsestransko in
 jako plodovito. Pisal je v latinskem in laškem, v nemškem in
 slovenskem jeziku ter spravil na svetlo kakih dvajset tiskanih 65

knjig, v rokopisu pa jih ostavil do deset. Med zadnjimi je najznamenitejše delo njegova književna zgodovina slovenska, katero je izdalo zgodovinsko društvo kranjsko leta 1862. z naslovom „Bibliotheca Carnioliae“.

70 Osobito velik napredek se je storil v naši književnosti s tem, da so se jeli sedaj ozirati tudi na posvetne potrebe priprostega naroda, dočim so poprej razun slovnice in slovarjev spisovali le knjige nabožne vsebine. In v tem je storil Marko Pohlin prvi korak. Obžalovati je le, da je v svojih spisih zelo nemčeval in
75 jezik tako pačil, da se je več desetletij kazal njegov škodljivi vpliv. A temu se ne čudi, kdor pomisli, da je Pohlin, rojen v Ljubljani (1735), stopil že kot dvajsetleten mladenič v samostan bosih avguštincev v Mariabrunnu blizu Dunaja in živel vedno le po mestih, sprva v svojem rojstnem mestu kot propovednik
80 in subprior, pozneje pa večjidel na Dunaju kot prednikov namestnik in vodja samostanskih novincev v Mariabrunnu, kjer je umrl leta 1801. Pohlin ni tedaj poznal nepopačene govornice priprostega naroda, temveč iskal svoj vzor v jeziku, kakor ga govore navadni meščanje.

85 Najlepše se je koncem osemnajstega veka razvijala nabožna književnost. Vsem na čelu stojita najboljša tedanja pisatelja Jurij Japelj in Blaž Kumerdej. Prvi, rojen v Kamniku (1744), šolal se je v Ljubljani, dvanajst let kaplanoval v Trstu, bil škofovski tajnik v Ljubljani in pozneje dekan na Gorenjskem.
90 Leta 1799. je postal korar v Celovcu in, potem višji nadzornik ljudskih šol v krški škofiji. Naposled je bil za tržaškega škofa izvoljen, ali ta veseli glas mu je došel na smrtni postelji (1807). Japelj se sveti kakor zgodnja danica v slovstvu slovenskem ter obeta svetlejšo prihodnjost naši književnosti. Njegova delavnost
95 je bila vsestranska in plodonosna. Za šolske potrebe je priredil „Veliki katekizem“, ki je doživel štiri izdaje; za priprosto ljudstvo je izdal „Liste in evangelije“, svojim duhovnim tovarišem pa priskrbel „Pridige za vse nedelje skozi leto“ v dveh delih. Izvrstnega predstavjalca se kaže Japelj v svojih „Cerkvenih pesnih“
100 (1784 in pozneje), ktere je za isto dobo preložil prav izvrstno, in izmed katerih še nekatere dandanes pojó po cerkvah slovenskih; tako na pr. „Pred tabo na kolenih, O Bog, te molimo“, ali „Pred stolom tvoje milosti Tvoj verni ljud kleči.“

Najznamenitejše delo Japeljevo pa je prevod sv. pisma. Začel ga je skupno z Blažem Kumerdejem (1738—1805), kteri je, rojen v Bledu na Gorenjskem, dobro poznaval jezik slovenski. / Prevod sta pričela z novim zakonom, ki je prišel v dveh zvezkih leta 1784. in 1786. na svetlo (v drugi, zboljšani izdaji pa leta 1800. in 1804.). Nató sta skupaj dodelala prve štiri bukve Mojzesove, kar pride Kumerdej, ki je bil vodja malih šol v Ljubljani, za okrajnega šolskega poročevalca v Celje. Zatorej se je prevod malo zakasnil, in Japelj je izdal sam dva zvezka starega zakona (1791 in 1796). Ostale dele starega zakona pa so priskrbeli drugi prelagatelji, med katerimi se najbolj odlikuje Jožef Škrinjar, in celo prvo katoliško sv. pismo je zagledalo do leta 1802. beli dan. Prevod katoliškega sv. pisma je na veliko čast tedanjim pisateljem in se mora prav dobro in vestno delo imenovati. Saj so pa tudi sodelovali pri njem najboljši književniki one dobe; kajti predno je kak zvezek izšel, presodil in pregledal ga je poseben odbor, v katerem so delovali najboljši poznavatelji našega jezika, med njimi v prvi vrsti Japelj in Kumerdej, Jožef Škrinjar, Jožef Debevc, kteri je spisal predgovor o čitanju sv. pisma starega zakona (1791), in Valentin Vodnik, prvi naš pesnik in književnik v naslednji dobi.

Japelj in Kumerdej sta se pri svojem delu ozirala na druge, tudi slovanske prevode in se posluževala raznih slovanskih rečnikov. Prizadevala sta si pisati čisto slovenščino, iztrebivši iz Dalmatinove biblije nepotrebne tuje besede, ter sta povzročila velik prevrat v slovenskem jeziku. Pisala sta po Bohoričevi slovnici, ne gledé na Pohlina, a mnogo boljše od Trubarja in Dalmatina, tako da smemo zlasti drugo izdajo njunega novega zakona imenovati najpravilnejšo knjigo slovensko do iste dobe. O njuni delavnosti in o njunem jezikoznanstvu pričajo nadalje tudi zapuščeni rokopisi. Japelj je ostavil obširno slovensko slovnico, primerjajoče sklanjatve slovanskih jezikov in več prevodov nemških pesnij od Mendelssohna, Gellerta, Kleista in Hagedorna; Kumerdej pa je spisal „Poskušnjo o kranjskem pravopisu“, slovensko slovnico in rečnik, a vrh tega je v svojem poklicu še mnogo deloval za naše šolstvo in izdal čitanko za ljudske učilnice.

Vsestranska književna probujenost v tej dobi ima tudi v pesniškem oziru zabeležiti nov napredek. Dočim so doslej izda-

jali le cerkvene pesni, med katerimi so se najbolj priljubile romarske pesni (1757—1775) Cirčničana Jakoba Repeža, svete pesni duhovnika Maksimilijana Redeskinija (1775)² in cerkvene pesni Jurija Japlja (1784), pokažejo se sedaj že pojavi posvetnega pesništva v umetnem stihotvorstvu (šestomer, distihon). Po Pohlinovem prizadevanju je zbral oče Janez Damascen, t. j. Trzičan Feliks Dev razne posvetne pesni ter jih izdal v treh zbirkah od leta 1779—1781. pod naslovom: „Skupspravljanje kranjskih pisanic od lepih umetnostij“. Te zbirke so prvič zato zanimive, ker so v našem slovstvu prva poskušnja, da so jeli z združenimi močmi gojiti posvetno pesništvo, in drugič, ker se nahajajo v njej prvenci Vodnikove muze. V Devovih „Pisanicah“ je pognalo tudi dramatsko pesništvo svoje prve kalí; saj nam podajajo libreto prve slovenske opere „Belin“, katero je uglasbil okoli leta 1780. kamniški učitelj in orgljavec Jakob Zupan.³ Temu početku sta sledili deset let pozneje veseli igri: „Županova Micika“ in „Veseli dan ali Matiček se ženi“, kateri je, prav v domačem duhu preloženi, spravil Anton Linhart v Ljubljani na oder slovenski.⁴

Za razvitek naše književnosti je pomenljivo tudi društvo: „Academia operosorum Labacensium — Ljubljanska teh delavnih modrina“, katero se je zanimalo za vedo in umetnost. Ustanovljeno že početkom osemnajstega veka, jelo je društvo kmalu hirati ter je popolnoma prenehalo, dokler ga niso Pohlin, Japelj in Kumerdej znova oživili leta 1781. Najbistrejši možje iste dobe so bili udje ljubljanske akademije. Njej na čelu je bil marljivi grof Janez Edling, vladni šolski poročevalec, ki je kakor Kumerdej deloval tudi na polju šolske in vzgojeslovne književnosti. Razun vede in umetnosti so se ozirali udje te družbe, ki je sicer le šest let skupno delovala, tudi na dejanske potrebe priprostega ljudstva. Med njimi je posebno zaslovel Anton Linhart (1756—1795), iz Radoljice doma. Ta je izdal zbirko nemških pesnij „Blumen aus Krain“ (1781), kjer se po stari slovenski narodni pesni opeva „Boj med vitezom Lambergarjem in Pegamom“; osobito pa se je proslavil po svoji nemško pisani kranjski zgodovini (v dveh delih 1788 in 1791), ki se gledé na razsodnost vrlo odlikuje od prejšnjih zgodovinskih del. Za domačo književnost si je s tem stekel zaslug, da je prvi spravil gori omenjeni igri v predelani obliki na oder, in da je za priprosto ljudstvo preložil knjigo „o kugi in bolezní goveje živine“ (1792).

Književno gibanje je bilo zadnje četrt osemnajstega veka prav živahno, toda žal, da se ni razvijalo v popolnoma pravem tiru. Ne poznavajoč prednikovih del, ali jih ošabno preziraje, kovali so tedanji književniki slovenščino v nenaravne sponse, sprva 185 Marko Pohlin, za njim pa skoro vsi njegovi vrstniki. Ne da bi bili slovnico posnemali iz jezika, silili so jezik v samovoljno izumljena pravila brez zdravih načel in brez vsake doslednosti ter so krpali besede po tujem kopitu. Spoznavši nedostatnost boho-ričice, skušali so tudi zboljšati in popolniti črkopis, a to jim 190 je izpodletelo, iskajočim svoj vzor v nemškem pravopisu. Glavni znak te dobe je njen nemčevalni značaj; vsi spisi imajo na sebi pečat tujega duha, ki jim je bil jedini voditelj v pisavi. Le Japelj in Kumerdej sta se proti koncu osemnajstega stoletja rešila teh nenaravnih, tujih spon.⁵

Proti tako samovoljnemu delovanju Marka Pohlina in njegovih vrstnikov se je hitro vzdignil glasen upor, in sicer, kar je jako znamljivo, najprej v sosednih slovenskih pokrajinah. Krepko in dejanski se mu je ustavljal prvi slovenski pisatelj na Koroškem, jezuit in misijonar Ožbald Gutsman (r. v Grabštajnu 200 1727, † v Celovcu 1790), v „Kristjanskih resnicah“ (1770), dodavši jim „Opombe o slovenskem in kranjskem pravopisu“, v katerih očitno pobija Pohlinove jezikoslovne novotarije. Gutsmanov jezik nam kaže koroško narečje ter se odlikuje po svoji čistoti in pravilnosti. Videč, da je Pohlinova slovnica napačna, spisal 205 je sam leta 1777. slovensko slovnico, ki je zlasti zaradi tega zanimiva, ker je Gutsman prvi v njej zaznamoval šestero v slovenščini rabljenih sklonov. Knjiga je bila jako pripravna, in njena vrednost se kaže tudi v tem, da je doživela šest izdaj. Vsakdanjim potrebam ustrežajoč, izdal je Gutsman „Evangelije in 210 branje“ (1780) ter sestavil velik nemško-slovenski rečnik leta 1789. To delo je najznamenitejše njegovo in še ima dandanes svojo vrednost, ker hrani v sebi natanko zabeležen jezikovni zaklad koroškega narečja.

Manj kakor Gutsman so nasprotovali Pohlinu štajerski pi- 215 satelji. Razun Žige Popoviča, ki je ostavil v rokopisu posebno razpravo o Pohlinovi slovnici, oglasil se je le Celjan Jožef Hasl proti kranjskemu jezikoslovcu v „Svetem postu“ (1770), kjer v predgovoru ponižno razkazuje, kako se loči od Pohlinskih pravopisnih pravil. Drugi štajerski pisatelji pa niso gledali na 220 nikak slovniški napredek, vsak le pišoč v okornem jeziku svojega

okraja; tako je na pr. France Gorjup spisal v jeziku celjske okolice svoje „Evangeljske nauke za vse nedelje in praznike“ (1770). Le Jurij Zelenko, župnik na Kalobju, ravnal se je po Pohlinu v svoji „Slovenski gramatiki“ (prva v domačem jeziku pisana slovnica 1791), kjer pa še skoro jezik bolj pači, kakor prednik njegov. Nekterim književnikom pa ni bilo toliko mari za pravilen jezik, kakor za gospodarske potrebe na kmetih. Dobro stran Pohlinovega delovanja sta tedaj posnemala Anton Breznik, duhovnik v Žalcu, ki je izdal „Večno pratiko o gospodarstvu“ (1789), in Janez Goličnik, rojen v Mozirju, kateri je priskrbel v slovenskem prevodu „Antona Janše Popolno poučenje za vse čebelarje“ (1792 v Celju).⁶

Najznamenitejša prikazen v tej dobi na Štajerskem pa je Leopold Volkmer (1741—1816), slavni pesnik Slovenskih goric, ki je prvi zlagal vesele slovenske posvetne pesni in basni ter jih dajal med ljudi. Rojen v Ljutomeru, služil je za duhovnika v Ptuju in v okraju njegovem. Ni bilo poštene veselice, kjer bi ne bil povsod priljubljeni pesnik Volkmer razveselil družbe s kratkočasno pesmico v prijazni domači govorici. Pesnikovati je najbrž začel že leta 1765., ko je postal duhovnik pri Sv. Ožbaldu blizu Ptuja, in zložil je na stotine cerkvenih in posvetnih pesnij, ezopskih basnij, deloma izvirnih, deloma po Gellertu, Gleimu in Lessingu posnetih. Razun tega je izdal pridige in krščanski nauk ter še zapustil marsikaj v rokopisu. Njegove pesni so polne lepih naukov in nedolžne šale ter so se tako priljubile, da jih ljudje po Slovenskih goricah še sedaj radi pojó.

V tej dobi se slovenski pisatelji niso posluževali skupnega književnega jezika in jednotne pisave. Vsak je rajši spisoval knjige v tistem jeziku, ktereга so govorili ljudje v njegovem okraju in ga tedaj najbolj umeli. Osobito ogerski Slovenci kraj Mure ob meji štajerski so pisali dosledno in popolnoma v svojem narečju. Zató pa je slovenščina prekmurskih književnikov prav lepa in čista, in njihova pisava se gledé na pravilnost odlikuje od drugih kranjskih in štajerskih pisateljev. Vrsto njihovih književnikov začenja Štefan Kūzmič, šurdanski župnik na Ogerskem, ki je izdal „Novi zakon“ za ogerske Slovence leta 1771. v Halli na Saksonskem (večkrat ponatisnjen, leta 1848. pomnožen s psalterjem [žoltarjem] Trpljana Šandorja). Pravopis je po ma-

djarskem jeziku uravnan, kakor pri kajkavskih pisateljih šestnaj- 260
stega in sedemnajstega stoletja, toda pisava je prav domača;
zlasti mu služijo deležniki na -vši in dovršni glagoli v sedanjiku
za prihodnji pomen, kakor v staroslovenščini. Vreden naslednik
mu je bil Miklavž Kūzmjč, Slovenec iz zapadne Ogerske, ki
je mnogo koristil s svojimi knjigami, kakor so na pr. abecednik, 265
razni molitveniki, sv. evangeliji in katekizmi (od l. 1780. naprej).

J. Sket.

35. Marko Pohlin.

a) Hvala o. Marku iz Pisanic. 1779.

Ta je meni peržgal leto luč 'nu lušt mi naredil,
Zvestu pošlušat', al tud' krajnske modrice pojó.
Ktir' si je vzel bil naprej, to krajnsko špraho ottrebit',
'Nu je od nje nam na dan krajnsko grammatiko dal.

5 Koker je zbrisan ta bil, k' je zneš pot z' labirinthá,

Kjer je klovčeč rezvil 'nu po niti vonšl,
Koker je kunštnu, stare dervesa take sturiti,
De s teh suhev verhov frišna mladika rase,

Ali plevevno nivo napravit', de rase pšenica,

10 De se sama respne inu se čista gosti:

Toku znajden je ta, k' je krajnske jezik tok vednu

Noveč pod regelce dijál 'nu ga rihteg učí.

De b' le skorej vondal kaj več od tega jezika,

De b' le oblubo končál, ktiro nam tukej daje. . . .

Janez Mihelič.

b) Iz predgovora k Malemu besedišču. 1782.

Le en odgovor je ta predgovor, s' katirem se otšem unem
koker en kratéus odgovoriti, katiri so že poprej, predn so te
bukve videli, veliko čez leta dikcionarijum, čez njega besede, čez
tehísteš zastopnost inu branje veliko govoriti imeli. Mene ni
tu govorjenje nekar v' ti narmajnsi reči ostrašelu. Le tolkajn 5
več je mene užgalu, moje delo naprejgnati.

Tem bukvam be bil znal enu naznanu ime: volnák dati,
v' katiremu 24 pajnov, polneh satovja, medú, voská, sterdú, za-
lôge, obnožne itdr., tu je tolkajn besedi, katire je krajnska če-
bela po abecedikarski versti skup znosila; al jest sem se rajši 10
enega znanega, od več drugeh goriuzetega imena: besediše,
bukve teh besedi prijel. Koker tudi res neč drugega niso. Al

kaj je na imenu ležeče? Kolkokrat nas je že ta perve list eneh bukuv fratal! Tu so teiste bukve, katire njih je že tolkajn toku 15 močnu, toku dolgu inu skorej brez usega upanja od cele dužele želelu. — Inu kaj? — Lè tu malu besediše? — Je li tu muje urednu, iz eno tako merveco vsega želne postreči? — Ha! Koku so pač spet visoke gorre le eno mišeko rodile!² — Zakaj ne tu veliku — enu popolnema besediše? — Zakaj? — Ja, zakaj nek 20 ne? — Zakaj se nise, lubè Krajnc, že zdavnej poprej doliusedl ter, koker be pihnel, en velik, en cel popolnema dikcionarijum spisal? To čast be bil tebi iz serca pervošil. — Inu mordej je že tudi merski edn od dvajstu lejt lesèm, kar smo začeli Krajnci latinske čerke špogati, začel, al kumej ABC spisal, se pak že tudi 25 naveličal ter use skupej na enkrat na kol obesel. Toku leže v miru do stireh dobre misle inu vole zakopane ter ostanejo za vselej en nagodne sad, en skazen porod, en jalov pajn. Mačeca je preslaba bla. Nekar ena mišeka ni iz tega hribca na dan prišla. . .

30 Al dosti besedi je, katireh merski edn na zastope, katireh ta desetè še nekol šlišal ni. Tu se meni malu reče. — Kedu je taiste, katir, deslih be meni en jezik, na vem koku dobru, znal, be meni vse besede svojega jezika zastopil inu povedati v stanu bil? Nej meni kmalu iz glave en Latinc pové, kaj se tu 35 reče: Literae adespotaee etc., ali en Nemc, kaj se prave: Brode-men, nippen etc. Ta večè dejl more jidti svoj orakel, svoje besediše poprašati. Toku je le, inu zategavolo so tudi te bukve med ludi dane, de be Krajnci imeli, kam be hodili teiste besede iskati, katire, kader njih bero ali šlišejo, na zastopejo. Use be- 40 sede so iz veliko mujo, koker use rože po gorri Hymettus, ali iz utisnened ali iz pisaneh bukuv skupzbrane. Skuz te erythace³ sem se jest oživel ter moje pajne bogatu napolnil.

Per usemu temu neč mejn vonder enem ene inu druge besede na dapadejo; al zakaj ne? — Ke krajnske niso — so 45 slovesam reči ukradene — so hrovaške, so koroške, so bezjaške, so — Kedu prave tu? — En Hrovat zares ne, ampak en tak, katir na zna nekar hrovašku, nekar krajnsku. O, kedurkol si kaj takega misle, tega prosem jest, kar narbel lepu morem, nej meni za naše krajnske dužele časti volo kaj več bulši krajnskehi 50 besedi pove; jest njih otšem v svojemu temu velikemu besedišu popraveti inu perstaveti.⁴

c) Iz predgovora k *Kratkočasnim ugankam*. 1788.

Kokú je poč tu, si bo merski êdn mislel, katiremu bodo lete bukuvce v' roke ali pred oçy prišle, koku je tu, de en ÷lovek je na tu zapadl, Krayncam take qvante (kakeršne so uganke inu ÷udne kunšte) pisati inu v' druku vonjiddi pustiti? — Na tako vižo, koker se meni zdy, be bil jest že kmalu s pervega konca 5 to pervo uganko, tvojo misl, lube moj perjatl, uganil. Al povej meni, moj lube, kaj otše tu poč tolkajn ÷udnega biti? — Tu je meni ena uganka, ÷ez katiro se ti ÷udi, katiro meni rezložil: de dadusehmal, ke so Kraynci že na merski ene reçy, koker nigdar poprej, zapadli, še nehçe na take reçy zapadl ni, katire so že v' 10 drugeh šprahah na ÷an inu med ludy dane ble, katire merski enemu, tudi med gmain pukam, ali za dolge čas si krajšati, ali med drušeno en smeh ali špas početi služejo, merski enega v' eni ali drugi reçi poduçe, njemu njegov tumpast um zbrusejo, pamet ubrišejo ter ÷loveka v' več reçeh bel vednega inu znajde- 15 nega delajo.

Kaj takega so v' stanu uganke inu ÷udne kunšte sturiti; dokler uganka ja drugega neç ni, koker ena zavytu povedana beseda, ali ÷udnu inu use drugaçi, koker je samu na sebi postav- 20 lenu prašanje, katiru se skuz eno zakryto pergliho zdej s' to, zdej iz unó reçjo naprejpernése inu, de be se rezložilu inu uganilu, gorida, çasi zatu, de be se kaj k pridnemu uku, çasi k zbrihtanju te pamete, çasi k potrebnemu rezveselenju tega serca iz ugank vonuzelu.

Te buqve so na kraynski zemli scer res kaj novega; al 25 uganke goridajati inu kunštne, umetne reçy špogati je že tudi na Kraynskemu ena stara navada. Nekedej so njih per mizi, na gosteh inu scer per dobri voli ali v' eni perjazni združbi goridajali, de so se pred kregam inu prepiram obvarovali ter per dobri voli inu perjaznosti obderžali. Toku se še tudi per se- 30 daneh çaseh namest klafanja ali oppravlanja per pošteneh ludeh gody. Torej so uganke od useh stanov, od antverhov, od ludy inu žival, od vseh stvary na nebu inu na zemli zložene.

d) *Popis kranjske dežele iz knjige: Kmetom za potrebo.*⁵ 1789.

Dolga je kraynska zemla 30, široka 25, po ravnemu pak obseže 214 □ mil, kjer 420.000 duš prebiva, od katireh njih v'

enemu lejtju okoli 13.890 pomerje; namest teh pak da Buh blizu 15.950 otrok na svejt. Po celi duželi se narajma 16 mejst, 22
 5 tergov, čez 200 gradov inu blizu 400 vasy. Kraynci so usi katholš; samu med Novemmejstam inu Metliko stanujejo eni starovirci, katiri veliku ojtrejši póste ked usi katholš deržę. Usi kraynsku ali slavęnsku govore; per gospóski pak se use po nemšku piše inu naprejnóse. Cela dužela je is gorrame, ked is eno ke-
 10 teno skupsklenena.

Dosti s' teh hribov je scer is ludmy ali gojzdmy prevideneh, al dosti njuh je tudi pusteh inu goleh, na katireh se sneg inu led celu lejtju na staja. Krás je skorej use ena peč . . . Ta narvikše gorra je Terhlov, 1399 seženov od narnižejseh tla gori
 15 visok, ter čez te druge ked en oče čez svoje otroke po celi duželi gleda; po dolini ležę cele pečy, katire so se od te terhle gorre odtergale inu dolizvalile, koker de be se bli kedej gorjaki⁶ is njeme lučali bli. Po drugeh gorrah se čudne duple znajdejo, kjer dovji golobi mladiče vale. Skuz uno v' Postojni se zna čez
 20 2 mile notri hoditi inu čuda te nature v' trebuhu te gorre gledati. Med gorrame stoję po deželi 4 jezera: Wlędsku, Wohinsku, Čepešku inu ta narčudnejše Cirknesku . . . Neč mejn pak, deslih je tolkajn inu toku čudneh vodã po duželi, tok vonder po eneh krajeh vode nimajo; ali dobra ni . . . Cele dale se
 25 narajmajo, kjer drugega ked bičovje ali máh na rase, po katireh krave okoli lazejo, koker te kumerne krave krayla Faraona, gnoj restresajo inu lačnejše domu pridejo, koker so na pašo šle . . . Od sadja ima dužela use sorte . . . Vinu se prav dobru inu obilnu ima. Marven je tu narzdravše. Čebele znajo Kraynci
 30 toku dobru glajštati, de druge v' temu učę. Kader ersje po planinah cvede, dado ti is dolin svoje čebele kjekej; inu kader ajda inu goršica cvedó, dadó uni svoje na rejo lesem na ravnu doli. Tu je lepú, kader se ludji inu cele vasy ali soseske toku perjaznu med sabo zastopejo. Merski en zastopne čebelâr si per
 35 svojeh čebelah enu lejtju po 100 do 200 rajnš perdoby. Dovje inu povodne živali, tudi morske ribe se pousod po duželi lovę; zlasti pak cipe, žerjavi inu tiči use sorte. Ta narveče šac pak brez usega cvibla je živu srebru, železu, jeklu, kar se po duželi kople inu večdejl izdelanu iz dužele pošila. Toku je tudi is pov-
 40 hoveme kožecame dobra kopčya na ptuje kraje. V' duželi se znajde 7 fabrek: 672 hkavskeh stolov, katiri usaku lejtju za 400.000 fl. platna sturę; 56 kladuvov ali fužin, katire lejtne dan

20.897 centov železa pokujejo; le sameh žeblov bo vsaku lejtú skorej za 200.000 fl. prodaneh. Sol dobę Kraynci iz morja. Al deslih vse te rečy kraynska zemla ima, tok se vonder zavle 45
Tersta inu množece teh ludy sama preživeti na móre.

36. Jurij Japelj.

a) Veliki katekizem. 1779.

Častitka presvetli cesarici.

Presvetla samoblastnica! Premilostлива gospa, gospa! Sédai so enkrat naše goréče žele spólnene. Otroci so kruha prossili, inu nikoger ny bilú, de bi ga njim enaku rěz-lomil. Mera inu viža je bila ravnú taku mnoga, kokèr dužele, kir se je delil. Oni, cessarska svetlost, so skuzi Njih materno 5
skerb po timu, kir so keršanskim starišam té narmodreiši postave v' obylnosti vsih potreb dodelili, tudí Njih otročiče po célimu krajlestvu k' eni mizi vkup spravili, kir se jim le ene sorte krúh, ta kruh namreč tiga po vsih podložnih duželah enakiga keršanskiga navuka lómi. 10

Prau tedai spoštujemo v' Njih tó narvikši bessédnico té cérkve, kir Oni ta navuk taiste tim malim takú rekoč z' mlekam perpravio. Inu zategavolo samú sim Njih narvikšim nevmerjočimu imenu leté na slavénski jezik prenessene bukve perpissati želil, de bi moje hvaležnu sercé za leto neizmerjeno dobroto 15
očitnu na znanje dal inu to milostlivo rokó té narbolši matere tudí Slavéncam pokazal, katéra za njih otroke taku lubeznivu skerby. V letó narvikši materno, cessarsko skerb inu milost se jest inu moje célu keršansku kardelu ponižnu perporočim. Cesarska, krajleva svetlost Njih narpokórniši Karl, lublanski škoff.¹ 20

b) Zbrane molitve. 1786.

Psalm Miserere.

1. Vsmili se čez me iz dobróte tvoje
Inu izbríši doli pregrehe moje,
Večni Bóg! Pèr tebi, kateri zajde,
Vsmilenje najde.

2. Vtopi me globoku v' tih gnad potóke,
De ne pridem spet hudobiam v' róke,
Ampak, vús od gób nótranjih očíšen,
Tebe le yšem.
3. Pole, moji grehi so men' preznani,
De bi myr okusil pèr moji rani,
Oni men' prite v' vsakidanjim djanju,
V' nočnimu spanju.
4. Le čez te, narvikši, sim jest pregrešil
In' po krivim pót te pravice zgrešil:
Zdaj pred tvojo jezo ny več obstati,
Kam čem bežati?
5. Kar si ti oznanil, je vse rèsnica,
Tvoja sodba ny kakòr zgol pravica,
Ti premagaš te, kir se čjo vlotiti
Tebe soditi.
6. Jest sim zgol pregreha 'nu zgol gnusoba,
Mój život ny druž'ga kéd zgol gniloba,
V' grehíh me je mati precj znosila,
V' grehíh rodila.
7. Ti rèsnico lubiš 'nu vejst pošteno,
Ti dajéš modróst 'nu glavò vučeno,
Vuči me skrivnosti, modrósti tvoje,
Vupanje moje!
8. Vmy me s' hysópam ter vse próč odperi
In' od mene greh milostvu poberi,
Ti me bòš še bòl kakòr sneg pobejčil,
Čístost dodejčil.
9. Naj vušesa moje vesele slišjo,
Naj od gnade tvoje obilnost vidio,
Zdajci bódo z' reve kosty vstajale,
Poskakuvale.
10. Sam si ti, o stvarnik, sèrce očisti
In' ponovi v' meni cèlú obysti,
De tó pravo pót stanovitnu pójdem,
Dòkler te dójdem.
11. Od obličja tvojga me próč ne ženi
In' duhá presvet'ga ne vzàmi meni,
Brez njegóve gnade ga ny pošten'ga
V' svejti oben'ga.

12. Naj se spet vesele nazaj poverne,
Kadar reva v' žalost serce prebèrne,
Naj oprè, Bóg, tvoja mogóčna roka
Tvojga otroka.
13. Grešnikam bóm tvoje stèze pokazal,
Če jih bós še z' zgórno močjó pomazal,
Tak' se bódo h' tebi nazaj podali,
Brumnu ravnali.
14. Reši me, o Bóg, od vojská tih mojih,
Ker si ta tróšt in' pomočnik tih tvojih,
Potle bó mój jezik častil resnice
Tvoje pravice.
15. Odpri moje žnable, de čast pojejo
Inu moje vusta to móč slovejo,
S' k'tero si ti mene, Gospód, operal,
Gnado pogmeral.
16. Jest bi bil vže ófre, Gospód, pèrnesèl,
Inu króg altarjov dary obesil;
Al na ófrih nimaš, ker ny poštenja,
Dopadajenja.
17. Le samú serce, od solzá boleče,
Je pred tabo, Bóg, vselej dopadeče,
Ti ponižne serca ne bós odvèrgèl,
Mene zavèrgèl.²

c) Pridige za vse nedelje. I. del. 1794.

O delu.

Letè so tè očitne znamenja, moji lubi poslušavci, inu ta strašna móč tèiste kletve, katèro je Bóg po Adamovim grèhi čez zemljo izrèkál. Inu zarèss, kaj je bila ta zemla po letèj kletvi družiga, kakór enu gledališe človeških nadlóg, katère ena za drugo od stu lejt do stu lejt, ja od lejta do lejta nastópio? Ena skopa, 5 lakomna zemla, katèra ne dá sadù, kakór še le po velikim deli, inu še tačas ne rada; ena zemla tè žalosti inu grenkósti, katèra tèrnje rody, ne samú tèm, katèri jo obdelujejo z' pótam svojga obraza, ampak tudi vsim grèšnikam, katèri na njej prebivajo.

Inu de je tèmú takú, lubi farmani, taku najdemo my letó 10 tèrnje pòvsòd, v' karkoli za en stan nass je božja previdnost postavila; antverharji ga najdejo v' svojim antverhi, kupci v' svojih kupčiah, hišni očetje v' svojim gospodarstvi, žolnerji na

vojski inu med orožjam, sodniki v študiranji tēh postav, duhovni
 15 pastirji v svoji duhovski službi, ti veliki v svojim gospostvi, ti
 bogati v svojim blagi. Taku premislite samy vse stany inu za-
 čnite od cessarja noter do tiga narmajjšiga podložniga inu po-
 vejte eno samo službo, en stan, katēri bi ne imel svojo mujo,
 svojo težavo, svoje zupernosti, svoje sitnosti, ali veliku več tav-
 20 žent rečy, katere trudio, žalio, martrajo inu more.

Postavim v' kupčiji, koliku nepokoja inu tērpljenja, koliku
 pōtov inu rajž, po noči, po dnevi, v' mrazi inu vročini? Na
 vojski, koliku se more prestati? Vročina, mraz, deževje, lakota,
 žeja, zlasti nevarnost tiga življenja na tavžent viž.

25 Leti stanóvi potle, katēri se nam ból pokójni ali majn nad-
 ležni zdē, postavim eniga bessēdnika, eniga sodnika, katērim je
 pravica izročena, eniga duhovniga, katēri more za vuk inu izve-
 ličanje tēh duš skerbeti, tiga vikšiga svētvavca per krajlih, katēri
 more čele dežele regirati, koliku težav morejo na duši inu na
 30 telēssi prestati? Koliku morejo znati inu vejdit, koliku buku pre-
 brati, koliku zupernost inu zaderikastih rečy poravnati, koliku
 nočy prečuti? Koliku čudnih glav morejo zglihati inu vkupej
 spraviti, v' koliku rečeh se na pomin imēti? Koliku mislam, ko-
 liku tadlam inu očitánju so podverženi? Verjamite mi, lubi far-
 35 mani, če je vėkši služba, vėkši tērnje ima okuli sebe, inu kdór
 hōče svojo dolžnóst natankú spolniti, tá nam zna narbōl resnico
 od tēga spričati. Ga ny morebiti eniga, de bi v'čassi svojo službo
 težej ne najdel, kakór je tá eniga delovca ali najemnika, katēri
 težo tiga dnēva inu vročine nōssi. Ja tudi krajli čutio leto tērnje,
 40 katēru v' njih krajlėvih hišah inu cělú na thróni raste. Salomon,
 z' vso častjó obdán inu sit vessela inu bogastva, ne najde povsod
 družiga, kakór mujo, tērpljenje inu žalost tiga sērcá.

37. Blaž Kumerdej in Jurij Japelj.

a) **Bralne vadbe za ljudske šole.** 1778. 1796.

Skrivalec.

Hehlemann ni sam kradel, al tatjé so per njemu vkupej
 01 prišli, inu kir je on vol (Bier) točil, toku so zacerali per njemu
 veliku iz predajanja tiga vkradeniga izkuplenih dnarjov. Tudi
 je Hehlemann za tatje to vkradenu predajal. Zadnič se je ta
 5 tatinška zvéza vjéla, inu Hehlemanni od njih óvajen (angegeben),

kateri tedej z' njimi vkupej je postrafan bil. Aku bi ne bil en skrivavec, toku bi tudi ne bilu eniga kradlivca. Kateri vidi kradsti, ta se njima nazajderžati vendati (muss sich nicht scheuen, es anzugeben). Kateri vej, de on kej vkrađeniga kupi, ta je en pomagavec teh tatov. 10

b) Sv. pismo novega zakona.² 1784.

Lukež X. 30—36.

* En človek je od Jeruzalema v' Jeriho doli šal inu je med razbójnikè padèl, kateri so ga tudi slejklj¹ inu ranili, tèr so šli proč inu so ga na pol mèrtviga pustili. Pèrmerilu se je pak, de je en far po teisti pòti doli šal, inu kadar je on njega vidil, je mèm^u šal. Ravnu taku tudi en levit, kadar je bil na tá kraj 5 prišal inu je njega vidil, je mèm^u šal. En popótni Samaritán pak je prišal do njega, inu kadar ga je vidil, se je on njemu v' sèrce vsmilil. Inu on je pèrstópil inu je njegovè rane obežal inu je nòtèr vlyl ólja inu vina, inu ga je vzdignil na svojo živino, ga je pelal v' oštario inu ga je oskèrbel. Inu ta drugi dan je on dva dènarja 10 vùn vzèl inu jih je dal oštèrju inu je djal: Imaj skèrb za njega, inu kar bós koli čez letó več vùn dal, bóm jest, kadar nazaj pójdem, tebi povèrnil.

c) Sv. pismo starega zakona. I. zvezek. 1791.

Iz drugih Mojzesovih bukev, 1—5.

Pójmo Gospodu, zakaj on se je sloveč inu častiliv skazal, kojna inu jezdica je v morje vergel. Gospod je moja moč inu moja hvaležna pejssem, zakaj on je moj odrešenik postal. On je moj Bog, njega hočem jest visoku častiti; on je Bog mojga očeta, inu njega hočem jest povzdigniti. Gospod je kakor en vojšak, 5 njegovu ime je ta vsigamogočni. Pharaonove vozove inu njegovo vojsko je on v morje vergel, njegovi nargorši poglavarji so v Ru-dečim morji potonili. Brezni so jih pokrili, inu ony so k dnu šli kakor kamen.

38. Ožbald Gutsman.

a) Kristjanske resnice. 1770.

1. Predgovor.

Več reči je meni priedprišlu, katire so mene na tu perpravile, da sim lete bukve pod vtisk dau. 1. Je skori enu cielu po-

menkanje slovenjih takeh buku, v' katireh bi te jimenitneise božje resnice obiuneiši bile rezložene. Od tega je prišlu enu veliku 5 pruti meni inu drugem na znanje danu želenje visokuvredneh gospudou duhounikou, katiri bi radi takešne reči skuz vtisk na svetlobo dane imeli. 2. Je mene nagnalu to vupanje, da kristianske resnice ali duhouni vuki, na tako vižo kaker v' letih bukveh priednošeni, ne bodejo brez duhounega prida, aku se 10 bojo od duhouneh pastirjou na njih podveržene oučice narau-nali, ali pak tudi od pobožneh kristianou posebnu brali. Samā skusnoba inu večbartna spoznanost nam očitnu skaže, da h' pravei pokuri, k' staunemu pobulšanju inu k' večei kristianskei popounosti veliku pomaga inu zamore, kader en kristian te ji- 15 menitneise inu oistreise vuke večne resnice v' enem ali drugem času zašliši obiuneiši po redi priednositi. Sicer će naprei se bode vidilu, da ta muja, z' katiro se takešne reči na svetlobo vpravijo, je dobru gorvzeta, vupamo še lepše inu pridneise vcirkoune go-vore vtisnjene zadobiti. Sedai želim, da sai letu delce seže h' 20 povečanju časti božje inu k' duhounemu pridu tega bližnega.

2. O ljubezni proti bližnjemu.

Kateri nam to lubezen pruti bližnemu taku močnu perpo-roči inu gornesse, te sam Kristus Jezus nass prave viže vuči, na katire se leta njegova zapoved zna vriednu dopouniti. On je enemu vučeniku te postave, kiri je ga vprašau, taku odgovorij; 5 „Ti imaš tvoiga bližnega lubiti, kaker sam sebe.“ Matth. 22. Na tako vižo da ti, o kristian, to zapoved od lubezni pruti bližnemu dopouniš, imaš ti enkatire reči opustiti, enkatire storiti. Zavolo teh reči, katire se imajo vunpustiti, opomene te stari Tobiaž svoiga sina z' temi besiedami: „Karkoli ti ne očeš, da bi se tebi 10 od koga drugega storilu, tega se tudi vari, da ti komu drugemu kai ne storiš.“ Tob. 4. Zavolo tega, kar se iz lubezni svoimu bližnemu ima skazati, sam Kristus taku vuči: „Vse, karkoli očete, da vam ludi storijo, tu tudi vi njim storite.“ Matth. 7. Inu za resnico, kateri se varje tu svoimu bližnemu storiti, kar on sam 15 ne oče, da bi kdu drugi njemu sturiu, inu kateri tu skaže bliž-nemu, kar on želi, da bi ti drugi njemu skazali, te to postavo te lubezni dopouni. Ampak leta božja zapoved se čez cielega človeka stegne; ona seže na znoternu inu zvunanu človešku djanje, na pamet inu volo, na počutke inu na telesne dele; skuz 20 vse tu inu z' tem vsem bližnega lubiti zapovie. Zatorei, kir ti

ne očeš, da bi drugi ludi od tebe hude ali krive sodbe imeli, se ti tudi mureš varovati, da ne bodeš bližnega krivu inu prevzetnu sodiu. Kir ti želiš inu rad vidiš, da ti drugi od tebe eno dobro namieno deržijo, imaš ti tudi sam per sebi od drugeh vriednu štimanje obderžati. Tebi ne dopade, kader drugi ludi imajo na 25 te eno hudo, souražno, nevošljivo volo; tebi pak je dopadljivu, kader ti drugi imajo pruti tebi enu dobru serce inu z' tebo dobru mienijo. Taku tai mureš se ti tudi pruti drugem zaderžati inu nikar hudo volo na koga imeti. Tebi zamerzi, če bi kdu od tebe hudu, nepoštenu govoriu, če bi tebe pred drugemi na sramoto 30 postaviu, če bi tebe z' oistremi inu zaničlivemi besiedami dražiu. Zalu se ti tudi imaš varovati, da komu drugemu kai takega ne zadeneš. Tebi dopade, kader šlišiš, da tvoi bližni od tebe dobru govori, kader tebi kai hvale, časti ali drugega dobrega perpravi. Raunu se spodubi, da ti po takešnei viži se pruti bližnemu za- 35 deržiš. Tebi hudu inu tešku dije, kader od tega ali hunega človeka ena škoda, ena težava se tebi napravi. Al pak ti nisi enemu drugemu eno li tako nadlugo narediu? Al nisi tvoimu bližnemu eno perpomuč odpovedau inu odtajiu, katiro je on od tebe želiu, inu katiro bi ti njemu lohku mogu skazati? Al nisi tvoiga so- 40 seda ali tovarha le z' oistremi besiedami preč odgnau, kateri je tebe za kai prosiu? — O, če bi ti na leto vižo sam sebe otu sprašati, kaku velikubarti bi se ti doužen znašu, da si to zapoved kristianske lubezni prelomiu! Ampak naprei imaš skerblivejši spomeniti na to dvoino zlastno douznust te lubezni, namreč, da 45 ti tudi drugem storiš, kar očeš, da ti drugi tebi storiijo, inu da tem drugem ne storiš, kar ne očeš, da bi se tebi od drugeh sturilu.¹

b) Evangelije in branje. 1780.

Lukež XXIV. 13—35.

V' teistem časi sta dva iz Jezusovih jogrou teisti den šla v' en terg, te je biu od Jeruzalema šiestred tekouneh potou deleč, z' jimenam Emmaus. Inu ona sta se med sebo pogovarjala od vseh teisteh reči, katire so se godile. Inu permerilu se je, kader sta taku vkup pounala inu se sprašovala, se je Jezus k' njima 5 perbližau inu je z' njima šeu. Njih oči pak so bile zaderžane, da ga nista spoznala. On je pak rekeu k' njima: „Kai so ti za eni pogovori, katire po poti gredejoča med sebe deržita inu sta žalostna?“ Inu eden, katiremu je bilu jime Kleofas, je njemu

10 odgovoriu inu je rekeu k' njemu: „Al si ti sam en ptuji v' Jeruzalemi inu nisi zvedeu, kai se je te dni notre godilu?“ H' katirem je on rekeu: „Kai takega?“ Inu ona sta djala: „Od Jezusa Nacarenskega, katiri je biu en prerok, mogočen v' djanji inu besiedi pred Bogam inu vsemi ludmi; inu kaku so njega naši viši
15 farji inu oblastniki izdali k' obsojenju te smerti inu so ga križali. Mi pak smo vupanje imeli, da bi on imeu Izraela odriešiti. Inu čez vse tu je doness te tretki den, da se je tu godilu. Nass so pak tudi prestrašile ene žene teh našeh, katire so zguda bile per pokopališi inu niso našle njegovega telesa. Te so prišle inu
20 pravijo, da so tudi en perkazen teh angelou vidile, katiri pravijo, da on živi. Inu eni iz našeh so totai šli h' pokopališu inu so taku našli, kaker so žene pravile, ali njega niso našli.* Inu on je k' njima djau: „O neumna inu kesna v' serci k' veruvanju vsega tega, kar so preroki govorili. Al ni mureu Kristus terpeti inu
25 taku v' svojo čast noter jiti? Inu on je začeu od Moizesa inu vseh prerokou, inu je njima vse pisme izlagau, katire so od njega govorile. Inu oni so blizu prišli h' tergu, v' katiri so hodili. Inu on se je deržau, kaker da bi oteu dele jiti. Inu ona sta njega permurala inu djala: „Ostani per nass, kir se že mračí inu
30 den se je nagniu.* Inu on je ž' njima noter šeu. Inu pergodilu se je, kader je ž' njima per mizi sedeu, je vzeu kruh, ga je posvetiu inu rezlomiu inu ga je njima podau. Inu njih oči so se odperle, inu sta njega spoznala, inu on je zgeniu spred njih oči. Inu ona sta med sebo djala: „Al ni nainu serce v' nama
35 goreču bilu, kader je on nama na poti govoriu inu je nama pisme rezkladau?“ Inu ona sta vstala v' teistei vuri, sta se spet v' Jeruzalem povernila inu sta našla te ednaist vkup zbrane inu te, katiri so per njih bili, katiri so djali: „Gospud je resničnu gorvstau inu se je Šimanu perkazau.“ Inu ona sta njim po redi
40 pravila, kai se je bilu na poti zgodilu, inu kaku je on biu od njih spoznan v' tem, ker je kruh rezlomiu.

c) Pregovori in reki iz slovarja.² 1789.

4 Naiskaka bukva k' svoimu koncu topar da. — Tatouna mati ne vmerje. — Muha, katera perleti, huiši pikni. — Kropliva tudi mladica zje. — Jez viem, kam pess nogo moli. — Visoki gospudi, visoki obeti. — Vela, kamer serce pela. — Ta perva obriest gre
5 za duri siest. — Tudi mladenč starjake sodi. — Vsaki ima svoje

p. 82. 2. t. 1. Invidovnik se gre v mojniki.

lise. — Bodi tebi besieda mož. — On bi rad leteu, ampak še perje ni zrediu. — Velik ropotic, pak malu mele. — Veči slava, kaker krava. — Nišir ne vie, kai mu je Bug odrediu, namieniu. — Lepota vpravi v sramota, liepa je sliepa, veša se na luči zasmodi. — Černa krava ima sai bielu mlieku. — Koliker ludi, 10 toliku čudi. — Kader hudič je biu boun, je biu brumnosti vess poun; kumei je on zdrau postau, je kak' prei hudič ostau. — Taku trebi, kaker tern v peti. — Od hiše kaplive, od žene svadlive rieši nas! — Kar gospoda stori krivu, kmeti plačat' murjo živu. — Enemu kožo vkrasti, hunemu črieule vbogajime dati. — Zna od 15 jelove koze mlieku dobiti. — Mlin mele, kar mu naspe. — Motika kmeta inu krala v eno jamo spraula. — Brez muje se čreul ne obu je. — Štimaneiši so novine, kaker starine. — Bug že vie, kirei kozi rug odtrupi. — Vigredni snežiči so žitni voučiči. — Čič je nič, delavec je hlebavec. — Vse mačke so po noči černe. — Kar sviet 20 ima zdai pokritu, bo čez malu vsem očit. — Bi ne biu skrivavec, bi ne biu kradlovec. — Ni planine brez doline. — Kaker si posteleš, taku boš ležau. — Keda vrana vrano piple? — Liepe besiede stezde inu pote potrieblajo. — Zguda počne žgati, kar kopriva oče ostati. — Človek kaže v' mladusti, kai oče biti v' starusti. — 25 Dobre vole mošne kole. — Baba gobe ženje; dedej sterže korenje; sin použe striela; hči puše diela (müssige Leute). — Krava per gobci mouze. — En pianc se preberne, kader se prekucni. — Kar sprosiš, z' miram nosiš. — On bo bogat, kaker pes rogat. — Bo plačau, kaker vrabel proso. — On ne bo k' sodnemu dnu 30 trobiu. — Telku pomaga zlahta, koliku stara plahta. — Kir se lohku roti, resnice ni. — Kader naibol jigra teče, njei obernit imaš pleče.

39. Jožef Hasl.

Predgovor k Svetemu postu.¹ 1770.

Kir sem jest z' drugimi grešnikami red k' britkusti Kristusoviga terplenja veliku perstavil, se je ja spodobilo, de bi tudi nekej k' njega časti sturil. Zatorej sim jest na prošnjo enih brumnih inu bogaboječih duš lete bukvice iz latinskiga na kraynsku prepisal, v' katerih bukvicah se celu Kristusovu terplenje na eno 5 kratko inu skupej sylnu lepo vižo režloženu najde.

Letu moje prepisanje scer ni na vejim koku popolnoma inu lepu; zakaj prvič je že vselej ena velika težava, bukve iz

eniga v' ta drugi, susebnu pak v' kraynski jezik prestaviti. K' dru-
 10 gimu se pak jest še nisim skuz letu pol četertu lejtú mojga pri-
 digarstva v' Lublani toku popolnoma na kraynsko besedo navadil,
 de bi meni na leti veliku na mankalu; ali na eno tako vižo sim
 jest vender lete bukvice na kraynsku prepisal, de bo vsakteri
 lohku zastopil, kaj kje očem reči.

15 Za prestavljanje so meni ble une latinske bukvice dane, ka-
 tere so v' timu ogerskimu mejstu, Tyrnav z' imenam, tu lejtú
 1735. na svitlobo peršle. Lete bukvice tedej sim jest zvestu iz
 latinskiga v' kraynski jezik prestavil, ter večidejl le po zastop-
 nosti, malu po besedi.

20 Tu prestavljanje letih že večkrat spomnenih bukvic sim jest
 po taki viži tiga govorjenja rovnal, kakeršne viže sim se sam iz
 branja vsake sorte kraynskih bukov navučil.

Kjer sim vejdl za dobre kraynske besede, katere se lohku
 zastopijo, tamkej se nisim poslužil z' enimi skazenimi, od Nemcov
 25 na posodo vzetimi besedami; kjer so pak meni zmancale dobre
 kraynske besede, katere bi se lohku zastopile, tamkej sim rajš
 otel postaviti te že navadne nemške, koker pak ene nove kraynske
 besede, katere bi blu tešku, al bi celu na blu mogoče zastopiti.
 V' enih mestah sim jest obedujo, to mejn inu to več znano be-
 30 sedo, eno za to drugo naprejpernesl.

Kar tu provpisanje antiče, sim se jest večidejl te stare na-
 vade deržal, ne scer, kir bi jest tu staru provpisanje toliku štimal,
 35 ampak zavol tiga, kir se še ludji narveč na tu zastopijo.

Tu kratku *s* sim od tiga dolgiga *f* inu ta dva čerka ali
 35 pukštaba *sh* sim skerbnu od unih dveh *fh* rezložil, brez kateriga
 rezložka kratku nikar ni mogoče kraynske bukve prov brati, de
 na rečem zastopiti. Tu kratku *s* koker tudi *sh* je treba mehku,
 tu dolgu *f* pak inu *fh* je treba ojstru izreči: sad, shala, fad,
 fhala. Skor en ravnu taki rezložek se tudi ima med *s* inu *sh*
 40 delati: zagam, zhakam.

Dostikrat sim po stari navadi *l* pisal, kjer je treba *u* izreči,
 koker: dolshan, sim fturil, fylnu.

Kader se *u* inu *i* v' govorjenju požre, toku de se per izre-
 čenju malu, al skor celu na šliši, takrat sim le *v* inu *j* postavil:
 45 vreme, tvoj, vžgati, jest nekej vejm.

Kjer se kej na izreče celu koker *e*, pak tudi ne celu koker
i, tamkej sim po stari navadi *i* pisal, postavim: en brumni, ne
 pak: en brumne človk. Glihi viži sim *u* postavil, kjer se nekej na

pol koker *o*, na pol pak tudi koker *u* izreče, postavim: tu mejstu, ne: to mesto. Inu v' timu sim tudi z' timi starimi kraynskimi 50 pisavcami potegnil.³

U' vkupejzloženih besedah sim dostikrat namest *ne na* pisal; toku sim namest *nemorem namorem* postavil.

Skor v' nobenih prov kraynskikh besedah nisim dva čerka od ene sorte precej eniga za tim drugim postavil; toku nisim 55 pisal: ona je *da/la*, ampak le: ona je *da/ā*. Inu tu sim se od enih kraynskikh pisavcov navučil, kateri toku vuče, de si lih sami dergač pišejo.

Nad enimi besedami sim tu znamenje ' postavil, inu tu pomeni, de je tam doli kakeršen čerk venispušen, postavim: h' go- 60 spudu, k' Bogu, v' hiši, v' cirkov, z' vustami.

Druge znamenja, koker ' inu ', nisim špogal, tudi ne per koncu teh besedy; toku nisim neč zaznaminjal te samuglasne čerke *a, e, o, u*, kjer kakeršno besedo dokončajo, postavim: serca, govore, gredo, sadu. Kateri je na Kraynskimu rojen, al se vsaj 65 na kraynsko besedo zastopi, ta že vej, koku se kej ima v' govorenju, al se ima hitru, al pak počasnu, al se ima z' več odper-timi, ali pak z' nikoliku zatisnenimi vustami izreči. Per tim pak vsi Kraynci besede na eno enako vižo na izreko, eden tu potegne, kar ta drugi pokrajša. Čez vse letu sim že jest tudi večkrat šlišal, 70 de veliku takih znamenjov branje na stury ložej, ampak le težej.

V' čas sim iz ene gole navade, al tudi iz ene zmote *y* pisal, kjer bi na blu treba, ja kjer drugi kraynski pisavci *i* postavijo; toku sim dostikrat brez vse potrebe, ja čez drugih pisavcov navado pisal: te pomočy, Bogu k' časty, v' ti rečy, inu kar je več 75 takiga. Sicer sim se v' provpisanju večidejl, de lih ne celu, po unih starih evangelskih bukvh vižal inu rovnal, katere so ble v' timu lejtju 1754. v' Lublani vtisnene.

Letu zamirkovanje sim otel naprejpostaviti, de bi vsakteri lete bukvice ložej bral. Tu pak še tudi ima en sledni vejediti, 80 de lete duhovne bukvice niso samu za ta sveti štirideset-danski post, one so tudi za vse nedele, za vse petke, za vsaki dan, ja za vselej dobre, kaderkol človk čas ima njej brati.

Posluži se, kirkol letu moje pismu bereš, posluži se z' letim mojim delam Bogu k' časty, tvoji duši k' izveličanju. Na vzemi 85 meni za zlo, če sim se kje al v' besedi, al pak v' provpisnosti zalejtet. Misli, de jest nisim noben vučenik tiga kraynskiga jezika, ja de nisim enkrat en rojeni Kraync, ampak le en Slovené

iz celanskiga mejsta na Štajerskimu, kir sim se zgul iz lubezni
 90 pruti Bogu inu pruti mojimu bližnimu tu, kar znam, navučil ter
 se še vseskuzi več inu več vučim kraynsku pisati inu govoriti.
 Tvoj, moj lubeznivi brave, navredni služabnik Jožeph Hasl, iz to-
 varštva Jezusoviga.

40. Štefan Küzmič. *protestant*

Novi zakon.¹ 1771.

1. Iz predgovora.

Meo je i mà ešče gospodin Bog vsigdar kakti na ves člo-
 večanski, taki na ves slovenski národ vu etom svojo božansko
 skrb, da, liki je od Srejdnjega morja notri do Bejloga vso Dal-
 macio, Istrio, Slavonio, Boznio i Bulgáριο, horvački, kranjski,
 5 štajerski, vogrski, morski, česki, polski i moškovitánski orsag ž
 njim napuno, tak je i vsakšem toga naroda razločkom jeziki nike
 nadigno, kí so na svojo materno rejč, v šteroj so se poróðili,
 s. pismo obrnoli. Te drúge zdaj tà nihávši, zadosta nam bode,
 či se spomenémo s Krájncov i zdolnji Štajercov, ki so, kak ští-
 10 mamo, z našimi vogrskimi, vu Železnoj, Sala i Šomockoj stolici
 budučimi Sloveni vrét ostanki ovi Vandalušov, koteri so po Kri-
 stušovom rojstvi na pět stou (saeculo V.) z ete kralévčine vlaški
 i potom španjorski orság, odnut pa prejk morja v Afriko odpla-
 vali. Med tistimi je že v leti národjenoga Kristuša 1562. Primuš
 15 Truber, bože rejči vu Aurahi, kak se sam zove, sluga, novi zakon
 po krajnskom jeziki z glagolskimi piskmi ven dao. Na drúgo
 leto pa, tó je 1563., Dalmata Antoni, Števan Istrianski i Jūri
 Jurjavič dájo štampati znovič v tom jeziki v ednom tali štiri
 evandjeliste, v drúgom pa apoštolov djanje z listmi i s. Ivana
 20 oznanostjom vrét v Tibingi z glagolskimi in cyruliskimi piskmi,
 kak naši exemplárje kažejo, in 4to.² Po eti ide Dalmatina Jūri i
 cejlo biblio, to je staroga i novoga zakona vso pismo, obrně
 na štajerski jezik z velikim, kak pravi, trúdom i da jo ven
 štampati vu Wittebergi v 1584. leti z vlašкими ali si bojdi z
 25 deačkimi piskmi in folio. Hvale je vrejden i Francel Miháo,
 ka je vu Luzácii budučim Slovenom ali Vandalušom³ evandjeliom
 s. Mátaja i Marka 1670, s. Pavla k Rimlancom i Galátáncom list
 pa 1693. i potom cejli novi zakon 1706. darúvao v Budiši in Svo,
 koteroga so nasledūvali drúgi štirje modri vučitelje rejči bože vu

našem vrejmeni, i ven so dali vse stároga i novoga zákona knige 30
v leti 1728. vu Budiši in 4to.

Što de tak kráto našim med Múrom i Rábom prebivajoučim Slovenom tè s. bože knige na svoj jezik, po šterom samom li vu svoji prorokov i apoštolov písmaj gučečega Bogá razmijo, obračati, geto je i njim zapovidava gospodin Bog šteti, da je modre 35
včinijo na zveličanje po vóri vu Jezusi Kristuši; to pa ni s Truberovoga, ni Dalmatinovoga, ni Frencelovoga, niti znikakšega drúgoga obračanja (versio) čakati ne morejo. Ar tej naši vogrski Slovenov jezik od vsej drúgi dosta túhoga i sebi lastivnoga má, kakti i vu naprej zračúnani se veliki rázložek nahaja. Zato je 40
potrebno bilò takšemi človeki naprej stópiti, ki bi v etom delao Bógi na díko, a svojemi narodi pa na zveličanje. Liki je i gospodin Bog na to nadigno Števan Kúzmiča, šurdanskoga farara, ki je z grékoga poleg premóči i pomájanja dühà svétoga z velikom djedrnostjom na ete, kakšega šteš i čúješ, jezik cejli novi 45
zakon obrnjeni i stroškom vnogi vórni dúšíc ven zoštampani i tebi ravno tak za toga zroka, za šteroga volo ti je že pred tem toga od njega správljeni „Vóre krščánske krátki návuk“ i v Halli 1754. štampani, v roke dáni. . . .

2. Lukeš VI. 41. 42.

Ka pa glédaš tróho vu óki brata tvojega, a trám pa vu tvojem lastivnom óki ne vzemeš na pamet? Ali kakda moreš erci brati tvojemi: brat, niháj, naj vò vržem tróho, štera je vu óki tvojem; sám pa vu óki tvojem tramà ne vidiš. Skazlivec, vrži ven prvle trám z okà tvojega, i teda glédaj, da ven vržeš 5
tróho z okà brata tvojega.

3. Lukeš XXIV. 13—35.

Dva 'z njh sta šla vu onom dnévi v mesto, štero je šestdesét bižájov od Jeruzálema, komi je imè Emaus. I onedva sta si zgučávala med sehom od vsej tisti, štera so se zgoudila. I prigoudilo se je, gda bi si zgučávala i spítávala, i sám Jezuš, se približavši k njima, navkūp je šou ž njima. Očí njidva so pa zdržavane bilè, da bi ga ne poznala. Erčè pa njima: Kákše ričí so tou, štere prouti eden drúgomi mečeta hodéča, i sta žalostna? Odgovoréci pa eden, komi je imè Kleofás, erčè njemi: Tí si sám túhénc vu Jeruzálemi i ne znaš, štera so se zgoudila v njem v eti 5

10 dnévi? I erčé njim: Štera? Oneva sta pa erkla njemi: Od Je-
 zuša Názarenskoga, kí je bio prorocki mouž, zmožen vu deli i v
 rejči pred Bogom i vsejm lůstvom. Kakda so ga tà dáli vlád-
 nicke popovski i poglavnicke naši na soudbo te smerti, i ráspli
 so ga. Mí smo se pa vŭpali, kaj on bode, kí odkŭpi Izraela.
 15 Ali ze vsim etim ete je te trétji dén že dnes, kak so eta včinjena.
 Ali i žene nike z nás so nás sasile, štere so vgojldno rano pri
 grobi bilè. I geto so nej najšle tejlo njegovo, prišle so, govo-
 réče, ka so videjnje angjelov vidile, kí so pravili, ka on živè. I
 odíšli so niki onih, kí so z nami, k grobi, i najšli so tak, liki
 20 so i te žene povedale; njega so pa nej vidili. I on njim je erkao:
 Oh nespametni i vŭkoga srcà vŭrvati vsa, štera so pravili pro-
 rocke! Nej li je potreibno bilou tà trpeti Kristuši i ták notri idti
 vu diko svojo? I začnovši od Mojžeša i od vsej prorokou, ras-
 kládao je njim vsa ona písma, štera so od njega písana. I pri-
 25 bližavali so se k mesti, v štero so šli. I on se je držav, liki da
 bi dale šteo idti. I pripravlala sta ga, govoréča: Ostani z nami,
 ár je sunce že k večéri, i dén se je nagno. I notri je šou, da
 bi ž njima ostano. I zgoudilo se je, gda bi si doli seo ž njima,
 vzéo je krŭh, blagoslovo ga je, vlomo ga je i dáo ga je njima.
 30 Njidva očí so se pa oudprile, i poznala sta ga; i on se je nevi-
 douči napravo pred njima. I erkla sta eden drŭgomi: Nej je
 náj srcè gorelo vu nama, gda je nama gŭčao na pouti, i gda
 nama je raskládao písma? I gori stanovši vu onoj vŭri, povr-
 nola sta se u Jeruzálem, i najšla sta vkŭp spravlene ti edenájset,
 35 i ki so ž njimi bili, govoréči, kaj je gori stano gospoud za ístino
 i skázao se je Šímoni. I oneva sta prepovidávala, štera so se
 na pouti zgoudila, i kakda je spoznani od njidva vu lámánji
 krŭha.⁴

41. Leopold Volkmer.

a) Basni in pesni.¹

1. *Lipa ali slatka krčma.*

1. Pusti lipa, da zapoje
 Tvoj priatnik pesme svoje;
 Pesme so lubezni guč.
 Pevcu kerv, kak vsaki reče,
 V serčne kamre žgeča teče,
 Kak če v serce priti žuč.

2. Lipa, ti spiš celo zimo,
 Se ne giblaš, gda grem mimo:
 Krivec včasi te zbudi;
 Pa da žvengli se zglasio,
 Snežne muhe v te letio,
 Rečeš: Lipa, le še spi!

3. Kader pa mladletje pride,
Zimi rečeš, da odide,
Sonce sneg no led tali;
Kader krivca jug premaga
No oblake z megle žaga
No s toplotoi podredi;
4. Kader viže vsak' te svoje
Po leseh veselo poje,
Detel, kos no levica;
Kader doli na dvoriši
Se kokošji smeh zasliši,
Da na gnezdi jaiče 'ma;
5. Te si oči gor odpiráš
No toploto v' se požiraš,
Te se mertva gor zbudiš;
Či z oblakov rosa kaple,
Zemla spi je njene kaple,
Te od nje se podrediš.
6. Tota mati te nadaja,
S slatki meazgoi te napaja,
Piješ, kelko piti češ:
Sita berst skoz oka rivaš,
Z bersti cvet no listje šivaš
No košata to stojiš.
7. Slatki duh iz tvoje cvéti
Sopi no diši po sveti,
Vsa živad ga zasledi:
Muhe no posebno čele
Obletio te vesele,
K vsaki rečeš: Sedi, pi!
8. Pijejo, da so piane,
Neka celo noč ostane
V kerčmi, k domi pot ne zna.
Veter ali dež se vleje,
Vboga čela omedleje
No na lipi konec da.
9. Pavok sliši šomotanje,
On ne misli več na spanje,
Gre po noči niti prest.
Z niti mreže si napravi
No po lipi gor nastavi
Eno, dve, tri, tudi šest.
10. Čela sama na se zabi,
Verša njo za nogo zgrabi,
Mili glas s perotmi da.
Pavok, ker na lov je strega,
Hitro teče dol iz brega,
Z giftom vbuje voznika.
11. Lipa, či daš čeli piti,
Pavoki prereži niti,
Da ne najde v slaji smert;
Škoda je za vsako čelo,
Mi skoz njeno kunšno delo
'Mamo voisk no 'mamo stert.
12. Lipa, kaj sem tebi speja,
Sem iz moj'ga serca vzea,
Kader sem pod toboi sta.
Dugo let nam, lipa, rasi,
Naše čele srečno pasi:
Vsaka med nam piti da.

2. Sinica ali kaštigana prevzetnost.

1. Sinica na košati
Bukvi tam sedi
No dugi čas si krati
S svojimi vižami.
Zdaj pejti se navoli,
Zmekne bukovco
Iz veje no na stoli
Terdno kluva v njo.
2. En jastreb obletava
Boršte, da bi rad
Si froštukla priprava,
Kajti 'ma velk' glad;
- On sliši, da kdo kluka,
Misli: „Gdo si ti?“
Na bukvo dol poluka,
Vtūča zagledi.
3. „Pečenka si ti moja,“
Tak si mož guči,
„Kak bukevca je tvoja;
Ne sem sit, kak ti.“
Peroti vkup nabira,
K bukvi dol vstreli,
Pa goša mu zapira
Stezo k vtīčeki.

4. Sinica, v goši skrita,
Glasno se smeji:
„Si, jastreb, se nasita?
Sedi dol no spi!
Iz moj'ga perja stelo
Boš prav mehko 'mea,
Dopuna si si želo,
Kak si 'meti htea.“
5. Krez toti špot sinice
Jastreb se jezi,
On razpre perotnice,
Hitro odleti.
Siničji špot, kak kisl
Hren, mu stopi v nos,
Leteč na višo, misli,
Kak bo vtiči kos.
6. Ne danč od bukve verta
Oreh veverka,
Lupina je prederta,
Jedro jesti 'ma;
Ja, ja! pa orih smukne
Veverci spod nog,
Sinica se zasukne
Trikrat na okrog.
7. Zleti no orih zgrabi;
Jastreb vidi to,
Na njeni špot ne zabi,
Smert to njena bo.
Sedeč na velkem hrasti,
Z verha se spusti
No strašno s klunom hlasti,
Jeza v njem gori.
8. Sinico zgrabi, gnavi,
Terga no vmori,
„Zdaj, zdaj,* čemerno pravi,
„Zdaj se mi smeji;
Zdaj prišlo je na mojo,
Kak sem reka pred;
Sinica, meso tvojo
Gnes bo moja jed.“
9. Sinica k svoji škodi
Nas vuči čednost:
Brez straha ti ne bodi,
Misli na slabost.
Je kerj bia z nesreče
Rešen pervokrat,
Jaz bom, naj to ne reče,
Rešen vsakokrat.

3. Sivec ali srečna podložnost.

1. Ha! ha! en mladi žrebec herže,
Stoječ v sredini med koinmi,
Vse štiri bistro vuisak verže
No k drugim koinjom tam guči:
„V začetki, ja, nas je natura
Postavla proste sem na svet,
No človek bi se z nami gura?
Je on to smea od prvih let?
2. Predstārši naši so hodili,
Gde, gda no kak je kerj htea,
Zelene kerme so se vžili,
Njim toto je gdo branit smea?
Od njih nebeden ne je služa,
Nebeden ne naprežen-bia,
Nebeden vlača ali pluža,
Nebeden z gaižloi žlak' dobia.
3. No mi, ah mi, pfui! sram nas bodi!
Smo hlapci? Ne, smo vozniki!
Nas sedlo no homot oglodi,
No smo zato še tepeni?
No komi, komi smo pokorni?
Človeki! Kai pa človek je?
Je človek, al' smo mi ti gorni?
Vas, brati, prosim: Sodite!
4. Mi smo tak lepi od nature,
Tak lep je človek ne, kak mi;
On gerdo gre po dveh, kak pure;
Po noči vidi kai z očmi?
Se zemlja, da na njo on stopi,
Tak močno strosi, kak da mi?
Gda njemi duh iz nosa sopi,
Kak se iz našega kadi?

5. Pogledmo se, kak nas vse cira,
Vse — vuha, grive, glava, hod!
No človek — toti nas regira,
Zdai toti je krez nas gospod!
On nam na herbet sedit ide,
Da s kom se bojuvati 'ma,
No či premaga, nazai pride,
Vso čast le sebi, nam ne da.
6. Čast, kero 'ma, mi njemi damo,
Ja, njemi, da njo nima sam;
Ker lon pa mi od njega 'mamo?
Kak on dobrote plača nam?
Za štrange k plugi nas priveže,
Al' z nami vozi k verhi gnoi,
Še z gaižloi poka, no se zreže:
Prokleta merha, ne postoi!
7. O brati, rešte se hlapčie!
Naš prvi stan je prosti bia,
Pa človek, ja, pun ciganie,
Pod se nas je v oblast dobia.
Kak lahko bi, či vkup deržimo,
Nam z njegovih rok se rešit blo!
Pravico tak nazai dobimo:
Kai mente? — Vse muči na to.
8. Vsi koinji beršejo z nogami
Od velke jeze krez en čas.
„Či meniš, da bo bolše z nami,
Se puntat' čemo“, je vseh glas.
En sam — en sivec — glavo trosi,
Se vun 'zkašla iz starih pluč,
Zdai frea, da 'ma muhe v nosi,
Napré se riva, začne guč:
9. „Ja, res je, res, kai žrebec reče,
Da je naš rod bia negda prost;
Pa čas, ker bia je, zdaj ne teče,
Do njega je en dugi most;
Nevarno je po totem iti,
Pod nami se podreti zna.
Vam puntaria most če biti?
Ah, vse nesreče tota 'ma.
10. Mi velko moč v kopitah 'mamo:
Vse z njimi opla veržemo;
Pa, paibi, moč či 'mate samo,
Vas tota k cili spravla bo?
- Zaneste se na njo, kak čete,
Zastopnost tota vam fali,
No toto človek 'ma, kak vete,
On zato je gospod, ne vi.
11. Gdo pova no popravi štale
Za vašo stanje, no da vas
Gde ne bi hudobije klale,
Ne vuk, ne toča, sneg no mraz?
Gdo v zimi vas pred gladom brani,
Gda tota zemlo vso vmori?
Gdo vam za žejo vodo shrani,
Gda vse potoke led vsuši?
12. Gdo, gdo vas snazi? Gdo vas vrači,
Gda blatni al' nezdravi ste?
Gdo vam pomaga, gda vas klači
Nesreča, nai je, kakša je?
Gdo vam tak lepi oves pova?
Gdo 'z trave vam seno suši?
Požete staro kermo, nova
Pred vami v jaslah že leži.
13. Zapstoin vi rejo ne dobite,
Za njo res date vašo moč;
Pa kero moč pri njoj zgubite,
Poverne ona vam drugoč.
Kai sama moč vam nemre dati,
To vam človečja pamet da,
Skoz njo vas človek zna ravnati,
Kak svojo moč vsak nucat' 'ma.
14. Štimanje vašo je prevzetno,
Da človek moč od vas dobi:
Ja on (verjeti ne je žmetno)
Vam vekšo da, kak njemi vi.
Čast, kero on 'ma, z vami tala,
Da, gde on je, vi tudi ste;
Stan njegov hiža, vaš je štala,
Pa ste pod strehoi, kak on je.
15. Za svoj počinek 'ma nedelo,
Kai, nimate vi tudi njo?
On vas ne pela te na delo,
No reče: Gnes počitek bo!
On vam postreže, vi pa delo
Opraviti 'mate, kak želi.
Je ne življenje to veselo?
Ne bote, brati, puntari!*

16. O, toti guč je koinjom segna
 V serce, no že je krotko b'lo,
 En vsaki noge je preteгна
 K znamenji, da prisegli so,
 Človeki tak pokorni biti,
 Da njim no njemj k nuci bo,
 No terdno v glavo si zabiti,
 Kak puntari nesrečni so.
17. Podložnik, v serce si zapiši,
 Kai stari sivec te vuči:
 Prost biti ti nigdar ne iši,
 Či išeš, tak nesrečni si;
 Gospodi ne je samo vola,
 Da njemj k dobrem služu bi,
 On ve, da Bog ga je izvola,
 Za tvojo dobro da skerbi.

b) O slavnem pesniku Slovenskih goric in njegovi dobi.

Ne samo skrben dušni pastir in moder učitelj mladine, tudi znamenit slovenski pesnik je bil Leopold Volkmer, ki zasluži, da ga tudi v tej reči ovenčamo s slavnim spominom, častitega Anakreonta Slovenskih goric.

- 5 Žalostni časi slovenščine so bili za rajnega Volkmerja (1741—1816); vsa v prahu in v mahu zarastla, spala je slovenščina. Sosedje so jo zaničevali, vlastenci se je sramovali; kaj čuda, da ni bilo čitati slovenskih knjig, niti najti moža, ki bi jih pisal. Na kmetih ni bilo šol, po trgih in mestih se je učila nemščina in latinščina. Učeni Slovenci so znali vrlo pisati nemški in latinski, golčati italijanski in francoski, a v svojem materinem jeziku se niso dali slišati, kakor hitro so oblekli gosposko suktnjo. Po knjižnicah ni bilo najti slovenskih knjig razun tu pa tam Gutsmanovega nemško-slovenskega rečnika in pa kratkega premišljevanja
- 15 večnih resnic, slovnice izmed tisoč omikanih Slovencev niti jeden poznal ni.

- Po tri duhovnije si lahko prehodil poprej, nego si našel slovenski evangelij ali pa onih „Osem in šestdeset svetih pesnij“,² in če je kdo znal čitati trpljenje Kristovo (pasijon) ali povedati
- 20 sveti evangelij, bil je ljudem kakor prorok imeniten. Veliko duhovnikov je bilo poslanih med Slovence, kateri še slovenski čitati niso znali; cerkovnik jih je naučil v soboto čitati sv. evangelij, kterega so v nedeljo s težavo povedali ljudem na propovednici. Ni bilo dobiti slovenskih propovedij, a tudi duhovniki jih niso
- 25 pisali. Iz nemških in latinskih knjig so po vrhu mlatili, in lahko se vé, da je bilo več plev kakor pa zrnja, kar govor zadene. Tako je žalovala uboga slovenščina, pa tudi omika Slovencev je toliko zaostala, da smo bili narodom v zasmeh. Pogumnega srca je moral biti tedaj mož, kateri se je upal lotiti zaničevanega ma-
- 30 terinega jezika in vzbujati dušno življenje med svojim narodom.

To so storili na Kranjskem rajni Jurij Japelj, Gutsman na Koroškem in na Štajerskem naš slavni Volkmer.

Da domorodni pisec kaj velja, mora vse šege, dobre in slabe navade, vse čedne in nečedne lastnosti svojega ljudstva dobro poznati, poznati žile domačih občutkov; kras njegove besede mora biti domač, ne kupljen; mora pa tudi vedeti pravo mero omike materinega jezika, da ga morejo njegovi rojaki dohajati v razumenju. Le kdor zna domače lepo posneti, vrlo tuje blago pa čedno podomačiti, ta zasluži slavno ime domorodnega učitelja, kakor ga rajni Volkmer po pravici zasluži. Njegova beseda ni sicer dosti uglajena, ker ga ni bilo, kdor bi jo bil likal; pa je zadosti prijazna in domača, kakor jo čuješ po Slovenskih goricah. Nove slovnice in novih oblik ne bodeš našel v njegovih pesnih, pač pa za toliko lepšo množino zrn zdravega nauka in vence cvetlic, polnih slovenskega duha. Ni bilo med Slovenci strasti, ne grde razvade, ne škodljive krivovere, ktere bi ne bil zapazil skrbni Volkmer in v kaki priložni basni tako našel, da so se krivniki grdobe sramovali in odvadili, nedolžni pa varovali.

Ni bilo domače poštene dobre volje, ktere bi ne bil Volkmer oveselil s kako čedno pesmico, naredil ljudem nedolžno šalo za smeh, pa tudi v pouk. Vsi radovedni so čakali ne le kmetski ljudje, ampak tudi duhovski in deželski gospodje, kaj bo novega nakoval pesnik Volkmer; in začuvši novo pesen, znali so jo hitro Slovenci, prepisovali in razpošiljali jo; v kratkem so jo po vseh krajih peli in čitali, in vsa dežela je oživela od pevanja in nedolžnega veselja. Vrli domoljub Volkmer pa tudi ni zamudil svojih rojakov vnemati za vojsko, kedar je bila sila, a tudi bojazljivcem ni prizanesel, ako se niso obnašali junaški. Budil je srčnost svojih rojakov in skrbel za ljubo domovino, za nje slavo in blagostan.

A. Slomšek (1853). 60

B.

42. Vodnikova doba. 1795—1830.

Na razvitek slovenskega slovstva začetkom devetnajstega veka je pred vsemi vplival blagi mecén baron Žiga Cojz (1747—1819), posestnik bogatih rudnikov na Kranjskem. Sam učen, nabiral je raznoterih vednostnih pripomočkov: starih knjig, 5 rokopisov, slovenskih in slovanskih spomenikov, ter z njimi v nemal rodoljubne pisatelje na književno delovanje. V svojem krogu je zbiral odličnejše tedanje književnike, učeč jih, kako in kaj naj pišo, ter presojeval njih dela, kažoč jim, kako se mora pisati v duhu slovenskem. Žiga Cojz je izpodbujal in učil 10 Vodnika ter povzročil, da je začel ta svoje plodonosno delovanje. Cojz je naročil Vodniku, mlademu duhovniku v Bohinjski dolini, naj spiše „Veliko pratiko“ za leto 1795.; na Cojzovo prošnjo je prišel Vodnik v Ljubljano, kjer je pričel leta 1797. izdajati prvi slovenski časnik: „Ljubljanske novice od 15 vseh krajev celega svetá“. V Cojzovi hiši so se shajali Vodnik, Kopitar, Ravnikar in Metelko, glavni stebri in pospešitelji našega književnega preporoda; v Cojzovi knjižnici so se seznanjali s starejšim slovstvom slovenskim.

Hitri razvoj naše književnosti v tej dobi so pospeševali 20 tedanji svetovni dogodki. Francoska prekucija je pretresla vse socialno življenje. Nove misli so se pojavile, svobodoljubje se je oživilo, narodnostna ideja je vznikla kakor cvetlica iz tal. Ta socialni prevrat odseva tudi v našem slovstvu, ktero je na enkrat vsestransko razširilo dotedanje ozke svoje meje. Vodnikova 25 „Pratika“ in „Ljubljanske novice“ so bile prvi glasni pojav nove slovstvene dobe; kajti v njih so se zraven tvarine, ki jo je kazal naslov, razpravljale zemlje- in narodopisne, vremenoslovne, zgodovinske in jezikoznanske stvari. Važnega pomena za književni in prosvetni razvoj našega naroda je bila nadalje francoska usvo- 30 jitev kranjske dežele (1809—1813). Francozi so postavili šolstvo popolnoma na drug temelj. Vse začetne učilnice so bile slo- venske; celó na glavni šoli ljubljanski so začetne predmete učili slovenski; na srednjih (trirazrednih) učiliščih, katerih je bilo tedaj petero na Kranjskem (v Ljubljani, Novem mestu, Kranju, Idriji,

Postojni, in vrh tega še licej v glavnem mestu), uvedla se je slovenščina kot obvezen predmet; tudi učni jezik je bil vsaj sprva slovenski in nemški, še le pozneje francoski. Po odhodu Francozov iz kranjske dežele so zopet zaprli pot slovenščini v šole, toda žive potrebe slovenskega pouka niso mogli več zanikavati. Zatorej so si kranjski rodoljubi Cojz, Kopitar in zlasti Ravnikar prizadevali, da se ustanovi za bogoslovce stolica slovenskega jezika. Ta želja se je uresničila, in leta 1817. je začel profesor France Metelko učiti slovenščino kot obvezen predmet za bogoslovce drugega leta, in tega pouka so se smeli udeleževati tudi licejski dijaki in drugi ljudje. 45

Pod dobrodejnimi vplivi te dobe se je v prvi vrsti prerodilo slovensko pesništvo v pravem, narodnem duhu. Vodnik je začel takoj v „Pratiki“ in v „Ljubljanskih novicah“ spevati kratke pesmice v domačem duhu in jeziku. Leta 1806. je dal prvo zbirko svojih pesnij na svetlo, in to smemo prav izborno imenovati. Iz prejšnje dobe imamo sicer nekaj pesniških, po knjigi objavljenih poskušanj, ali skoro vse stojé na tuji staroklasični podlagi. Po Cojzovem nasvetu se je otresel Vodnik zastarelih nazorov ter pokazal vsem prihodnjim pesnikom jedino pravo pot, naslanjaje se na narodno pesništvo, čegar bisere so jeli baš tedaj z drugim narodnim blagom vred nabirati. Vodnik je prav za prav začetnik umetnemu pesništvu našemu. 55

V ravno tistem času so pričeli v prejšnjih dobah popačeno slovenščino likati in čistiti po zdravih načelih, t. j. na podlagi narodne govornice. Vrh tega so tudi proučevali starejše slovenske pisatelje ter primerjali slovenski jezik drugim slovanskim narečjem. Vodniku, še bolj pa Ravnikarju gre velika zasluga, da je naša slovenščina tako lepo uspevala toliko gledé na slovniško pravilnost, kolikor na besedno čistoto. Vodnik je že pisal lepo prozo, a prekosil ga je Matevž Ravnikar, ki je v svojih štirih knjigah: „Zgodbe sv. pisma za mlade ljudi“ (1815—1817) stvaril vzor prozi slovenski. Ravnikar je prvi pravilni narodni pisatelj, kakor je Vodnik prvi pesnik slovenski. Ta jezikovni napredek pa spremlja temeljita jezikoslovna znanost, ki se je baš sedaj pojavila pri naših književnikih. Pohlenovo samovoljno ravnanje je vzbudilo prepričanje, da se mora jezik otrebiti nepotrebne tuje privlake, in da se morajo pravila, po katerih se naj ravna pisatelj, v jeziku poiskati in posneti po njem. To veliko nalogo je rešil slavni in bistroumni jezikoslovec 70

75 Jernej Kopitar (1780—1844) s svojo slovensko slovnico leta 1808. Ta knjiga je prvo sistematično in kritično pisano delo te vrste v naši književnosti. Z njo se pričinja nova doba v jezikoslovstvu slovenskem. Kopitarjeva slovnica je prva dostojno seznanila druge Slované z jezikom in slovstvom našim, in oziraje se vseskoz na sorodna slovanska narečja, vzbudila je pri Slovencih primerjajoče jezikoslovje slovansko. Kar mahoma je odstranila Pohlinove novotarije ter določila pisavo slovenskim književnikom. Kopitar je zaudal tedanjemu nemčevanju v knjigah, zlasti spolniku smrtni udarec,¹ opozoril na različnost dovršnih in nedovršnih glagolov ter podal zdrava načela o skladnji in o pravopisu slovenskem: skratka, Kopitarjev vpliv na razvitek našega književnega jezika je bil velikanski. Kopitar je bil nadalje bistroumen kritik ter je kot presojevalec slovenskih knjig mogočno vplival na mér našega slovstva. Da, njegove črtice o slovstveni zgodovini slovenski, katere je pridejal slovnici, smemo še dandanes imenovati najboljše in najbolj kritične; vsi poznejši naši pisatelji so zajemali iz njih podatke o starejši naši književnosti.

Kopitar je tudi spoznal nedostatnost bohoričice. Zatorej si je (od leta 1808. na Dunaju živeč) skupno s slavnim češkim jezikoslovcem Dobrovskim prizadeval, da se stvari nov slovenski črkopis. V to svrho je poklical leta 1820. med drugimi tudi Ravnikarja in Metelka na Dunaj v posvetovanje, kako se naj zboljša slovenski in slovanski črkopis. Ta shod je bil sicer gledé na občeslovanski pravopis brez uspeha, ali za Slovence je imel važnih nasledkov. Metelko je namreč poskusil sam, kar se ni vsem skupaj posrečilo. On je dopolnil slovenski črkopis in sestavil na podlagi češke slovnice znamenitega jezikoslovca Dobrovskega slovensko slovnico: „Lehrgebäude der slovenischen Sprache“, z lastnim, popravljenim črkopisom. Metelkova slovnica si je ohranila kot jedna najboljših slovenskih stalno mesto v naši književnosti. V njej se je po Dobrovskem razdelil naš glagol v šestero glagolskih vrst, in po njej se je trebil in pilil naš jezik od leta 1825. naprej. Toda Metelkov črkopis ni imel dolgo veljave, temveč je povzročil hudo „abecedno vojsko“ v naslednji dobi. V metelčici je pisalo le malo kolo slovenskih književnikov. Prvi se je poskusil v metelčici župnik Janez Zalokar (1792—1872), jeden izmed najboljših Metelkovcev. Zalokarjeve knjige so večjidel nabožnega značaja ter se odlikujejo po čisti in lepi slovenščini. Osobito so silili z metel-

čico v ljudske šole in med priprosti narod. Metelko sam je izdal 115
v novem črkopisu več šolskih knjižic, pesnik Blaž Potočnik
(1799—1872) „Svete pesni za velike praznike in godove“ in
Jožef Burger (1800—1870) več povestij Kristofa Schmida.

A ne samo po Kranjskem, tudi po drugih pokrajinah slo-
venskih se je jelo v tej dobi naše slovstvo prav čvrsto razvijati. 120
Živahno gibanje je nastalo osobito na Štajerskem. Tu so že
davno čutili veliko potrebo, da se pravilnemu slovenskemu je-
ziku priučé bodoči duhovniki in uradniki za dolnje Štajersko.
Zaradi tega se je ustanovila prva stolica slovenskega jezika na
graškem liceju leta 1812. Na modroslovnem oddelku je Janez 125
Primic, skriptor na licejski knjižnici, prvi učil slovenščino
po tri ure na teden. A žal, vsled Primičeve bolezni je pre-
nehal ta pouk čez tri leta popolnoma in se obnovil še le
leta 1823. po Kolomanu Kvasu. Ta majhni začetek pa je
bil velike važnosti za Slovence, zlasti ker se je iz njega izcimila 130
sedanja stolica slovanskega jezikoznanstva in slovstva na graš-
kem vseučilišču. Janez Primic (1785—1823), rojen v Zalogu na
Dolenjskem, bil je sredotočje slovstvenemu delovanju v Gradcu.
On je spisal nekaj knjig za učne potrebe, tako na pr. „Abecedo
za Slovence“ in „Pravo pot k dobremu stanu“ (1812). Njegova 135
„Nemško-slovenska branja“ (1813) in „Novi nemško-slovenski
bukvár“ (1814) so sicer v pisavi precej pomanjkljivi, vendar za
isto dobo zelo poučni knjigi. Ob istem času je deloval pravnik
Janez Šmigoc, iz Haloz na Štajerskem doma, ter izdal za
oni čas prav dobro, vsakdanjemu pouku namenjeno slovnico 140
(Theoretisch-praktische windische Sprachlehre, v Gradcu 1812).
Kot pesnik se sme imenovati Štefan Modrinjak (r. 1774. v
Središču blizu Ormoža, † 1827 kot župnik pri Sv. Miklavžu blizu
Ljutomeru). Ob veselih priložnostih je zlagal priproste pesmice,
kakor njegov prednik Leopold Volkmer, od kterega pa se po 145
jeziku, kakor po vsebini vrlo odlikuje. Ohranjene njegove pesni
nam kažejo velik pesniški dar, toda žal, da se ni mogel v este-
tičnem in umetniškem oziru popeti do višje stopinje.

Najdelavnejši in najzaslužnejši pisatelj te dobe na Štajer-
skem pa je bil Peter Dajnko (1787—1873), rojen pri Sv. Petru 150
blizu Radgone, kjer je najpoprej služil za kaplana, potem pa bil
dekan pri Veliki Nedelji in častni kanonik lavantinske škofije.

Dajko je že leta 1816. zastavil svoje plodovito pero ter spisal nad dvajset slovenskih knjig, ki so vse namenjene vsakdanjim potrebam. Posebno pozornost je sevéda obračal na cerkvene in šolske knjige, katerih je bilo tedaj na Štajerskem živo potreba. V to svrho je izdajal abecedne knjižice, molitvenike, evangelije, katekizme. Cerkevno in posvetno petje je zelo pospeševal s svojima pesmaricama, kjer je sto cerkvenih in sto petdeset posvetnih (mnogo Volkmerjevih) pesnij z dvema sto ugankami zbral in izdal (1826 in 1827). Pri prostemu kmetovalcu je ustregel s povestjo „Kmet Izidor s svojimi otroki in ljudmi“, gospodarju pa s „Čbelarstvom“ (1831). Pri svojem književnem delovanju je čutil Dajko, kakor njegovi vrstniki na Kranjskem, da je nedostatna dosedanja bohoričica. Zatorej je že pred Metelkom predrugačil in dopolnil slovensko abecedo ter jo razglasil v svoji prav dobri in marljivo sestavljeni slovnici: „Lehrbuch der windischen Sprache“ leta 1824. Ta črkopis, dajničica imenovan, pa se ni mnogo razširil. Le Dajko sam ter Vido Rižner v svojih molitvenikih (1828) in Anton Šerf (Pad in vzdig človeka, 1832; Pridige za vse nedelje, 1835) so pisali v tej novi abecedi. Tako so imeli Slovenci koncem te in začetkom naslednje dobe trojno abecedo, in bati se je torej bilo, da se bodo pisatelji še bolj ločili po narečjih in po pravopisu.

Manj živo, a vendar znamenito je književno delovanje pri koroških Slovencih. Vreden naslednik pisatelju Gutsmanu je bil Urban Jarnik (1784—1844), kateri je, zanimajoč se za vsak slovstveni napredek, začel leta 1812. priobčevati svoja dela v vezani in nevezani besedi. Jarniku gre važno mesto med prvimi buditelji in književniki koroških Slovencev. Kot pesnik je zlagal svojim rojakom izvirne mične pesmice, ali jih prestavljal iz nemščine; prostemu narodu je podajal nabožne in poučne knjige (Zber lépih ukov za slovensko mladino, 1814; Sadjereja, 1817; Jedro krščanskih resnic; Evangeliji in branje, itd.); a na znanstvenem polju se je osobito zanimal za slovensko zgodovino in jezikoslovje. Trudil se je, da se uravna pismeni jezik slovenski po zdravih načelih ter očisti tuje primesi. V to svrho je priredil šesto izdajo Gutsmanove slovnice (1829) in sestavljal obširne slovarje. Važen je njegov „Etymologikon der slovenischen Mundart“ 1832. Ob enem je bil marljiv nabiratelj na-

rodnega blaga in ustanovitelj slovenskega narečjeslovja po spisu: „Obraz slovenskega narečja na Koroškem“ 1842. Rokopisna ostalina njegova nam kaže, kako marljivo je proučeval narodopisje in staro zgodovino slavnega Korotana; vsi spisi pričajo o izvenredni marljivosti in o vsestranski izobraženosti njegovi. 195 Zraven Jarnika se sme s ponosom imenovati narodni pesnik in pevec Miha Andreaš, tkalec v Rožni dolini (1762—1821). Priprost in neuk mož je zlagal slovenske pesni in jim skladal tudi napeve. Snovi svojim pesnim je jemal iz vsakdanjega življenja (primeri pesni: Francoska vojska; Praznost svetá) ter pel ljudem 200 tako iz srca, da so se nekatere njegovih pesnij ohranile doslej med narodom.

Tudi na Goriškem se začnjenja v tej dobi probujati slovenska književnost. Važno mesto zavzema v tem smislu Valentin Stanič (1774—1847), rojen v kanalski župniji na Goriškem, 205 kanonik in višji šolski nadzornik v Gorici. Stanič je bil duhovni oče šolam in učencem. Sam je kupoval knjige za mladino in širil slovensko berilo med narodom. Posebno priljubljeno mu je bilo pošteno petje, katero je s pesmaricami pospeševal. Pesni je zlagal izvirne, ali jih tudi prevajal iz nemščine. Spomina 210 vredne so „Pesni za kmete in mlade ljudi“ (1822) in „Pristavek 130 cerkvenih in drugih pesnij“ (1826). Stanič pa ni bil samo pesnik in iskren rodoljub, temveč tudi učen preiskovalec gorskih višin, nabiralec planinskega rastlinstva in natančen opazovalec raznih prikaznij sedaj toliko priljubljenega planinskega 215 sveta. Svoje nemške potopise (na pr. pot na Triglav l. 1808., izlet na visoki Göll na Solnograškem, pot na Watzmann na Bavarskem) je ostavil Stanič v rokopisih, ki so zagledali še le zadnja leta po Nemcih beli dan. Tako imamo Slovenci tudi v turistiki že v njeni prvi dobi odličnega zastopnika. *J. Sket.* 220

43. Životopisne črtice o Valentinu Vodniku.

I.

Ako hočeš Vodnika poznati v vsej njegovi ljubeznivosti in priprostosti, čitaj, kako nam sam opisuje svoje življenje. Ta životopis je Vodnik s svojo roko spisal na prvi list „Velike prattike“ leta 1795—1797., ktera se hrani v veliki knjižnici ljubljanski. Slóve takó:

„Rojen sim 3. svičana 1758 ob 3. uri zjutra v' gorni Šiški na Jami per Žibertu iz očeta Jozefa inu matere Jera Pancè iz Viča. Dedec Juri Vodnik je rojen v' Šent Jakobi unikraj Save, se je perženil na Trato pod Goro nad Dravkami k' hiši Žibert.
 10 Potle kupi hišo v' Šiški na Jami, ime seboj pernese v' leti 1730., vmerje 1774. star osemdeset inu pet let. Je rad delal inu vino pil. Večkrat mi je sam pravil, kako sta on inu njega oče Miha hodila na Hravaško, kupčovala z' prešičmi, vinam inu platnam, zraven dober kup v' ostariah živel. Večidel Vodnikov je pozno
 15 starost doživelo; dva brata inu ena sestra mojga dedca so mene dostikrat pestovali inu potle hvalili, kader sim pridno v' šolo hodil.

Devet let star popustim jegre, luže inu dersanje na jamen-skeh mlakah, grem volán v' šolo, ker so mi oblubili, de znam nehati, kader očem, ako mi uk ne pojde od rok. Pisati inu
 20 branje me je učil šolmaster Kolenec 1767; za prvo šolo stric Marcell Vodnik, franciskanar v' Novim Mesti 1768 inu 1769. Od 1770 do 1775 poslušam per jezuitarjih v' Lublani šest latinskih šol. Tiga leta me ženejo muhe v' kloster k' franciskanarjam, slišim visoke šole, berem novo mašo, se z' oblubami zavežem; al
 25 1784 me lublanski škof Herberstein vun pošle duše pást.

Krajnsko me je mati učila, nemško inu latinsko šole; lastno vesele pa laško, francozko inu sploh slovensko. Kamenje poznati sim se vadil 1793.

Z' očetam Marka Pohlin Diskalceatam se iznanim 1773, pi-
 30 šem nekaj krajnskiga inu zakročim nekitere pesme, med katirmi je od zadovolniga Krajnca komaj enmalo branja vredna. Vselej sim želel krajnski jezik čeden narediti. Baron Žiga Zois inu Anton Linhart mi v' leti 1794. naročita kalender pisati; to je moje prvo delo, katiro tukaj vsim pred oči postavim, de se bodo
 35 smejali inu z' menoj poterplenje imeli. Če bom živel, očem še katiro noro med ludi dati; naši nastopniki bodo saj imeli kaj nad nami popravlati inu brusiti.

Pisano na Gorjušah v' bohinskih gorah 1. rožnicveta 1796.*

Ta životopis ne potrebuje pojasnila. Samo to hočem ome-
 40 niti, da od 10. malega travna 1784. do 15. svečana 1785. leta je Vodnik, pomočni duhovnik, „duše pasel“ v Sori; od 11. sušca 1785. do 12. grudna 1786. l. je bil „subsidiarius“ in od konca leta 1786. do 17. vinotoka 1788. „cooperator“ v Blejskem gradu. Ta čas se je bil najbrž seznanil z veleučeni in preblagim baronom
 45 Žigo Cojzom. Leta 1793. nahajamo Vodnika za kaplana v Rib-

nici, odkoder se je bil svečana meseca leta 1793. preselil na lokalno kaplanijo koprivniško ali gorjuško v Bohinju. Tu, v najlepšem kraju zemlje slovenske, vzbudilo se je v Vodniku vnovič veselje do pesništva, do slovstvenega dela. Mnogo, jako mnogo je pomogel k temu Vodnikov častitelj in prijatelj Cojz, posestnik 50 bohinskih rudnikov. Kaj je bil Cojz Vodniku, to najbolje vidimo iz pisem njegovih, ktera mu je v letu 1794. in 1795. iz Ljubljane pošiljal v Bohinj. Milo se stori človeku, ako prebira ta najlepši spomenik slovstvene zgodovine naše ter vidi, kako je baron Cojz, milijonar, velike trgovske hiše gospodar ter cvetoče 55 obrtnosti voditelj, neozdravno bolan, po dovršenih trgovskih opravkih o pozni polnočni uri s čudovitim mladeniškim ognjem in gorečo domovinsko ljubeznijo Vodnika navduševal, tolažil, učil ter izpodbujal, kaj in kako naj piše, da bode koristil narodu slovenskemu. Skratka, Cojz Vodniku ni bil samo mecén, bil 60 mu je tudi mentor, ki je prvega pesnika našega v občnem znanju, v krasoslovju in v zdravem pesniškem okusu daleč presežal. Cojz je bil izvrsten učitelj, a našel je tudi izvrstnega, dovezetnega učenca.

V Bohinju je bil Vodnik predaleč od svojih učenih prijateljev, predaleč od knjig. Baron Cojz se je zategadelj trudil, bliže Ljubljane mu dobiti kako službo, kar se mu je tudi res posrečilo. Dne 30. sušca 1796 je Vodnik v Koprivniku zadnjega mrliča pokopal, 11. velikega travna istega leta zadnjega otroka krstil. Dne 1. velikega srpana 1796 je prišel za kaplana in beneficijata k 70 Sv. Jakobu v Ljubljano, kjer je bil 17. velikega srpana 1798 imenovan za učitelja poetike ^{ter je} za 400 gld. letne plače razun verouka v najvišjem razredu gimnazijskem učil vse predmete. (Gimnazija je imela po tedanji uredbi samo pet razredov.)

Tu v Ljubljani je Vodnik pridno nadaljeval svoje pisateljevanje. „Veliko pratiko“, ktero je na Cojzovo prošnjo že v Bohinju izdal za leto 1795. in 1796., uredil je tudi za leto 1797. Ta pratika ima čisto drugačno obliko in vsebino, nego je dandanes navadna. V mali četverki poleg koledarskih stvari obseza različne pesni, nadpise, ukovite in kratkočasne sestavke. Istega 80 leta osnuje tudi prve novine slovenske: „Ljubljanske novice od vseh krajev celega sveta“. Na polovici pole v mali osmerki je prišel 4. prosinca leta 1797. prvi list na svetlo. Izhajale so leta 1797. in v prvi polovici leta 1798. po dvakrat na teden, vsako sredo in soboto, od tega časa dalje do konca leta 1800. samo 85

po enkrat na teden. A ker jih Slovenci niso dovolj podpirali, naznanja Vodnik v zadnjih dveh listih tega tečaja: „V prihodnim lejto ne bodo krainske novice več ven dajane.“

Kako se je Vodnik trudil slovenski jezik očistiti, vidimo iz tega, da je leta 1799. spisal celó „Kuharske bukve“ z jako zanimivim predgovorom.

Vodnik, sedaj učitelj poetike, bil je tako na svojem mestu, kakor riba v vodi. Sam navdušen za vse lepo in blago, navduševal je mladino za vzvišene ideale, razlagajoč ji grške, latinske in nemške klasike, a tudi sam si je ogreval o njih svoje srce, pojil z njimi svoje veselje do pesništva ter se učil od njih lepe misli izraževati v lepi obliki. Z večjo resnobo se loti pesništva; sad njegovega dela so „Pesni za pokušnjo“ leta 1806., to je prva zbirka klasičnih pesnij slovenskih. Že poprej je začel spisovati slovar in slovnico slovensko. A za nekoliko časa je moral odložiti to delo, kajti ko so leta 1807. preuravnavali učni red na gimnaziji, prevzel je Vodnik, ki je bil v to najsposobnejši, težko nalogo, na naglem spisati učno knjigo o zgodovini kranjski, ki je leta 1809. v zalogi šolskih knjig na Dunaju prišla na svetlo pod naslovom: „Geschichte des Herzogthums Krain, des Gebietes von Triest und der Grafschaft Görz“. Ta po dobrih virih osnovana in z rodoljubnim srcem pisana knjiga je rabila, pozneje nekoliko popravljena, učencem II. gimnazijskega razreda do leta 1848., ko se je nauk o kranjski zgodovini pahnil iz šol. Leta 1807. je začel Vodnik na gimnaziji učiti zgodovino, v šolskem letu 1808/9. je učil že zgodovino in zemljepisje v vseh razredih in začasno je oskrboval tudi učenje francoskega jezika. A pri vseh teh mnogih opravkih tudi pesništva ni opustil ter leta 1809. o tedanji vojski zoper Francoze zložil (največ po Kollinu) nekóliko jako krepkih „Pesnij za brámbovce“.

~~1809~~ To leto je prišla, kakor je znano, skoro vsa slovenska zemlja pod francosko oblast. Francozi so leta 1810. preosnovali vse kranjske šole. Vodnik je bil postavljen za ravnatelja (directeur) gimnaziji, na tri razrede skrčeni, za nadzornika začetnim šolam (écoles primaires) ter za vodjo umetnijski in rokodelski šoli (école d'arts et métiers). Učil je zgodovino in zemljepisje ter neobvezno italijanščino.

S čudovito pridnostjo in delavnostjo začne zdaj Vodnik pisati potrebnih šolskih knjig. „Abeceda za prve šole“, „Krščanski nauk za ilirske dežele“, „Pismenost ali gramatika za prve šole“,

„Početki gramatike, to je pismenosti francoske“ so prišle vse v
jednem letu (1811) na svetlo!

Napoleon je takrat stvaril slovensko Ilirijo, dal je našemu
jeziku vsaj kolikor toliko pravice, stal je na vrhuncu svoje slave,
osvojil si je vso Evropo, bil je zaveznik avstrijski, poročen z av- 130
strijsko cesaričino — kdo se bode čudil, da je tedaj Vodnik,
Slovan, zgodovinar in pesnik, v svoji duši porodil najveličast-
nejšo pesen svojo ter Napoleonu v čast in slavo zapel „Ilirijo
oživljeno“! Natisnil je bil to pesen najprej v svoji slovenski
slovnici, a potem 31. malega srpana istega leta (1811) tudi v 135
uradnem listu „Télégraphe officiel“ v slovenski besedi in v la-
tinskem prevodu.

Dasiravno Vodnik v tej odi povečuje bolj svojo domovino
nego Napoleona, vendar je baš ona rodila mnogo bridkosti naš-
šemu pesniku.¹ 140

Ko so se Avstrijci zopet leta 1813. vrnili na Kranjsko, bil
je Vodnik imenovan najprej za učitelja zgodovine in zemljepisja,
pozneje za humanitetnega profesorja; začasno je oskrboval tudi
vodstvo normalnih šol ter podpiral licejskega ravnatelja v gospodar- 145
darstvu. Leta 1814. se je nadejal Vodnik celó, da dobi ali iz-
praznjeno mesto zgodovinsko na ljubljanskem liceju, ali pa da
mu bodo dali vnovič ustanovljeno stolico italijanskega jezika.
Ali vse te nadeje se mu zoper pričakovanje nemilo poderó.
Vodnik je prišel ob službo ter smel le začasno poučevati jezik 150
italijanski. Zdaj si je želel tudi sam mirú, zato je poprosil, naj
mu dadó toliko pokojnine, da bo mogel živeti in izdati svoj
nemško-slovenski slovar. Določili so mu 200 gld. na leto. A
tudi v tej nadlogi in jediščini ni opešal Vodnik. Svoj veliki
slovar je pridno pripravljal v natis, svojo pesmarico je vestno
zbiral in popravljal. Da bi si vsaj kolikor toliko polajšal svoj 155
siromaški stan, poslovenil je leta 1818. doktorja Matoška „Ba-
bištvo ali porodničarski uk za babice“; slovenil je tudi cesarske
patente in naredbe. Posebno korenito pak se je zadnje čase
pečal s starinoslovjem in numismatiko ter leta 1818. priobčil v
14 listih ljubljanskega tednika („Laib. Wochenblatt“) jedrovit se- 160
stavek: „Römische Denkmäler in Illyrien“. Dne 8. prosinca leta
1819. je bil Vodnik še v šoli, kajti italijansčino je začasno še
ves čas učil. Istega dne zvečer se je še prijazno razgovarjal v
prijateljski družbi do večerje, a ob 3/4 na 11 je na naglem umrl
za mrtvoudom. *Kraljica pred smrtjo: Jh. — Ožaljen je, ožaljen!* 165

Pokopali so ga pri Sv. Krištofu poleg njegovega prijatelja Linhartu. Postavili so mu leta 1827. spomenik z latinskim nadpisom, a leta 1839. je dobil nov nagrobni kamen, na katerem čitamo njegove lastne besede: *89. na grobu pri Sv. Krištofu*

170

Ne hčere, ne sina
Po meni ne bo —
Dovolj je spomina:
Me pesmi pojó.

O Vodnikovem značaju se nam poročajo samo lepe reči. Imel je zdrav dovtip in humor, bil je jako dobrohoten, v vsakem 175 društvu priljubljen in v različnih strokah znanosti toliko omikan in izobražen, da so ga učeni možje sploh visoko čislali, a posebno izurjen je bil v latinščini in v starinoslovju; da je v znanju slovanskih jezikov in razmer vse tedanje Slovence daleč presežal, tega mi ni treba omenjati. Poznal je dobro svojo veljavo, a to 180 ga ni delalo prevzetnega, temveč ponosnega, in tudi v nesreči mu je bilo geslo: „Fortuna non mutat genus“.

Mož, ki je Vodnika dobro poznal, opisuje nam ga takó-le: Vodnikova podoba je gotovo še zdaj živo pred očmi onim, ki so 185 ga poznali in spoštovali, kajti vse njegovo skladno bistvo je vtisnilo vsakemu, ki je z njim občeval, dolgo trajen spomin.

Vodnik je bil srednje, čokljate postave, po obrazu in značaju pravi Kranjec. Človeka in duhovnika so ga obče spoštovali; prijatelji, ki so ga poznali natančneje, ljubili so ga pre- 190 srčno ter se ga iz vse duše spominjali še potem, ko je že počival v hladnem grobu. Že v prvi mladosti je kazal Vodnik svoj jasni duh in blagi značaj, kateri se je posebno izraževal v odlični srčni dobroti. Tako nam pričajo njegove mladosti vrstniki. Jedinine vednosti so ga družile z njegovimi samo blagimi prijatelji, 195 drugega dobička ni iskal nobenega.

Usmiljen, vrl, postrežen in dobrovoljen proti vsakemu, ni poznal sovraštva, imel je dovtip brez hudobnosti, bil je prijazen brez licemerstva, živ in dovtipen za vse dobro, veliko in lepo, vsestranski omikan, brez prevzetnosti, prenašal je s krščansko 200 udanostjo nezasluženo krivdo in je ostal v vseh okoliščinah zvest sebi in svoji nad vse ljubljeni domovini, kateri je posvetil vse svoje znanje. Zategadelj ga je ljubil in spoštoval boljši del njegovih rojakov. Poštenejši meščanje ljubljanski, ki so svojega vrlega rojaka srčno ljubili, izvolili so ga za kaplana meščanskim grenadirjem; poljedelska družba in upodabljaajočih umetnostij društvo 205 na Kranjskem sta ga imenovali svojega pravega družbenika.

II.

Kedar imenujemo Vodnikovo ime, mislimo si najprej pesnika Vodnika; in po pravici; kajti dasi on slovenskemu pesništvu ni dal toliko stalnih zakonov kakor Prešeren, dasi ga je že marsikdo njegovih naslednikov v dovršenih pesnih prekosil, vendar je 210 Vodnik prvi duhoviti pričetnik naše pesniške tehnike, prvi pesnik slovenski, ki je pel neumrjoče pesni.

Slovensko pesništvo je že tako staro, kakor slovensko slovstvo. Prvi možje, ki so zastavili domače pero, zapeli so nam tudi prve domače pesni. Trubar in Dalmatin, Krelj in Bohorič, Kastelec 215 in Redeskini in še dolga vrsta drugih duhovnih mož so zlagali pesni slovenske, sevéda malo ne samo za cerkvene potrebe, največ iz nemškega ali latinskega jezika poslovenjene, že znanim napévom podložene in vécsi tudi z notami tiskane. O pevski meri se pri teh pesnih večjidel ne more govoriti. Ker so bile petju 220 namenjene, gledali so pesniki skoro samo na to, da je vsak stih poleg rime, vécsi jako čudne in otročje, imel toliko zlogov, kolikor jih je bilo notam potrebnih.

Kar nič boljše niso posvetne pesni pred Vodnikovim časom. Slovanske pevske mere pesniki niso poznali, germansko rabiti si 225 niso upali, a z grško so delali jeziku silo; z zavezanimi očmi in zamašenimi ušesi so tipali ti pisatelji tukaj in tamkaj, a pravega niso mogli pogoditi. Zdaj so se ozirali na dolžino in kratčino, zdaj na prigras, zdaj na oboje, a največkrat so samovoljno brez posebnega pravila kovali robate stihe. In ti možje 230 so zlagali šestomere in posnemali težke umetne grške kitice! A kako, to nam kažejo Devove „Pisanice“ in napačni in pogrešni nauki o pesniški tehniki, ktere je učil Marko Pohlin v svoji slovnici. Teh ne bodemo tukaj razlagali in pojasnjevali; kajti dovolj je, ako navedemo znani njegov vzorni šestomer: 235

„Pišeta, pure, race, kostrune, kopune, teleta,“

ali če povemo, da je poslovenil začetek prve ekloge Vergilijeve takó-le:

„Pod hladnem gabrejam, o Tityr, ti ležiš
In svoje pišve glas v' zelen gojzd spustiš, 240
Site planine pak mi mor'mo zapustiti,
Mi mor'mo sé cělú ód dóma odločiti.
Ti, Tityr, ti tukej sé v' sencah veselíš,
Od Amaryle kjer cěl wóršte pejt učíš.“

In vendar je to še jedna najboljših pesnij otca Marka, učitelja našemu Vodniku. Ne moremo se tedaj čuditi, ako pesniški 245

izdelki dvajsetletnega učenca v „Pisanicah“ niso nič boljši, nego Markovi ali drugih vrstnikov, izvzemši le pesen o „Zadovoljnem Kranjcu“, v kateri je mladi pesnik vendar že pokazal vsaj nekoliko prirojenega pevskega duha, kterega pogrešamo pri vseh drugih iste dobe.

Dolgo se sicer ni mogel Vodnik osvoboditi Markovega vpliva, in morebiti, da bi se ga popolnoma nikoli ne bil, da se ni na svojo in na svojega naroda srečo seznanil s Cojzom. Ta še le mu je odprl oči, ta ga je učil, kako in kaj naj piše, kaj in kako naj poje. Cojzove besede, pisane Vodniku leta 1795.: „Vse, kar pride iz Vašega peresa, mora biti v narodnem duhu in za narod pisano“ — te besede so zlati uk, kterega si je Vodnik dobro zapomnil; po njem se je ravnal do konca svojega življenja, po njem je zlagal posebno svoje pesni. Vodnik je vedel, da, ako hoče za narod pisati, mora narodovo srce poznati; a narod svoje duše nikjer tako lepo ne odkriva, kakor v svojih pesnih. Narodne pesni so bile tedaj Vodniku od tistega časa, ko so se mu odprle oči, bistri studenec, s katerim je pojil svojo žejno dušo ter si krepčal svoje pevske moči. In kakor se je nemška lirika za Herderja, Goetheja in Uhlanda iz narodne pesni na novo okrepila in oživila, tako se je tudi pri nas iz istega vira porodila in prerodila. Ako Vodnik poje:

Kar mat' je učila,
Me mika zapét',
Kar starka zložila,
Jo lično posnet' —

pové nam takorekoč glavno pravilo svojega pesniškega delovanja. In ravno zató, ker se je zvesto in strogo držal tega svojega pravila, ravno zató se Vodnik tako neizmerno loči in dobrodejno odlikuje od svojih prednikov. Kar imamo pesništva pred njim, vse je umetno, narejeno, posiljeno; Vodnik je prvi, ki nam ogreva srce, on je prvi pel res domače, slovenske pesni.

Narodno pesništvo je posnemal Vodnik na dva načina: iz njega je svojim pesnim jemal snovi, iz njega se je naučil tudi pevske mere. Mnogo kitic bi lahko našteli iz Vodnika, ki niso nič drugega, nego nekoliko predelane narodne pesni.

Vendar je Vodnik, posnemajoč narodne pesni, iz katerih je nabral toliko lepega, čistega zrna, grešil v tem, da je svoje pesni narejal malo ne po samih gorenjskih kratkih poskočnicah, katerih oblika je posneta po nemških „štirivrstičnicah“. Vodnik je namreč

zmotno mislil o njih, da so slovanske po duhu in po obliki, ter je več svojih najlepših pesnij, na pr. „Ilirijo oživljeno“ in „Ilirijo zveličano“ osnoval po njih.

A poleg zgoraj navedenega glavnega pravila je zlagal Vodnik 290 svoje pesni še po drugem, ravno tako imenitnem načelu, katero je našel pri Francozih in ga je prav dobro po svoje povedal takó-le:

Boileau

Naj pesen umétna,

Naj merjena bo,

Nikdar ni prijetna,

Ak' žali uhó.

Le vers le mieux rempli la plus
Né peut plaire à l'esprit, 295
si l'on
est ble

Tudi to pravilo mu je bilo sveto. Zategadelj vidimo, da je do svojega življenja poznih let neprenehoma s čudovito pridnostjo in vztrajnostjo svoje pesni prenašal in popravljal ter se nepre- 300 stano trudil, da bi nam svoje misli in čute povedal v kolikor moči lepi, dovršeni obliki. In če tega tudi ni povsod pogodil, gotovo ni kriv Vodnik, kriv je čas, v katerem je živel; resne volje, pravega pevskega ognja in bistrega uma pri Vodniku gotovo ne pogrešamo, a zavire so bile v jeziku tisti čas še take, da bi jih 305 tudi večji genij nego Vodnik ne bil zmogel. Kjer pa se mu je posrečilo premagati velike zapreke, katere so pesnika začetnika od vseh stranij ovirale, stvaril nam je večnolepe, po obliki in vsebini dovršene pesni, katere bodo vse čase tudi poleg Prešérnovih ohranile svojo klasično vrednost. 310

Ni mi jih treba naštevati, saj jih poznamo vsi. In ako tudi mnogo Vodnikovih pesniških izdelkov ne zadostuje strogim pravilom pesniške umetnosti, vendar je in ostane drobna knjiga njegovih pesnij Slovincem na veke častit spomenik, katerega jezikoslovec in slovstveni zgodovinar, pesnik in omikani rodoljub 315 s sveto pobožnostjo jemlje v roke in blagoslavlja neumrjoče ime očaka slovenskemu pesništvu.

Toda krivico, veliko kriyico bi delali Vodniku, ako bi v njem čislali samo pesnika, a ne tudi pisatelja slovenskega. In zdi se mi, da mu jo včasih res delamo. Zakaj? Zato, ker večjidel 320 ne poznamo njegovih v prozi pisanih spisov. Tu še le vidimo Vodnika v vsej njegovi čudoviti delavnosti in velikosti, v vsej njegovi neskončni ljubezni do priprostega naroda in do zane-marjenega jezika slovenskega. Iz njegovih mnogoštevilnih jeziko-slovnih, ukovitih in zabavnih knjig in spisov se nam razodeva 325 še le prejasno, kako sveta, a tudi kako težka in večkrat nehvaležna mu je bila naloga, „kranjski jezik čeden narediti“.

In tudi to svojo nalogo izvršujoč, delal je Vodnik po gotovem pravilu, katero je in mora biti še dandanes podlaga vsemu našemu pisateljevanju. To zlato pravilo, po katerem so se tudi Kopitar, Ravnikar, Metelko ravnali ter se še današnji dan ravnajo vsi boljši pisatelji naši, slóve tako: Uči se od starejših pisateljev naših, poslušaj, kako narod govori, zajemaj iz živih jezikov slovanskih! Ta zlati uk Vodnik na ves glas poudarja v 335 raznih spisih, na raznih mestih, v raznih časih.

Ako tedaj Ravnikarja večkrat imenujemo očeta slovenske proze, resnice je v tem samo toliko, da je mlajši in dušno gibčnejši Ravnikar res pisal lepši jezik nego Vodnik, a pisal je prav po tistih načelih, ktera je Vodnik že deset in petnajst let pred 340 Ravnikarjem na glas učil. Tudi slovenski prozi tedaj je Vodnik očak, ki je rodil toliko vrlih sinov.

In sploh, ako hočemo Vodnika pravično soditi in ga prav ceniti, kakor zasluži, moramo si ga misliti vsega, v vsem njegovem tolikostranskem uspešnem delovanju ter ga postavili nazaj 345 v njegove čase; potém bodemo s hvaležnim srcem priznavali, da do današnjega dne mati slovenska zemlja še ni rodila sinů, kateri bi bil v takih časih in v takih razmerah v jezikoslovju in starinoslovju, v pesnih in ukovitih knjigah toliko storil za našo domovino, kakor on, ki je po pravici in v resnici to, kar pravi 350 njegovo pomenljivo lepo ime — vodnik slovenskemu narodu.

Fr. Levec.

44. Valentin Vodnik.

a) Iz Pisanic.¹ 1781.

Prošna za krajnsko modrino.

1. Druži se k' men', krajnske modrina d'žéle,
Jen' zapejt prov cversta men' daj povéle;
Stur' sé vredna v' meni zažgati žéle,
Pesem pejt krajnsko.
2. Al se men' zdi? — Al je mordej resnica?
Že leti ta modra prut' men' divica,
Men' podâ nje bela ked sneg ročica
Pišvo postransko.
3. Za dar tvoj vsa hvala bođ' teb', bogina,
Daj še spevoreškega pit' men' vina,
Ter bom žverglal, dokler ta pišv iz drina
Se na rezkole.

b) Iz Velike pratike. 1795 — 1797.

Popissovanje krajnske dežele.

Krajnska dežela je enu vajvodstvu, sliši skuzi erbišno estrajskimu vajvodu, kateri je tudi zdaj cesar. Ona leži med Koratanam, Štajerskim, Hrovatskim, Liburnjo, Teržaškim morjam inu Furlanio. V' svoji narvekši dolgosti od jutra pruti večeri znese 30 mil, inu široka je od polnočy pruti poldne 25 mil. Vse lice znese 214 celih na štiri vogle mil. Ležy pod tim 46. zobam od sredne okolice pruti polnoči inu pod tim hladnim pasam. Na Krajnskim prebiva okoli štirstu tavzent duš, tedaj pride na vsako milo 1869 ludy. Ludjy so skoraj vsi katolške vere, vender pod Novimmejstam pruti krovatski meji nekateri 10 Gerki ali staroverci prebivajo. Tudi v' Tersti nu v' nekaterih drugih mejstih se dosti druge vere ludy znajde. V' Lublani je vikši škofia, za tim so škofi v' Tersti inu Gorici.

Krajnci imajo svoj lastni jezik, kateri od slovenskiga izvira inu je v' zlahti z' hrovatskim, pemskim, polskim inu moškovi-tarskim. Krajnski jezik se na mnogo sorto v' vustih tih prebivalcov skoraj v' vsaki vasi drugači zavija.

Veliki potoki v' tej deželi so:

1. Sava, ena dereča voda, katera na dvéh krajih izvira, pod Kôrenam inu v' Bohini; ta dva zvirka per Radovlci vkup 20 prideta, potler Sava na polnočni strani dežele pruti jutru na Krovatšku teče. Sava je zdrava inu dobru ludem tekne; posavci so terdni ludje. — 2. Lublanca, ena mehka voda, izvira na Verhniki inu pod Zalogam v' Savo pade. Pod Lublano je dereča inu zdravishi. — 3. Kerka izvira na Dolenskim na Kerki, 25 teče v' Savo. — 4. Kopa izvira v' notrajnim Krajnskim inu zdajci na Hravašku odteče.

Na Gorenskim sta dva jezera: Blejsku, per timu gradu Bled. Na sredni en okrogel obrašen hribic iz jezera ven moly, na katerim je ena lepa cirkuv. Tu drugu je Bohinsku jezeru, v' kateriga Savica ali zvirka Bohinske Save iz ene 200 seženov visoke lukne teče inu na enkrat en lep padec od 260 seženov naredy. Spodaj iz jezera Bohinska Sava venteče. Obadva imata zlahadne ribe, zlasti je Bohinsku zavol svojeh rudečeh postervy imenitnu. V' notrajnim Krajnskim je Cirknišku jezeru, 35 v' katerim so trjy otoki. Po zimi je polnu vode, po lejtji se skoraj vse posušy; ob tim časi v' njemu orjejo, sejejo, žajnejo,

travo kosę inu lov darže. Na jesen se z' vodo napolni, katera iz podzemelskih lukin černe šuke sabo pernesese. Kadar po lejti 40 močnu germeți inu daž jiti začne, tedaj tudi po lejti voda skuzi nekaterih dvajset lukin hahlati začne, taku silnu, de se vse jezeru v' 24 urah napolni inu dostikrat pokošenu senu spravit ne vtegnejo.

Krajnska dežela je večdejl hribasta. Veliku tih hribov inu 45 gorá je z' dobrimi gojzdi, drevjam, sadjam, hišami inu ludmy napolnenih. Dosti jih je pak golih, inu na enih čelu lejtu snejg ležy. Snežniki leže na Goręnskim, med katerimi je imeniten Lubel zavol tę sterme inu vender dobru čez njega nadelane cęste. Triglav leži med Bohinam inu Bovcam, ta je narmajn 50 1400 seženov visok inu je edęn tih narvikših hribov v' Europi. Iz njega verha se vidi na Tirole, Hrovatsku inu v' Benędke. Mornarji ga na Benęškim morji narpopręd zagledajo, kadar se pruti naši deželi pelejo, inu ga dobru poznajo po imęni. Šmarna gora nad Lublano ima to posebnost, de je sterma, visoka inu 55 vender od drugih hribov odločena posebej stojy.

Dolejnsku ima nižiši hribe inu veliku zdraviga vina, marvin z' imenam, perđela. Peť Savi brodnia veliku notrinese.

Notrejnu je vse hribastu. Od bohinskih snežnikov notri do Turškiga darže skuzi Notrajnu debęli gojzdi. Na Krasi pak 60 je vse golu inu skalovitu inu silne burje vľęčejo, de dostikrat teške voze prebernejo, vender tam narlepši pšenica raste. Tudi se tam veliku podzemelskih lukin, preduhov inu votlih prostorov znajde, v' katerih so vse sorte kamnite, od kapa okamnene podobe vidit.

Večdejl je povsod dvojá žetuv, ker se po sternim ajda seje. Blizu morja rastejo ojlke, pomoranče, limone, mandelni, fige inu drugu žlahtnu sadje. Veliku dobriga vina se v' Notrajnim perđela. Čęla dežela redy obilnu kojn, govędi inu drobence. V' Lipici inu Prestraniki daržy cesar rejnice za kojne, ker se te 70 narlepši žrebeta za vojsko inu cesarjov dvor zređe. Krajnci so imenitni čebelarji, čebele njim posebnu veržejo, zatu ker ajdo sejejo inu se z' čebelami taku dobru pečati znajo, de so drugih dežel vučeniki v' čebelarstvi postali. Divjačine, ptic, rib se veliku v' logih, gojzdih, tekočih vodah, jezerih inu v' morji doby.

75 Tu narvekši bogastvu krajnske dežele so rude inu platnu. Rude se v' več krajih dobe, plavjo inu v' platno podęlajo. Živu srebro, železu, jeklu, svinc se na ptuju prodaja inu dnar notri-

vleče. Platnu Krajncam okoli štirstu tavžent goldinarjov iz drugih dežel pernese. Pak tudi v' dosti krajih taku pridnu po zimi predejo, de kumaj štir ure spē. Zraven tiga se tudi veliku vina, olja, živine, mezlana, blejškiga sukna, usina, polhovih kožic, medú, voska, lesenine, skled, loncov, lęsa za barke, sitov na druge dežele prodá. Ker dežela dvojo žetov, ajdovo inu sterno ima, je z' ludmy silnu napolnena inu jih lahku redy.

V' nekaterih krajih se po lejtí studenci posuše, kakor v' Temenci inu Suhi Krajni na Dolęnském inu večdejl na Krasi inu na Pivki v' Notrajnim. Tam morejo dostokrat več mil delec po vodo hodit ali živino gonit.

Za vučenost so v' Lublani male inu visoke šole, tudi v' Novim mejsti nemške inu latinske. Po farah so normal-šole. Veliku Krajncov zna krajnsku brati, škoda, de nimajo več dobrih krajnskih bukov!

Gospoda je večdejl nemške rodovine, kmetje pak slovenske. V' zaderžanji, jeziki, živeži, oblačili je kraj od kraja razločen, inu skoraj vsaka vas ima druge šege inu se hoče z' drugih norca delat.

Za domače deželsku gospodarstvu so štirji deželski ali landšaftni stanovi: duhovni, velka inu mala gospoda inu cesarske mejsta. Ony imajo ravnu taiste pravice, kakor v' drugih estrajskih deželah.

Koker je v' lejtí 1748 razločenu bilu, se Krajnsku dejly v' try dejle ali krasie: Goręnsku, Dolęnsku inu Notrejnu. Goręnsku je narmajnsi, vender narból bogatu inu z' ludmy napolnenu. Dolęnsku je narvekši.

V' čeli deželi je 16 mejst, 22 tergov, čez 200 gradov inu okoli 4000 vasy.

c) Iz Ljubljanskih novic. 1797—1800.

Povedanje od slovenskiga jezika.

I.

Stare reči so tudi nove tistim, katerim so neznane. Zatorej bodem popisoval, odkod krajnski jezik inu zarod pride, inu od nekidanih časov začel.

Krajnci so en odraslik velikiga slovenskiga naroda, kateri zdej prebiva od Teržaškiga morja noter do Zmerzliga morja v'

Moškovii skuz 400 mil široko, inu od Pęmskiga noter do dezele Kamšatka na konec moškovitarskiga cesarstva še čez tavžent mil na dolgost. Skorej vse ludstva v' tim prostori so Slovenci, to je Krajnci, Slovenci, Hrvatje, Dalmatini, Bosnjaki, Slavonci, Slovaki, sem ter tje po Turskim inu Ogerskim; ti so takraj Donave. Na unim kraji Donave pak so Pęmci, Moravci, Polci, Pomurjani, Lúžici, Vandali, Vendi, Litavci, Leti inu ena neizmirjona prostranost moškovitarskeh prebivalcov po Moškovii, Severii inu na meji Tartarie. Ti vsi imajo sploh ime, de so Slovenci, inu imajo jezik od ene same matere, namreč slovenski jezik.

Odkod te ludstva pridejo, kaj so nekidaj bile, nimajo zadosti starih popisavcov. Narbol ih jezik razodeva, kaj inu odkod so oni.

Slovenski jezik je v' perveh ali koreninskih besedah nekaj podoben armenskimu inu perziskemu. Še bol so si med seboj podobni gregski, latinski, nemski inu slovenski. To pokaže, de so ti rodovi nekidaj v' narpervih časih skup rojeni notri v' srędi Azie. Počasi so Greęi, Latini, Nęmci inu Slovenci se ven iz Azie v' Europo širali inu Armence inu Perse v' Azii popustili. Mati ih je odstavila, oni so iz zibeli ustali inu govorit začęli.

Kader so Slovenci iz Azie, svoje zibęli, ven šli pruti Europi, niso bili sami, temuč je bila še le osnuva štirih velikih jezikov ukup, to je Greęov, Latinov, Nęmcov inu Slovincov. Počasi so več po svęti vidili, rodove gmerali, rodovi med seboj blebetali inu se v besedah eden od drugiga dalšali, tako dolgo, de je jezik štir velike verhe pognal: Greęe, Latince, Nęmce inu Slovence. Tim časi so divji okol hodili, od lova, od sadja inu zeliš se živeļi.

De so ti štirji verhovi iz eniga jezika, sam jezik razodeva; postavim, Slovenec reče mati, Nęmec mutter, Latinec mater, Greę meter; mi pravimo miš, Nęmec maufs, Latinec mus, Greę mys; tako tudi: kluč, schlüßel, clavis, klys; jajce, ay, ovum, oon; sedim, sitze, sedeo, hizo; nov, neu, novus, neos, inu tako naprej silno dosti drugeh besedi.

Greęi inu Latini so bližej poldne ostali; Nęmci inu Slovinci so bol pruti polnoči od sonca naprej derli inu se v' sedajneh sojeh deželah ulastili, živino pasli, čęde varovali inu zverine morili.

Počasi so zemlo perpravili za stanovitno prebivalše inu za nive; polsko deļo je začęlo, z' deļam hiše, z' hišami zemle, last,

pravice, oblast, kraljestva inu eno bol uravnano zaderžanje. Še dandanašni vidimo, de človeški rod čedalej bol v' hribe leže, gošo trēbi inu rodovitno zemlo perdeľuje.

Gręgi inu Latinci so per Sręd-deželnim morju pruti poldne ostali; Nemci inu Slovenci so v' bol merzle gojzde pruti polnoči 50 svoje čede gnali, počasi se v' jeziki ločili inu sledni svojiga sebi naredili. Odtod pride, de v' dosteh besedah enakost imamo; mi smo namreč ene dosti bližne žlahte inu ne smęmo prepira imęti, sebi lastiti inu si oponašati v' tēm, kar je mati obęma za delež pustila. 55

Nęmec je pred Slovencam v' Europi naprej tišal inu še zdaj od Azie dalej stojj; Slovenec je zadej ostal inu je po teh deželah, katere smo uni dan imenovali. Nęmec pomęni toliko, kar mutec. Slovenec ga ni zato mųteca imenoval, kakor bi ne znal govorit, ampak zato, ker ga ne zastopil inu je bil Slovencu kakor 60 mutast, po tēm, kader sta dal časa razločena živela inu sledni svoj jezik razločila. Slovenci pak so se tako imenovali, ker so se med seboj zastopili inu si lahko eden drugimu slovo ali besedo dajali; zakaj slova med vsim drugimi Slovenci pomęni besędo. 65

Nęmec inu Slovenec, narazen ločena inu v' svojih krajih ustanovlena, sta začela zemlo deľat, orat, kopat, sejat, saditi inu sta postala zemlaka.

Ako prašaš, kdaj se je to zgodilo, porečem, de ne vęm število lęt povędat, ampak še enkrat opomnim, de jezik nas 70 razodeva, kaj za ena mati nas je rodila, koliko je hčir imęla, inu kako so sęstre dalej zarodile.

Zdej pridemo na same Slovence, katęri se al od slove inu sloveša, ali pak od seľenja inu preselovanja tako imęnujejo; ne morem prav za terdno reči, zakaj nisim bil takrat zraven, kader 75 so jęli to imę sebi dajat.

II.

Okoli lęta 1550. je začel Primas Trubar krajnski jezik z' latinskemi čerkami pisati. On je bil rojen Krajnec iz vasi Rášica pod Trojakam na dolęnski strani v' Kacianski fari, je postal mašnik inu z' časam korar v Lublani. Je prestavil na krajnsko 80 psalme Davidove inu novi testament, tudi je pridige inu duhovne pisma pisal; al ker je bil luteransko vęro učiti začęl, so ga iz dezele v' nęmški rajh pregnali.

Od tiga časa Krajnci po latinskim abc pišejo, kakor tudi
85 Hrvatje, Dalmatinci inu sploh Slovenci, kar ih je bliži laške
dežele.

Ob časi Primaža Trubarja je več drugih Krajncov krajnske
bukve z' latinskemi čerkami pisalo.

Kar je bilo luteriskeh bukv, so bile na nemškim v' Vitten-
90 bergi natisnene. Med temi je sveto pismo ali biblia, pretolma-
čena od Jurja Dalmatina, natisnena v' leti 1584. Ker ta biblia
na strani take napise ima, katèri so rimskimu papežu inu kato-
liskim naukam zuperni, je bila ludem prepovedana, iz rok od-
uzeta, inu sedaj ih malo takeh bukv najdemo v' rokah učenih
95 mož. Ta biblia tudi ni taka, kakoršna ima biti po sklepih cer-
kveniga zbora v' Tridenti.

Adam Bohorič je dal na dan eno grammatiko za krajnski
jezik v' leti 1584. Dò sedaj se še malo takeh bukv najde; vun-
der ih imamo za nauk, de iz nih zvemo, kako so naši stari pred-
100 niki pisali, jezik čistili inu podučili, kako bi se en unajni izučil
naš jezik govoriti.

Tudi ta grammatika je bila prepovedana, ker ona nekaj ka-
tolskimu uku zupernih podučenjov ima v' predgovori. Namesti
tè grammatike je dal na svitlovo eno drugo perpušeno od viših
105 pater Hyppolitus kapucinar v' leti 1715., natisneno v' Lublani.

Bohoričova grammatika se je razgubila, Hypolitova je pre-
malo med ludi peršla. Slèherni pisavec je krajnsko pisal, kakor
se mu je zdèlo; nobeden ni gledal na eno stanovitno vižo,
vstavo ali red. Pisarji poprejšniga stoletja so se dosti deržali
110 po Bohoriču, al v' sedajnim stoletji so rili naprej inu z' krajn-
skim pisanjam delali, kakor prešič z' meham.

Oče Marka, en minih bosih augustinarjov klostra na du-
nejski cèsti v' Lublani, rojen pred mestam, vidioč to nadlogo
je spisal eno novo grammatiko v' leti 1768. On je imel v' bu-
115 kviši tega klostra Bohoričovo inu Hypolitovo grammatiko, vun-
der drugači je napravil svojo, njo na dan dal inu rekel, de do
njegovih časov še nobene krajnske grammatike ni bilo. Al potle
smo zvèdèli, de on je imel poprejšne grammatike; zatorej naj
gleda sam gori, kako si je upal neresnico govoriti inu pisati.

120 Očetu Marku smo hvaležni za več reči. On je spet branje
med ludmi raširal, od trideset let se skoro vsaki pastir inu pa-
starica brati naučila. Dosti bukv je med ludi dal; jezik sem
tar kje v' bukvah očistil, omèčil inu lepši perrežal.

Al nekatere reči zastopnim niso dopadle; on je namreč stare mejnike brez uzroka prestavil, od starih grammatik odstopil, pisal, kakor lublanski predmestnani govore; ni gledal na čistiši jezik polancov inu daleč od Nemcov stoječih starih krajnskih zarodov. On je preveč nemšoval, namesti de bi bil slovenil. V' enkatereh besedah je brez potrebe hravatil, v' drugeh premalo unajne Slovence čislal, ker je lahko inu tręba. 125 130

Eden njegovih jogrov (to je Vodnik sam) spozna, de se je dosti od njega naučil; vunder sedaj vidi, de je potrebno tudi stare grammatikarje poslušati, kateri so pred njim pisali.

Odtod pride, de oče Marka per nas nobeniga nima, kir bi se po njemu popolnim deržal; prestavlavci svetiga pisma inu drugi učeni od njegove viže odstopajo inu se bližajo starišim pisarjam v' jeziki inu v' pisanji. 135

Iz tiga sklenem, de bi dobro bilo, skoro eno grammatiko inu besediše viditi, v' katerih bi se krajnski jezik v' svoji čistosti najdel, stari mejnik le iz potrebe prestavil, govor po tih naukih perrežal, kakor so ga drugih jezikov učeni lepotili, inu se nič ne zapletalo, temuč izrečovanje za ušesa, pismo inu za pęsem perlično naredilo. 140

d) Iz predgovóra h Kuharskim bukvam. 1799.

Dalaj imam zavolo krajnskiga jezika, v' katirim so te bukve pisane, oppomniti: jes sim gledal na narbol znane med Slovenci najdene besede, de bi vsim zastopen biti mogel. Kaderkol ene krajnske bukve na dan prideo, ima sledni kaj čez jezik godernati: enimu je preveč po hravatski, drugimu preveč po nemški, inu tako naprej; jes pravim: mi moremo krajnske slovenske besede poiskati sem ter tje po deželi raztrésene inu na to vižo skup nabrati čisto slovenšino. Skušna me uči, de ni lahko stvari najdi, katira bi se v' enim al saj drugim kóti prav po slovenski ne imenvala; če je pa kaj novič znajdenih inu starim Slovencam neznaneh reči, se znajo te po unajnih jezikih imenovati, ako bi jo mi ne mogli iz ene slovenske korenine karstiti. 5 10

Moje besede v' teh bukvah so skoro vse krajnskiga, slovenskiga rōda z' tim samim razlōckam, de se povsot v' naši deželi ne govore. Al ima pa zavolo tiga meni kdo kaj očitati? Bom li drugam hodil imęna berāčit, kader jih domá najdem? Ne bomo li nikol naš góvor popravili? Ako bi ta reč tako naprej 15

šla, bomo doživeli, de se ne bôdo Gorenc, Dolęnc inu Notrajni eden drugiga zastopili; eden se bo ponęmšval, drugi bo sam na 20 sebi ostal, tretji bo na pól Lah. Kdo bi potle Krajncam bukve pisal? Tedaj moremo eden drugimu podáti, kar ima sledni dobro čistiga.

e) Pesni za pokušnja. 1806.

1. Zadovoljni Krajn'c.

1. Od stráže hrovaške
Gor' sonce mi pride,
Pa v 'nógrade laške
Za góro zaide;
Z Beněškiga morja
Jug čelo poti,
Od Štájerca bórja
Me v znoju hladi.	4. Rad plešem okrogle,
S petáma glas dájam,
Premetem vse vógle,
Se v <u>cépa</u> dva májam;
Nožica pa Min'ce
Za mano drobní,
Pobéra stopin'ce,
Se v króge verti.
2. Mi brazd'jo konjiči
Za hajdo, pšenico,
Nevtrudni deklíči
Pa bel'jo <u>tančico</u> ;
Kaj maram, se kruha
Persluži zadosť,
Ni síle trebúha
Po svétu mi nos't'.	5. Na žgancih <u>tropine</u> ,
Pa kislíga zéla,
Bob, kaša, vse mine,
Ko pridem od déla:
Al' bodi pogača,
Klobasa al' sók,
Al' kar se obrača
Na ražnu okróg.
3. Imám oblačílo
Domač'ga <u>padvána</u> ,
Ženica pa krílo
Iz prav'ga mezlána;
Se svéti na <u>lice</u>
Ko pírh moj škerlát,
Njé <u>šapel</u> , jeglice,
Njé modríc je zlat.	6. Za vsako povele
Mam židano vólo,
Za branbo dežele,
Al' hóditi v šólo:
Povsoti se maham
Ko čerst korenják,
Pa delam, pa baham,
Pa pijem <u>tabák</u> .

2. Star' pévic, ne boj se péti.

1. „Čebel'ca, visóko
Gorí v planíne,
Perlétna sí vúpaš
Sněžne na bríne?”	3. Kraléva te cvetka
Vab' na višáve?
Te mática pošle
Na goličáve?”
2. Raj b' létala nizko,
Zbérála cvétje,
Nanášála mladím
Célo polétje!	4. Hiti nad oblake,
Nič, nič ne mara,
Nje ród je nebeski,
Nič se ne stára.

5. Ne bój se mi, pésen,
 Bod' si globóko,
 Naj béli se glava,
 Stópi visóko!

6. Anakreon sivček
 Ná gosli poje,
 Mej lasce ruméne
 Zápleta svóje.

f) Pesni za brámbovce. 1809.

1. Predgovor.

Te pesmi so zložene za brámbovce, to je za tiste, ktiri so radovoljno inu serčno perpravleni, dom inu samooblastvo naše varvati, ako bi se nam vojska od kodarkol' permérila, de jih bodo peli inu svoje serca z ogneno voljo vnémali, v bran stati vsakimu nadležniku našiga cesarstva. 5

Svetli cesar je vselej posebno skerbel, svoje zveste podložne per dobrimu stanu ohranit'. Ob prejšnih vojskah ni vabil vse junake k orožju inu je rajši nekoliko svojiga posestva drugim kralestvam prepustil, de bi mir ohranil. Al' zdaj ne more nič več oddati, nič sebi odtergati, tudi ne eno samo deželo; s'cer 10 naše cesarstvo ob moč pride, célost inu samosvojnost zgubí, inu vsak močnejši sosed bi z nami delal, kar bi hotel.

Zdaj je na tim, al' čmo biti, kar smo bili, al' bomo v nič. Zdaj nič ne pomaga nevarnost skrivati, ampak je treba na ves glas reči: Perprav' mo se, dokler je čas, vadimo se v orožju; 15 zdaj grede za življenje al' za smert.

Zato so skerbni cesar ob času lepiga miru svoje lube podložne, ktiri so se mu večkrat poprej ponújali, klical', de naj se orožje nosit' učé, naj v potrebi berž cesarstvo var'vat pertéčejo, naj se ne splašijo kakor zgublene ovce, temoč kakor vájeni inu 20 pravi vojšaki obnašajo.

Kako radi so cesarjov glas poslušali, k orožju skup tekli inu vréli, bode nékidaj v' prihodnih časih per naših poznih vnukih slovélo. Od roda do roda si bodo eden drugimu pravili, kakošni junaki smo v' naših dnevih bili, inu bodo pesmi nam na čast 25 skladali.

Bomo li roke križam deržali inu nemarno glédali, kako ptujci hočejo naše stare lastine jemat', naše dežele med seboj delit', nas pod svoj strah silit'? — V takih nevarnostih se skaže, kdo je mož; kdo rajši to vaga, kar je manj; kdo raji blago inu 30 življenje zgubí, kakor svojo čast inu samosvojnost. Komur je tako

pri sercu, ta ne govori mehke besede, ampak iz polniga serca mu tečejo iz ust goréče pesmi, ktire junake k junaštvu ožgejo.

Péli so nekidaj naši očaki inu Turke pobíali; peli so inu pod Sisek tekli, Hasan baša v' Savo potopít; inu če je Turk do nas perdèrel, so ga pognali, de so komaj nektiri razbojniki svoje pete vnesli.

Pojite tedaj, lubi Slovenci, te pesmi, vnémajte se s petjam k pravimu junaštvu, k brambi našiga svetiga cesarstva: kar do-40 polnit' nam Bog večni pomagaj!

2. Radovoljni brambovci.

1. Presvetli cesar vabi nas
Na domovine bran.
Germi že mesto, terg in vas
K bandèru vun na plan'.	6. Mi brambovci ne ísemo
Kralestva ptuj'ga vlast,
Za svoje se potégnemo
In za dezele čast.
2. Per tem bander' perséžemo,
Nam priča je nebó:
De, kamor pojde, pojdemo;
Veselje nam je to.	7. Za božjo rěč namèrjen bód'
Ognèni strel in meč,
Za svetliga cesarja rod
Na vojsko hoč'mo teč'.
3. Pred nami gré najvéc' vojšák
Cesarskiga rodú,
Za njim hiti, kdor je junák
In ne pozná strahú.	8. Ohranit' to je vsak dolžán,
Kar je najlubši kóm',
Za mater, oča stojmo v bran,
Za dete, ženo, dom!
4. Sovražna roka še nikir
Ni boja žugala;
Le skerb nas je za lubi mir
Na brambo združila.	9. De je pravična vojska ta,
Nam pamet govori,
Se v ptujo sužnost ne preda,
Kdor se Bogá boji.
5. Če naš'ga kaj prevzétniki
Od nas bi hot'li jmět,
Mi serčni radovoljniki
Jih č'mo nazaj podrét'.	10. Zdaj poterdímo bratovš'no,
Naj roko vsak si da,
De se perséga naša bo
Povsót razlégala!

3. Brambovska molitev.

1. Mogočni Bog!
Tvoj dih je stvaril sonca nove,
Tvoj dih je v stan' podrét' svetove,
Zató pohlevno mol'mo te:
Obèrni milostiv' obráz
Na brambo našo in na nas,
Pred sodbo klíč' sovražnike —
Vsliš' nas Bog! | 2. Mogočni Bog!
Sovražnik nas če pód-se spravit',
Posilit', ropat' in podavit';
Ak' ti nam češ na strani stat',
Odbil' ga homo róčno proč,
Iz tebe 'zvira naša moč,
Si raji smert ko sužnost 'zbrat' —
Vsliš' nas Bog! |
|---|---|

3. Mogočni Bog!

Napúh njegov prezgódej baha,
Za té ne mara, nima straha.

Poterdi vude nam tvoj dih!

Ti serca šteješ, ne ljudi;

Če ta prevzétnik pergermi,

Ko pléve ga skropi tvoj pih —

Vsliš' nas Bog!

g) Iz predgovora k Pismenosti. 1811.

Dosti po némško in latinsko pisanih gramatik je med ljudi danih, ktire Némcem in drugim Europejcam kažejo slovénski jezik pisati in govoriti; slovensko pisanih pa za domačo potrebo nič več ne poznam, ko sami dvě, Smotriskovo in Lomonósovo² za Rose in Serbliane. Ptujce smo tedaj vučili našo besédo znati, sebe pa ne. Odtód pride, de nimamo skoro nič vučeniga perdélka. Zatórej je prav prišla zapoved našim mladenčam dati v roke pismenji navuk, kir jim bo kazal svojo domačo besédo izrekvati in na pismo dévati.

Porečeš: čemu pa mi bo? sej znam po naše govorit. — Govorit znaš, al spravno govoriti in pisati morebit ne. Nemci, Lahi, Francozi dajo svojim otrokam narpred svojo domačo pismenost za prvi vuk, deslih znajo némško, laško, francozko. Zakaj? — Zato, ki je tréba začéti vse navuke z' tisto besédo, ktiro nas je mali vučila. V' ti se otroci lahko in hitro navádio pismenje znadnosti. To je perva stopna k' vsim višjim vučenóstam. Veséli tedaj naj bodo mladenči, de jih od začélka ne silimo z' ptujmi neznanmi besédami.

Pismenji navuk bo našo slovénšino zbrusil, zlikal in obogátíl, vas mladenče pa perpravil, de se bote drugih jezikov ročno navučili; zatorej glejte narpred svojiga dobro poznati. Ne sméte méniti, de zé znate, kar še ne znate. V' kratkim pa bote vidili lép sad vašiga truda; jez bom, zna biti, nove domače perdélke lépih vumétnost doživel.

Zdaj prósim, de dobri priatli naj bodo zarés dobri in me tím časi do drugiga natísa tih búkev opomnio, kar m' imajo reči, de bom znal vse pomóte popraviti in to delo do verha pergnati.

To pismenstvo sim v' létu 1807. po némško spisal, zdaj ga dam svojim rojakam v' našo besédo prestávlenga.³

h) Iliria oživljena.

1. Napoleon reče:
Iliria, vstan'!
Vstaja, izdiha:
Kdo kliče na dan?
2. O vitez dobrótni,
Kaj ti me budiš!
Daš roko mogóčno,
Me gori deržiš!
3. Kaj bodem ti dala?
Pogledam okrog,
Izlóčit ne mórem
Skor svojih otrók.
4. Kdo najde Metúlo
In Terpo moj grad?
Emona, Skardona
Sta komaj poznat.
5. Nazaj spét junake
Kdo bode mi dal,
Ki jih se spartanski
Je vajvoda bal?
6. Od nékdaj snežniki
So najina last,
Odtód se je naša
Razlégala čast.
7. Je Galian hraber
Na Padu, pred njim
Dorašen je trésel
V' ozidju se Rim.
8. Že močen na morju
Ilirjan je bil,
K' se ladie tesat
Je Rimic vučil.
9. Počasi pa Rimic
Na vojsko ravná,
Se morja navaja,
Premaga obá.
10. Široko razgraja
Per sedem sto lét,
Al' sprave sosédnje
Ni hotel imét.
11. Od séverja pride
Nad njega vibár,
Nevrédne gospóde
Iz viškiga vdar'.
12. Zdaj Branci in Gótje
In Némcí slové,
Ilir pa v' tamnice
Pozablene gré.
13. Dva sedem sto soncov
Zaraša ga mah,
Napoleon trébit
Vkaže mu prah.
14. Ilirsko me kliče
Latinic in Grék,
Slovensko me pravio
Domači vsi prék.
15. Dobrovčan, Kotóran,
Primoric, Gorénc,
Pokópjan po starim
Se zove Slovénc.
16. Od perviga tukaj
Stanuje moj ród,
Če vé kdo za drugja,
Naj reče, odkód?
17. Z' Bilipam in Sandram
So jméli terd boj,
Latince po mokrim
Strahval je njih roj.
18. Zveličana bodem,
Zavupati smém,
Godi se eno čudo,
Naprej ga povém.
19. Duh stópa v' Slovénce
Napoleonov,
En zarod poganja,
Prerojen, ves nov.
20. Operto eno roko
Na Galio jmam,
Ta drugo pa Grékam
Priazno podam.

21. Na Grecie čelu
Korinto stoji,
Iliria v' sercu
Európe leži.

22. Korintu so rekli
Helensko okó,
Iliria perstan
Evrópiní bo.

1811.

4) **Pesni Anakreontove.**⁴ 550 - 460 pr Kr.

Skeržák.

Skeržák, pač blager tebi!
Na verhu ti drevesa
Popiješ kaplo rose,
Prepévaš pò kraljévo;
5. Sej tvoje tó-le vse je,
Karkól' na polju vidiš,
Karkól' po gozdu raste.
Te radi jmajo kmétje,
Ničemur ti ne škodiš,

Čestijo te vmerjoči,
10 Polejtja sladki prèrok!
Vumétnice te ljubijo,
Za ljubo te jma sonce,
K' je vójster glas ti dalo;
Ne tare tebe starost,
15 Sin zémljin, móder pevček,
'Maš bélo kri, si zdravček,
Nebeščanam enák ves!

5) **Moj spominik.**⁵

1. Kdo rojen prihodnih
Bo meni verjél,
De v' lejtitih neródnih
Okrogle sim péł?
2. Ne ženka, ne cvenka,
Pa bati se nič;
Živi se brez plenka
O péťju ko tič.
3. Kar mat' je vučila,
Me mika zapét',
Kar starka zložila,
Jo lično posnét'.

4. Redila me Sava,
Lublansko poljé,
Navdále Triglava
Me snéžne kopé.
5. Veršaca Parnasa
Zgol' svojiga znam,
Inaciga glasa
Iz gosli ne dam.
6. Latinske, helénske,
Tevtonske vučím,
Za pévke slovenske
Živím in gorím.

7. Ne hčere, ne sina
Po meni ne bó,
Dovolj je spomina:
Me péšni pojó.

45. Matevž Ravnikar.¹

Zgodbe svetega pisma za mlade ljudi. 1815—1817.

1. Iz predgovora.

Če v kakšino besedo v' teh bukvah zadenete, de je precej ne vuméste, nikar berš ne recíte, de je izmišlena: poprašajte koga drugiga. Krajske so vse, in tu ali tam po Krajskim domá. Pač rédka ktíra je nova, pa lohka vuméti. Ves krajski jezik bi 5 mí obóžali, ako bi nobena beseda v' bukve ne sméla, če le v' kaki vási ni domača. Nektire besede so bol po Gorenskím, druge po Dolenskím ali po Notrajnskím v' navadi. Zakáj bi mogla le gorenška, dolenska ali notrajnska obveláti? Nismo vsi Krajnci? Pa, rečí po pravíci, nisim jih besedí veliko jiskal nè po Goren- 10 skim, nè po Dolenskím, ampak po svojim sim pisal, kakor sim jih se nekada j v' svojimu kraju pastír še navučil. Tore j pa tudi mislim, de me bote otroci in pastirji od vučénih veliko bol vumeli. Od otrók in mladenčov svojiga kraja sim si tega svest. Ví imate še bol nepokaženo krajsnino; vučéni radi nemšino, la- 15 tinšino ali láhovšino vmes brodíjo in tudi clo krajsko besédo tako po ptuje stavíjo, de pravíga Krajncea všesa bolé. Večidél pravíjo po kmétih takim, de prevučéno govoré. Drugim, ktiri se lepši krajsnšine derzé, pravímo, de jo po domače povedó. Pa tudi med kméčkimi ljudmí je že veliko zbródene krajsnšine, in 20 clo kmet se sčasama te kolobócje tako pervadi, de míslí prav lepo povedati, če postavim namest: sim spoved opravi l, reče: sim spoved dólj položil. Skorej bi ga vprašal, kam jo je položil, na tlá ali pod klop? Ta kolobócja ves krajski jezik obruzdá in ga ptujim Slovencam perostúdi in Krajncea po nedolžnim 25 v' zaničovan je spravi. In če pojde tako, nas bo tako deleč ta kolobócja perpravila, de ne bomo zadnič znali ne krajskíga, ne nemškíga. Vam na čast tedaj, ljubi moji mladi Krajnci, sim se tiste sbrodene krajsnšine ogibal. Ne le mí Krajnci, šedeset milíjonov ljudi govori slovenski jezik, in vsim pridejo naše bukve 30 sim ter tje v' roke, in gerdo je, jé lite, če nam očitajo, de smo Krajnci vso besedo skazili? Tore j vsaki pametni Krajnc more sam želeti, de se v' bukvah sej čista krajsnšina perhrani. Res je scer, te moje bukve niso zavolo krajsnšine, ampak zavolo lepiga navuka pisane. Pa kdo nima raji, de se mu koščik tudi beliga 35 kruha iz lepe rute po perílu, kakor iz vmazane, nagnusne cúnje

podá? Jelite, otroci, še jedli bi ga nè? Ravno tako spakdrána beseda še taki lepi navuk, če vam nè, pa drugim Slovincam perskúti. Ravno zato, ker je lepi navuk meni in vam le téljko per serci, tudi mislim, de ga moremo v' lepo, čedno besedo obléči.

Nekteriga izrečovanja pa tudi ne smém tajiti, de res po 40 Krajskim ni kaj navadno; postavim, kadar pišem: te bukve zbravši, bom kmalo druge dobil, namest reči: po tem, kadar bom te bukve zbral, bom kmalo druge dobil. Jurja, življenje mi otévšiga, bom z' vsim preskerbel, namest reči: Jurja, ktiri mi je življenje otel, bom z' vsim preskerbel. Andreju, toljko hudiga 45 prebivšimu, se bólj zdaj godí, namest reči: Andreju, ktiri je toljko hudiga prebil, se bólj zdaj godí. Take izrečovanja, pravim, res niso kaj zlo po Krajskim v' navadi. Pa v' duhu so krajnskiga jezika, tako govoré vsi drugi Slovenci, tako so naši krajnski spredniki vsi govorili, kar se iz starih nekdajnih krajnskih bukuv po- 50 kaže, tako je sveti Círil pred devétimi vékmi ali devét sto letmi že pisal v' našim jeziku. Tako govoré in pišejo še zdaj kmalo unkraj Štajerskiga. Tako so zadnič sploh začeli pisati tudi po Koróškim in po Štajerskim; in povsot je to prav, zakaj bi le nam Krajncam ne bilo? Krajnska beseda se tako grozno lepo 55 okrajša, in kar je še več vrédno, je dobičik, de bomo sčasama tudi drugih Slovincov bukve lohka vumévati in naše óni. Iz Pemskiga, iz Duneja, od vsih krajov nas Krajnce hvalijo zavolo tega. Zakaj bol skerbé drugi Slovenci za nas in naše besede lepoto, kakor mí samí za-se. Ni kaj lepo to, pa res je. Pa zmiraj 60 ne smé biti taka. Vsaki narod, kadar se začne nekoljko otesávati, začne to per svoji domači besedi, de jo očédi. Ako tedaj tudi mí tako storimò, ktiri pametni Krajnc bo marnje delal? Tega braniti se pravi Krajnce v' nič tlačiti in pot jim do véci vuma zapèrali. Mene tega Bog vári! Né le vam, otroci in mla- 65 denči, ampak tudi odrašenim Krajncam sim to le hotel povedati.

2. *Od božje vsigapričijócnosti.*

Gospod, pregleduješ, poznaš me!
 Veš me, naj sedim al stojim!
 V' moje misli mi gledaš od délec,
 Naj grem al ležim, me obdajaš;
 Vse móje pota, znáne so ti. 5
 Ni mi še besede na jezik,
 Glej, Bog, veš jo že vso.
 Za mano si in si pred mano

- Ter me z' dlanjo pokrivaš.
- 10 Prečudna je za-me tvoja ta vědnost,
Previsoka, ne morem do njé!
Pred tvojim duham kam hočem iti?
Kam pobežim pred tvojim obličjam?
Če stopim v' nebesa, si v' njih.
- 15 Če si v' bréžno postélem, pa si le!
Na daničnih perutih zletim naj,
Prebivam za poslednim morjam:
Tvoja roka me vódi tudi ondi,
Derži me tvoja desnica!
- 20 Rečem naj: tmá me obsuj,
Noč bod' dan moj per mojih poslastih,
Tudi tmá ti nič ne otemni,
Po dnévino sija ti noč,
Tema in luč ti sta enaka. —
- 25 V' tvojih bukvah so bili moji dnevi zapisani,
Zaznámvani vsi že tistkrat, k' noben'ga ni blo.

Psalm 138.

3. Obúd k' zavúpanju v' Bogá.

- Gospod nam je perbežalše in móč,
Pomóč doskušena v' stiskah.
Zato se ne bójmo, naj giba se zemla,
V' brezno morjá naj hribje hrumé,
- 5 Togoté in kopičijo naj se njega valóvi,
Od njegoviga serda naj goré trepetájo!
Gospod je per nas, ne trésemo se,
Bog nam pomága, on o pravimu času.

Psalm 45.

4. Poslušá naj me.

- Svoj jezik od hud'ga ohráni,
Svoje žnoble od zavite besede.
Varvaj se hudiga, dobro pa delaj:
Iši mir ino teci za njim.
- 5 Božje oči so na pravičnih,
Per njih prošnji vušesa njegove.
Serd pa božji — v' hudodelce je vpert,
De njih spomín clo iz zemle pobriše.
Pravični vpijejo, ino vsliši jih Gospód,
- 10 Iz stiske vsake jih réši.
Blizo jim je Gospod, ketér' so polómlen'ga serca,
Odrešuje jih, ktir' so potertiga dúha.
Veliko hudiga ima pravičen,
Pa Gospod ga otéva iz vsega.

Psalm 33.

5. Mozesova zahvalna pesem.

Gospodu pojem: Povelícal, povelícal se je!
 Vergel je konja in jezdiča v' morje.
 Moja moč je in moja pesem Gospod,
 Odrešenik mi je bil!
 On je moj Bog, hvalil ga bom, 5
 Bog mojga očeta, povzdigval ga bom!
 Zal vojšák je Gospod, Gospod mu je imé!
 Zavéznil je v' morje kralja vozóve in vojsko njegovo,
 Zbráni njegovi vojvódi so se potopili v' Rudéčimu morju;
 Brezni so jih zakrili, 10
 Šli so kam'nu enako na dnó!
 Tvoja desnica, Gospod, je moč razkazála z' častjó,
 Tvoja desnica, Gospod, je sovražnika sterla!
 Zdrobil po velikósti svoji veliki si zopern'ke svoje!
 Serd svoj si spustil, povžil jih je kakor sterníše! 15
 Na púh tvojiga serda so se nakopičile vóde;
 Na kup stečéne so stale,
 V' sredi morjá so se s-sédli valóvi!
 Sovražnik je djál: „Vlil bom, vjel bom,
 Rop bom dell, serce si ohladil nad njimi. 20
 Svoj meč bom izderel, bo jih roka moja pogubila!“
 Z' svojim vetram potegneš — zagerne jih mórje!
 Kakor svine zazvoné po silnih vódah na dno!
 Kdo je kak močen po tvoje, Gospód?
 Kdo po tvoje téljke svetósti, 25
 Češenja toljciga vréden?
 Tako čudodélen?
 Svojo desnico si stegnil —
 Požerla jih je zemla —
 Po svoji dobroti peláš ta ljud, odrešil si ga! 30
 Z' močjó ga védeš na svoje svéto domóvje!
 Naródi slišijo, trésejo se.
 V' Filistji grábi strah prebívavce,
 Omotčni so edomski knézi,
 Moabskim vojvodam groza perhája, 35
 Kanánski vsi prebívavci kopné.
 Strah in trepét jih opádaj,
 Oterpnejo kakor kamen naj nad tvojo močno rokó.
 Tvoje ljudstvo pa pojde, Gospod,
 Tvoje ljudstvo pa pojde, tvoja perdóbva. 40
 Popeláš ga, za-adil ga boš na svoje lastine goró,
 V' kraj, o Gospod, katir'ga si za-se sedéz izvóljil,
 Na svetišé, Gospod, katiro so tvoje roke vterdíle.
 Kraloval bo vekomaj ino védno Gospod!

46. France Metelko.

Ezopove basni iz slovnice.¹ 1825.

1. Volk inù jagnje.

Volk gré kè studencu pit inù zagléda jagnje, ktéro veliko niže od njega pije. Naglo se volk zadere nad njim, rekóč: „Zakaj mi vodó kališ?“ — „Kakó zé to, ljubì volk,“ odgovori ubogo jagnje, „jàz pijem spodé, ti pa zgòré, sej ne teče vòda vè 5 brég!“ Volk se razsèrdí tèt pravi: „Zdé je ravno pol léta, kar si me ti opravljàlo.“ — „Kakó?“ odgovori jagnje, „takrat me še né bilo na svétè.“ — „Je bil pa tvoj óče, ali tvòja mati,“ zavpije volk inù raztèrga nedolžno jagnje.

Močnjéjimu vselé obveljà, ne prepiraj se zè njim.

2. Zajci inù žabe.

Vihár nanágléma začne búcati, drévésa šéptájó; zajci se prestrášíjo inù trepetájé bežé, pa se ne vedó kam djati. Do mlake pridejo, žabe se jih pa ustrašíjo tèt ročno vè lužo poskáčejo. Zajci so ravno míslili vè mlako skočiti in se utopiti; 5 ali edèn zmed njih, ki je bil modréji, jim brani, rekoč: „Potèrpite, ljubì továrši, ne končajte se. Nésmo ne takó slabe stvari, kakor smo ménili; sej vidimo nad žábami, de nósmo mí narbolj bojéce živali na svétè.“

Če te nadlogà obiše, spomni se, de je veliko družih še bolj 10 nadložnih, od ktéríh se imaš potèrpežljivosti učiti.

3. Medvèd inù bèčéle.

Lačén medvèd pèrléze iz gojzda jedí iskat. Do ulnjaka pride inù začne méd lizati, kar ena bèčéla vanj zletí inù ga piči na uhó. To medvéda tolikanj razkači, de vse ule ali panjí razmèče. Zdé pa vsi ròji vanj zleté inù ga opíkajo do kèrvavèga. 5 Medvèd začne bèzati na vso moč, ali sramúje inù kèsá se, de sè je sè svòjim maščévánjem toliko sovražnikov navlékèl.

Vselé je boljše krivíco voljnó potèrpèti, kakor zè maščevánjem sovražnika razdražiti. Ko bi bil medvèd eni bèčéli pèrza-nésèl, bi ne bilé šle vse druge nadnj.

47. Janez Primic.

a) „Prava pot k dobremu stanu“. 1812.

1. Predgovor.

Lubi Slovenci! Tu imate ene nove bukvice, polne lepih in nuenih (ali haslívih) naukov, kateri pokázejo, skozi kaj si človek narveč svoj stan pohujša, ino na kaj za eno vižo si on zopet tiga-istiga pobólšati zamore. Te bukvice je narnapervo v polnočni Amériki en imeniten ino visoko učen mož, z imenam Bénijamín 5 Franklín v angležkim ali englendarskim jeziki spisal ino jim to ime dal: „Vbogi Rihard ali Pot k dobrimu stanu“; potim so bile na nemško, zdaj pak, lubi Slovenci, k vašimu pridu ino podučanju na slovensko perstavlene. Berite jih radi ino si globoko v serce zapišite, kar bote brali; ino če bote nauke, kateri so v teh 10 bukvicah zapopadeni, zvesto ino skerbno pósémali ino naslédvali, znate terdno upanje iméti, de bote srečno ino veselo živeli. Ino ako to dosežete, bo vaša sreča narvekši plačilo in veselje za tega, kateri je iz lubezni proti vam te bukvice po vašim jeziki pre naredil.

2. Pregovori.

En sam denes je toliko vreden, kakor dva jutri, pravi vbogi Rihard. — Mačka v rokovicah miši ne loví. — Oko gospodarjovo sturí več, kakor obedvé njegove roké. — Veliko vinarjov sturí en rajniš. — Ena majhina razpoka je že dostikrat zrok bila, de se je narvekša barka potopila. — Goste pojedine streho pre- 5 deró, suknjo raztergajo, po sveti poženó. — Kdor denarje na pósodbo da, si na glavo skerbí nakopá. — Gizdost (ofert) kósi per obilnosti, obédva per vbožtvi ino večerja per sramoti. — Laž dolgovu na herbti jezdari. — Skušnja je draga šola; pak norci se ne bodo v nobeni drugi ino komej v tej šoli kaj naučili. 10

Pošteno perdobívaj ino šparaj, kar si perdobíš,
Skoz to si vse blagó v zlató in srebro premeniš.

b) Nemško-slovenska branja. 1813.

O starih Slovanih.

Slováni so novi narod, to je, oni se v' históriji prikázejo še le okóli léta 550. po Kristusovim rojstvi. Ti stari Gréki ino Rimci nejsó od téga velikiga naroda nič védili. Od nékíday so

v' jútrovi strani Evrópe Némcam za herbtam prebivali. Ob času
 5 rimskiga cesárja Justinijána so začéli čez Dónavo v' rimsko ce-
 sárstvo síliti. Nigdar néjso bili pod enim samim oblastnikom
 v' eno deržavo zedinjeni; védno so bili eden od drugiga odlóčeni,
 ino ravno tó je bilo njim k' nesréci. Danášni dan so Slováni
 med vsimi narvekši narod na célim svéti: še čez petdeset mili-
 10 jónov duš sliši k' tému někidaj močno slavéčimu narodu. Rusi
 ali Moškovitarji, Pólcí ali Poláki, Pémcí ali Čehi, Morávci, Slováci,
 Serbí ali Serblíjáni, Bosnijáci, Dalmatinci, Slavónci, Hrovátji ali
 Horváti, koróški ino štájerski Slovenci, Krajnci ino Istrijáni —
 vsi, vsi so odrásliki od eniga ino ravno tigaistiga velikiga débła.
 15 Ti stari Slováni so vojskóvanje ino prelivanje kerví silno
 čertili. Kamor so prišli, so se vselili, zemljo obdelováli ino z'
 svojimi sosédi prijázno ino mírno živéli.

Poljsko délo, živínsko réjo, kupčijo (baratijo), čebelarijo,
 rudaríjo ino sploh vse déla pokójniga ino mírniga živlénja so
 20 poséбно lubíli. Preprósto je bilo njih oblačílo, živež (hrana) ino
 célo živlénje. Vsaki si je vse sam narédil, kar mu je bilo tréba:
 obléko (opravo), oródje (ríštingo) ino pohíštvo (gléjštingo). Ant-
 verharje ali na róke délavce so še le od téga časa spoználi, kar
 so ptujim narodom pod oblást prišli.

25 Oni so le eniga sámiga boga molíli, začétnika bliska ino
 gróma ino gospóda nebés ino zemlje. Njega so imenováli boga,
 to je pervo gibajóčo móč, izvirek oblásti ino bogástva.

Tá bóg je bil sama ali ista luč ali svetlóba; lép ino svétel je
 bil njegov svét, katériga je stvaril. Zatégavolo imajo vsi Slováni za
 30 némške beséde: heilig, Licht ino Welt, ravno toísto besédo svét.

Od spoznánja eniga sámiga boga odstopívši, so začéli
 dvoje sorte bogóve částiti, dobriga ino hudiga boga. Dobrimu
 bogu samimu so dali imé svetlóbe, Svétevid, Bělíbog; hudímu
 pak imé temóte, Čart, Černíbog. V' malikovávski véri so ostáli,
 35 dokler so skoz oznanóvanje svétiga evangélíja dobróto zvelíčan-
 skiga nauka Kristusovíga spoználi.

Poldánski Slováni v' Vélki Moráviji ino Panóniji so bili ti
 pervi, katéri so (po 803. p. K. r.) keršánsko véro gori vzéli. Njih
 narpervi učeníki v' tej véri so bili némški ino laški moníhi (ba-
 40 ráti); poznéji pak dva brata, Konstantin (z' klósterskim iménam
 Kiríl) ino Metódij, iz Tesalónike v' Macedóniji. Ruski monih Ne-
 stor (katéri je živel med l. 1056. ino 1116.) perpovedúje to veliko
 pergódbo z' témi besédami:¹

„Potim kër so bili Slováni kristijáni postáli, pošljejo njih knézi Rastislav, Svétopluk ino Kocel (Kozel) do cara Mihaéla (ce- 45 sarja Mihaéla tréjtjiga v' Carigrad), rekóč: Naša dežela je kerščena, pak nejmamo učeníkov, katéri bi nas vodili ino učili ino nam svéte bukve (knige) razlágali; mi sami ne zastópimo ne gréško, ne latínsko, ino eden uči tako, en drugi drugáci (ináci): mi tedaj ne zastópimo poména ino moči svéte biblije. Zatógavolo nam 50 pošlite učeníke, katéri nas bodo beséde ino pomén (zastópnost) svétiga písma učili. — Kadar car Mihael tó zasliši, vse svoje modrijáne vkup pokliče ino jim beséde slovánskih knézov pové. Nato mu modrijáni odgovorijo: V' Tesalóniki je néki móž z' iménam Leo, tá ima dva sina, katéra slovánsko znata ino sta 55 obá zbrisana modrijána. Kadar car to sliši, pošle po obadva v' Tesalóniko k' Leonu, rekóč: Pošli nam zdajci tvoja dva sina, Metodija ino Konstantina. Kadar Leo to sliši, nju zdajci pošle. Ona prideta h' caru, ino on njima reče: Glejta, Slováni so do mene poslali ino prósijo za učeníke, katéri bi jim svéte bukve razlágati 60 znali: to oni želijo. Obá se caru sprostiti dasta. Zdaj gresta v' slovánsko zemljo h' knézam Rastislavu, Svétopluku ino Kocelu. Potim kadar tje prideta, začnéta slovánski azbuk (ali slovánske čerke) délati ino preslovánita evangélij ino apóstola (tó je djanje ino líste svétih apóstolov). Tu so se Slováni veselili, kadar so 65 velike déla božje v' svojim jeziku slíšali. Potim preslovánita tudi psalter (tó je psalme ali pésme Dávidove) ino te druge bukve svétiga písma.“

Tako nam perpovedúje stari očák Nestor histórijo od preobernenja morávskih ino panónskih Slovánov na kristijánsko 70 véro, katero sta ta dva gréška brata ino slovánska apóstola, Konstantin ali Kiril ino Metodij, doversila.

48. Janez Leopold Šmigoc.

Vadbe v slovnici. 1812.

1. *Polsko délo.*

Slovénci so iz mladega na žmetno (težko) délo navajeni. Kak berž snég po njihovih njivah ino lazéh zgíne, tak hitro se kmet z' svójoj družínoj k' déli pripravi. Eni gréjo svójih travnikov snažit ino gnoja, kérega so v' jesén ali po zími po njem reztepli,

5 grablat, eni gréjo orát ino jarega žíta séjat, drugi gréjo laza kópat ino séjajo sočivo ino vse sorte žíto; eni gréjo vinogradov (goric) opravlat, drugi za živino skerbíjo; eni pa domá ostánejo ino za delavce jéd pripravljajo. — Orač (ali orátar) napreže vole ali konje k' plúgi, prime za vojnicu, če z' konji orje, ino gré z' plugom na njívo; če orje, derží plug z' rokámi za ročnike ino tak ravna plúg; z' odkoj odriváva grúde ino navaleno jilovico, réže z' želézom ino čertalom pognojeno njívo ino déla brazde, z' brazd napravi ogon, med kérím razgon puša, da se vóda iz ogónov stéče. En drugi príde ino poséja zorano njívo, kéro en tretji z' 15 branój povlači, da poséjano žíto pod zemlo príde. V tistih krajih, v' kérih so jilovnate njíve, se móre poprej njíva nakopáti ino potlej se povlači. Zdaj rase žíto ino se zóri; če se je enkrat žíto zízorilo, prídejo žénci ino žnice (žénice) ino ženjejo zrélo žíto z' serpom, dévajo v' šáke porézano žíto na kúp, zvežejo ali samí 20 požete kupčeke z' povézlemi v' snópe, ali pa to drugi, kéri ne ženjejo, déljajo. V povézle zvezani snópi se na njívi pušajo, ali pa se v' kozle zvózijo, da se posušijo. Eni kmeti žíto na njívi pustijo, drugi pa je takí k' domi zvózijo, de se suší. Če je žíto že suho, prídejo mlatci ino mlatijo suho žíto (to je snopje) z' 25 cepcom na gumni; strósijo slámo, da se zernje odloči, potlej véjajo zernje z' vejnicój, da se pléve odločijo, potem správjijo čisto žíto.

Kdár na travnikih tráva dorase, prídejo, kosci ino pokosijo z' kosoj zrélo travo ino dételo; potem bó tráva raztepena, da 30 se leží suší; zategavolo se óna tudi móre večkrat oberniti; suha tráva se imenuje senó, senó se tudi v' kópice (v' navale) déva, da se prék ino prék ne zmoči, če dež príde. Celo suho senó se na vozih v' garicah domú vózi, na kére se z' rasohami nalága.

V goricah je to pervo délo, da se tersje obréže ino po- 35 gróba; če se je to zgódilo, gréjo kopači z' motikami kópat, kaj se perva kóp imenuje; vsaki skerbí, da svójo goríco perle skópa, kak obalči (očí) jako ženejo. Po pervi kópi míne en čas, da ga v' goricah nej enega déla; zdaj príde prekápanje, to je druga kóp; pri toti se tak glóboko ne kópa, kak pri pervi; pri pervi 40 kópi se tudi malo korénje z' tersa poréže, da onó (korénje) tersa iz zemle ne správi. Če že na tersji velike rozge zrásajo, poveže se tersje, da véter rozg ne polamle, in da je vinograda lépše vídeti. Po vezi se goríce podkašajo, tó je, tráva, kéra je v' njih zrasla, se z' serpmi pokosí. Tersje rodí grozdje; grozdje je bélo,

černo, modro ino druge sorte. V' jesén se grozdje iz tersja v' 45
škaf z' nožom réže, iz škafa se v' puto vsiple, putari nósijo grozdje
v' prešo, kej se grozdje spreša; grozdje prešano se imenúje tro-
pine. Víno se spravla v' polovnjake, sóde ali pučele.

2. Živinska reja.

Nékda so králi ino imenitni ludje na poli délali ino živíno
pasli, zdej pa je to narnižeših lúdi délo. Volár ali kravár tróbi
v' rog ino vábi živíno iz hléva na pašo, kéro ón potlej v' lési ali
na požetih njívah ino pokosenih travnikih páse. Ovčar ali črednik
žene ovce na pašo; ón imá pišalko (žvégló), z' kéroj piska ino si 5
čas kráti, tudi pastirsko palico ino torbo, v' kéri si strošek na
pašo nósi; ón tudi psa imá, kéri se z' grebenicoj (z' bodečim
ogérlijom) svójoj volka bráni, da mu ovce vrača. Svinjar páse
svinje z' prascmi, v' polétji po ledinah ino po takih krajih, v'
kérih svinje róvati sméjo, kajti oné ráde róvajo ino korénje íšejo; 10
v' jesén pa se svinje v' žír gónijo, to je v' hrastje ino v' bukovje;
tu si oné žalod in bukevco zbirajo, kéro njim jako hasni, ino so
v' kratkem zlo debele. Če si kdó eno ali več svinj podréditi
hoče, de bí debela bila ino debelo slaníno, zélo mast ino mastno
mesó iméla, tak jo v' hlévi z' tikvami, z' répoj, kéra se z' moko 15
zamete, ino tudi z' žitom redi. Kéri kmet ali góspod svinskega
pastira néma ali zadosti prostóra za pašo, redí svinje svóje domá
v' dvoriši, ino se od tráve, kéra v' dvoriši ráse, redíjo, ali pa se
njim iz korita jésti dá.

3. Pčelarija.

Pčele ali čmele, narskerblivejše stvári, so dvoje sorte, do-
mače ino divje; domače stanujejo v' volnjakih, divje pa v' štorih
al pak v' bednjih, to je v' votlem drévji. Kak berž z' zmládlétka
toplo gračuje, se čbele iz pčeljakov podajo ino íšejo cvetejoče
rože, po kérih vojsk zbirajo. 5

Če polétji sonce prižága, rojijo se čbele; znamenja, da se
bójo skoro rójile, je, da se čbele, kére se rojiti hočejo, tri, štiri
ali več dnov préje pred lukno čmeljakovó spravijo, z' večéra
dolgo bernijo; tudi matica, kak eni právijo, préd rójom popéva.

Kadár se čele rójijo, se préje nad čmeljakom veršijo, kak 10
se dále podájo; de pa se oné ostanovijo ino ne odletijo, se njim
v' zvonce zvoní, ali v' druge réči klepeče, ali se z' vódoj poškrap-
lajo. Če si je rój sedel, móre se ón z' nečím pokríti, da ga

sonce ne dosegne ino ne pretira; iz večera, po sončnem zahodi
15 se ón v' panj (v' koš), kéri je z' medom pomazan, spravla.

Pčele nosijo sét ino déljajo piskriče na šest voglov, polnijo
nje z' medom; sétje (setovje) pri ognji rezpušeno da vojsk, iz
kérega se svéče zlévajo ino druge reči déljajo. Iz meda se med
(medica) kuha.

49. Peter Dajnko.

a) Kratke basni in povesti iz slovnice.¹ 1824.

1. *Leb, osel ino zavec.*

Štirinožne štvari so enkrat boj proti vtičom spočéle. Leb
je svojo vojsko pregledával; osel ino zavec sta mimo šla. Med-
ved je pital: „K' čemi ta tota dobra?“ Leb je odgovoril: „Osel
de² trobental, zavec pa pisme nosil.“

5 Tota fabula poméni: Vsaki na sveti je k' nekemi haski.

2. *Želev ino orel.*

Želev je orela silno prosil, naj bi ga letati vyčil. „Tvojemi
rodi protivno reč terjaš,“ je rekel orel; „kajti ne moreš se na-
vyčiti letati, da ne maš peróti.“ Želev pa je potém še nadale
prostiti nikak ne henjal, naj bi ga orel na vtiča obrnul. Po-
5 padnul ga je zato orel s' klynom, visoko vnesel ino ispystil, naj
bi letél. Alipa padnul je na pečino ino se na drovno zdryzнул.

Totemi želévi je dosta lydi spodobno; želíjo, kaj nebi že-
léti smeli, ino odmetávajo navyke razumnéših. Alipa najberžej
skos svojo nepametnost konca vzemejo.

3. *Apéles ino Aleksandrov konj.*

Kda je enkrat imenítni obraznik Apéles Aleksandrovega
konja jako dobro obrazil ino nato Aleksandra pital, je li bi se
jémi dopadnul obrázen konj, ga je Aleksander nikak ne hvalil.
Kda pa je konj obrazenega konja zagledal, se je začel kak proti
5 živemi herzati, ino Apeles je rekel: „Vidiš, kral Aleksander, tvoj
konj mojo delo bole razumi kak tí.“

4. *Trije popotniki ino kerčmarica.*

Trije popotniki so pri kerčmarici svoje peneze shranili ino
dale šli. Eden njih potém pride nazaj z' besedami, da ga ova

po peneze pošleta. Kerčmarica jémi jè dà, ino on z' njimi odíde. Poznej prídeta tydi ova po peneze, ino kerčmarica reče: „Dala sem jè že vajněmi tovarši, kerega sta po nje poslala.“ Onidva, 5 nato rasserdena, kaj bi mela kerčmarica brez nje peneze sém dati, sta jò v' pravdo tožila, ino kerčmarica bi mogla polek pravice plačati. Pomágala pà si je s' tim, da je rekla: „Či sem né smela samo edněmi ali dvema iz vas treh penez sem dati, prídite ali vsi trije, ino dobili bote svoje peneze. Da pà sta svo- 10 jega tretjega tovarša, kerí je s' penezi odíšel, né naprej spraviti mogla, sta pravdo zgybila, ino kerčmarica je né smela plačati.

b) Iz posvetne pesmarice.³ 1827.

1. O namenu posvetne pesmarice.

Več narodov je že davno svoje narodne pesmi zebalo. Rusovska cesarica Katréja jè je dala vu svojemi velikemi kralstvi spraviti zred pevoglasi, kere je imeniten Sarti spisal ino vu dvema zvezkoma na svetlo dal. Pesmi anjgelskega naroda, s' kerimi se je častiten Jožef Hajden imenitno paščil, so vyčenim 5 občinski znane. Danska zemla je zebala svoje kampavice, poleg kerih že se blizo vsi pevoglasi zderžijo. Tydi svečko kralstvo je v' novih časih ravno to včiniło. Le esterajsko cesarstvo, kero teliko vnogoterih narodov vu sebi imá, še je ne iméło nikaj, ali blizo nikaj ne na zderžanje svojih karakteristnih narodnih po- 10 pevk storilo. Dryžba igranjskih prijatelov esterajškega cesarstva je totega velikega blaga ne htela dati zgybiti. Na njeno prošnjo so Njihove zvišnosti, znotrenjih reči našega najsvetlešega, najmilostivnešega cesara minister ino predni kanclar, gospod graf Saurau, vsikdar pripravleni, vsakemi lepemi ino hasnovitněmi 15 spočetji pripomočno roko ponyditi, vse cesarsko - kralovske deželske gubernije opomenuli z' poveljenjom, naj bi se spravljanje narodnih pesmi zred pevoglasi spočéło ino doblena zbirka v' Beč na veliko dryžbo igranjskih prijatelov poslala. Toto poveljenje je porodilo jako lepi sad . . . 20

Na povélenje sekretéra igranjske dryžbe, nizo-esterajškega kralyvanjskega svétnika, gospoda Jožefa od Sonlaitnara, sem tyde jas ne nikakega tryda maral, naše slovenske narodne pesmi, tak dobro pobožne, kak tydi posvetne, zred pevoglasi, kere je A n - draš Šef spisal, spraviti, keliko potrebno pobolšati ino na 25

zgorah povedano igranjsko dryžbo poslati. Vsim, ker so mi pri totemi pesmospravlanji bili na pomoč, rečem mojo dužno hvalo, posebno dyhovnemi Antonji Korošáki, ker so mi vse Volkmajarove (t. j. Volkmerjeve) pesmi v' roke spravili, ino kere sem, keliko njih je cesarsko-kralovsko predno preglediše knižno dovolilo, tydi vu mojo zbirko vzel. Tydi vsim pevcom, ker so na mojo prošnjo iz vnogoterih stranov eden drygega primarili, k' meni priti ino svoje pesmi dati zapisati, povem mojo serčno hvalo. Da pa si tote pesmi vsaki Slovenec tydi v' rokah iméti želi, zato sem skerben bil, nje tydi na svetlo dati. Ino ker mojih priatelov bodo toto še maličko zbirko povnožili, tim bom tydi rad hvalen.

2. Mladost.

1. Zlate leta mladosti!
Kda vas koli premišlávam,
Te me v' serci vesell,
Ino Bogi hvalo davam.	3. Srečen človek, ker živiš
Še na zemli zdrav no mladi,
Zdaj še lehko se vyčiš,
Zdaj pobóžnost v' se nasádi.
2. Pune ste nedužnosti
Tak kak lybo protilétje,
Kda se znovič zeleni
No dobiva lepo cvetje.	4. No či mladi to včiniš,
Te boš vnogim ino sebi,
Doklič koli kdé živiš,
K' velkem haski vu potrebi.

3. Popevajoči škerlec.

1. Prišel sem skoz dole
Na veliko pole,
Tam se škerlec vzdignul je
Med nebeske vtičice.	4. Škerlec z' dyšo celo
Peva te vesélo,
Kda se on od zemle že
Protí nebi zvišal je.
2. Ino kelko više
Gor na podnebiše
Je pred meno on letél,
Telko lepše mi je pel.	5. Doklič smo zajéti
V' časno reč na sveti,
Tydi v' Bogi z' radostjo
Nikak ne popevamo.
3. Z' škerlcom sem veselí
Bil vu dyši celi,
Mislil: On mi navyk dá,
Kam se človek naj ravná.	6. Kdo pa se odpoti
Zemelski dobroti,
Tisti višek k nebi gre
No veselí v' Bogi je.

7. On v' veselí voli
V' Bogi peva, moli
Ino svojo delo vso
Zmes oprávla z' radostjo.

50. Miha Andreaš.

1. Francoska vojska.

1. Kjé ste, léta vi pokoja,
Mirne léta, kam ste šle?
Odi šolda in' poboja
Sliši ino vidi se.
Na Francoskim se začelo,
Dobro vé to vsaki sam;
Kdaj, kako bo konec vzelo,
To je zelo skrito nam.
2. Oh, alj ni to dosti milo,
Ti Paris, mestó hudó,
Svojga kralja si vmorilo,
Kakor volk jagne mladó.
Nam in sebi ste storili
Mirniga življenja krej,
Eden drugiga morili,
Bog vé, kaj še bo naprej.
3. Reve te ne obžaluje
Le Francosko ino mi,
Vsa Evropa omaguje,
Kér se ji hudó godi.
Večni mora se serditi,
Kér namesto nja česti
Vidi gréh na gréh storiti
In pobolsanja nič ni.
4. Radi bomo še spoznali
Svojih grehov hudo zlo;
Dalej bomo v' tistih spali,
Hujši potlej za nas bo.
Gréh je bil in bode tepen,
Saj to vsaki dobro vé;
Z' greham bode v' pekel veržen,
Kdor se ne znebi ga prej.

1793.

2. Praznost sveta.

1. Alj na t'ga svetá plačilo
Mislim, vidim vse na rob',
Rad bi djal to oblačilo
Moje duše noter v' grob.
Le po miru moja duša,
Le pokoja si želi;
Pa nihčér ji to ne unša,
Ona ga ne zadobi.
2. En'ga brata rad bi najšel,
De bi mojih misel' bil,
Alj zastojn tok daleč zajšel,
Kér sim nja sencó lovil.
Le na persih mu slonéti,
Njemu vse zavupati,
Oj de b' blo to srečo 'méti,
To veselje vživlati!
3. Odpovéj se le tim željam,
Terpi volno, ó serce!
Glej, pod srečo in veseljam
Tudi žalost skrita je.
Poj Bogu hvaležne pèsmi,
Črez ljudi kar ne mermraj;
Le obseži vse v' ljubezni,
Vse za brate ti spoznaj.
4. T'ga življenja zavezile
Ti nesrečne spremišluj,
Jim pervunšaj dobre déle,
Jim povsod' na strani stoj.
De lih nočjo gréh pustiti,
Djanje njih t'ga vrédno ni,
Moraš vender jih ljubiti,
Kér te Bog tako vuči.
5. Le verjémi, ura pride,
Prešla bo njih téme nuč,
Kér se božja volja 'zide,
Svéta jim bo prava luč.
Oni bodo vse spoznali,
Kakor ti sedaj spoznáš,
Bogu čest in hvalo dali,
Kakor jo ti njemu dáš.

51. Urban Jarnik.

a) Pesni.

1. *Moj sedanji kraj.*

1. Za herbtom je skalna gora,
Pravi se Kernos pri nas,
Je za Špice 'na podpora
In za pevca pa Parnas.	2. Spodaj zvira Hippokrene
Čisti zvirk za pevce vse,
Belkaste on pluje pene,
Umnost pev'c iz njega p'je.
3. Tuki društvo muz stanuje,
Gracije se sučejo;
Sam Apollo tu kraljuje,
Njega citre slišimo. ¹	

1810.

2. *Zvezdje.*

1. Tukej gori se neznani
Velki svéti sučejo,
Z' lučjo sonca so obdani,
Krogle póte tékajo;
Zvezda zvezdi je soséda,
Njih za nas števíla ni,
Ena v drugo svétlo gleda,
Vsaka božjo čast gori.	2. Svétla césta je razpefa
Čez brezkončni néba zid,
Tam se vozi čast očeta,
Viža póte zvezdnih rid:
Vse je kroglo, vse se miga,
Vse od ognja svéti se,
Vse oznani, de velika
Roka svét stvarila je.
3. Tvoje veličastvo, večni,
Trume zvézd nam pravijo;
Kako bomo še le srečni,
Če mi k tebi pridemo;
Skóz' teh svétov svét bo péla
Naša duša stvarniko,
Zverha svétov bo sedéla,
Pila petje angelsko.	

1812.

3. *Krés.*

1. Dolgost svojo dan stegúje,
Rást prot poldnu obračúje,
Zemle ték se vstanovi;
Trudna tékara počíva,
Svojsa déla plačo vžíva,
Se bogata veseli.	3. Serpi bliskajo po nivah,
Zdétna je, k' je préj bla v' rivah,
Pésni v' žétvi se glasó;
V' žito serpov šum ženjsice
Silijo no prepelice
V' svojim bégu strašijo.
2. Sonce gorko zrak prižaga,
Čeli vteče vroča sraga,
Trudno telo se potí;
Klas ruménkast že prihája,
Kruh vsakdanji nam podája,
Glad prestrašen pobeží.	4. V' senožéti senoséki
Tam per hlad-šuméci réki
Z' pétjam brúsijo kosé;
V' séči trava z' rožo pade,
Fletne déklice pa rade
Njim na slédi jo suše.

5. Sonce goram se priklánja,
Cirkovnik pa zvon pogánja,
De Marija se časti;
Hlad pahlá zahódnik v' lice,
K' spanju vabi gmétne tice,
Luč nebéška se mračí.
6. Zdaj peržgè nam nevidéči
Zgorne luči, de letéči
Žarki zemli svétijo;
Kaj pa tam-le po planinah,
Gorah, hribih in dolinah
Z' eni ognji vstájajo?
7. Slišim prevesélo pètje,
Vriskanje, mladénčov vrètje,
Stréli z' pukš skoz gojzd berčó;
Kol'ce vlécejo goréče
Z' ognja, na obilnost sréče
Družic viš' jih gónijo.
8. Zdaj mladénči no deklíce,
Mično kakor golóbice,
V' krógli rejži rájajo;
Škópnpjaki no želikžéne
V' loge létajo zeléne,
Krésu hvalo spévajo.
9. Stari krés, nekdam očóvam
Našim svét, al nam sinóvam
Skoro iz spomina vzét:
Tvoja glava célo siva
Bodé nam vselej častliva,
Kolkorkrat boš spét začét!
10. Naj se zemla v' króghih vala,
Slava tvoja bó ostála,
Vsaki ród te bo častil.
Toti svét sedaj preide,
Ti pa boš, al že odide,
Druge rode veselil!

1812.

b) Zbér lépih ukov za slovensko mladino. 1814.

1. Predgovor.

Lubi rojak! Tréba je, mislim, de se kratko pogovarjava, prej ko tote bukvice bereš. V njih ne boš našel le samo novih ino za žejo svoje duše veliko dobriga perdobivnih naukov, temóč tudi en nov pravopis (ortografijo), z katerim si se morebiti še malo zoznanil, doklér nimaš vsakdar príložnosti, nove v slovenjim 5 jeziku na svetlobo dane bukvi dobiti ino brati, de bi zvédel, kako se sedaj pravopis slovenski na bólsi strán obračová. Nova, v Lublani v létu 1808. od gosp. K opitarja na svetlobo dana gramatika je nam v našim jeziku en nov pot pokazala, kako bi mogli čisto slovenščino pisati, govoriti ino tako po malim se 10 drugim Slovencam približovati. Bóg dal, de bi vsi pisarji njegove lépe opomene nasledovali! V tótej gramatici najdeš:

1. De se ne píše več *dobru jutru*, ampak *dobro jutro*, ino povsod, ker smó prej *u* brati ino pisati navajeni bili, se sedaj po novim pravopisu *o* postavla, kér se tudi od vsih drugih Slo- 15 vencov le *o* izrekuje. Zato najdeš tudi v totih bukvicah skóz ino skóz le *o* namesti postaraniga *u*.

2. Delej najde se *l* na koncu beséd, katéro čerko (puštab) nikoli ne izrečeš v besédah: *dal, bil, vzél, šel* itd., ampak le: *dav,*

20 *biv, vzev, šev* itd. Al — ne hujaj se temu, de rečem: Totimu *l* se v pismih stara pravica spodobi, kér, kadar praviš: smo *dali, bili, vzeli, šli*, al pa v ženskih vustéh: smo *dale, bile, vzele, šle*, toti *l* v glasu zopet na svetlobo pride, ino zvnaj Koroškiga drugi lepoglasno govorijoči Slovenci tudi: *dala, bila, vzela, šla*, izrekujejo. Najdejo se pa še mnogi Slovenci na Štajerskim, ki vsaki poslédni *l* zastopno v glas spuščajo: *pil, bil, dal, vzél* itd. Ne samo za Korošce, ampak tudi za tote rojake, ki per starim *l* ostanejo, se bukvi pišejo.

3. Navájen si rékati: *sviet, rieč, lies, brieg* itd., kar tudi 30 drugi Slovenci pišejo: *svjet, rječ, ljes, brjeg*; ne moti se, kadar tote ino druge beséde le pišem: *svét, réč, lés, brég* itd.; zakaj sam ja spreberneš per premenenju beséde toto *ie* sopet v *é*, doklér praviš: *svéta, svétu, lésa, lésu, bréga, brégu, réci, z réčjó*. Zavolo zedinjenja slovenskiga pravopisa se rajši čerke *e* deržim, kátéra zverhu en poteglej od desne do léve strani (*é*) ima. Beri 35 toto *é* po tvojej navádi za *ie*, kadar beséda toti glas potrebuje. Gorenji Rožán toto potrebno *é* v nemar pusti ino reče: *svít, rič, lis, brig* itd. Al tudi on se móra navádití na *é*, kér se skóz njo pravopis vderží.

4. Pišem: *Bóg, róg, stóg* itd. Na Koroškim jih veliko réka: 40 *Bueg, rueg, stueg* itd., ali pa kakor gorénji Rožán: *Bug, rug, stug* itd.; obóje je zvrátáno izrekovánje; le obrniti besédo, ino našel boš pervinsko *o*, doklér praviš: *Boga, bogu, roga, rogu, stoga, stogu* itd.; zákaj bi se tedaj od pravopisa odverníl ino 45 zvrátanost sledil? Al bi sila bila po takim izrekovanju pisati, bi rajši pisal: *Bvog, rvog, stvog*; zakaj nesrečno navadno *ue* se mi druja ne zdi býti, kakor le *z'* sglasnikam *v* podarovano *o*. De se pa ne motíš, izreci vsako *o*, ko zverhu en poteglej od desné do léve strani (*ó*) ima, po tvojej navádi, kakor *ue*, ino tako boš 50 za svoje deželake zastopno bral. Al v pismih se móra čisto *ó* obderžátí za drugih Slovincov deli.

5. V mnogih besédah najdeš staro *fzh* áli pa *fhzh* namésti novorojeniga ino za jezik poglajšaniga *fh*. Zato rajši z drugimi Slovincami pišem: *kléšce, pišče, išče* itd., kakor: *kléše, piše, iše*, 55 zavolo v pravopisu prej dosežejočiga zedinjenja z drugimi Slovinci, ino kér jih tudi med nami veliko tako govori.

6. Se je mi ročnejši ino slovenjim jeziku bolj permérjeno zdélo pisati: *k-meni, v-hiši, z-lubeznijo*, kakor: *k' meni, v' hiši, z' lubeznijo*, kér za sglasnikami *k, v* ino *z* v našim možkim izre-

kovanju nikoli ni en samoglasnik ispuščen, zvanaj per sglasniku 60
z, kadar se na en drugi *z* ali *s* poterčne; postavim: *z' zlatam*,
z' sitam itd. V téh se *z'* z enim mutastim samoglasnikom konča.²

7. Tudi pišem: *dobrej*, *čistej*, *bogatej ženi*, namést: *dobri*,
čisti, *bogati*, kakor Krajnec izrekuje; zakaj Korošic pravi: *dobrega*,
čistega, *bogatega*, povsod le *ega*, namést v Kranju navadniga *iga*; 65
kadar se taj *ej*, *dobrej* itd. piše, se jemu ni posmehovati, doklér
tudi vsi poldnévni Slovenci rékajo ino pišejo: *dobroga*, *dobroj* itd.
Aj ni mari per Gerkih ravno to bilo, kér so *ei* ino *oi*, to je *ei*
ino *oi* pisali, ino obá se le kakor čisto *i* glasita v izrekovanju.
More biti, de so nikotéri *ei* ino *oi*, drugi pa sopet sam *i* v glas 70
spuščali. Tudi Slovenci se bojo v tem enkrat zedinili.

8. Namest prej pogostno pisanih: *katéri*, *katéra*, *katéro*,
najdeš: *ki*, *ka*, *ko*; mož, *ki* je pil; žena, *ka* je prala; déte, *ko* je
jokalo. Tudi boš namést *kakor* in *kader* večkrat *ko* bral. Tako
izrekovanje je Slovincam lastno. 75

9. Našel boš slednič pisano: *nebésa*, *okna*, *déla* itd., kadar
se od več reči govori; na Koroškim se pa réka: *nebese*, *okne*,
déle. Al *a* namést domačiga *e* je zavolo pravopisa potrebno ino
tudi tebe ne bode toliko motilo.

Ohrani, moj lubi bravec, tote kratke opomene ino dočakaj 80
z meno v kratkim tejsti veselí čas, ko bojo visokovučeni moží
za vse Slovence k navadnim latinskim čerkam (puštabam) še druge
slovenskimu jeziku namerjene izumili, kakor je slovenski apostel
ino škof sveti Kiril k starim gerškim čerkam nove slovenskim
glasovam lastne izmislil ino z témi za Slovence sveto pismo z po- 85
močjo svojga bratra Metodija na njih materni jezik prestavil ino
sveto mešo slovenji bral. Čakaj dotle, ino vidil boš več bukev
na svetlobo priti, doklér se materni jezik vsako léto bolj čistil,
trébil ino poglajšal bode. To ti k tvojmu veselju pové tvoj prijatelj,
zložnik totih bukvic. 90

2. *Sirotej je osla zgubil.*

En star oča v družtvi svojga še mladiga sina žene osla na
prodaj, v misli ga prodati, če bi mogoče bilo. Kupci iz polja
pa nju zagledajo ino pravijo: „Oj neumna človéka, ka rajši praz-
niga osla pred sebo ženeta, kakor de bi eden med njima osla
jezdaril, kér je eden prestar, drugi pa še cela mladina.“ Stari, 5
ki je slišal jih to govoriti, posadí svojga sina na osla; ino še
nista deleč naprej prišla, ju gredé sopet drugi znanci srečajo,

katéri so, kakor se je zdélo, z starim vsmilenje iméli ino so krevali stariga moža, rekoč: „Poglejte neumniga možaka, ki svojga mladiga, berzniga sina na osla posája, sam pa od starosti oslablen, ki bi jézde bolj potreboval, pešče (k nogam) hodi.“ Na to opomeno se stari posadí na osla ino reče mladenčiku, de bi zraven njega hodil. Nista deleč prišla po potu, sliši oča še črés to godernjati ludí, de on drobne sinčikove nogice k hoji permóra, sam pa jézdi, ki bi ležeji mogel pešcé ali k nogam hoditi. Nato vkaže sinu, de bi zadja zraven njega na osla sedel. Zgodí se pa, de nju jezdé sopet drugi srečajo, ju pozdravijo ino po nekakih pogovorih stariga vprašajo, al bi osel njegov lasten, al pa le za jézdo najet bil. Stari odgovorí, de je njegov lasten, ino de ga na pródaj péla. „Drago go boš mógel prodati,“ pravijo mu popotniki, „cé ga z takim tovoram potežaniga pol živiga na terg perpélaš.“ Kér je stari to zaslišal, si je prédvzel oslu noge zvezati ino ga z pomočjo svojga sina do terga na herbtu nesti. Oba neseta osla na herbtu, céla truma ludí se zbéra, se njima posmehuje, ju zamečuje, rekoč: „Poglejte dva hudumnika, glava se je njima zmešala; dva osla eniga osla neseta.“ V starimu, na to vižo zasramovanimu možu se nevola ino jeza vneme, ino kér blizo ene vode príde, potísne osla z vso močjo v vodo. Iz téga je postala pripóvést: Sirotej je osla zgubil.

Ta basen naj vučí, de ni mogoče všém vstréči; stori, kar te modrost vučí.

3. Ošel in lev.

En osel je béžal črés póle k levu in rékel k njemu: „Pojdiva vkupej na verh tote gore, tu čo ti jaz pokazati, koliko je zverin, ktére se mene bojo.“ Zasmeljal se je lev jega besédam in rekel: „Nu le pojva.“ In ko sta prišla na verh, je osel, stoječ raven leva, začel po svojej navádi kričati in silne glase spuščati. Lesíce pa in zajci, ki so to slišali, so perstrašeni vsi vtékali. K temu je rekel osel: „Poglej, kak veliko jih je, ki se mene bojò.“ In odgovóril je lev: „Temu se jaz ne čudim, zakaj tvoj krič mogel bi mene samiga prestrašiti, kdar bi ne védel, de si ti le osel.“

Pomena. Niktéri ludi imajo navádo, boječe in slabe z kričam in zdetjam svojim strašiti, in mislijo tudi per pametnih in modrih tako ravnati, ktéri se jim pa le posmehujejo.

52. Valentin Stanič.

a) Pesni za kmete in mlade ljudi. 1822, 1838.

1. *Kmétoovski stán.*

1. Stan kméta vréden je časti,
Za nas kmet trudi se;
Kdor kméta stán zasramoti,
Sam malo vréden je.
2. Še préd, ko solnce góri gré,
Že, déla kmét terdó
In st'ri, kar vsakim' k pridu je;
Veselje mu je tó.
3. V obráza pótu kmet vdobi
Svoj živež ino da
Tud' méstam ljubi kruh; s'cer bi
Povsót le lákot b'la.
4. De vréden je, naj vsak spozna,
Stan kméto v vse časti!
Kdo vé, kje bi deželá b'la,
De kmét nje ne redí?

2. *Kmet svojimu sinu.*

1. Pošten in zvést imaš vselej bit',
Dokler na svétu si.
Ne perst široko smeš stopit'
Od poti čédnosti!
2. Tak' pojdeš skoz' po zelenim
Na pót' svetá naprej,
In smeš z očésam veselím
Smert' čakati vselej.
3. Tak' kosa, serp ino dervó
Ti lahko v rokah bó;
Vesél boš pil ti tud' vodó,
Ko de bi vino b'lo.
4. Hudobnežu je vse teškó,
Naj dela, karkolj če,
Ker huda vest čez tó in tó
Ga péče ino žgè.

5. Spomlád ga tud' ne veseli,
Tud' žita klasje ne;
Ker le po dnarjih hrepeni,
V golftij' imà sercé.
6. Že list in véter straši ga,
Ki skož' mejó žumi;
Pokoja mu tud' smert ne dá,
Ker gréhu le živi.
7. Zató imaš zvést in dober bit',
Dokler na svétu si,
Ne perst široko smés stopit'
Od póti čédnosti.
8. Tak' žegnajo te dobri vsi,
Na grob solzé tekó,
Na njem ti trava zeleni
In rožice cvetó.

b) Hvala vinske terté.

1. Slišal sim, tertica, undan hvaliti
Tvojo dobrotljivo, zlahtno lastnost;
Pesem tud' jest ti želim pokloniti,
Močno pa vstavlja me siva starost.
Dvajsetkrat tri ino zraven deset
Štejem življenja pretekliga let.
2. Stvarnik je tebi šibkost scer odmenil,
Dal ti pak čednost, ki vredna več je,
Jest tud' šibak — sim pa vender le sklenil,
Kakor premorem povzdigniti te.
Bom scer le vstarane strune glasil,
Morde pa močniga pevca zbudil.
3. Nimaš ko Evino drevo lepote,
Ktero že prvi je človek častil!
Pojem pa tvojiga grozdja dobrote,
Sladko je Noe že vinčice pil,
In že Melhizedeh zidal oltar,
Kruha in vina prinesel je v dar.
4. Kakor naržlahniši sad so kazali
Mozesu daleč poslani možje:
„Grozdje, lej, tako je tam,* so mu djali,
„Kjer nam dežela obljubljena je!“
Tak se clo zemlja v pušavi časti,
Ki te, precenjena terta, rodi.

5. Vino — prav' pismo — serce st'ri veselo,
 Šibki in trudni se z vinam krepča,
 Kak bi brez vina veselo se pelo?
 Tudi bolniku se kapljica dá.
 Pavel že zdavnaj je Tita učil,
 Sladko brez skerbi naj vince bi pil.
6. Tebe lepo so že nekdaž hvalili,
 Revno če tudi le drevce si,
 Vino so sveti možaki že pili,
 Vino vsakteriga serce zbudi.
 Nimaš lepote, ponižno živiš,
 S sadam pa svojim dost dobriga st'riš.
7. Pozno začenjaš bersti poganjati,
 S perjem pokrivaš svoj ljubljeni sad;
 Nočeš se v cvetni lepoti kazati,
 Nočeš ko drugi v nji hvale iskati!
 Ti si, kot v pismu besede rekó:
 „Vsakdo po sadji spoznaval te bo.“
8. S perstenci zvesto se germa oklanjaš,
 Ki v podporo je tebi bil zbran,
 Težka se grozdja na njega oslanjaš,
 Dok ne približa se terganja dan.
 Tačas se grozdje na sonci zori,
 In kar je le živiga, se veseli.
9. Terta s sladkostjo si svet veselila,
 Vdaj se pokoju, ker jesen je tle,
 Šibkim in starim in trudnim si bila
 Moč in tolažba in pa veselje,
 Kdor je tek spolnil dobrotljiv ko ti,
 Zime pokoja naj se veseli!
10. Mirno počivaj, dobrotljiva miati,
 V zimi, ki stvarnik u pokoj je dal,
 De boš zamogla tud h letu nam dati
 Dobriga vinca obilni bokal.
 Ako jest starček v tem času zaspim,
 Tebe še v smerti hvaležen častim.¹

1843.

C.

53. Prešérnova doba. 1830—1843.

Odkar je potihnila muza Vodnikova, prenehalo je v slovenskem slovstvu umetno pesništvo. Pisatelji so ustrezali cerkvenim in šolskim potrebam, spisovali knjige v pouk priprostemu narodu ter likali jezik po slovnica, a pravih pesnikov ni bilo med njimi. Po drugih pokrajinah slovenskih se je še sicer oglašal kak pesnik (na pr. Jarnik, Modrinjak, Stanič), ali to so bili le posamezni pojavi brez večjega vpliva na razvitek umetne poezije. Kar na enkrat pa stopi na dan prvak slovenskih pesnikov France Prešeren, s katerim se pričinja nova doba v našem pesništvu.

10 Leta 1830. ustanovijo France Prešeren, Matija Čop, Jakob Zupan in Miha Kastelec pesniški letnik: „Kranjsko Čbelico“. V tem podjetju so se združile vse tedanje pesniške moči ter skupno izdale četvero pesniških zbirk (1830—1833), katerim se je leta 1848. še pridružila peta. Kranjska Čbelica je znamenita prikazen v našem slovstvu. Po njej je krenilo slovensko pesništvo na novo, napredno pot, prestopivši dosedanje meje tesnega duševnega obzora. Kranjska Čbelica je oživila umetno pesništvo ter sploh povzročila živahno gibanje na polju slovstvenem. Ona nam prva 1. otvarja zaklad narodnega pesništva, ne le slovenskega, temveč 2. tudi slovanskega, prelagajoč narodne umotvore iz raznih narečij slovanskih. Kranjska Čbelica je čistila pesniški okus ter določila za vselej pravec slovenski poeziji, objavljajoč vzorne pesni Prešérnove. Saj je baš z njimi uspešno pobijala krive nazore, ki so bili nastali o namehu umetne poezije. Primeri le znamenito slovstveno satiro „Nova pisarija“ (1831), v kateri je Prešeren 25 živo naslikal nazore tedanjih naših književnikov.

A ne samo v pesništvu, temveč tudi v drugih vsakdanjih vprašanjih je imela Kranjska Čbelica važno besedo. Osobito v „abecedni vojski“ so bili njeni sodelavci prvi in odločni boritelji, 30 kakor znano, služil je našim književnikom trojni črkopis, nekteri so pisali v dajncici, drugi v metelčici, večina pa vedno še v stari bohoričici. Proti metelčici se je prvi oglasil Jakob Zupan v koroškem časopisu „Karintiji“ leta 1831. Ker so se pa njeni zaščitniki krepko potegnili za njo, vnela se je napósled huda

„črkarska pravda“, o kateri so se objavljali dotični spisi v po- 35
 sebnih prikladah ljubljanskega časopisa, „Illyrisches Blatt“ imeno-
 vanega. Metelkovicem je prišel znameniti jezikoslovec Jernej Ko-
 pitar sam kot prvi znanstveni buditelj novega črkopisa na pomoč.
 Toda navzlic tako mogočnemu zagovorniku je zaudal Čop s
 svojimi trojnimi spisi: „Slovenischer ABC - Krieg Nr. 1. 2. 3.“ in 40
 Prešeren s pikrimi soneti metelčici smrtni udarec (1833). Ali
 tudi bohoričici so bili dnevi že šteti. Razvitek našega slovstva
 so z velikim zanimanjem opazovali i češki pisatelji, med njimi
 v prejšnji dobi slavni jezikoslovec Dobrovski, sedaj pa pesnik 45
 Franče Čelakovski, prijatelj Prešernov. Zadnji je sam pri-
 znal, da bode treba naš črkopis popraviti, ali to po načinu če-
 škem in poljskem, a ne z novo izmišljenimi pismeni. Proroške
 besede češkega pesnika so se v kratkem uresničile. Leta 1836.
 je postal na Hrvatskem po Ljudevitu Gaju znameniti ilirski po-
 kret, Hrvatje so sprejeli češki črkopis, in od njih je došel tudi 50
 k Slovencem. Leta 1839. so že zagledale Vrazove „Narodne pesni“
 v gajici beli dan, in potem si je novi češko-hrvatski črkopis pri-
 dobil brez vseh težkoč v kratkem občno veljavo.

Abecedna vojska je duhove strastno razburila. Žrtev te
 pravde je bila velika. Ob jednom s „črkarsko pravdo“ je pre- 55
 nehala tudi Kranjska Čbelica, in z njo je prestalo skupno de-
 lovanje slovenskih pesnikov. Njih večina je utihnila popolnoma,
 drugi pa so, ne imajoč lastnega glasila, v nemškem „Ilirskem
 listu“ objavljali redke svoje proizvode. Jakob Zupan je zapustil
 nekdanje mesto svojega delovanja, Ljubljano, Matija Čopa je leta 60
 1835. zasačila bridka smrt v bistrih valovih reke Save, in le Pre-
 šeren, živeč v majhnem prijateljskem krogu, objavljajal je še na-
 dalje vzorne svoje poezije. Leta 1836. je izdal največje svoje
 delo: „Krst pri Savici“, posvetivši ga najboljšemu svojemu prija-
 telju Matiji Čopu, v nesrečni ljubezni pa je spletel prekrasni 65
 „Sonetni venec“, ki je prvi v našem slovstvu (pred l. 1839.).
 Prešeren je od leta 1830. do 1840. sredotočje slovstvenemu de-
 lovanju na Kranjskem. On je budil slovenske književnike na
 skupno delo v Kranjski Čbelici; on je bodril svoje prijatelje,
 naj nabirajo narodne pesni, za ktere se je i sam toliko zanimal. 70 slo
 On je vnemal Andreja Smoleta, Poljaka Emilija Korjčka in druge,
 da so spravili na svetlo „Pesni kranjskega naroda“ (v peterih
 zvezkih 1839—1844) ter izdali „Pesni Valentina Vodnika“ (1840),
 Linhartov „Veseli dan ali Matiček se ženi“ in šaloigro „Varuh“,

75 ktero je preložil Smolè iz angleškega jezika. Ljubezen do svojih vrstnikov in do zaslužnih prednikov je izražal Prešèren v posebnih, njim na čast zloženih pesnih, kakor v dovtipnih napisih, ktere so vrezali v nagrobne spomenike, slovečim rodoljubom postavljene. Prešèrnovo delovanje je vtisnilo tej kratki dobi poseben značaj. Po njem je dospelo naše pesništvo do vrhunca; njegove poezije so postale zvezda voditeljica vsem poznejšim pesnikom.

Zraven pesništva je napredovala v tej dobi osobito cerkvena književnost. Med mnogimi pisatelji naj se imenujejo v prvi vrsti le Friderik Baraga (1797—1868), od leta 1830. misijonar in škof med Indijanci v Ameriki, Luka Dolinar kot dober cerkven pesnik, in France Veriti, ki je, po rodu Lah, postal vrl pisatelj slovenski; zlasti znamenito je njegovo obsirno delo: „Življenje svetnikov in prestavni godovi“ (v štirih knjigah, prvič 1828—1829, drugič 1831—1844). Jako malo pa so se naši pisatelji zanimali za gospodarske potrebe; tim večjo hvalo zaslužita tedaj France Pirc (rojen v Kamniku 1785, pozneje misijonar v severni Ameriki), ki je izdal „Kranjskega vrtnarja“ (v dveh delih 1830, 1834), in Jurij Jonke, župnik na Kočevskem, ki je spisal „Kranjskega čbelarčka“ (1836).

95 Skupno delovanje kranjskih Čbeličarjev je našlo po drugih slovenskih pokrajinah vesel odmev. Ta vzgled posnemajoč, izdala sta na Koroškem vrli Anton Slomšek, tedaj spiritual v celovškem semenišču, in Matija Ahacelj, profesor matematike, prirodoslovja in kmetijstva v Celovcu, „Pesni po Koroškem in Štajerskem znane“ (1833). V tej pesmarici, ki je priprostemu ljudstvu namenjena, objavil je Ahacelj pesni svojega soseda iz Rožne doline, tkalca Mihe Andreaša, Slomšek pa nekaj narodnih pesmij s Štajerskega ter umetnih svojih in tudi od drugih štajerskih pesnikov, izmed kterih sta pozneje zaslovela zlasti Valentin Orožen in Jožef Hašnik. Najimennitnejši pa je Anton Slomšek sam. Ta je v tej dobi začel svoje književno delovanje ter vztrajal kot jeden najboljših pisateljev do svoje smrti leta 1862. Slomšek je bil središče slovstvenemu delovanju na Koroškem do leta 1838., ko je prišel za dekana in šolskega nadzornika v Vuzenico na Štajerskem. Pod njegovim vodstvom so prevajali in spisovali mladi duhovniki slovenske knjige za mladino in priprosto ljudstvo. Slomšek je brez vsake

Lubomir

abecedne vojske zaprečil pot metelčici in dajničici na Korosko, a pozneje je bil prvi, ki je pripomogel gajici v knjigo slovensko. Slomšekovo delovanje je bilo že v prvi njegovi dobi jako plodno. Do leta 1843. je izdal kakih dvajset prav koristnih in našemu narodu primernih knjig. V tem času je zaslovel kot prvi narodni pisatelj zlasti po „Krščanskem devištvu“ (1834), po „Hrani evangeljskih nauk“ (1835) in po zlata vredni knjigi „Blaže in Nežica v nedeljski šoli“, ki je učiteljem in učencem namenjena izšla l. 1842. Z velikim veseljem so mladina in odrastli ljudje prebiral Slomšekove spise, in ni ga pisatelja slovenskega, ki bi bil ljudstvu tako segal do srca kakor Slomšek.

Kakor metelčici na Kranjskem, bilo je tudi dajničici na Štajerskem usojeno kratko življenje. Dejanski jo je podrl Anton Murko (1809—1871), pozneje dekan v lavantinski škofiji. Videč, da Dajnkova slovnica zaradi svojega posebnega črkopisa ne ustreza vsakdanjim potrebam, spisal je Murko na podlagi Kopitarjeve knjige v bohoričici slovensko slovnico za Nemce (Theoretisch-praktische slovenische Sprachlehre, v Gradcu 1832). Namen tej knjigi je bil ta, da se naučé duhovniki in uradniki toliko slovensščine iz nje, kolikor je potrebujejo v svoji službi, da bodo znali pravilno govoriti z ljudmi ter čitati slovenske knjige in spise. V to svrhu je še izdal „Slovensko-nemški in nemško-slovenski ročni besédnik“ (1833), kteri je kot izvrstna in zanesljiva knjiga izvenredno vplival na razvitek našega jezika. Posebno znamenito je to, da se Murko v teh knjigah ni kakor predniki njegovi oziral le na to ali ono narečje, bodisi kranjsko, koroško ali štajersko, temveč na jezik, ki ga govore v vseh pokrajinah slovenskih. Murko je tedaj pravi početnik občeslovenskega pisnega jezika, dokazujoč v svojih dveh knjigah, da je prava slovensčina v vseh slovenskih pokrajinah skupno domá. Združivši tedaj posebnosti raznih slovenskih narečij v jedno skupino, podal je slovnico in besednik občeslovenskega pisnega jezika. Murku gre tudi zasluga, da je pripomogel vzhodno-štajerski slovensščini do večje veljave; vsled njegovega vpliva so se jeli slovenski pisatelji odslej naprej v višji meri ozirati na vzhodno slovensščino (prim. na pr. oblike na -om, -oma namesto na -am, -ama). Rojen pri Sv. Rupertu v Slovenskih goricah, poznaval je pesni svojega rojaka, veselega pesnika Volkmerja, ki je bil umrl leta 1816. Spoznavši njegovih pesnij vrednost, zbral je po vzgledu kranjskih in koroških književnikov pesni in basni njegove (73 po številu)

ter jih spravil s kratkim životopisom vred leta 1836. na svetlo. Murko je, držeč se sicer bohoričice, priznaval njeno nedostatnost; 155 zatorej je segel i sam po češko-hrvatskem črkopisu in spisoval šolske knjige v gajici, v kateri je izšla tudi že njegova slovnica v drugi izdaji (1843).

Vreden vrstnik Murkov je bil Anton Krempelj (rojen 1790 blizu Radgone, umrl kot župnik v Mali Nedelji 1844). Ne 160 meneč se za občeslovenski jezik, pisal je bolj v domačem narečju za mladino in priprosti narod, izdajajoč molitvenike, katekizme in šolske knjižice. Osobito se je ljudstvu priljubilo „Branje od teh v kmetičke kalendre postavljenih in nekterih drugih svetnikov“ (1833), a najbolj je zaslovela njegova knjiga: „Dogodivščine 165 štajerske zemlje“ (1845), ki je prvi zgodovinski poskus s posebnim ozirom na štajerske Slovence. Krempeljeva zgodovina je prav navdušeno pisana; znanstvena proza njegova je sevéda še precej okorna, ali povestniške pesni, posameznim poglavjem pridejane, odlikujejo se po gladkejšem jeziku. Krempelju je služilo sicer domače narečje, a vendar je bil on prvi, ki je, stopivši leta 1843. 170 v Novičino kolo v Ljubljani, dopisoval Novicam v gajici, nabravši za nje „prislovice štajerskih Slovencev“, ter priznaval potrebo občeslovenskega jezika.

Ko se je leta 1836. prerodila hrvatska književnost po tako- 175 zvanem ilirskem pokretu, bil je ta preporod velikega vpliva na slovenske mlade duhove v Gradcu Okoli Stanka Vraza (1810—1851) in Franceta Miklošiča, ki sta bila oba iz ljutomerske okolice domá, zbirali so se mladi rojaki, skupno se učéč slovenskega in drugih slovanskih jezikov, med temi v prvi vrsti 180 ilirskega ali srbo-hrvatskega. Osobito pa so se pečali s pesništvom slovanskih in drugih narodov. Ker je bila Kranjska Čeblica prenehala, namerjavali so celó izdajati nov pesniški letnik, toda ta misel se ni obistinila, ker se je mlado društvo razšlo leta 1838. Miklošič, ki je bil tedaj učitelj modroslovja, šel je na 185 Dunaj ter postal ondi učenec Kopitarjev in prvi jezikoslovec slovanski, Stanko Vraz pa je odrinil v Zagreb in se proslavil kot pesnik ilirski. A tudi v slovenskem pesništvu si je pridobil Vraz važno mesto. Do leta 1840. je zlagal le slovenske pesni, med temi veličansko odo „Hvala nadvojvodi Joanu“ v 64 kiticah. Med 190 nabiratelji narodnega blaga pa gre Stanku Vrazu prvo mesto; po vseh slovenskih pokrajinah potujoč, nabiral je narodne pesni, ktere je deloma izdal leta 1839. v svoji zbirki „Narodne pesni

ilirske⁴, deloma pa ostavil v svoji zapuščini. Vraz je imel velik pesniški dar in je jeden najboljših ilirskih ali jugoslovanskih pesnikov. Njegovi pesniški umotvori ilirski pa imajo tudi za nas svojo važnost, ker jih, čeravno so v obleki ilirski, vendarle prešinja duh slovenski; kajti Vraz je bil in ostal, kakor izpričujejo pisma njegova do raznih rodoljubov slovenskih, srca in mišljenja slovenskega.¹

J. Sket.

54. Kranjska Čbelica.

Pravi početnik Kranjski Čbelici je bil Matija Čop, ki se je rodil dne 26. prosinca 1797. leta v Žirovnici na Gorenjskem. Po dovršenih naukih je postal leta 1820. humanitetni profesor na Reki, a dve leti pozneje v Lvovu, kjer je naposled bil začasni profesor grščine in latinščine na vseučilišču. Odondod je prišel za knjižničarja v Celovec (1823), dobil potem mesto profesorja poetike na ljubljanski gimnaziji (1827), a čez dve leti je postal knjižničar licejske knjižnice v Ljubljani. Toda le kratko časa je užival to službo, kajti dne 6. malega srpana leta 1835. je, kopajóč se, utonil v Savi.

Ta mož je bil, kakor ga slovenski zgodopisci imenujejo, velikan učenosti v besede pravem pomenu. Poleg drugih znanstij je poznaval temeljito devetnajstero jezikov in njihovo slovstvo ter bil vseskoz duhovit in izobražen mož. Sestavil je v nemškem jeziku slovenski knjigopis do leta 1830. s pridejanimi prav primernimi ocenami ter poslal svoje delo češkemu učenjaku Šafaříku, ki pa je prišlo še le po Šafaříkovi smrti na dan (1864). Razun tega je tudi zastavil peró, da z uspehom pobija pod Kopitarjevim pokroviteljstvom stoječo metelčico, t. j. abecedo Metelkovo.

Okoli tega izvenrednega moža se je zbirala peščica slovenskih književnikov. On jih je izpodbujal, da so v skupnem zborniku jeli izdajati izdelke svoje muze. Da je bil on duša temu podjetju, svedočita nam stiha v Prešérnovi elegiji: „V spomin Matije Čopa“:

„Ti nam otel si čolnič, si mu z jadrami krmo popravil,

Ti mu pokazal si pot pravo v deželo duhov.“

Tako je leta 1830. zagledal svet prvi zvezek tega zbornika pod naslovom: „Kranjska Čbelica“. Prvem u zvezku so sledili

30 zaporedoma še štirje letniki, a po četrtem je prenehala Čbelica
rojiti. Mnogo je bila temu ponehanju kriva abecedna vojska,
kteraj je med književniki napravila mnogo zdražbe ter povzročila,
da so pisatelji, siti prepira, umolknili. Še le leta 1848. je izšel
peti zvezek Čbelice v gajici, dočim so prvi štirje tiskani v bo-
35 horičici.

V prvem zvezku se poklanja hvaležna kranjščina baronu
Šmidburgu, glavarju ilirskega kraljestva, ki je bil slovenstvu
naklonjen. Pesen je zložil Jakob Zupan. Za njo je natisnjena
Kastelčeva pesen: „Prijateljem kranjščine“, v kateri se ozira na
40 „Pisanice“ in na Vodnika, za katerimi je bila slovenska modrica
umolknila, a naposled pravi:

K Slovincem drugim reva (t. j. modrica) je zbežala,
K vam, Poljcev, Srbov, Čehov ljub' rodovi;
Vi Kranjce znali ste budit', uneti,
45 Narodu spet predrznemo se peti.

Kako plodonosna je bila Kranjska Čbelica, kaže nam to,
da nahajamo v vseh peterih zvezkih pesnij in pesnic 110 Zupa-
novih, 94 Kastelčevih, 56 Prešérnovih, 7 Ciglerjevih, 6 Potočni-
kovih, po 5 Holcapfelovih, Kosmačevih in Žemljinih, po 4 Grab-
50 nerjeve in Levičnikove ter še nekaj drugih; nadalje je v tej
zbirki 31 narodnih pesnij slovenskih, 22 srbskih, dve češki, 1
ruska. Povrh je še v njej natisnjenih tudi nekoliko Vodnikovih
pesnij, deloma izvirnih, deloma preloženih, in pa nekaj balad in
pesnij, med kranjskim ljudstvom petih, ktere je bil zapisal Vodnik
55 iz naroda.

Čbelico je izdajal Miha Kastelec. Rojen v Zatičini
leta 1796., služboval je v ljubljanski licejski knjižnici ter umrl
kot upokojeni knjižničar leta 1868. v Ljubljani. Razun nekterih
pesnij, natisnjenih v „Ilirskem listu“, jedne v Costinem „Vodni-
60 kovem spomeniku“ (1859) in jedne póle napisov na zavitke slaščic
je objavil Kastelec vse svoje pesni v Čbelici. Posebne znameni-
tosti ta pesnik sicer ni bil, priznavati pa moramo, da mu teče
beseda prilično gladko. Najbolj so se mu posrečile pesni vese-
lega značaja.

65 Poleg doktorja Franceta Prešérna je bil glavni so-
trudnik Čbeličin dr. Jakob Zupan, rojen leta 1785. na Pre-
vojah pri Brdu v kamniškem okraju. Bil je v Ljubljani profesor
bogoslavlja ter je, prognan zaradi preprirov, umrl v Celovcu
leta 1852.

Ta mož je vrlo zanimiva prikazen v slovenskem slovstvu. 70
 Bil je visokoučen, pa tudi svest si svoje učenosti, in zaradi tega
 in pa vsled svoje zbadljive dovtipnosti je imel čestokrat nepri-
 jetnih poslov s svojimi predstojniki. Čislali pa so ga najime-
 nitnejši njegovi vrstniki. Njegova učenost se ni omejala samo
 na bogoslovne vede, temveč on je bil i več starinarstvu, zgodovi- 75
 vini (posebno domači) in jezikoznanstvu. V svojem domorodnem
 navdušenju pa je čestokrat krenil prek mej ter zagazil v po-
 vestnici in jezikoznanstvu (imenoma v etimologiji) v stranpota,
 hoteč tolmačiti vse s slovanskega stališča. Vroče domoljubje ga
 je napotilo, da je spisal celo vrsto razprav, v katerih je pro- 80
 slavljal svoj rod, slavna njegova dela, njegove slavne može in
 prednosti domačega jezika. Isti namen so imele tudi premnoge
 njegovih pesmic. Objavljal je svoje razprave in pesni v „Ilir-
 skem listu“ in v celovški Karintiji. Brez dvombe je osobito nje-
 gova zasluga, da so se tedanji pesniki seznanili s književnostjo, 85
 posebno pa z narodnim pesništvom srbskim, kajti baš on je pre-
 vaval srbske narodne pesni, ktere so natisnjene v Čbelici. Tudi
 se nahaja med 500 pregovori, ktere je nabral, mnogo srbskih in
 hrvatskih. Ker je skušal slovenščino bogatiti z besedami iz so- 90
 rodne hrvaščine, dolžili so ga „hrvatenja“, čemur odgovarja v
 pesni: „Kranjec dolžen hrvatenja“. Resnica pa je, da je često-
 krat rabil v pesnih oblike in besede Slovincem celó neumevne.
 Skušal je tudi dokazati, kako blagoglasen je jezik slovenski, ter
 je zlagal pesni, v katerih ni nobenega sičnika. Ker si je stavil
 take meje in poleg tega koval še nove besede, ni čuda, da mu 95
 je beseda čisto neumevna, zasukana, prisiljena. Večina njegovih
 pesnij potrebuje komentarja zaradi učene vsebine, kar jim ni-
 kakor ni v priporočilo. Vendar zasluđuje njegovo delovanje
 na književnem polju največjega priznanja. On si je mnogo pri-
 zadeval, da je jela Čbelica izhajati, ter je bil njen najmarljivejši 100
 sotrudnik. On je bil prvi, ki je krepko povzdignil glas in po-
 bijal metelčico, ki je sejala razdor med pisatelji, in naposled je
 bil tudi prvi, ki je napisal slovenske distihe, kakor so prikladni
 naravi slovenskega jezika.

Med ostalimi sotrudniki Čbelice so posebno znameniti Blaž 105
 Potočnik, Janez Cigler in Jožef Zemlja.

Blaž Potočnik se je rodil leta 1799. v Struževem na-
 kelske župnije, umrl pa leta 1872. v Sv. Vidu nad Ljubljano, kjer
 je mnogo let župnikoval. Že dijak je zlagal pesni slovenske.

110 Spisal in prevedel je nekoliko knjig nabožne vsebine, objavljaj bogoslovne razprave v cerkvenih novinah, napisal v nemškem jeziku slovensko slovnico (1849, 1858) in več knjig za narodne šole, sodeloval pri Wolfovem slovarju ter leta 1850. skoz devet mesecev uredoval „Ljubljanski časnik“ z „uradnim listom“. V različnih izdajah so izšle njegove „Svete pesni“, posvetne pa je objavljaj po raznih časopisih. Nekoliko pesnij je natisnjenih tudi v prvem zvezku Čbelice. Kako pa je znal domače strune prav ubrati, svedočijo nam nektare njegovih pesnij, kojim je sam zložil napeve, in ktare so postale povsem narodne; na pr. Zvonikarjeva; Pridi, Gorenjc; Planinar itd.¹

Janez Gigler, rojen leta 1792. v Udmatu pri Ljubljani, bil je duhovni pastir v različnih krajih, naposled župnik v Višnjigori, kjer je umrl leta 1869. Napisal in izdal je devet knjig nabožne vsebine in objavil mnogo različnih kračjih sestavkov v Novicah in Drobntnicah pod različnimi imeni. Zložil je tudi nekoliko pesnij, od kterih jih je prišlo sedem v Čbelici na dan. Znamenit pa je Gigler v književnosti slovenski zaradi tega, ker je prvi spisal izvirno slovensko pripovedno delo leta 1836. Naslov tej povesti je: „Sreča v nesreči, ali popisovanje čudne zgodbe dveh dvojčkov“. Pri vseh nedostatkih se odlikuje ta povest ne samo po jedernatem jeziku, temveč tudi po svoji snovi, kajti v povesti so glavne osebe vzete iz naroda ter se kretajo v okolnostih, kakoršne posebno zanimajo naš narod. Zató pa je imela velik uspeh, kajti ljudje so radostno segali po tej knjigi, ki je tako probujala v narodu veselje do čitanja. Napisal je razun imenovane povesti še le-té pripovedne knjige: „Življenje sv. Heme“ (1839), „Deteljica, ali življenje treh kranjskih bratov, francoških soldatov“ (1863), in „Kortonica, koroška deklica“ (1866).

Jožef Zemlja, rojen leta 1805. na Breznici na Gorenjskem, bil je naposled župnijski namestnik v Ambružu na Dolenjskem in prav kratek čas v Ovisišču pri Kranju, kjer je umrl leta 1843. Že dijak je zlagal pesni, ktare so se pozneje natisnile v Novicah; prvič je objavil pesni svoje v Čbelici in zatem v „Ilirskem listu“. Leta 1843. je priobčil v teh novinah prevod glasovite pesni: „Jeka od Balkana“, ktaro je v hrvaščini zložil Ognjeslav Utješenovič Ostrožinski (1842). Probujen po vzgledu svojega rojaka Prešérna, zložil je leta 1843. v stancach epsko pesen „Sedem sinov“, kteri je našel snov v Gajevi Danici. Pridejana ji je Tomaža Graya († 1771) sloveča „Elegija na vaškem pokopa-

lišču*, v tisti meri iz angleškega poslovenjena. Zemlja je bil 150
iskren rodoljub ter je poznaval različne svetovne jezike in slo-
vanska narečja. Slovenski jezik je imel primeroma dobro v ob-
lasti, posebno v starejših pesnih, a vendar ni mogel premagati
vseh težkoč v stihotvorstvu.

Iz zadnjih vrstic Kastelčeve uvodne pesni je jasno, da so 155
književna podjetja drugih Slovanov prebudila slovenske književ-
nike k delovanju. Posebno ugodno je vplivalo na razvoj našega
pesništva izdanje srbskih narodnih pesnij po Vuku Karad-
žiču (prvič 1814—1815 v dveh zvezkih, potem v štirih od leta
1824—1833.) in izdanje slovanskih narodnih pesnij po Čela- 160
kovskem (1822—1827). Češki pesnik Čelakovski je tudi slo-
venske rodoljube bodril, naj nabirajo narodne pesni, ter je ne-
ktere i sam objavil v svojem delu. Vplivale pa so narodne pesni
srbske in sploh slovanske v tem smislu, da so se pesniki jeli
ozirati na svoj domači živelj. Jasen dokaz nam je takoj prvi 165
zvezek Čbelice, kjer je večinoma snov pesnij domače življenje,
domače razmere, domača zgodovina. Sevéda niti vsebina, niti
oblika ni mogla ostati izključno narodna, čemur se pri pesnikih
po tuje vzgojenih niti nadejati ni bilo. Poleg slovenskih narodnih
pesnij so se sprejemale v Čbelico tudi pesni iz različnih slovan- 170
skih jezikov prevedene. V tem smislu je deloval v veliki meri
na svoje drugove Jakob Zupan, kateri se je posebno zanimal za
vse, kar je bilo v zvezi s slovenščino in slovanščino. Velika za-
sluga Čbelice je tedaj, da se je, kolikor je bilo mogoče, postavila
na temelj narodnega značaja ter tako naslednjim književnikom 175
pokazala pot, po kateri jim je hoditi. To postopanje ni bilo ne-
uspešno, kajti sedaj vidimo, da se novejši pisatelji trudijo tej
zahtevi po vsebini in po obliki zadostovati.

Druga velika zasluga Čbelice je, da je slovenski književnosti
odprla pot v izobražene kroge. Dotlej, kakor tudi še mnogo časa 180
potem, smatrali so slovenski jezik za občilo nižjim stanovom
primerno, in učeni Jernej Kopitar sam se je neugodno izjavil o
pesnih Prešérnovih in Potočnikovih, češ, da jih kmetje ne bodo
razumeli. Narod pa, kateri hoče kaj veljati in se v književnosti
popeti do kake znamenitosti, ne sme se opirati jedino le na najnižje 185
kroge svoje, kajti také odpehuje od sebe óni del občinstva, ki
je zaradi svoje izobraženosti merodajen v javnem življenju. Ker

je bila Čbelica bolj olikanemu delu občinstva namenjena, prebudila je tedaj v teh krogih zanimanje za domači jezik in domačo književnost.

Da se je pa ta uspeh dosegel, pripomogla je Čbelica s tem, da je postala nekako ognjišče, okoli kterege so se zbirali skoro vsi tedanji pesniki slovenski. Brez dvombe bi ne bil mnogoteri teh pesnikov nikdar ubral svojih strun, da ga niso prebudili glasovi tovarišev, katerim se je mogel pridružiti v Čbelici. Naposled je ta združitev ohranila tudi jedinstvo v pismu; zakaj Čbeličarji, v katerih kolu so bili najduhovitejši pisatelji in pesniki tedanji, premagali so metelčico, ktero je celó Kopitar sam ščitil, ter so tako preprečili še večji razdor med slovenskimi književniki.

R. Perušek.

55. Miha Kastelec.

1. Prijatlam krajnšine.

1. Preteklo dvakrat dvajset' osmo leto, *1786 so prenehale Pisane (1799)*
 Kar združeni so domovini peli;
 Sercé od Pisanic je komej zgreto,
 Slovo od njih so razkropljeni vzeli;
 Preneha petje u Eimon' začeto —
 Le eden serca vnema po deželi;
 Iz njega ust narslaji pesem 'zvira,
 Prehitro take strune glas umira!

2. Modrica krajnska dolgo je zdihvala,
 Utihnili prijetni so glasovi,
 Zastonj ubrane citre prebirala,
 Dremali, Krajna, tvoji so sinovi;
 K' Slovencam drugim reva je zbežala,
 K' vam, Polcov, Serbov, Pemcov ljub' rodovi;
 Vi Krajnce znali ste budit', uneti,
 Narodu spet prederznemo se peti.

1830.

2. Zaterti.

1. Tjekaj gori se ozirimo,
 Kjer svetov ne zmer' oko:
 Jarma žulje preterpimo,
 Tam verige se razspo!
2. Tam kraljuje oče mili,
 Vidi, šteje nam solze;
 Z' njim se bomo veselili,
 Ker nam poka tu serce.

1831.

3. Blagor prostim.

<p>1. Blagor tičem verh dreves!
Od vej'ce do vej'ce skakljajo,
Prijazno med sabo kramljajo,
Prosti v' senčici perés
Priserčno ljubó
Pojéjo sladkó.</p>	<p>3. Blagor je, metulji, vam!
O soncu okoli ferkljate
In prosti sladkosti serkljate
Cvetja polnim rožicam;
Prekratke vam dni
Ljubezen sladi.</p>
<p>2. Blagor prosti ribici!
V' tomun iz tomuna priplava,
Je zmirej vesela in zdrava;
Po šumeči bistrici
Si z' družbo igra,
Serdú ne pozná.</p>	<p>4. Trikrat blagor ljudstvu je,
Kjer prósti so vbožni, bogati,
Jim treba ni jarma razdjati;
Kjer edin' pravica vse,
Ljubezen in mir
Obilnosti vir!</p>

1832.

4. Natura.

1. Kamor se koli ozrém, je polna natura veselja,
 Vse poskakuje okróg, pléše, prepéva sladkó.
 Rože cvetó ljubeznivo lepé, po dolinah, po gričih
 Lépi razšíra se duh, rosa ko demant svitli.
2. Pisan'ga cvetja gosté se vdajajo vej'ce zelene,
 Čbelice pridne bučé, v satje nalivajo méd.
 Loge ož'vi zverina, iz germikov pisanih tičov
 Mili razlega se glas, v travi kobil'ca cverči.
3. Bister tam potok šumljá, rož, travnika žeje gasljo;
 Vetra tu v senco ljubó pihleji vabijo nas.
 Kosec glasán jo peruka, žvenčé po vási kozíce,
 Mlade ženjice pojó, brusijo serpe hitré.
4. Pika pok skedni donijo, veršé se kopíce proséne;
 Verl' in vinograd imá toliko lepih darov.
 Kamer se ganem, ozrém, se odpirajo viri veselja;
 Večno prepevaj, moj duh, stvarniku hvalo svetá!

1833.

56. Jakob Zupan.

1. Jesén.

<p>1. Udrimo, mlatimo
 Pšenico zlato,
 Stog, odre praznimo,
 Že treba jih bo.</p> | <p>2. Kdo more prešteti
 Jesenske dari?
 Naj pomlad se sveti,
 Jesén bogati.</p> |
|---|--|

3. Čebela donosi
Vam, Janši, medú,
Na ajdov kruh prosi
Pogačar satú.	7. Do polnoči péle
Ločanke čversté,
Lan tretí hitele,
Tri urice spé.
4. Martina sestrice
Želijo iz šol:
Proséne kopice
Versté se okol.	8. Dolenic me vabi
O terganji v' hram,
Težave pozabi,
Ne vživa rad sam.
5. Sit mesta kljunače
Ljubljancik lovi,
Po travniku skače,
Otavo suši.	9. Žerjavi bežijo
Od Ogrov na Nil,
Se vernit bojjo,
De greje april.
6. Drin, jabelka, slive
Dozorjo lepo,
Vse veje so krive,
Sad lomi drevo.	10. Si pridno nabira
Na kupe drobtin,
Serčan se ozira
Na zimo mravljin.

1830.

2. Baron Valvazor.

1. Za Krajno premožen,
Za Krajno učen,
Za Krajno ubožen,
Za Krajno rojen.	4. Katira dežela
Ma večí možé?
Prek morja, Ljubela
Gre njega imé.
2. Kar Gerki so znali,
Kar Lahí od nje,
Kar drugi pisali,
Vse Valvazor vé.	5. Učením Londona
Je Valvazor znan,
Částili barona,
V njih družbo bil djan.
3. Arhive preíše,
Netrudén za nás,
Nam bere, nam piše,
Da grade, da čas.	6. Část Krajne on trobi
Po svetu okrog:
Část njemu v' grobi,
Bod' hvaljen za-nj Bog!

1830.

3. Baron Cojz Žiga.

1. Povsod se učiti,
Svet viditi sam,
To gnalo ga iti
V' Rim, Amsterodam.	3. Vodnike, Linharte
Je Žiga budil,
Bod' bukve, bod' karte
Rad z' njimi delil.
2. Mat' Krajna imela
Snu ljubšiga ni,
Za krajšno unela,
Nam oča rodi.	4. Petero jezikov
Verh mojga kramljá,
Cirila nas Grikov
Brat' knige ravná.

5. Sromake, bolnike
Odeva po stó,
Kup' ranjenim like,
Blazino mehkó.
6. Slovi do Londona
Mineralogec,
Do Kube, Kantona
Z' jeklino kupec.
7. Pred Sava nehala
Z' Bohinja teč' bó,
Ko zabiti znala,
Cojz, hišo tvojó.

1830.

57. Blaž Potočnik.

1. Vodniku per Savici 1829.

Mojstra pevcov si učila —
V' grobu glas njegov molči —
Ga, Savica, boš slavila,
Njemu naj tvoj grom doni!

1830.

2. Ženjice.

1. Sukajmo serpiče,
Dekleta mladé,
Verstimo snopiče,
Se smeja sercé.
2. Pobrusi, sestrica,
Serp z' urno oslo;
Hitreji pšenica
Popada v' roko.
3. Naj solnce perpeka,
Naj lice gori,
Pot s' čela se steka,
Zaliva oči.
4. Nas vetríc otira,
V' obraz nam pihljá,
Nam z' lasci prebira,
Si v' zankah igra.
5. Vesele bodimo,
Tak zdrave, gibké,
Gospe ne želimo
Bit' suhe, bledé.

1830.

3. Hči na grobu matere.

1. Srota, srota, ne zaspim;
Polnoči mi ura bije,
Groza, strah me je samije;
K materi na grob bežim.
2. Na grobeh je tma nocój,
Zvezde gost oblak pokriva,
Solz potok oči zaliva;
Grob ošlatam pod sebój.
Krestomatija slov.
3. Mati, mati, kje ste vi?
Groba noč vas je požerla,
V zemlje merzli dom zaperla;
Vaš otrok na njem medli.
4. Oh, zastonj je hčere stók!
Čmu li mutaste merliče
Zapušena srota kliče?
Groba ne predere jok!

5. Pridi, matern duh meglén!
Te objeti se vzdigujem,
V černo noč roke stegujem
In objamem — križ lesén.
6. Križ, te kušnem, sveti križ!
Znamnje mojga odrešenja,
Znamnje večniga življenja!
Noč duhá mi razjasniš.
7. Na te, srota, se oprém,
Kažeš 'z groba na zvezdiše:
Gór' naj duh zgubljenih íše;
Upljivo se górn' ozrém.
8. Žalovála več ne bom;
Le skoz támne groba vrata
Se odprè nam hiša zlata,
Večniga življenja dom.

1845.

4. Prašanje — odgovor.

1. Povejte, tovarši,
Mi kaj smo na sveti,
Kaj naši naméni,
In kaj nam početi? —
Prijatli predragi,
Popotniki smo,
Iz ptuje dežele
V domačo gremó.
2. Povejte, kaj, ljubi,
Je naše življenje,
Zdaj dobro, zdaj slabo
In zgol spremenjenje? —
Življenje je cesta
Čez plan, čez goré,
Ga naglo zapelje,
Kdor pota ne vé.
3. Povejte, preljubi,
Kaj čas nam poméni,
Ki naglo nam teče
V hitrosti ognjeni? —
Čas voz je nemirni,
Nenéham derdrá,
Se nikdar ustavit',
Obernit ne da.
4. Povejte, kaj strasti,
Kaj pamet, kaj vera,
Ki serca posesti
Nauči hoče vsaktera? —
Nadležni vozniki
Popotnih so to;
Pa terdna le véra
Voznik naš naj bo.

1847.

58. Janez Cigler.

a) Povračilo.

1. Veselo letala
Čebelica v' log,
Medú nabirala
Po cvgtji okrog.
2. Vihar jo zavije,
Ne more letét',
V' vodnjak jo pobije:
Kakó se otét'!
3. Golobčik kar šine
Šibin'co vломit,
Jo v' vódo porine
Čebel'co rešit'.
4. Nevarnost otrze
Goloba strašná,
Ga strelíc zaleze,
Pomeri v' njega.
5. To vidi čebel'ca,
Verniti hiti,
U róko pič' strelca,
Golob odleti.
6. Sercé pozabilo
Ljubezni ne bo,
Dobrote vračilo
Da mílo nebó.

1832.

b) Iz povesti: Sreča v nesreči. 1836.

Ludvik Bodin, Svetinov sovražnik, hudodelnik, vjet.

Drugi dan popoldne Svetinoviga obsojenja prideta dva gospoda obiskat stariga prijatla Teodora, ki sta slišala njegovo žalost zavoljo Svetinove smerti. Bila sta ta dva gospoda zmed števila tistih sodnikov, ki so Svetina obsodili. Lepo sta ga pogovarjala, de naj si te zgodbe nikar k sercu ne jemlje, in sta mu rekla: „Prijatel, kaj boš zato žaloval, sej veš, hudobija mora štrafana biti, pravica to ukazuje, ti nisi tega kriv; naše postave tako zapovedujejo, de taka hudobija se mora ojestro štrafati.“ Teodor svoja dva prijatla perderži per večerji, de bi se dalej z njima pogovarjal. Večerja je bila perpravljena, vsi se vsédejo k mizi, le Ludvika še ni bilo. Teodor ukaže hišni keršenci iti klicat Ludvika k večerji, ona gré tiho v njegovo kamerco, ker je menila, de spi, de bi ga na naglim ne zbudila. Najde ga ležati na dolgim blazinatim stolu, kterimu kanape pravijo, pa prestrašena se ne upa ga poklicati, ker je bil merliču enak; ves prepaden in plašen je ležal kakor v omedlévci in večkrat globoko zdihnil in kakor v hudih sanjah od cekinov govoril. Hišna tiho gre iz kamerce povédat gospodarju, kar je vidla. Teodor in oba njegova prijatla vstanejo berž od mize in gredó v Ludvikovo kamerco tiho po perstih. Še je bil v omedlévci, zdihval je in večkrat te besede izgovoril: „O nedolžni Svetin, o peklenski cekini!“ Trikrat je te besede tako izgovoril, de so jih vsi dobro slišali; nič ni védel, de ga kdo sliši. Eden Teodorovih prijatlov migne tiho iti iz kamerce in pa ga per miru pustiti. Ko prideta spet k mizi, reče tisti gospod, ki je rekel ga pustiti: „Tiho bodita, gotovo se bo božja pravica dans pokazala, Bog nedolžniga varje; kmalo bomo kaj več zvédli. Pustite Ludvika per miru, de jest nazaj pridem.“ Gospod, kteri je bil sodnikov eden, gré in, ko bi trenil, kmalo nazaj pride in perpelja z sabo tri žandarme, pokliče zraven Teodora in uniga svojiga tovarša. Vsi gredo v Ludvikovo kamerco tiho; še je ležal, in še so mu nekterikrat ušle iz ust tiste besede: „O nedolžni Svetin, o peklenski cekini!“ Sodnik ukaže žandarmam Ludvika obstopiti, on stopi k njemu, ga za roko prime in z ojestrimi besedami nad njim zakriči: „Ludvik Bodin, ti gerda pošast, precej vstani in z nami pojdeš; zvédili smo, kaj si storil, ne boš odšel ojestri pravici ne.“ Ludvik plane na noge, pa se ves trese, ne vé, ali se mu sanja, ali je

resnica; družiga ni védel reči, kakor hitel je: „Sej grem, sej grem. Res sem jest cekine ukradel, res, pa sim jih skrivej v
40 Svetinovo skrinjo nesel; Svetin je nedolžen.“ Žandarmi so ga zvezali in varno ga v ječo vlečejo.

c) Iz povesti: Življenje sv. Heme. 1839.

Puntarski knapji se združijo in se celi vojski v' bran postavijo.

Puntarski knapji ko vidijo, de strašno vreme čez njih šumi, vidijo, de velika vojska se zbera, ktera jih žuga pomorit, zato se združijo kakor bratji in pravijo edin drugim: „Branimo se, dokler nam je mogoče; če se ne branimo, na enkrat bomo vsi pomorjeni.“
5 Oni si izvolijo vojvoda, ga postavijo za oblastnika in poglavarja, kir je narserčnejši in narbrihtniši bil. Zberejo se zdaj vsi knapji vkup, jih poglavar stopi med nje in jim tako govori: „Brati, naš gospodar grof Wilhelm je sklenil nas vse pomoriti, zato ki sta vbita oba njegova sina; njegove jeze ne bo konca, ne bo se
10 nehal čez nas serdit, dokler bo le kaplica naše kervi na zemli. Vidite, kako je šel k' svojim žlahtniku pomoči iskat čez nas in ga prosit, de mu da soldatov zadost nas pokončat. Vidite, kako se vojskne trume že vkup zberajo, ktere nas bodo z' svojim
o ostrim orožjam posekale; vidite, kako brusijo že sable naši so-
15 vražniki, z' kterim nas bodo po glavah mahali. Bratji, branimo se! Zakaj bi se dali tako neusmileno morit? Vzamimo v' roke orožje, prosimo še drugih prijatlov, de nam pomagajo, preskerbimo se z' živežam, zbežimo na goro, tam bomo terden zagrad (šance) naredili, terdno se bomo sovražniku v' bran postavili, ne bo nas
20 premagal; le vsi moramo ene misli biti, združeni ostati in se stanovitno zoper sovražnike vojskvati. Le tako bomo zamogli življenje ohranit in svoje stare pravice obvarvat.“

Na te poglavarjove besede vsi knapji ob enim zaupijejo: „Hočemo, ja, hočemo se branit do zadne kaplice, ne damo se
25 moriti ne po volji neusmileniga grofa. Bratji, bodimo serčni in stanovitni v' boju, de se obvarjemo pred hudo smertjo, išimo tudi prijatlov, de nam bodo pomagali se branit.“

Kmaló so knapje dobili veliko prijatlov, takih hudobnih puntarjev, kakor so oni, kteri so se z' njimi združili. Z' orožjam
30 dobro prevideni, si naberejo hrane (jedi) in zbežijo na goro blizo Brezja in si dobro zagradijo svoj stan (logar) z' velikim hlodi

iz gojzdov okoli Brezja. Serčno so sklenili se bojvat in ne zbežat, naj pride vojska čez njih, kolikoršna hoče. Perpravleni so bili.

Velki vojvoda Markard je grofu Wilhelmu veliko soldatov 35 poslal, kateri so na vojvodovo povelje morali vbogat in iti, kamor njim bo grof Wilhelm vkažal. Tudi Malentainski grof Mainard, Wilhelmov švoger, kter je sv. Heme sestro Kunegundo (Kuno) za ženo imel, mu je več soldatov na pomoč perpelal in jih pod Wilhelmovo povelje djal. Z' tako terdnim vadnim voj- 40 šaki gre grof Wilhelm tiho nad puntarske knape. Ko knapji zagledajo bližati se veliko vojsko z' ojstrim orožjam, se v' versto spravijo, poglavar jim reče: „Bratji, vojska je tukaj, zdaj nam gre za življenje ali za smert; deržimo se terdno, ne umaknimo se, če nas tudi pobijejo.“ 45

Ko Wilhelmovi soldatji do knapovskih ogradov (šanc) pridejo, so se vdarli, soldatji in knapji, oboji so bili hudi, vender k' zadnim so bili knapji močnejši ko soldatji, kter so morali odjenjat in se nazaj omaknit. Soldatam se je to hudo zdelo, sram jih je bilo bežat pred puntarskim knapi, kteri niso bili vojske 50 vajeni in učeni z' orožjem v' zaker hodit. Zdaj se soldatji spet v' versto spravijo in se zaženejo nad puntarje, knapji se branijo stanovitno, serčno se bojujejo, vsa soldaška vojska jih ne more premagat. Poslednič knapji začnejo pešat, zmogli so jih soldatji, kterih je bilo trikrat toliko, kakor knapov. Premagani knapji 55 niso mogli nikamor bežati, kir so jih soldatji okoli in okoli ob-suli, tako de so jih soldatji v' sredi med sabo imeli; soldatji, jezni zavoljo perve stanovitnosti knapov, so serditi mahali po puntarjih; tako nevsmileno so jih pobijali, kakor mesar živino, nobenimu niso zanesli, kri je tekla v' potocih, skorej vsi so bili 60 vbiti, le malo jih je zbežalo. Tako so puntarski knapji prijeli zasluženo plačilo za storjeno hudobijo umorjenja grofovskih sinov.

59. Jožef Žemlja.

1. Doleneč.

1. O zarji se zelja nakosim,

Podméta, pa kaše najém,

Nevtrudeno dneva znoj nosim,

Za uro zgubljeno ne vem.

2. Osuša mi lice kmetija,

Lis'e, Teržka in druge goré,

Hrast, slive, konj, z' voli kupčija,

Ljubanic, Hrib mene redé.

3. Rad kolim, lepó okopavam
Vinograd svoj starčík ko mlad,
Zaupno vesel obetavam
Si grozdjčica sladkiga sad.
4. Gorenec pervozí žvižgaje,
Natočim do verha mu sod;
Petice pograbim ukaje,
Ne menjam zdej s' tabo, gospod!
5. Veséli otroci, ženica,
Potrebe nam bati se ni;
Razlega se v' družbi zdravica,
Pozabljene muke, skerbí.
6. Mi blizo dežela hrovaška,
Tam zidam, tesarim, kosim,
Spremljuje me rama junaška,
Kjer hodim, si žulje srebrim.
7. Pokojne, perljudne narave,
Me ljubi, kdor kol'kej pozna,
Tud modre, umetavne glave
Moj zárod od nekda j imá.

1832.

2. 28. jutro velciga travna 1828.

1. Letu u Gorenskím kraji
Slab moj duh spet oživi,
Menim, de prebivam v' raji,
Deleč preč so vse skerbí.
2. Al pogledaš na planjave
Rodovitniga poljá,
Al snežnikov gole glave,
Zdihaš: „Kraj je blagi ta!“
3. Pod šotoram čist'ga neba
Kaže Grajsko jézero
Prelepó svetlobo Feba,
Bliska se ko zércalo.
4. Glej, na kraji kviško rase,
Stopa 'z skale Bleski var,
Žugal boš zastonj vse čase
Trešit' v' brezen ga, vihar.
5. Tam prevzétno uzdiguje,
Gór ilirskih se malik,
Néha skor se dotikuje
Pléšasti treh glav snežnik.
6. V' ti tesnobi razvaline
So gradu nekdanj'ga še,
Ko ga naše domovine
Vitez Lamber g zidal je.
7. V' zraki veselé se ptice,
Stvarniku pojejo čast;
Ljube med seboj sestrice
En'ga molijo oblast.

1833.

3. Sédim sinóv.

(Povést u pésni.)¹

1. Ak zgodbo čudno v sladkim tvojim kremli
Prepéval, dragí domorodic, bom,
Ki lastna bližni je slovenski zemlji,
Naj odpušenja milost zadobóm;
V spomin si Horvat, Čeh kót Kranjc jemlji,
De vsih Slovincov edin le je dom;
Vse nas je ena kde j rodila mati,
Dojila z enim mlekam, Bog ji plati!

2. Blogrene, zadovoljne vživa dnëve
 Grof Mikič, slavljeni horvatski ban,
 Prost vsake, ki sromaka stiska, réve,
 Od deželjakov svojih spoštován;
 Pa kôt najlepši zerno ni brez plëve,
 Je sreči njega tud' osat prisján,
 Dotika njega tudi se resnica,
 De tERN vsaktera svoj imá cvetlica.
3. V zakonu léta že živi nekteere,
 Pozabi skoro, kar je bilo kdáj,
 Blagá, časti obilno si nabere,
 In bil imel na svéti že bi ráj,
 Pa kaj? — vse upanje se mu podere,
 Ki cvetlo mu prijetno je do zdáj:
 Preserčeno ljubi lépo svojo ženo,
 Pa ah, bit' mati ni ji dovoljeno.
4. Visócih, reveži, ne zavidajte!
 Vsi skup nezmožna ste in slaba stvar,
 Nad njih blišobo se ne spodtikajte,
 Po volji vse tud' njim ne gre nikdar;
 Marskdej raztergane so bolji bajte,
 Kôt Pluta, Venere, Atene dar;
 Ni mati še rodila ga sloveča,
 De bi po gódu bla mu vstregla sreča.
5. Gospá sprehaja, kôt večkrat, kraj grada
 Nek dan polétni se za kratik čas,
 Približa se ji ženska srednje mlada,
 Podoba njena v serce gane vás:
 Sirótika uboga sahne glada,
 Raztergan je opravik, bled obráz,
 Na rokah otročičev troje nosi,
 Gospé ponižno vbogajme kej prosi.
6. „So otročiči vsi ti vaši?“ vpraša
 Je nejevoljna grofinja ojstró.
 Sirota, ki na dar se lep zanaša,
 Odgovori zaupno in krotkó:
 „Vsi moji so, vsokost častita vaša,
 Pa kôneec vsega hudiga jih bo;
 Ob enim porodila sim vse troje,
 Živiti réva s čimí jih nimam dvoje.“
7. Če prav navadniga je kej na sveti,
 De, kjer otrók obilno, kruha ni,
 Nasproti, kjer svitli so zlatje šteti,
 Brez sina Himen zakon rad stori:

Ubož'ci noče grofinja verjeti,
 Na moč nad njo iz gerla zakriči:
 „Poberi se, lažnivka, preč spred mene,
 Pod soncem mater' take ni nobene!

8. Če prav že dosti si jih preslepila,
 Pa jez, gerdóba, te poznám drugač;
 Nobena ni beračiti ti sila,
 Že slišala od tvojih sim zvijáč:
 Tožlivka si nedélavna in gnjila,
 Za léne lakot je narboljši vrač;
 Živela rada dobro bi brez déla,
 Zató z lažmi si beračiti jela.*
9. Solzico si obrisé od očesa
 In hitro zgine bož'ca spred gradú,
 Oči povzdigne žalostna v nebésa,
 Potoži vsigavédnimu Bogú,
 Njo ohraniti in nje sad telésa
 Očetu izročiti se večnimu.
 On, ki pod nebam čudno hrani ptice,
 Ne bo pozabil revne sirotice.
10. Gospá, domú ko pride, pripovduje,
 Kar se naključilo je, možu vse;
 De vtogotila ni nikoli huje
 Kót dans nad beračico gerdo se,
 K' legati ji v obraz se ne sramuje,
 Kar nemogočiga na sveti je;
 In kak, namest de dar bi bla ji dala,
 Prederzno ženo je ozmerijala.
11. Grof, umin mož, prijazno jo pokrégá:
 „Glej, bratovska ljudi vse véže véz,
 Ne stori, ljuba, več vprihodno téga,
 Pred nebam edin je berač in knéz,
 Obdan zamore bití dans od zlega,
 Kdor bil učerej je bogati Kréz;
 Gotovo pregrešila si se silno,
 De si žalila rev'co tak obilno.*
12. Kralj Bela pošlje bana nad Tartare,
 Da vajvoda ga vojsknim trumam vsém,
 Sovražnika krivične vstavít' kvare,
 Prederznim ulomiti tilc tatém.
 Ko grof se bije za pravice stare,
 Domá kaj nov'ga se zgodí med tém?
 Gospá ob enim znos' sinóv sedmero,
 Ko komej mesečov steče devetero.

13. Kakó znebiti se sramote take,
 Gospá modruje, misli dan in noč,
 Zvijáče, pota si umišlja vsake,
 Pa uma njé preslaba vsa je moč;
 Ker se raztergati ne dajo šake,
 Storití vonder zadnjíc kaj odlóc' ?
 Najlepši izrediti sklène déte,
 Končati druge vse v nečast si štéte.
14. Jok mili detcov matere ne gane,
 Od misel ne odstopi vragovih,
 Neobčutljivo njé serecé ostane
 Do sinkov lastnih njenih tak lepih:
 Zadéti mora dekla v koš pobrane,
 Vtopiti u potoku bližnjim jih.
 De ne prišlo bi vséga nič na znanje,
 Zažuga keršenci terdó molčanje.
15. Že dekla gre skoz bližnji gozd s košarno,
 Povelje svoje zvérsiti gospé,
 Ko dokončavši vojsko ban nevarno
 Na poti k domu ji naproti gré.
 Ko pred seboj jo vidi béžat' varno,
 Zapreti pot ji slugam zapové;
 Kaj nese, praša jo gospod prijazin,
 Odgovor s straham da, de koš je prazin.
16. Pa ko boječo vidi trepetati,
 Mu čudno zdi se, huje se je vlot';
 De ne prederzne naj se mu lagáti,
 Gorjé nji, če ne govori brez zmot.
 Resnice plašna dalje mu ne krati,
 Strah ima dobro svojo stran povsot:
 Od kraja mu natanko razodéne
 Strupene spruge njega vse naméne.
17. Kót kdor predrámi ravno se iz spanja,
 Razločno véditi ne more sam,
 Al je resnica, al biló je sanja,
 Kar se dozdeva mu iz spanja zmam,
 Po glavi banu misel se preganja:
 „Je to li rés, al sanje le imám ?
 Le smem verjeti to od žene svoje,
 Ki bla edino je veselje moje?“
18. Hudóbi ti se vrazji prečuditi
 Ne more grof, ko žvé se 'z zmame spét,
 Nezmerno žalost, jad mu grozoviti
 U sèrce vliva tak naklèp preklét;

Previdno, modro vonder vé zakriti
 Pravične nejevolje serd unét;
 Lijó pa iz očés solzé mu vroče,
 Ko vgléda v košu dēteta spijoče.

19. Vonder pred ko domú se dekla verne,
 Zažuga ji, de dala bo glavó,
 Če živi duši čerkico razgerne,
 Kar zgod'lo se na poti ji je blo.
 Služabnike zdej zén iskat *zaverne*, *Zapove kajibaškom*
 K' izredile bi dētca mu lepó;
 In rēs, dobiti bilo jih je k sreči,
 Ki hotle so dojtiti jih, jim streči.

20. Z veseljem, komej stopi v grad, nazvésti
 Edin'ga grofu porod se sinú,
 Pa kar oserče žuga mu razjésti,
 Zakriva modro svētu celimu;
 Dramiti sprugi svoji noče vésti,
 Ne v hrup spravljati tihiga domú:
 Očetine se radosti unéma,
 Vesél ediniga sinú objéma.

21. Po skerbi staršev dobrih vsi mogočji
 Je mladi grof domà lepó rején,
 Odraša naglo starosti otročji,
 Po stanu z vsim spodobno preskerbljén,
 Od dné do dné modrejši kót visočji,
 V umétnostih potrebnih vsih učén;
 Pa óca ima skerb na skrivnim védno,
 De unih šest redi se tudi čédno.

22. Kót dvojčika, vterdvavca star'ga Rima,
 K' ju vreči v Tibro dédov brat veli,
 De se življenje zagotóvi njima,
 Volkulja v divji goši tam doji:
 Šestercov svojo dojkinjo vsak ima,
 Ki boljše kót njih mati zanj skerbi;
 Vsi rástejo očetu na veselje,
 Do kraja spolnjene so njega želje.

23. Že bliža zanj se serčno zaželjéni,
 Za tovaršico njega britki čas,
 Ko dopeljati zadnjič jih naméni
 Pred njé, strupéne matere obráz.
 Po šegi góštje naredí groféní, *groféní*
 Pripravi se s *kopó*, kar mika nas;
 Gospódo povabiti da vso slavno,
 In že sedé krog mize vsi postavno.

= obilno

24. Ko b' trenil, ropi notri šest junakov,
 Vsih kakor mladi grof opravljenih;
 Pod soncem gorših ni jih korenjakov,
 Lepih, čerstvih, kôt sveča zrašenih;
 Ban ko šest svojih viteških vojšakov
 Plemenitažev zboru skaže jih:
 Lepoti čudi gostov se neznanih,
 Zdravico jim napiva slédinj zbranih.

25. Že bliža praznik koncu se obédin,
 Ban stopi vsred sinóv, vprašanje da:
 „Kaj malopridnež tisti bil bi vrédin,
 Ki smert junakov tih bi slast ga bla?“
 „Per moji véri, kervolok porédin,“
 Oglási perva se zmed vsih gospá,
 „Ki tih sokolov hotel kri bi žréti,
 To uro smerti mogel bi umréti.“

26. „Ta kervolok si ti, sopruga môja,“
 Povzame mož besédo njén serdit,
 „Ko bla spolnila bi se volja tvôja,
 Že zdavnej vsi bi mogli bi vtónit’;
 Pa védi, de vsih šest, gréde iz bója,
 Je jézi tvoji védlo mi vmaknit’;
 Ak vést oterpne, ni nikol te pékla,
 Si sodbo sama čez-se zdeji izrékla.“

27. Kot Cevza nenavadni svit Semelo,
 Na tla njo tréši besedi tih jék,
 Prebóde, ji presune sêrce smelo,
 Ki ni ganil ga mili detcov vék;
 Pričjoče vse je vživo spreletelo,
 Zgleduje, čudi se, stermi vse vprék;
 Kakó bo zgodba čudna se končala,
 Skerb ta edina vse je obhajala.

28. V trepetu nezrečenim zdihujoča,
 Ponižna kôt beráč razcapan, bos,
 Z razspetimi rokami klečtjoča
 Gospá ji odpustiti grofa pros’;
 Solzá zaliva ji obličje moča,
 Podobo smerti na obrazu nos’:
 Pa ne da se nikakor omečiti,
 Nezmerno ne zastonj mož njén serditi.

29. Pričjočim, vsim gospá se v serce smili
 V britkosti strašni, ki je ni izrèč;
 Vsi združeni zavzdignejo jok mili,
 Vsak prošnje skrikne svoje glas trepèč,

Til. Kralja Kladna v hri,
Cevs ljubil - Hlarsigljn
može prigorita, najje
Cevs, de uji prôje v va
bojnos. velitarstev
Cev Kot - Gromovni
sigorela v rafogov
iguzji - Dionys

Gospé na pomoč v zadnji priti sili,
 Ko vzdigne ban izdert že góli meč,
 Spolniti od nje same izrečeno
 Kervavo sodbo sam nad svojo ženo.

30. O stoj, o stoj, sprug, óče razžaljeni!
 Ak te ne gane žene tvoje jók,
 Saj prošnje imenitnih gostov ceni
 In krik rojenih dvakrat ti otrók;
 Nazaj spet v nóžnice meč ojster déni,
 De dnéva kónc veselje bo, ne stok;
 Pravične óginj jéze potolaži,
 Pred svétam vélkodušnost svojo skaži.
31. Vonder — on, ki pravica mu je draga,
 Žaljenje tudi pozabiti vé;
 Vse lépo duše je njegove snaga,
 Usmiljeno mu tolče tud' sercé:
 Na prošnje té se zadnjič ban premaga,
 Krivico svoji odpusti gospé.
 Lepó pravice svéto je češenje,
 Še lepši odpustiti razžaljenje.
32. Naj vam pripoveduje drugo péro
 Gostovov zbranih čút veselja nov,
 Okó rosi solzice marsiktero
 U krogu razodetih vitezov;
 Kdo zrekel bo čutenje mnogotéro
 Med sabo se spoznanih braticov?
 Obilno popisvati take čuda,
 V resnici prazna bila bi zamuda.
33. Brat bratu krog urata se ovije,
 Objema nepoznan'ga bratica,
 Solzá mu potok po obrazu lije,
 Obráz umiva z njimi družiga,
 Kervi glas slednjimu iz serca vpije —
 Kdo priča bil je kdej enaciga?
 Plačéča mati tudi zdej spoznana,
 Od njih objemana je, celívana.
34. Vsi bana Mikiča sedmeri sni
 Pridóbili so si slovečo čast,
 Se darovali kralju, domovini,
 Za njé obnašali se slave rast,
 Per nji živeti v vitezov spomini,
 Je hrepenjenja njih edina slast,
 Rodóv sedmerih bili so očaki,
 Ki mnogi so iz njih izšli junaki.

60. France Prešeren, prvak slovenskih pesnikov. X

„Vodnik je sam svoje življenje opisal, jaz bi svojega skoro ne mogel. Vse moje življenje je tako priprosto, tako vsakdanje, da bi kar nič posebnega ne mogel iz njega povedati.“ — Tako je naš pesnik sam sodil o svojem življenju. In vendar, koliko mikavnega in zanimivega, koliko tragičnega ima tudi to „pri- 5 prosto“, to „vsakdanje“ življenje Prešernovo v sebi!

France Ksaverij Prešeren se je rodil dne 3. grudna leta 1800. v Vrbi, mali vasi brezniske župnije na Gorenjskem, kjer je bil oče mu Simon imovit kmet. Svoja otročja leta je prebil v Vrbi, na vznožju Karavank in Julijskih planin, ob bregovih sinje Save, 10 jedno uro od Bleda v okolici, ktero imenuje neki sloveč angleški potovalec najlepšo dolino na svetu, in o kateri je pozneje naš pesnik sam pel, da je „podoba raja“. Ko dovrši sedmo leto, vzame ga k sebi pesnikove babice brat, Jožef Prešeren, župnik na Kopanju pod Šmarijem na Dolenjskem. Temu preblagemu 15 staremu stricu Prešernovemu se nam je najbrž zahvaliti za našega pesnika, kajti on ga je izdatno podpiral ves čas njegovega učenja, dokler ni prišel do svojega kruha. Ker Kopanj takrat ni imel svoje šole, pošlje stric svojega nadarjenega nečaka ribniškemu dekanu, da hodi pod njegovim nadzorstvom v Ribnici 20 v šolo, in morebiti se je živi deček ravno tukaj že nekoliko navzel krepkega in jedernatega govora in tiste šegavosti in zabavljivosti, izza ktere še dandanes Ribničanje slovó po svetu. V Ribnici še hranijo zlato knjigo, v kateri je zapisan med odličnimi učenci. Jeseni l. 1813. je prišel Prešeren na gimnazijo v Ljubljano, 25 kjer je latinske šole in modroslovje z izvrstnim uspehom dovršil l. 1821. Že v dijaških letih je bil poseben prijatelj tri leta starejšemu Čopu. Ta je o počitnicah skoro vsak dan obiskoval svojega soseda Prešerna, in potém sta skupaj po več ur čitala, ali v živem razgovoru hodila ob savskem brodu, ali pa se iz- 30 prehajala po lepi okolici.

Leta 1822. se je vpisal Prešeren na pravoslovnem oddelku dunajskega vseučilišča, kjer je vse pravoslovne nauke dovršil in si tudi leta 1828. pridobil doktorsko čast. Dasiravno je užival naš pesnik ves čas na Dunaju Knafljevo ustanovo in ga je tudi 35 podpiral blagi stric Jožef, vendar si je moral kolikor toliko sam služiti svoj kruh. Bil je učitelj v znanem Klinkovströmovem za-

Kje - je
ostel
moral
zgodil
Zvon 07

Anastazija Grūna, poučeval v grški in rimski zgodovini.
 40 A ne samo učitelj, tudi prijatelj mu je bil, in Anastazij Grūn sam pripoveduje, kolikokrat sta skupaj čitala Valvazorja ter se navduševala v skupni ljubezni do kranjske domovine in do vzvišenih vzorov. Kako visoko je čislal slavni nemški pesnik svojega učitelja in prijatelja, to bistro vidimo iz mnogih pisem,
 45 ki mu jih je pisal, in iz prekrasne pesni, ki jo je zložil v spomin našemu Prešérnu. Na Dunaju se je bil dalje naš pesnik sprijaznil s slavnim češkim pisateljem in podobnim mu pesniškim genijem, Francetom Ladislavom Čelakovskim, ki je v mladem Slovencu obudil slovansko misel. Prešéren je baje tudi o po-
 50 čitnicah spremil Čelakovskega celó na Česko, kjer se je seznanil z življenjem bratskega nam naroda. Čelakovski je bil pozneje tudi prvi, ki je Slovencem in vsemu slovanskemu svetu povedal in pokazal, kakšen pesnik je Prešéren. Napósled se je na Dunaju Prešérnova lira prvič oglasila. „Ilirski list“ v Ljubljani je pri-
 55 nesel o novem letu 1827. prvo pesen Prešérnovo: „Dekletom“ v slovenskem izvirniku in v nemškem prevodu.

Po dokončanih pravoslovnih naukih je stopil za neplačanega praktikanta pri tedanji c. kr. kamerni prokuraturi v Ljubljani, toda ker ni mogel o slabih gmotnih sredstvih dalje neplačane
 60 službe opravljati, dal ji je slovo koncem l. 1831., pri kateri ločitvi je jako lepo in častno izpričevalo dobil o svojem uradnem poslovanju. *Schouchensbuchl.*

Leta 1832., in sicer meseca svečana in sušca, nahajamo Prešérna v Celovcu, kjer je jako mnogo občeval s Slo^mšekom
 65 in v Blatnem gradu živečim Jarnikom ter se pripravljaj na odvetniško preskušnjo. To prebivši, vstopil je v Ljubljani za koncipijenta v pisarno svojega prijatelja, odvetnika dr. Chrobata, očeta naše pesnice Lujize Pesjakove, kteremu je bil štiri- najst let izvrsten in jako vesten delavec.

70 Že v svojih dijaških letih je poznal Prešéren Vodnika in Ravnikarja ter se izobraževal v njihju krasnih spisih; na liceju mu je bil Metelko v slovenščini učitelj, a na Dunaju se je seznanil s Kopitarjem in Čelakovskim. Kako živo se je brigal mladi Prešéren za vse slovenstvo, jasno vidimo iz pisma, ktero
 75 je pisal profesor Čop o Metelkovi slovnici Prešérnu, tedaj četrtega leta pravoslovcu. Tudi ne smemo misliti, da je naš pesnik

še le v svoji moški dobi začel pesni peti. Kakor vsak pesnik, tako je tudi on že zgodaj v svoji mladosti zlagal pesni. Toda pravo javno slovstveno delovanje Prešérnovu se še le začena v Ljubljani tisti čas, ko je bil neplačan praktikant pri kamerni prokuraturi. Sploh se je tedaj jako krepko oživilo slovstvo slovensko. Vodnikovi, Ravnikarjevi, Metelkovi učenci so spisovali priprostemu narodu namenjene knjige v lepi slovenščini; na Koroškem sta delovala za slovenstvo Jarnik in Slomšek, na Štajerskem Dajnko in Murko; na Goriškem je pel Stanič svoje priproste pesmice. Da bi se pomoglo pa tudi zanemarjenemu umetnemu pesništvu, osnujejo v Ljubljani leta 1830. „Kranjsko Čbelico“, v kateri se je takoj prvo leto oglasil Prešeren s svojimi krasnimi pesnimi. A jako bi se motil, kdor bi mislil, da so Slovenci s posebnim veseljem pozdravili Prešérnovu pesni. Uresničile so se, tudi pri njem besede, ktere je izgovoril Lessing, da pesništva pravih poznavalcev je bilo vselej tako malo na svetu, kakor pravih pesnikov samih.

Ko je Čbelica največ vsled stroge cenzure prenehala, pel je še Prešeren nemške sonete v „Ilirskem listu“, in leta 1836. konec meseca sušca je dal na svetlo svoj „Krst pri Savici“. Prešerna vidimo sploh na vse strani podjetnega v slovenskem slovstvu do leta 1840., v živem občevanju zdaj s Čelakovskim, zdaj s Stankom Vrazom. Vsako veliko podjetje v slovanskem slovstvu ga navdušuje s presrčnim veseljem, in ginljive so besede, s kterimi pozdravlja v pismu do Čelakovskega svojega izza abecedne vojske malo ne osebnega nasprotnika Kopitarja veliko delo: „Glagolita Clozianus“ (1836).¹ Leta 1840. dá vzajemno s prijateljem Smoletom na svetlo troje slovenskih knjig: „Vodnikove pesni“, Linhartovo veselo igro „Veseli dan ali Matiček se ženi“ in šaloigro „Varuh“, ktero je po Davidu Garricku poslovenil Andrej Smolè. Vse tri imajo razun tega, da so izdatno pomnožile slovensko leposlovje, še ta posebni pomen, da so po Vrazovih „Narodnih pesnih“ prve v Gajevem črkopisu objavljene knjige slovenske.

Zgodaj je bil dozorel Prešeren, a zgodaj se je začelo mračiti življenje njegovo. Usoda pesnikova je bila taka, kakor nam jo opisuje v svoji klasični glosi: „Slép je, kdor se s pé-tjem vkvárja“, in „pisar“ v sloveči zabavljici „Nova pisarija“ je vzet iz življenja, kakor to Prešeren sam pravi Čelakovskemu. Namesto zasluženega splošnega odobravanja in priznavanja so

mu rodile njegove pesni krdelo hudih nasprotnikov; le majhno je bilo število vrlih prijateljev, ki so poznali duhovitega pesnika, in še to malo krdelce se je krčilo od leta do leta. Zupan se je moral l. 1835. umakniti iz Ljubljane v prognanstvo v Celovec; Čop, najljubši mu prijatelj od mladih let, utonil je v Savi ravno istega leta; prognanega Poljaka Koritka, znanega nabitelja narodnih pesnij slovenskih, zagreblji so v hladno zemljo l. 1839., in za Čopom najdražji mu prijatelj Andrej Smolè je zatisnil na naglem oči leta 1840. Toda Prešèren ni trpel kri-vice samo v slovstvu, temveč tudi v vsakdanjem življenju. Dopršil je s slavnim uspehom svoje akademiške nauke in dosegel doktorsko dostojanstvo (1828), a vendar ga še nahajamo leta 1832. brez kruha. Meseca sušca istega leta je prebil odvetniško preskušnjo, a štirinajst let je čakal zastoj srečne ure, da bi se mogel imenovati sam svoj gospod. Stoprav leta 1846. je bil Prešèren imenovan za odvetnika v Kranj, kamor se je tudi preselil na jesen istega leta.

V Kranju je zapèl naš pesnik svojo labodnico. Leta 1847. je zbral svoje pesni, in o novem letu 1848., ko je našemu narodu vstajala zora lepše, veselejše bodočnosti, poklonil je Slovencem svoje neumrjoče „Poezije“. Leta 1848. je tudi Kranjska Čbelica petič rojila. Prinesla je Slovencem še tiste Prešèrnove pesni, ktere je bila preteklega leta zatrla našemu pesniku ljubljanska cenzura, med drugimi celó pesen „Nuna in kanarček“, ktero lahko dandanes čitaš v vsaki šolski knjigi. Tako je Prešèren s Čbelico začel in zvršil svojo pesniško delavnost, kajti ko je prišla poslednjič na svetlo, bil je že bolehen. Od vseh svetih ni šel več iz sobe, imel je vodenico in trpel velike bolečine. Začetkom meseca svečana l. 1849. mu je prihajalo posebno slabo, in na glas je prosil Boga, naj ga reši iz te solzne doline; vendar pa je bil pri polni zavesti do zadnjega trenutka. Dne 8. svečana ob osmih zjutraj vzdihne: „Vzdignite me, zadušiti me hoče!“ — in to so bile njegove zadnje besede, ktere izgovorivši je mirno umrl.

Tri leta pozneje so postavili slavnemu pesniku častilci njegovi nagrobni spomenik iz pisanega rudečkastega mramora na pokopališču Kranjskega mesta z napisom:

„Jedna se Tebi je želja spolnila,
V zemlji domači da truplo leži.“

1900. stoletju rojstva slovenskega
spomenik!

Prešérna imenujemo stvarnika in ustanovitelja slovenskega pesništva, in po vsej pravici; kajti Prešeren je bil prvi, ki je slovenskemu pesništvu dal umetniški dovršeno, klasično obliko; Prešeren je bil prvi, ki je slovenskemu pesništvu stalno določil in osnoval pesniško mero; Prešeren je bil prvi, ki je slovensko pesništvo obogatil s toliko množino raznovrstnih, pri vseh omikanih narodih običnih, a nam Slovencem dotlej še neznanih in nenavadnih pesenskih oblik, stihov, kitic, kakor še nihče pred njim in nihče za njim.

„Ako le po vrhu pregledamo Prešérnove poezije (tako piše prvi njegov častilec Josip Stritar), vidimo že, kako so mnogovrstne in različne, dasi je tako majhno njih število. Od nežne pesni, ki pohlevno-boječe prihaja iz srca, do ostre zabavljičice, ki zbáda s svojim želom — ne brez strupa — svojega nasprotnika tam, kjer ga najbolj skeli; od vesele pesni, katero prepéva vriskaje mladi vojak, svoje mladosti in krepkosti vesel, do žalostne zdravice, ki poje: „Da ni nesrečen, kdor v grobu leži“, kolik razloček! In vse te pesni, tako različne — po svoje dovršene! Zdaj ti bo ta bolj všeč, zdaj ta, kakor ti je ravno pri srcu, ko jih vzameš v roke. Prešérnova pesen se glasi včasih kakor žvrgolenje škrjančevo, ki se veselo suče proti jasnemu pomladanskemu nebu, včasih kakor pesen slavčeva, ki v tihi noči, samotno na grmu sedeč, globoko iz srca toži svoje bolečine.“

Vodnik se je še boril s pesniško mero, in njegove umetne pesni so večjidel posnete po narodnih. Ali temu ni moglo biti drugače. Vsak pesnik je kolikor toliko otrok svojega časa, sad svoje dobe, in Vodnik, ki stoji ravno na predelu med narodnim in umetnim pesništvom, ni se mogel osvoboditi spominov narodnega pesništva; notranjo vsebino kakor vnanjo obliko je zajemal svojim pesnim iz njega. In baš zategadelj so njegove pesni tako naravne, ljubeznive, recimo: otroško nedolžne in priproste. A to ni njih napaka, nego njih prednost in prava posebnost. Tudi najbolj nadarjenemu pesniku bi ne bilo možno drugače peti v tistem času, kakor je peval Vodnik.

A s Prešérnom ni tako. Ta je prišel deset, petnajst let za Vodnikom. In koliko je napredoval, koliko se izpremenil v tem času jezik slovenski! Malokdaj se je za našega jezika napredek storilo toliko, kakor v prvih tridesetih letih sedanjega stoletja. Pomisliti nam je samo, koliko slovnice je prišlo tista leta na svetlo; uvaževati nam je dalje, da se je za Francozov naš jezik začel javno učiti, in da so leta 1817. na ljubljanskem liceju slovenščini

osnovali svojo stolico, da je seme Vodnikovo začelo iti v klasje; da se je bil oglasil silni glas Ravnikarjev, in da je cela kopa vrlih učencev Metelkovih našemu priprostemu narodu pisala knjige, 200
 200 časa je rasel, v tem času se je učil Prešeren, ki je z neumorno pridnostjo plemenitega, dovtetnega učenca družil svojo čudovito duhovitost in silno nadarjenost za pesništvo. In ko se je bil leta 1830. oglasil s prvimi svojimi poezijami, njih glas ni bila več detoustna beseda Vodnikova, nego zrela beseda omikanega 205
 205 moža. Prešeren nič več ni dvomil in ugibal, kako bi pel, kakor prej Vodnik; temveč jasno in bistro mu je bilo svojstvo slovenskega jezika: po ruskem in nemškem vzgledu je vzel priglas za podlago in osnovo pévske mere.

Utegnil bi kdo reči: Zakaj pa ni Prešeren narodne pesniške 210
 210 mere uvedel v umetno pesništvo? Odgovor je lahek; zato, ker tega storiti ni mogel! Narodne pesni se zlagajo po vse drugačnem načelu in pravilu, kakor umetne. Umetnik zлага pesni zato, da jih čitamo, a narod jih zлага samo zato, da jih poje; brez petja si narod pesni niti misliti ne more. V petju pa narodni 215
 215 pevec ali na jeden glas jemlje po dva, tri ali celó štiri zloge, ali jeden zlog včasih tako poteza, da iz njega naredi dva, tri, štiri samoglasnike. Narod ne pozna jambov in trohejev, daktilov in anapestov, narod se ne briga za jednolično, jednoobrazno pevsko mero; kolikor zlogov pevec potrebuje, toliko jih jemlje v jeden 220
 220 stih. Kdor te resnice ne vé, temu se zdé narodne pesni, ako jih ne sliši peti, temveč jih sam záse čita, polne nerednosti, nepravilnosti. A ravno to, kar se nam zdi na prvi pogled neredno, nepravilno, ravno to je njih prava posebnost.

A ne samo pévske mere, Prešeren je osnoval vso vnanjo 225
 225 obliko slovenskemu pesništvu. Kako uboge, kako priproste so umetne ali po narodnih pesnih posnete kitice Vodnikovih pesnij! A zdaj vzemi Prešerna v roke! Kako mnogovrstna, umetno dovršena je že oblika njegovim „pesnim“! In v ostalih pesniških izdelkih imaš na izbor vsega lepega, kar hrani poetika v svojih 230
 230 predelih. Prešeren je prvi pel v moški in ženski asonanci ter v nibelunški kitici; Prešeren je prvi pel tercine in glose, stance in sonete; Prešeren je prvi pel dovršene šestomere, gazele in epigrame; Prešeren je prvi pel romance in balade, elegije in satire. Skratka, Prešeren je obogatil naše siromaško slovstvo z 235
 235 vsemi glavnimi pesniškimi oblikami, kar jih imajo različna slovstva

omikanih narodov. Med Vodnikovo smrtjo in prvim nastopom Prešérnovim je minilo samo dobrih deset let, in vendar kakšna razlika med obema v mislih, v jeziku, v dovršenih oblikah!

A ne smemo misliti, da je Prešéren to dovršenost, to popolnost kar takorekoč igraje dosegel. Temveč poleg svoje prirojene 240 duhovitosti in bistroumnosti se je učil vztrajno ves čas svojega življenja. Korenito je poznaval grško in latinsko, laško in francosko, angleško, nemško in slovansko slovstvo, in kar je pri drugih omikanih narodih našel lepega in posnemanja vrednega, to je kakor pridna bučela prinesel domú v slovensko pesništvo. A ne samo pri- 245 nesel, nego prestvaril in prerodil je vse v svoji veliki duši, tako da njegova lirika ni samo umetna, temveč ob enem tudi narodna. Kajti še uspešneje nego Vodnik se je učil tudi Prešéren od naroda samega, kako in kaj mu je peti. Pridno je zbiral narodne pesni, in da se nam je ohranilo še mnogo najlepših in najdaljših, moramo 250 se zahvaliti samo njemu in njegovemu prijatelju Smoletu, ki sta jih na svetlo dajala v Čbelici, v Vrazovi in Koritkovi zbirki.

In zategadelj so Prešérnové poezije prava narodna knjiga; njegove pesni prijaó omikanim in priprostim Slovencem, in s ponosom in ljubeznijo, s častjó in slavo imenujemo Prešérna — 255 ljubljénca slovenskega naroda.

Po Fr. Levcu.

Predmet njegovim pesnim v Slovanščini
Preš. v Nemščini
Ruskih, Čebih

61. France Prešéren.

1. Slovo od mladósti.

1. Dni mójih lépsi polovica kmálo,
 Mladósti léta, kmálo ste minúle;
 Rodile vé ste méni cvétja málo,
 Še téga róž'ce so se kój osúle,
 Le rédko úpa sónce je sijálo,
 Vihárjov jéze sò pogósto rjúle,
 Mladóst, vundér po tvóji témni zárji
 Sercé britkó zdihúje, Bog te obvárji!
2. Okúsil zgódej sim tvoj sád, spoznánje!
 Vesélja dókaj strúp njegov je vmóril:
 Sim zvédil, de vést čísto, dóbro djánje
 Svet zaničvátí sè je zagovóril,
 Ljubézen zvésto nájti, krátke sánje!
 Zbežále sté, ko sè je dán zazóril,
 Modróst, pravičnost, učénost, device
 Brez dót žalvátí vidil sim samice.

3. Sim vidil, de svoj čóln po sápi sréce,
 Komúr sovražna je, zastónj obrača,
 Kak véter njé naspróti tému vleče,
 Kogár v zibéli víd'la je beráča,
 De le petica dá imé sloveče,
 De človek tóliko veljá, kar pláča.
 Sim vidil číslati le tó med námi,
 Kar úm slepi, z golfijami, lažámi!

4. Te vidit', gérji viditi napáke,
 Je sèrcu ráne vsékalo kerváve;
 Mladósti jásnost vúnder misli táke
 Si kmálo iz sèrcá spodí in gláve,
 Gradóve svitlé zída si v obláke,
 Zeléne tráte stávi si v pušáve,
 Povsòd veséle lúčice peržiga
 Ji úp goljíví, k njím iz stisk jí miga.

5. Ne zmislí, de dih pèrve sáp'ce bóde
 Odnéset tó, kar misli sò stvaríle,
 Pozábi kój nesréc prestánih škóde
 In rán, ki so se kómej zacelile,
 Doklèr, de smò brez dná polnili sóde,
 'Zučé nas v stárjih létih časov síle.
 Zató, mladóst, po tvóji tèmni zárji
 Sèrcé zdihválo bó mi, Bóg te obvárgji!

1830.

2. Pévcu.

Kdo zná
 Noč tèmno razjásnit', ki táre duhá!

Kdo vé
 Kregúlja odgnáti, ki klúje sèrcé
 5 Od zóra do mráka, od mráka do dné!

Kdo učí
 Izbrisat' 'z spominja nekdájne dní,
 Brezúp príhódnjih oduzét' spred očí,
 Praznóti vbejzáti, ki zdájne morí!

10 Kakó
 Bit' óčeš poet, in ti preteškó
 Je v pèrsih nosít' al pekèl, al nebó!

Stanú
 Se svójiga spómni, tèrpi brez mirú!

1838.

3. V spomínj Valentína Vódnika.¹

1. V Aráhje pušavi
Se tičik rodi;
V odljúdni gošavi
Sam za - se živi.	5. In miro nabéra
Netrúden vse dni,
Se vbáda, se vpéra,
Za smért le skerbi.
2. So zvezde sestrice,
Mu mesíc je brát,
Ni dáno mu tice
Si družico zbrát'.	6. Germádo 'z njih déla
Perléten samčé,
No pride smért béla,
Na nji se sožgè.
3. Zanj družba ne mára,
In on ne za njó;
V samóti se stára,
Mu léta tekó.	7. Vun pláne z plaména,
Z svitlóbo obdán,
Slovéčga iména
Tič Fenis na dán.
4. Narzlájši dišave,
Ki zánje sam vé,
Narzláhtniši tráve,
Kadila dragé	8. Tak pévic se trúdi,
Samóten živi,
Se v slávi, ki zgrúdi
Ga smért, prerodi.

1845.

4. Glósa.

„Slép je, kdór se z pétjam vkvárja,
Krájnc mój mu ósle káže;
Pévcu védno sréča láže,
On živi, vmerjè brez dnárja.“

1. Le začníva per Homéri,
Prósil réva dni je stáre;
Mráz Ovidja v Póntu táre;
Drúgih pévcov zgódbé béri:
Nam spričuje Aligiéri,
Káko sréča pévce vdárja;
Nam spričuje pisárja
Luzijáde, Don Quixóta,
Kákošne Parnása póta —
Slép je, kdór se z pétjam vkvárja.

2. Káj Petrárkov, káj nam Tásov
Tréba pévcov je perjétnih?
Slišim od butic nevkretnih
Prášat' zdájnih, prédnjih časov.
Kómur már perjétnih glásov
Pésem, ki pojó Matjáze,
Bóje króg hrováske stráze,
Már, kar pévec pél Ilirje,
Már „Čebél'ce“ róji stírje —
Krájnc mój mu ósle káže.

3. Láni je slepár staríno
 Še prodájal, nòsil škatle,
 Mèril plátno, trák na vátle,
 Létas kúpi si grajšino.
 Náj gre pévec v dáljno Kino,
 Še napréj se pòt mu káže,
 Náj si z tinto pèrste maže,
 Náj ljubézen si obéta,
 Vnèti záse mного svéta —
 Pévcu védno sréča láže.

4. Vúnder pèti òn ne jénja,
 Gráb'te dnárje vkúp gotòve,
 Kupuvájte si gradòve,
 V njih živéte brez terplénja.
 Kóder se nebò razpénja,
 Grád je pévca brez vratárja,
 V njím zlatnina čista zárja,
 Srebernina ròsa tráve,
 Z tím poséstvam brez težave —
 On živi, vmerjé brez dnárja.

1833.

5. Gazéle.

1.

- Pésem mója je posòda tvòjiga iména,
 Mójiga sercé gospòda tvòjiga iména;
 V njì bom mèd slovénke bráte sládkí glás zanésil
 Od zahòda do izhòda tvòjiga iména;
- 5 Na posòdi v zlátih čèrkah sláva se bo brála
 Od naròda do naròda tvòjiga iména,
 'Z njé svitlòba bó goréla šè takrát, ko bóva
 Unstran Káronov'ga bròda, tvòjiga iména.
 Bòlj ko Délie, Korine, Cintie al Lávre
- 10 Bi bíló pozábil' škòda tvòjiga iména.²

2.

- Al bo kál pognálo séme, kdor ga sèje, sám ne vé;
 Kdòr sadi drevò, al bóde zréd'lo véje, sám ne vé.
 Se pod stròpam néba trúdi lét' in dán nomad,
 Al pa kònc léta bóde káj perréje, sám ne vé.
- 5 In kupec po svèti hòdí, ál pa káj dobička bó,
 Za blagò kadèr gotòve dnárje štéje, sám ne vé.
 In vojšák, ki ga trobènta vábi mèd kanónov gróm,
 Káj plačilo bó vročine, rán in žéje, sám ne vé.
 Lèj, tak pévec tih gazélic, ál jih bèrés tí al ne,
- 10 Al per njih sercé ledéno se ogréje, sám ne vé.
 In al véš, de tí ga vnémaš, tí mu pévski ógenj dáš,
 Al se smél bo razodèti sáj poznéje, sám ne vé.

3.

- Kdôr jih bére, vsák drugači pésni môje sôdi;
 Eden hváli in spét drúgi vpíje: „Fej te bôdi!“
 Ta veli mi: „Pój sonéte;“ úni: „Pój baláde;“
 Trétji bi bil bôlj prijátel Pindarovi ôdi.
- 5 Bó perjéten morebiti tému glás gazélic;
 Úni bó pa rékel: „Káj za Vódníkam ne hódi?“
 Razujzdánim bôdo môje pésni prenedóljne;
 Al tercjalke porekó, de jih je vdíhnil zlódi.
 Jéz pa tébi sámí, drága, zélel sem dopásti,
 10 Drúgih nisim práshal, káj se jim po glávi blódi!

1833.

6. Sonétje.

1.

1. Vihárjov jéznih mérzle domačtje
 Bilé pokrájne náse so, kar, Sámo,
 Tvoj dúh je zginil, kár nad tvójo jámo
 Pozábljeno od vnúkov véter brije.
2. Oblóžile očétov razperttje
 Z Pipinovim so jármam súžno rámo;
 Odtód samó kervávi púnt poznámo,
 Boj Vitovca in ropanje Turčtje.
3. Minúli sréče so in sláve čási,
 Ker vrédne déla niso jih budíle,
 Omólknili so pésem sládkí glási.
4. Kar niso jih zatérle časov síle,
 Kar ráste róž na mládim nam Parnási,
 Izdihljeji, solzé so jih redíle.

2.

1. Izdihljeji, solzé so jih redíle
 'Z Parnása mójga róžice prič'jóče:
 Solzé z ljubézni so do tébe vróče,
 Iz domovinske so ljubézni líle.
2. Skeléce misli, de Slovénec míle
 Ne ljúbi mátere, vanj upajóče,
 De tébe záme vnéti ni mogóče,
 Z britkóstjo so sercé mi napolníle.
3. Željé rodíle so prehrepenéče,
 De z tvójim môje bi imé slovélo,
 Domače pésni mílo se glaséče;
4. Željé, de zbúdil bi slovénš'no célo,
 De bi verníli k nam se čási sréče,
 Jim móč so dále rásti nevesélo.

Iz „Sonetnega venca“ 1839.

3.

1. Kadàr prevídi učenòst zdravníka,
De smèrti odverniti ni mogóče,
Ne bráni jest' in piti mu, kar hóče,
Z grenkòtami ne síli več bolníka.
2. Ko je vihàrjov síla prevelíka,
Togòta njih se potolàžit' nóče,
Kamòr val žéne čòln, obupajóče
Letéti ga pusté roké brodníka.
3. Ne bóm več tébe pil, solz grénka kúpa!
Poglédi, misli in željé goréče,
Vam pròstost dàm, ker zdrávja nimam úpa:
4. Hodíte, kàmor védno sljà vas vléče,
Vpijànite od sládkíga se strúpa,
Ki mi razdjál sercé bo hrepenéče.

4. Čerkarska pravda.

1. Al práv se piše káva ali káfha,
Se šòla nóvo-čérkarjov serdíta
Z ljudmi prepíra stàriga kopíta,
Kdo njih pa právo tèrdi, to se práša.
2. Po pámeti je tàka sòdba náša,
Ak je od káfhe káva ból'ga žíta
In bóljs' obdélana in bólj políta,
Naj se ne piše káfha, ampak káva.
3. Ak pa po čérki bóljsi jéd ne bóde,
In zavòlj čérke ne terpi nič škóde,
Obhája tàka misel nas Slovénce,
4. De právdajo se tí možjé znabiti,
Za kàr so se nekdájni Abderiti
V slovéci právdi od oslòve sènce.

1832.

5. Apèl in čevljar.

1. Apèl podóbo na ogléd postávi,
Ker bólj resnico ljúbi kàkor hválo,
Zad skrít vse vprék poslúša, káj zijálo
Neúmno, káj umétni od nje právi.
2. Pred njó s kopíti čevljarčík se vstávi;
Ker ogledúje smòlec obuválo,
Jerménov mèni, de imá premálo;
Kar on očíta, kój Apèl poprávi.
3. Ko príde drúgi dán spet móž kopitni,
Namèst de bi šel dèlj po svòji pòti,
Ker čevlji so po gòdi, méč se lóti;

4. Zaverne ga obráznik imenitni,
In tébe z njim, kdor nápčen si očitar,
Rekóč: „Le čevlje sódi naj kopitar!“³

1833.

6. Matiju Čópu.

1. Vam izročím, prijátla drági máni,
Ki spi v prezgódnim gróbi, pésem milo;
Ločtvi od njega mi je hladilo,
Bilà je lik ljubézni stári rani.
2. Minljívo stládkih zvez na svét' oznáni,
Kak krátko je veselih dni števílo,
De srécín je le tá, kdor z Bogomilo
Up sréče únstran gróba v pèrsih hráni.
3. Pokópal misli visokoletéce,
Željá nespólnjenih sim bolečine,
Ko Čertomir ves úp na zémilji sréče;
4. Dan jásní, dán obláčni v nóči mine,
Sercé veseló in bolnó, terpéce
Vpokój'le bódo gróba globočine.⁴

1836.

7. Zabavljívi napísi.⁵

1. Nóvi Pegasus.

- „Višnjáni, kám ste svójga pólza djáli?“
„Za Pégaza smo pévcam ga prodáli.“

2. Čebélíce pravljíčarjam.

Pravljíca, po Esóp' od vás zapéta,
Več nima slásti, kákor jéd pogréta.

3. Čebélíce pésmam brez s in e.

„Brez cétov téce vir mu Hipokréne,
In ésov v pésmah njéga najti ni!“
„Zatórej nimajo nobéne éne,
Zató so pésmi tiste brez soll.“

4. Préd pévcu, pótlej homeopátu.

Popréd si pévec bil, zdaj si homeopát;
Popréd si časa bil, zdaj si življénja tát.

5. Čebelárju.

Zakáj pač múhe mój lovi Kastélic?
Prodájat' misli jih namést čebélic.

6. Rávnikarju.

Gorjancov naših jézik poptujévávši,
Si krív, de kólne kmèt, molítve brávši.

7. Krémpeljnu.

Nisi je v glávo dobil, si dobil le slovéšino v krémplje;
Dúh preonémčeni sláb, vóljni so krémpļji bill.

8. Daničarjam.

Dobróvski.

„Perjátel, ki 'z svetá prideš, mi povéj po pravici,*
Dobrovius modróst práša Kopítarjovo:
„Al Dubróvničanov sérpski, al már vérli hrováški
Jézik pišejo Gáj, Gája goréča druhál?“

Kopítar.

„Gáj daničár, daničárska druhál svój pišejo jézik,
Slávšine ti júžnih só janičárji dežel.*

9. Naróbe Katón.

Od drúgih mánjsi in častén mánj ród je slovénski,
Lákota sláve, blagá vléče pisárja drugám.
Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni;
Stánko Slovencov vskòk, Vráz si naróbe Katón.

10. Pričujúčee poezije.

Smé nékaj nas, kër smo Prešérnové, biti prešérnih;
Pésem káže dovólj, kák je náš óče kroták.

62. Anton Krempelj.

a) Branje od teh svetnikov. 1833.

Sveti Ciril ino Metud, škofa.

Totima dvema svetnikoma imajo ti kre Dunaje ter v' pemski ino moravski deželi prebivajoči slovenski narodi zahvalti, de so na keršanko vero obernjeni. Ciril, prejd Konstantin, ino Metud sta dva brata, v Tesaloniki od imenitnih starših rojena. Onedva 5 sta vu vseh posvetnih znanjah dobro podvučena bila ino sta spervega dobre posvetne službe dobla, potem pa, kir sta htela ljudi k' pravi veri spravlati, sta svoje službe popustla ino sta šla k' tem konstantinopolitanskem patriarki, sv. Ignaci, ino sta mešnika postala. Kak je potli kazarski narod za keršanske pred- 10 gare prosil, sta ta dva brata tá poslana ino sta to apoštolsko delo tega na kristjanstvo povernenja z veseljom začela. Ciril je sv. pismo ino druge potrebne bukvice na slovensko prestavil, ino njujno delo je imelo en čudežni naprejdek. Ves narod zred svojim deželskim poglavarom je keršansko vero gorvzel, nastalo je

veliko cirkvih, ino ljudje so krotkeši ino smilečneši postali. Kak 15
je to storjeno bilo, sta onedva v Bulgario mogla iti. Tudi tam
sta krala ino vso ludstvo na keršansko vero obernila. Potem
sta zadnič prišla na Vogersko ter v pemsko ino moravsko deželo.
Povsod sta vužgala luč prave vere, pelajoča neverne k veri, nez-
najoče k resnici, grešnike k pravi pokori. V moravski deželi je 20
ta prava vera ravno že prejd predgana bila, ali blodnje, pregrehe
ino neverstvo je njo zupet skoro celo dolzaterlo. Ti moravski kral
Radislav je tedej ta dva brata v svojo deželo poklical. Onedva
prideta ino sv. evangelium z veseljom ino ze vsoj skerbnoštoj
predgata, tak de je to ludstvo na njujne predge in serčne opo- 25
minjanja veliko malikov zaverglo ino trojnoedinemi Bogi lepe
cirkve gorpostavlo. Ob enem so šole vpelali ter pobožne meš-
nike ino zastopne školnike gorvzeli. De bi pa Moravci keršansko
vero z tem bol štimali ino se po njoj ravnali, tak sta onedva
vso božjo službo v slovenskem ino vsem zastopnem jeziki oprav- 30
lala. Kak je rimski papež zvedil, kelko lepega ino dobrega sta
ta apoštolska brata v Moravii storila, je njidva v Rim pred se
povabil. Onedva precu greta, ino kak sta v Rim pred papeža
prišla, je on njidva prijatelno gorvzel ino poterdil vse to, kaj
sta v Moravii naprejvzela ino storila, ter je njidva za škofa žegnal, 35
njujne tovarše pa za mešnike ino diakone. Ciril je v Rimi ostal
ino v enem kloštri sveto vmerl v tem leti 868. (prav 869); Metud
pa je nazaj v Moravio šel ino je z serca gorečnostjo poterdjaval
ino povekšaval vero ino navuk Jezusov. Ali tečas so nemški
škofi tega apoštolskega moža per papeži zatožli, kak de bi on 40
kaj novega bil vpelal ino se od tega od cirkve vpelanega reda
razložil, ino on je, kir je zdaj že drugi papež bil, mogel v Rim
pred njega priti. Metud je pa svojo reč tak modro ino terdno
zagovoril, de je papež njega z velikim poštuvanjom odpravil, nje-
govo vso djanje poterdil ino njemi dopustil, božjo službo v slo- 45
venskem jeziki opravlati, ino ga je za višišškofa čez Moravio
postavil. Potem je njega pemski deželski vajvoda Borivaj k sebi
povabil, de je njegovo ženo ino otroke ter veliko Pemcov kerstil
ino nekere cirkve gorpostavil. Kir je pa zadnič od svojega apo-
štolskega dela oslabil, je zopet šel v Rim ino je tam ostal, do- 50
klam je njega Bog k sebi vzel v tem leti 882. (prav 885). Tota
dva sveta škofa sta od Boga tudi zadobla dar tih čudežov ino se
po pravici imenujeta apoštola tih Slovincov.¹

b) Pesni iz Dogodivščin štajerske zemlje. 1845.

1. Pesen k prvemu preteku (do l. 13. pred Kr.).

1. Če pogledam zdaj na konci
Ti preték ves skupa vzet,
Noričani no Panonci
Veselijo moj pogled:
Prosto njihovo življenje,
Bivšo njim stotine lét,
Kaže že njih oddivjenje,
Odpre njim se lepši svét.
2. Njih'va divjost se obrača
Na priludno vdruženje,
Vsaka družba se vdomáča,
Zemla obdelava se;
Temne šume se vedrijo,
Kočice že tu no tam
Mesto šatorov stojijo,
Mesto kočé je že hram.
3. Že z' veseljom si Slovenka
Kopa, orje njivice,
Vseja si ta luba ženka
Proso,* oves, ječmen v' nje;
Sétvo rodovito zraste,
Že zoriti se hiti,
Kak te beložute klase
Spévajoča si gledí!
4. Kaj Ilirke tu ravnice
Lepo si obnjívajo,
To Iliri že gorice
Tu no tam zasadli so.
Tak 'ma tota prejd pustina
Zdaj veselo lepi red,
O predraga domovina,
Kak obradiš moj pogled.
5. Že perludne tu vesnice,
Živoglasne mésta tam,
Tu obzidane branice
Radostno pred očmi 'mam;
Že se prede, tke no šiva
No ková 'no dela zid,
Že je dosti meda, piva,
Že se dela meč no škit.
6. Zdaj se toti stanovniki
Zvezano vdežélijó,
Kak od negda nasadniki
Oni tu gospódje so;
Zato Panovje se zvati
Hčejo, no Panonia
'Ma se zdaj imenuvati
Tu dežela njihova.
7. Toto vitežko deržijo
V' brambi si na kerv no kost,
No si vzeti ne pustijo
Svojo slavno slobodnost;
Raj' kak tote se znebiti,
Raj' življenje dajo tá,
Raj' se hčejo spomorití,
Kak se dat' pod Rimlana.

2. Pesen k četrtemu preteku (800—1122).

1. Bod' pozdravljen, o prijatno
Venčeni Cirkevňjak moj!
Tu moj duh okol obratno
Vu živočnosti postoj;
Tu, kamkol pogled te pela,
Sé ti serce veseli,
Kak Slovencom je tu cvela
Sreča njih've slavnosti.
2. Tu na poli Radislávce
Razveselno zaglediš,
Tam v' goricah pa Morávce
Rad v' pogledi si deržiš:
Da slavitne te imena
Pelajo veselo te
V' one čase, kad' rumena
Sreča nam privcela je.

3. Ja, veselo te tá pela,
Gdě 'z slovenskih sta deržáv
Lepo, veliko kito plela
Svatopluk no Radislav;
Ja, kak 'z Tiske no Slavonske,
'Z Vogerske no Sirmiša,
Iz Slovakov no Panonske
Je Moravska velika!
4. Tam pred očmi 'maš Kozlávce,
Tu pod tobom Lindoves,
Z' njima one tam Podrávce,
Kerim Privina je knez:
Privina no Kozil slavni —
Zlate so nam imena
Vu Slovenski starodavni,
Kero tak oživlata.
5. Glej, kak hojkovi brežiči
Si odkrijejo glavo,
No se lepo kak deklíči
Z' tersovjom opletejo;
Kak se zbríšejo ravnice
Od gošíc zarašenih,
No že žita no pšenice
Žnje Slovenka si na njih.
6. Glej, kak dva solunska brata,
Svet' Ciril no svet Metod,
Za Slovence si zavdata
Poslavitni sveti trud,
Nje vučeča, kak častiti
'Majo pravega Bogá,
No v' ponižnosti moliti
Neba, zemle stvarnika.
7. Glej, kak šole že slovenske
Kozil včréditi hiti,
V' kere mladi možki, ženske
No vsa deca vkup čerčí;
Kak veselo se vučijo
Tam slovensko pismo štet'.
Vse veselja me budijo,
Kam obrnem moj pogled.
8. V' toti veliki Moravski,
V' kerí Svatopluk je kral,
Vu Slavinii podravski,
Kerój telko poješ hval:
V' toti tudi naši kraji
Zdaj po prejdnjih bojih se
Veselijo v' mira slaji,
V' sreči slave narodne. . . .

Roj. Cerovec v Ljubljani. Pri' Koroščih⁵
Djulašije (4. zvezek)
lanj. dubrave
Radostjój
1838. g. prejel, v. Y Gradcu, 1836. Dopsis.

63. Stanko Vraz.

a) Pismo Pavlu Jožefu Šafariku.¹

Porovi se še enkrat prepisuj v Stanku Vrazu (1810-1857). Priloga štaj. Slov. - m. Priloga štaj. Slov. - m. v Gradcu naravnost ml. Priloga štaj. Slov. - m. v Gradcu, 1836. Dopsis.

Radostjój Vam ná vse Vaše prašanja odgovoril bom. Kaj po moji misli bi Vam po volji blo od naše slovesnosti zezvediti, je na kratkem takega stališa: Naši dozdajni še živi pisarje so zvun Ravnikarja, Jarnika in Prešerna, pred kterimi se naj vsak Slovenec pokloni, vsi ne spomenja vredni, pa tudi hvala Bogu že malokteri peresa gubi (naj Slovencom ne bó za-nje žal!), alj boljšega dobička se slobodno Slovenska nada od zdajnih krepkih mladencov, sinov, kteri so se ne samo školnoj módrostjój zadovoljili, ampak, v knjigah plemenitih moží starega in zdajnega véka pravico in resnico iskavši, navčili tudi svoj narod ljubiti in mu duševnim in telesnim premoženjem na ponudbo biti. Do zdaj še scer jihovih marljivih dél ničesar ni na svétlo se podiglo, alj

5 peto govo slady lepš don vzhv karot zbravn

zrok je nevtrudno popravlanje, kritično pilenje, naj bo naše slovesno občinstvo tim bolj, slobodno rečem, se popolnoma zado-
15 voljilo ž njih pismami.

Frant Miklošič, pravnik tretjega leta na univerzitati tukejšni, mladenc po starih klassikih in zdajnih znanovitih delah razsvečen, je že mnogo v vrstnem in prostem spisal peru, kar v Kranjski Čbelici in v nekem drugem časopisu, kterega bo sam redigoval,
20 na svetlo dati nakani. Po mojem nabadanji sem štiri mladence naklonil, kaj so se pri meni rosiski učili; več bo jih se prihodno letino k tem nauku priklenolo. Drugo leto bo tudi g. Miklošič polski učil. Po takem načini misliva v Gradci. Slovence s tim obuditi, se vsem slavenskim jezikom priučovati in je na cesto
25 napeljati, lepoto in obilnost našega lastnega narečja v pamet vzeli in spoznati, katero bi se že slobodno se sestrami v red postavilo bilo, de bi jemu solnčece milši sijalo blo. Jeden tih spomnjenih je jako čutlivega in vrelega srдца za vse dobro in lepo, t. j. on je za pevca rojen. Pod imenom Ivan Dragutin bo tudi
30 v Čbelico neke drobtine dal.

Letos in ravno tega hipa je tukej z Lajkamove tiskarnice zišlo delo, najmre: Pesme in fabule duh. g. Volkmera, izdal An. J. Murko. Trezen sódec tih 12 arkov bo scer spovedal, de so nekdej iskričice pevskega duha spaziti, kter pa v pótih ne-
35 vednosti gramatične in aistethične zdihavle. . . . Jaz se zares nad vsem brez reda veselim nad vsem dokonalim našega narečja; Čbelica mi je že nek sladki hipek privabila, alj take trnine mi vso dobro voljo oğrenčijo, de ustnice morajo bridkim besedam odpreti, Tacitov zakon „sine ira et studio“ prelomiti. Še enkrat
40 in na vsikdar rečem: Vse, kar je v našem narečji pisano do zdaj, se je zvon Čbelice in del Ravnikarovih, Vodnikovih in Jarnikovih pridnim zobekom listnih molov zadolžilo.

Al zadost od prešlosti zdajne. Prihodnost nam lepši sad obeče. Jaz mislim, de me moja nada ne bó vkanila, ker večidel
45 starše in zdajne ljubovnike in hranitelje našega jezika poznam. Starši, kterim tudi Murko (nema še več 26 let) dohaja, so lastno-voljni-ljubljivo koristni; k tem še pridajte Horacjevo: querulus, castigatō censorque minorum. Če nas kdor kaj bojezljivo drzne reči, taki je nemški odgovor: Was wisset Ihr jungen unerfahrenen
50 Leute, Ihr sollet unter alten Männern schweigen. Takih odgovorov voljno. Zatorej se nečemo več radovoljno v tako društvo zapeljati; če navk in razsvetvanje potrebujemo, ga raj v tihih

knigah in v lastnem prostem narodu iščemo. Zato vsaki tih, ki bó kaj pisal, slobodno reče: Če sem kaj mojem narodeku pomagal, sem samo z močjo lastnih trudov moje glave in pričinkom mojih prijatljev, mojih vrstnikov — pomagal. Bog daj, da bi se le moje besede na skorem spolnile, občinstvu se prvenci mojih prijatljev oglasili . . .

b) Hvala Nj. c. visosti nadvajvodi Joanu.²

1. Den se zori, ki prinesel
Tebe v svetlih nam poveljih,
Ki že davno z bratci vesel
Kaže zvezde hval nam Tvojih.	4. Neje ona prilizavka —
Pisana kči laži, praha:
Ko gerlica, ne ko kavka,
Tebe péti že brez straha.
2. Némška muza bérž se zbudi,
Z pohlebnostjo da se bliža
K Tvoji slavi, k Tvojem trudi,
Kth se blésk po svéti križa.	5. K nebu gledajóč z doline,
Mahne se na brég pevkinja,
Ki Tvá slava ga obsine,
No tak blažena začinja:
3. Zdrami tudi se Slovenka,
Se obleče v béle hale,
V tenke citre si zabrenka,
Da bi sestre njo slišale.	6. Slav'mo svétli den, sestrice,
Naj brez péśni nam ne mine,
Od gorice do gorice,
Od doline do doline. ³
16. Zatim Njegova se mila
Róka ztegne po deželi:
Glej, nerodnost njo pustila,
Rodovitost se priseli.	21. Kodkol po deželi šeče,
Kodkol gleda, kodkol stáne,
Rastó žita slave, sréče,
Od Tvé róke poséjane.
17. Róža zcvéte na kupinji;
Jabók na glogi zrasede;
Grozd visí na škrobotinji;
Drač rodi pšenične klase.	22. Novomésto, Beč bliši se
Pred njoj z Oeniponta zidi,
No Tvé ime, nad njimi se
Ki zlatiti nebo vidi.
18. Pótnik, kí gre šir krajine,
Čudi se, sam sebe pita:
„Kak to? Bile to ledine,
A zdaj žolto morje žita.“	23. Al nad Muroj stane v mésti,
Ki ga Slava je kërstila;
Zakaj Tvojo slavo nesti
Tam najviše vidi krila.
19. Pojdi ti zdaj zkoz deželo,
Pitaj pridnega ratarja;
On bo rekel ti veselo:
„To naš svétli Joán stvarja.“	24. Tam si zgradil vért znanosti,
Kde mladenčóm knige cvéte
Davajo, kak čele gosti
Z sladkim medom protilétje.
20. Al kdo more vse prešteti
Svétle zvezde v rimski cesti?
Kde beséde muza vzeti,
Tvoje déla v pésen splesti?	25. Tam postavil muzam hrame
Z Tvojim duhom nadehnjene,
Kam vselé se sestre, same
Po deželi raztepene.

26. (Srèčen on, ki v temple Tvoje
Stópi z èistim, mladim duhom!
On oskèrbil dni je svoje
Z sladkim vinom, z blagim kruhom.)
27. Al kam ideš, varih mili?
Slédit trake Tvoje slave?
Teško je to, ki se krili
Krez vse svéte no dèržave.
28. Tà nám ide, tà, kdé Slava
Z véčnim króna se spominom,
Tà, kdé vsim ta mati prava
Vénce spravlja svojim sinom.
29. Tudi za Te vkup ga stavi,
Da bós nosil vénce dvoje,
Ki si sine nji na Dravi
Grel pod krilom skèrbi svoje.
30. Za Te, ki bós za krajine
Skèrbil, pésen kde skoz mlada,
Kde ljubezni sónce sine,
Zmirom véra sèrca lada; —
31. Kder že mizo za Te davno
Radogostnost je prestèrta,
Vzela Tvoje ime slavno
V pésmico, ki ne bo vmèrta.

32. Oj veselo prestri jedra,
Pót Ti je že pripravila
Po vsem svéti slava vedra
Z svojimi krilami mila.⁴

44. Bóra sluša, ztiha stane,
Gre v oblake, se razpreže,
K véčnim strebrom prikovane
Vètre, stréle tam odvéže.
45. Vdari strani od polnočne
Z silnim méhom viher ino
Béle jedra, vóža močne
Tèrga kakti pavóčino.
46. Blizki krizajo oblake,
Grom po nebi se razléva,
Strašno kakti grobje, rake
Pod ladjami morje zéva.
47. Ladja padne, ladja skriplje,
Val njo zgrabi, se naduvlje;
Druga tresne, se razsiplje,
Tretjo zgrabi, na dno suvlje.
48. Štèrta vgrezne, peta počí;
Šesta, sedma, gorje, gorje!
Kde só ladje? V véčni noči,
Samo blanje rivlje morje.
49. Vènda pred zlobój na svéti
Krèpost nikdar ne opéha, —
Tako bóra se razleti,
Se prikaže zračna streha.
50. Viher vbegne, morje zbito
Leže spet si sréd postelje,
Le na ustah strahovito
Še stojè mu péne béle.
51. Kde só ladj gizdavi trópi?
Eno le zrem na kraj gnati,
Tak se ladja po potopi
Vstavila na Ararati.

52. Kdo ž nje stópi? — „On je, On je!“
(Kriè od vseh je k nebi nešen)
„Ki od svéta vrèden kron je,
On je rešen! On je rešen!“⁵

241
Shoro to, kaj je na krajškem slovenskem? - Slovci in jeziki
Dj. slova in jezika
64. A. M. Slomšek, ljudski pisatelj in vzgojitelj.

I.

Anton Martin Slomšek se je rodil dne 26. listopada leta 1800. na Slomu, prijaznem griču ponikovske župnije, štiri ure nižje Celja ob južni železnici, kot sin precej premožnih kmetских starišev. Šolal se je najprej v zasebni šoli na Ponikvi; o veliki noči leta 1814. pa je stopil v tretji razred nemških in jeseni istega leta v prvi razred latinskih šol v Celju. Med njegovimi učitelji v latinskih šolah moramo posebno imenovati profesorja Zupančiča, ki je izpodbujal svoje dijake, naj spisujejo naloge včasih tudi v slovenskem jeziku. Nihče ni rajši ubogal modrega učitelja kakor Slomšek, in ko je ob godu nekega profesorja zložil slovensko pesen za vezilo in jo govoril v pričo zbranih profesorjev in učencev, tekla mu je beseda tako lepo, milo in gladko, da so se krasoti slovenskega jezika čudili učitelji in učenci. Po latinskih in modroslovnih šolah, ktere je (zadnje v Senju in v Celovcu) z izvrstnim uspehom dokončal, stopil je v bogoslovnico celovško. Tukaj se je marljivo poprijel bogoslovnih nauk, a tudi slovenščine ni zanemarjal. Ravnateljstvo ga je celo naprosilo, naj poučuje bogoslovce, t. j. vrstnike svoje v slovenskem jeziku. Tako je postal Slomšek prvi učitelj slovenskega jezika v duhovščini v Celovcu. Po dovršenih bogoslovnih naukih je nastopil mladi duhovnik kaplansko službo pri Sv. Lovrencu na Bizeljskem blizu Brezice, odkoder je prišel k Novi cerkvi blizu Celja (1827). Kot kaplan se je trudil, da je razlagal v lepi, gladki in čisti slovenščini besedo božjo, in pravili so o njem, da govori, kakor bi „rožice sadil“. Tudi pesnikoval je Slomšek kot kaplan, in večina njegovih v Ahacljevi zbirki priobčenih pesnij je iz te dobe.

Leta 1829. je bil Slomšek imenovan za spirituala v celovski bogoslovnici. Da je to velevažno službo opravljal z vso njemu lastno natančnostjo, vestnostjo in gorečnostjo, razume se samo ob sebi; a že tukaj je začel plodonosno svoje delovanje za razvoj slovenskega slovstva. Prva skrb je bila Slomšku, da pouči bogoslovce temeljito v slovenščini, dobro vedoč, da mora duhovnik popolnoma razumeti jezik izročnega mu ljudstva. Zategadelj obudi zopet slovenski pouk, ki ga je bil kot bogoslovec utemeljil. Da bi pa svoje učence izpodbujal še k večjemu in veselejšemu delovanju, zbiral je njihove prevode in sestavke ter jih po malem izdal v peterih zvezkih s pristavkom: „Poslovenili (oziroma spi-

sali) mladi duhovniki". Ti zvezki so: „Prijetne pripovedi za otroke“ (1832), „Krščansko devišstvo“ (1834), „Hrana evangelijskih naukov“ (1835), „Kratkočasne pravljice“ (1835) in „Življenja srečen pot“ (1837). Toda pristavek, da so jih „poslovenili ali spisali mladi duhovniki“, je le prevelika pohlevnost Slomščekova in občudovanja vredna nesebičnost njegova. Hašnik, jeden izmed teh „mladih duhovnikov“ piše: „Mi bogoslovci smo bili velike reve, kar zadeva „copiam verborum“ in pravilnost slovniških oblik, in trud, kterega je imel Slomšek s popravljanjem naših prevodov, bil je neizmeren. Pilil in gladil jih je noč in dan, o počitnicah pa uredoval in oskrboval poprave.“

Devet let je deloval Slomšek kot spiritual v bogoslovnici, a v koliko duhovnikov srcu je vzbudil v tem času ljubezen do domovine, koliko je storil za razvoj in povzdigo slovenskega jezika in slovstva! Kot spiritual je osnoval Slomšek na prošnjo višje sodnije v Celovcu tudi slovenski učni tečaj za vnanje slušatelje, v prvi vrsti za uradnike, in dalje je skrbel tudi v krogu svojih prijateljev za gojenje slovenskega jezika. V to svrhu je ustanovil z rojaki, v Celovcu in v okolici bivajočinti, nekako slovstveno društvo. Po večerih so se shajali v stanovanju vrlega domoljuba Ahaclja, licejskega profesorja v Celovcu, čitali proizvode svoje, pilili in popravljali jih, prijateljski se pogovarjajoč. Tako je Slomšek pridobil mnogo prijateljev slovenskemu jeziku, toda dobro je izprevidel, da so te pridobitve brez podlage, dokler se ne prenaredijo šole. Dasi Slomšek kot spiritual ni imel nobene pravice do šol, vendar ni bistra njegova glava prej mirovala, dokler mu ni prišlo na misel sredstvo, po katerem bi se dalo tudi v šolah vsaj nekoliko storiti za izomiko naroda slovenskega. V ta namen si je izmislil krasno osnovo nedeljskih šol, ktere so jako veliko koristile v oni dobi.

Dobro vedoč, kako neizmerno vpliva petje na človeško srce, in kako se z lepim petjem vzbuja rodoljubje in ljubezen do materinega jezika, izdal je leta 1833. „Pesni po Koroškem in Štajerskem znane“, ki nosijo sicer ime Matije Ahaclja, ali ta je dal samo ime namesto ponižnega in boječega Slomškega. Omeniti nam je še, da je Slomšek kot spiritual obhodil o počitnicah skoro vse Koroško, Štajersko, Kranjsko in Goriško ter velik del Hrvatske, da bi bolje spoznaval razna slovenska plemena, njih jezik in šege, njih dobre in slabe lastnosti, in česar se je na potovanjih naučil, obrnil je v knjigah Slovincem v prid.

II.

Leta 1838. je postal Slomšek nadžupnik in dekan v Vuze-
nici (Saldenhofen) na Štajerskem ob koroški železnici. Da bi
pa ostala vez ljubezni med učiteljem in učenci stanovitna, izdal 80
in posvetil jim je knjigo z naslovom: „Mnemosynon Slavicum“
(1840), ki obsega cerkvene obrede slovensko razložene, nekaj du-
hovnih ogovorov, pridig in pobožnih pesnij. Slomšku je bilo
kot dekanu tudi izročeno nadzorništvo ljudskih šol, in kot nad-
zornik je imel priliko, prav spoznavati prežalostno stanje tedanjega 85
šolstva. Ves goreč za omiko dragih mu rojakov, osnoval je torej
knjigo, v prvi vrsti sicer nedeljskim šolam namenjeno, pa tudi
za vsakdanje šole jako rabljivo, vsem Slovencem dobro znano
knjigo: „Blaže in Nežica v nedeljski šoli“. Ta knjiga, prvokrat
na svetlo dana v Celju leta 1842., drugič l. 1848., tretjič pa leta 90
1857., je Slomšekovo najizvrstnejše delo. Čitajoč jo, ne vemo,
kaj bi bolj občudovali, ali Slomšekovo lepo, gladko, umljivo pi-
savo, ali njegovo vsestransko omiko in nedosežno spretnost, naj-
različnejše tvarine tako razlagati, da jih lahko razume najpripro-
stejši človek; v njej se je skazal Slomšek pravega zvedenca v 95
šolskem pouku, izvrstnega in bistrournega pedagoga. Ni se torej
čuditi, da se je ta knjiga, če tudi tiskana v štirih tisoč izvodih,
kmalu razprodala, in da je zaslovela daleč čez meje slovenske.

Leta 1844. je postal Slomšek stolni korar v Sv. Andreju v
Labodski dolini in šolski nadzornik vse škofije. Na tem važnem 100
mestu je vplival posebno na podložne mu dekane, ki so nadzo-
rovali šole vsak v svoji dekaniji.

Že iz dosedanjega delovanja Slomšekovega razvidimo, da je
posvetil ves svoj trud izomiki naroda slovenskega, in to na jedni 105
strani s tem, da se zboljšajo šole, na drugi pa s tem, da se začne
obdelovati slovstveno polje, in da pride vedno več dobrih in
koristnih knjig med Slovence. Po nedeljskih šolah je vsaj toliko
dosegel, da se je priprosti narod naučil slovenski čitati; da bi
pa Slovenci dobili tudi dosti duševne hrane, dobrega berila, na-
merjaval je Slomšek že leta 1845. ustanoviti „društvo za izda- 110
vanje dobrih slovenskih knjig“. Ker pa se mu to tedaj ni po-
srečilo (pozneje se je rodila iz te misli „Družba sv. Mohorja“),
osnoval je, da bi vsaj kolikor toliko dosegel svoj namen, slovenski
letnik: „Drobtinice, učiteljem in učencem, starišem in otrokom
v poučenje in za kratek čas“ (1846). Po raznovrstni in mični 115

vsebini, po lepem in lahkoumevnem jeziku so se Drobotnice, katerih 20. letnik je prišel na svetlo leta 1869., tako priljubile, da skoro ni bilo slovenske hiše, kjer bi jih ne bili poznali. Novo oživiljene izhajajo sedaj Drobotnice v Ljubljani, začevši z letom 1887.

120 Leta 1846. meseca malega travna je nastopil Slomšek opatijo v Celju, a že velikega travna istega leta je bil imenovan za knezoškofa lavantinskega. Če je dotlej Slomšškovo solnce blagodejno ogrevalo otrplo slovstveno polje slovensko, pokazalo je za njegovega vladikovanja (1846—1862) svojo polno moč. Največ 125 je vladika Slomšek pisal za Drobotnice, ktere je za novo leto 1847. še sam izdal; pozneje je zaradi premnogih opravkov prepuščal njih uredništvo sicer drugim rokam, vendar pa je ostal do svoje smrti njih najplodovitejši sotrudnik. Prej izdanim knjigam je prirejal nove izdaje, a tudi še spisal mnogo novih del, izmed 130 katerih tu le imenujemo „Apostolsko hrano“ (1849) in „Dejanje svetnikov božjih“ (1853). Posebno znameniti pa so iz te dobe njegovi „pastirski listi“, prvi, ki so se pisali za slovensko ljudstvo na Štajerskem v slovenskem jeziku, in ki slové še dandanes po izvrstni vsebini in lepi slovenščini.

135 Največje zasluge si je vladika Slomšek pridobil na polju slovenskega šolstva. Slomšek se je sicer, kakor smo videli, že od leta 1829. počenši mnogo trudil, da zboljša slabo stanje ljudskih šol, ali pravo priložnost v to mu je vendar naklonilo še le burno, za razvoj raznovrstnih narodov avstrijske države velevažno 140 leto 1848. Jedva je bila istega leta po milosti presvetlega našega cesarja proglašena enakopravnost vseh narodov in jezikov v Avstriji, uvidela se je tudi potreba, ljudske šole na narodni podlagi preurediti. Grof Leon Thun, tedanji naučni minister, poprosi torej Slomškega, ki je gledé šolskega pouka slovel kot izvrsten strokovnjak po vsej Avstriji, podpore in mu piše, da noče, 145 kar se tiče preuredbe ljudskih šol, ničesar storiti brez njegovega sveta. Štiri leta sta si potem Slomšek in Thun dopisovala, in iz teh pisem razvidimo, da je Slomšek od leta 1850. počenši osnoval in večinoma tudi sam spisal vse šolske knjige slovenske.

150 Neprecenljive zasluge za razvoj slovenskega slovstva in narodne zavesti si je pridobil Slomšek tudi s tem, da je po dolgotrnem trudu in z velikimi žrtvami preselil škofjski sedež od Sv. Andreja na Koroškem v Maribor (1859). Vsled te preselitve so bili vsi Slovenci „Malega Štajerja“ združeni v vladikovini lavantinski, in ustanovila se je v Mariboru bogoslovnic, v

keri se izgojujejo slovenskemu ljudstvu namenjeni duhovniki. Tako je Slomšek deloval za izomiko naroda in za razvoj slovenskega slovstva do svoje smrti dne 24. kimovca leta 1862. V priznavanje Slomšekovih velikih zaslug so mu postavili Slovenci leta 1876. v stolni cerkvi mariborski krasen spomenik iz kararskega mramora, a najlepši, najtrajnejši spomenik si je postavil sam s svojimi spisi. Toda jako redke so bile že dandanes Slomšekove knjige, in tudi razni letniki Drobtinic, v katerih nahajamo največ gradiva iz Slomšekovega peresa, so le malokomur pristopni. Zatorej nismo že po 20 letih poznavali več prave vrednosti Slomšekovih del, niti jih cenili po zasluženju. Umestno in dobro je tedaj, da so se jeli izdajati „Slomšekovi zbrani spisi“, ki bodo obsegali 15 knjig, skupaj najmanj okoli 300 tiskanih pól.

Slomšek, spom. ob 100letnici njegove smrti, d. 24. II. 1900. avgusta mes!

III.

V Slomšekovih spisih nam je v prvi vrsti občudovati mnogovrstnost njegovega delovanja. Podal nam je zbirko lepih pesnij, katerih obsega prva knjiga njegovih zbranih spisov 135. Dasi Slomšekovih pesnij ne smemo meriti z merilom, katero nam podaje lepoznanstvo, ker se je Slomšek zaradi težavne službe malo bavil s pesništvom in pesnikoval le iz same ljubezni do naroda slovenskega, vendar so njegove pesni „odsev blagega, veselega srca, čiste pobožne duše“. Zložene so, kakor Vodnikove, čegar „zvest učenec“ je bil, v narodnem duhu in vsled tega so se narodu tako priljubile, da je večina izmed njih postala narodova last. Vsem Slovencem in tudi sosedom Hrvatom so znane in priljubljene pesni, kakor: „Glejte, že solnce zahaja“, „Preljubo veselje, oj kje si domá?“, „Sloven'c Slovenca vabi“ itd. V duhu Schillerjeve „Pesni o zvonu“, katero je bil Slomšek jako milo poslovenil že leta 1826., zložena je pesen „Hudo vreme“.

Njegove basni, prilike in pripovedi (druga knjiga zbranih spisov obsega 77 basnij in prilik, 102 povesti, 100 prijetnih pripovedij za otroke in 100 kratkočasnih pravljic) se odlikujejo po mični vsebini, ktera zanima mladino in ji blaži otroško srce, odrastlemu človeku pa oživlja spomin na presrečni čas tako hitro minule mladosti.

Slomšekovih životopisov (21) ne moremo sicer prištevati znanstvenim spisom, odlikujejo pa se po mnogovrstnosti svoje vsebine. „Vsak stan, vsaka starost nahaja tu obilo lepih na-

ukov, vzornih vzgledov. Ni lahko razmere v vsakdanjem življenju
 195 človeškem, o kateri bi Slomšek tu ne govoril v svoji razsvetljeni
 modrosti, s svojim bogatim izkustvom.*

Najbolj pa nam kaže četrta knjiga zbranih spisov, obsega-
 joča njegovo različno blago, kako je Slomšek porabil svojo vse-
 stransko omiko na slovstvenem polju slovenskem. Tu se nam
 200 predočujejo Slomšekove misli o šoli in odgoji v 37 razpravah,
 v katerih najde vsak odgojitelj mladine mnogo krasnih mislij in
 odgojevalnih vodil, ki mu bodo pri važnem, rekel bi, svetem
 poslu, pri odgoji izvrstno služila. Njegovi nazori o narodnem
 življenju, jeziku, slovstvu in gospodarstvu (40 razpravic) nam ka-
 205 žejo Slomšeka kot vzor pravega katoličana, kot vzor odličnega
 Avstrijca, kot vzor domoljubnega Slovenca in previdnega pisatelja.

Kako je obogatil Slomšek slovensko cerkveno slovstvo, raz-
 vidimo že iz tega, da bode devetero knjig njegovih zbranih del
 obsegalo njegove cerkvene spise; in kdor pozna Slomšekove pri-
 210 dige, njegove izvrstne pastirske liste itd., vé, da ima vsaka be-
 seda zlato zrno v sebi, in mora priznati, da Slomšek ni le pisal
 multa, temveč tudi multum.

Toda Slomšek ni s svojimi knjigami le obogatil slovenskega
 slovstva, temveč njegovi spisi so se prikupili po mikavni in po-
 215 učni vsebini in po lepi, gladki pisavi omikanemu občinstvu,
 kakor priprostemu ljudstvu. Rad je čital Slomšekove proizvode
 duhovnik, učitelj in vsak drugi izobraženec, pa tudi priprosti kmet
 je prebiral kaj rad v svojem prostem času, ob nedeljah in praz-
 nikih in po dolgih zimskih večerih Slomšekove spise, ali vsaj
 220 rad poslušal svojega sinka, svojo hčerko, čitajočo iz prekrasne
 knjige „Blaže in Nežica“. S svojimi spisi je tedaj Slomšek stvarjal
 na jedni strani slovenske čitatelje in vzbujal hrepenenje po slo-
 venskih knjigah, na drugi strani pa pridobival novih delavcev in
 jih učil, kako jim je obdelovati raznovrstne slovstvene stroke.

225 Za Slomšeka še Slovenci niso imeli toliko pripomočkov,
 izobražati se v materinščini, kakor dandanes. Vsak pisatelj slo-
 venski si je moral sam pomagati. Kakor Vodnik je nabiral tudi
 Slomšek med priprostim narodom besede. Mnogo izrazov naha-
 jamo torej v Slomšekovih spisih, ki so znani le v tem ali onem
 230 kraju, mnogo izrazov je skoval tudi sam, da bi se ognil tujkam;
 in če tudi nahajamo v Slomšekovih spisih precej tujk, vendar
 se je že i on trudil „slovenski jezik čeden narediti“ in zlasti
 tuje, nepotrebne besede iztrebiti iz njega. Občudovati pa nam

je v Slomšekovi pisavi njegov slog, njegove kratke stavke, njegove krasne in jedernate misli, izražene v pravem slovenskem duhu, milo in srčno njegovo besedo, ki nam sega do srca in nas navdušuje za prelepo materinščino. Posebnost Slomškovke pisave je, da misli in izreke, ktere bi si naj zapamtil čitatelj, izražuje v dveh, navadno zavisnih stavkih, in sicer takó, da se jednako naglašata in končujeta zadnji besedi vsakega stavka; na pr.: „Kaj pomaga veliko znati, pa se slabo zadržati.“ — „Kdor pismo in pero prav peljá, tak človek kaj veljá.“ — „Prehitro vode ne pij, da se želodec ne prehladi.“ Takih stavkov nahajamo na vsaki strani zlasti v spisih priprostemu ljudstvu namenjenih. Po obliki in vsebini so podobni narodnim prislovičam ter nam kažejo, kako misli in govori priprosti narod, in to je baš lastnost, po kateri se odlikuje Slomškova pisava.

Veliko zaslugo za razvoj slovenskega slovstva si je Slomšek pridobil tudi s trudom svojim, da se uvede na podlagi vseh slovenskih narečij občeslovenski književni jezik. Da dandanes ni več govora o kranjskih, štajerskih, koroških, nego le o slovenskih pisateljih, imamo se mnogo zahvaliti Slomšku, ki je tudi gledé pravopisa prvi potegnil za Bleiweisom in kakor mogočen velikan podrl Dajnkovo abecedo ter mnogo pripomogel, da so se združili Slovenci na slovstvenem polju. *J. Lendovšek.*

65. Anton Martin Slomšek.

a) Pesni.

1. Večernica.

<p>1. Glejte, že sonce zahaja,
Skoraj za gore bo šlo;
Hladen počitek nam daja,
Pojdmo veselo damó!
Čujte zvoniti!
Počivat zvonl.
Zvoni le, zvoni nicej,
Sladko počivat zapoj!</p>	<p>3. Delo smo dones storili,
Naj se vsa vés veselí;
Bomo se tudi požvili,
Že se večérja hladi.
Čujte zvoniti!
Počivat zvonl.
Zvoni le, zvoni nicej,
Sladko počivat zapoj!</p>
<p>2. Čujte po drevji šumeti,
Glejte, kok veterc pihlá;
Urno! že začne mračiti,
Hitro! de bomo domá.
Čujte zvoniti itd.</p>	<p>4. Sed'mo za mizo in jejmo
Z' pametjo božje dari,
Serce hvaležno iméjmo
Stvarniku, ki nas živi.
Čujte zvoniti itd.</p>

5. Vzem' mo po jedi in pijmo
 Sladkiga vinca bokal,
 Svojga očeta hvalijmo,
 K' je nam tok dobriga dal.
 Čujte zvoniti itd.

6. Zdaj se počijmo po volji,
 Naj nas petelen zbudi,
 Kader škorjanček na polji
 Juterno pésem slovi.
 Čujte zvoniti itd.

7. Vsi bomo enkrat zaspali,
 V' miru počivali vsi,
 Delo na vselej končali,
 V' hišo očetovo šli:
 Takrat, zvonovi,
 Zvonite lepó:
 Klič'te k' očetu damó,
 Klič'te nas v' sveto nebó!

1827.

2. Tri narlepši rožice.

1. Tri rožce naj v' našimu vertu cvetó: 2. Tri rožce naj v' našimu vertu cvetó:
 Ta prva je roža veselja; Nedolžnosti lilja ta druga;
 Naj vselej opléta nam našo glavó, Lepota to našiga serca naj bo,
 Pravična naj spolni se želja. De vést nam kaj hud'ga ne žuga.

3. Tri rožce naj v' našimu vertu cvetó:
 Zelén rožmarin pa ta tréka;
 Na našim pokopi vsajena naj bo,
 Zelena od véka do véka.

1833.

3. Novoletnica.

1. Beli den se je perblizal,
 Stara noč minila je;
 Staro léto ponovilo
 Nikdar več ne bode se.
 Časno s' časam odtekuje,
 Nam min'jočnost oznanjuje;
 Rožca še le percveti,
 Ocvetena že leži.
2. Le poglejte tam višave,
 Jih zastaran beli léd,
 Morja strašne globočine,
 De sterimí nad njim pogléd.
 Vod' brez konca tam izvira,
 To pa jezar rék požira.
 Z' njimi léta tečejo,
 V' večno morje vtonejo.
3. V' čudne kroge se obrača
 Po širjavah velik svét;
 Sonce nam po dnevi sveti
 In po noči mesenc bléd;
- Zvezda zvezdi pot nahaja,
 Z' svojo lučjo njo napaja;
 Sonce zvezde zatemni,
 Temna noč pa razsvetli.
4. Černa zemlja, dobra mati,
 Se postara, omladi;
 Nam potreben sad pernaša
 In preživla vse stvari.
 Peretina in zverina,
 Dve in štirnogata žvina
 Se rodi in je več ni,
 Zemlja še le zeleni.
5. Človek gore prekopava,
 Morje je njegovi pot,
 Vse zverine ostrahuje,
 On je vsih stvari gospód.
 On narode premaguje,
 Duh nebes se doteknuje;
 Zemlja in nebo stoji,
 V' prah se človek spremeni.

6. Zvezde bodo otemnele,
Sonca bode večni mrak;
Zarja ne bo več denila,
Noč zgubila svetel snag;
Zemlja se bo razvalila,
Vsa lepota razkadila;
Le kar človek zasadi,
To na večno obstoji.
7. Nas sromakov vse težave,
Vsih nesreč nevsmilen grom,
Vsih bridkóst grozenske strele,
Naš'ga života strašni lom
Le en kratek čas zadéva,
Kratka je na zemlji réva;
Vse, kar zemlja porodi,
Se na zemlji premeni.
8. Vojske, kuge, bolečine,
Terdih časov groz'ni strah,
Vse veselje in dobrote
Pokadijo se ko prah.
Kjé je vboštvo vsih sromakov,
Kje zdaj sreča vsih vojšakov?
Sluha jih in duha ni,
Samo djanje še slovi.
9. Pošli, oče, ojstre šibe,
Če se tebi dobro zdi,
Alj veselja zale rožce,
Dober oče si nam ti!
Tvoje roke smo veselí,
Le pomoč nam ti podéli;
Naj se v' djanji vsih ljudi
Tvoja volja vselj zgodi.

1833.

b) Blaže ino Nežica. 1842.

1. Predgovor.

Čuješ, preljubi moj! Boš bral, kar sta se Blaže ino Nežica v' šoli učila, naj se tudi tebe nauk prime. Beri, štej ino poskušaj; koljko toljko se prijelo ino veselilo te bo, tudi kaj znati.

Hočeš ti druge učiti ino bolj moder biti, ko skerben učitel ino priden gospód kaplan, ki sta v' šoli učila, ti ne branim. Uči 5 kakor rad; naj le dobro seme na dobro zemljo pade, imej si v' rokah sevko alj sevavnik.

Per sétvi mora sonce sjati, de se da lepo orati; tudi per nauki bodi vesel — dobre volje, kar je prav. Povedal sim ti torej mnogotero za sméh. — Naj tudi setvo pohleven dežek po- 10 mcči, se bo hitro ozelenila. Rodoviten dež na razložen nauk so solze iz ginjeniga serca. Mislim, de bi te tudi vmes posilile.

Je tebi preveč, kar se v' bukvicah uči, zogni se; je premalo, pa dodáj. Véš, de po sveti vse vage (tehtnice) enako ne vlečejo, tudi vse ure ravno ne tečejo; vsakimu vse po glavi biti ne more. 15 Naj tebi nauk dopade, reci: Bodi Bog hvalen! — ako ne, pa ti popravi, ino bom jez Boga zahvalil. K' veči časti božji, naši predragi mladini pa v' izveličanje naj se vse zgodi! — To želi prijatelj tvoj Anton Slomšek.

2. *Iz predgovora k tretjemu natisu. 1857.*

Mnogo let je preteklo, kar so bile te knjižice prvič spisane; mnogo oblik se je od tiste dōbe premenilo, mnogo popravilo, kajti popolnoma nikaj pod soncam ne najdeš. Vse se premeni, tudi človek in njega dela; le resnica ostane. Tudi bukvic za
 5 šolo in za domačo podučbo se je v preteklih letih veliko boljših skovalo, kakor jih Blaže in Nežica imata, ki sta se tudi že postarala. Je pa novo vino bolj močno, je starina vender bolj zdrava. Nadjam se, da tudi knjižica ta ne bo škodvala, posebno mladim učitelom in rednikom, naj le poskusijo, kar je dobro in
 10 prav. Pijanost pa ni modrost, bodisi pijan od starine alj nove vine — napihnen od starih alj novih oblik.

Vsaka slovniška oblika je kolo živega jezika, ki ne stoji nepremakljivo, dokler jezik živi, marveč se neprenehoma obrača in toliko hitreje premenjuje, za kolikor bolje omika ljudi in jezika
 15 napreduje. Kolo prenašlo tirati in preterdo zavérati dobro ni; tiraj in opoveraj rabo oblik, kar je prav, da kolo jezika gladko poteče; pa tudi preveč vstran ne vozi, zaničevaje sosedov bistne oblike, da bratov pravice v svojo lastno škodo ne povozíš. Bolje bo na vsih štirih kolesih oblike voziti prav po braterno, kakor
 20 za kolesnice (ki le dva kolesa imajo) svojeglavno deržati, alj clo samokoliko enostransko tišati, se na oblikah sosedov spotikaje. Združena moč velja. Tako misli in želi brez zamere tvoj prijatelj Anton Slomšek.

e) *Iz predgovora k Drobtiniam 1847.*

Bil sim za lansko leto 1846. majhino krušenco drobtinc nabral, jih ljubim bratom ino sestram za novo leto dal, ino hitro so pošle. To me veseli, pa tudi priganja, zopet skerbno naberati
 5 ino za drugo novo leto 1847. drugi petarček Drobtinc prijatelam podati, dokler vem, de jim vstrežem. Nate jih, ljubi sosedje, ino po svoji potrebi rabite jih!

Vem, de vsaka drobtinca za vse ne bo; pa tudi gospodinja vsakimu dosti dobriga kruha ne speče. Kako bi Drobtince vsim
 10 dopadle, ki so delo velikoterih glav ino rok? Tudi pero ne piše vsako za vsakiga enako dobro. Nadjam (troštam) se pa, de bo vsaka drobtinca saj nekaj veljala. . . .

Tudi gerlica ni vsim dosti lepo zapela. Pravijo, de je nekoliko pesm brez soli, druge so jim prelesene ter nimajo pev-

skiga duha. Lehko, de je taka; pa tudi godci vsim dosti vbrano ne godejo, dokler se prav ne izučijo; tudi okrogla, ki Gorjancam 15 dopade, se Spodjancam prenerodna zdi. Taka se našim pesmam godi. Želel sim vsakimu kako pesmico dati, otročajam in nevestam zapeti. To pa možje sami lahko spoznate, de mora mati pri zibeli drugo popevati, kakor školnik na pogrebi. Tudi meni vse pesmice niso po volji; kdor pa za razne stane pesm kaj gorših 20 ima, lepo ga prosim, naj nam jih da! Dajaj pa kakor rad, vsim nikdar, kakor jas, vstregel ne boš.

Tudi na besedah se spodtikajo, ino jim ne dopade, de bi mož ino žena bila človeka prav po volji božji (kakor dva božja voleka). Pa besede rade v drugim kraji tudi kaj drugjiga pome- 25 nijo. Po Štajarjih se imenuje lepa rudeča, pikasta žužica, ki rada otrokam po roci lazi ino mirno izleti, božji volek. Potem ljudje pravijo: on je pohleven ko božji volek, ino dopade Štajercu, če ga tako pohvališ. . . . Ne zasmehvati, ne zaničvati ptujih zarekov ino besed, temuč povedati si jih hitimo. 30

Moje zagovorilo pa nimaj zamére, ampak zahvalo, de se prav pogovorimo, kako je naša ino vaša, ter potem sklenemo, ktera velja.

d) Dolžnost svoj jezik spoštovati.¹

Naš slovenji jezik je brater tistiga gerškiga jezika, v katerim so apostelni ino evangelisti sveto pismo spisali; že več tavžent let pošteni ljudje slovenjo marnvajo. Slovenski jezik je brater latinskiga jezika, v katerim se še spol sveta maša služi; ino že 5 pred tavžent letami so naši stari očetje sveto pismo v slovenskim jeziki brali, so po slovensko v hiši božji Bogu hvalo prepevali. Zato se še zdaj per vas sv. evangelj v treh jezikah v cerkvi bere: po latinsko, nemško ino slovenje. Kdor se tedaj tak stariga imenitniga jezika sramuje, je podoben trepu, ki lepo po- 10 šteno oblačilo iz sebe izterga, ki mu ga je dober oče dal, se po ptuje obleče in misli, de bo lepši.

Naš imeniten slovenji jezik se ne marnje samo po Koroškim; ni ga jezika na sveti, ki bi ga tak po širokim marnvali, kakor jezik slovenji. Pojdi za jugam do morja, najšal boš po Hrovaškim, Dalmatinskim ljudi, ki slovenjo govorijo. Prehodi 15 vogersko, pemsko, polsko ino moravsko deželo, povsod boš najdel svojo slovensko žlahto.

11 Slovenji jezik le tisti malo obrajta, ki sveta ne pozna ino
 21 ne ve, kakšni ljudje po sveti živijo. Podoben je tak nevednimu
 20 otroku, kateri tudi misli, de je Celovško jezero narveči morje na
 sveti, ino de unkraj Lojbela je že konec sveta.

Je pa morebiti slovenji jezik tako gerd ino nezaroblen, de
 bi nas morlo sram biti slovenje govoriti?! Lepe so pridige v
 nemškim jeziki, pa tudi božji nauki v slovenjim jeziki lepo tekó,
 25 se lahko človeških serc primejo in dober sad obrodijo. Prijetne
 so pesmi nemške, alj prijetnej tud pesmi slovenske, ki se lepo
 gladko zlagajo in po nebeško naše serce razveselijo. Zategadel
 Slovenci po vsih krajih takó radi pojó. Kdor svoj matern
 30 jezik zaverže ter ga pozabi in zapusti, je zmedenimu pjancu po-
 doben, ki zlato v prah potepta ino ne vé, koliko škodo si dela.
 Slovenji starejši, ki slovenje znajo, pa svojih otrok kar slovenjiga
 jezika ne učijo, so nehvaležni hišniki, ki svojim otrokam drago
 domačo reč, slovenski jezik, zapravijo, ki so jim ga njihovi dedi
 35 izročili. Podobni so taki očetje ino matere slabim gospodarjam,
 ki svojo očetno gospodarstvo predajo, drugo pohištvo kupujejo,
 posledič pa večdel beraško palico najdejo. Kar je oče dobriga
 od svojih starih prijel, mora svojim sinu zapustiti, ino kar se je
 mati od svoje matere hvalevredniga naučila, bo tudi svoji hčeri
 zapustila. Materni jezik je nardražji dota, ki smo jo od svojih
 40 starih zadobili; skerbno smo ga dolžni ohraniti, olepšati ino svo-
 jim mlajšim zapustiti. Človeški jezik je talent, katiriga je nam
 gospod nebes ino zemle izročil, de bi z njim barantali ino veliko
 dobička storili. Kdor svoj matern slovenski jezik pozabi, malo-
 pridno svoj talent zakople; Bog bo enbart terjal, ino vsi zaniču-
 45 vavci svojga pošteniga jezika bojo v vunajno temo potisnjeni.
 Oj ljubi, lep ino pošten slovenski materni jezik, z katerim sim
 prvič svojo ljubeznivo mamó ino dobriga ateja klical, v katerim
 so me moja mati učili Boga spoznati, v katerim sim pervobart
 svojiga stvarnika častil: — tebe hočem kakor nardrajši spomin
 50 svojih rajnih starejšev hvaležno spoštovati ino ohraniti, za tvojo
 čast ino lepoto po pameti, kolikor premorem, skerbeti.

Drobtinice 1849.

To je slovenski - prvi - nov nemški kerki jeziki - škof.

Doba narodne prosvete.

1843—1893.

66. Kratak slovstveni pregled od leta 1843—1893.

I.

Doba slovenskega slovstva, ki se začenja z letom 1843., ima za duševni razvitek našega naroda največji pomen. Vse narodno življenje se je prerodilo v tej dobi. Svobodomiselni nazori so prodrli do najnižje kože gorskega seljana, ljudstvo se je začelo učiti, samostojno misliti in se gibati. Slovstvo se razširja na vse stroke književnega delovanja, število pisateljev raste od dne do dne, in omika prodira tako med ljudstvo, da postajajo slovstveni proizvodi občno blago vsega naroda. Pisatelji se združujejo v skupno delovanje, stvarjajoč si lastna glasila in književna društva, ter delajo z združenimi močmi na korist in v prosveto naroda.

Kakor prejšnje dobe ima tudi sedanja svoj začetek v Ljubljani, v naravnem središču slovenskega ozemlja. Kmetijska družba ljubljanska je ustanovila sredi leta 1843. po posebnem posredovanju nadvojvode Ivana v Gradcu slovenski časopis z namenom, da poučuje priprosto ljudstvo v kmetijskih in obrtnijskih stvareh. Uredništvo je izročila družba svojemu tajniku doktorju Janezu Bleiweisu, ki je bil ravno isto leto došel z Dunaja za profesorja na kirurški zavod v Ljubljani. Bleiweis, rojen v Kranju na Gorenjskem (1808), poznaval je dobro gospodarske razmere na kmetih, in dovršivši medicinske in živinozdravniške nauke na Dunaju, bil je kot večš strokovnjak najbolj sposoben, da postane zanesljiv voditelj in svetovalec v gospodarskih stvareh našemu kmetu. Po prvem časniku slovenskem, kterega je izdajal Valentin Vodnik od leta 1797—1800., imenoval je Bleiweis novi list „Kmetijske in rokodelske Novice“. Sprva le kmetijskemu pouku namenjene, razširjale so polagoma svoj delokrog od leta do leta, tako da so postale naposled središče vsemu slovstvenemu delovanju. V njih je zabeležen vsak pojav narodnega življenja in

zapisana vsaka le količkaj vredna književna prikazen. V Novicah
30 so se oglašali vsi sodobni pisatelji od najboljšega do najslabšega,
v njih se je reševalo vsaktero slovstveno vprašanje; skratka, No-
vice so od leta 1843. do 1858. pravi repertorij vseh slovenskih
književnikov.

1. dec. 51. Duševni oče Novicam je bil njih urednik Janez Bleiweis od
35 začetka do svoje smrti leta 1881. Njegovo delovanje je bilo ču-
dovito plodonosno in, ker so prihajali spisi njegovi med ljudstvo
in se pridno čitali, tudi jako koristno. Ne le, da je v vsak letnik,
lahko rečemo v vsak list v tednu spisoval kračjih poučnih se-
stavkov, izdajal je Bleiweis tudi posamezne knjige razne vse-
40 bine. V prvi vrsti je pisal za kmeta, izdajajoč knjige o živino-
zdravstvu in o živinoreji. Vsako leto je prirejal „Veliko pratiko“
za priprosti narod in povrh še „Koledarček slovenski“ (od 1852
do 1856) z leposlovnimi in poučnimi sestavki, pesnimi in z ži-
votopisi slavnih rodoljubov. Bleiweis je sestavil slovenske či-
45 tanke za nižje razrede srednjih šol (1850—1855), izdajal gledališke
igre in urejal „Letopis Matice Slovenske“. Sploh Bleiweis je imel
na slovstvenem polju važno besedo. Po Novicah je zjedinił slo-
venske pisatelje v črkopisu, pridobivši gajici občno veljavo, ker
je svoj list od leta 1846. začel izdajati le v novem črkopisu.
50 Novice so se protivile nenaravnim poskušnjam nekterih pisate-
ljev, ki so navdušeni po ilirski ideji iz slovenščine in drugih slo-
vanskih jezikov kovali vzajemni književni jezik slovanski. One
so ohranile čisto slovenščino in utrdile občeslovenski književni
jezik. Največja zasluga Bleiweisova pa je ta, da je vedel svojemu
55 listu pridobiti vse tedanje pisateljske moči; kajti le tako je bilo
mogoče, da so Novice zastopale vse stroke našega slovstva.

1. avg. 52. V gospodarski stroki zavzema zraven Bleiweisa važno mesto
Matija Vrtovec (1784—1851), župnik v Sv. Vidu nad Vi-
pavo. Spisal je za kmetovalce „Vinorejo“ in „Kmetijsko kemijo“,
60 ktera spisa sta izšla kot posebni Novicam priloženi knjigi (1844
in 1847). Kemijski spisi Vrtovčevi se odlikujejo po domači pi-
savi in tehničnih izrazih, ktere je stvarjal iz domačih korenov.
Povrh je objavil več sestavkov o zvezdoslovju ter spisal občne
zgodovine stari in srednji vek, ki pa sta še le po njegovi smrti
65 prišla na dan (1853).

2. nov. 53. Celó novo stroko sta uvedla po Novicah v naše slovstvo
Jurij Kobe in Miha Vernè, in sicer narodo- in potopisje.
Kobe, rojen v Poljanah blizu Kolpe (1807—1858), služil je za du-

hovnika na Dolenjskem in dobro poznal svoje rojake. Najbolj so ga zanimali „Beli Kranjci“, ktere je opisal v Novicah (1847). 70 Med njimi je tudi nabiral narodno blago, zlasti pesni, ki so srbskim podobne, in popisoval njih šege in navade ter jugoslovanske običaje. — Miha Vernè (1797—1861), domá blizu Postojne, pozneje stolni prošt v Trstu, bil je velik prijatelj potovanju. Prehodil je Kranjsko, Hrvatsko in Štajersko, prepotoval Laško in 75 šel tudi v sveto deželo. Svoje potovanje je obširno popisal v Novicah (1851, 1852, 1858), in tako priprosti narod učil druge kraje in tuje dežele spoznavati. Vernè se je tudi bavil s prirodoslovjem ter priobčil več sestavkov „o prirodi in previdnosti božji v njej“ po nemških izvirkih (Novice 1853—1856). Končno 80 je dovršil Vrtovčevo občno zgodovino, ki je prišla vsa po njegovi smrti na svetlo (1863), ter objavil več zgodovinskih razprav, nekaj pa jih zapustil v rokopisu.

Tretja slovstvena stroka, ktero so jele obdelovati Novice, je domača zgodovina in slovenske starožitnosti. Po vzgledu češkega učenjaka Pavla Šafaříka, ki je izdal leta 1837. najslavnejše svoje delo: „Starožitnosti slovanske“ (v nemškem prevodu so izšle leta 1843—1844.), začeli so tudi slovenski pisatelji domačo staro zgodovino preiskovati. Po svojih starinoslovnih in zgodovinskih spisih so zasloveli posebno Davorin Trstenjak 90 na Štajerskem, Matej Ravnikar Poženčan in Peter Hincinger na Kranjskem. Ne le po Novicah, temveč tudi po drugih časopisih so objavljali svoje znanstvene razprave o prvih slovenskih naselbinah, o tukajšnjih rimskih postajah in mestih, o razširjenju kristjanstva po Slovenskem, o ostankih slovanskega 95 bajeslovja iz pradavnih časov poganskih. Taki in slični spisi so čitatelje navduševali za domovino in narod, kažoč jim, da imajo tudi Slovenci staro zgodovino.¹

Zraven teh književnih strok pa se ni zanemarjalo niti pesništvo, niti pripovedno slovstvo. Osebito pesniki so se radi 100 oglašali po Novicah. Najbolj so se priljubili nekdanji Čbeličar Blaž Potočnik (1799—1872), Anton Žakelj s pesniškim imenom Rodoljub Ledinski (1816—1868), France Svetličič (1814—1881) in Lovro Toman (1827—1870), zadnji znan kot navdušeni pesnik „Glasov domorodnih“ iz leta 1849. Nad vse 105 pa se je poslavil kot prvi pesnik Novičine dobe Ivan Vesel Koseski. Takoj leta 1844. je objavil veličastno odo „Slovenija cesarju Ferdinandu I.“, kjer poje ponosno, da „hrast se omaje in

hrib, zvestoba Slovincu ne gane." Navdušeno je dramil svoje
 110 rojake, češ, „kdor zaničuje se sam, podlaga je tujčevi peti,“ ter
 jim kazal, da premore delo in pridnost vse težkoče; saj poje v
 pesni: „Kdo je mar?“, da je Slovenec bistre glave, in da slo-
 venski oratar vse doseže, kar mu drago, bodi slava, bodi blago!
 Tako so vzbujali pesniki narodni čut in ponos ter dramili svoje
 115 rojake na delo. Koseski je bil do svoje hude bolezni leta 1852.
 jeden glavnih delavcev na polju slovstvenem in veljal za prvega
 pesnika svoje dobe. Njegova pesniška moč se kaže najbolj v
 krasnih prevodih iz drugih slovstev. Najlepše nemške in ruske
 pesni, žaloigri „Devico Orleansko“ in „Mesinsko nevesto“ ter še-
 120 stero spevov iz Homerjeve Ilijade je on podal prvi našemu
 občinstvu.

Takoj v prvih letih te dobe se je jelo slovensko slovstvo
 bujno razcvetati. Ta razvitek je sevéda zeló pospeševalo zname-
 125 nito leto 1848., ko so svobodomiselni, napredni naporu stopili
 na dan. Vso Evropo je pretresel preobrat v socijalnem in poli-
 tičnem življenju. V Avstriji se je rodila ustavna doba, in z njo
 se je vzbudilo tudi po Slovenskem živahno gibanje na slovstvenem
 polju. Kar na enkrat je oživel vse književno delovanje. Ves
 narod se je predramil in vzbudil, in ravno ta probujenost je
 130 vzmogla tako velikanski napredek. Kmalu se vzdigne glas po
 ravnopravnosti slovenskega jezika v šoli in uradu. Slovenščina
 se uvede kot obvezen predmet v srednje šole, in na Dunaju se
 jame izdajati „Državlanski zakonik“ tudi v slovenskem jeziku.
 Novice niso mogle več zadostovati vsem slovstvenim potrebam,
 135 in zatorej so se porajali časniki po vseh pokrajinah slovenskega
 ozemlja. V Ljubljani se je porodil list „Slovenija“ (1848) pod
 uredništvom Matije Cigaleta, ki si je pozneje kot urednik
 „Državlanskega zakonika“ in Wolfovega nemško-slovenskega slo-
 varja (1860) pridobil mnogo zaslug za razvitek našega jezika.
 140 Ko je „Slovenija“ prenehala, ustanovil se je leta 1850. prvi uradni
 list slovenski: „Ljubljanski časnik“ pod uredništvom znanega
 pesnika in pisatelja Blaža Potočnika. Za mladino je osnoval
 Ivan Navratil list „Vedež“, za njim pa se je porodil „Pravi
 Slovenec“, ki je prinašal kratkočasno in leposlovno berilo zlasti
 145 iz spretnega peresa ljubljanskega zdravnika Franceta Mala-
 vašiča, kateri si je po krepkih pesnih, lahkoumevnih prevodih
 raznih povestij in po poučnih sestavkih pridobil v našem slovstvu
 stalno ime. V Celju še zagledajo „Slovenske Novine“, v Trstu

pa „Jadranski Slovan“ beli dan. Toda vsem tem listom je bilo kratko, jedno- ali dveletno življenje usojeno. Zraven Novic se je ohranil le „Slovenski cerkveni časopis“, kateri, ustanovljen leta 1848. po Janezu Pogačarju, poznejšem škofu ljubljanskem, še dandanes izhaja (od leta 1849. pod imenom „Zgodnja Danica“). Kar so Novice v kmetijskem, obrtnijskem in narodnem, to je Danica v cerkvenem oziru. Tudi ona je združevala v svoji sredini slovenske pisatelje, osobito pospešujoč nabožno pesništvo in cerkveno književnost. Zlasti pomenljivo je sodelovanje Petra Hicingerja (1812—1867), ki je razpravljajl zgodovino katoliške cerkve po Slovenskem, in njenega urednika Luke Jerana, kateri slovi po raznih nabožnih knjigah kot dober cerkveni pisatelj.

II.

Živahno književno delovanje na Kranjskem je našlo svoj odmev v drugih slovenskih pokrajinah. Osobito štajerski pisatelji so plodonosno delovali v družbi svojega vladike Antona Slomškega, ki je bil že leta 1846. osnoval letnik „Drobtinice“, učiteljem in učencem, starišem in otrokom v pouk in kratek čas namenjene. Po svoji vsebini popolnoma različne od ljubljanskih Novic, delovale so Drobtinice blagonosno med štajerskimi Slovenci, pišoč zlasti o bogoslovnih predmetih in o šolskih stvareh. Gledé na cerkveno govornišvo so mnogi njeni letniki izvrstni in zlata vredni; kar se pa tiče prilik, povestic, basnij, šolskega pouka in vzgoje, životopisov književno- ali cerkveno-veljavnih mož, pa gre Drobtinicom prvo mesto v našem slovstvu. Najmarljivejši pisatelj Drobtinic je bil vse do svoje smrti (1862) Slomšek sam, za njim pa celjski opat Matija Vodušek, konjiški nadžupnik Jožef Rozman in braslovški dekan Miha Stojan, ki so tudi vsak zaporedoma namesto škofa Slomškega uredovali Drobtinice. Slomšek je vzbudil toliko duševnih sil na Štajerskem, da štejejo Drobtinice v vseh svojih (20) letnikih do leta 1869. okoli 130 sodelavcev. Slomšek zavzema ne le v cerkveni, temveč tudi v šolski književnosti prvo mesto. On je ob enem naš prvi in najboljši vzgojeslovni pisatelj; po njem se je narodno šolstvo na Štajerskem popolnoma prerodilo in v kratkem jako povzdignilo. Slomšek je skoro sam vse takrat potrebne šolske knjige preskrbel. Spisoval je abecednike, slovnice, katekizme, male in velike čitanke; ljudstvu je podajal molitvenike, dejanje svetnikov, duhovnikom pa pridige in drugih potrebnih

navodov. Tudi sv. pismo si je prizadeval spraviti v novem prevodu na dan, a izšli so le trije zvezki starega zakona (1848—1854) po prevodu o. Placida Javornika. Slomšek je smatral za umestno, da izide tako obširno delo v slovenskem središču, in po njegovem nasvetu je izročil naš mecén, ljubljanski škof Anton Alojzij Wolf, duhovnemu vodji ljubljanske duhovščine, Juriju Volcu to delo, katero je kot drugi katoliški prevod vsega sv. pisma leta 1856—1859. na škofove stroške prišlo na svetlo.

Krepko slovstveno gibanje se je začelo z letom 1848. tudi na Koroškem. Seme, katero je zasejala blaga roka Slomšekova v prejšnji dobi, obrodilo je obilnega sadu. Leta 1848. se je izročil pouk slovenščine na gimnaziji mlademu Antonu Janežiču (1828—1869) iz Rožne doline. Ta je začel takoj za potrebne šolske knjige skrbeti. Izdavi slovensko slovnico za Nemce (1849), ki je v mnogih izdajah nad 30 let služila za šolsko knjigo, sestavil je izvrstni nemško-slovenski in slovensko-nemški rečnik (1850, 1851). Videč, kako uspešno delujejo ljubljanske Novice in Slomšekove Drobtnice, ustanovil je Janežič prvi slovenski list na Koroškem, „Slovensko Bčelo“, ki je bila leposlovju in znanstvu namenjena. Če tudi samo štiri leta izhajajoč (1850—1853), povzdignila je vendar znatno naše slovstvo. Slovenska Bčela je donášala umetne in narodne pesni in povesti, popisovala domače šege in navade ter poučevala o šolskih stvareh. Zraven Janežiča sta delovala v Celovcu nadzornik ljudskih šol Simon Rudmaš na polju šolske književnosti ter profesor prirodoslovja in matematike Karol Robida. Zadnji je izdal od leta 1846—1856. sledeča dela: Zdravo teló najboljše blago, ali nauk zdravje ohraniti; Naravoslovje ali fizika; Domači zdravnik in Domače živinozdravstvo (zadnji dve po nemških izvornikih). Četrty v koroškem pisateljskem krogu je bil profesor Andrej Einšpieler. Izdajajoč nad 30 let „Šolskega prijatelja“ (začeniši z letom 1852., od leta 1856. pod imenom „Slovenski prijatelj“), deloval je zlasti v šolskem in cerkvenem slovstvu ter si po tem listu kakor po drugih knjigah pridobil častno ime. Kot peti se jim je pridružil Matija Majár Ziljski, poznan kot pisatelj književne vzajemnosti slovanske. Po vzgledu „ilirskega“ pesnika Stanka Vraza se je zanimal osobito za narodno blago in za domače običaje. Po Koroškem in po drugih pokrajinah slovenskih potujoč, nabiral je narodne pesni, ktere je deloma izdal v „Pesmarici cerkveni“ leta 1846. Majárju Ziljskemu gre zasluga, da

je prvi popisal običaje koroških Slovencev ter opozoril na slovenske in slovanske starožitnosti. Gledé pisave pa je hodil svojo pot. Kakor je gajica v črkopisu združila Slovence s Hrvati, Čehi in Slovaki, tako je namerjaval Matija Majár stvariti iz slovenščine in drugih slovanskih jezikov vzajemni književni jezik jugoslovanski. V to svrhu je izdelal leta 1848. „Pravila, kako izobraževati ilirsko narečje,“ ter spisal „Vzajemno slovnico slovensko“ (1865). Dobro vedóč, da se ne dá umetnim pôtém stvariti občeslovanski književni jezik, protivili so se skoro vsi slovenski pisatelji takemu nenaravnemu početju. Le nekteri so pisali v takozvani „ilirščini“, pred vsemi Jurij Kobe in Jakob Razlag, odvetnik v Brežicah. Zadnji je izdal (za leto 1852. in 1853.) zabavnik „Jugoslovanska Zora“, v katero je pisal sam v čisti ilirščini, t. j. v štokavskem srbsko-hrvatskem narečju, drugi kakor Božidar Raič in jezikoslovec Oroslav Caf s Štajerskega v mešanem jeziku, nekteri pa zopet v slovenščini, med njimi prva slovenska pisateljica Josipina Turnogradska (1833—1854), žena pesnika Lovra Tomana, ki je zaslovela po svojih novelah in povestih v „Zori“ in „Slovenski Bčeli“. Proti Majárjevim in njegovih vrstnikov poskušnjam so se oglasile Novice in prodrle z jedino pravimi nazori, ki se glasé: Slovenščina se likaj na podlagi narodne govornice, staroslovenščine in drugih slovanskih jezikov, ali inače se ima ohraniti čista, brez primesi tujih slovanskih oblik.

Imenovani koroški pisatelji so v zvezi z drugimi rodoljubi, zlasti po prizadevanju škofa Slomška osnovali društvo sv. Mohorja za izdavanje dobrih slovenskih knjig (1852). Duša temu društvu, katero je, leta 1860. na cerkveno stališče postavljeno, dobilo ime „Družba sv. Mohorja“, bil je Anton Janežič. Do svoje smrti leta 1869. je opravljajl težavna opravila družbinega tajnika in prirejal njene knjige, izvrstno pospešujoč naše slovstvo in družbin razvitek. Kot bratovščina se je „Družba sv. Mohorja“ tako povzdignila, da šteje sedaj okoli 60 tisoč udov, od katerih dobiva vsak na leto po šestero knjig cerkvene, pripovedne in učne vsebine. Kdor pomisli, da je Mohorjeva družba v 41 letih svojega obstanka razposlala med ljudstvo blizu štiri in pol milijona knjig, ta bode brez dvombe vedel tudi ceniti veliko važnost te družbe za duševni in gmotni razvitek našega naroda.

Razun tega se je Janežič kot profesor slovenščine na realki in gimnaziji v Celovcu oziral na potrebe šolskega slovstva. Ker

ni bilo pripravne slovenske slovnice in slovenskih čitank, sestavil je tri „Cvetnike“ za slovensko mladino in izdal „Slovensko slovnico“. Naslanjaje se na izborno primerjajočo slovnico slovanskih jezikov od prvega jezikoslovca Franceta Miklošiča, stvaril je Janežič

270 izvrstno slovniško delo, ki je vsem sedanjim pisateljem služilo v pouk.² Največji napredek v našem slovstvu pa je storil Janežič s tem, da je osnoval „Slovenski Glasnik“, list za slovstvo in

275 *seveda* umetnost (1858—1868), in da je izdajal „Cvetje iz domačih in tujih logov“ (1861—1867). V Slovenskem Glasniku je združil Janežič vse tedanje pesnike in leposlovne pisatelje. Med pesniki se osobito odlikujejo France Levstik (1831—1887), Miroslav Vilhar, Simon Jenko, France Cegnar. Kot vzorni prozaiki sloviyo France Levstik, ki je s svojim „Martinom Krpanom“ (1858) določil naši prozi pravo pot ter dejanski utrdil ona

280 pravila v naši pisavi, ki jih je dokazoval po Novicah v svojih kritičnih spisih; potém Josip Jurčič po svojih značilnih romanih in povestih ter profesor France Erjavec po svojih potopisih, povestih in vzornih prirodoznanskih spisih in knjigah. Zraven Slovenskega Glasnika je „Cvetje iz domačih in tujih logov“ naj-

285 bolj razširilo naš književni obzor. Ne le izvorni spisi, pesniške zbirke in romani, temveč tudi prevodi izvrstnih tujih proizvodov so zagledali v „Cvetju“ beli dan. Tú so izšle pesni Antona Umeka in Jurčičev prvi slovenski roman „Deseti brat“ (1866);

290 tú so se objavili prevodi: Marija Stuart, Viljem Tel, češka „Babica“, vsi trije od Franceta Cegnarja, kateri je povrh še izdal zbirko svojih pesnij in leta 1866. tudi Valenštajnovu trilogijo v krasnem prevodu. V „Cvetju“ so čitali Slovenci prvokrat pre-

295 *love knjige iz slov. jezika* valjavca, slavnega nabiratelja narodnih pravljic in povestij, Ksenofontovi Spomini na Sokrata po o. Ladislavu Hrovatu, ali Vergilijev Georgikon po Jožefu Šubicu. Sploh „Cvetje“ nam je podalo mimo tega še več izvrstnih del iz češkega, ruskega, poljskega, laškega in španskega jezika v dobrih prevodih. S pre-

300 vodi se je v obče zadnja desetletja marljivo bogatilo naše slovstvo in likal naš jezik, osobito odkar so jeli naši pisatelji, v prvi vrsti Lavoslav Gorenjec Podgoričan († 1886), prevajati iz bogatih slovanskih književnostij.

Tako se je naš slovstveni obzor razširil na vse strani. Zlasti

305 leposlovje se je krepko razvijalo po lastnih glasilih. Za Slovenskim Glasnikom so gojili in še deloma gojijo lepo književnost

razni leposlovnini in znanstveni listi, kakor v Celovcu Besednik in Kres, v Mariboru Zora z znanstveno prilogo Vestnikom, na Dunaju Zvon, v Ljubljani pa Vrtec, list za mladino, Ljubljanski Zvon, Slovan, Dom in Svet. Po teh glasilih je dospelo lirsko pesništvo in pripovedno slovstvo na vrhunec oblikovne dovršenosti. V liriki pripada prvi vенеe pesniški trojici: Francetu Levstiku, Josipu Stritarju, Simonu Gregorčiču; v epiki, t. j. v romanu in povesti zavzemata odlično mesto Josip Jurčič in Josip Stritar, pevec balad in romane pa je Anton Aškerc. Ali tudi vsaka druga stroka, bodisi šolska, cerkvena ali gospodarska, ima dokaj izvrstnih zastopnikov ter se razpravlja po lastnih glasilih ali v knjigah. Za slovensko razumništvo delujeta književni zavod „Matica Slovenska“ (od leta 1864.) in „Dramatično društvo“ (od leta 1867.) v Ljubljani, za pouk priprostega naroda pa skrbi „Družba sv. Mohorja“ v Celovcu. J. Sket.

67. Janez Bleiweis.

a) Oznanilo Novic 1843.

Učenosti, umetnosti in znanja so se v kratkih letih tako razširile, da, kdorkoli z njimi naprej hiti, ne posnema, kar so drugi koristniga našli, ampak se terdovratno stariga derži, gre rakovo pot, vsaki dan mējn zna, se v zdajnim obrazenji svetá ne znajde, v sredi svojih rojakov, znancov ino prijatlov si neznan pluj dežélec zdi in si ne more nikakor pomagati.

Zlasti krajnskimi kmetom ino rokodelcam, kateri se ptujih jezikov niso učili, se tako godi. Kar vidijo, slisijo ali berejo, znajo posnemati, tode malo, kir li po redkim zvunaj dežele grejo in malo berejo, kir ptujih jezikov ne razumijo in v krajnskimi jeziku zvunaj molitvic nič pisaniga ni. Zlasti te izznanit z vsim, kar so učenosti in umetnosti njim koristniga našdile, jim pokazat in jih napeljat, kako se z narmajšim perzadjanjam vsako delo opravi, kako in kje znajo svoj perdelk z pridam v dnar spraviti, kako in kje znajo za sé potrebne reči, to je orodje, živež, obleko in t. d. po ceni si previditi, kako verte obdelavati, drevje ravnati, saditi, čediti in cepiti, kako čbélice, židne gosence (sviloprejke), domačo živino in perotno ravnati, sploh jim pot kazat, po kateri hodivši bojo brez velikiga perzadjanja zhajali, sebi in svoji družini bolj ohlapno življenje pervošiti zamogli, — kmeče

in rokodelce opomniti nemarnost, nerodnost in škodljivih navad, 25
 25 ktere njih stan narveč grené, jim navod dati, kako znajo svoje
 zdravje, tá narveči dar božji perhraniti in si milo življenje dolgo
 obvarvati, je namen téh novic. Kmetovske in rokodelske djanja,
 25 ktere se v drugih deželah drugači kakor per nas opravljajo, bodo
 razsojene, koristne nasvetvane, mèjn koristne odsvetvane. Nove
 znajdenja bodo ročno oznanjene, pa tudi razsojené, če sò posne-
 manja vredne ali ne.

Kmetijske in rokodelske v slovenskim natisnene bukve (knige) 30
 30 bodo zvesto pregledane, in njih vrednost pošteno prevdarjena.
 Vse vikši postave in povelja, kmetijstvo in rokodelstvo zadeva-
 joče, tudi oznanila v téh rečeh bodo tukej razglasene.

Skerbno si želi vsakktiri Krajnec poznati svojo krajnsko de-
 želo, se izznamiti z imenitnimi rojaki ino zvediti imenitne pri-
 35 godke svojih sprednikov. Te želje spolniti bo posebna skerb'naša.

Za sklep bo nasledval žitni kup vsakiga tjedna v Ljubljani
 ino v Kraju.

Iz tega zapopadka je lahko spoznati namen, cilj in konec
 teh novic, namreč poduk in napeljevanje kmetvavcov in obert-
 40 nikov ali rokodelcov, si svoj stan, kolikor je mogoče, zboljšati,
 ne pa dobičke z njimi iskati, pa tudi ne samo krajnsine učiti
 ali krajnski jezik čistiti. V pomankanji krajnskih besedi si bomo
 enako Rimcam, Nemcam, tudi Čeham, Rusam, Poljakam ptuje
 besede zposodili. Zatorej bo njih kup prav nizek, pa tudi ne
 45 bode mogoče perjaznim pomagavcam truda obilno plačvati, ampak
 c. k. družba krajnskih kmetvavcov, ktera se je pogojenja téh novic
 lotila in njih spēčanje nase vzela, ima vse upanje do svojih ča-
 stitih deležnikov, kterim poboljšanje stanu kmetvavcov in obert-
 nikov na sercu leži, de ji bodo v vsim pripomogli namenjen
 50 cilj doseči. Vsaka pomoč bo hvaležno vzeta in po vrednosti z
 imenam pisarja natisnena.

*Vsakktiri poduk v čistenju jezika ali v drugi reči nas bode
 razveselil in nam za znamenje veljal, de se te novice prijaznih
 deležnikov razveselé.

b) O pesništvu.

Nekiga kmeta je sinek prašal: „Oče, povejte mi vunder
 enkrat, kaj neki so vèrzi, v kterih pevci svoje pesmi pišejo; celo
 leto si že glavo ubijam, pa ne morem nikakor praviga zvediti.“

Oče, ki tega sam ni vedil, mu odgovori: „Vérzi so verstice, ki zaporedama sledijo, na popirji nikoli od eniga kraja do drugiga 5 ne sežejo in večidel na sredi nanagloma prenehajo; dostikrat je clo ena versta veliko krajši od druge, če je pevcu nategama besedi zmanjkalo.“ — Pri marsikterim pevcu zares vérzi niso nič drugiga kot gôle verstice, in dostikrat je ena krajši od druge samó zató, kér so mu besede pošle; od praviga pevskiga duha 10 ni duha, ne sluha. Pevce (pesmenik) mora rojen biti, pravi star pregovor; današnji dan pa že vsak pesme dela in se ubija, de mu pot po čelu stoji.

Iz starih pripovedk je znano, de je nekdey krilati konj na svetu bil, ki so ga Pegaza imenovali, in kteriga so le pesmeniki 15 jezdarili. Od tistih časov še dandanašnji Pegaza jezdariti toliko pomeni, kakor pesmi zlagati. Imenitni Pegaz pa je le prave pesmenike nosil, vse druge derhali ni na sebi terpel ter jo je na tla potlačil. Takih pevčkov, ktere Pegaz jezdari, namesto de bi oni Pegaza jezdarili (sie reiten nicht, sie werden nur geritten), 20 tacih pevčkov je dandanašnji cela truma. Ni bolj zoperniga na svetu, ko slaba pesem — naj tedej opusti péti, kterimu pesem ni dana! Sej je tudi ravno takó lepó in častno brez verstic kaj dobriega pisati. Vsi ne moremo prepevati, pa tudi treba ni! Naj nam pravi pesmeniki prepevajo in s svojimi pesmami serca raz- 25 veseljujejo: radi jih bomo poslušali. Vsak drugi pa, ki ni zató rojen, nej pesništvu slavó da, de ne bodo od njega rékli: „Ta tudi vprega Pegaza v galejo.“¹ *Nov. 1845.*

c) O novem pravopisu.

Novo leto se je za Novice práv veselo začelo; nobeno leto ni tolikanj deležnikov vnovič pristopilo, kakor letas! Med novimi bravci so morebiti nekteri, ki še niso Novičniga pisanja vajeni; tem povémo, de je pri tem pravopisu vse po starim, samo tri čerke ne, ktere se pa dajo, ko bi z očmi mignil, naučiti; té-le so:

namesto stariga ojstriga *f* imamo *s*; namesto *f*h pa *š*,

„ „ mehkgiga *s* „ *z*; „ *sh* „ *ž*,

„ „ „ *z* „ *c*; „ *zh* „ *č*.

To je vse, in ne pičice več. S tem pravopisam pa stopimo v 10 kolo z drugimi Slovani, de oni naše, mi pa njih bukve lahko beremo.

De bi tedej prihodnjič zmešnjav v Novicah ne bilo, prosimo, naj bi se vsi naši gosp. pisatelji ediniga pravopisa posluževali. Zdej ta, zdej uni pravopis, Novicam ličnost jemlje in bravec moti. Rodoljubni Slovenci niso svojoglavni, ampak si v občn-koristnih rečeh radi roke podajo. Z radosljo in ponósam zamoremo reči, de so vsi slavni slovenski pisatelji tudi pisatelji Novic, in de narbolj sloveči med njimi so jeli sploh pisati v občnim (Gajevim) pravopisu. Naši prebrisani kmetje ga že brez spotikleja berejo; za male otroke, ki se še le brati učijo, je pa novi pravopis veliko ložeji od stariga. En glas, ena čerka, to je velika prednost noviga pravopisa. V šolah je sicer stari pravopis še vpeljan, prepovedano pa ni učiteljem zraven tega memogredé učenčike tudi občniga pravopisa vaditi, kar pridni učitelji brez vse pogube časa gotovo tudi storijo.² Nov. 1846.

d) O prevodih.

Kar se prestavljanja knjig tiče, je res to Ahilova péta slovenskih pisateljev, ker mislijo, da prestavljavec mora poredoma pobirati vse beseda tistega spisa, ktereга prestavlja, in stavke skladati ravno tako, kakor jih je zložil izvirni pisavec. Ker je nemški jezik per eminentiam jezik samostavnih imen, slovenski jezik pa jezik glagolov, izvira pri prestavljanji iz nemškega v slovenski jezik ravno tista zeló navadna okornost, ki je duhu našega jezika nasproti. Dalje je lastnost nemškega jezika, da zapletuje stavke tako, da med poglavni stavek vriva deset družih, ki je po takim vès raztergan in sila dolg; to je sicer po duhu nemškega jezika, pa je ravno nasproti duhu slovenskega jezika, ki govori v kratkih, malo zapletenih stavkih. Sicer nam pa vendar tudi niso vseč celó prekratki stavki, da se po vsacih 5 ali 6 besed že postavlja pika; to je po naših mislih otročja pisarija, ktera je le v abecednici na svojem mestu. Po naši misli naj prebere prestavljavec vselej celi stavek ali še več stavkov izvirnega spisa, potem pa naj si reče: „Kako naj ga prestavim, da bom zadel tako, kakor govori prost Slovenec?“ Če tako prestavlja, bo odletela cela truma samostavnih imen, in dolgi, desetkrat presekani stavek se bo razkrojil v več samosvojnih stavkov. Tako bo ostal zapopadek izvirnega spisa, pa v drugačni obleki in obliki — v duhu slovenskega jezika. Nov. 1855.

68. Črtice o Ivanu Veselu Koseskem.

Ivan Vesel je rojen dne 12. kimovca leta 1798. v Kosezah, gorenjski vasi blizu Moravč (odtod pesniško mu ime „Koseski“). Šolal se je na celjski gimnaziji in ljubljanskem liceju ter služboval, dovršivši pravoslovne nauke v Gradcu in na Dunaju, najprej pri katedralnem uradu v Ljubljani, potem v Gorici in Tolminu, naposled pa v Trstu. Tukaj je preživel i zadnja leta, višji finančni svetovalec v pokoju, in zatisnil trudne svoje oči dne 26. sušca leta 1884. V mladosti je občeval z Vodnikom in Čopom, nekoliko tudi s Prešérnom. Popevati je že jel na ljubljanskem liceju, toda nemški. Med letom 1817—1821. je zlagal po Schillerjevem vplivu nemške balade in objavil (1818) sonet: „Potažva — Der Trost“ v nemškem in slovenskem jeziku. Ta brez dvombe po nemški matici zloženi umotvor je Koseskega prvi pesniški poskus v materinem jeziku ter sploh prvi sonet slovenski, pri katerem mu je za nemški izraz „Trost“ sam Vodnik nasve-toval besedo „potažva“.

Po teh prvih mladeniških poskusih je umolknil Koseski za dalje časa, videč menda, da se na nemškem Parnasu ne bode poslavil, slovenski si pa najbrž ni upal peti, v svesti si svojega nezadostnega jezikovnega znanja, ki mu ni dopuščalo, da bi se meril s Prešérnovo pesniško vzvišenostjo. Zató se je v tej dobi bržkone le pripravljaj na poznejše popevanje; kajti zaman iščemo plodov Veselove muze v vseh štirih zvezkih Kranjske Čbelice, ki je razglašala umotvore tedanjih pesnikov slovenskih (1830—1833). Še le leta 1844. prinesó Bleiweisove Novice posebni prikladi Koseskega pesen: „Slovenija presvetlemu, premilostljivemu gospodu in cesarju Ferdinandu prvemu, ob veselem dohodu Njih Veličanstva v Ljubljano.“ Podoben po svojem obsegu (ne po obliki) Vodnikovi „Iliriji oživljeni“, dosegel je ta pesmotvor kot izraz narodnega navdušenja, o tej slovesni priliki navzlic mnogim, zlasti jezikovnim hibam nenavaden uspeh. Njega vabilno miloglasje, silna krepost in zveneča gladkoba v izrazih, prazniško visokoslovje in izvenredna spretnost v stihotvorstvu je razvnela in obajala Slovence, da so jeli staviti Koseskega — „pesnika vseslovanskega“ — celo nad „lokalno-kranjskega pevca“ Prešérna, ki zaradi svojih ljubavnih poezij v oni dobi itak ni bil priljubljen. Veličastna, na široko razpredena snov, ki razklada Slovencem sijajno, dasi sem ter tja pesniški izmišljeno mi-

nulost, prevzela, ganila, stresla je mnoge takó, da so čitali ta
 40 proizvod s solznimi očmi ter tekmujoč slavili pesnika v vezani
 in nevezani besedi. Odslej je bil Koseski stalen sodelavec No-
 vicam, v katerih je vsako leto do leta 1852. priobčeval svoje iz-
 virne in iz raznih tujih jezikov preložene proizvode.

Leta 1852. pa je naš pesnik nevarno obolel. Neugodna
 45 operacija mu je skrčila in omrtila ves život. Zatorej se je na-
 potil pesnik zdravja iskat v Abanske toplice pri Padovi, ki so
 mu tako ugajale, da je vsaj telesno skoro popolnoma okrevал
 leta 1856. Med boleznijo je moral sevéda pesniško delovanje
 ustaviti, in še le po dolgem prestanku šestnajstih let se je Ko-
 50 seski zopet oglasil v Novicah leta 1868. s prevodom: „Mazepa
 Jovan, hetman ukrajnski dobe Petra Velikega. Pravljica zgodbe
 resnične po Byronovi istega imena.“ V zadnji dobi svojega živ-
 ljenja se Koseski ni več bavil z izvirnim pesništvom, temveč je
 večidel le prevajal iz tujih slovstev, tako iz Puškina, iz Dantejeve
 55 „Nebeške komedije“ in iz drugih slavnih pesnikov.

Koseski je doživel redko starost šest in osemdesetih let, ne
 manj redko usodo pa kot pesnik. Povzpел se je bil namreč takoj
 v začetku svojega delovanja do silne slave, ki mu je hitro vzplam-
 teta, a tudi hitro ugasnila. Mnogi so ga kovali v zvezde, pro-
 60 slavljajoč ga kot prvega pesnika slovenskega; ne dolgo potém
 so ga pa drugi teptali v prah. Kdor hoče Koseskega pravično
 soditi, ta mora prvič v poštev jemati dobo, v kateri je živel in
 deloval, drugič pa ne sme biti slep napram uspehom in mnogo-
 vrstnim pravim zaslugam njegovim.

Kakor rimski pesnik Ovidij, tako je tudi Koseski popolnoma
 otrok svojega časa, čegar dobri in slabi znaki se poznajo vsem
 umotvorom njegovim. Pesnikova mladost spada v dobo slov-
 stvene, zlasti pesniške bede naše, ko se z učiteljskih stolic še
 nikjer ni čul glas slovenski. Ker se je torej Koseski v šolah
 70 poleg latinščine in grščine učil le nemškega jezika in slovstva,
 ni čuda, da je zlagal sprva (kakor Prešéren) le nemške pesni.
 Še le ko so slovenščini ustanovili prvo javno stolico v Ljub-
 ljani, zavedli so se Slovenci, poučeni po izvrstnih slovnicaх
 (Kopitarjevi in Metelkovi), jezikovnega siromaštva svojega. Pri-
 75 čeli so se torej otriesati dosedanje neokretnosti ter pilili, likali,
 čistili in bogatili jezik strastno; toda ne držeč se nikakoršnih
 pravil niti mere, zabredli so pri tem na napačno pot in nepra-
 vilno kovali beséde, zavijali srbsko-hrvatski ter si pomagali v

zadregi tudi z drugimi slovanskimi narečji; ali pri vsem tem le niso mogli zatajiti v pisavi nemškega duha, v katerem so bili vzgojeni. Tako je bilo z obliko. Pogrešali pa so tudi primernih snovij, ki bi bile obetale kaj uspeha. Segli so torej na zgodovinsko polje, zasledovali slovenščino po vsem svetu in, opirajoč se na izmišljeno minulosť, prorokovali narodu sijajno bodočnost.

Te časovne hibe kazijo Koseskega izvirna in preložena dela. V nemških šolah izučen in vzgojen, živeč osebljen od rojakov svojih večjidel med Lahí in Nemci, potujčil se je i sam ter, pojoč slovenski, mislil vedno le po tuje. A ne znajoč primernih domačih izrazov, iskal jih je po slovarjih, in če jih tudi ondi ni našel, posegel je v druga narečja slovanska, katerim pa ni bil do dobra vešč. Ker je ravnal z jezikom samooblastno ter mu delal silo, postal je češče popolnoma nerazumljiv. To so vzroki, zakaj se niso poezije njegove ukoreninile med priprostim narodom.

Sicer pa je treba v Koseskega delovanju pred vsem ločiti dve dobi: njiju mejnik je leto 1852., v katerem je nevarno zbolel. Proizvodom prve dobe ne moremo odrekati niti dejanske, niti krasoslovne vrednosti. Pesniška darovitost njegova se javlja ne manj v tehnični spretnosti, kakor v krepkih, jedrovitih, vzvišenih mislih. Po bolezni pa so mu opešale s telesnimi močmi tudi duševne sile tako, da so umotyori te dobe prave pesniške igrače brez slovstvene vrednosti. Poleg tega je Koseski bolj prelagatelj nego izviren pesnik. Prelagal je najrajši nemške pesnike; ti so Schiller, Goethe, Körner, Bürger, Chamisso, Uhland, Kosegarten, Langbein, Lessing; a lotil se je tudi angleških, laških, grških in ruskih pesnikov (Byrona, Manzoniya, Danteja, Parida Zajottija, Homerja, Puškina, Lomonosova, Državina). Izvirne proizvode njegove prešinja čut ljubezni do Boga in do domovine; prelagajočemu pa so ugajali najbolj fantastični predmeti. Prevodi se ne držé vselej natančno matice, ampak pogosto je prevzel pesnik le izvirnikovo snov ter jo „svobodno“, t. j. po svojem okusu gledé na mero in pesniško obliko predelal ali celó razširil, češče umotvoru samemu na kvar (primeri pesni: „Pohlep oslepi“ = Chamissova „Abdallah“, „Legenda“ = Kosegartenova „Das Amen der Steine“, „Raj izgubljen“ = Langbeinova „Die neue Eva“, itd.).

Slog njegov je vseskoz retoričen, čemur se ni čuditi, ako pomislimo, da so gojili tisti čas v šolah zlasti govorništvo. Na pesniško delovanje je izpodbujal Koseskega (poleg Vodnika) njegov

80

85

90

95

100

105

110

115

učitelj iz zgodovine in govorništva Richter, sam pisatelj in pesnik; 120 ta mož je čislal posebno Schillerja, čegar proizvodov so se morali učenci pridno učiti na pamet in jih krasnosloviti. Na ta način se je omilil Schiller i Koseskemu, ki se je navzel njegovega re- toričnega visokoslovja tako, da ga ni mogel zatajiti ne v nem- ških, ne v slovenskih svojih umotvorih. Najboljši prevodi njegovi 125 so: Pesen o zvonu, Grof Habsburški, Legenda in Devica Orle- anska; izmed izvirnih umotvorov pa gre prvo mesto njegovim pesnim: Slovenija Ferdinandu I., Visoka pesen, Kdo je mar?, Novice bralcem h koncu leta 1845.

Neznatno je bilo tedaj krdelce izobraženih mož, ki so se 130 zavedali narodnosti svoje. Slovenščina ni imela svojega mesta niti v ljudskih, še manj pa v latinskih šolah, in ker šole niso skrbele za slovstveno seme, imel je narod kaj malo dušne hrane. Na enkrat pa nastopijo Bleiweisove Novice (leta 1843.). Z njimi se začenja narodu slovenskemu popolnoma nova doba 135 prosvetnega in književnega razvoja. Da pa so se Novice v na- rodu ukoreninile, da so obrodile tako vesel in bujen sad, ki ga uživamo dandanes mi in ga bodo uživali še pozni rodovi, da se je povzdignil zlasti naš jezik in z njim naša književnost tekom nekterih desetletij tako čvrsto in krepko, kakor tega ne opazujemo 140 niti pri večjih narodih: ta zasluga gre večinoma Novic glavnemu sotrudniku Koseskemu; kajli skupno in uspešno delujoč z Blei- weisom, bil je Koseski kot prvi politični pesnik ob jednem tudi vodja narodu svojemu. V vzvišenih besedah je kazal Slovincem, ki so se takrat sramovali roda in materinega jezika svojega, si- 145 jajno, če tudi pesniški izmišljeno minulosť (Slovenija Ferdinandu I.), spominjal je „del pokojnih očetov“ (Novice bralcem h koncu leta 1845.), učil, da je vzrastlo tudi iz zaničevanega kmetskega stanú mnogo Slovencev državi in cerkvi v čast (Kdo je mar?): da torej slovenska narodnost ne sramoti nikogar, marveč da „biti 150 slovenske krvi bodi Slovincu ponos!“ Ognjevito, kakor nekđaj Tirtelj Spartance, dramil in klical je zaspane rojake na dolgo za- nemarjeno delo, na duševni boj, obetajoč jim svetlejšo bodočnost, ako se ne ustrašijo truda, temveč krepko delujejo za narod svoj. Njegove krepke budnice so pretresale in navduševale srca star- 155 cem in mladeničem. Narod se je probujal, jel se je zavedati dolžnosti svoje ter, pogumno lotivši se dela, čvrsto uspeval na potú do omike in izobraženosti. To je prva in glavna zasluga Koseskega, ki ostane z zlatimi črkami zapisana v knjigi slovstvene

in prosvetne zgodovine naše. A poleg tega je vplival tudi mogočno na razvoj slovenskega pesništva. Vzbudil je namreč toliko navdušenost do njega, da so se jeli v Novicah oglašati mnogi nadarjeni pesniki, ki bi bili morda vedno molčali, da jih ni vzdrnila in osrčila muza Veselova.

V stihotvorstvu slovenskem zavzema Koseski važno mesto med našimi pesniki. Koseski je namreč zlagal tako vzorne šestomere, kakoršnih noben slovenskih pesnikov pred njim in le malo za njim. Celó Prešeren je občudoval in priznaval njih nenavadno krepkost in blagozvočnost; kajti Koseski je pogodil jedino veljavna pravila slovenskemu šestomeru ter s tem pokazal slovenskim pesnikom pravo pot, po kateri so krenili vsi boljši šestomerniki.

Število izvirnih pesnij Koseskega je res neznatno, in jezik njegov kaže obilne napake, toda umotvori njegovi so storili, kakor nič bolj dovršeni Vodnikovi poprej, o svojem času svojo dolžnost; saj je Koseski dosegel z njimi večji uspeh, kakor marsikteri poznejših rodovitnejših pesnikov s svojimi, če tudi po obliki bolj uglajenimi proizvodi, a dobrega uspeha ne smemo pri nobenem delu prezirati.

Fr. Wiesthaler.

69. Ivan Vesel Koseski.

1. Slovenja cesarju Ferdinandu I.

(ob veselim dohodu v Ljubljano l. 1844.)

1. Trojno ovenčan unuk vladarjev iz hiše Rudolfa,
Zgodnimu soncu enak sveta v ogledu stojiš,
Kron sedmero bleši v škerlatu sedeža tvojga,
Silnih narodov devet varje ti slavo in dom,
Smé se iz témnih osod približati zvesta Slovenja?
2. Smé rudorov Ti, o knez, odpreti ljubezni neskončne,
Ktera do Tebe rodú vnema slovenskiga kri,
Kaplico slabo boječ pridružiti morju svitlosti,
Ko Ti visoki prestol soncetémniviši gradi,
Svoje prisege poklon določiti vrisku narodov?
3. Čula žvižgati meč sem Tvoj iz pozonskiga hriba,
Duše ko skazal si sklep stranam čveterim svetá,
Čula v radosti sem rujoveti českiga leva,
Čula odgovor gromeč brata jadranskiga sem,
Ko prisegovali so hregovi Veltave, Pada.

1898
voj. v
stol. o
vojstv. va

Priznanje 69

4. Željno prašaje, al smem se šteti med Austrije stebre,
Ali na zboru držav moja beseda velja,
Sini slovenski al so v številu zemlje junakov,
Tudi za mene razpet al je istorie list?
Slišim iz neba oglas ponosne Klione Grekinje:
5. „Kako, ti dvomiš? Mar tresesh se clo, ti moja ljublenka,
Ker ti imena s kervjo Rimic ni pisal in Grek?
Dvigni se, dvombe na stran! Prestolu dostojno se bližaj,
Slava je tvoje ime, slava porod ino rast,
Zvedi iz mojih ust, kaj bila si svetu od nekdej:
6. Preden Bizanc ino Rim verige kovala narodam,
Bila Evropi si varh; veči le hvale želiš?
Tvoja žarila je kri od ledniga Balta do Jadre,
Mirnimu svetu razum, bojnimu bila si meč,
Zlobi gotova zajez med jutram in divjim zapadam.
7. Tebi kmetija domá, kupčija po morju slovele,
Jeklo v trojanski prepir vitezam dajala si,
Tvojih poznal je pušic britkost macedonski Aminta, *preden se delje*
Bil arbelski je breg priča slovenske moči, *200*
Ko sta za zemlje oblast borila zapad se in istok. *100*
8. Kar je visokiga um, častitiga desna storila,
Ptuje ostalo ti ni, slave deležnica si,
Grom je slovenski krotil narode v jeziku latinskim, *latinski jeziki so*
Černiga morja prestol tvojih junakov je bil, *bil slovenski!*
Pravda, Dioklecian, Belizar so ti trojka sestrancov.*
9. Reče — in temni oblak nekdanjih razdeli časov,
Glej, pred mano stoji vitezov krasni izbor:
Agron, silni brodnik, Jadranskiga morja krotitel,
Pinez, Brem ino Bolk, dika slovenske kervi,
Skerdilaj, Pleurat, brezbrojno vitezov drugih.
10. Medju ženami potem Teuta, ponosna Ilirka,
Zraven ravenski jetnik, velikodušni Baton,
Hrabri Metulčanov rod, sloboden do zadniga zdiha,
Z vencam mnogi junak, ptujimu ljudu ponos,
Trikrat škerlatnikov šest, gromivših iz dvojniga Rima. *Prigane - Rima*
11. Zdaj ko junake spoznam, velikane hrabrosti svoje,
Vname se v sèrcu ko blisk vrednosti lastne mi čut,
V persih otajanih vir odpre se goreče besede,
Kjer se bežeči govor djanja v svetlosti žari,
In Ti ljubezen redim gorečo v junaskimu mozgu.
12. Tako se bližam, o knez, z bogastvam dlana in uma,
Gradov Ti ključe podam verno na zlatni blazin',
Vérlo namestvana sem od petkrat pet sto županov,

Moje prisega oglas Donava sliši in Pad,
Donava sliši in Pad slovenskih junakov obljubo.

13. Blago, življenje in kri, visoki vladar, Ti posvetim,
Bistri v sodbi razum, v boju nevžugani dlan,
Tvojimu rodu na čast, na zgubo protivnikom Tvojim
Snuje v oserečju mi duh, cuka na bedri mi meč;
Hrast se omaje in hrib — zvestoba Slovincu ne gane!
14. Z ^{ell} saplam oviti zares blišečim sênc ti ne morem,
Zmel nevsmleni rok, časa vihar mi ga je,
Kadar od istoka Hun, od severa Got ino Kimbar,
Rimic od juga in Vlah terli so moje kosti,
Strani četeri svetá ménovale sirove narode.
15. Kaj terpela takrat, kaj sem doživela gubivši,
Ustam izreči ni moč, duhu razumiti ni,
Smert je dajala objed neskončno pogubi, obupu,
Save in Drave vodé solze so bile in kri,
Zadniga, zdelo se je, de bila bo ura Slovenca.
16. Kakor divji natok serditiga morja se vzdigne,
Kadar vihar globočin zemlji se v drobú zbudi,
Brezdnov valove napné, peneče na bregé dervivši,
S tminami krije ostrov, ki ga razbiti ni moč,
Sivo pečovje ječi, v korenu se tresejo gore:
17. Tako, kdo reče zakaj, je vrelo nebrojno narodov,
Vsakiga konca svetá meni serdito na vrat,
Moje dobrave so stan jim, klavnica moje domovje,
Grom je beseda njih ust, strela goreči pogled;
Zemlja se moja šibi pod težo železnih vojšakov.
18. Ravno mi vказal je bil iz trebnika prerok arkonski,
— Bravši v drobú zverin čas mašovanja gotov —
Dvignuti vérli svoj dlan, razbiti verige Latinca,
Rimu pobotat obrest sedemstoletnih krivic
Ter zapečaliti pah kovačnice stare na Tibru.
19. Setve dozor kervave kosil Radagost je na Padu,
De Kartage potem strašno osveti posip,
Genserik, drugi moj sin, preplava do Afrike sto rek;
Kakor nevidama blisk temni preterga oblak,
Adoasa V Rimu Otokar stoji, končavši nevredne gospode. *Kor*
20. Zdaj brez varha domá mi Siskia pade, Emona, *stala (Flora)*
Rupa omaga, Optuj, druge zakrije mi prah,
Divjih jezikov hrup zatare mi glase domače,
Misli in djanju na vir vleže debela se noč,
Tri sto me let ino čez mertvaška je groza davila.

21. Ko se vtolaži vihar, občut mi zbudi se na novo,
 Strašno iz jezera ran čutim kipeti život,
 Kakor o zori junak razbiti po boju ponočnim
 Samši na skitu medli, trume plakaje pogin,
 Plakala pravde pad sem svoje pomembe na šibrah.
22. Dva samogoltna volká, stoječa na levi, na desni,
 Z ojstrim jezikam iz ran gladno mi serkata kri,
 Ropa nasiten Avar Dagobertu se hujšimu vogne,
 Misel razdvojena vsih, glada enaka obá,
 V serce pomakata zob strupeni mi vedno protivna.
23. V ognju se skusi zlató — sem bila dostojna v nesreči?
 Me je le znajdel obup vredno ko dika poprej?
 Slavna ostala če sem, pričujta mi, Argaid, Ferdulf,
 Švigni iz vekov temót moje šesterke spomin:
 Samo, Borut, Ketumar, Privina, Bojnomir, Kocel.
24. Tode prirojena moč razbita je bila na vedno,
 Sin je nesreče-razpor — brata mi brat ne pozna, —
 „Vogni se, Horvat si ti! — Iz pota mi Krajnec, Korošec!“
 Tak malopriden prepir dom ino moč mi drobi,
 Z šaplam oviti tedaj blišečim sènc ti ne morem.
25. Vzemi ljubezen, o knez! Namesto ginečiga venca
 Serc junaških Ti dam tri milijone in čez.
 Verlo namestvana sem od petkrat pet sto županov,
 Moje prisege oglas Donava sliši in Pad,
 Donava sliši in Pad slovenskih junakov obljubo.
26. Blago, življenje in kri, visoki vladar, Ti posvetim,
 Bistri v sodbi razum, v boju nevžugani dlan.
 Tvojimu rodu na čast, na zgubo protivnikom Tvojim
 Snuje v oserčju mi duh, cuka na bedri mi meč,
 Hrast se omaje in hrib — zvestoba Slovincu ne gane!
27. V padu gromečimu lét poginejo imena, narodi,
 Moje prisege zaklep časa viharju stoji,
 Ko bi se bližala kdaj rešetanja železniga ura,
 Kakor se zèrnje iz plev, kakor iz sipa demant,
 Bi se Ti cena takrat slovenskiga serca svetila.
28. Vedno zahvalna dobrot prededov Tvojih ne zabim,
 Duši globoko vsajèn milosti njih mi je sad,
 Rudolf prvi je bil moj prvi v resnici zveličar,
 Lekar veliki, iz ran vzame mi ost ino strup,
 Hrabra sinova mi dva za vojvode, varhe postavi.
29. Stara Emona se zdaj iz praha digavati začne,
 Srednica mojih dežel bila je, biti će zmír.

alibach
 Leipzig

Kakor na vodjevi glas se druž'jo po bitvi junaki,
Sestri oživljeni krog stop'jo Slovenke na hip,
Pivka, Metlika hiti mladiti se — bramba nje praga.

30. Reka se zdrami iz sanj, naslednica slavne Promone,
Desno Albertu podá, z levo mu morje odpre;
Terst Leopoldu in Kras; Frideriku Celeja, Dolenja;
Živa Gorica potem prvemu Maksu se vdá,
In polovici moči slovenske trese Mletak se.

31. Zdaj prestrašin oblak na čelu se istoka dvigne,
Bajesid Ildirim — blisk — njemu se v jedru rodi,
Novi vihar buči, na Kosovu Miloš Obilić
Pade za vero, za dom, Lazar junaški je prah,
V morju keršanske kervi nikopoljsko ozidije plava. *Punskalyi?*

32. Kje je natoku zajez, kje v zmoti občinski oetba?
Svetu zapadnemu mor, pravdi razbitje grozi,
Jaderno bliža verig rožlanje se, mečošumenje,
Grozomnoživši komet žuga na nebu pogin,
Opominjaje poklic mi moje nekdanje namembe.

33. Sine nadušene zdaj med borce v prednimu redu
Urno postavit' hitim, vrata jadranske zaprem,
Roko sestrancu podam na Donavi, Tisi in Kárki,
Vodju posvetim život ter se Bogu zarotim,
Moje domovje mejak krivoverstvu de bode gotovo.

34. Gore slovenske so zdaj od Kope do Soče, do Drave
V žarku gorečih germađ trombe zapadu na boj,
Persi slovenske jez viharinimu toku divjakov,
Svetu trepečimu varh, trum janičarskih obup,
Meči slovenski pogin tlačivniku vere in pravde.

35. Vojska mi divja gromi zdaj trojno stoletna na mejah,
Duša se strahu ne vdá, sercu ne opade pogum,
Kako se bije moj sin za vero, za kralja, za slavo,
Priča Kostajnica, Beč, Radgona, Kisek, Siget,
Siskia stara slovi Andreja junaškiga mojga.

36. Glej, in dopolneno je! Sovražniku strašnim oserčeje
Vjedajo rane ko strup, dlanu odpadel je meč,
Naskakovavec osod, ki zobe drakonove s'jal je,
Kaj je današniga dne? Votla podoba za vid,
Sužnim nezvestim posmeh, zaničvanimu ptujcu jigrača!

37. Tode ne samo na meč, na um veličanstvo opiram,
Kjér časti se modrost, tam se imenuje moj sin.
Kar so mi — Karola dva in mati velika Terezja,
Jožef slavni in Franc — znanstva odperli zaklad,
Sveti slovenski razum se v sodbi o mizah zelenih.

38. Misel se sveti in duh slovenski na zraku Evrope,
V družbi nekdanjih bogov Vega na nebu bleši,
Valvazor, Voglar, Cojz, Koronini in stotine drugih,
Vnukam prihodnim izgled, Austrije slava in moč,
Vnemajo v sercu mi čut ko sonce vrednosti lastne.
39. Bližam se vredna tedaj z bogastvam dlana in uma,
Gradov Ti ključe podam véрно na zlatni blazin',
Verlo namestvana sem od petkrat pet sto županov,
Moje prisege oglas Donava sliši in Pad,
Donava sliši in Pad slovenskih junakov oblubo.
40. Blago, življenje in kri, visoki vladar, Ti posvetim,
Bistri v sodbi razum, v boju nevzrugani dlan,
Tvojimu rodu na čast, na zgubo protivnikom Tvojim
Snuje v oserčju mi duh, cuka na bedri mi meč,
Hrast se omaje in hrib — zvestoba Slovincu ne gane!

2. Oče naš, ki si v nebesih!

<p>1. Čudno bitje, bitje brez prilike,
Duh visok čez uma misli vse,
Ki v svitlosti večnorajske dike
Osnova pravice tron si je;
Ki po zraku žarne krogle viješ,
Dih sladak iz cvetlice puhtiš,
Iz neviht življenja blagor liješ,
Blisku kdaj in kod in kam veliš!</p>	<p>4. Da nam kinč podobe veličanske,
Nam prižgē v obrazu vida kras,
Čelu vcepi misli modrijanske,
Ustam dá besede sladki glas.
Reče soncu: Brazde plod mu zbudi!
Reki: Daj želečimu požir!
Reče zraku: Hlada ne zamudi!
Noči: Daj utruđenimu mir!</p>
<p>2. Čudno bitje, bitje neizmerno,
Stvarnik, rešnik, drug in oče naš,
Ki ta svet pomnožiti stotérno,
Ali v nič ga z migam djati znaš;
Ki od sonc do mične trohe peska,
Od prahú do kralja vsih zverin,
Od kresnic do strašne luči treska
Vsim stvarém si úzrok in začín!</p>	<p>5. Bog ljubezni, oče vsiga sveta,
De sta nam, ki gline prah smo le,
V glavi um in duša v sercu vneta,
Slava vsa in hvala tebi gré!
Slava, de veselja serce vriska,
Ko pomlad natora oživi;
Hvala, de v dolini solz in stiska
Cvetlic nam obilno dozori.</p>
<p>3. Nam si oče, oče nam gotovi,
V blagor naš daril si sina clo;
Čujte, polki, čujte, vsi rodovi,
Oče naš je sveto bitje to.
Je naš oče, vir ljubezni žive,
Brez izjemka skerbno vsih strani
Nam daruje vsaki dan vidljive,
Vsaki dan nevidne blagosti.</p>	<p>6. De nam up nebeškiga življenja,
Up veselja rajskovečniga,
V hudim boju zmote in terpenja
K zmagi sklep, orožje v bitvi dá;
De ob času greha bič odlašáš,
De slabosti naše prispoznaš,
De celó hudobniku zanašáš
In k pokori čas in moč mu daš:</p>

7. To je milost, milost brez prilike,
To ljubav neskončna tvoja je,
Ktera v cvet razviti vse mladike,
Vsaki berst obdati s plodam če.
Bog ljubezni, oče sveta tega,
Odpri tej molitvi svoj posluh!
Serca nam očisti dima zlega,
Daj, de nas navdá detinstva duh!
8. Daj, de bi po uku tvojim bili,
Obnernili v slavo tvojo vse,
De bi krepko snage pot hodili,
Čistih serc, ko dečno serce je;
Daj, de bi, ko zadna bitva mine,
Nam oči zatisne mirna smert,
Tud za nas, nevredne tvoje sine,
Sveti dom nebeški bil odpert!

1850.

70. Matija Vrtovec. *Imaginalna Govorica*

a) Kmetijska kemija. 1847. *Govorica v Vinarstvu*

1. Iz predgovora.

Namenili smo bili in serčno želeli ljudske bukve Slovincam spisati, v ktérh bi — razun božjih zapoved in cesarskih postav — vse nepremakljive natorne postave, ki se vežejo z dobro rastjo, z zdravjem in življenjem človeka, živine in rastlin, ob kratkim, in vender umevno razložili. Kakor je bila naša „Vinoreja“, je 5 tedej tudi „Kemija“ pervopis.

V tacih rečéh jo práv zadeti, je zlo težko. Ako se premalo reče, je človek nerazumljiv, ako pa preveč, je nadležen in dolgočasen; in vender je od druge strani treba prostimu ljudstvu vse s posebno natanjčnostjo razložiti in mu dopovedati; treba ga je, 10 kér je velikrat terdo, še premalo zbrušeno, od več strani drezati in spodbadati. Učenim se z malo besedami dosti pové, neučenim pa z veliko besedami malo; pri učenih ni treba spodbadkov, s kterimi bi se jim človek še clo zamiril; pri neučenih pa se še s spodbadki malo opravi; brez njih pa mende clo nič. Učenim 15 razlagajoči pisavec mora zmirej pri govorjenji ostati; neučenim pa, ki ne moréjo svojiga duha takó napenjati, se mora govorjenje štupati z mnogo drugo resnico, ako se ravno z govorjenjem terdno ne veže. Prosimo tedej svoje drage bravece se dobro téga spomniti, de naš namen ni bil učenim, ampak prostimu ljudstvu 20 bukve spisati. Ali smo pa v tem in v kakošni méri smo svoj namen dosegli, ali bo naše delo zahvaljeno, tó naj drugi sodijo. Kar človek s težavo in s potam v djanji spelje, noče vselej ravno tako biti, kakor se mu je bilo pred v duhu prikazalo.

Tudi ni nobeno prvo delo popolno, pot smo pa vender le 25 pokazali, po kteri naj drugi za nami napredujejo in modro popravijo, kar je pomanjkljiviga v naših bukvah ostalo. Slednji

bo spoznal, de smo primorani bili nekaj, pa clo malo novih besed ali imén za daljne in bližnje dele orgánskikh rečí vpeljati, 30 kratke so in čisto slovenskih koreninic. . . .

Kemijo smo spisali z veliko marljivostjo, skerbjó in trudam; spisali smo jo v razjasnjenje, razsvitljenje in blažnost verlih sinov Slovenje; o de bi se pa vender pri tem ne bili zastonj trudili! Ako bi se kmetijska kemija v celi naš narod vcepila in se mu 35 vrasla, kakošna bi neki bila naša domovina čez 20—30 ali 50 lét? — Ljudjé zdravi, lepi in krepki; hlevi polni dobro rejene in zdrave živine; dežela modro obdelovana, v prijeten raj spremenjena; pridelki, de bi se ne vedlo kam z njimi, bi zdelani in nezdelani plavali na vse kraje iz Slovenje; velika kupčija bi se 40 odperla, in domovine blažnost bi čez vse naše zapopadke rasla. Dobro vémo, de se bodo marsikteri našim besedam posmehovali, pa pri vsim posmehovanji je vender tudi res, de saj v priméri, kakor se bo kmetijska kemija Slovencam vrasovala, se bodo tudi te naše serčne želje in besede spolnovale. . . .

45 Vse učene Slovence še zadnjič do živiga poprosimo in zarotimo, vedno, vedno skerbeti, de bi za pomnoženje slovenske pismenosti ali slovstva — kakor jim Bog da — s koristnimi knjigami v omikanje svojiga naróda, kteriga so sami mesó in kri, pripomogli. Čehi so že pred več sto léti od vsih nemških 50 dežel narslavniši visokošolstvo imeli; po tim takim ni čuda, de so že tudi pred 200 léti z lastno pismenostjo bogato prevideni bili; v poslednjih časih se gibljejo pa in pišejo v razjasnjenje svojiga naroda, kakor de bi od popred še clo nič ne imeli. Slovenci, o predragi Slovenci, ako je vašim dedam in pred- 55 dedam pri pomanjkanji mirú in pokója kaj taciga clo nemogoče bilo, saj zdaj vživata mir, saj ste zdaj z vsimi pripomočki bogato prevideni; družiga se pri vas več ne pogrěšuje koč dobre volje in veči gorečnosti. Predragi, z molitevnimi bukvicami se še vse pri ljudstvu ne doseže! Ne de bi vam mógli kedej v tem vnuki 60 vašo zanikernost ali še clo lenobo očitati in v grobu vam s takim nepokoj delati, ali de bi vas drugi narodi zasmehovali! Prizadevajte si marveč, de bodo vaše iména v bukve življenja in slave zapisane!

2. Sporočilo na slovensko mladost.

Narlepši in prijetniši pogled človeškim očém na svetu je pogled cveteče mladosti. Kakor boš v gosposkim vertu, če va-nj

stopiš, brez de na tó misliš, narpred in že od dalječ žlahne cvetlice zagledal, ki te s svojo lepoto ali prijetnim duham k sebi vabijo, tako bodo tudi pri slednjim večim shodu tvoje oči berž na pričijočo cvetečo mladost obernile se in z dopadajenjem nad njo delj časa ostale. Očí 80 let stariga očeta se rade nad mladenčem vstavijo, in obličje stare mamke se vpričo cveteče device očitno nekoliko pomladi. Če v kakim vunanjim kraji na poti neznaniga fanta ali deklíča srečaš, ki ti z nedolžno nasmehnjenim in prijaznim obličjem dobro jutro ali dober večer voši, lesen bi mogel vender biti, ako bi te to nič ne ganilo.

Kaj ima pa vender mladost taciga nad sabo, de vsim dopade? Ali ne lepih mér in primér? Brez lepih mér in primér ga ni lepiga drevesa, ne lepiga konja, ne lepe hiše, pa tudi ne lepiga človeka; de bi si vender to resnico tudi vsi rokodelci v glavo vtisnili! Če je kej lepote pri človeku, najde se pri cveteči mladosti; popred ni bilo teló še zrašeno, kasneje se pa velikrat razširi ali uvenva; tisti možje in žene so lepi, kateri delj časa obderžé mére in primére odrašeniga lepiga fanta ali deklíne. Mnogi možje, še bolj pa žene, in če više toliko bolj, skerbé in veliko denarjev izdajo, de bi cveteči mladosti saj na videz podobni bili.

Nedolžnost mladosti še bolj kot nje lepota vsih očí na-se vleče; spačen človek ne more, de bi je ne spoštoval, ko ne z očmi ali z besedo, saj vender s sercam; slednji, kterimu se je že več ali menj v eni ali drugi reči spodtaknilo, bo nedolžno mladost srečno imenoval. Ta je odkritoserčna, priljudna, zaupna, pripravna terdne prijaznosti sklepati, vdana pametnim ljudém, vneta za mnogo dobro; kakih posebnih hudobij ali zvijač ni pri nji pričakovati, ni imela še časa, ne priložnosti se jih vaditi. Pameten fant je povsod z radostjo sprejet; če je pa še tako lep, in de se, postavimo, upiva, ga umni tovarši in drugi ljudjé nič več ne obrajtajo.

Mladost, večidel od drugej prevedena, žíví brez vse skerbí; vsako nedolžno veselje z radostjo in popolnoma vživa; po veselji hrepení in íše ga pri svoji enakosti; na nje obličji, prepasanim z zadovoljnostjo, je izobražen mir sereá in up vsiga dobriga; mladost le srečne in vesele prihodnosti pričakuje. Ta bo po očetu lepo kmetijstvo, rokodelstvo, fabriko ali grajsino posedel; uni jo bó v svojim prosto izvoljenim duhovskim, vojaškim, sodniškim ali drugim stanu kar dalječ pripeljal in si častito imé

pridobil. Deklica si domišluje, de bo v prihodnje kakor gospo-
 dinja zgolj vesele dni živela; vse drugači, kakor mnoga njenih
 45 sosedin ali še clo kakor nje mati, hoče ona, kadar na lastno
 stopnjo pride, svoje gospodinstvo peljati. Mladost, vsa zamak-
 njena v prihodnost, ne vidi in ne spozná vsakdanjiga življenja,
 torej je obvarovana marsiktere, zlasti dušne britkosti, ktera druge
 ljudi reví, in tudi telesne težave lože prenaša. Ga ni ne čez
 50 fantovski, čez dekliški stan! / Z veseljem se stari ljudjé spomnijo
 in ozirajo na dni svoje nedolžne mladosti. Naj se dva práv stara
 prijatla snideta, ki sta se že v mladosti sprijatlila; naj se spomnita
 svojih mladih dni, o kakó se jima bo serce vnelo, kri ogrela,
 beseda odvezala! Glas bota povzdignila, z radostjo, z veselja
 55 solzami v očéh si bota pravila, kakó de sta vesela bila! Tavžent
 družih rečí sta čisto pozabila, kar sta pa kot mlada prijatla do-
 živela, vse takó dobro vesta, kakor de bi se bilo včerej godilo.

O vi dragi slovenski mladenči in deklíči, vi narveči veselje
 svojih staršev, ki tolikanj skerbé in si skorej v vsih stanovih pri-
 60 tergujejo, de bi vas k veselí blažnosti napótili; vi ste veselje
 svoje žlahte, hišnih prijatljov, sosedov in znancov; cela domovina
 imá z velikim dopadajenjem svoje očí na vas obrnjene; zakaj
 vi ste up, ste zastava nje prihodnje blažnosti: kmetijstvo, roko-
 delstvo in obertnost pričakuje od vas umnih in krepkih delavcov,
 65 pridnih gospodarjev in gospodinj; cerkev skerbnih pastirjev;
 deržava serčnih in junaških vojakov, brihtnih in zvestih služab-
 nikov. Vse iménje ali premoženje bo v 20, 30 ali 40 letih na
 vas prišlo; vse stopnje, vse službe, gori do visokočastivnih,
 bodo vaše; vi bote čez dedšino Slovenje gospodarili in jo du-
 70 hovno in telesno obdelovali; branili jo bote v sili in ohranili
 svitlimu cesarju in svojim vnukam; o de bi jo tudi s svojimi
 vednostmi in s svojim trudam bolj izobraženo na višji stopnjo
 blažnosti ali časne sreče povzdignili! Vaši predhodniki so jo že
 dobro nastavili, vaše pa bo, de jo tudi práv speljete; sád svojiga
 75 neutrudeniga prizadevanja bote vživali ví sami, vživali ga bodo
 tudi vaši otroci in njih otrók otroci.

Nad tabo je pa zdaj, priserčna mladost, poskerbeti, de pri
 tacim lepim upanji si nikakor zdravja ne spodkopaš in življenja
 ne prikrajšaš. Če vihár strohnjeno in piškovo drevó razkroji,
 80 kaj je neki nad tem? Če pa mlado žlahno drevó prelómi, se
 človeku milo storí. Naj odmirajo stari, ki so že na taki poti;
 naj kapljajo otroci, ki še tega ne razumé, kakor olevki z sadnih

dreves, nihče razun staršev si ne bo tega veliko k sercu vzel; če pa umèrje deklica ali mladeneč narlepši dobe, ni le samo za-nj žalostna, ne bodo ga samo starši, ki so že tolikanj na-nj izdali; ne samo prijatli in znanci objokovali; tudi drugi, ki niso z njim v nobeni posebni zavezi bili, mu radi poslednjo čast skažejo in njegov grob s solzami pomilovanja pomočijo. Od pokopa taciga merliča gré vse, staro in mlado, klaverno nazaj.

O dragi sinovi in hčere matere Slovenije, posebno vi priserčni mladenči, ki ste že pri kmetijstvu, rokodelstvu ali pri vojašini, ali kateri se na učiliših ali visokošolskih v Ljubljani, v lepim Gradcu, ali na Dunaji, v Terstu, Gorici ali Celovcu, v Marburgu, Celji ali v Novim mestu itd. na vse druge stanove neutrudama pripravljate: o veselite se kot jaki in verli Slovenci svojiga življenja; pa vender še clo nedolžno veselje le z méro uživajte; spomnite se in živo si k sercu vzemite, de mladost je rada lahkomiselná, hitro pozabljiva in velikrat prenagla! Pri vsim vživanji nedolžniga veselja nimate vender nikoli svojiga poklica, ne zvestiga spolnovanja dolžnost, po katerim ga zamorete doseči, pozabiti; neutrudeno spolnovanje dolžnost je prva podpora vašiga zdravja in dolziga življenja, druga pa berzdanje in strahovanje vaših počutkov.

Mladenči, poslušajte nauk svojiga odkritoserčniga, ljubezni polniga in za vaše dobro zlo unetiga prijatla in nikar ga v nemar ne pustite; prebirajte vedno in pogostama pričijoče, nalaš za vaše izobraženje s trudam spisano obrnjenje kemijskih resnic na življenje in zdravje človeka! Priserčna mladost, ti veselje našiga serca, Bog te obvari, vódi, spremljaj na tvojim popotvanji v lepo čast in v cvetečo blažnost drage domovine!

b) Občna zgodovina. 1853.

Sokrat in Platon.

Ob času nesrečne peloponeške vojske so mnogi popred pošteni in mirni Atenci zdívjali in jeli zlo razsajati. Med majhnim številom tistih, ki so bili staro poštenost in čednost čisto in neomadeženo ohranili, je bil tudi Sokrat, mož tako občno spoštovan, da delfiški orakel ga je najmodrejšega tistih časov naznanil. V mladosti se je jako vojskoval, pozneje marsiktere sodnijske službe opravljal, toda jih berž popustil in se lotil aten-

skim mladenčem uke modrosti in čednosti razlagati. Tičas so nekteri spačeni učeniki, ki so se sofistii imenovali, umnost
 10 atenske mladosti za drago plačilo otamnovali in mamili, ker so učili, da z umnim, ali za prav reči, z zvitim govorinstvom se dá vsaka reč, tedej tudi vsaka napaka in krivica zagovarjati; učili so s takim sleparskim govorinstvom čednost v pregreho in pregreho v čednost prebračati. To si Sokrat k sercu vzame, se
 15 usmili iz domoljubja atenskih mladenčev in jih pravo poštenost in čednost uči. Ciceron, slavni rimski modrijan, pravi: „Sokrat je prvi modrost z nebes poklical in jo v mestih in hišah pri ljudéh vpeljal.“ Sokrat je bil prepričan, da ni zadosti, dobro le razumeti, temuč da se mora tudi v djanju speljevati.

20 On si nabere veči število zalih in le njemu dopadljivih mladenčev, misleč, da v lepem telesu prebiva tudi lepa duša, in jim brez plačila modrostne nauke razlaga. V neki ulici sreča zalega mladenča — bil je Ksenofon — dene berž palico počez, da ne more memo, in ga ogovori: „Dragi mladeneč, povej mi,
 25 kje dobim moke?“ — „Na tergu.“ — „Kje pa olja?“ — „Tudi na tergu,“ mu odgovori mladeneč. „Kam se mora pa iti, da človek moder in dober postane?“ Mladeneč omolkne in ostermi. „Hodi za mano, jez ti povem,“ reče Sokrat, in od tikrat sta nerazložljiva prijatla postala. V nekem boju je bil Ksenofon,
 30 hudo pobit, raz konja padel; Sokrat ga berž pobere in na ramah iz hrupa nese. Tako si mladenčev nabira in jih sprehajaje se na tergu, pod lopami ali v vertih uči, pa kako? S kratkimi in razumljivimi vprašanji jih napeljuje k spoznanju najvažniših resnic. Tako so se učili sami sebe in svoje dolžnosti spoznovati;
 35 učili spoznati, da med vsim je spoznanje svojih dolžnost najveljavniši vednost. S svojim čednim in neomadeženim obnašanjem si tako veljavnost in spoštovanje učencov pridobi, da ne morejo ne en dan brez njega obstati, in da se še mnogo let po njegovi smerti najraji od njega pomenovajo. Njegova, za naj-
 40 bolji spoznana šega učiti se še zmirej sokratska imenuje. On ni učil čednosti le z besedo, temuč je sam tudi naržlahneje izgleda ljubezni, dobrotljivosti, krotkosti in prizanešljivosti dajal, da so se mu vsi čudili. Nekega dné klepeče njegova scer dobra, pa dostikrat togotljiva žena le preveč; on vstane in, brez
 45 besede reči, gré iz hiše, ona pa zlije skozi okno pomivnico vode na-nj; zdaj reče okoli stoječim: „Ali vam nisim že večkrat rekel, da po gromu je rad dež.“ Od Boga in vestnega zaderžanja

je imel, akoravno pagan, čiste zapopadke; spoznal je pa veliko človeško nevednost v božjih rečeh, in kako da človek od zgorej razsvitljenja potrebuje. Njegova najglasovitiši učenca sta bila 50 Platon in Ksenofon; ta dva sta največ od njegovéga življenja in naukov popisala, zakaj on sam nam ni nič pisanega zapustil; tudi Alcibiad je bil njegov učenec, pa žalibog, le prevečkrat je njegove modre nauke pozabil. Enkrat se s svojimi pristavami in zemljiši zlo baha. Sokrat mu prinese zemljevid in mu reče: 55 „Pokaži mi vendar enkrat Atene.“ On mu jih s perstom pokaže. „Kje so pa tvoje zemljiša?“ — „Tukej jih ne vidim,“ odgovori Alcibiad. „Kako se pa moreš z mervico zemlje bahati, ktere še niso vredne spoznati, tukaj le s čertico zaznamovati?“ Osramoten je omolknul. 60

Ker se je bil cvet blagih atenskih mladenčev Sokrata do živega poprijel, so mu bili sofisti, ki so za plačo krivo učili, zavidni, da so ga javno zasmehovali in černili; on pa je, vse tako govorjenje zaničevaje, poterpežljivo molčal. Zdaj pa ga trije, eden v imenu duhovstva, drugi v imenu države, in tretji v 65 imenu sofistov v sodni tožijo, da bogove domovine zasramuje in mladenče s svojimi nauki zapeljuje. S kratkimi besedami bi bil lahko praznost take tožbe skazal, tode pred takimi nevrednimi tožniki ni hotel z obširnim govorjenjem se zagovarjati in reče le: „Moje življenje in obnašanje je vsacemu znano; 30 let sim 70 si prizadeval svojim sosedom k čednosti in osrečenju pripomoči; v to se čutim od Boga poklican, ktereга sodbo veliko više cenim kot vašo, vi Atenci!“ Te kratke besede so sodnike razjezile; zakaj pričakovali so, da se bo z obširnejim govorom zagovarjal, in da bo, kakor je bilo sicer navadno, s solzami za milost in za 75 svoje življenje prosil. Rekó mu v ječo iti. Prijatli ga z gorečimi besedami prosijo, naj se bolj obširno zagovarja, mu dajo v ti namen spisan odgovor, ali on neče kot krivičnik za svoje pravično in nedolžno življenje prositi; reče: če ga hočejo umoriti, je že k smerti pripravljen, da tako se bo znebil težav svoje sta- 80 rosti — bil je tičas 70 let star — in da njegov spomin bo v sercih njegovih prijatlov še veliko časa živel.

V sodnem zboru je bilo 500 sodnikov, ki so sodili, ali ima živeti ali umreti; z večino treh (po novejših preiskavah: tridesetih) glasov je bil k smerti obsojen. Tudi zdaj se kar z besedico ne 85 zagovarja, ampak slovesno reče: „Vam, ki ste za moje življenje glasovali, se serčno zahvalim; vam pa, ki ste me k smerti ob-

sodili, odpustim; veselí me, da se bom z duhovi nekdanjih blagih možakov združil. Le to vas prošim, da, kadar moji sinovi od-
 90 rasejo, in ako bi po bogastvu bolj hrepeneli kot po čednosti, jih svarite, kakor sim jez vas svaril, in ako bi se zdeli, da so kaj, ker niso nič, jih obdelujte, kakor sim vas jez obdeloval.*

Njegovi pričijoči prijatli se zdaj na glas jočejo in ga v ječo spremijo, kjer je bil vklenjen.

95 Ti dan pred obsojenjem je šla barka z veliko procesjo v Delos; dokler ni nazaj prišla, niso smeli v Atenah po postavi nobenega ob življenje djati; tako je mogel še 30 dni smerti čakati. V tem času se pogovarja, kakor navadno, s svojimi prijatli, ki so slednji dan pri njem bili, z veselím sercom; podkupili
 100 so bili stražnike in vse k begu napravili; toda on jim skaže, da človeku, tudi po krivici obsojenemu, ni pripušeno državini postavi nepokornemu biti, se pogovarja ž njimi poslednje dni od neumerljivosti človeške duše, vzame zadnjič kozarec, nalit s sokom trobelike ali smerdlicva, ter ga spije; s plajšem se zagerne
 105 in umerje — v letu 400 (prav 399) pred Krist.

Atenci so kmalo spoznali strašno krivico, ktero so bili Sokratu storili, in so se zlo kesali, da so bili tak modrega in poštenega moža v smertno obsojenje zdali.

Platon, najimenitnejši Sokratov učenec, omikan v vsih
 110 vedah, je želel javno državino službo doseči, da bi bil razujzdanosti Atencov v okom prišel in pri njih znovič poštenost vpeljal. Vidši pa, kako so Sokrata umorili, nameni tudi on učenik modrosti in čednosti postati, se poda v Egipt in na mnoge druge kraje, pride čez več let nazaj v Atene in nastavi v predmestnem
 115 lepem, s krasnimi poslopji, tempelni, lopami in z zalimi spominkami obdanem vrtu, ki se je po Akademu, prvem vlastniku, akademia imenoval, svojo novo šolo, kjer je, stojé ali sprehajaje se, svoje modrostne nauke domačim in vunanjim mladencem, večkrat iz narglasovitniših hiš, pa tudi gospém razlagal.
 120 Torej imenujejo še dandanašnji hišo, v ktero se učeni kot taki shajajo, akademio.

On je bil krepek in persat mož in si je s svojo telesno krepostjo, z modrim in poštenim obnašanjem, ustmenimi in pismenimi nauki tako občno spoštovanje in čast pri vsih Grekih
 125 pridobil, da so bili tudi enkrat v Olimpíi pred-njim vsi, kakor nekđaj pred Temistokljem, njegovo ime veselo zakričaje in zavriskaje, vstali. Spisal je veliko modroslovskega, pa v tak visokem

in teško razumljivem govoru, da so že njegovi verstniki rekli: ali bi bogovi z nebes na zemljo stopili, bi v takem jeziku govorili. Cela starodavnost ga je nebeškega imenovala. Njegovi najime- 130
nitniši spisi se niso pozgubili; učeni jih z veliko radostjo prebirajo ali v izvirnem greškem jeziku, ali v družih éuropejskih jezikih, v ktere so prestavljeni. Platon in Sokrat sta imela od vsih paganov (ajdov) narčistiši in vredniši zapopadke od edinega, modrega in pravičnega Boga, od neumerljivosti človeške duše 135
in od povračila po smerti pravičnim in krivičnim.

71. Jurij Kobe.

Beli Krajnci.

V krilu naše majhne mile domovine živijo ljudstva, ki so v izobraženosti, jeziku, noši in šegah takó različne, de se ptujci ti razliki dovolj načuditi ne more. Vso pozornost pa zasluži zavolj svojiga odstopa od družih Krajncov tisto ljudstvo, ki unkraj Gorjancov in Kočevarjev ob Kólpi od Metlike do Osilnice pre- 5
biva. Ko se na Gorjance od Novigamesta prisópe in čez ta hrib proti Luži prevagné, se odpré vid po metliški okolici tje do Ogu-
lina na Hrovaškim, in védni tovarš, ki človeka povsod, kamorkoli se oberne, spremlja, je velikanski Klek, shodiše slovenskih copernic, ktere po noči, vsaka domá namesto sebe škopnik pu- 10
stivši, tam na ples letajo, kar vender v naši dóbi noben bolj prebrisan človek več ne verjame. Na desno se proti jugu od Vahte skoraj do Tančegore, 4 ure delječ, razprostirajo vinske goré, in kér sonce precej, ko na zreniku lice pomolí, svoje žarko okó na nje ravná in jih še delj ko do malih južin živo prepéka, 15
dajejo one tako kapljico, ki kri razpali in zamakne sercé. Te goré rivajo za svojim herbtam kočevski merzli zrak nazaj in vežejo Gorjance s hribi, ki iz vojaške meje (militara) na Krajnsko sežejo in Poljane ločijo od metliške okolice, ktera z gorami obdana samo proti hrovaški meji odperta stoji. 20

Stanovniki so v verozakonu različni: eni, in to je veči del, spadajo k zapadni, eni k izhodni; eni izmed zadnjih so se z zapadno cerkvijo zedinili, obderžavši obred (šege) iz iztočne (gerške nezedinjene) cerkve. Ti vsi živijo med sabo v pravi kristjanski zlogi takó, de bi se drugim bolj izobraženim deželam 25
smeli v izgled postaviti.

Oprava (obleka), od krajnske popolnoma razločna, akoravno pri vsih preprosta, ni vendar pri vsih enaciga kroja. Vidiš okroglolične rudeče dekleta z bistrimi, večidel plavimi očmi, in ko na smeh postavijo usta, se jim vidijo lepi drobni, ko sneg beli zobjé. Njih čelo krasi parta (šapel), nakinčena z leskajočimi kamnički, ki so v žolto (rumeno) svilo vdeleni in z biseri obdani, in to zahteva spoštovanje, kér je znamenje devištva. Na glavi nosijo belo pečo, ktere roglji, nazaj priviti, so umetno zloženi; bela drobno nabrana robača in rokavi (ošpetelj), ki pokrivajo modere in persi in do pol pasa segajo, na persih z lepo, od bisera leskajočo iglo spéti, so njih dolnja obička. Verh tega perténiga oblačila pride zabúneec, to je bela suknja, ki čez kolena do ribic sega. Take so Semčanke. — Staroverka nosi, kakor Kočévarica, kožuljo iz céliga brez moderca in rokavov; nikoli je brez pregače (zastóra) vidil ne boš, ki je iz volne so tkana in umetno prepisana. Zakonska se spleta v dve kiti, ki po persih visite, in ako je premožna, vpleta desetice in dvajsetice; odtod pride prevertani denár; revna pa vpleta perstane (rinke) ali kako sliko (podobo), ktera je iz bele kosti lepo narejena. Ta kinč, ki si ga v kite vpletajo, se opletki imenuje. Na kite na glavi pripnè od obeh platí nad ušesi belo pečo, ki po herbtu visí, in jo opregačo imenuje. Devica se le v eno kito spleta, ki zad po herbtu visí, in nosi na glavi rudečo kapo kot Poljanke. Nogovice imajo pisane. Dekleta po Poljanah in Kostelji spletajo svoje lasé v rudeči kiti, ki ju z rudečimi verbeci (pankeljci) kot pol klobase od ušes proti verhuncu pripletajo. Zakonske nosijo bele, od prednje platí klekane pocele (avbe), ki na verhuncu špičasto postrani nad zatilkam čepijo. Njih nogovice so suknjene pisane, to je iz volne pletene, pri vsih družih ob Kolpi pa bele. Poljanke, Kosteljke, Osilničanke nosijo repove.

Ravno taka razlika je tudi med prebivavci možkiga spola: vsi nosijo bele, po mažarsko skrojene hlače. Semčan in Kosteljci nosita škornje, kar jima práv lepo stoji h hlačam. Poljanci, Viničanje in Metličanje nosijo večidel mestve (čizme), samo s tem razločkam, de jih Viničan in Metličan po členkih vežeta. Vsi nosijo postrani na boku pisan torbaček. Opanke so obutev samó takó imenovanih Vlahov, ki so na Krajnsko se naselili; med Poljanci jih nosijo le tisti, ki v krajno (militaro) po tergovino hodijo.

To ljudstvo je lepe terdne, bolj srednje ko velike postave. Bojančanje, Marendolci in Žumberčanje so se v te kraje naselili,

govoré čisto sèrbsko-hrovaško narečje; imajo tudi svoje posebne šege in navade, in kakor se mi zdi, spadajo k sluinskemu regimentu; na svoje potroške na stražo v Karlovic in na granico hodijo in si iz svojiga vojaško opravo omišljujejo v mirnih časih. 70
 Ob Kolpi po metliški okolici govore slovensko-hrovaško narečje. Poljane in Kosteljc se serbsko-hrovaškemu narečju bolj približujeta in izgovarjata vse besede, které Krajnc na *ic* in *ik* izrekuje, na *ac* in *ak*, postavim: tobolac, ústavak. Ravnagora in Delnice unkraj Kolpe morajo biti krajnska naseljitva; tù se govoriti sliši: biva, šva, kakor na Gorenskim. Tudi jih Primorci in Hrovatje imenujejo Krajnce. 75

Med belimi Krajnci je Poljanc narbolj vesel; on malokdaj tiho gré, ampak vselej pòje, in desiravno še precèj krajnsko govori, so vender njegove pesmi čisto serbsko-hrovaške. Kdor je serbske národne pesmi bral, pa Poljance pèti slišal, bi misliti utegnil, de jih je Vuk v Poljanah zbiral. 80

Akoravno tukej ženski spól veliko terpí, kér na glavi v no-grade in njive, kamor se voziti ne more, vès gnoj znosi, in kadar možjé po teržtvu odidejo, tudi možke dela opravlja, ima vender veliko pésem, ki jih povsod, koder gré, pòje. Ako je Poljanka sama, pòje sama; akoli ste dve, ena vódi, druga pa prilaga. Ona ne misli dolgo, ktero pesmico bi zapéla; kar ji pred oči pride, od tega tudi zapòje. Ako je po leti v košenicah in senó grabi, zapòje, ko je treba domú iti, de jo drugarice slišijo: 85 90

„Dóba došla, da idemo doma,
 Da idemo h kući pevajući.“ itd.

Ako gré kod sama po gòri, daje si serènost, kér zapòje kako pobožno pesmico:

„Moli Boga, rožica devojka,
 Moli Boga, ne boj se nikoga,
 Nit se ne boj Turka, nit ajduka.“ itd. 95

Poljanka je rada zmeram vesela, tode njeno veselje izvira iz mirne vesti in čistiga sercá; ona obrajta več svoje poštenje, kot vse drugo blagó. 100

Zemlja je tù večidel kamnita in daje práv po pičlim kruha ljudém, ki vso svojo pozornost (pazljivost) le na nograde obračajo, kteri pa velike trude in potroške tirjajo, pa jih malokdaj obilno povernejo; temu je narveč vzrok toča, ki te kraje rada obiskuje. Na Gradniku v semiški fari je pred nekaj léti sedem lét zaporedama toča vse potolkla. Njih revšina se pa največ 105

izhaja iz majhnih zemljiš. Ne vém, ali iz strahú pred vojaškim stanam so nekđaj očetje med svoje sinove zemljiša razpisati dajali; ali pa so morebiti po izgledu svojih hrovaških sosedov vsi možkiga spola v hiši se pooženili in potem, ko jim je gospòska v delitvo privolila, so med sabo razdelili se. Nikjer vender ni bila delitva na tako drobno razdrobljena, kot v Kostelji; tù spada polovičar (polgruntar) med perve kmete; narveč jih je, ki imajo po štertíno, šestíno, osmíno ali clo samo šestnajstíno zemljiša. Torej Kosteljic večidel pšenice ne séje, ampak majhni prostor, ki ga ima, z narpotrebnišimi rečmi obséje. Na zimo gré vse, kar je možkiga spòla še pri moči, po svetu s trebucham za kruham. Osilničan popade žago in gré na Hrovaško; Kosteljic zadene kišto in se podá na Ogersko; Poljanc in Semčan nasledujeta Kočevanje in obiskujeta Nemško. Po ti tergovini si pridobé, de plačajo davke, in si še kak mernik žita v Karlovcu kupijo za dom. Vender bi jez mislil, de kmetíja poleg tega teržtva svojo škodo ima, kér bi se brez tega mnoga kerpa (kós) zemlje še bolj obdelati in porabiti dala, ktera zdej pusta stojí. Ni navade brez razvade!

Goveja živina je tukej tako majhna, de enake nikjer še nisim vidil. Res je, de so v nekterih krajih stèrmi hribi in jako gerdi klanci; pa vender mislim, de bi se govedina srednjiga pleména lahko imela. Med vsimi si Poljanc po svojih stèrmih in kamnitih košenicah še narveč sená nakosí, ki ga več stane, ko je vredno, in ga potlej čez zimo kakim meršavim bušem jesti daja, ki so komaj tolike kot dobre kozé. Po občinskih pašnjah je germovje zaterl, kér je brinje in ternje popalil; de bi bil pa namesto uniga kaj koristniga zasadil, še ni poskerbel; zdaj se mu krava celi božji dan po praprotu na soncu prepeka, in ko izstradana domú brez mléka pride, misli, de ji je zacoprano. Ene dni je prišel nek slepár, ki je znal, kakor so rekli, kravam mléko poverniti, v vas N. — in glej, v celi vasi, kdorkoli je kravo imel, je dal pod hlevnim pragam kopati, kjer je bilo, kakor je goljufivic rekel, storjeno, in pòvsod so našli kak žebelj, se vé de, kér ga je sam podvergel.

Kolo (narodni plés) — pri kterim se dekleta, tudi mlade snahe (žene), vzajémno (nasprotno) na suknjah za žepe deržeče na podobo šestila (cirkel) okoli verté, dve stopinji naprej, eno nazaj gredé — se v nekterih krajih v svoji stari svetačnosti še zmerej vodi; v nekterih se je pa tudi že opustilo. Med njimi

je vselej ena vodja, in sicer taka, ki je narbolj urna in narveč pesem vé; zakaj kolo se popevajoče vodi, dokler se plés ne začne: kader se pa plés začne, odstopijo vse tiste, ki so slabe, ali pa ki ne znajo na las z vsimi drugimi dve stopnji naprej, eno nazaj 150 poskočiti; zakaj v enim trenutji morajo nogé vsih po zemlji potreptati in zopet odskočiti v zrak. Stari terg v Poljanah je bil njega dni velikonočni pondeljik pred večernicami vès v takih igrah, in vse je od petja gromelo, kér vsaka vas iz cele fare je ondi na svojim prostoru svoje kolo praznovala. Kolo se začne 155 vselej s pesmijo:

Zbiraj se, zbiraj lepi zbor
Prelepih vsih mladih devojak itd.

Vsled tega se pojejo razne pesmi v čisto serbsko-hrovaškim narčji, odlog nekterih majhnih premér, de se človek zares prečuditi 160 ne more, ako pomisli, kako so se te pesmi na krajnsko zemljiše zasaditi mogle. Kolo se v naši dobi redkokrat vodi, samó v velicah praznikih in na piri (svatbi) drugi dan po poroki, ako nevesta ni vdova.

Pirne (ženitninske) šege imajo nekaj enaciga z navadami 165 starih Rimljanov o piri. Na dan poroke zarano, prej ko se dan napoči, pridejo svatje z mladoženjem (ženinam) na nevestni dom, streljaje in „kraljeviča Marka“ popevájje. Pred hišo jih pristreže kak prebrisan šalec, ki ž njimi šale vganja, jih šegavo (pifffig) kaj vpraša in modro odgovarja, dokler se v hiši pospremi. Sto- 170 pivši v stanico, se ne vsedejo za mizo, ampak po klopéh. Skleda, polna orehov in lešnikov, čaka pripravljena na mizi. Nevesto (mlado) pripeljajo vso plaho iz kakiga kota ali kambre k mladoženju, ki na sred stanice stoji. Starašina mu ob kratkim pové, de je zadnja doba izzuti detinske postole (čevlje) in stopiti v 175 družtvo móž. Po končanim govoru ženin, vemši podano skledo z lešniki, jih verže proti vratam med otroke, ki se za nje práv jgmijo (pulijo), in od dečakov na ta način odstopivši, podá nevesti desno roko, ki ju sklopljene (sklenjene) starašina z vinam navkriž polije, rekoč: „V imenu očeta in sina in svetiga duha.“ 180 Nato rekó vsi drugi: „Amen.“ To je hišna poroka. Zdej se vsedejo okoli mize po redu svoje časti: prvo mesto obzameta ženin in nevesta na sredi med vojačico in vojačem, potem prideta starašina in zastavnik (ki bandero nosi). Žene sedejo na desno stran neveste, ločene od možkih, takó de nevesta mejo 185 dela. Nevesta nima še zdej nobeniga družiga kinča na glavi,

kakor parto. Ko se daniti začne, izpusté nevesto izza mize, ki da vsakimu svatu po versti robec, in odide kinčit se za poroko. Ko je mlada (nevesta) s svilnimi verbci (pankeljci), ki z glave do pleč visijo, nakinčena, s parto na čelu in z leskajočo krono venčana, se vzdignejo svatje na noge, streljajo in pojejo razne pesmi po poti gredé. Tù se ne sliši godba (muzika). Poljanci le pojejo dva po dva, edin vodi, drugi prilaga. Kadar ena dvojica vèrstico izpóje, jo druga zapóje, in takó gré od perviga para do zadnjiga. Če ima ženin več takih parov, bolj je imeniten. Tù se serbsko-hrovaške pesmi razniga zapopadka pójejo, de se razlega krog in krog. Nevesta daje ljudém, ki ji naproti pridejo, beliga kruha iz žepa; za ta dar dobí vošilo, de bi se ji v novim stanu dobro godilo.

200 Merliči se tukaj na pogreb spremljujejo z velikim žalovanjem. Cela vas se večkrat zbere na sprevod mertviga, ako je bil v življenji v časti. Ne najét, ampak radovoljno gré ženski spol za takim merličem in narekuje za njim, to je na glas jokaje vse njegove dobre dela prešteje. Tù se ne póje nobena pesmica, ampak kar ktera vé od njega, to tako sestavlja in na take besede vdark deva, de se vezano izgovarja, včasi tudi ne. De bo vender bravec zapopadek od tega imel, naznanim upitje zakonske žene za svojim možem:

Prelepi moj mili mož, komu si me izročil?

210 Zlato moje dobro, zakaj si me zapustil? itd.

Pojédine, na ktere se povabijo pogrebniiki in varovnice, se še zmiram dajejo, tode kadar kdo primore, nekterikrat tudi ob létu, večidel v jeseni. Na takih pojedinah mora biti 9 jestvin (jedil); kadar se po tri sklede izpraznijo, se za mertviga moli. Taka pojedina se kármina imenuje.

Opravo (obleko) si Beli Krajnci domá naredé. Ovèjo volno žene domá po zimi izpredejo, dajo v tkajo in v stope; ravno takó tudi predivo spredejo domá. Vsak gospodar zna skorej postolje (čevlje) šivati.

220 Čednosti téh ljudi so: gostoljubnost, prijaznost, zadovoljnost in pokoršina do poglavarjev; mane (napake) so: kletve, nezmérnost in pa nevošljivost.

Njih pregovori so: Dan se iza rana lovi; komu se je molit, s tem se ni borit; od nebojana je draga postrana (kdor na moči slovi, večkrat iztepen v dragi obleži); ki ne vaga, nema blága; brez skrivalca ni kralca; nepovabljenimu gostu se stolac za vrata

stavi; kar mačka rodi, rado miši lovi; delaj, ko da boš vavek živel, móli, ko da boš vale umerl; koliko vran belih, toliko mačeh dobrih; kadar mačka spi, lonec pokri; sita vrana lačni ne razme; tERN se iza mlada špiči.

Novice 1847.

72. Rodoljub Ledinski.¹

1. Razne pota.

(Kmetam.)

1. Oj kmet, al veš do kruha pot?
Al veš, kje poln dobi se sod?
Plüg in matika vesta za-nj;
Le prašaj ju, kdar vstaneš 'z sanj.	7. In v zadnji torba se dobó;
Kdar pojdeš vùn, le vzémi jo.
Oj, kak se ti lepo podá
Beraška prazna mavhica!
2. Pa rano vstani; nezaspán
Rabotaj, dôkler sije dan;
Skerbnó obdelaj si polje,
Okóplji v nogradu tertje.	8. V nji boš lesén kozarc dobil,
Z njim bodeš hladno pitje pil,
Kjerkoli najdeš bistri vir,
Zastonj — tam je sam Bog oštir.
3. Pomladni hlad, poletni znoj
Po versti hodi naj s teboj;
Na levo, desno ne poglej
In stopaj z njima zvest naprej.	9. Kje je pa steza do česti,
Do mirne, sréčne starosti?
Od te poštnje ti pové:
Naravnost po dolžnostih gré.
4. In kdar se leto jeseni,
Se ti na njivi hleb zori;
In kdar umré jesenski grom,
Tekoč ti nograd zajde v dom.	10. Če najdeš na-nji križempot,
Ne veš, al šel bi tam al tod,
Le prašaj svôjo dôbro vést,
Sej krajnsko zna — pa bod' ji zvest.
5. Al veš, kje rajnši se dobé?
Po krajcarjih se pride tjé.
Sej — komur krajcarja ni mar,
Ni nikdar rajnša gospodar.	11. Kje néki steza v grob peljá?
Ta se zgrešiti pač ne dá;
Po nji vsi hodimo vsak dan,
Na nji počivamo vsak dan.
6. Veš, kod se v siromaštvo gré?
Skoz hiše s smreko znamnjane;
V njih sladko vince točijo
In nove kvarte hranijo.	12. Al unstran grôba se zdeli,
Na lévo, desno tam derži;
Na ktero si boš nágnil vést,
To pojdeš — téga bodi svest.

1845.

2. Pepelníčna.

1. Pomisli, élóvek, de si sád prahú,
De va-nj verniti se je tvoj namén,
In de pod sóncam vse je rôp begú,
De bo vesoljnost clo kdej časa plén.

2. Neznán je tú počitek, ptúj pokój,
Kjer sónce meri nam kratkóbo dnev;
Minljivost bije že svoj strašni bój
S priródo, kar je svet domija rev.
3. Le enkrat cvéte róža, in nikdár
Se véc ne vérne njen begljivi cvet;
Na nje cvetila púst, razdért oltar
Obeša vence pómlad drúgih let.
4. Ko zbežno vál hiti tje v okeán,
Tak hitro zbégne détešce z igriš;
In vál, detéšce in igriša plán
Raznése čása vijorepna piš.
5. Tú puša móž otróku pól skerbi,
Tam gre počivat sivček, sóнца sit;
Kolóvrat bitij vedno se verti —
Pa le *motóz* mu je nardáljši nit.
6. Kaj véš, če ne boš zdihal poln solzá
Tam, kjér poji te zdáj veselja zbór;
Vse, kar milúješ, číslas v dnú sercá,
Ti vtégne vzéti jútro ráni zór.
7. Naj čélo vénca vénec ti kraljev,
Al brije piš naj krog beráških lás,
Ne gléda smért na část, ne lóči rev;
Enáko gré berác in králj k nji v vás.
8. Enáko táre krón demántno véz,
Žéninov vénc, nevéstin šapel zlát;
Na en kúp méče žézlo, bergljíc lés,
Beraški plajš tik na kraljev škerlát.
9. Edin'ga ne zadene smértna óst,
Naj bo še bólj napeta nje tetiv;
Kristjánstva blagodárni cvet — krepóst —
Bo sáboj vzel mem smérti mlád in siv.
10. Tedej pomisli, ljúbček svetnih klám,
Kí ceniš strást in rádoti razsáj:
De, vjet v goljufne zánjke hudih zmám,
Na prah le zidaš, kjer si stáviš ráj.
11. Naj bo v spomin danášnji ti pepél:
Le bogoljúbu ptúj je gróba stráh,
De le krepóst mem smerti bódeš vzél,
Kdár strást in slást zdrobila se bo v práh.

3. Enako naključje.

1. Kolikrat pač pevec pòje
Tak okroglo in veselo,
Pa mu skrivna solza lije
Dol' na lice obledelo.	4. Vse posluša njega petje,
Ah, in vse je zveseljeno,
Pa kar revež v pesem sklada,
Serce ne umè nobeno;
2. In druhal, krog njega zbrana,
Pesmi radostno posluša;
Sej, kar serce mu ujéda,
Nja britkosti ne okuša.	5. Sej nobeno ne občuti
Mirokradne prebritkosti,
Ki jo spleta v svoje pesmi
Miloslusljive sladosti.
3. Tak prepeva v kletki slavec,
Kdar od zunaj pomlad sije
In po berdih in ravninah
Svobodo in radost lije.	6. Pevec-slavec, slavec-pevec
Verstnika sta pač v težavi;
Oj, da b'la bi na vse veke
Tudi verstnika si v slavi!

1855.

73. France Malavašič.¹

1. Sanje cesarja Rudolfa I.

1. Na Dunaji v poslòpji mogòčniga cesarja
Veselje s krepkim glasam v zlate strune vdarja
In s hvalo povzdiguje junakov hrabre déla,
Ki Avstrija med svoje jih védno bóde štéla.
2. Lé cesar Rudolf milo prijatle pogleduje,
Sercé se mu z britkostjo u persih razpokuje;
Še enkrat zlato kupo na zdravje vsih povzdigne
Ter blagovoljno réče, ko pévcam molk pomigne:
3. „Junaško dal je zmago gospód nebes in zemlje,
Ki kraljam krone kuje in kraljam krone jemlje;
Spodobí se hvaléžnost za zmago mu skazati,
Pa mertvim tudi bratam pomilovanje dati!“
4. In bile so beséde te sveto vsim povélje,
V molitvi na kolénih puhté vsim vroče želje
V višave zdaj nebeške za véro, dom, cesarja,
Za terdin mir dežéle, za dušo Otokarja.
5. Ko polnočí odbíje, že v spanji vse počíva,
Le cesar Rudolf sam še britké solzé prelíva;
Sej rad bi dal cesarstvo, rad zgubil svojo zmago,
De bi le Otokarja spét vdihnil dušo drago.
6. In ko dremota prva očí mu solzne zvéže
In prvo sladko spanje na dušo se mu vléže,
Mu zdi tako se živo, kralj Otokar de vstaja
In serčno kakor bratec desnico mu podaja.

7. Kot v jasni nóči luna se po obzórji zlije,
Takó se u poslópji svitloba zdaj razvije,
In kórov glasno pétje mu oznanuje hvalo,
De serce blago v sanjah se mu je radovalo.
8. In iz svitlobe jasne podóba Otokarja
Prijazno se izsnuje in stópi pred cesarja,
V rokah 'ma vejico oljke, iz oljke venc na glavi,
In z milim glasam sprave cesarju milo pravi:
9. „Gospod je s tabo, Rudolf, in on je večna slava!
Iz groba se povernem — pri tebi le je sprava!
Duh krepkih me naródom prebudil je iz spanja,
Sladák pokóju duše kot rósa pomladanja.
10. O vódi jih po póti, po kateri se pravica
Sprehaja večno terdna, nezmágana kraljica;
In terdna bo v naródih ti v tvojih v vék podpóra,
De vsak naklep sovražni razkrušiti se mora.
11. In davno zé po tebi u časov skrivnim téku
Bo v tém sedel poslópji u mira zlatim véku
Vnuk moder in pravičen — naródom vsih veselje,
Ki bo imel za blagor vsiga človeštva želje.
12. In ród bo tvoj Evropa še mnogo let častila,
Ker védno le od njega se bo modrósti učila.
Na, vejico te oljke, vse správe zlahtni kamen,
Ohrani rodovini jo svoji — Amen! Amen!*
13. In v pokoj duh se spravljén spet Otokarja verne,
Razšlé so se nad grobam njegovim megle černe;
Stoglasnih korov petje napolni visočine:
„O blagor, blagor vnukam Rudolfa rodovine!“

1847.

2. V spomín barona Žiga Cojza.

1. Vém, de pomórje je vtihnilo
In vse valove svoje milo
Zibalo na teržaški brég;
Vém, de ogorje je gorénsko
Se radovalo po slovénsko,
Gromel de je v Bohinji jék:	3. Zakaj vtihnilo je pomorje?
Zakaj se radovalo ogorje,
De je gromel v Bohinji jék?
Odgovor da vam Terst, Gorénsko,
Odgovori vam vse Slovénsko,
Odgovori vam céli vék!
2. Ko blaga nam je rojenica,
Vsih blagodušnih tovaršica,
Poslala Žiga verliga,
Res, de iz laške korenine,
Prijatla vunder domovine
In pa sercá slovénskiga.	4. Kar mertvo je poprej ležalo,
Kar večno bi pod zemljo spalo,
Poklical Žiga je na dan:
De Vodnik in Kopitar sluje,
De Ind želézo naše kuje —
To storil Žiga je poslan.

5. Zato se danes še pomorje
 Raduj, gorénsko ti ogorje
 Iz jekla njemu vence kuj;
 Ti pa, modrica domovine,
 Zanesi med vse svoje sine
 Imé in s slavo ga osnuj!

1847.

3. Spomin in up.

1. „Kam, oče preljubi, se tako mudi? 2. Takó znad Triglava čarobnih verhov
 Kaj goni vas tako viharno? Donelo je iz svitle meglice,
 Oh, sever pred hišo nemilo buči, O blisku in gromu jék čudnih glasov
 Da skoraj mi serčice mlado duši, Gre dalje v šumenju penéčih valov
 Brez vas mi ostati ni varno!“ — Vodá in v šumljanju vodice.
 „Déte nježno, sinček mili, Zdrami se! — Kak réka vabi
 Krepko stoj, razmotri se; In vodica, ki šumljá;
 Iti moram, tek me sili: Iti mora, ne pozabi,
 Ti kraljuz zdaj — zdrami se!“ Vse naprej, kar moč ima!

3. In ura odbije, vsušé se vodé,
 Meglica preide s Triglava:
 Oblaki, meglice, šumeče vodé
 V spominu že jutro še komaj živé,
 Up — déte — ga nam namestava!
 Toraj z upom napredujmo,
 Pozdravljujmo nove dni;
 Le naprej, naprej! to čujmo,
 In da modri Bog živi!

1859.

74. Lovro Toman.¹

Iz „Glasov domorodnih“. 1849.

1. Zagovor.

1. Zmiraj najde se še kateri,
 Ki prostost na vatlé meri,
 Posvaruje skerbno me,
 De pustim naj pesmice,
 Ki svobodo preslavitno
 Povzdigujejo očitno.
2. Bratic dragi, kaj začeti
 Serce hoče, kaj zapeti
 Vender družiga, kar zna,
 Kar življenja zgodba ga
 Le navdihje, ga prežari,
 De poječe v strune vdari?
3. Alj zamorem zamolčati,
 Mertvo v sebi zakopati,
 Kar se silno prebudi,
 Kar mi vnema žarno kri,
 Kar požgati serce hoče,
 Serce mlado, živovroče?
4. Glej, kot morje se vzdiguje,
 Na ostrove vale bljuje,
 Kviško rase njega plan;
 Ti pogon je čudni znan
 Rasti vodniga obzira,
 Kaj ga zbuja, kaj navira?

<p>5. To morbiti lune mile
Čudne so moči storile,
De vodá nakupni liv
Se prebuja v brezdnu živ?
Alj so vednosti ti dane,
Zjasniti moči neznane?</p>	<p>7. Kadar pride čas rasenja,
Kadar pride čas padenja,
Vzdigne se in pade val,
Nikdar moči ni obstal,
Moči vse prebudni zgorni,
Moči stvarniku pokorni.</p>
<p>6. Glej, natok nehavši mine,
V brezdna temne globočine
Hitro val polega zdej
Se v obmerje morskih mej;
Tolažiti kaj sirove
More spenjene valove?</p>	<p>8. Večni serce mi podaril,
V njem je pesmice ustvaril
In naročil on je sam
Mojim serčnim pesmicam,
De svobodo preslavitno
Naj vzdigujejo očitno.</p>

2. Tri rožice.

<p>1. Mati lepa, mlada mati,
Sprehajaje se po trati,
Plete kite venčike;
Mali sinček, sinček zali
Krasne kite, vence hvali,
Za-nje terga rožice.</p>	<p>6. „Sinček mali, rožce te-le,
Bolj ko merzli snežec bele,
Imenujejo se slak.
Tvoje serce ptuje zlobe,
Ptuje želje in hudobe
Mora biti čisto tak!“</p>
<p>2. „Pleti meni tudi kite,
Vence z zalih rož povite,
O predraga matica!“
Tak veselo sinček prosí,
Zbira rožce, vkup jih nosi,
Kar narlepših le zazna.</p>	<p>7. Rožce druge krog išči,
Od veselja hrepeneči
Sinček k materi hiti:
„Ko nebesa večne slave,
Mati, glej cvetlice plave,
Lepših, oj, gotovo ni.“</p>
<p>3. „Gledaj, gledaj, ah! rudeče,
Žarnojasne in goreče,
Glej cvetlice, mati, glej!
Svitle ko zlate kresnice,
Žarne ko neba zvezdice,
Kak se zovejo, povej!“</p>	<p>8. „Ko nebesa večne slave,
Te cvetlice čisto plave
Lepo so plavičice.
Kakor zvezde neba cesti,
Moraš biti vedno zvesti,
Vreden sin Slovenije!“</p>
<p>4. „Sinček, rožce te rudeče,
Žarnojasne in goreče
Maki so zarudeni;
Tak ljubezen v sercu vneta
Mora biti tvoja sveta
Za domače vse reči!“</p>	<p>9. Serčno reče, rožce zveže,
Sinku jih na serce vleže,
Jasno vzdigne mili glas:
„Mali sinček, sinček zali,
Zvesto ljubi, zvesto hvali
Rožce te, življenja čas!“</p>
<p>5. Sinček skoči, krog pogleda,
Kar mu kroglovita, bleda
Zabliši cvetličica,
„Mati ljuba, vidiš te-le,
Bolj ko merzli snežec bele,
Krila tak nedolžniga?“</p>	<p>10. V žitu zvesto vkup rasejo,
Z njim objete, z njim padejo,
Kadar serp odseka jih;
Tih zato vzemite znakov,
Kar vas serčnih je junakov,
Na Slovenskim rojenih.</p>

11. In ko vlečejo težave
Se brez mira, se brez sprave
Nad preljubo materjo,
Z njo junaško se deržite,
Jo rešite, z njo padite,
Ak zapusti jo nebo!"
12. Serčni govor sinka vname,
Besediti vneto jame:
„Mati, ljuba matica,
Rožce bodo povenele,
Alj za vek so želje vnele,
Slavne želje v dnu serca!"

3. Človek brez rodoljubja.

1. Kar drevo brez zalga cvetja,
Brez klasovja lepo žito;
Kar je ladja brez zavetja
Gnana v jezero serdito;
2. Kar planjava je pobita
Od vremena, toče sile;
Kar je dan brez sonca svita,
Kar je noč brez lune mile;
3. Kar polja brez rož cvetečih,
Brez snega narviši gore;
Kar devica brez rudečih
Lic, čistosti jasne zore;
4. Kar podložni brez povelja,
Brez očeta so sinovi;
Kar nebesa brez veselja,
Brez vladarja vsi svetovi;
5. Oj, to človek brez iskrene
Je ljubezni domovine,
Ki, če žalost jo zadene,
Zapusti jo, de pogine;
6. Jo izdaja, zaničuje,
Le za ptujstvo moč potrosi;
Ki ni vreden, de varuje,
De ga v sebi dalj še nosi.

4. Moje pesmice.

1. Kdor bere moje pesmice,
Naj misli, de so rožice,
Ki bodo lepši razcvetele,
Od sebe slajši duh puhtele,
Ko gnale bodo cvetnice.
2. Kdor bere moje pesmice,
Naj misli, de so tičice,
Ki bodo viši gor zletele,
Ko bodo krasnejši imele
In urniši perutice.
3. Kdor bere moje pesmice,
Naj misli, de so kapljice,
Ki bodo vkupej zašumele,
Naprej, naprej ko val hitele,
Ko zderejo zaturnice.
4. Kdor bere moje pesmice,
Naj misli, de so iskrice,
Ki so se v mladim sercu vnele
In bodo žarnejši gorele,
Ko vplamijo jih sapice.
5. Kdor bere moje pesmice,
Naj misli, de so samčice
Zaperte skoraj ovenele,
Ker revce niso smele
Zapeti 'z skrivne izbice.
6. Kdor sliši moje pesmice,
Naj misli, de so strunice,
Ki bodo vedno glasno péle
Čast, slavo matrne dežele,
Slovenje, drage ljubice.

75. Peter Hicinger.¹

a) Pesni.

1. V spomin sv. Cirila in Metoda.

- Kdo sta častita moža? — Je podoba ko Grecije mnihov;
 Ino pa vajno blagó? — Bukve helenske so skór.
 „Klicali naju,“ povésta, „so knezi slovenski; neséva
 Véro, pa knjige sveté, kakor uméвне so jim.“
- 5 Draga sta brata, Ciril pa Metodi! Kakó zaželéli
 Vaju Slovéni so že, slišati božji podúk.
 O pač kmalo prišla sta tjé do meje Slovénje,
 Jela cvetéli lepó véra je Kristusova.
 Zaliga sadeža rast pa vihár polnočni zatáre;
- 10 Kjer zgol ptujci deró, ptuj je še daljni Slovén.
 Zdaj med ljudstvo novó zasejáti besedo nebéško,
 Pride sem Italiján, bliža se tudi Bavár.
 Ali po rodu le-téh ni jezik, uméti ne more
 Láhko Slovén besedi, vnet za resnico pa je.
- 15 Vama neznana pa ni govórica, preblaga Slovéna,
 Glas mu je vajnih ust kot materinski sladák.
 Zbrati za vama hiti pod znamenje križa se narod,
 Sréčno nebéški si mir v vajnimu vodstvu dobi.
 Z glasi domačmi Bogú čast dáje ko Grék pa Latinie;
- 20 Kar razodél je Gospód, bére po svoje celó.
 Če za viši edinost tú Slovén se k latinšini druží,
 On ne pozabi nikdar, kar se po vama je učil.
 Sveta možá, še prosita za rod, ki sta kdaj ga vodila,
 V njem duh vére de bo védno nezmagan ostál.

1847.

2. Novo in staro.

1. Dan se za dnevom
Dalje pomika,
Leto za letom
Lahno poteka.	4. Kmetič poskuša
Kmetvati boljé,
Manj si ni vmišljál
Modri Egiptčan.
2. Staro odstopa,
Stvari se novo,
Vendar se vrača
Vedno še staro.	5. Stavbe prostrane
Stavi umetnik,
Gleda pa v zglede
Glavnega Rima.
3. Svetlo zdaj sije
Solníce mladim,
Gorko pred gredo
Glave je sivčkom.	6. Mnogo spreminja
Mestnik obleko,
Staro pa suknjo
Samo prevrača.

<p>7. Celo že citre
Gene so nove,
Pesnik še poje
Pesme s Homerjem.</p> <p>8. Slikar tû stvari
Slavno podobo,
Zad se ozira
Zmiraj v Apela.</p> | <p>9. Naj pa kdo najde
Novega res kaj,
Pot mu napravlja
Prednikov delo.</p> <p>10. Svoja naj slava
Staremu bode,
Nič se ne znižaj
Novega vrednost!</p> |
|---|--|

1854.

b) Začetki keršanstva pri novih slovenskih naselnikih.

V nastopu sedmega stoletja so novi slovenski naselniki že po vsi Panoniji, po Noriku in po delih Istrije in Venecije bili razširjeni. Po njih se je nekdanji sredozemeljski Norik imenoval Slavinija ali Slovenija, tudi Karantan ali Korotan, prejšnja posavska Panonija se je zvala Slovenska stran, Karniola pa se je glasila Krajna, in namesti stare Karnije je nastopila Furlanija. Slovenci so bili Avarom podložni mnogo let, dokler njihovega jarma niso mogli več prenašati; hrabri Samo se jim je ponudil za vojvoda krog leta 624. ter jih je oprostil težke sužnosti. Skozi 36 let jih je srečno vladal, branil tudi pred močnimi Franki ter zmagal njih napad; pa po njegovi smerti so si Avari zopet moči povzeli in so bolj ali manj nadlegovali Slovence.

Med tem so Hrovatje in Serbi došli od severnih strani iz zatatrskih krajin ter so leta 634. do 640. se naselili o meji posavske Panonije, v gornji Meziji in Dalmaciji, poleg doljne Save do Jadranskega morja in so tako Slovence omejili od južne pokrajne. Od zahoda so Longobardi stegovali svoje gospodstvo do Soče in do Zilje, v Primorji so greški cesarji še obdržali oblast; ondašnji del Slovencev je bil tedaj tistim podložen. Zoper Avare in njihove stiske je pozneje krog leta 740. korotanski vojvoda Borut poklical Bavarce v pomoč, s tem pa je tistim in posredoma Frankom prišel v pokoršino. Karol Veliki, frankonski kralj, si je leta 774. z Longobardijo vred popolnoma osvojil tudi Furlanijo, leta 777. z Bavarijo vred Korotan, leta 789. pa Krajno in Istrijo in leta 799. po osemletni vojski vso Panonijo ali Avarijo. Tako je bila s koncem osmega stoletja vsa slovenska zemlja v oblasti Frankov.

Za nove neverske naseljence na slovenski zemlji so bili kristijani, ki so se od poprej še ondi obdržali, nekakošen kvas, kterega se je časoma vse ljudstvo navzelo in tako božjemu kra-

ljestvu pridružilo. Za južno stran je bila akvilejska cerkev, čeravno po razcepljenji bolj ob moč djana, vender zmiraj kakor svetilo na viharnem morji; po soedinjenji z rimsko cerkvijo pa so ondašnji patriarhi tudi bolj krepko začeli delati za popolno
 35 zmago keršanstva zlasti na južni strani dereče Drave. Vender se o tej reči le malo posebnih naznanil nahaja. O Ljubljani, ki je nastopila na mesto stare Emone, se terdi, da se je cerkev s. Petra še iz prvotnih časov ohranila, in da je bila cerkev s. Nikolaja v sedmem stoletji sozidana. V Lurni ali stari Tibur-
 40 niji se naznanuje, da je patriarh Janez ali Kalikst v dneh papeža Zaharija in frankonskega kralja Pipina, to je krog leta 750. posvetil kapelo sv. Petra. Posebno se hvali s. Pavlin, ki je bil patriarh v dneh Karola Velicega od leta 776. do 802. On se je veliko trudil zoper krivoverstvo tistega časa, je bil zategavoljo
 45 kot papežev namestnik na cerkvenih zborih v Cahih, Frankobrodu in Reznu leta 789., 792. in 794., je tudi imel cerkvene shode za svojo metropolijo v Forojuliji ali Starem mestu leta 796. in v Altinu leta 799. ter je zraven spisal pravoverskih bukev zoper krive zmote. On je tudi si prizadeval za evangeljsko oznanovanje; s tem je korotanske ljudstva v podravji in sosedne narode pripeljal k Kristusovi veri.

Kar se tiče južne slovenske strani, so gotovo tudi teržaški škofje imeli delež o spreobernitvi neverskih Slovencev, kolikor se zlasti tiče za Primorje in Kras in Pivko; med njimi so za ta
 55 čas znani škofje Gavdenci leta 680., Janez leta 759. in Mavrici leta 766. Tudi od hrovaške strani je utegnil doiti kak vpliv za boljše uterjenje keršanstva med Slovenci; zakaj Hrvatje so bili že v dneh papeža Janeza IV. in greškega cesarja Heraklija krog leta 640. soedinjeni s keršansko cerkvijo po mašnikih, ki so bili
 60 iz Rima poslani.

Kar je slovenske zemlje na severni strani dereče Drave, ondi je bilo za ponovljanje ali vpeljevanje keršanske vere toliko težje, kolikor huje so Avari svojo divjo silo razprostirali. V starem Lavreaku, odkodar bi bila luč s. evangelija utegnila svetiti čez
 65 noriške hribe, škofje niso imeli varnega mesta; Erhanfrid in Otgar, ki sta ondašnja cerkev vladala v l. 606. do 639., sta mogla iskati pribežališa v Pasavi, in ravno tako Brunon, škof za l. 639. do 689. V ta kraj je škof Vivilo za vedni čas prenesel svoj sedež, preden je bil Lavreak leta 737. popolnoma razdjan; tako pa se
 70 je mesto keršanskega uka dalje odtegnilo od slovenske meje.

Vendar zdaj je pa drugo mesto tehtno postalo za spreobertev slovenskega naroda v severni strani, namreč Solnigrad, ki ga je s. Rupert, poprej škof v Vormaciji poleg Rajne, pozidal iz razvalin stare Juvavije. Ta evangelijski mož je prišel leta 696. na Bavarsko do vojvoda Teodona, je ondi mnogo se trudil za vterjenje keršanske vere, potem pa je potoval poleg Donave memo Lavreaka do panonske meje. Se zopet vernivši, je prišel do razrušene Juvavije ter je ondi vstanovil svoj sedež; sozidal je najpred cerkev s. Petra, potem samostan za minihe in še družega za nune. Nadalje je potoval po deželi okrog, je poterdoval vernike, stavil cerkve in posvečeval mašnike; obhodil je tudi gorate strani in prišel čez visoke Turove ter sveto vero oznanoval Slovincem. Došel je do korotanskega vojvoda, je po njegovi prošnji mnogo ljudstva spreobernal in kerstil; tudi je več cerkev posvetil in mašnikov razposlal. Celó do celjskega mesta, se pripoveduje, da je prišel, ondi vzdignil svetinje s. Maksimilijana, škofa in mučenca, in poderto cerkev popravil in posvetil. Potem se je povernil na Bavarsko ter je umerl krog leta 718.

Za s. Rupertom je sledil njegov učenec Vital na škofovskem prestolu; neverni Slovenci so takrat priderli v solnograško dolino ter so med drugimi razdjali cerkev s. Maksimilijana. Kaže se, da je tudi po korotanski deželi nastopila nova stiska za keršansko vero, zlasti ker so Avari ondašnje Slovence hudo nadlegovali; komaj postavljene cerkve so utegnile zopet poderte in mašniki pregnani biti. Silna nadloga je storila, da je korotanski vojvoda Borut krog leta 750. Bavarce poklical na pomoč; bavarski vojvoda Odilon je sicer pregnal Avare, pa je deželo spravil pod svoje gospostvo. Ta zveza korotanskih Slovencev z Bavari je vender bila na duhovno korist malovernemu narodu. Borutov sin Kakat ali Karast in stričnik Ketimar sta bila po keršansko izrejena na Bavarskem in sta potem keršanstvo podpirala v svoji domovini; s Ketimarom je prišel tudi mašnik Majoran v deželo krog leta 753.

V tistih dnech je bil s. Virgili škof v Solnemgradu; tega je čez nekaj časa prosil korotanski vojvoda, naj bi obiskal njegovo ljudstvo in tisto v veri bolj poterdil. Ker je apostolski mož sam drugod imel opravilo, je poslal svojega podškofa s. Modesta in z nj-m več mašnikov na Korotansko; tedaj so bile na mnogih krajih cerkve posvečene in duhovni pastirji postavljeni, zlasti pri Gospej sveti na mestu starega Viruna, v Liburniji ali ne-

kdanji Tiburniji v gornji podravski dolini in v Undrimah v gornji pomurski dolini. Po smerti s. Modesta je bil v Korotansko poslan mašnik Latin in za tistim drugi mašniki; pa večkrat se je med narodom vzdignil upor zoper sveto vero, in oznanovavci s. evangelija so mogli bežati. Celo huda vstaja je bila po smerti vojvoda Ketimara, tako da več let ni bilo nobenega mašnika v deželi. Ko je novi vojvoda Valduh leta 769. ljudstvo nekoliko pomiril, je s. Virgili zopet poslal mašnika Hajmona in za tem še druge duhovne pastirje na korotansko zemljo; tako se je keršanska vera časoma dobro vterdila med ondašnjimi Slovenci. Med tem pa je sv. Virgili sam na drugi strani se trudil za razširjenje Kristusove cerkve; prehodil je kraje na severni strani visokih Turov do panonske meje, kjer se je takrat tudi mnogo Slovencev nahajalo, in je oznanoval nebeške resnice. Po njegovem nasvetu je bavarski vojvoda Tasilon leta 777. vstanovil Kremiški samostan blizo nekdanjega Lavreaka, da bi keršanska vera v tistih stranéh imela boljšo podslombo; razun družega je dal temu samostanu več slovenskih družin v last.² Ravno ta vojvoda je že poprej leta 770. Atonu, šarniškem u opatu, daroval in verh tega Aribonu, frizinškemu škofu, izročil kraj Indijo ali nekdanji Agunt v Bistriški dolini, in sicer iz tega namena, da bi evangelijski oznanovavci odtod neverni slovenski narod na pot resnice vodili. Tako je Slovincem tudi ondi, kjer so najdalje segali v severji in zahodu, se odperl pristop v keršansko cerkev.

Vender ta čas je izhodna stran še pod jarmom grozovitih Avarov zdihovala, in apostolskim možem je bila ondi pot zaperta za oznanovanje s. evangelija. Zmaga čez ta divji narod, pri kateri so Frankom tudi zahodni Slovenci pomagali, je proti koncu osmega stoletja tudi ondašnji revni stan na boljše obrnila. Takrat je Arnonu, ki je bil leta 785. za s. Virgilijem kot nadškof prišel v pastirstvo solnograške cerkve, Karol Veliki sporočil, naj ljudstvo v nekdanji Panoniji med Dravo, Rabo in Donavo oskerbuje z naukom in cerkvenim opraviom. Tedaj je pobožni nadškof leta 798. potoval v slovenske strani, je v veri poterdoval ljudstvo, posvečeval cerkve in odločeval mašnike; tako se je ondi pokazalo veliko koristi. Da bi se pa duhovno pastirstvo med slovenskim narodom bolje opravljalo, je bil Teodorik za podškofa postavljen; izročena mu je bila vsa korotanska zemlja in vse pokrajne na severni strani reke Drave do njenega iztoka v Donavo. Ker so pa poprej ne samo v južni, temuč tudi v severni po-

dravski strani akvilejski višji pastirji imeli višjo cerkveno oblast, se je zategavoljo patriarh Urs pritožil zoper nadškofa Arnona, ta pa se je zavračeval na odločbe papežev Caharija, Štefana in Pavla; tedaj je cesar Karol pravdo leta 811. tako razločil, naj Drava mejo dela med akvilejsko in solnograško cerkvijo. Ko je pozneje 155 patriarh Maksenci o ravno tej reči delal nove ugovore, je cesar Ludovik leta 820. poterdil poprejšnjo razločbo, in tako je ostalo do novejših časov.

V Solnemgradu je za Arnonom sledil Adelram v nadškofiji leta 821.; on je za Teodorikom postavil Otona za podškofa v 160 korotanski strani in njenih pokrajnah. Luipram, ki je prišel leta 836. na solnograški stol, je zopet odločil Ozvalda ravno tako za podškofa; on je tudi posvetil cerkev v čast Mariji devici v Zalavaru, kjer si je bil panonski knez Privina sozidal terdnjavo; tudi je ondi vstavil mašnika Dominika, po njegovi smerti pa 165 Svarnagala. Dalje so bile še druge cerkve sozidane in posvečene, namreč nova lepa cerkev v Zalavaru in druge v Pešnici, v Ptujem, v Lendavi, v Kiseku, v Pečuhu in še po raznih krajih; cerkev v Sabariji ali Subotišči pa je še od poprej ostala. Lui- 170 pramov naslednik v nadškofiji je bil leta 858. Adalvin; tisti je sam prišel v Zalavar, kjer je bil takrat Kocel knez namesti svojega očeta Privina, ter je ondi obhajal cerkveno opravilo in postavil nadmašnika Altfrida in pozneje Rihbalda. Dalje je posvetil cerkve v raznih krajih, namreč v Stradah, v Malem Celji, v Jablanici in še drugod; tudi je po vseh teh krajih odločil lastne 175 mašnike. Vse té naznanila kažejo, koliko da je bilo keršanstvo v sredi devetega sloletja uterjeno tudi v izhodni strani slovenske zemlje ali v nekdanji Panoniji. Hvala zavoljo apostolskega djanja med Slovenci pa gre še deloma frizinškim škofom iz Bavarskega. Tisti so namreč memo Indije ali Intihe v Bistriški dolini pozneje 180 v devetem stoletji razun družih posest še dobili cerkev Marije device na Otoku, s. Petra pri Liburniji, v Pusarnici in na Gornji Beli v Korotanu; in njim ni bila skerb samo za množenje časnega, marveč tudi za dušni blagor ljudstva. Ravno v arhivu frizinške cerkve so se našli najstariji spominki slovenskega jezika, 185 namreč daljša in krajša očitna spoved in cerkven govör; po vseh znamenjih se razodeva, da so ti spominki že iz devetega in desetega stoletja, ali iz dni frizinških škofov Hitona od leta 811., Anona od leta 855., Valdona od leta 889. in dalje Abrahamu, 190 kteremu je bila leta 974. darovana Loka na Krajskem.

V dosedanem razlaganju je bilo mnogo cerkev imenovanih, ki so se po raznih krajih na severni strani dereče Drave nahajale že v devetem stoletju in so tedaj vredne, da se v spominu ohranijo. K tem bi se utegnile še pristaviti cerkve v Trebnem, 195 v Ojstrovici, v Bitrinji, v Brezjah, na Kerki, v Mozirji, v Gurnici, v Velkovcu in pri S. Andreji v Labantski dolini, vse na korotanski zemlji, ki se imenujejo v listinah kralja Arnulfa iz let 888. in 890. Iz južne strani slovenske zemlje, ki je večidel stala pod akvilejskimi patriarhi, se pogrešajo tako obširne naznanila 200 iz tistih časov o posameznih cerkvah. Kralj Karoloman je sicer leta 879. v posebni listini patriarhu Valpertu poterdil vse posesti akvilejskega patriarhata, tudi zraven oblast čez podložne kerstne in glavne cerkve po imenu; pa tista listina je le pomanjkljivo naznanjena, da se imena teh cerkev ne morejo vediti. Vender po 205 drugih znamenjih se zamore soditi za mnoge stare cerkve, ki so se že nahajale v devetem stoletju. Tako na Kranjskem v Ljubljani pri S. Petru, v Loki, v Kranji, v Radolici, v Cerkljah, v Mengšu, v Kamniku in v Cerknici. Dalje v Slovenski ali Posavski strani pri S. Vidu poleg Zatičine, pri Beli cerkvi, v Kerškem, v Trebnem, v 210 Ribnici in v Metliki; potem v Slovenjem gradu, v Celji, v Žičah, v Pilštanji in na Laškem. Na Korotanskem pa tastran Drave v Beljaku, v Rožeku, v Ukovem, pri S. Mohoru, pri S. Zenonu v Kapli in pri S. Mihelu poleg Pliberka. Še dalje na Furlanskem ali v nekdanji Karniji pri S. Petru poleg Soče, v Divinu, v Solkanu, 215 v Kanalu, v Volčah, v Bovcu, v Tominu, pri S. Vidu na gori in v Vipavi; potem na Istrijskim v teržaški škofiji v Mujah, v Buzetu, v Jelšanah in v Slavini; v koperski škofiji pa v Piranu.

Po takem načinu je bilo keršanstvo med slovenskim narodom tastran in unstran Drave o polovici devetega stoletja že 220 na vse strani obilno zasajeno; neverstvo in malikovanje je bilo odpravljeno. Vender spreobrnjenci še niso bili toliko vterjeni v veri, ker oznanovavci s. evangelija, zlasti nemški, dostikrat niso dostojno razumeli njih jezika; v dušnih potrebah se ravno zagavoljo niso mogli lahko posvetovati s svojimi duhovnimi pastirji. Tedaj se lahko sodi, koliko si je ljudstvo želelo tacih uč- 225 nikov, kateri so mu znali v domačem jeziku govoriti; ta želja je posebno obveljala unstran Drave v nekdanji Panoniji, kamor so mašniki iz Bavarskega najbolj dohajali. Tu sta prav po višjem naklepu dva brata prišla hrepenečemu ljudstvu na pomoč, namreč 230 ss. Ciril in Metod.³

76. France Svetličič.¹

1. Vprašanje.

1. Po suhim produ kupec milo gleda,
Ko z ljutim morjem ladja se vojskuje;
Po soncu noč in dan jetnik zdihuje,
Ki ne najde v ječi njega sleda.
2. Vesel pozdravi romar dom soseda,
Zad kteriga se mu njegov vzdiguje;
Sladkost počitka kmet si obetuje,
Ko se budi na nebu zvezdic čeda.
3. Zakaj človeka merzel pot oblije,
Ko čuti, de bo kmalo ura bila,
Ki ga popelje v večno domovino,
4. Kjer ni vročine, burja kjer ne brije,
Kjer bolnim srcam téče vir zdravila,
Počitnik trudnemu bo dan v lastino?

1847.

2. Minljivost.

1. Ko spred pene pena zgine,
Ura uri se ugane,
Dan za dnevam v nóči mine,
Teden memo tedna plane. 2. Mesci, leta ko valovi
V pretečenost se dervijo;
Čas pomigne, in rodovi
Ko dim v zraku se zgubijo. 3. In kar rod za rodam dela,
Čas natihoma podira;
Mest posutih versta cela
Ti resnico to podpira. | <ol style="list-style-type: none"> 4. Akoravno pa terdnjave
Zidane se razvalijo,
In gor plešastih višave
Strel in mraza se drobijo, 5. Vunder, človek, list na veji,
Misliš vekomaj živeti,
Biti vedno visokeji
Ino nikdar persteneti! 6. Tode, alj prek misli té-le
Čas odmérjen ne potéče?
Ali smert ti veke céle:
„Idi z mano!“ ne poréče? |
|--|--|

1852.

3. Življenje.

1. Stojé pri morji, gledal sim valove,
Ki težko ladjo kakor list so gnali
Pred sabo in jo sem ter tje metali,
Kot méče kmet omlačene snopove;
2. Sim vidil, kak spodjedene bregove
Spod nog so spotama mi požirali,
Da bi mornarjem trudnim izkopali
Tik brega zaželjeniga grobove.

3. In nekaj mi je djalo: Čas življenja
Je pot čez morje ljuto, valovito,
Ki utopljenih ni in ne bo sito.
4. Po njem ne hodi nihče brez terpljenja,
Ker vsim, ki išejo zavetja sreče
Na njem, sovražna sapa proti vleče.

1852.

4. Čudno jezero.

1. V deželi daljni, kjer izhaja
Rumeno solnce zad gore,
Ko se pri nas za goro maja,
Za čudno jezero se ve.	6. Kot krije voda ta dno krasno,
Ki raju skor enak je svet,
Zagrinja meni dobo jasno
Mladosti mrak preteklih let.
2. Na dnu njegovem, ak ne dije
Nad njim nobena sapica,
Se kraj tak krasen ti odkrije,
Da zemlja nima lepšega.	7. Skoz njega gledam tje v ravnino,
Ki sem otrok po njej skakljaj,
Tje v trato, hribec, breg, melino,
Kjer sem z otroci se igral;
3. Gorice z dole se verstijo,
Dobrave senčne s travniki,
Sadu drevesa se šibijo,
Cvetlic nagledati se ni.	8. Tje v senožeti, tje v steržine,
Kjer sem kadaj cvetlice bral,
In branja truden brez blazine
Na golih tleh sladko zaspal.
4. Ak pa pozabiš, kak globoko
So te cvetlice pod vodo,
In stegneš derzno svojo roko,
Da bi utergal njih enó:	9. Ak pa želim si omladeti,
Želim si biti spet otrok
In vidim, da mi preleteti
Prepada ni — je preširok:
5. Ko trenil bi z očmi, ti zgine,
Je vsa podvodna krasnost preč,
In spod skaljene globočine
Se dno ne dá ugledat' več.	10. Se jame redki mrak gostiti,
Se dela megla pred očmi,
In srečnih krajev razločiti
Mi tame več mogoče ni.

1857.

5. Zgubljena zvezda.

1. Otrok z nočjó sem hodil v travo
Sedet in gledat na zvezde,
Ki šle so na nebá planjavo,
Kot čeda ovc pa pašo gré.	3. Zamaknjen v njene žarke mile
Prečul sem marsiktero noč,
Ji tožil serca britke sile
In zvedil nje hladivno moč.
2. Prijazno vsaka je sijala,
Pa ene le sem bil vesel,
Le ena mi je tak migljala,
Da za njo sem se ves unél.	4. Al en večér so mi oblaki
Prevlekli višnjevo nebó,
In več noči po zvezdi vsaki
In tudi moji je biló.

5. Nebo se je sicer vjasnilo,
Sijale zopet so zvezdè,
Le moje viditi ni bilo,
Če še tak gledal sem po njè.
6. Serca britkost utolažiti
Me v ptuje kraje gnalo je,
Pa želj, zgubljeno zaslediti,
Mi dano ni znebiti se.
7. Prehodil sem kaj polj širocih,
Samotnih dolov, mest, vasi,
Planin zelenih, gor visocih,
Nikjer je zaslediti ni.
8. Al so oči mi oslabele,
Al ona je ngásnila?
Povejte, zvezde mi vesele,
Da mine me britkost sercá!

1857.

6. Pot skozi življenje.

1. Kot val za valom po potoku šine,
Otróku, kedar sit igrač se vleže
V naročje materi, ki ga pristreže,
Za uro ura, dan za dnevom zgine.
2. Mladenčca srečna jasnost kmalo mine,
Ker zdajci mu življenje rane reže;
Prijatelj mu je, ki mu jih obeže
In ga uči terpeti spečenine.
3. Mož skerbni vihtam krepko v bran se stavi,
In varje zlega rod svoj in družino,
Kot lipa cvetke, ki pod njo so v travi.
4. Vesel, da je prenesel let vročino,
Ozira v grob se starček beloglavi,
Ko trudno solnce v morja globočino.

1861.

7. Slovencom.

1. Glej, led se taja, sneg kopni, veselo
Se vse budi, kar je pod njima spalo;
Vse berstje, listje, cvetje je pognalo,
Kar ljubo solnce zemljo je ogrelo.
2. Po dolih, berdih vse je oživeló;
Iz germa v germ glasi se petje zalo,
Na talih trat zeleno ogrinjalo
Marljivo vidim letati čebelo.
3. Kedaj pa nam došla bo doba mila,
Da nas iz spanja bode prebudila,
Ko topla pomlad pevke po dobravi?
4. Kedaj bo domoljubja ogenj sveti
Prešnil nas, da jamemo hlepeti
Po tem-le, kar je v blagor očetnjavi?

1861.

8. Hrušica.

1. Kedar solnce teka trudno
V sinje morje se topi,
In njegov poslednji žarek
Z mračnih hribov se gubi,
Grem pod lipo, se usedem
In strmim v daljavo tje,
Kjer čez Hrušico visoko
Stara cesta vije se.
2. Noč zagrne zemlji lice,
Glasne pevke vtihnejo,
Hladne sape se igrajo
V gostem listji nad menó,
Šumotljanje njih me vabi
Trudne stisniti oči,
Duh zamišljen v čase davne
Pa budeti me veli.
3. Zdaj prisije luna čista,
Zvezd obdana, na vrhé,
Mi razsveti temne klance,
Ki krivijo se v dolé;
Ino jasno ko po dnevu
Vidim čudne potnike
Truditi po njih na goro
Ino ž nje v nižave se.
4. Vidim hrabre Galijane,
Ki jih pelje Belovez,
Vodja skušen, v južne kraje
Po preseku ozkem čez.
Vidim čete krvosrdne,
Ki jih goni mnogo let
Rim ošabni, plena hlepni,
V jutrov in polnočni svet.
5. Vidim vojsko hoje sito,
Ki iz sremskih mest zidin
Žene jo nad Gordijana
Nepošteni Maksimin.
Vidim trume bojoslavne,
Ki derejo ko vihár,
Kamor stopati veli jim
Teodozi, verni car.
6. Vidim Gote črnomsorske,
Ki se selijo v zaton,
Da pred njih krdeli tresse
Se mogočni Stilikon.
Vidim Hune grozovite,
Ki drvi jih prek gorá
Spređ Emone tjé nad Oglej
Šiba božja, Atila.
7. Vidim silne Longobarde,
Ki s pogorja se valé
Tje v ravnотно Furlanijo,
Dol' na Padove bregé.
Vidim divjih Ogrov roje,
Ki iz Tisinih ravnin
Dirjajo v skok nad Hugóna
Mim pavijskih podrtin.
8. Vidim Turke krvoločne,
Ki pokupoma ležé
Pokončani v trdem boji
Na planoti vstric cesté.
Vidim cenjene junake,
Ki vriskáje tečejo
Zvršit pravdo z Benečani
Pred Gradiško stiskano.
9. Gost oblak zakrije luno,
Potnikov ne vidim več,
Mislim, da stoletne svade
Je končal krvavi meč;
Al bobnjenje in rožljanje,
Ki ga čuje spet uhó,
Mi je porok, da narodi
Nad narode vnóvič vró.
10. Hrup poneha, dan zazná se,
Zlato solnce priblišči,
In veselo pevka vsaka
Svojo pesem žvrgoli.
O da bi jim njih veselja
Ne kalil prihodnji čas,
Da bi nikdar jih ne glušil
Bojne trombe jari glas!

77. Miha Vernè.

a) Čudo človeškega glasa.

Človeški glas je eden narvečih čudodel stvarnikovih. Naprava njegova je tako čudovita, da je vredna, da jo premišluje vsakdo.

Odkod nek pride, da si v stanu glas od sebe dati? To dela naprava tvojega gerla. Majhen predor, ki v sapnik pelje, dela glas, ko se zrak naglo po njem požene. Sapnik je iz okroglih hrustancev, ki so s kožo med seboj zvezani. Na svojem predoru ima pokrovček, ki se odprè, da zraku, ki se ima iz te cevi pah-niti, pot napravi. Odpira pa se bolj ali manj, kakor je treba, da se glasovi ali zvuki glasa spremené in pomnožé; in se zaprè, kadar požiramo, da jéd, ki čez-nj skoz požiravnik v želodec derčí, 10 v sapnik ne more. Skušnja uči, da človeški glas lahko dvanajst polnih glasov ali zvukov daja. Po ti različnosti mora tudi sapnik v dvanajstero enacih delov razdeljen biti. In ker ste strani precepljenega sapnika nek za deseti del pavca saksebi, se dá iz tega zrajtati, da glas lahko razdeli polni zvuk v sto družib, in da je človek 15 v stanu 2400 različnih glasov od sebe dati, ki jih uho še razloči.

Al po ti, dasiravno čudopolni napravi smo še malo pred živaljo. V tem še le se pokaže prednost človeka, da zrak lahko tako stiskamo in svoj glas tako vpodobljamo, da s tem čerke in besede izrekujemo. K temu pomagajo nebó, zobje in ustnice. 20

Zanimivo je razne glasnice premišljevat, ki jih usta popolnoma priprosto izrekujejo. Ko se čerka *a* izreče, je zvuk ali glas vès drugačen, ko kadar se čerke *e* ali *o* ali *i* ali *u* izrekvajo, čeravno pri vsih v enacem naglasu ostanemo. Uzrok te različnosti je nezapopadljiva skrivnost narave. Da se te razne čerke izre- 25 čejo, je treba ustno vollino razno vpodobiti. In k temu so naše usta pred usti vsih žival posebno napravljená. Celò nekteri ptiči, ki se naučé človeški glas posnemati, niso nikdar v stanu raznih glasnic popolnoma razločno izreči. Zato je njih posnemanje v tem obziru sila nepopolno. Soglasnice izrekovati nam pomagajo 30 trije telesni udje: ustnice, jezik in nebó. Pa tudi nosa je k temu močno treba. Če se zatisne, ni moč nekterih čerk izreči, ali saj ne razločno in razumljivo. Očiten dokaz čudovite naprave naših ust, po kateri smo v stanu besede izrekovati, je brez dvoma tudi to, da se človeški umetnosti še ni poneslo, človeški glas s ka- 35 košno strogo ali mašino do dobrega posnemati. Petje se posnema, toda brez vsega včlenovanja zvukov in brez vsega raz-

ločka raznih glasnic. V mnogih orglah je neka pišal, ki ji „človeški glas“ pravijo. Al navadno daja le zvuke, ki se glasnicam
40 ai ali ae bližajo. In vsa človeška umetnost ni v stanu, ene same besede človeškega glasa ponoviti.

Je tedaj neprecenljivo dobro glas človeški. Kako žalostna bi bila človeška tovaršija na svetu, kako malo sreče bi vživalo človeško društvo, ako bi ljudje darú ne imeli, si svoje misli vza-
45 jemno razodevati in skrivnosti svojega serca prijateljom zaupovati! Kako žalostna bi bila tvoja osoda, prijatelj moj, aki bi med taciimi reveži bil, ki so nemi (mutasti) rojeni! *Novice 1854.*

b) Na Oljski gori.

Na Oljski gori ima človek obilo paše ne samo za oči, ampak tudi za notranje čutje. Na zahodni strani sem imel nesrečno jeruzalemsko mesto pred seboj, ki stoji tiho in brez vsega šuma v svojem zalem ozidji in na svojih slovečih gričih, kakor da bi
5 se sramovalo bogomora in zaverženja svojega. Dalje proti zahodu so se mi kazali goli, pusti, skaloviti hribi judovski noter do krasne planjave saronске, in ko bi oko neslo, bi bil vidil tudi Srednje morje. Tu sem iskal z očmi pri in na raznih hribih starodavne, pa dobro znane terge in mesta, ali marveč njih raz-
10 valine, kakor Emaus, Modin itd. Obervivši se bolj proti jugu, vidim sto in sto, res da golih, opaljenih, nerodovitnih gričev brez drevesa in brez germa, ki pa pri vsem tem okó vendar le razveseljujejo. Tu je dolga prijazna Terebintska dolina, vedno jasno obnebje nad Svetim Ivanom v hribih, Betlehem s svojim sveti-
15 ščem, in dalje proti jugu — Hebron; na levi pa bolj proti izhodu starodavni spominek serda božjega, namreč Mertvo morje v široki in dolgi, dolgi dolini, ki je bila nekđaj najrodovitniši in najlepši del kanaanske dežele — in vse to obuduje sto in sto ganljivih spominov in milih čutljejev.

20 Ko se ozrèm proti izhodu, imam precej pred seboj Betfage in o podnožji gore, malo dalje ko na zahodni strani, jeruzalemsko mesto, slovečo Betanijo z Lazarovim grobom; dalje na levi skalovito, gorato, strašno puščavo, ki jo je odrešenik naš s svojo nazočnostjo in s svojim štiridesetdanskim postom posvečil, pod
25 njo pa krasno, nekđaj skerbno obdelano, cvetečo planjavo z imenitnim mestom Jeriho, ki je pa tako popolnoma zginilo, da se komaj še kraj pozná, na katerem je stalo; unikraj te lepe ravnine

visoke gore kamnite Arabije, ki se v velikem polkrogu deleč od juga proti severo-izhodu vlečejo in domovino nekdanjih Amorejcev in Moabitčanov od kanaanske dežele delé, in njih odrastke 30 Abarim in Nebo; in blizo teh imenitnih hribov dobro obraščeno strugo sloveče, z gospodovim kerstom posvečene reke Jordan in zgornji konec Mertvega morja. — Obervivši se poslednjič na severno stran, vidim visoke Efrajske gore z grobom preroka Samuela in lego starodavnega slovečega Gabaona in Masfo ali Bir, 35 kjer sta Jožef in Marija po dvanajstletnem Jezusu popraševala, in Betel, ki spominja na Jakobovo lestvo in na Jeroboamovo zlato tele, in v mislih še marsikakošen zanimiv kraj proti Samarii.

Vse to se vidi iz verha Oljske gore, ker je visokejša ko ostali hribi, ki Jeruzalem obdajajo, dasiravno menda ni veliko 40 čez 4000 čevljev visoka. O koliko lepih razveseljočih spominov obuduje razgled iz té svete gore! Vès sem se zamislil tù v starodavno zgodovino, in bilo mi je, kakor da bi vidil še pred seboj Abrahamove šotore in velike čede; in njegovo slavno zmago čez 45 sovražnike, ki so bili Lota in sosede njegove oropali; in Melhizedeka, ki mu naproti gré in živemu Bogu za važno zmago kruha in vina daruje; in spet Abrahama v Hebronu, ki poslance božje pod košatim drevesom prijazno gosti; in postarno Saro, ki se za vratmi smehlja, ko Bog možaku terdne žive vere sina obeta, in popačene mesti Sodomo in Gomoro, ki ji ogenj spod neba sožge 50 in zemlja požre in voda za vselej zalije — in tako dalje vse do Kristusovih časov, ali marveč do Tita in strašne pogube jeruzalemskega mesta.

Novice 1858.

78. France Levstik.¹

a) „Pesmi“. 1854.

1. Pesmim.

1. Duri vam stoje odperte,
Moje tičke, izletite.
Prepevaje se glasite
Čez planjave i čez verte!	3. Ve ste ptujke v našem dvoru,
Pesem vaša nam je pusta,
Ne prepevajo vam usta
Glasov ljubih v našem zboru!*
2. Čul bo vaše prepevanje
Berlez, skorec i kraljiček,
Vrabec, čuk i mnogi tiček,
Vnel bo morda ropotanje:	4. Ve jim pa odgovorite:
„Me smo Levstika poeta,
Hčerke mladega očeta,
Bratje, toraj poterpite!*

2. Rožica.

Rožica zlata, rožica mila
 Na vertu je stala,
 Rožica zlata, rožica mila
 Je bitko jokala.

- 5 Oj rožica moja, rožica draga,
 Al sapa, al slana te je ranila,
 Da tukaj bitke pretakaš solzice?
 O ni me slana merzla ranila,
 I sapa mi cvetje ni oskrunila,
 10 Al solnce rumeno pripekalo je,
 Posušilo potok bistre vode,
 Ki mimo mene vesel je šumljal,
 Ki z mano se rožico je igral,
 Ki vselej mi dober, prijazen je bil,
 15 V zemljici mi je korenin'ce hladil,
 Hladil verh zemljice cveteče mi lice,
 Ki sva navajena tako si bila,
 Da nikdar ne bova se pozabila;
 Zatorej zdaj prelivam solže,
 20 Zatorej žaluje moje sercé!

Rožica zlata, rožica mila
 Na vertu je stala,
 Rožica zlata, rožica mila
 Je bitko jokala.

3. Upanje.

<p>1 Lej, upanje hodi pred nami
Od rojstva, da gremó 'z sveta,
Ko tafe nas teža na rami,
Nam palico v roko podá.</p>	<p>3. Oh, kolikrat te je ranila
Globoko nesreča v serce,
Al vanje ti upa je vlila,
I bile so rane celé!</p>
<p>2. Kađar se nam sreča oberne,
Da megla pred nami leži,
Nebeški nam raj se odgerne,
Ko upanja luč zagori.</p>	<p>4. Hvaležen za razne darove
Res človek Bogu naj bi bil,
Al vender ni 'z roke njegove
Od upa nič boljega vžil!</p>

4. Ura.

<p>1. Brez nehanja bješ,
 Vence groba vješ,
 Ura, nam iz dni:
 Le uhajaj, ura,
 Kar rodi natura,
 Vse enkrat mini.</p> | <p>2. Berž ko smo rojeni,
 Notri v grob zeleni
 Z nami si ves čas.
 Leta nam minijo,
 Lica obledijo,
 Ti ne greš od nas.</p> |
|--|--|

3. Spremljaš naša dela,
Britka i vesela,
Spremiš jih v pokop;
Kadar nam veselje
Polni serca želje,
Ti ga pahneš v grob.
4. Ako serce poka,
Tvoja terda roka
Bije brez miru;
Serca slast i rane
Tebi so neznane,
Nimaš tu domu.
5. Kmeta up najbolji *hudo m*
Ti končaš na polji,
Ko zbudiš vihar;
Kadar ploha suje,
Upa nag zdihuje,
Kolne te čolnar.
6. Kdor se v slji spozabi,
Roka tvoja zgrabi
Ga brez milosti;
Revežem, cesarjem
Tvojim ni udarjem
Vstavljat' se moči.
7. Grehe, hudobijo,
Ki zaperti spijo
V skitem dnu serca,
Vse v svojem časi
Jezik tvoj razglaši,
Vse na znanje da. *4. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.*
8. Tvoja pesem kliče
polni Iz grobov merliče,
Tvoja pesem spet
Černi grob zapahne,
Kadar jutro dahne,
V zori plava svet.
9. Brez nehanja biješ,
Vence groba viješ,
Ura, nam iz dni;
Kmalò boš odbila,
V hladno perst zakrila
Naše boš kosti.
10. Bila boš nad nami,
Ali gluho v jami
Naše bo uho;
Ko boš zadnjič bila,
Zopet poročila
Z duhom boš telò! *10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.*

b) Iz „Mladike“. 1868.

1. Pesmi in pevec.

Pesmi.

1. Bil zleteti nam si vélel;
Me smo bile izletéle,
Dvigale se v zrak veséle,
Prepeváje, kar si želéle.
2. Zbral je zrak viharje svoje,
Stréle so nas razbijále,
Pa v trepetu pribežále
Spet smo k tebi hčeri tvoje.

Pevec.

3. V tihem srci sem vas hranil,
V prsih nosil mnoga leta,
Skrival pálnej luči svéta,
Vse nesreče sem vas branil.
5. Bog in sreča tudi z vami!
Izletite in zapojte,
Strel grajóčih se ne bojte,
Naj vas hvale dim ne zmami!
4. Kader v skalah orel zrasede,
Mati z gnezda ga izvabi,
Krmu brati mu pozabi,
Da perút ga svoja pase.
6. Kjer je zrna polno klasje,
Ne končá ga toča vražna;
Kjer je slama zrna prazna,
Ne dodá ga hvaloglasje.

2. *Udomačitev.*

<p>1. Človek je podoben vinskej trti,
Ktero mož odreže, da jo presadi
In zagrébe tam na svojem vrti,
Kjer jo solnce greje, blagi dež poji.
Prime se, ko nekaj časa mine,
Ter zasaja nove korenine,
V tujej zemlji spet se domači.</p> | <p>2. Tudi človek sreče je enake,
Umni se privadi vsacega sveta,
In veseli najde veseljake,
Bodi sto milj daleč, bodisi doma.
Kjer se vstavi potnik vrhu zémlje,
Ko slovó na pragu zopet jemlje,
Solza po obrazu mu kapljá.</p> |
|---|---|

3. *Knjižna modrost.*

1. Po knjigah samó ne prebiva modróst,
Kó meséč né v zrcálu vodé,
Ki, vtrjen v brezkončnih svetóv širokóst,
Bleščí iz vodéne posode;
To znali vže davno so védni možjé,
Za njimi je svét se postáral,
A vendar še zdaj smo otroci ljudjé,
Naš rod za náuke ni maral!
2. Vi, ktere pri knjigah obrastel je máh,
V živót se vihari vrzite!
Ne bodi vas rádosti, sólze ne strah,
Iščite, vživáje trpite!
Razgrne poklic se vam sólznih ljudi,
Nesreča in sreča po svéti;
Naj pámetnik vas in neúmnik uči,
Kak' človek imél bi živéti.
3. Po trgih; poslópjih in kočah sirót,
Tam knjiga náukov je zlátih;
Pogumno se spústi na srédo povsód,
Bojéč se ne stiskaj pri vratih!
Če pródalno gledaš iz dáleč blagó,
Pri množem enaka veljava,
A kader pomáknil si bliže okó,
Razloček se velik spoznáva.
4. In kogar le knjige debele učé,
Da svét je še zmerom okrogel,
Da tékajo v morje iz morja vodé:
Nikdár naj bi peti ne mogel,
Ker on, kar pozabil je davno očak,
Iz nova premléva in poje;
V zmotnjave se lastne zapréda bedak,
Bedakom je mota na dvoje!

4. Solze.

<p>1. Izlivájte curke svoje,
Grenkosolzne ve oči!
Tolažite srce moje,
Ki v bridkosti se topí.</p>	<p>3. Človek rad se ne ozira,
Vsak le sam za sé skrbi,
Svoje solze si otira,
Svoje rane si hladi.</p>
<p>2. Hiše krasne tu bleščijo,
Križajo se ceste vmés;
Sem ter tam ljudje bitijo,
Radost séva jim 'z očés.</p>	<p>4. Tudi vas nikdó ne gleda,
Saj ste tujčeve solzé!
Pokrivajte lica bleda,
Utešite mi srcé!</p>

e) Napáke slovenskega pisanja.

1.

Skoraj vsi, ki pišemo, stavimo slovenske besede, mislimo pa le nemški. Po takej poti ne upajmo kmalo izverstne proze. Čudo res ni, da je tako, ker se ločimo iz domačega kraja, ko smo še otroci; potem pa v mestih živimo, govorimo večidel nemški, beremo večidel nemške knjige poleg pisanja družih na- 5 rodov. To je užé stara tožba, pa vender še zdaj nova. Ni še dospelo naše slovstvo do tiste stopinje, da bi se človek do dobrega izučil jezika iz golih knjig; zaklad slovenščini je zmirom še kmet in ljudstvo zunaj mesta. Ali koliko pisateljev pa je, ki morejo na selu živeti? Zato je pa tudi sostavek našega jezika, 10 vzlasti v knjigah, redek, o katerem bi se brezi skerbi reklo: to je čist in dober govor! Bóg obvari, da bi s tim hotel koga ubadati, ampak samo dovoljeno mi bodi, naj povem odkrito svoje misli, kakor gré poštenemu človeku.

Malo se je do zdaj še pisalo o skladbi slovenskih besed v 15 stavek; zato hočem po svoji moči nekoliko govoriti o tem, pa ne bom pozabil narhujih in narnavadnejih gréhov slovenskega peresa v zadnjem času. Naj se mi tedaj ne zameri, da opominjam tudi to, kar se je sém ter tjà užé opomnilo po Novicah. Izgledje, ktere bom tú pretresal, vzeti so skoraj vsi iz neke naših 20 knjig, ki je bila ravno pred mano, ko sem to pisal.

Slovenskega pisanja prva napaka je, da glágole (zeitwörter) devamo vedno lé stavku na konec, kakor da bi ne smeli drugej stati, na pr. „O mraku se že napravi, spet moške oblačila obleče, se dobro v kožuhe zavije in tudi par samokresov za pas vtakne.“ 25 Tako je Nemcem návada, in tacih izgledov ima vsaka knjiga po sto in sto; le-ta še ni nar slabji med njimi. Vender pa vpra-

šam: ali bi ne bilo blagglasneje: „Napravi se že o mraku; obleče spet moške oblačila; zavije se dobro v kožuhe in vtakne tudi
 30 par samokresov za pas?“ Poiščimo si družega: „Poleg tega jezljivega serditeža (t. j. nekakov potok), ki danes le bolj tiho v globoki strugi teče in, se le sèm ter tjà svoje gorne ali divje rodovine spomnivši, prederzno poskoči, bomo lezli.“ To je taka zmes, da človek še skoraj ne vé, kaj bi pisatelj rad povedal.
 35 Zdi se nam vsa misel nemška; ali vender bilo bi dosti umevneje vsaj tako-le: „Lezli bomo poleg tega jezljivega serditeža, ki danes le bolj tiho v globoki strugi teče in le sèm ter tjà poskoči, spomnivši se svoje gorne (?) ali divje rodovine (?)“ To vse pa le odtod izhaja, ker prestavljamo nemške misli od besede do
 40 besede. Naslednji stavek mi bodi priča, da je res, kar sem djal: „Mesec je svitlo svetil.“ Kdo tako govori? Bi li pametnemu človeku kdaj prišla na um taka neumnost, ako bi pred njim ne stale nemške besede: „Der mond leuchtete hell?“

Vsak dan bereš, kolikor hočeš, stavkov tacih, da imajo po-
 45 mozni glagol (hilsverb) kmalo od začetka; ali dopovedovavnik (aussageverb) pa stoji deleč zadaj notri v deveti deželi tam pri Jakobu Žerjavu. Iz tmé izgledov edinega: — — „kakor ti angeljski mladenč, ki je vedno, tudi med strašnim vrišom in gromom kervave vojske, nedolžno serce, živo vero, terdno upanje,
 50 gorečo ljubezen do Jezusa, pokoršino do svete cerkve in hvaležno serce do svoje matere ohranil.“ „Ohranil“ je ravno trideseta beseda za pomoznikom „je“. To ni slovanski! Kdor noče meni verjeti, poslušaj kmeta in beri dobre knjige drugih narečij. O grehah zoper slovnico (mladenč, vrišom) raje molčim;
 55 saj vem, za koliko sto pisateljev se je zastonj trudil ta in uni slovničar.

Slovenec, ako ne misli nemčiti, ne sme tergati pomoznikov: „sem, si, je, bi, bil, bom i. t. d.“ tudi ne okrajšanih oblik osebnega zaimena: „se, si, me, mi, te, ti, ga“ predeleč od dopovedovavnika; le malo stavkovih členov bi smelo biti vmes, ne pa cel stavek, posebno če je dolg, ali še celó po dva. S tacim so naši pisatelji bogati, na pr.: „Pri tem pogovoru si je stari Vazil večkrat na skrivnem marsiktero gorško žolzo, ki mu je po licu pritekla, obrisal.“ Ali bi se ne moglo reči: „Obrisal si je več-
 65 krat na skrivnem stari Vazil pri tem pogovoru marsiktero gorško solzo, ki i. t. d.“ Serb res da časi vrině klicavnik (vokativ), ki je skoraj nekoliko podoben samostojnemu stavku; ali to je le

ena beseda, na pr.: „Što li si se, ^e sino, namrdio?“ Bere se tudi v narodnih pesmih, da je kratek mali stavek (nebensatz) vgojžen med okrajšano zaimensko obliko in med glagol; pa tacih izgledov ni dosti; jaz vem do zdaj le za dva: „Sve joj, šta je i kako je, kaza;“ nadalje: „Sve mu, što je, po istini kaza.“ Ali vsako uho čuti, posebno v prvem, da se je pevec osvobodil skoraj čez navado. Večkrat se bom opiral na slovstvo serbskega ljudstva, ker je to narečje našemu najbliže, in ker sta v njem stavek in misel krepka, domača, kakor hoče imeti svojstvo slovanskega jezika. Vsaka beseda je samorašča, pognala iz prave korenike, ne skovana z veliko skerbjo, pa vender napek; tū misli in govori prosti narod. Skladba je čista, posebno v pesmih; v pripovedkah ne vselej takó, ker jih lahko vsaki pripoveduje in kvari, kakor hoče; pesmi pa so vezane in zvarjéne; učiti se je mora, kdor jo hoče peti. Tudi ni utegnil Vuk² pravlic tako skerbno zbirati in tenkovestno primerjati, kakor je pesmi, za kar naj bi mu veliko hvalo vedili vsi Slovani, vzlasi pa Serbje.

2.

Gotovo bi se jeziku dostikrat jako ustreglo, posebno v slovarjih, ko bi puščali stare besede, daravno so morda neslovenske, če nismo do zdaj še zalotili nikjer med narodom čisto domače. Kaj nam pomaga, da lošamo jezik z lažnjivo lepotico? Zanamci bodo metali, če Bog dá, med pleve vse, kar je slabo zgrajenega. Tū je zopet Vuk mož, kakoršnega manjka Slovencem; izpoznal je, da „rečnik“ mora besede zbirati, ne delati! Saj ni ne tolika nesreča, ne sramota, ako imamo tudi v bukvah kako ptujko, brezi ktere dandanes ni, pa tudi biti ne more noben jezik, kolikor jih ljudje govorijo po vsi široki zemlji; huje pak je, da ne znamo po domače misliti, da ne znamo slovenski zavijati stavkov! Ta skaza, če se vterdi v jeziku, nikakor se ne dá z lepo izriniti; vdomači se najpervo v knjigah, ker pisatelj pisatelja praznoglavo posnemlje; potem pak zajde tudi v narod. Vse kaj družega pa je s ptujimi besedami, ker prvič jezika ne skrunijo v njegovem kórenu; drugič pa, kar je neznano v tem kraji, to se čisto govori v družem; in kader izvemo, kako je tej ali tej reči pravo ime, gotovo se ga bo vsak z veseljem poprijel. Po tacem bi se jezik res nekoliko počasneje gladil in mikal; ali mikal bi se v resnici, gladil bi se na terdnem stalu. Prešerin, akoravno besed ni koval, pa vender bi rekel, da je pomogel jeziku več od marsi-

kterega družega pevca, ki po svoje prederzno ugnéta slovenščino. Germanizme, kolikor jih ima v pisanji, te je uže najdel med ljudstvom; a sam ni pridil in pačil, ampak lepšal je govor.

3.

Zadnjič pa izhaja naše slabo pisanje tudi odtod — naj se
 110 pové še to; saj menda je uže enkrat čas, da se izblekne — ker
 se bojimo vsake sodbe in vsacega še tako pametnega pretreso-
 vanja. Kritika nam je večje upanje napredovanja! Nikar ne re-
 cimo: časniki se ne bodo pričkali in prepirali! Kdor se med
 ljudi pokaže s kacim očitnim delom svojega uma ali svojih rok,
 115 mora biti pripravljen, da se mu tudi očitno pové, zakaj in kako
 je njegovo delo všeč ali nevšeč. Kdor je zavoljo tega v strahu,
 pa naj raje molčí; potem ga nihče ne bo ne grajal, ne hvalil.
 Vuk pravi: „Kdor se boji vrabcev, naj ne seje prosá; kdor izmed
 pisateljev se plaši recenzentov, naj nikar ne jemlje peresa v roke:
 120 literatura ne bo nič zgubila ž njim; zakaj on sam priča, ne samo,
 da ne zná, ampak da tudi noče znati!“

Menim, da ni uže s tim vse opravljeno, da se piše; ampak
 125 da je prva in poglobitna reč, kaj in kako se piše. Ko bi se
 čevljar oglasil in rekel, „da je uže dobro, da se le škorne delajo;
 na tem pa ni malo in dosti ne, kako se delajo; naj bo stopalo
 merjeno okoli vogla, ali pa okoli človeške noge; naj bo golenica
 široka kakor stopa, ali ozka kakor nožnica“ — gotovo bi se ta-
 130 cemu kerpucniku smejalo malo in veliko, in vsi bi rekli, da je
 neumen. Čudo pa je, da se nam to čudno ne zdí, ker dosti, pa
 imenitnih pisateljev med nami terdi, in ker z boječnostjo pred
 kritiko sami kažemo, da nam je vse enako, naj se piše, kakor
 hoče, da se le piše; bodo uže zanamci popravljali! Zanamci
 135 bodo imeli brez tega popravljanja dovolj, in menim, da slab oče
 svojemu sinu bi bil, kdor bi djal: tù bom dve, tri smreke po-
 sekal, obelil in oklestil jih pa ne bom; tudi bo treba tri voze
 kamna ulomiti, kader moj sin zraste, da si bo kočó zidal, ako
 bo hotel; lahko bi mu več pomagal, pa nočem; za-me je dobra
 140 od štirih strani podperta bajtica, če prav dež in sneg va-njo gré.
 Ni treba vsega zanamcem na glavo obešati! Kaj pa bo, ako
 se bodo tudi zanamci vedno in vedno le na svoje prihodnjike
 zanašali? Kdaj bo kdo prijel za delo? Vsacemu človeku je dolž-
 nost, da stori, kolikor mu je mogoče. Ali navada med ljudmi
 145 in tudi potreba je, kdor se poprime kacega pòsla, da se ga naj-

pervo do dobrega izučí. Še loncovezec, ki res nima zvitega roko-
delstva, se mora vender učiti, preden gré sam z dratom po svetu; 145
pa bi se pisar ne učil, preden se loti peresa?

Ako ti je res kaj za narod, pa ne samo za-se, ne boš otresal,
če se kdo zglesi in ti dobrovoljno reče: „Brate, lej, to in to me-
nim, da nisi prav naredil.“ Ako si pravi pisatelj, kteremu je
mar svojega dela, še vesel boš, da imaš človeka, ki ti kaj po- 150
kaže, da se veš prihodnjič ogniti, česar se prvič nisi vedil. Kdor
pa samo zato piše, da bi prinesel mavho polno hvale domú,
kakor lončar za svoje piskre polno vrečo žita, temu je le za-se;
naroda, jezika mu je toliko mar, kolikor žabi oréha. Tak, če kaj
ne zná, tají, da ne zná; zato se pa tudi noče učiti in se tudi 155
nikdar hotel ne bo, ker misli, posebno ako je uže priletel, da
je gerdo učiti se: tak ni vreden prizanašanja! Kako je to, da
imamo dovolj pisarjev, ki še ne znajo prvih slovniških pravil,
pa vender hočejo biti gotovi nesmertne slave, pa vender hočejo
dajati postave? Kdo nam je tega kriv? Samo to, ker se bo- 160
jimo vsake sodbe, in ker jo zatiramo.

Slovenec naj bi se ne bal kritike, ampak še prosil naj bi
je, kakor vsakdanjega kruha, da bi nam Bog poslal možá z bistro
glavó, z ostrim peresom, kteri bi iz naše dozdanje revščine izplél
ljuliko in druge smeti; kteri bi nam luč prižgal in „pravo pot“ 165
pokazal v deželo duhov*. Al kolikokrat, ne da bi vsaj molčali
in poterpljenje imeli z nadlogami svojega bližnjega, temuč na
vsa usta hvalimo, kar je dostikrat morda še prešlabo, da bi se
grajalo. Sleherni pa, kdor je kolikaj napisal in za svoje delo
pohvaljen bil, posebno če je pisanje slabo, pisár pa mlad, berž 170
misli, da se je vsaka besedica njegove hvale pretehtala na zlati
vagi, in zato meni, da vse zna, toraj se več ne učí, ampak maže
in čečka, da jeziku več škoduje, kakor pa koristi. Odvadimo se
praznega vpitja: „Slava mu!“ in raje eden družemu pot kažimo!

Ni treba očitati, da je naše slovstvo pretresovanju še pre- 175
mlado. Tudi Serbje so terdili, da je njihova literatura še dete
v zibeli; pa bo uže prišel čas, v kterem bo znalo govoriti.
Kaj pa jim je Vuk na to odgovoril? Djal je: „Res je naša li-
teratura malo dete v zibeli, ki naj se mu ne brani blebetati;
ali malo dete med blebetavci ostane blebetavo do veka. Naša 180
literatura ima uže 37 let, pa še zmirom svojo pot blebeče v zi-
beli!“ In mi odgovarjamo: uže 1550 se je tiskala prva slovenska
knjiga, in od tačas do letos je minulo 307 let. Naše slovstvo

ni tedaj po svoji dobi več ne otrok, ne mladeneč, ampak sivolas
 185 možiček. Pa tudi otroku ne gré dovoliti vsake porednosti, kakor
 bi samo rado; ampak zasukniti se mora, kader hoče kaj nerod-
 nega početi. Kaj vidimo pa nad Nemci? Kdaj se je njih slov-
 stvo jelo vzdigovati? Še le potem, ko je Lesingov meč poklatil
 stare slamorezce z ukradenih prestolov.

190 Nihče ne tají, da naša književnost se ne dá soditi po tistem
 merilu, po katerem na pr. nemška; ali vsaj dovoljeno bodi res-
 nico govoriti svojemu bližnjemu; dovoljeno bodi resnico slišati!

Ne poganjam se za hudobno zabavljanje, ki nikomur ne
 daje koristi, ampak za pametno presojevanje, ki vé, kaj govori.
 195 Še noben pravi knjižni pretresovavec, naj bo s tim ostreji, ni
 nikoli nobenega pravega pisarja iz kože del; temuč kritika še le
 budi in kaže, kdaj je cesta v Atene. Res je pa, da sodba plaši
 diletante, kakor mačka miši; in zato se je menda mi bojimo,
 ker vse preveč diletantujemo. Ko bi vse slovenske pisatelje v
 200 red postavil in moža za možem vprašal: kaj je tvojega, pa tvo-
 jega in tvojega pisanja pravi namen? Koliko bi jih vedilo z
 gladkim potom odgovoriti? Ni se treba tudi na to opirati,
 da nas je premalo števila; pa ko bi se začelo vejati, da skoraj
 nič zernja v kotu ne ostane; da bi se oplašila tudi ta peščica
 205 pisarjev, kolikor jih je. Kaj pomaga še toliko delavcev v no-
 gradu, če pa ne znajo in tudi nočejo znati, kako se okopava in
 reže? Terta poleg take postrežbe ne bo rodila; književnost pa
 pri slabih pisarjih, naj jih bo dosti ali malo, ne bo napredovala,
 ne bo izobraževala naroda. Le treba je, da se zares lotimo; treba
 210 je, da si iz glave izbijemo neumno misel: „našim rojakom je
 kmalo dobro, da se jim le kako kaj napravi; saj jim tako vsega
 manjka!“ Res je, da nam vsega manjka, in manjkalo nam bo
 večne čase, ako se naše slovstvo ne predrugači. Slovenec ima
 bistro glavo, to hvalo mu daje, kdorkoli ga pozná; toda človeku
 215 ne pomaga sama bistra glava, če je prav ne rabi.

Ko bi jaz kdaj kaj opomina vrednega spisal, na glas in
 očitno bodi rečeno, da bi se ne upiral nobeni sodbi, naj bi bila
 s tim huja in ostreja, ali pa s tim pohlevneja. Čemu se bojimo
 kritike, ki ji vender ne odidemo? Zadela nas bo gotovo, če
 220 danes ne, morda jutri; če letos ne, morda prihodnje leto. Ali
 ni Apél podobe popravil, ko je slišal, da čevljar jermenje graja?
 Vsak človek ima prost jezik, da pošteno pové, kar misli o po-
 štenih rečeh; vsacemu bodi med nami prosto še peró, da tudi

pošteno piše, kar in kakor hoče o poštenih rečeh! To je sodnikova skerb, da ne zatrobi kake neumne, ker bi se mu potem 225 hrohotaje smejal, kdor bi ga slišal; tisti pa, kogar je napek sodil, vem, da bi ga za vselej k pokoju posadil. Kdor Slovencem dobro hoče, naj z mano reče: „Bog živi kritiko!“ *Novice 1858.*

d) Iz „Popotovanja iz Litije do Čateža“.

1.

Bilo je letošnjo jesen o svetem Martinu. Napotiva se na Dolensko jaz in moj prijatelj, ki ga imenujem Radivoja, ker ni vsacemu človeku vséč, da se njegovo imé raznaša po knjigah od ust do ust. Vém, da jih je dovolj, ki tega komaj čakajo; ali nikdar niso bili vsi ljudjé enaki, pa tudi ne bodo. Zjutraj ob 5 osmih odríneva iz Litíje, vzemši starikovo babo, da nama je odnášala in pot kazala. Nisva šla zdaj še le prvič v té kraje, ali nikdar še ne po tej poti; bila je tedaj obema neznana. Z Litíje se pride najpervo v Šmartno, ki ní prevelika, pa čédna vas, da bi se lahko imenovala terg. Do tukaj gre široka, gladka cesta, 10 ki derží dalje proti Šentvídu. Kakor hiterno ostane Šmartno za herbtom, precej se začnó stiskati hribje od obéh strani; njive in travnici med njimi so vedno ožji. Kdor hoče iti na Čatež, kakor sva midva misel iméla, mora v Kostrévnici zavíti z ravne ceste na desno rokó v hrib po gerdem kolovozniku, da še kmet 15 ne vém kako derva po njem izpeljáva; pa vender je djala baba, da pride časi celó kočíja sem doli, kadar se gospoda iz dolenskih grajščin pélje do Litíje, potem pa dalje po želéznici. Zdaj néki méríjo drugo césto, ki bo krajša, pa vender ne bo imela tako zapertih klancev. Koračila sva z debelimi gorjačami po strugah 20 in jarkih; babúza pa je pravila to in to, vender nič tacega, da je vredno opomína. Vprašam je, ali znajo v njenem kraji ljudjé še kaj národnih pesmi, pa mi ni védila povedati; le v Šmartnu je kazala eno sámo ženíco, ki poje od Jezusovega terpljenja sedemdeset razdelkov dolgo pesem in tudi še družih tacih. Poezija 25 našega naroda umíra; samo kaka babuška še zna odlomek té ali une stare junaške pesmi. Naselíle so se med nami, posébnó v Gorencih, kratke verstíce, zložene po nemški navadi. S pravlicami je skoraj tudi ravno taka. Minula je doba, ko se je skladalo in pélo. Kar se ní še do zdaj nabralo, poslej se ne bo do- 30 bilo več dosti izvírnega. Ako bi mí tudi iméli Vuka,³ nimamo

pesmi, da nam bi jih zbiral, in ko bi prav iméli pesmi, gotovo nam bi manjkalo Vuka; saj še tó, kar je cvetelo med ljudmi, nam je moral pokazati Neslovenec — Korítko.⁴

35 Pot je bil zmirom enak. Šli smo zdaj skozi borovje in smrečje, zdaj po golem nizkem germovji. Malokjé je stala majhna kočica revnega osebéjnika. Za nami so se dvigali uno stran Save beloglavi snežniki; pred sabo pa, tako tudi na lévo roko, imeli smo same gozde. Le na désno, po daljnih gorah, vidiš tu
40 in tam kako prijazno cerkvico. Najbliže ti je grad Wagensberg, dobre pol ure za Šmartnim, tikoma ravnine, strugi podobne. Zidan je verh stermega, pa ne previsocega hriba, ki je enak senéni kopíci. Nekdaj ga je imel Valvazor, in slovécemu pisatelju v čast se imenuje še zdaj ena soba Valvazorjeva; v njej nihče
45 ne stanuje. Tako je ukazal knez Windischgrätz, ki je nedavno kupil to grajščino.

Dalje gredé smo vidili tri germade eno za drugo. Pravila je žena, da so v tem gozdu nekđaj prebivali hudi tolovaji. Strégli so popotne; jemali jim, kar se je zatélo, pa tudi pobijali jih.
50 Ravno tukaj bi trije bili ubiti. Na široko po slovenski zemlji je navadno, da se méče na tako mesto, kjer je kdo z nesréčno smertjo umerl, vejica ali kamen, ter se govóri: „Bog se usmili tvoje duše!“ Lepo je, da se miluje še po smerti človek, ki je moral nehótoma pustíti zemljo; morda še mlad in želján sveta
55 in života, negotov za popotvanje do neznane dežele, ki se je bojí vsak, bogat in siromak, pobožen in hudoben. Vselej spreleté človeka britke misli, kadar ide mimo take germade. Narod sploh terdi in veruje, da se ne sme raznesti ali zapaliti dračje, ki leži v žalosten spomin, ker bi mertvec na unem svetu potem ne imel
60 pokoja; hodil bi strašit in klicat, dokler bi zopet ne dobil novega kupa. Vender časi poredni pastirji zanétijo ogenj, ali pa razméčejo veje; pa kmalo pride kdo, ki v novo suhovíne in kamenja naverhováti. Ta šega je še gotovo ostanek iz paganskih časov.

65 Ko do razpotja pridemo, vpraša žena, hočeva li čez Gobjek ali po Štorovji? Radivoj odgovóri: „Le na Gobjek! Pravijo, da je kraja pot, in tudi je Gobjek narbolj slovéča vinska gora, kar jih je tukaj v oblížji.“

Hrib se je preválil. Kakor je bilo dosihdob navkreber, tako
70 smo zdaj začeli iti navdol. Bilo je blato in pot še neprijétneja zato, ker ima skoraj ves ta hrib ilovo perst z drobčím bélim

láporej. Hosta je kmalo nehovála; samo še kak dob ali kostanj, ki ga je tukaj mnogo, nam je zaslanjal razgled. Počasi zmanjka vsega drevja. Odpre se pred nami dolenska dežela. Proti jugu stojé Gorjanci, proti severju Kum, ki tih krajev prehude burje in mraza váruje; pred nami pa se na obé strani prijazno dviguje gorica za gorico z belimi zidanicami, z vinskimi hrami. Na desno vídiš Zaplaški hrib z rudečo streho nove romarske kapéle; na lévo v dolíni pojó zvonovi svetokríški, kjer sta dva duhovna. Zemlja ima, poséбно v tem kraji, ves drugačen obraz, kakor pa na Gorenškem. Širocih polji, velicih travnikov ní; le ozka, zelena riža je tu in tamkaj med hribi in goricami. Tudi vasí niso velíke, hiše raztresene, večidel zidane, pa tudi lesénih obilo. Kjer je bliže nograda, ondi si kmet najraje stavi poslopje, da le more in smé. Nektera vas je pol ure dolga, pa ima komaj trideset tod in tam raztáknjenih koč.

Ura je bila enajst. Nismo šli več dolgo, kar pridemo do perve zidanice. Ker se je ravno praznoval svetega Martina dan, zató je bil hram tudi odpert. Stalo je mnogo ljudi pred sodom v glasnem pogovoru; vino jim je majálo jezike. Glédali so, in kazálo je, da nam bi radi veléli pít; pa menda si vender nihče ni upal, ker smo bili čisto neznani.

2.

Kančnik je imel, kakor je slíšati, v mladosti čudno osodo. Bil je dobro dolgo proti koncu svojega života učitelj in orglar v Dobrépoljah, kjer je tudi umerl léta 1841. ali 1842. V pésmih, pravijo, da je vsacega prekosal. Zabréňal je, kadar se je lotil, vsaki praznik in vsako nedéľjo novo pésem; dajál je sam besede in napeve, ki so si bili pa vsi jako podobni. Kančnikovo imé je slulo široko po Dolenskem. Poleg svétih je zdelal mnogo družih, posebno zabavljivih in zdravíc. Prepévajo se nektere njegove še zdaj po Dobrépoljah, po Laščah in po Ríbnici.

Gotovo ni bil praznoglav, ali uka je imel premalo. Vsako je zapel takó, kakor jo je spisal, in vsako je spisal, kakor mu je prišlo pod palec; zatoraj tudi niso, da bi se iz njih učil jezika ali druge pevske vmétnosti. Nekoliko je natisnjenih med národnimi; toda najsméšneje se pogréšajo, ker jih Korítko morda ni slíšal, ali pa, kar je še bolj resnici podobno, ker so se mu zdéle prerobate. Ljudstvo je v šalah robáto, v jeziku rado ohlapno; take so tudi Kančnikove pesmi. Skladal je časi tudi verze (to

110 imé jim je sam dajál), kterih pa ni pél, ampak samo govoril, vzlasti pri vinu, ki ga je verlo čislal po navadi slehernega pevca. Dva taka verza sta mi znana. Pervi vbada učene poete ter se glasi:

115 Vi pojete takó,
Da vas nihče zastopil ne bó;
Mi pa pojemo takó,
Da nas zastopi vsaki lahkó:
Filozofi in poetje
In vsi drugi kmetje.

120 Izmed Kančnikovih pesmi še zdaj slové tiste, kar je zabavljivih in godčevskih. Narod šale ne čisla samo v navadnem pogovoru, kakor nam kažejo mnoge ribniške smešnice, ki so ravno po Ribnici narbolj znane; ampak Slovencu je dobrovoljnost vséč tudi v knjígah. Prepričan sem, da prosti ljudje v Novicah radi
125 beró, kar piše Kurnik; in ravno le-ta pevec si je v rodu s Kančnikom. Kmetje imajo še celó veselje nad lažnjivim Klukcem (Münchhausen) in nemškim Pavlihom v slovenski obleki (Eulenspiegel), daravno je oboje le prestavljeno, pa še zlo po verhu. Kaže nam vse tó, da bi jako ustrégel, kdor bi znal resnico zavijati v prijetne šale. S tacim pisanjem bi se ljudstvo najlaže
130 budilo, najlaže bi se mu dajalo veselje do knjíg. Se vé, da bi se moralo pisati v domači besédi, v domačih mislih, na podlagi domačega življenja, da bi Slovenec vidil Slovenca v knjigi, kakor vidi svoj obraz v ogledalu. Tacemu delu pa gotovo ni kos, kdor
135 ne vé, kako ljudstvo misli in govori, kaj ga razveseluje, kaj žali; kakove so mu kreposti, kakove napake. Hočeš li biti pisatelj, moraš najpervo jezik iméti, kolikor je mogoče, pod svojo oblastjo; moraš do dobrega poznati narod — sicer je vse vpuhlo, kar pleteničiš, akoravno morda, sam sebe in svoje bistroglavnosti čez
140 méro vesél, meniš, da tvoje delo je s tim bolj izverstno in gotovo nesmertne slave; da je vredno tvoje pero, naj bi se obésilo v kako cerkev ali na široko razpotje za véčen spomin, da bi se nad njim izgledovali pozni rodovi in čudili se njegovi kreposti, kakor se tudi mi še zdaj čúdimo velicemu ajdovskemu rebru, ki
145 vísi na Gorenskem v Cerngrobu. Mogoče je, da se ti plazi vse to po možganih, ali morda še tudi kaj družega; toda — čas je véter, ki pléve razpiháva in le zerno pušča.

Marsikdo večkrat zavpije med nami: „Za ljudstvo! Za ljudstvo!“ Ali vprašam: „Koliko je prav za prav pisanih knjig za
150 slovensko ljudstvo?“ Le sami duhovni ugajajo dušnim potrebam

v narodu, in vsi naši tiskarji, ako so imeli kaj dobička, gotovo si niso z družimi knjigami tako opomogli, kakor s pobožnimi. Koliko natisov je učakala sama „Dušna paša!“⁵ Ne smé se oponašati, da Slovenec brati ne zná in noče, in kadar kaj v roko prime, nikoli ne vpraša po drugačnih knjigah, kakor po samih 155 pobožnih. To ni takó! Res je, da starci po kmetih večidel še čerk ne poznajo; ali starci merjó, in mi tudi ne pišemo zá-nje, ampak za mladi zarod, ki se mora učiti; trudimo se zanamcem v korist, dá bi oni doveršili, česar prednjimcem ni bilo moči. Ako tudi mlajši ljud posvetne knjige še zdaj gléda po strani, to 160 je samo zató, ker Slovenci ménijo sploh, da so prazne vsake bukve, če niso duhovske; in kdo bi si upal tako biti prederzen, da bi se prvi pripognil in kamen pobral zavoljo te misli? Opomniti pa tudi moram, kako so kmétje moje domovine v slast prebiralí Svetina.⁶ Komaj so dobili knjižico v vás, in berž se je 165 verstila od hiše do hiše; in še zdaj se časi ménijo pozimske večere, kako se je godilo dvojčkoma Janezu in Pavlu. Sme se reči, da je bila ta knjiga skoraj do dobrega postala národna; škoda je le, da se ni tiskala drugič, ker je bilo gotovo hitro zmanjkalo prvega natisa, kajti dandanes je ni več dobiti na 170 prodaj; še med ljudmi se rédko nahaja. Tudi Robinzonova povest je prostemu človeku jako po godi; ali — jezik, jezik bravca straši! Kdor ni bil med ljudmi, ne verjame, koliko pisáva pomaga bukvam, da se prikupijo ali odkupijo. Minulo jesén sem vidil kmeta, ki je serdit vergel knjigo pod klop, ker je zavoljo 175 prekosmatega nemčenja ni mogel umeti, akoravno je na čelu nosila lažnjivo imé: „za prosto ljudstvo“. Na Dolenskem sem nalletel domačina, ki je imel celó Robidovo fiziko; skerbno me je izpraševal, česar ni mogel sam razuméti. Iz tega, kar se je opomnilo do zdaj, vidimo jasno, da ljudstvo bi užé bralo, ko bi le 180 imélo kaj. In kakor bi rastle med nami število dobrih knjig, tako bi tudi rastle med narodom veselje do njih.

Slov. Glasnik 1858.

e) Zgodovinski *spisi.

Perún.

Perún je bil starim Slovanom velik bog, dokler so živeli še v poganstvu. Z njim so si vobraževali nebeski ogenj ali blisk ter ga po božje čestili. Da so ga imeli tudi Slovenci, to še zdaj

svedoči jezik, namreč perunika nam je cvet, nemški imenovan
 5 Schwertlilie, ter po Štirskem živé ljudje, ki jim je Perún pri-
 imek. A kadar so se naši pradedje pokerstili, odvergli so vse
 kumirje (malike) in z njimi tudi silnega Perúna.

Kako se je temu siromaku tedaj tesno godilo, pripoveduje
 slovanska stara zgodovina. Tam čitamo o ruskem vélicem knezu
 10 Vladimíru, da, iz početka tudi pogán bivši, pozneje prime kerst
 in pride v svoj stolni grad (mesto) Kíjev. Kakor je tam, ukaže
 kumirje pométati na zemljo, té na drobno sesékati, druge ognju
 dati, a Perúna privezati konju za hvost (rep) in vléči z berda
 nizdolu v reko Dnéper; še dvanajst mož pristavi, da bi ga topli
 15 s palicami. Tako je padla stara slava temu bogu, kateremu je
 bil poganski Vladimír poprej nov srebrogláv kip dal postaviti na
 svetem berdu blizu knežjega dvora.

Ko je bil vlečen k Dnépru, plakali so njegovi neverni ljudje,
 kajti še nijso bili prijeli svetega kerščenja. Privlekši, veržejo Pe-
 20 rúna v Dnéper vodo. Pristavi jim Vladimír: „Če kje pride h
 kraju, to ga odrivájte od brega, dokler ne preide pragov dnéper-
 skih; tam ga ostavíte.“ A oni so storili povelje. Kakor ga spusté
 po vodi, Perún priplóve zopet k bregu (nij odhajal rad), a mož
 ga odrine z drogom. „Ti,“ reče, „Peruníšče, dosti si jedel in
 25 pil, a zdaj poplóvi proč!“

Kadar preplóve dneperske prage, izverže ga veter na suho,
 kjer je obležal in segníl. Ta kraj se je potlej imenoval Perúnj breg.

Vrtec 1874.

79. Simon Jenko.¹

1. Spremenjeno srce.

1. Kaj ptici je, da žalostno
V grmovji žvrgoléva,
Zakaj več pesmi, kakor prej,
Veselih ne prepéva?	3. Saj ptica speva v eno mér,
Ko nekdanj je, veselo,
Nebó od zvezdic še bliščí,
Ko nekdanj je bliščélo.
2. Zakaj po nebu zvézdice
Tak žalostno brlijo,
I več takó, kakor so prej,
Veselo ne bliščíjo?	4. Vse tako je, kakor popréj,
Bliščéce i vesélo;
Le ti srcé, le ti srcé,
Le ti si mi zbolélo!

2. Ptici.

<p>1. Zapoj mi ptičica glasno,
Zapoj mi pesem žalostno,
Ki bo mi v srce sègala,
Občutkom se prilègala.</p> <p>2. Po travnicih sprehajam se,
Prelepe trgam rožice;
Oj, rožice dišè lepò,
Al zá-me ðuha nimajo.</p> | <p>3. Ljudjè krog mene se vrstè,
Se smeajajo, se veselè;
Moj duh temán je i molči,
Nikomur nič ne govori.</p> <p>4. Star sedemnajst še komaj let
Zaničeval že ves sem svet,
I vem, da v srečo to mi ni,
Pa mi srcè tako veli.</p> |
|---|---|

3. Obrazi.

<p>1.</p> <p>1. Vstala je narava
Ter se giblje živa;
Znane čute kaže,
Kar nebo pokriva.</p> <p>2. I srcè umeje
Čudne govorice,
Ki jih govorijo
Zvezde i cvetice.</p> <p>3. Kamenje budí se
In občutke moje
Z mano čuti, z mano
Glasne pesmi poje.</p> <p>3.</p> <p>1. Ko je solnce vstalo,
Dájal sem mu hvalo,
Da na oknu rože
Mi je obsijálo.</p> <p>2. Solnce mi je reklo:
„Tebe, rož ni bilo,
Ko mogočno z neba
Zemlji sem svetilo.</p> <p>3. Ti ko rosa zgineš,
Jaz pa bom ostalo,
Grob ti obseválo;
Revež, hrani hvalo!“</p> | <p>2.</p> <p>1. „Naj vso svojo silo
Burja ná-me žene,
Vendar vsako pómrad
Veje so zelene;</p> <p>2. Ali črv pod kožo,
Ki redi se z mano,
On za smrt gotovo
Vsekal mi je rano.“</p> <p>3. Tak v večernem mraku
Mehka lipa plaka,
Trdi hrast se smeje
I nje pada čaka.</p> <p>4.</p> <p>1. Z glasnim šumom s kora
Orgle so donéle,
Druži se z donénjem
Glas soseske cele:</p> <p>2. „Bodi počèščena,
Rajska ti devica,
Vseh nebés i zemlje,
Naših src kraljica!“</p> <p>3. Tak soseska poje
I na prsi bije.
Skoz visoka okna
Jasno solnce sije.</p> |
|---|---|

5.

1. Zelen mah obrasta
Zrušene zidove,
Veter skóz-nje diha
Žalostne glasove.
2. Povej, razvalina,
V solncu zatemnela:
Kaj je moč človeška,
Kaj so njena dela?
3. I življenje naše,
Ki tak hitro teče,
Al so same sanje?
Sanje — jek mi reče.

6.

1. Mlad junák po polji
S težkim srcem hodi,
Zvestega konjiča
Na povódcu vodi.
2. „Pasi spet se mirno,
Travo jej zeléno;
Trud i boj i rane,
Vse je izgubljeno!”
3. Zlómljena je sablja,
Bratje pokopáni,
Kar jih je ostalo,
Tujcem so podáni!*

7.

-
1. Mlade hčere truplo
Črna jama krije,
Poleg jame mati
Bridke solze lije.
 2. Kar oko doseže,
Smeje se narava,
Pomlad po grobovih
Cvetje razsipava.
 3. V joku svojo zgubo
Človek Bogu toži,
Slavec, drobni slavec
Pa vesele kroži.

8.

1. O večernej uri
Stal sem poleg Save,
Drla z glasnim šumom
Je z višáv v nižave.
2. „Mladi fant iz zdrave,
Iz strani gorate!
Grem na južne kraje,
Grem med tvoje brate.*”
3. Tak šumečim glasom
Bistri val mi pravi.
Dam mu poročilo:
„Srčno jih pozdravi!*

9.

1. Med borovjem temnim
Mlada breza rase,
V lastnem svetu tuja
Stoji sama zá-se.
2. Tuja dolga leta
Raste sredi lesa,
Vetra moč jo maje,
Listje jej otresa.
3. Veter nosi listje
Sestram v daljne kraje,
Tam jim o samici
Sporočila daje.

10.

1. Zarja dan pripelje,
Dan darove razne
Saboj nam prinese,
Tužne i prijazne.
2. Žalosti se znébi,
Predno dan ugasne,
Al spomin ohrani
Na trenutke jasne!
3. To vodilo zlato
Za življenje kratko
Kožo ti ohrani
Dolgo časa gladko.

4. Naše gore.

- Mogočno se dvigajo naše goré,
 Ozirajo se na cvetoče poljé,
 Pošljajo toke mu bistrih vodá;
 Navzdól se podyizajo hčere gorá,
 5 Pozdrávljajo rod, ki se dviga na dan
 I last imenuje goró ino plan,
 Pozdrávljajo ga, na uhó mu bobné:
 „Naj volja tak krepka, ko tvoje goré,
 Naj moč ti bo taka, ko tvojih je rek,
 10 Ki trgajo jéz i potrésajo breg;
 Al mirnophonóсно srce naj ti bo,
 Ko tvoje spomladi poljé je cvetno!“

5. Na Sorškem polju.

<p>1. Pozdravljeno bodi,
 Sorško poljé,
 Kjer moji očaci
 V grobih ležé;</p> <p>2. Kjer zibel je moja
 Stala nekdáj,
 Kjer rojstna stoji še
 Hiša mi zdaj.</p> <p>3. Triglava visoko
 Snežno glavó
 Še v sinji daljavi
 Vidi okó;</p> | <p>4. Še Sava grmeča
 V strugi šumi,
 Ko leta nekdanja
 Liže peči.</p> <p>5. Al sem ti še znanec,
 Sorško polje,
 Ker dolgo se nisva
 Videla že?</p> <p>6. I jaz sem premenil
 Misli, obraz,
 Kar naju ločila
 Kraj sta i čas.</p> |
|---|--|

6. Korak v življenje.

<p>Srce trepéče
 Od hrepenénja,
 V šumni vrtinec
 Sili življenja.
 5 Stopil na ladij
 Tudi bi eno.
 Jádral za srečo
 Nerazjasnjéno.
 Mórje lažljivo,
 10 Kje so bregovi!</p> | <p>Grozna širjava,
 Grom i vetrovi —
 Zije slapovje,
 Rjove peneče,
 Barke razbija, 15
 V brezna jih meče.
 Zvezde prijazne,
 Pot mi kažite,
 Srečni vetrovi,
 Čoln mi vodite! 20</p> |
|--|---|

7. Trojno gorjé.

1. Gorjé, kdor nima doma,
Kdor ni nikjer sam svoj gospod;
Naj križem svet preroma,
Saj vendar tujec je povsod.	2. Gorjé, kdor se useda
Za tujo mizo žive dni;
Vsak grizljaj mu preséda,
Požirek vsak mu zagrení.
3. Gorjé, kdor zatajiti
Prisiljen voljo i srcé,
Bedakom posoditi
Čas mora, glavo i roké.	

80. Josip Jurčič.¹

Iz romana: Deseti brat. 1866.

1. *Mrtin Spak.*

Povsod poznan, nikjer domá,
Kjer vleže uro se poslednjo,
Tam smrt mu domovanje dá.

Fr. Levstik.

Kdor pozna življenje, djanje in nehanje, misli in prepričanja, kakoršna so bila nekđaj po pripovedih naših starih slovenskih očakov, ki, gluhi in slepi za spačeni novi svet, vedno le čase svojih in svojih prednikov dni hvalijo: ta mi bo pritrdil, da je 5 bilo pred štirideset/ in več leti med našim narodom veliko več poezije, ko v današnji suhoti.

„Kje se zdaj še kaj čudovitega zgodi? Kdo dandanes še kaj vé? Le kakov sleparček še pride, da človeka opehari.“ Tako pravijo dedje. Koliko časa že ni bilo slišati od desetega brata! 10 V poprejšnjih časih se je pa še vendar včasí naletel, ki je, rojen deseti sin, s čudovitimi lastnostimi in zmožnostimi obdarovan, po božji namembi preganjan, od hiše do hiše po širocem svetu hodil, za srečo povedoval, zaklade pokazoval, pesmi pel in pravljice pravil, kakor nihče drugi. Ljudjé so ga častili, radi videli 15 in mu dali živeti in spati. Pač pride v kako hribsko dolino še zdaj sem ter tje kak raztrgan in umazan peripatetikar, ki mu robato po domače pravimo berač, ki se izdaja za desetega brata; toda svet je postal neveren, menj gostoljuben ko nekđaj, in tudi današnji deseti bratje niso tisti ko nekđaj, malo vedó in, kakor 20 očetje trdijo — niso družega ko goljufje.

A pustimo taka premissljevanja bolj izurjenim mislecem in vrnimo se rajši k svojima popotnikoma.

Tiho je korakal človek, ktereга je Lovretu deklica imenovala desetega brata, konju pred gobcem, in mladeneč je imel časa dovolj, v mesečini opazovati to čudno podobo. Bil je človek 25 katic štiridesetih let/star, toda že mu je hrbet hotel lezti v dve gubi. Na sebi ni imel družega ko srajco iz najdebelejšega platna, kakor ga sprede slovenska mati, dolge hlače iz iste tvarine, nekđaj na črno pobarvane, zdaj že zarujavele in pod kolena jako blatne in razcefrane, na glavi pak mu je čepel rujav klobuk s 30 širocimi krajevci in čez oglavje z belo nitjo prevezan. Da mu hlače niso uhajale, branila je usnjata optavnica, na križ čez ramo razpeljana. Večerni zrak je bil precej hladen, Lovretu se je celo mrzlo zdelo, vendar je stopal deseti brat bosonog. Da bi pa kdo ne mislil, da črevljev nima, nosil je je z bekovo trto pre- 35 vezane čez ramo. Kaka dva pota se je nazaj na Lovreta ozrl ter ga ostro ogledoval. Pri tej priliki je Kvas videl obleki popolnoma primeren obraz. Lice je kazalo kosti, ktere so imele voljo in nagon, vsemu obličju štirivoglato podobo ustvariti. Strani ste bili upadeni, in širok nos je ošabno nosnice v zrak 40 molil. Vrh malih sivih oči so se v sredi zraščene obrvi predrzno visoko vihale gori v čelo, ktero se ni veliko videlo iz zmršenih las.

Dasiravno ga je deklica bila potolažila, da se ni treba bati desetega brata, vendar je Lovreta nekaj čudno spreletelo, ko je 45 na širocem polji po noči sam bil s tacim, ne malo neznanskim človekom. Ko je pa čez nekaj časa v dalji zapazil luč, ohrabrilo ga je to nekoliko, in mislil si je, kaj mi more storiti, enega samega se ne bom bal. Da bi poprej čas minil, začne pogovor ž njim. 50

„Koliko je še do grada?“

„Popred boš tam, kakor pojdejo spat,“ odgovori deseti brat z glasom, ki je bil vse drugo pred ko prijazen.

„Ali ste vi znani z gospodo?“ praša dalje Lovre.

Njegov drug se grozovito zasmee, potem pa reče: „Ti si 55 šema! Zakaj me pa vikaš? Jaz sem Mrtinek Spak, deseti brat, kakor vsi otroci vedó. Če nočeš, da bi se ti kdo smejal, ki je bolj neumen ko ti, takó me pošteno tikaj, pa utegneva še prijatelja biti v teh letih, kar boš šolmoštraril na Slemenicah!“

„Kako pa véš, kdo sem?“ praša Lovre, čudé se. 60

„Saj si me prašal, če sem kaj znan na Slemenicah,“ odgovori Mrtinek in se zopet smeje na vsa usta.

Čudni grajščaki morajo to biti, h katerim pridem, da vsako spremembo v svojem družinskem in domačem življenju zaupajo
65 tacim ljudem, mislil je Kvas sam pri sebi.

„Ker je videti, da so ti povedali, da bo tak in tak človek prišel,“ reče Lovre, „moram misliti, da si star znanec v gradu. Zató mi lahko poveš, kakova je gospoda.“

„O prav lahko ti to povem,“ odgovori Mrtinek.

70 „Pa nočeš? Zakaj ne?“

„Ti nekaj rad poprašuješ,“ odgovori Spak. „Zató mi moraš dovoliti, da te še jaz eno reč vprašam. Kako sem ti kaj jaz všeč?“

Rekši je čudoviti človek Kvasa tako ostro pogledal s svojimi malimi svitlimi očmi, da je bilo mladenča skoro strah. Ven-
75 dar na misel mu je prišlo njegovo smešno prašanje, pobesil je oči in s posiljenim smehom (je) odgovoril: „Prav dobro si mi všeč, prijatelj, zakaj pa ne?“

„No jaz ti bom povedal, da mi tudi ti dopadeš. Mislil boš morda, da je to pač vse eno, pa ni taka. Mrtinek Spak, deseti
80 brat, in kakor bi se še lahko imenoval, bode ti še prav prišel v sili, zató ga le dobro poznaj.“

„Ali si že ti dolgo tu v okolici?“ praša Kvas.

„Kar mi je mati umrla,“ reče Spak nekako zamolkleje pri tem vprašanji.

85 „Kje si pa domá? Kako je to, da po svetu ne hodiš, ker praviš, da si deseti brat?“

„Jaz sem domá, kjer so dobri ljudje, kjer po mojem jeziku govoré. Nimam svojega zapečka, pa se ne pritožim zató. Če ne verjameš, da sem deseti, pa pusti. Misli, kolikor hočeš, pa
90 malo govori, če nočeš, da se ti kaj ne zgodi. Zdaj pa molči od tega in kaj veselega govori. Jaz imam poskočne in vesele ljudi rad. Juheja, hopsasa!“

In kakor bi bil na enkrat ves drugi, poskoči od tal, zažene črevlje z rame daleč od sebe preč in letí zopet po nje. Kvas ni
95 mogel razumeti vsega tega. Človek mora biti malo prismojen, mislil si je.

„Ali znaš peti, prijatelj škric?“ praša ga Spak.

„Malo, pa zdaj ne pojem. Ti zapoj!“

Spak vzdigne glavo proti mesecu, odpre široka usta in hre-
100 ščajje začne robato pesem:

„Stara baba Iskerca
 Jedla sok iz piskerca,
 Migala s suho bradó,
 Hčer zmerjala je takó. . .

Ha, ha! kaj ni lepa, pesem od mene, kaj? 105

„To si sam zložil? No poj do konca! Tacih sem še malo slišal.“

„Le čakaj, prijatelj suknjač, to in nektero ti bom še zapel, če se bova lepo gledala na Slemenicah. Še srečo ti bom povedal, če hočeš, precej nocoj. Samo to si izgovorim, da se mojih sovražnikov ogiblješ.“ 110

„Kdó pa je tvoj sovražnik?“

„To boš izvedel, predno bo dva, tri dni. Na Slemenicah ga boš videl vsak dan.“

Prideta na travnik. Pri poti je stalo na samem košato lipovo drevo, ki je fantastično molilo svoje goste veje v tiho krasno mesečno noč. Na zapadu se je videla s hribca prijazna lučica izmed sadnega drevja, grajske strehe so se v mesečini svetile. Mladenča so zopet obšle prijetne in otožne misli vred, ko je zagledal svoje novo stanovanje pri tujih ljudéh. 115

„Tu pod lipo grajska Manica sedéva; tu sem jej srečo povedal,“ pravi deseti brat. 120

„Saj nič ne veš,“ odgovori mladenec, „kako prihodnost bom imel jaz?“

„Ti boš nekaj doživel tam gori, česar se ti še ni senjalo nikdar. Le dobro ogledaj grad, mesec sveti lepo, pomnil ga boš do smrti, pomnil boš tudi deselega brata, čeravno mu ne veruješ, do groba ga boš pomnil.“ 125

Glas Spakov je bil pri teh besedah popolnoma različen od prejšnje govornice, nekako temen in strašán, tako da je mladenča malo osupnil. In ker se je ravno ta trenotek luna skrila začasno za oblak, prešinila ga je tembolj neka čudna čut; rajši bi bil že v gradu, ko tu s tem pol norim človekom na samotnem polji. Dasiravno kakor izobražen človek ni trohice verjel na vraže, obšla ga je vendar misel, da Mrtin Spak res kaj več vé, ko navadni ljudjé. 130

„Sitno je po noči priti; ali ne bi mogel tod v kaki krčmi prenočiti?“ praša Lovre. 135

Ko odgovora ne dobi, obrne se nazaj in pogleda za Mrtinom.

„Nikjer ga ni bilo. Lovre si ni mogel razložiti, ni kam, ni zakaj, ni kedaj mu je izginil. Ostalo mu ni družega na izbiranje, kakor po belo potresenem poti v grad jezdití, kterega je imel pred očmi. 140

2. Kerjavelj.

Tak dedje nam bili
Pred stotino let.

Jak. Zupan.

Prišel bo en možiček!

Stara pesem.

Kerjavelj se nam zdi tako imeniten, da ga natančneje narisamo, in zato ž njim celo nov odstavek začnemo. Zakaj današnji Obrščanje, ki so bili tačas otroci, ko se je naša povest godila, trdijo, da niso razun desetega brata Mrtina Spaka ni-
5 kogar za večje čudo imeli ko Kerjavlja.

Bil je ta mož že čez šestdeset let star, srednje velikosti, pa precej životen. Lica je bil zabuhlega, čela nazaj visečega in nekaj
7 čudnega, pol škiljavega pogleda. Oblečen je bil po zimi v suknjo, ki je bila Bog vé kedaj vojaška in iz plavega sukna, kateri se pa
10 zdaj iz množine poméčkov, zaplat in lukenj, z vlaknom in nitmi zapletenih, že ni poznalo, ktera barva in zaplata je prvotna, in ktera je še le pollej pridjana. Hlače prtnenice so segale samo
13 do kolena, kjer je Kerjavelj za malo péd bose kože kazal, ker so bile golenice njegovih čevljev že tolikrat udelane, da niso več
15 segle do kolena in do stremen. Na glavi je imel klobuk s širocimi kraji, kakor ga sem ter tje današnji čas samo še včasih v starini ali na glavi čestljivega slovenskega deda vidimo, ki se ne
18 da zapeljati neumnim nošam mlajšega sveta. Pa da bi Kerjavelj pokazal, da je svoje dni cesarja služil, torej kaj svetá skusil, imel
20 je krajevec nad levim ušesom gori zavihan in na oglavje pripet, kakor nekdanji brambovci v francoski vojski.

Pravijo, da je lepše, če se človek nevednega kaže, kakor
22 če laže. Zató bom tudi jaz naravnost povedal, da ima pričujoča povest med družimi slabostimi ravno na tem mestu znamenito
25 prazno lino, ktere nikakor ni bilo močí zadelati in zamašiti. Ni namreč znano, kje se je naš dedek Kerjavelj — rodil, ni znano, kje in kako je pastirčeval in fantoval, kje in kaj so bili njegovi
28 roditelji.

Toda naj bo že Kerjavljeva mladost taka ali taka, to mo-
30 remo za trdno povedati, da je bil pred desetimi leti smreko posekal, ktera je bila za prvi tram v hiši, ki si jo je Kerjavelj na pusti Obrščakovi njivi tik hoste postavil z lastno roko, in ktera
33 še današnji dan stoji, dasiravno namesto Kerjavlja samo miši in

podgane v nji gospodarijo. Kerjavelj je smolo bral po hosti ter jo prekuhaval in prodajal kmetom, da so si kola mazali. Zraven tega pa je imel še več lastnosti, 35
 35 katere so ga daleč okrog seznanile. Skupek vseh teh lastnosti ga je pa po vsem ločil od desetega brata, kateri se je veliko z njim pečal. Ljudje namreč, ki so videli in vedeli, kako Mrtinek vse prevdari in vsako reč izve, in so ravno zato radi verjeli, da zna več ko drugi, ravno tisti 40
 40 ljudje so govorili, da ima blaženo lastnost, ki marsikoga stori srečnega v nesreči — djali so, da je Kerjavelj dobra duša, samo malo neumen.

In vendar Kerjavelj ni nič posebnega počenjal. Smolo bral, kislega mleka gospodinj v vas prosit hodil, smolno olje prodajal 45
 45 po dva krajcarja funt, vranam in vrabcem nastavljal, veverice streljal in pekel in jedel, crknjene prešiče po okrožji pobiral in doma za predpustno slanino in slaščico sušil, zvečer k sosedovim za peč hodil sest, pravil tam vselej in vsak večer, kako je morski strah, hudirja na barki, videl, ko je bil vojak, kako je kozo 50
 50 ozdravil, da ni več v pšenico hodila, kako je „štatljivemu“ konju navado odpravil itd. — nič drugega ni revež počel. To pa gotovo ni Bog vedi kaj. In vendar so ga neusmiljeni jeziki raznesli za neumnega ali vsaj malo prismojenega. Ker so vedeli, da je Kerjavelj dobra duša in rad ustreže, imeli so ga za Jurčka 55
 55 in nalašč govorico napeljali na hudirja, na kozo in na take reči, da je le mož, pozabljivši, kako je to stokrat že v raznih spremembah pravil, še enkrat tisto reč ponovil. In če je ubošček malo drugače zategnil, če je danes djal, da ga je bilo strah, ko je hudiča na kose sekal, jutri je pa rekel, da ga ni bilo nič strah, 60
 60 brz so ga djali na osla in ga na laž stavili. Da, nekaj jih je bilo, ki celó niso verovali, da je bil Kerjavelj kedaj morski vojak, ampak so hoteli vedeti, da ni v svoji vojaščini dalje prišel, ko gori do Sorškega polja nad Ljubljano, in da jo je tam kakor bojzaljivec skrivaj pobrisal. Pa to so bili menda le hudobneži, 65
 65 ki nikomur nič ne verujejo; zato menim, da bode bolje, če midva z bralcem vzameva Kerjavljevo za resnično.

„Takó ti praviš, Kerjavelj, da se temu Mrtinku ne sme od karsibodi govoriti?“ pravi kmet Matevžek.

„Kaj še! Ne sme se ne!“ vpije Kerjavelj, ki je imel zraven 70
 70 naštetih še to dobro lastnost, da je glasno govoril in besede vlekel.

„K tebi rad zahaja, pravijo,“ dostavi Matevžkov sosed, „ti že veš, kaj mu je nevšečno. Kaj praviš, zakaj noče o tem go-

spodu s Poleska nič slišati, pa vendar éni vedó, da sta znana?

75 Kaj ti kaj pové?"

„Nič ne pové!“ odgovori Kerjavelj.

„Če je hudiču zapisan, kar jaz mislim, ker ima zmerom denar, dasiravno živi kakor čuri-muri božji volek v travi, brez dela — vé m, da se kaj pomenita od vraga,“ pravi Matevžek in 80 čez ramo pogleda soseda, krčmarja in mladega Franca, ki se je bil tudi bliže poméknil.

„Saj ga ni hudiča, kdo ga je pa videl?“ pravi krčmar in namežika drugim gostom, kakor bi hotel reči: zdaj ga imamo, poslušajte.

85 In res je bil Kerjavelj na enkrat ves živ.

„O to pa to! Hudir je pa hudir.“ Rekši se stegne po mizi, pomakne klobuk nazaj in z glavo pritrkovaje pravi: „Saj sem ga jaz presekal, o polnoči sem ga presekal, na dva kosa.“

„Povedi nam, kako je to bilo.“

90 „Tako-le: Jaz stojim ob enajstih na barki za stražo, pa — —“

„Pred si pa rekel, da o polnoči,“ seže mu France v besedo.

Kerjavelj se ni dal ni temu ugovoru, ni smehu motiti, ampak je svojo trdil in djal: „O enajstih je bilo, to še dobro vé m. Sam sem stal, megla je bila in tema kakor v rogu. Zeblo me je, pa 95 sabljo sem imel. Dremoten sem prihajal, zató sem začel tjekaj po morji gledati.“

„Kako si po morji gledal, ko je bila tema?“

„Naj bo tema, saj sem imel kresilo in gobo in drva, pa sem zakuril. Kar gori v jamborji nekaj pravi: vrr, vrr, vrr!“

100 Jaz gledam, gledam — ni bilo nič! Spet dremoten začnem prihajati. Le počenem tje na tla. Kar se barka tri pota zaguglje sem ter tje. Jaz gledam, gledam, poslušam — ni bilo nič! Kar nekaj sem po morji pride po vodi in z nogami pravi: comp! comp! comp! Jaz gledam, gledam — kar vidim, da hudič gre!“

105 „Kako si pa vedel, da je hudič?“ prása eden nevernih poslušavcev.

„Kaj ne bi vedel! Ali ni imel rudečih hlač, zelene kapice, kosmatih tačic in take nohte na prstih, ko uni-le kavljji pri vagi?“

„Ali te je bilo kaj strah?“ prása krčmar.

110 „Kako me bo strah, ko sem britko sabljo v rokah držal? — No, potlej je tista pošast ali tisti peklenški škrat plezal gori ob barki prav na glas: škreb! škreb! škreb! Kakor je na vrh prišel, pa se ti je z oči v oči meni nasproti postavil. „Sveta

mamka božja, sedem križev in težav* — sem jaz djal — pa sem zavzdignil britko sabljo, pa sem zamahnil, pa sem čez glavo ubral 115 in loputnil: lop! — pa sem ga presekal, samega hudiča sem presekal, na dva kosa!*

„Kako pa véš, da si ga presekal?“ praša Francelj.

„Kaj ne bi vedel, saj je dvakrat padlo v morje; prvič je reklo: štrbunk! v drugič pa se je slišalo: štr-bunk! Pa reci 120 potlej, da ga nisem presekal, da ga nisem na dva kosa presekal.*

„To je res, da si ga! Ná, pij, ki si tako dobro delo storil,“ pravi Matevžek. „Ali ti še koza kaj na Obrščakovo njivo uhaja?“

„O nič več ne, zdaj sem jo že ozdravil, kozo, že dobro dolgo let je tega,“ pravi Kerjavelj in prazno kupo na mizo postavi. 125

„Kako si jo ozdravil?“

„I kako! Kri sem jej spustil, pa se je popravila. Jaz sem imel s kuho opraviti, moral sem paziti, da se mi smola v loncu ne vžge; zato nisem mogel zmerom v kozi očesa imeti. Ti Obršćak si mi vedno žugal, da mi jo boš vzel, če bo v škodo ho- 130 dila. Kaj je bilo početi? Zaprte nisem mogel imeti, varovati in vračati zmerom in zmerom nisem utegnil. Čakaj me vrag, čak! ti bom že eno naredil, kozača, da ne boš ven in ven gobca v ograjo tiščala! Pa sem vzel véliki nož ter sem ga nabrusil

na ós in sem se vlegel na trebuh prav tiho za mejo tam pri 135 vrzeli, kjer je žival noter hodila. Kaj ti pride! En gobec trave namuli, pa odtrga: hrst! Zopet namuli — tačas se pa jaz stegnem in, šop! porinem nož kozi v bedro. Kri je tekla, kakor v turški vojski, in vpila je uboga dimka, kakor bi jo na meh drl;

jaz sem pa djal: „Čaki! zdaj te ne bo več v škodo!“ 140

„Ali ti je crknila potlej?“

„Kaj še! Kakor jej je tista pregrešna kri odtekla, ki jo je zapeljevala, potlej je ni bilo več videti v škodi, in zdaj vé, da nima nihče bolj pohlevnega živinčeta.“

„Kaj meniš, da je hudobija v krvi?“ 145

„To je da!“ vpije Kerjavelj. „Slaba kri sama stori pri živali in pri človeku, da se greh dela. To sem jaz od učenega Hrvata zvedel v vojacih, na barkah sva bila vkup. Tam na morji imajo take igle, da puščajo vsacemu, kdor je uporen, razposajen, hudoben, poreden in pregrešen. Zato sem pa še jaz kozi puščal.* 150

„Kolikrat so tebi puščali?“ vpraša Francelj.

„I te zgaga prekanjenska, kedaj sem se pa jaz kaj pregrešil? Nikoli!“ odgovori Kerjavelj malo hud. „Klin se s klinom zbija,

vino z vinom, glava z glavo, tako pa tudi hudobnost s hudob-
 155 nostjo. Ali sem vam že pravil, kako sem Bučarjevemu konju
 pošatljivost odpravil?"

„Nikoli nisi še pravil!“ odgovoré sosedje, čeravno je vsak
 izmed njih to pravljico že Bog ve kolikrat slišal.

„No spomladi unega leta, ko je bil lan pozebel, sejal je
 160 Bučar oves po lanišči. Ker je bil hlapec — tisti Urh je tačas
 služil Bučarja — nekaj obolel in je v stanici ležal, ni mogel za
 brazdo hoditi. Bučar pride pó-me in pravi: „Pojdi, Kerjavelj,
 pojdi; boš namesto Urha ene tri kraje povlekel.“ Jaz grem precej.
 Bučar mi vpreže tistega sirastega konja, ki ga je prédlansko spo-
 165 mlad konjederec vzel, pred brano, in jaz poženem: ti hóte! Dva-
 krat sva šla po razboru gori in doli. V tretje pa poženem: bi-
 stahor po sredi! Pa ni tel iti po sredi, le v rázbor je silil, mrha.
 Cukam za vajeti, cukam, vpijem, pa nazadnje se mi pošast še
 vstavi in se ne gane. Ko bi bil imel nož, prec bi ga bil po-
 170 pravil, kakor sem kozo; kar porinil bi ga bil tje v tisto suho-
 réber. „Čaki me, čak!“ pravim in odpnem vago, pomerim in
 mu zviškoma eno tako po rebrih prisolim, da se tri rebresa
 zlomijo.“

„Kaj te ni Bučar nič oštel, ko si konja končal?“

175 „Kaj še, saj sem mu rebra spet zravnal.“

„Kako?“

„Kar še enkrat sem loputnil, pa so kosti zopet nazaj stopile.“

Vem, da bi bil Kerjavelj tisto popoldne še nekter izmislek
 svoje modre in misleče glave sosedom povedal, ne samo, kako
 180 se žival po novem zdravi, ampak še druge izkušnje, postavim,
 kako je svojo mačko voziti učil, kako je ponočne tatove, ki so
 okrog njegove kočé lazili, za vselej odgnal, ko ne bi bil krčmar
 v tistem hipu zagledal, da dva mlada gospodiča s puškami čez
 pleča gresta mimo hiše, in sicer Marijan s Poleska in novi grajski
 185 učenik. Vedečni možjé so pa vendar hoteli videti, kakov je po-
 slednji, in so se skozi okno stegnili. Kerjavlju ni bilo mar go-
 spode; ali kakor so ljudjé trdili, da je neumen, domislil se je
 zdajci prav po pameti, da bode treba kmalo plačevati, denarja
 pa ni imel, ker je bil ravno za sol in za tobak dal polšest kraj-
 190 carjev. Zagodrnjal je nekaj, da ima doma „molzovo kozo“, da
 mora torej iti molst, ter se je tiho izmuzal iz izbe, da ni nihče
 prav vedel, kedaj.

81. Josip Stritar.¹

a) Poezije.

1. *Prirodi.*

1. Glas slavcu, oj priroda blagotvora,
Ti dala si, da v sladke melodije
Ljubezen, hrepenenje svoje lije,
Ko tibo v spanji diha dol in gora.
2. Ko beli dan privede mlada zora,
Škrjanec gostolé se kvišku vije
V pomladnje sinje nebo, da se skrije
V daljavi neizmernega prostora.
3. In jaz! Srcé zdaj žalost mi zaliva,
In zdaj ga sladko širi mi veselje —
Srcé prepolno duška ne dobiva.
4. Oj stvárnica, usliši moje želje:
Srcé mi drugo v prsi mlade vstvari,
Če ne, pa petja sladki dar podári!

2. *Popotne pesmi.*1. *Kannstadt poleg Nekarja.*

1. Danes tukaj, jutri tam,
Druge gore, druga mesta!
Če mi vŕŕe ni tu, drugám
Urno me odvede cesta. | 2. Kakor tica, ki leti
Čez goré in čez ravnine,
Kraje gledam in ljudi,
Kaj mi mar njih bolečine? |
|---|---|

3. Kdo tolaži mi srcé,
Ko tolažbe milo prosi?
Kakor svoje jaz gorjé,
Vsak gorjé naj svoje nosi!

2. *Koblens.*

1. Ktera voda, Rena voda,
Tebi je zmed vseh enaka,
Kar se v morje jih iztaka,
Od izhoda do zahoda.	3. Kaj je skrb, in kaj je bédá,
Tvoje ne vedó gorice;
Sreče žarno, jasno lice
V bistri tvoji tu se gléda.
2. Od izvira do iztoka
Srečen rod ob tebi biva;
Malo tu se solz preлива,
Malo tu se čuje joka.	4. Kaj mi sólza v óko sili,
Ko te gledam, lepa voda?
Oh, spominjam se naroda,
Ki se tu še bolj mi smili!

3.

<p>1. Domov iz tujega si kraja
Želim in vedno želel bom;
A vendar — žalost me obhaja,
Ko mislim nate, mili dom!</p>	<p>3. Grmovje, ki je redko stalo,
Košato bo zdaj in gosto;
In šibko prej drevesce malo
Lepo visoko bo drevo.</p>
<p>2. Vse grme tvoje, vsa drevesa
Kot znanca sem poznal nekđaj;
Solza mi silji iz očesa
Zdaj, ko se vračam v rojstni kraj.</p>	<p>4. Poznal doma sem otročeta,
Poznal odrasle sem ljudi;
Mož deček, žene so dekleta,
Kje ta, kje oni? — V grobi spi!</p>
5. Zató, ko rojstnega se kraja
Spominjam iz nekdanjih dni,
Strah me in žalost me obhaja —
Srce se mi domov boji!

3. Tici.

<p>1. Na šibki veji, tanki smreki
Pripela tukaj dom si svoj;
Preblizu tu si pri človeki,
Človeka, tica, se mi boj!</p>	<p>4. Ves dan čepiš tu in skrbeče
Obračaš sem ter tja okó;
List zašumi — in zatrepeče
Srce za družbo ti drobnó.</p>
<p>2. Ne veseli se tuje sreče,
Podira rad, mori povsod;
Ne gane ga okó proseče
Za mlado kri, nedolžni rod.</p>	<p>5. Ljubezen nas je zapustila,
Zvestoba z njo šla iz svetá;
Le v vašem gnjezdu, tica mila,
Ljubezen zvesta je domá.</p>
<p>3. Ko gledam tiho te — ubrani
Solzé se težko mi okó;
Bog srečno, tica, te ohrani
In pa tvoj mili rod s tebo!</p>	<p>6. Zató, ko gledam te — ubrani
Solzé se težko mi okó;
Bog srečno, tica, te ohrani
In pa tvoj mili rod s tebo!</p>

4. Lastovki.

1. Visoko čez goré in čez planjave
Tja v južne kraje ponesó te krila;
Ko mene tu drži sovražna sila,
Slovenskih gór boš zrla znane glave!
2. Tedaj postoj, pozdravi mi z višave
Moj dom, poroči srčna mu voščila:
Da srečo bi nebesa mu rosila
In dar mirú in med sinovi sprave.
3. Otrok njegov po širnem svetu tava,
Za tujo mizo tujec s tujci seda,
Pod tujo strého tuj popotnik spava.
4. Ne vé, kaj slast je srčnega pogléda,
Prijaznega iz ljubih ust pozdrava —
Domača mu je tuja že beseda!

5. *Mladini.*

1. Na tujem, zgodaj ločen že od doma,
Živim med glasnim hrupom tihe dni;
A duh mi brez miru po svetu roma,
Pretekle in sedanje zre stvari;
Človeštva gleda trudapolna pota,
Povsod trpljenje, siromaštvo, zmota!
2. Golobu trudnemu enak, pokoja,
Tolažbe žejen vrača se domú;
A lice tvoje, domovina moja,
Tolažbe mu ne daje in miru.
Dežela lepa, ljudstvo krepko, zdravo!
A kdo mu kaže pot do sreče pravo?
3. O naj molčim, kaj srce tu mi čuti,
Da huje ne razvnamem starih ran;
Obup zagrinja v tamne me peruti:
Kedaj zasiže nam rešenja dan!
V tej žalosti me glas tolažit hodi,
Sladák, dobrikov glas: Ti miren bodi!
4. O tebi govori mi, oj mladina,
Da tebe ni okužil smrtni strup;
Obúpati ne sme še domovina,
Ti cvet si njen, ti sladki njen si up;
Za vse, kar lépo, blágo je in sveto,
Za dragi dom srcé je tvoje vneto.
5. Čuj milo prošnjo brata v tuji zemlji,
Dasi neznan, po rodu brat sem tvoj;
Nikar mi upa zadnjega ne jemlji,
Ko vse se maja, ti mi trdno stoj!
Da ti ne vgasne v prsih ogenj sveti,
O hrani, brani ga, skrbno ga néti!
6. Um bistri si, srcé si blaži — v čišli
Srcé ti bodi vedno in povsod;
Ko ljubiš domovino svojo, misli:
Človeku brat je človek, rodu rod;
Preganjanja se pazi in razpora,
Sovraštvu v srci ne dajaj prostora!
7. Pot ravna, vedi, prava je edina,
Nje v vsem dejanji drži se zvestó;
Hinavstvo, laž je grehu korenina,
Resnica naj nad vse ti sveta bó!
Kar misliš v srci, to v dejanji kaži,
Ni sebi se, ni drugim se ne láži.

8. V katerikoli kdaj se ti podobi
 Približa izkušnjava, trdno stoj!
 Ko boj divja, ne omahuj v zvestobi!
 To prošnja moja je, to nauk moj.
 Dokler ji bodeš zvesta ti, mladina,
 Ničesar ne boji se domovina.

6. Janežiču v spomin.

1. Vrtnik od zore trudi se do mraka:
 Sadí, presaja, cépi in priliva,
 Cvetice mraza brani in pokriva,
 Kedár preti jim toča iz oblaka.
2. Ves dan po vrtu v solnci pót pretaka;
 Da pride bela zima, ne počiva;
 In vendar sam sadú on malo vživa,
 Gospod je prvi, naj družina čaka!
3. Vrtnik si nam rodil se v Rožnem doli:
 Sadil, gojil cvetice poezije
 Nam po dobavi, pústi prej in góli.
4. Sedaj, ko tiha te gomila krije,
 Žaluje dom, ne zabi te nikoli;
 Hvaležen slave zdaj ti venec vije!

7. Na prijateljevem grobu.

1.

- Sam ne vem, kako in zakaj sem zavil med gomile,
 Kjer prijatelj mi ti v grobu prezgodnjem ležiš.
 Lep je poletni večer, težkó se je solnce ločilo,
 Dan se umika nerád, dási je zvon že odpél.
- 5 Lipa cvetoča diši, kresnice bliščijo po travi,
 Zrak je míren, mehák, drevju ne gane se list.
 Vse je po travi živo, skrivnostni se čujejo glasi,
 Zdaj najmanjšim stvarém sreče, ljubezni je čas.
 Mene, zakaj, ne znam, mrtvaške obhajajo misli,
- 10 Kakor ponočni metulj leta okolo cvetú.
 Truden sem ali bolan, mirú si želim in pokoja,
 Zdi se mi skoraj, da že dolgo, predolgo živim.
 Sam sem tu, zapuščen, enak sem tiču v jeseni,
 Ki je pozabljen ostal, drugi odšli so na jug.
- 15 Jaz ne umejem svetá, in mene ta svet ne umeje;
 Kar mi je drago nad vse, ničevo njemu se zdi.
 Moje svetinje so mu zastarele, otročje igrače,
 Mladim in starim v posmeh, da jih kazati ne smem.

Nov se nauk uči, zdaj nova se vera oznanja,
 Nove bogove povsod, nove malike česté. 20
 Moder je svet, a jaz ne umejem modrosti njegove,
 Kar že otrok zdaj zna, meni je temna skrivnost.
 Kaj govorim? Iz ust ne pridi mi bridka beseda,
 V čase pretekle samó naj se zamislim nazaj.

2.

Svéto je bilo nekdáj, zdaj prazno ime je prijatelj,
 Brez prijatelja jaz, dragi prijatelj, živim.
 Ti si zadnji mi bil, sedaj si še ti me zapustil,
 Kolikor bilo je vás, vsi zapustili ste me.
 Ta in ta, ne šteje! srcé krvavi mi, ko štejem, 5
 Sam sem, sólzno okó moje vas išče zastoj!
 Nima-li zemlja zares več možém plemenitim prostora?
 Blage rastline bo vse ješči zadušil plevél? —
 Kje so časi, oj kje? Lepó je nas bilo omizje,
 V prsih mladostnih nam vsem sveti prebival je duh. 10
 Čista nam srca plamén je čist blagodejno ogreval,
 Vnemal za vse, kar je svéto, pravično, lepó.
 V jasne višave okó je nam zamakneno zrló,
 Kjer sijajni je dom svetih, nesmrtnih resnic.
 V mračni nižavi svetá je podlost ležala pod nami, 15
 Krik in hrup se je njen komaj razlegal dó nas. —
 Daleč od doma za dom nam zvésto srcé je gorelo,
 Njemu vse naše moči so posvečéne bilé.
 Ves človeški je rod ljubezen objemala naša,
 Vse trpljenje, gorjé zvésto čutili smo z njim. — 20
 Kaj si žalim srcé! Oblak mi zagrni preteklost,
 Blaženi čas je minól, cvet je odpál brez sadú.
 Blagor, prijateljí vam, ki zgodaj ste svet zapustili,
 Srečno dospeli ste v kraj, kamor želi mi srce!

b) Literarni pogovori.

1.

Med glavne svoje namene šteje „Zvon“, kakor je bilo že rečeno v „vabilu“, tudi tega, da zbuja mlade moči, da bi bil ta list neko središče literarnega življenja. Z veseljem moremo reči že zdaj, da se nijsmo motili v svojem upanju. Predno je prišel še prvi list na dan, imeli smo že lep kup poetičnih izdelkov, 5 poslanih nam od vseh strani, in še jih prejmljemo dan na dan. Zlasti mladina nam izkazuje mnogo zaupanja, in tolažilno nam je videti, da si je vedela tudi v tem viharnem času ohraniti veselje do blage umetnosti.

10 Res je, da nij vse čisto zlato, kar se je nam poslalo; vendar smemo reči, da smo že do zdaj našli nekoliko lepih talentov, ki so nam bili poprej čisto neznani; samo če se ti srečno in zdravo razvijejo, potem se nam nij bati, da bi popolnem zamerlo naše literarno življenje. Ali — in zdaj pride druga, mènj vesela stran

15 — tudi med najboljšimi pesmami, ki jih imamo, nij skoraj nobena taka, da bi se dala natisniti, kakoršna je. Naši mladi pesniki namreč — o starih tu ne govorimo — preveč zanemarjajo obliko, ali iz nemarnosti, ali iz napačnega principa, tega ne moremo razsoditi. Veliko zaslugo bi imel, kedor bi jih mogel pre-

20 pričati, da je to velika napaka. Nij smo tako prederzni, da bi si kaj tacega upali; vendar si štejemó v dolžnost, ópominjati in svariti, dokler je čas, naše mlade prijatelje, da hodijo po napačni poti, in prositi jih, naj krenejo na drugo, dokler nij še prepozno.

25 Najprej ne pozabimo nikoli, da poezija je umetnost. Pri umetnosti pa je oblika bistvena, z idejo tesno zvezana stvar.

Lepa misel v lepi podobi, ideja in oblika v harmonični zvezi, to mora biti pri vsacem umotvoru, to mora biti tudi pri najmanjši lirični pesmi. Da nij pravega umotvora brez lepe ideje,

30 to se umé ob sebi, pa tudi kjer se oblika ne strinja in zлага v lepi harmoniji z mislijo, naj bo ta še tako lepa, tam je pomanjkljivost, tam nij čistega uživanja, tistega blazega, nekaljenega veselja, katero nam zbuja vsak resnični umotvor.

Pustimo tu druge umetnosti na stran, govorimo samo o

35 poeziji, in sicer o liriki. Kakor mora slikar natánko poznati vse lastnosti barv, katere so mu pripomoček, da utelesi svoje ideje, da mu ne odrekó, kedar hoče stvariti luč ali senco, človeško lice ali zvezdovito nebo: tako mora pesnik v oblasti imeti jezik, svoje edino umetniško orodje, da se prileže vsakej misli, vsakemu čutu,

40 kakor bi bil zrasten ž njima. In kakor ne smé lepa podoba nikedar žaliti očesa, nego goditi mu, tako mora tudi pesem, zlasti lirična, vedno prijetna biti ušesu.

Da nij oblika v poeziji kakor človeku obleka, tega se pre-

45 pričamo najboljé, če vzamemo lepo pesem, pa ji damo prozajično obliko. Ravno tiste misli, ravno tisti čuti, in vendar — to nij več pesem, nij več umotvor; res je, kar pravi, pa ne seza nam tako globoko v serce, ne objema nas s tisto sladko, čarobno močjo.

Res je, najprej je tréba poetu mislij, krepkih, globokih, visokih mislij in čutov. Teh mu ne more dati najboljši nauk;

dajati ali vsaj izbujati mu jih mora življenje. „Primum vivere, 50
 dein philosophari,“ ta znani izrek bi se smel tako prenarediti:
 najprej živeti, potem peti. Učiti pa se moremo in učiti se mo-
 ramo oblike. Krivo bi bilo misliti, da se veliki pesniki niso
 učili. Znano je, da ravno Heine, eden izmed največjih lirikov
 vseh časov, kateremu nihče ne bo jemal genijalnosti, nij kar tako 55
 iz rokava iztresal svojih neumerjočih pesmij: čim bolj se nam
 vidijo priproste, naravne, tem bolj jih je obdeloval, predeloval
 in pilil, več je v njih skrite umetnosti; in da nam ne kažejo dela
 in truda, to je ravno največja umetnost. Ravno v lirični pesmi,
 ki je po navadi kratka in se lahko pregleda z enim pogledom, 60
 najbolj žali izobraženi okus vsaka, tudi najmanjša napaka, katero
 bi človek čisto prezerl v dolgi epični pesmi ali v drami.

Ne more se tajiti, da se nahajajo napake tudi pri velicih
 liričnih poetih; in vse preradi se opiramo nanje, rekoč: saj ima
 to še Goethe, Preširen! Ali pomislimo, kjer je veliko luči, tam 65
 sme biti tudi nekoliko sence. „Verum ubi plura nitent in car-
 mine, non ego paucis offendar maculis.“ Ne posnemljimo na
 velikih možéh pomanjkljivosti, slabosti, ampak to, kar imajo le-
 pega, dobrega, kar jih edino dela velike može. Smešen bi bil,
 kedor bi mislil, da posnema Napoleona, če hodi sključeno, derži 70
 roke na herbtu, pa gleda srepo, kakor bi hotel zemljo prebosti.
 In ne pozabimo dalje, da se čisti okus, da se jezik gladi; — da
 se nam marsikaj pomanjkljivo, neprijetno zdi, ob čemer se niso
 naši očaki nikakor spotikali. Kak jezik ima n. pr. naš Preširen,
 in kaj je dosegel ž njim! Pomislimo dobro, koliko laže je delati 75
 pesmi za njim, ker je on toliko storil pred nami in za nas! Mi
 se torej ne moremo izgovarjati ž njim; njemu se moramo samo
 čuditi, in ne moremo se prečuditi, da je njegovih pesmij oblika
 (jezik, vèrzi, rime) tako lepa, gladka in blagoglasna.

Oblika je dvojna, v širèjšem in ožjem pomenu. O prvi, 80
 kako naj namreč utelèsi ona svoje misli, kákšno podobo naj jim
 dá, da doseže svoj namen, bodemo morda govorili o drugi pri-
 liki. Najprej hočemo govoriti o obliki v ožjem pomenu, o jeziku,
 prozodiji, verzih in rimah. Bog daj, da ne bi zastoj!

Lirična pesem je ustvarjena, da se poje; ta je njena last- 85
 nost. In če ne najde napeva, mora biti taka, da se sama poje,
 kakor govorimo. Zato mora biti verz lepoglasen. Kako so stari

Gerki in Rimljani gledali na lepoto svojih verzov! V laškem jeziku je težko delati gerdoglasne. Večjo preglavico imajo že Francozi sè svojim jezikom. Zatorej tako zeló cenijo lepe verze. Nemški jezik nij posebno lepoglasen, tem teže se delajo v njem lepi verzi, tem bolj se čisla tist, kedor ga zna ukrotiti, ubrati, da prijetno poje.

V našem jeziku se dá lepo peti, gladki verzi delati, tudi zeló okorni in robati. Treba je pesniku nekoliko muzikalnega sluha. Meni se zdi, da se pri nas vse premalo gleda na lepoglasje. Lep, gladek verz res nij še vse, a mnogo! Brez lepega verza nij zares popolnem lepe pesmi. Bodi misel tem lepša, kaj pomaga, ko se človek spotika v čitanji, kakor bi se pobijal po slabem poti! Svetovati bi bilo pri nas vsacemu pesniku, naj se seznaní malo z italijansko poezijo — saj nemamo daleč na Laško! Tu je visoka šola lepoglasja, tu se ga je učil nemški Goethe, tu se ga je napil naš Preširen! Kaki so Goethejevi verzi, če jih primerjamo sè Schillerjevimi! In kedo si more misliti, da bi bili Preširnovi verzi taki, ako bi ne bil imel Petrarke za učitelja? Velika sreča vsej naši poeziji, da se je naš prvi pesnik, stvarnik našega pesniškega jezika, obernil naravnost k prvemu, čistemu viru jezikove lepote! Zakaj ga bolje ne posnemljemo?

Da je verz lepoglasen, ne sme biti terd. To je prvo. Terdost izvira največ iz nakopičenih soglasnikov. Samoglasnik je duša besedi; brez njega je beseda suha veja, mrtva stvar. Lepoglasen je jezik, v katerem se samoglasniki prijetno, v pravi razmeri versté sè soglasniki, kar vidimo najlepše v italijanščini. Pri nas se je v novejših časih nekaka vojska napovedala samoglasnikom. Če pojde tako dalje, dobodemo skoraj dovolj terd jezik. „Zvon“ ne spada med tiste, ki izpehujejo, kjer morejo, samoglasnik iz besede; rajši ga pritakne, kjer ga zahteva lepoglasje in ga ne brani jezikoslovstvo; uvržen je namreč, da imamo dolžnost v knjigah lepšati, blažiti ljudski govor, a ne naróbe.

Naš jezik si je ohranil lastnost velike cene, namreč sme besede, zlasti v poetičnem govoru, nekako svobodno staviti. Koliko je vredna taka prostost, čutijo najbolj francoski pesniki, ker je imajo tako malo. To se vé, da so tej svobodí tudi svoje meje. Malo preveč je vendar besede tako staviti:

K tebi v tihem mraku ki hiti.

Med napake in grehe zoper lepoto spada še neka čudna spaka, ki pogostoma straši po naših pesmih, in zato smo se je

nekako privadili. Ta gerdoba, do katere imam, ne tajim, neko posebno, morebiti premočno antipatijo, je — apostrof! Da ga ne morem terpeti, to je čisto naravno, ker sem prijatelj samoglasnikom, a on séda baš na njihovo mesto. Vsak poluglasnik, ki je sam na mestu polnega samoglasnika, mora se mu umekniti, kader ga je volja.

In tako jih je vse polno po pesmih, kakor rozin v dobri potoci. Slaba primera, prevelika čast temu neprijetnemu gostu! Rajši bi ga primerjal sè sitno muho, ki človeka nadléguje med čitanjem in se ne dá odgnati. Muh ne strelja pameten človek. Tudi apostrofom ne bomo napovedovali smertne vojske. Samo to: posebna lepota, to nam pač vsak pritegne, apostrofi niso, a smertni greh tudi ne. Ogibljimo se jih torej, kjer in dokler se jih moremo; a če vidimo, da v svoji slabosti greši naš bližnji, ne kamnjajmo ga; poleg vsega tega utegne biti pošten človek.

3.

Pri vseh izobraženih ljudstvih vidimo, kako skerbno se zbira in zvesto hrani vse, kar je v zvezi z narodovim življenjem. Narodne pesmi, pripovedke, vraže, navade, pregovori, šale, uganjke, igre, vse se pobira kakor drage svetinje; največji učenjaki so posvetili vse svoje življenje tacemu nabiranju in si s tem pridobili slavo in hvalo narodovo. Na prvi pogled se bode to morebiti nekateremu čudno, nekako otročje zdelo. A če se stvar malo tánje pregleduje, vidi se kmalu, da ima to nabiranje veliko, in sicer dvojno veljavo. Nabrano blago nam kaže namreč najzvestejšo podobo narodovo, njegovo življenje, mišljenje in govorjenje. A pripovedke in zlasti pesmi imajo še drugo vrednost, ki se je pri nas do zdaj vse premalo spoznala. Literatura, kakor vsa omika, mora imeti svoje korenine v narodu, da ne zvène in se ne posuši, kakor rastlina iz tujih tal presajena. V izgled nam bodita tu samo gerški in latinski narod. Káko moč je imela umételnost, poezija pri Gerkih! Vse njihovo življenje, občinsko in družinsko, bilo je z njo napojeno, polepšano, poblaženo. Rimljan je prinesel umételnost iz tuje dežele domú, da bi jo imel za kratek čas. Ker nij zrastle iz naroda, nij dobila nikedar tako vseobsejne moči, kakor v svoji materini deželi. Pri novejših narodih je védel zlasti Nemeč postaviti svojo literaturo na narodno podlogo. Tu nam nij obširneje govoriti o tej stvari; dovolj naj

165 bode oméniti, kako so prestvarili nemško liriko s tem, da so zajemali iz narodnega vira, zlasti Goethe, Uhland, Heine.

166 Nij čudo! Ljudstvo ima v vsem svojem mišljenji, čutu in govorjenji nekaj naravnega, nepokvarjenega, nekaj zdravega, dobrodejno najivnega, po čemer človek najbolj hrepeni, ko se je naj-
170 dalje po izobraževanji ločil od prvotnega stanja.

Ne more se reči, da se pri nas nij nič storilo do zdaj. Nabranih imamo precej narodnih pesmij in tudi nekoliko pripovedek, a vendar je vsacemu znano, da večja polovica blaga čaka še pridnega nabiralca. Čaka še, pravimo, a dolgo ne bode ča-
175 kala. Strašno hitro ginejo pri nas lepe stare pesmi iz naroda. Od dne do dne jih je menj, in če se ne podvizamo, kmalu ne bode kaj pobirati.

Naše ljudstvo ima lastnost, ki mora z žalostjo navdajati vsacega pravega rodoljuba, da tako rado, tako lahko popusti,
180 kar ima zares dobrega, veljavnega, ter se poprime novega, kar mu prineseš, zlasti če je tuje, naj bode slabo, prazno, puhlo, samo da je novo. Kake lepe pesmi so se razlegale pri nas še za naših dnij pri vinu, na polji, na njivi, pri preji, pri teriški jami! Kako čiste, nežne, zares poetične! Spominjaš se jih, njih
185 napevi ti doné po ušesih, poskušaš jih peti — zastonj! Té pesmi, katere si tolikokrat slišal, tolikokrat sam pel, ostal ti je v spominu začetek, druge več kako strofo iz srede, tretje konec ali posamezne besede. Pojdi domú, poprašuj! Kaj bodeš slišal? Domá se jim enako godí. Dejaló se ti bode: „Ta in ta stara
190 ženica je znala več sto pesmij; a nesla jih je sè sabo v grob. Zdaj se take več ne pojó. Mladí svet ima zdaj drugo nošo, druge navade, pesmi.“

A kake pesmi! Med našo moško kmetsko mladino se širijo bolj in bolj tiste poskočnice, tiste „vierzeilige“, ki nam
195 prihajajo po voznicah, vojacih in drugih enacih kulturonoscih iz nemških planin. Večina teh „pesmij“ je brez vse poetične vrednosti; mnoge, le premnoge so take, da jih človek ne more peti v izobraženem društvu. To je kuga, to je smert vse poezije. Kar pojó dekleta, res nij nesnažno; to bi bilo že celó žalostno —
200 a vendar je plitvo, poveršno; namesto globocega, krepkega čuta širi se prazna sentimentalnost ali pusta šaljivost; a poezije bodeš v tacih pesmih zastonj iskal. Žalostno, da je okus pri nas že tako pokvarjen, pri ljudstvu in pri omikanih, da visoko cenijo stvari, katere nimajo nikake vrednosti. Pesmi, kakor: „Mila, mila lu-

nicá*, — „Venček na glavici“, — „Karkol' pod milim, milim“ — 205
in druge te verste, prikupile so se tudi izobraženim takó, da
bi se jih mnogo pohujševalo, ako bi terdili, da take pesmi po
besedah in po napevu samo kvarijo dobri, zdravi okus našega
ljudstva.

Kam merimo s temi besedami? — Zbirajmo, zadnji čas je, 210
kar je še ostalo narodnega blaga; zbirajmo posebno pesmi, be-
sede in kolikor mogoče tudi napeve! Zapisovale naj bi se pesmi,
kakor se čujejo; nabrano blago naj bi se izročilo možu, sposob-
nemu temu težavnemu delu, kateri bi ločil zernje od plev, po-
pravil in pre naredil, kar je neogibno potrebno, in potem v pri- 215
pravni obliki na svitlo dal. Samo ob sebi se umeje, da bi se
porabile zbirke, katere že imamo. To bi bilo narodno delo, ko-
ristneje nego vsi „naučni slovarji“. Takó izbrano, očiščeno in
poblaženo dalo bi se to blago v roko zopet ljudstvu, odkoder je
prišlo. To mu bode budilo narodno zavest in čistilo pokvarjeni 220
okus. A druga korist, katero bi imelo tako delo, je ta, da bi
se iz njih učil mladi pesnik, kako narod čuti, kako izgovarja
svoje čute. Čudèč se bode videl, kako krepko, kako globoko
ljudstvo čuti, in kako lepo naravnost brez okolišev od serca do
serca izrazuje, kar čuti. Pravo zdravilo bi bilo nekateremu pri 225
nas tako branje.

Zoon 1870.

82. Simon Gregorčič.¹

1. Jurčiču v spomin.

1. Ob cesti jablana je stala,
Cvetela vsako je pomlád,
In pisan cvet okrog je stlala,
Dajála hlad in zlat je sad.	4. Čaróbnè pravilo pravljíce,
Povesti krasne to drevó,
In med pravljíce drobne ptice
So vbirale svoj spev glasnó.
2. Na čudodelnem tem drevesi
Pa bival je skrivnosten duh,
Ko ta zigraval je s peresi,
Šepèt nam rajsk je polnil sluh.	5. Obstal je pridni kmet pri deli,
Strmeč uhó nastavljal je,
In potnik mnog na cesti beli
Vesél drevó pozdravljal je.
3. Kakó šumljalo je zgovórno
Od ure rane v pózni mrak
Tedaj to listje čudótvórno,
Bil jezik glasen list je vsak.	6. Pod njim je vsakdo rad počival,
Požil srcé, požil uhó,
In spev in hlad in sad je vžíval
Ter blagoslavljal je drevó.

7. Pa, oh, nebó zastréjo tmine,
Oblak se pripodi strašan,
Iz njega smrtna strela šine,
In strta je na tleh jablán!
8. Ta jablan ti si, drug moj mili,
Ki zgodnji grob te skriva mi;
Potók solzá v okó mi sili,
Bridkóšť srcé zaliva mi.
9. Oh, kolike duhá zaklade
S tebój je temni grob požrl,
Načrte tvoje, naše nade,
Udarec smrtni vse je strl!
10. Okó mi hoče prekipeť . . .
A proč solzé in proč tožbé!
Le slavo tvojo hočem peti,
Leti čez dol naj in goré!
11. Plodnejšega nikdár duhóva :
Rodil še ni slovenski svet,
In Bog vé, kdaj nam pride znova,
Ki tak zoril bo sad in cvet?
12. Ti spis na spis si nam podával,
Za sliko sliko daróval;
Ko národ jih je občudaval,
Strmèč je sébe v njih spoznál.
13. Ti branil si nam sveto pravo
Z duhá orožjem žive dni,
Ti Slavi si ovenčal glavo . . .
Zató ves dom te zdaj slavi!
14. Postavlja domovina cela
Na grob ti spomenik kamnén;
Pomnik tvoj prvi tvoja dela,
Ki vek ne vniči jih nobén!
15. Kot solnce se žari nevgasno
In svet oživlja z visočín,
Svit tvojih del sijál bo jasno
In nam pomlajal tvoj spomín.
16. Pretké naj grob ti gósta trava,
Nad njim naj kamen se zdrobí,
A v vek ne mrakne tvoja slava,
Tvoj duh med nami v vek živi!

2. Sam.

- Gorjé mu, ki v nesreči biva sam!
A srečen ni, kdor srečo vživa sam!
Imáš-li, brate, mnogo od nebés,
Od bratov ne odvráčaj mi očés!
5 Duh plemeniti sam bo nosil bóli,
A sreče vžíval sam ne bo nikóli.
Odpri srcé, odpri roké,
Otiraj bratovske solzé,
Sirotam olajšuj gorjé.
- 10 Kedor pa sréčo vživa sam,
Naj še solzé prelíva sam!

3. Darítev.

- Darítev bodi ti življenje celo:
Oltar najlepši je — srca oltár,
Ljubezen sveta v njem — nebešk je žar,
Gospodu žrtva — vsako dobro delo.
- 5 O da srcé gojilo bi vsekdar
Ta sveti žar, naj živo bi gorélo,
Enako kresu vedno ti plamtelo,
Bogú in domu žgalo vréden dar!

Odlóčno odpovej se svóji sréči,
 Goreče išči drugim jo doseči, 10
 Živéti vrli móž ne smé za sé,
 Iz bratov sreče njemu sreča kltje,
 Veselje ljudsko njemu v óku sije,
 In tuja sólza mu meči sréé!

4. Na bregu.

Na brégu stojim in v mórje strmim:

Pod máno srdito valovje

Rohni ob kamnito bregovje;

Do, néba praši se megléni dim,

V obráz mi brizgajo péne 5

Od skalne sténe;

A stena skalna

Ostane stalna,

In jáz se na robu ne ganem,

Viharju kljubújem, ostanem! 10

Ko v steno valovje, usóde vihář

Ob mé se zaganja;

A duh se ponósní ne vklanja:

Ti stréti me móreš, potréti nikdár,

Usóde sovražne besnéči vihář! 15

5. Življenje ni praznik.

Cvetóčega lica, cvetóčih še let

Zdaj prve korake namérjaš mej svet —

Nastlali na stézo so pisan ti cvet.

Po poljskih cveticah te žive cvetice

Spremljajo, kot žénina mláde družice. 5

In svátov prijateljskih rádosten tróp

Praznuje tvoj prvi v življenje ustóp.

In tébe — pač móti te cvétje na poti —

To óbčno veselje se tudi polóti!

Ne čutiš — naj srca ne vara te čút! — 10

Da v hód le v življenje je s cvetjem posut?

Ne slutiš, da cvetje, na stezo nastlano,

Le trnje zakriva, da zvene ti rano?

Prijatelj, né bódeš za zlo pač mi vzel

Resnózne beséde na praznik vesel: 15

Ni praznik, predragi mi, naše življenje,

Življenje naj bóde ti délaven dan!

Od zóra do mraka rosán in potán

Ti lajšaj in slajšaj človeško trpljenje!

- 20 Ne plaši se znoja, ne straši se boja,
 Saj móško dejanje krepčuje možá,
 A pókoj mu zdrave moči pokončá,
 Dejanje ti ljúbi, a bój se pokoja!
 Dolžan ni samó, kar veléva mu stan,
 25 Kar móre, to móž je storíti dolžán!
 Na délo tedáj, ker resnobni so dnovi,
 A délo in trud ti nebó blagoslóvi!

6. Oj z Bogom, ti planínski svet!

1. Na nébu zvézde sévajo,
Na vasi fantje pévajo,
Pojó glasno, pojó lepó,
Pri srci pa jim je hudó.	5. Tu rod je moj, tu moj je kraj,
Tu živel rad bi vekomaj,
Ni kraja mi krasnejšega,
Ni ljudstva mi milejšega.
2. Kaj bi ne bilo jim hudó,
Kaj bi ne bilo jim bridkó,
Od dôma se poslavljaajo,
Na vojsko se odpravljajo.	6. Kar sréce sem na svéti vžil,
Sem jo v mladosti cvéti pil,
Sem pil vrh solnčnih jo višin
Planine prôte prósti sin.
3. Planine solnčne, ve moj raj,
Jaz tudi lóčim se sedaj;
A Bog le vé, kaj tu pustim,
In Bog le vé, kaj zdaj trpim.	7. In zdaj planine, ve moj raj,
Od vas tja v tuji moram kraj;
Kakó mi pa je to težkó,
Lé on tam góri vé samó.
4. Tu národ biva še krepák,
Tu biva národ-poštenjak,
Ki svét ga še okúžil ni,
Ki čas ga omehkúžil ni.	8. Oj z Bogom, domovinski svét,
Oj z Bogom, ti planínski cvét,
Nebeški čúvaj te vladár,
Ne zabim te nikdár, nikdár!

7. Pri jezu.

- Kakó hrumíš in šumiš, oj jez,
 Kakó valovje drvi se ti čez!
 Ta voda srdíta
 Vsa v kaplje in pene in prah je razbita;
 5 In solna nebeškega svit,
 Po prahu, po penah, po kapljah razlit,
 Na tisoče solnčnih se praškov drobí,
 Iz njih tisočerno iskri!
 Oj živo žari;
 10 A solna podobe prvótne,
 Čaróbné njegove lepote celotne
 Na jézi razpénjenem ní!
 Le hrumi in šumi, mogočni jéz,
 Le vspenjaj, valovje, bobnèč se čez!

Naj le tu valovi razbijajo se, 15
 Pod jezom bo konec nemira:
 Tam doli razpršena voda se zbira,
 Razdróbljeni žarki spet zlijajo se.
 Kakó iz valóv tam smehljá se nebó
 In solnce žareče 20
 In drevje temnozelenéče
 In cvetje zlató!
 Kakó je tam doli vse mehkó,
 Kakó mirnó!
 Ko v té se oziram, se zdi mi, oj reka, 25
 Da gledam življenje, osodo človeka,
 Človeško sreé,
 Njegovo slast in strast in gorjé!
 Kot voda na jézi kipi nam kri,
 Takó nam srcá valovje hrumi, 30
 Ko tisoč sovražnih ovir
 Zastavlja življenja težavni nam tír,
 Ko divja nam strast
 Srcá občutke dóbi v oblast
 Ter vreči nas hoče v brezdanjo propast. 35
 Oh, stré se tedaj
 Nam solnce bliščeče
 Pokoja in sreče!
 Bog vé, če se žarki zberó še kedáj,
 Če vmiri srca se valovje kipeče? 40
 Bog daj, Bog daj!
 Le v jasnem valovji pokojnega srca
 Prekrasno nebó vesoljno se zrca,
 In zrca se v njem nešteti cvet,
 Ki z njim življenja breg je odét. 45
 O blažen, ki dajo mu dobra nebesa,
 Da mirno mu teče valovje srcá,
 Da prsí vihár mu sovražni ne stresa,
 On ljubljenec pač je nebá!
 A komur ta sreča ni dana od zgóri, 50
 On trpi možato, junaški se bóri!

8. Uzori.

1. Z uzori se nikár ne bori,
 Kot solnčni žarki so uzori,
 Ki grejejo nam mrzli svet,
 Budé, rodé pri cvetu cvet.
 Uzori tudi plemeniti,
 Če duh je z ognjem njih ogret,
 Božanstven cvet mogó roditi.

2. Uzorov mi nikár ne mori,
 Kot žarki solnčni so uzori:
 En sam mi solnčni žarek daj,
 Ž njim božje solnéce tam gori
 Na prvi najdem ti migljáj.
 Kot solnčnih žarkov zlati trak
 Uzor je plemeniti vsak.

3. Ne tu na zemlji zapuščeni
 Iz ognja našega srcá,
 Iz isker našega duhá —
 Iz luči večne so rojeni,
 Le v njenem se žaré plameni.
 Zató pa sveti vsak uzór
 Nam gor, kjer je njegov izvór!

83. Anton Aškerc.¹

1. Anka.

Gré po stezi čez polje zeléno
Anka mlada, déte zapuščéno.
Kovčeg láhek nése mi v levici,
Solze z desnoj briše si po lici;	Komur starše v rani grob dejáli,
Kogar kruha služít so poslali! 30
Pa mi, ptice, dejte razodéti,
Káj siróte hodimo po sveti?*
5 Joče mílo mi siróta Anka,
Stoče mílo, toži brez prestanka:
„Oj cvetice, srečne vé sestrice,
Jasno vedno vam je lépo lice;
Jad nobeden srca ne pretresa,	A veselo ptice žvrgolijo,
Anki mladi ne odgovorijo.
10 Solza vam ne kane iz očesa.
A gorjé mu, kdor od dóma móra,
Kdor na dómu nima več prostóra,
Komur starše v hladni grob dejáli,
Kogar kruha služít so poslali!	35 Ide Anka, pride do potoka,
Pak na brvi zaihtí, zajóka:
„Pótok bistri, voda žuboreča,
Ból neznaná tebi je skeleča.
Kako lahko mi skakljáš po polji,
Solnce, tema — vse ti je po volji! 40
15 Rože poljske, dejte razodéti,
Káj siróte delamo na sveti?*	A gorjé mu, kdor od dóma móra,
Kdor na dómu nima več prostóra,
Komur starše v temni grob dejáli,
Kruha služít pa siróto dali! 45
Pótok bistri, veš li razodéti,
Čemu pač mi revni smo na sveti?*
A cvetice cvétejo, dišijo,
Anki mladi ne odgovorijo.	
Stopa dalje po stezici Anka,	
20 Ból premišlja svojo brez prestanka;
Ptici vsaki žalost svojo toži,
Ptici v grmu, ki veselo kroži:
„Káj vam pravim, pevke moje míle,
Káj vesele bi pač vé ne bile!	Sliši voda to ihténje vroče,
Čuti solze váse padajoče,
Téče pótok šumno po livadi,
Réče pótok hladno Anki mladi: 50
„Daleč mene pot po svetu vodi,
Dosti pótok vidi, koder hodi,
Tó-le vé ti, dékle, razodéti:
Prva nisi — zadnja ne na sveti!*
25 Skrb vam níkdar srca ne pretrésá,
Solza vam ne kane iz očesa.
A gorjé mu, kdor od dóma móra,
Kdor na dómu nima več prostóra,	

2. Kristus in Peter.

Vzveličar in Peter po svetu hodila,
 Po svetu hodila, nevedne učila.
 Pa gresta mi nekega dne obá
 Po véliki cesti takó samá.
 Za góre že solnce je správljalo se, 5
 Od gričev, vršičev poslávljalo se.
 Počasi korakata móža částita,
 Globóko zamišljena ne govorita.
 Globóko zamišljena — ne! — to se pravi:
 Zamišljen v resnici bil sám je Gospód, 10
 V tlá gledal in gledal je celo pot,
 Bog védi, kaj mu je hodilo po glavi!
 O, Peter bi zdavnaj že rad bil golčal,
 Z velíkoj težavoj je tih bil in molčal
 (Ker, kdor veliko in rad govori, 15
 Ne misli globóko — izkušnja učí),
 Beseda mu baš je na konci jezika:
 Pred njima prikaže se čudna slika!
 V dnu jarka globókega, tik pri cesti
 Kmet ležal je vznak in v nezavesti. 20
 „Hè, klada pijana, zmézi se, zmézi!“
 Zadére Šent-Peter se v sveti jezi;
 „Domóv! mar nič se ti še nê mudi?
 Brez olja je starka domá in soli!“

A Kristus Šent-Petru s kazalcem pomigne: 25
 „Pomáčaj, da revež na noge se vzdigne!
 Sók trsov móža pač je malko ukánil,
 Doslój se še ni bil nikól upijanil,
 No póšten je sicer in dobra duša . . .“
 Šent-Peter strmèč te besede poslušá, 30
 In hoče — noče, do prvega praga —
 Pod pázduhoj kmeta vodèč, pol nosèč,
 Pod pézroj rojaka se dobro potèč —
 Vzveličarju spravití ga pomaga.

Pa gresta po cesti zopet naprèj, 35
 Kdó jima naproti prihaja? — Glej!
 Berač je ostuden, poln gnilih gób,
 Živ mrlič, ko svoje dni modri Job.
 A glej, vzveličar se jadniku bliža:
 „Oh, brate nesrečni!“ srčno ga pozdravi — 40
 S poljúbom bolníka pri pričí ozdravi.
 Šent-Peter se čudi, od čuda se križa.

Pa gresta po cesti béli naprèj,
 Kdó jima naproti prihaja? — Glej!

- 45 Mož svetega lica, v obleki bogati,
Na prstih se prstani bliskajo zlati;
In glej, že od daleč se jima odkrije,
„Hosána, sin Davidov!“ skoro zavpije . . .
„No vender že jedenkrat — hvala Bogu!“
- 50 Oddahne se Peter — „biló ni mirú
Od sitnih pijancev in postopácev
In gnusnih in gobovih samih berácev;
Zdaj prvi nas sreča mož pôšten in pravi!“
In Peter neznanca spoštljivo pozdravi.
- 55 A Kristus? — popotnika še ne pogléda!
In nálašč od njega obrne se v strán,
Ko mimo gré tujec ves sladek, skesán —
Za Petra spet nova uganka — sevéda!
„Kakó pa, da téga preziraš? Povej!“
- 60 „Na ustnih tá človek pač nosi Jehôvo,
A srce le Mámona moli njegôvo,
O Peter, tá svetec je — farizej.“

3. Vinska bajka.

1. Na Sladkem Vrhu po trgatvi v hramu
Sodi trije mi stojijo;
V junakih starih, hrastovih, kovanih
Čudni duhovi tam spijo.
2. Polnoč. Zadremal baš je gornik trudni:
Čuj, iz kleti káj šumi mu?
Šušti, šepeče, síče v sodu prvem —
Tó-le duh bajni golči mu:
3. „Leži, leži tam polje mi v tujini,
Cesta po polji gré béla.
Ob cesti kréma mi stoji samótna,
Kréma ‚Pri lipi‘ vesela.
4. Tovórniki bogati bodo prišli,
Zlatov ruménih ti šteli,
Konjčev iskrnih par odpelje mene
Z vozom po cesti tjá beli.
5. Posédalo tam potnikov za mize,
Mládičev bode in starcev,
Oživljali si ude bodo trudne
Z mánoj iz svetlih kozarcev . . .“

6. Pol spé, napol bedé posluša górník,
Sládko v uhó to šumi mu!
Šušti, šepeče, síče v sodu drugem —
Duh tá slovesno golčí mu:
7. „Menihi z mesta prišli bodo póme,
V klet me zaprli globóko,
O zarji vsaki sakristán bo sivi
V cerkev me nòsil visóko.
8. Menihi pri oltarjih bodo stali,
Svete mi čítali maše,
Kot kri spasiteljevo pil bo vsakter
Vsak dan iz zlate me čáše . . .“
9. Posluša stárec proročánstvo tajno,
Divno v uhó to šumi mu!
Šušti, šepeče, síče v sodu tretjem —
Glas pa navdušen golčí mu:
10. „Domá ostanem rajši jaz! Odití
Toži se meni po sveti;
Kjer sésal sem mladosti moč iz zemlje,
Tù čem sedaj dozoréti!
11. Pa pride dan, in hram bo moj oživel,
Gód bo vesel in slavnosten,
Iz grl pak óril tákrat bodé moških
Spev se v dolino radósten:
12. Bog živi v čášah naših sók tá zlati,
Vsa ž njim slovenska nam vina!
Bog živi, ki rodi jih, zemljo sveto —
Živela vsa domovina!“

4. Prva mučenica.

(Staroegiptovska bajka.)

1. Postavljena že je grmada . . .
In óna vrh njé stoji — ah!
Gorjé ti, gorjé, mučenica:
V trenutku pepél boš in prah!	4. V daljavo neznano zrè deva:
Očí kaj goré ji takó?
Ponós mučeníški, ne mara,
Nesmrtnosti véra je tó?
2. Privézana k stebru je deva,
Obleko že snéli so ž njé . . .
Boginja ti živa sí krasna,
Ne hčí iz ponílske zemljé!	5. Glej, baklje že tú so goreče!
A žreci nesó jih sami —
Služabniki Hápija sveti —
In njih poglavár govori:
3. Lasjé ji vihrajo na vetru,
Z grmade ozira se dól —
Ves Memfis obsójenko gledat
Na trgu se zbira okól.	6. „Odkód je k nam prišla, ne vemo!
Ne vemo, odkód je domá.
Ni otcu, ni materi sama
Imena ne vé, ne pozná.

7. Če Nila ni našega děte,
Od Gange pač svete je tam,
Iz Bábela morda poslali,
Iz modrih Atén so jo k nam!
8. Odkár nam Oziris in Izis
Življenje delita in rast,
Kar svetemu biku božanska
Pri nas izkazuje se čast:
9. Tò dévo zdaj čuli smo prvič!
Smél govor je njen in ves nóv,
Taji nam red stari svetóvni,
Svetóst taji naših bogóv! —
10. Njen náuk in njene idéje —
Zapisano to že je kjé?
Ni v hijeroglifih besede
Prevratne nikjér ne stojé . . .
11. Ukázali smo ji molčati
In bičali jo do krvi . . .
Zamán. Po ponilji povsodi
Zavájala nam je ljudi.
12. V verige jeklene vkovali
Nogé smo ji mi in roké . . .
V dnú ječe na slami naj gnili
Kosti ji na veke strohné!
13. Čez noč so odprla se vrata,
Zapah za zapahom razbit . . .
Zdrobila okóve je težke
In plánila zopet na svit!
14. Bogóvi zbok njé že jezé se,
Do vrha je vskípel njih srd . . .
Egípcáni, njim jo žrtvújmo! . . .
Grmada zdaj tvoja bo smrt!⁴
15. „Zažgite!“ . . . Gori že grmada,
V dim déva zavita je vsá,
Poljublja že úde ji plamen —
A óna se samo — smehljá.
16. Káj znači smehljáj na téh ustnih?
V očéh káj poménja tá žar?
Ponós mučeniški je sveti?
Nesmrtnosti nada je mar?
17. Le góri, grmada, le svéti
Prek sfing, piramid v nedogléd!
Preženi, razsvéti temine,
S katerimi svet je odét!
18. O luč! . . . mučenica utihne,
Grmada pepél je in prah . . .
Kjé zdaj si, boginja ti sméla?
Kjé tvoja nesmrtnost je? — ah!
19. A káj iz prahú in pepéla
Pred žreci tu dviga se? Glej!
Spet živa stoji mučenica,
Krasnejša, močnejša, ko práj!
20. „Kdó si, čarodejka neznana?
O phoenix prečudni ti, kdó?“ . . .
A óna krvnikom se sméje,
S ponosom jim reče le tó:

21. „I smrt sem premagala slavno!

Nesmrtna zató sem posléj . . .

Imé mi je — Misel Svobodna,

A ves svet je moj zanaprėj . . .“

Opombe.

1. Nekdanje naselbine slovenske. ¹⁾ Vseh Slovencev je po ljudski štetvi leta 1890. po slovenskih deželah 1.176.535, in sicer na Kranjskem 466.257, na Štajerskem 400.367, na Goriškem 135.036, na Koroškem 101.030, v Istri 44.390, v Trstu in njegovi okolici 26.639, ostalih 2816 pa je raztresenih po raznih deželah. Vrh tega izkazuje uradna statistika 70.658 Slovencev na Ogerskem in 20.987 na Hrvatskem. Ako še prištejemo kakih 2000 Slovencev, v Bosni in Hercegovini živečih, tedaj bi bilo vseh Slovencev v okroglem številu 1.270.000 v avstrijsko-ogerski državi. Razun teh še živi na Beneškem v Italiji okoli 33.000 beneških Slovencev, in skupaj bi jih tedaj bilo nad 1.300.000. Kajkavskih Slovencev ali Kajkavcev štejejo na Hrvatskem nad 801.000 duš.

5. Brizinski spomeniki. a) Očitna izpoved. ¹⁾ Kakor pri Nemcih, opravljala se je tudi pri Slovencih očitna izpoved v narodnem jeziku, zlasti potem, ko je bil cerkveni zbor v Turu to javno določil leta 813. Po rimsko-nemškem obredu je opravljalo ljudstvo skupaj po pridigi očitno izpoved, govoreč za duhovnikom posamezne besede (slovesa), ktere jim je narekoval. Takih obrazcev se je v starovisokonemškem jeziku mnogo ohranilo, in najbrž po starovisokonemškem izvirniku je prirejena ta očitna izpoved, kakor tudi izpovedna molitev in homilija; saj so širili v prvi vrsti nemški duhovniki vero kristjansko med korotanskimi Slovenci na levem bregu Drave.

Jezik v brizinskih spomenikih hrani mnogo prav lepih starinskih oblik in besed, a na drugi strani kaže očito, kako malo se je jezik korotanskih Slovencev izpremenil od desetega stoletja do sedaj. V sledečih opazkah se navedejo manj znane oblike in besede; pri njih razlagi se je treba večkrat ozirati na sorodno panonsko ali staroslovensčino.

²⁾ Vrsta 1—19. *Glagoľja, glagolati.* V. 2. = govoriti. — *Bože, rabe, otče, gospodi*: zvalniki od Bog, rab (rob, služabnik), otec, gospod. — *Tebě*: stari dajalnik. — *Ispovědě* = izpovém. — *Krilatec* = angelj. *Sel* = sel, sla; apostol. *Pravden* = pravičen. — *Hoću* = hočem. V korot. slovensčini se končuje 1. oseba sedanjikova na *o (u)*, kar odgovarja panonskemu nosniku *ǫ (ōn)*; na pr. *hoću* = stsl. *hošta*, *hočem*; *věruju* = věrują, verujem; *tvorju* = tvorją, storim. Takih oblik še nahajamo v 16. stoletju, na pr. *hočo*, *mogo*, *verujo*. — *Ispověden* = izpovedan z rod. *Grěh*: stari rod. množ. zraven grehov. V starovisokonemščini se glasi ta stavek: *ih uirdu bigihtig allero mīnero suntono*. — *Na sem svētē bēvši* = na tem svetu bivšemu, ko sem bil na tem svetu. *Sem*: mestnik kaz. zaimena, ki se je ohranilo v zvezah, kakor *dane-s*, *leto-s*, od *sih* dob, od *sega* mal. *Svētē*: stari mestnik, ki še živi v narečju, na pr. na *potocē*, v *lozē*. Taki mestniki so tudi *rotě*, *atbě* itd. *Že* = pa, *đě*, vero. *Paki* = zopet.

³⁾ Vrsta 19—37. *Ježe jesem stvoril zla po te den* itd. = kar sem storil zla (= hudega) po tistem dne, ko (odkar) sem bil na ta svet urojen in bil krščen. *Bih*: 1. oseba aoristova, bil sem. *Pomnju* = stsl. *pomnija*, pomnim. *Ili volju ili nevolju* = aut voluntate aut noluntate, ali z voljo ali z nevoljo. *Rota* = pri-sega (rotiti se). *V lži* = v laži. *V usmasi* je nemška izposojenka, nastala iz:

úz der máze, ter pomeni: v nezmernosti, brezumnosti; v istem pomenu čitamo v tretjem spomeniku: *v usmasteč*. — *V činistvé*: to je nejasna beseda; češki jezikoslovec Dobrovski je mislil, da stoji namesto: *v ničistvé*, t. j. v nečistviji, in impudicitia, v nečistosti. Vsekako pa se more s to besedo primerjati v tretjem spomeniku izraz: „*v sničistvé*“, kterega Kopitar tolmači z „luxuria“, t. j. požrešnost, razsipnost. Najbrž se izvajata obe besedi od „*sničav*“, keck, vorwitzig, neugierig, ter imata tudi sličen pomen: — *Ilí ježe mi se tomu hotělo* itd. = ali ker se mi je tega zljubilo, česar bi se mi ne spodobilo zljubiti. *Tomu* = temu; *jemuže* = čemur. *Poglagolanije* = govorjenje, ogovarjanje, opravljanje. *Spasati* = stsl. sūpasaja, sūpasati, servare, paziti na kaj, izpolnjevati, držati. *Neděla*: rod. od neděl, Feiertag; na Koroškem: nediel. *Sveta*: imenska oblika roditelnicova = svetega. *Mega, memu*: skraćeno nam. mojega, mojemu.

4) Vrsta 37—60. *Tebě se mi tvorju* itd. = tebi se ponižen storim od teh navedenih (naštetih) grehov in od drugih mnogih, i večjih i manjših, ktere sem storil. *Poštenih* = počitenih; stsl. počita, počisti; štejem, šteti iz čitejem, čitati; prim. čitati. *Iněh mnozěh*: rod. množ. po zaimenski sklanji: *těh*. *Venci* z nosnikom se govori še sedaj na Koroškem. — *I da bim . . . pokazan vzel* itd. = in da bi . . . kazen prejel, kakor mi (jo) ti naložiš, in kakor (je) tvoja milost in tebi ljubo. *Bim*: 1. oseba aoristova zraven *bih* (*byh*). *Tva* = tvoja. — *Ti pride sě nebese* itd. = ti si prišel z neba (iz nebes), že si se podal v trpljenje (muko). *Pride, da*: 2. oseba aoristova. *Nebese*: stari rod. jedn. *Ni* = stsl. ny = nas. — *Porončo* = stsl. porača, poročim. *Me, mo*: skraćeno nam. moje, mojo. — *Uslisati* = zaslišati; *velij* = velik. *Ježe vzoveš tvojimi usi* (orod. brez predloga) = ktere bodeš pozval s tvojimi usi. *Priděte, priměte*: stara velevnika = pridite, primite. *Věčne*: skraćeno nam. věčnoje = stsl. věčinoje, po sestavljeni sklanji (prim. gospe iz gospoje, me iz moje); dandanes *věčno, dobro*, toda na Koroškem še: *to dobre*, das Gute. *Ježe vi jest ugotovljeno* = kar vam je pripravljeno. *Vi* = stsl. vy, enklitična oblika nam. vam.

b) Homilija. 5) Vrsta 1—10. *Eče* = stsl. ašte, nsl. šče, če. *Te* = tedaj. *V věki* = na veke; *věki*: tožilnik množ., stsl. věky. *Bě*: imperfektum od *sem, biti*. *Nikoliježe* = nikoli, nikdar. *Pečal* = skrb, žalost. *Imy* = stsl. imy, deležnik sedanji; tako tudi *imoči* = stsl. imašti, imašte; nsl. imajoč. *Slzna telese*: rod. jedn. = solznega telesa; *slzna* je imenska oblika; *telese*: stari rod. kakor nebese v prvem spomeniku. *Nu* = no, ampak, temveč. — *Neprijaznin*: diabol, vragov, hudičev. *By*: 3. oseba aoristova od *sem, biti*. *Vygnan* = izgnan; *vi* v pomenu *iz* še živi dandanes v Ziljski dolini, na pr. vidati, vipuliti, vignati = izdati itd. *Slavy*: stari rod. jedn., zdaj *slave*. *Strast* = trpljenje. *Poido*: prosti aorist = stsl. poida (prišli so). *Nemoč* = bolezen. *Bez čředu* = brez čředu; *čřed* = red, vrsta; *bez čředu smrt* = brez reda (brezredna) smrt (ki ne izbira, vse po redu vzame); prim. čřediti se, abwechseln.

6) Vrsta 10—20. *I paki, bratrija, pomeněm se* itd. = In zopet, bratje, spomnimo se, da se i sinovi božji imenujemo; zatorej odjenjajmo od teh mrzkih del, ker so dela satanova: kajti mi žrtvo (malikom) doprinašamo, brata obrekujemo, tako tatba, tako razboj, tako ugajanje (udajanje) mesu, tako prisege, ki(r) jih ne držimo, temveč je prestopamo, tako nenavist. Nič pa ni mrzkeje od teh del (kakor ta dela) pred božjimi očmi. — *Bratrija*, skupno ime od bratr (brat). *Pomeněm, ostaněm*: 1. množ. oseba velevnikova; stsl. poměna, poměnači; ostana, ostati; vel. poměnmě, ostaněm (= otīstaněm), recordemur,

abstineamus. *Narečem se, tvorim, oklevetam, pasem* (stsl. pasa, pasti, servare), *prestopam*: 1. množ. oseba sedanjikova = narečemo se itd. *Sinove*: stari imenovalnik nam. sinovi. *Tomu daj.* = temu, odvisen od predloga *po*, ki se v staroslovenščini veže tudi z dajalnikom. *Sunt* = stsl. sātī, nsl. so. *Ješe* = jer, ker. *Trēba* = sacrificium, žrtva (malikovalna). *Pulti*: daj. od pult = polt. *Ugojenije* (ugonjenje je najbrž pisna pomota) = stsl. ugoždenije; prim. ugoditi. V nekem rusko-slovenskem zborniku, v katerem se jedna homilija na mnogih mestih zлага s homilijo brizinskih spomenikov, glasi se to mesto: *plūti ugoženiije*, kar popolnoma odgovarja našemu: *pulti ugojenije*. *Roti* = stsl. roty, imen. množ. = nsl. rote. *Mrzen*, stsl. mrzīznū, ima isti pomen kakor *mrzek*; to mesto se glasi v rusko-slovenski homiliji: čto bo jesti mīrzūčēje tacēhū dēlū, quid enim est abominabilis talibus operibus.

¹⁾ Vrsta 20—30. *Močete po tomu* = itd. morete tedaj . . . razumeti, da so bili prej ljudje (človeki) po licu ravno taki, kakor smo i mi, pa (ter) so to, kar je vražje, ertili, a milost božjo vzljubili. Da se tedaj v njih cerkvah klanjamo in se jim molimo, in njim na čast pijemo, in njim daritve naše doprinašamo v odrešenje teles naših in duš naših! — *Bēše* = stsl. bēše, 3. množ. oseba imperfektova od *sem, biti*; prim. bē. *Prčej* = stsl. prčvēje, prius. *Tacijē* = stsl. tacižde; žde = je se pritika zaimenu in mu daje pomen: *ravno, eben-*; na pr. tūžde, ravno ta; ebenderselbe, idem.; tako *tije* = *tižde*; *taje* = *tažde*. *Jesem, klanjam, modlim, pijem, nesem*: 1. množ. oseba sed.; sedaj *smo* itd. *Tere* = ter, pa. *Neprijaznina*: tož. množ. = τὰ τοῦ διαβόλου. *Vznenavidēše, vzljubiše*: 3. množ. oseba aoristova. Da je pred besedo: *božiju* izpadla beseda *blagodēt*, kaže neka rusko-slovenska homilija; ondi čitamo: *i blagodētī božiju*. *Blagodēt* = dobrotā, milost, blagodelnost. *Modliti* = moliti; na Koroškem v Ziljski dolini govore še dandanes: *modliti, šidlo*. *Česti jih pijem* = honori eorum bibimus, t. j. prednikom našim na čast pijemo.

²⁾ Vrsta 30—42. *Tije že močem* itd. = Ravno taki pa moremo i mi še biti, če bodemo taka dela delali, ktera so oni delali. — *Načnem* = načnemo: izraža prihodnjik. *Dēlaše, približaše*: 3. množ. oseba aorist. = stsl. dēlaše, približaše. *Bo*: enim, kajti, namreč. *Lačna, žejna* itd.: tož. imenske sklanje = lačnega, žejnega. *Malomogonci* = bolen; *stranen* = stranski, tuj. *Natrovēhu, napojahu* itd.: 3. množ. oseba imperfektova = stsl. natrovēhū, napojahū; nasitili, napojili so. *Posečati* (od posetiti) = obiskovati. *Krovi*: stari množ. tož. od *krov*, tectum, streha; stsl. krovy. *Vože* = stsl. aže, Fessel; *v želēznēh vožih* = v železnih okovih; *želēznēh*: mestnik po imenski sklanji. *Vklepenih*: deležnik od kor. klep; *vkleniti* iz vklepniti.

³⁾ Vrsta 42—62. *Dožda* = dože da: dokler. *Ni* = stsl. ny: nas. *Tamoje* = stsl. tamožde: ravno tja. *Vsedli*: 3. jedn. oseba aoristova = stsl. vsēli: vsellil, postavil, posadil je. *Ježe* = ktero; *iz koni do koni* = ab initio ad finem, od začetka do konca; stsl. konī, rod. koni, initium. — *I jesem, bratrija, pozvani* itd. = I mi smo, bratje, pozvani in prisiljeni (pred njega), čegar licu se ne moremo nikakor ne skriti, nikakor ubežati, ampak je stati itd. — V izvorniku stoji *bbgeni* najbrž po pomoti za *begeni* t. j. *bējeni* = stsl. bēždeni, od bēditi, zwingen; v gotiškem: baidjan; pobēditi, besiegen; bēda, Elend. — *Kiždo* = stsl. kyždo, vsakdo. *Libo bodi dobro, libo li si zlo* = sive sit bonum, sive malum, ali si bodi dobro, ali si bodi zlo. — *Da k tomu dni* itd. = Da na ta dan, sinci, mislite (da se tega dne, sinci, spomnite), ko ni (mogoče) ukloniti se kam, am-

pak je . . . stati in to pravdo imeti, katero sem povedal. — *Muzlíte* je v izvirniku najbrž po pomoti nam. *muislíte*. — *Prja*, causa, Streitsache, Rechtsfall; stsl. prja, hrv. pra; prim. slov. razpra, Zwist; razpor, prepirati.

¹⁰⁾ Vrsta 62—80. *Cruz* najbrž nam. Krúst, t. j. Krst, Krist. *Iše* = kateri. *Balij* = zdravnik; *ton* = ta; *balovanije* = zdravilo; *poslédje* = stsl. poslédižde, postea, naposled, nazadnje; *postavi*: 3. jedn. oseba aoristova = postavil je. — *Ukazal je, jimše se nam dostoji* itd. = Pokazal je, kako (s katerim zdravilom) nam pristoji njemu se odreči in oteči se od njega. — *Préjše* = stsl. préždiše, predniki. *Žestoko* = težko, huđo. *Stradahó, tepehu, pečaho, tnahu, vešahu, rastrgahu*: 3. množ. osebe imperfektove od *stradati* = trpeti (prim. strast, passio), *tepsti, peči, teti* (tnem, sekati; odtod tnaló, Holzblock), *vesiti, raztrgati*. *Nebo* = kajti, namreč. *Metlami* = s šibami. *Prinizše ogni* = stsl. prinizšé ognu, na ogenj posadivši; prim. nizdolu, nizek, poniziti se, ponižati se. *Ogni*: mest. po i-sklanji. *Želézni ključi* = z železnimi kavljí, kljukami; *želézni*: orodnik imenske sklanje. — *Pak* = paki, zopet. *Ninje, nine* = zdaj. *Našu pravdnu vérun i pravdnu izpovediju*: orodnik brez predloga; v obliki *vérun* se je ohranil stari nosnik = stsl. véra in véroja. *Toje* = stsl. tožde, ravno to. *Mosim*: velevnik od moga, moči; prim. pomozi; vendar pa pomeni tu toliko, kakor *možem* = moramo. *Poštíte* = počítíte, velevnik = naštejte, povejte; prim. *poštenih gréh* v prvem spom. *Gréhi*: stari množ. tož. *Vuasa*, v izvirniku je najbrž pomota nam. vuase = vaše. *Bodíte*: velevnik = bodite.

c) *Izpovedna molitev*. ¹¹⁾ Vrsta 1—32. *Zaglagoljo se* = odrečem se, odpovem se. *Tože* = torej, zato. *Iše stvori* = kateri je stvaril; *stvori*: 3. jedn. oseba aoristova. *Isko* = stsl. iska, iskati; iščem, iskati. *Sel*: rod. množ. od sel, sla; apostol. Taki stari roditeljski so tudi *močenik, zakonnik* (= stsl. zakonnikú; zakonoslovec). *Moči* = svete moči, ostanki, svetinje kakega svetnika, reliquiae. — *Da mi račíte* itd. = Da mi račíte (blagovolíte, me vřednega spoznate) pri Bogu na pomoč biti radi mojích grehov, da bi itd. *Bim*: 1. jedn. oseba aoristova, kakor *bih (byh)*; zdaj le *bi*. *Izpovédé* = izpovem. *Nudmi ili ljubmi, necessario* aut sponte, prisiljeno ali voljno; prim. nuditi, nuja. *Spíten* = stsl. spytnú, vergeblich, od *spytí*, zastonj; v *spitnih rotah* = v praznih (zastónjskih) prisegah. *V lánih rěchih* = stsl. lúžnyhú rěchihú, t. j. v lažnjivih besedah. — *V sničístvé, v usmástvé*: stari mestnik; o pomenu prim. prvi spom. op. 3. — *Lihójedénije*, požrešnost, samogoltnost; *lihópitije*, nezmerno pitje, pijanstvo; *lihóđéjanije*, nepotrebna, pretirana prizadevnost. *Lih*, preobilen, nepotreben, brezmeren. — *Ponješe kršćen bih* = ko (odkar) sem bil kršćen. — *Daše do, usque ad, noter do*. *Izpovédén bodo* = izpovedan bodem, izpovem se; stsl. buda; prim. op. 2.

¹²⁾ Vrsta 32—49. *Kaju se* = stsl. kajá se; kajam se, kesam se, žal mi je. *Jelikože semisla imam* = kolikor imam pameti; stsl. súmyslí: smisel, pamet. *Poštédíši* = stsl. poštedíši, nsl. poštedíš; stsl. poštedžo, pošteděti, schonen, prizanesti; prim. štediti, sparen. — *Nesramen i nestiden* = brez srama in brez stida. *Stojal*, sedaj skróčeno *stal* (stojim, stojati — stati). *Igdaže* = stsl. jegdaže: kedar. *Komuždo* = vsakomu. *Svem*, skróčeno nam. svojem. *Poručo* = stsl. poručá; poročim; gl. poročó v I. spom. *Srdce* = stsl. srúdice: srce. *Sinu* = stsl. synu, zvalnik po u-sklanji. *Iše jesi račil* = ki si račil (se ponižal). *Uhrani* = obrani, obvaruj. *Spasi* = ohrani; stsl. súpasá, súpasti, bewahren, behúten, retten. *Blazé*: mestnik od *blago* (dobro), prim. na potocé, v lozé, na svété.

6. Celovski rokopis. ¹⁾ Celovski rokopis, ki ga stavimo, po paleografskih znamenjih sodeč, v prvo četrt ali v prvo tretjino 15. stoletja, je pisan z nemškim pravopisom ter se strinja v tem skoro popolnoma z ljubljansko očitno izpovedjo. — ²⁾ Vrsta 1—9.: *Bogastwu* stoji nam. *kraljestvo*, kakor imajo to grški in latinski viri (*adveniat regnum tuum*) in po njih vsi drugi slovanski spomeniki. V naš rokopis se je vrinila ta pomota najbrž na ta način, da je prestavljalec krivo preložil srednjeveško nemško besedo *reiche*, kar pomeni *das Reich* — kraljestvo, pa tudi *reich* — *bogat* (torej bogastvo). — *Vsedanny* je stara oblika nam. *vsakdanji*. — *Dalge* = *dolge*; prim. *dalsnykom* in *pallna* (= *polna*) ter v ljub. rok. *dalsan*. — *Nassen* = našim. Zanimiva je ta oblika, ker stoji v obrazilu *n* namesto *m*. To posebnost pozna več slovenskih narečij, tako na pr. ziljsko, rezijansko, beneško in nektera goriška narečja in tudi narečje v okolici ljutomerski. Namesto nenaglašene *i* v končnici imamo *e*: našem (našem), kakor pozneje: *martwech* nam. *martwich*. — *W ednero ysskusbo* = v nobeno izkušnjavo (namesto: v izkušnjavo, in tentationem). *Edner*, *ener* (v tej obliki tudi v rokopisu Kranjskega mesta), *enir* še poznajo koroška narečja v pomenu *nobeden*; prim. tudi pri Gutsmanu: *odniri* = *nobeden*. — „*Sv. Marija*“ ni izpuščena v našem rokopisu, temveč je sploh pred 16. stoletjem v rokopisih nikjer bilo ni, ker jo je cerkev uvedla še le leta 1508., ali kakor nekteri trdijo, leta 1571. po bitvi lepantski.

³⁾ Vrsta 10—19. *Veruyo* = verujem, prim. v briz. spom. *veruju* in v ljub. rok. *prošo*. Tudi Trubar še piše na mnogih mestih: *veruju*. — *Vsemogotschiga* je stara oblika nam. *vsigamogočiga* v ljublj. rok.; prim. v briz. spom. *vsemogoči* in stsl. *visemogy*. — *Seulee* = *zemlje*, po nemškem vplivu s podvojenim samoglasnikom, kakor *vstaa* = *vsta*. — *Syne* in *gospodi*: rod. jedninski (= tož. jedn.) po *u*- in *i*-sklanjji. — *Pod Poncio Pylatussem*: besedo *Poncio* je pustil naš prestavljalec neizpremenjeno, prim. lat. „sub Pontio Pilato“. — *Na kriz rasspett* je stari izraz za crucifixus, nam. *križan* (= gekreuzigt). — *Dolu yide ... gori vstaa ... gory yiede* = Doli je šel ... gori je vstal ... gori je šel (*descendit, resurrexit, ascendit*); *ide* in *vsta* sta *aorista*, kakor jih nahajamo tudi v briz. spomenikih. *Aoristove* oblike dajejo posebno vrednost našemu rokopisu in nadkriljujejo v tem oziru ljubljanski rokopis, ki ne pozna *aorista*. — *Seydi kch dessnitczy* = *sedi k desnici* (nam. na desnici), po nemškem izvorniku: „zu der Rechten“. — *Svetiga (karschanstwu)* je bržkone pomota namesto: *svetu* (karsanstvu), t. j. „in dy heilige cristenhait“, kakor čitamo v starih nemških rokopisih. Prvotno se to mesto glasi: *credo in sanctam ecclesiam*, v sveto (katoliško) cerkev.

7. Ljubljanski rokopis. *a)* Očitna izpoved. ¹⁾ Pod naslovom „*Haec est una generalis confessio*“ se nahajata dve očitni izpovedi na zadnjih listih obširnega zbornika licejske knjižnice ljubljanske. Prvi, *daljši* očitni izpovedi, ki obsega 61 vrst, sledi druga, *kračja*, 33 vrst obsegajoča. Toda to nista dve različni očitni izpovedi, temveč *kračja* je prepisana po *daljši* ter se razločuje v tem od nje, da je za polovico skróčena. Ljubljanski rokopis stavijo, oziraje se na paleografijo, v začetek 15. stoletja okoli l. 1430.

Gledé *pravopisa* je omeniti, da gospoduje kakor v brizinskih spomenikih, tako tudi v vseh poznejših slovenskih rokopisih in starih tiskih nemški pravopis. Zlasti posebnost bavarskega narečja se nam kaže v naših rokopisih; tako posebno *ie* za naš *b* (*will* = *bil*, *wogu* = *bogu*); *ch* za naš *h* (*chudiczu*). *Podva-*

janje soglasnikov je v naših spomenikih in tiskih le slepo in nepotrebno posnemanje nemškega pravopisa (priell = prijel).

Najtežje je bilo z nemškim pravopisom v slovenščini izražati sičnike in šumnike. Slovenski *c* izraža pisatelj s skupino *cz*, na pr.: diucizo = divico. Za slov. *s* služi navadno *f* in tudi *z*, mnogokrat *ff*, enkrat celó *fs*. Med *s* in *z* ne dela razločka pisava našega rokopisa, zatò stojé za slov. *s* iste pismenke: *z*, *f*, *ff*. Istotako se ne razločujeta v pisavi *š* in *ž*; slov. *š* se izraža s črkami *f*, *ff*, *fch*, na pr.: naf = naš; prißfall = prišal; dufcho = dušo; za slov. *ž* pa stoji *f*, *ff*, na pr. dalfan = dalžan (dolžan); fluffil = služil. Na več načinov se piše *č*, in sicer ga navadno izraža *cz* (enkrat celó sam *z*), pa tudi *tf*, *tez*, *tfcz*, *tfch*; na pr. chudiczu = hudiču; ratfy = rači; otcze in otcze = oče; veytfchny = večni (věčni); wfygamogoziga = vsigamogočiga.

Za *u* se piše *u* in *w*, za *i* pa *i* in *y*; na pr. pridigwyocz = pridigujoč; tymw = timu; ynw = inu. — Za *v* imamo *v*, *w*, *u*, za *j* pa *y*; na pr. vefe = veže; fyuota = života; moye = moje. Za *ij* in *ji* sredi besede se piše *i* in *y*; na pr. priell = prijel; zatayl = zatajil.

Mehkost soglasnikov *lj* in *nj* se navadno ne izraža, na pr. oblubil = oblubil; nega = njega; nym = njim; le dvakrat je mehek *nj* in enkrat *lj* s pomočjo *y* zaznamovan, na pr. lzyanya = sjanja (sejanja); prefeganyem = preseganjem; z myfalyo = z misaljo (z mislijo).

Po vplivu nemškega pravopisa stoji za *t* včasí *h*, na pr. *czesthu* = čestu.

2) Vrsta 1—14. *Ya* ali *ye* = jaz; ker nahajamo v celovškem rokopisu *jast* in skoro pri vseh starejših kranjskih pisateljih *jast* in *jest* in le pri kajkavskih *ja*, je najbrž predstoječa zaimenska oblika po kajkavskem narečju posneta. — *Naffymi gospudi* = našemu gospodu. Nam. sedanjega *-ega*, *-emu* so pisali tudi vsi starejši slov. pisatelji do najnovejše dobe končnico *-iga*, *-imu*. Oblika *našimi* nam. *našimu* je po vplivu sledečega dajalnika po *i*-sklanji: *gospudi*. — *Kyr* = *ker*. *Sam* = *sem*. — *S meymi chudeymi deyli* = z mojimi hudimi děli. *Meymi*, *meych*, kakor *meyya*, *moyga* so skrčene oblike. *Chudeymi* je nastalo bržkone po vplivu zaimenskega orodnika *těmi*. S pisavo *ey* ali *ei* (*deyli*) se izraža v naglašanih zlogih sedanji *ě*: dělo. — *Kygar* = *kogar*. — *Bredko reywo* = z redko révo, mit geringer Reue. *Bredko* je menda pisna pomota nam. z *redko* (*reydko*). *Reywa* je iz starovisokonemškega *hriuwa*, *riuwa* (Reue); prim. grévati, grívati; mlajša tujka od iste besede je *reva*, Elend, *reven*. — *Swetik* = *svetnik*. — *Greychw* = *grěhov*. — *Zazverfmahal* = *zaver-smahal*, verschmähen; prim. stvn. versmähen. — *Nifter* = *ništer*, nič.

3) Vrsta 15—51. *Veczeri*: tož. množinski nam. večere. — *Po praudy* = po pravdi, po pravici, po dolžnosti. — *Quatri*: tož. množ. = kvatre. *Drugue*, po pomoti nam. *druge*. — *Otcze, otczo*, po ženski sklanji: oča, oče, oči, očo. — *Moya* = *mojo*. — *Mary* = *Mariji*. — *Kur* = *kir*, *ki*; po pomoti stoji najbrž tudi *kar* nam. *kyr*. — *Sovrak* = *sovrag*, *sovraž*, *sovražen*. — *Gardabo* = *grđobó* (orod.). — *Omarzity* = *omrziti*, *verhasst machen*; prim. *wrzek* (že v briz. spom.). — *Priczy, obluby*: daj. jedn. — *Z kemer* = s *kimir*, stsl. *kyimiže* = s *kterimi* (s kojimi). — *Proſſo* = *prošo*, stsl. *proša*, nsl. *prosim*. Take stare oblike so tudi: *oblublo* = *obljublo* — *obljubim*, in *odpuscho* = *odpušo* — *odpustim*. — *Odlog*, *Aufschub*. — *Czweticze* = *svetnice*. — *Gospudy*: rod. jedn. po *i*-sklanji. — *Naprid* = *naprej*, *zanaprej*. — *Po zym fycoty* = po *sim* (stsl. *sem*) *životi* = po *tem životu*. — *Naywulle* = *najbolje*. — *Kyr* = *ki*, *kteri*. — *Voly* — *voly* = ali

— ali. *Z wesyda = z besedo.* — *To yme = v to ime.* — *Na boffyam meystu = na božjem mestu.*

b) Pesen „*Salve regina*“. 4) Za očitnima izpovedima sledi na prvi strani 246. lista *začetek velikonočne pesni*, ki se glasi:

Nas gofpud ye od fmerti wftal,
Od nega brittke martre,
Nam ye fe vefeliti,
On nam choctfche trofti biti.

Ta kitica je zlasti zanimiva, ker nahajamo baš to pesen, sevêda celo (gl. str. 67.), v poznejših slovensko-protestantskih pesmaricah. Iz tega vidimo, da so se protestantski pisatelji, sestavljajoči cerkvene pesmarice, naslanjali na stare, med ljudstvom znane pesni.

Na drugi strani istega lista je zapisana pesen „*Salve regina*“, ki je v predstoječi obliki brez dvombe potekla iz *češkega* izvirnika, kajti v premnogih oblikah se kaže češki vpliv. Ta pesen svedoči, da je bila v začetku 15. stoletja neka, če tudi slaba vez med slovensko in češko književnostjo, in obê pesni pričata, da so Slovenci že pred dobo protestantsko imeli cerkvene pesni v narodnem jeziku zložene. Zanimivo je nadalje, da čitamo namesto tedaj v obče navadnega roditelja *-iga* tu oblike: *svetega, žegnanega*; toda te oblike brzokone niso narodne, po domači govorici posnete.

5) Vrsta 1—18. *Roffe = rože.* — *Kryffe*, po češkem vplivu nam. *križa*. — *Racz = rači.* — *Czestyena = čest'iena = češčena.* — *K tebe = k tebi.* — *Vpyeme*, po češkem nam. *vpijemo.* — Besedi: *Tuge sabne* sta gotovo pisna pomota, ker sta brez pravega smisla. Češki tekst iz 14. stoletja nima dobrega prevoda latinskega izvornika: *ad te clamamus exsules, filii Hevae, in sicer se glasi: K tobê volámy vypovědění děti Evini = k tebi vpijemo pregnani otroci Evini.* — *Zdychveme = zdihujemo.* — *Glagolicze = glagojice*, češki deležnik sedanji: *glagolice*, čegar starejša oblika se je glasila: *glagoljuce*; nsl. govoreč (glagoljoč). — *Te dolynye teh flff = v tej dolini teh solz.* *Dolynye = dolinè*, mest. nam. sedanjega: *dolini.* — *Ty naffe odvetnyczse = ti naša odvetnica.* — *Ty oczzy = te oči.* — *Jeffyffe = Ježiža* po češkem vplivu. — *Sado twęga teleffa = sadú tvojega telesa*; tukaj imamo roditelja *sadú* nam. tož. *sad.* — *Po tom tvystv = po tem tujstvu.* Latinski izvornik se na koncu glasi: *Ad te suspiramus, gementes et flentes in hac lacrimarum valle. Eia ergo advocata nostra, illos tuos misericordes oculos ad nos converte, et Jesum, benedictum fructum ventris tui, nobis post hoc exilium ostende, o clemens, o pia, o dulcis virgo.*

8. Iz beneško-slovenskega rokopisa iz l. 1497. 1) V beneško-slovenskem rokopisu iz leta 1497., 1502. in 1508., obsegajočem v 52 kratkih odstavkih razna darila in ustanove za bratovščino sv. Marije v Črnjevu na vzhodnem Furlanskem, kaže se nam beneško-slovensko narečje v italijanskem pravopisu. Po italijanskem pravopisnem vplivu je v slovenski književnosti pisanih malo knjig; razun tega rokopisa je izmed starih tiskovin tako pisan le še majhni italijansko-slovenski slovarček, ki ga je izdal Gregor Alazija da Sommaripa v Vidmu leta 1607. (glej str. 80). V jeziku samem nahajamo mnogo posebnostij furlanskega narečja in italijanskih tujk, ki so še dandanes po Primorskem in na Krasu v navadi.

1. *Prosenik* je kraj vzhodno od Črnjeva blizu goriške meje. — *Sin svoj* po italijanskem nam. *sin njen*. Zaimek *svoj* kot italijanski *suo* namesto *njegov*, *njen* je dandanes zelo razširjen okoli Gorice in po goriškem Krasu. — *Bratine*:

stari daj. nam. bratini (= bratovščini). — *S Zergneu = Iz Ūrnjeva* Tuja imena, zlasti lastna in krajevna ostanejo čestokrat neizpremenjena. — *Za gnich dus =* za njih duše ali dušu. — *Mas duj = maš dvi, maš dvé*, po italijanskem vplivu nam. maši dve.

2. *Teipan = Tajpán*, kraj severno-vzhodno od Črnjeva. — *Fit, star, kunc* so furlanske besede. *Fit*, Zins, Nutzniessung; *star*, ein Getreidemass, sextarius; *kunc*, congius, ein Weinmass, furl. cunz, cuinz, sedaj v goriškem narečju *kvincé* (= 60 starih bokalov).

3. *Suuan = Zvan*, pa tudi *Žvan = Jovan*; furl. Zuàn. — *Pochoiniga =* pokojnega, des verstorbenen, des seligen; češče nego pokojni čitamo v rokopisu samostalniki: rainich, t. j. rajnik (§ 5). — *Solad*: rod. množ. od sold (soldo, solidus).

4. *Pochoiniga*, po pomoti nam. *pochoiniga = pokojnega*. — *Marach zeter-naist =* mark (eine Geldgattung, v srednjeveški latinščini marca) četrinajst. — *S chich marach jest cuplegno dva stara psenize =* Iz kojih (kterih) mark sta se kupila (po laškem vplivu: je kupljeno) dva stara pšenice. Tož. *dva stara pšenice* je po tujem vplivu, kakor zveze: se ima storiti jednu mašu itd. — *S tim patom =* s tem pogojem; furl. patt, ital. patto (condicio), lat. pactum.

9. **Prisežni obrazci iz rokopisa Kranjskega mesta.** ¹⁾ Rokopis Kranjskega mesta je pisan z *nemškimi črkami* in z *nemškim pravopisom*. Pisava kaže vse one slabosti, kakoršne so bile lastne nemškemu pravopisu v prvi polovici 16. stoletja. Pisar tega rokopisa ni delal razločka med *s* in *z*, med *š* in *ž*; le včasih je ta razlika zaznamovana. Največ težkoče mu je prizadeval slov. č, ktere ga izraža na pet načinov: tčđ, žtčđ, žtš, tšš, žš. Zveza *sh* za č je zaradi tega za nas zanimiva, ker je z njo naš č zaznamoval tudi prvi slovenski pisatelj *Primož Trubar*. — Mehek *n* in *l* se ne izražata, pač pa se redno piše *rj* (= ry). Za *i* in *j* stoji *i*, *y* in *j*; *u* in *w* se često zamenjata, *w* pa služi rad tudi za *b*. Nepotrebno je kopicenje in podvajanje raznih pismenk, na pr. *ckh, kh, th, ll, tt*, toda vse to je posebnost nemške pisave v 16. stoletju. — Da je rokopis pisan z „nemškimi“ črkami, to je celó naravno; kajti z nemškimi pismenkami, ki so se razvile iz latinice v 13. in 14. stoletju in se rabile v 15. tudi že v knjigotisku, pisali in tiskali so tedaj razun Nemcev tudi drugi zapadni narodi evropski, med njimi i Poljaki, Čehi in pozneje tudi Slovenci, saj je Trubar leta 1550. z nemškimi črkami dal natisniti prvi svoji knjigi: „*Katekizem*“ in „*Abecednik*“.

Jezik v prisežnih obrazcih se strinja več ali manj z jezikom, kakor so ga pisali prvi naši pisatelji v dobi protestantski; po jeziku in pravopisu sodeč, smemo staviti ta rokopis v *prvo polovico ali sredino 16. stoletja*. Starinskih oblik nahajamo v njem prav malo; zraven dajalnika po i-sklanji *gospodi* imamo že daj. množ. na *-am* (*perjatelam*) in orod. dvoj. na *-ama* (*perstama*); zraven *čo* in *očo* (= hočem), kakor so pisali nekteri pisatelji še v 17. stoletju, čitamo že *nočem* (a). Zanimive so oblike v sestavljeni sklanji na *-ega, -emu* zraven *-iga, -imu*; krivo pa se zamenjata v jednini in množini končnici *-im* in *-em*, na pr. *mojem perjatelam*. Stara oblika roditeljkova je najbrž *eneri* nam. enere = nobene, v zvezi „za eneri perjazni volo“. Pridevniki nemški se ne sklanjajo, na pr. *gmein, glih*; tako tudi ne samostalniki *malefizi = maleficium*, hudodelstvo.

Po nemškem vplivu se že često rabi spolnik; na pr. *an zvest burgar biti; timu bosimu*. — Krivo stoji rod. namesto tožilnika: *tiga gmein nuca pomagati potrahtati* (b). Predlogi se vežejo z nepravimi skloni; na pr. *skosi eneriga daru =* von wegen kheiner gab (v nemški prisegi); *po mojem promočeinem*;

krivo je *vsakemu času* (b) nam. *v vsakem času*. Dosti je izrazov po nemškem zasukanih (na pr. kar bode naprej vzetu itd.), in jako veliko je število tujih besed, ki so bile tedaj navadne pri nemških uradih. Navzlic temu se pa nahaja še dokaj prav lepih domačih izrazov; na pr. *svètnik*, *svèt*; *ener* v pomenu *no-beden*, kakor še rabijo to besedo dandanes koroški Slovenci v obliki *enir*, in ki se v celovškem rokopisu glasi: *edner*; *prijazen* = prijaznost, ljubezen; *pristoji*, nedol. pristojati; *pravda* (Recht, Process), *pravden*; *zbrati* med seboj = posvetovati se, skleniti; *poročiti* (ker = kar meni poročé) = auftragen; *promoženje*, prim. premoči, vermögen, zatorej „po mojem promožeinem“ = po moji moči, pravilno: po *seoji* moči (nach meinen Kräften); *rotba* = rota v briz. spom., prim. rotiti se, priseči; porotnik, Geschworener; *skazati* = povedati; *temč* (z izpadlim v) = temveč; *užitek* = prid, dobiček; *vesten* = znan; *vivoda* = vojvoda; deželski vivoda, Landesfürst. — Nenavaden pomen imata glagola: *prenesti* = skoz pustiti (na aufschlackhig = aufschlackhich: Aufschlag, nakláda) in *pod-stopiti škodo* = *škodo ventati* (abwenden).

Slovenski prisežni obrazci so prevedeni iz nemškega izvornika. Da se konec 4. prisege lažje razume, postavimo semkaj nemški vir, ki se takó-le glasi: „Sonder die worhait antzuzeigen, pey euer Seel fälligkhey, wie es deß verhofft, am eurem lefften end, an eurer Seell, gegen gott dem hrn zu genuessen, vund greiff alle an den gerichtflab.“ Kakor v 4., tako se tudi na koncu 3. prisege zaime *tega* nanaša na nemško, v slovenski prisegi izpuščeno besedo „fälligkhey“; nam. *pri zveličanju vaše duše* je prevedel; *per vaši duši*.

Sličnih prisežnih obrazcev se je še več ohranilo iz 17. in 18. stoletja; tako na pr. 17 slovenskih priseg iz prve polovice 17. in 18. stol. v rokopisu dunajske vseučiliščne knjižnice (gl. Letopis Matice Slovenske 1887).

11. Glavni pisatelji v dobi protestantski. ¹⁾ Da se vsebina in obseg doslej znanih nam knjig iz dobe protestantske boljše pregleda in njih pravopis natanje spozna, navedemo proizvode prvih naših književnikov s popolnim naslovom in v prvotnem pravopisu. O marljivosti in skrbnosti Trubarjevi nam pričajo sledeče knjige:

1.) *Abecedarium und der Klein Catechismus. In der Windischen Sprach. Ane Buquice, is tih se ty Mladi inu preprosti Sloveni mogo lahtu vkrattim zhasu brati nauzhiti. Vtih so tudi ty vegshy stufi te kerzhanske vere inu ane Wolgtue, te so prepisane ob aniga Peryatila vseh Slovenzou. . . Gedruet in Sybenburgen durch den Jernei Skuryaniz. 1550. (8°, 26 str.)*

2.) *Catechismus in der Windischen Sprach, sambt einer kurzen Auflegung in gefang weiß. Item die Litanai, und ein predig vom rechten Glauben, gestelt durch Philopatridum Miricum. Anu krattu Poduzhene, katerim vsaki zhlouit more vnebu pryti. . . Gedruet in Sybenburgen durch den Jernei Skuryaniz. 1550 (8°, 244 str.).* Tu se nahajajo prve cerkvene pesni z napevi vred, t. j. rimano razlaganje šesterih glavnih delov iz katekizma, in litanije. Ti *prvi slovenski* knjižici je dal Trubar tiskati v Tubingi pri Ulriku Morhartu z nemškimi črkami in z izmišljenim podpisom „Jernei Skuryaniz — Sybenburgen“, ker se mu je bilo nadejati preganjanja. Sam pripoveduje, da jih je moral: „verborgen, mit Gefahr, und in seinem Abwesen, daß ers nicht hat mögen corrigiren, druden lassen“.

3.) *Abecedarium. Ene Buquice, is katerih se ti mladi inu preprosti Slovinci mogo lahtu tar hitru brati inu pissati nauzhiti. . . Ta Kerszhanska Vera, Ozhanash, Defet Sapuuidi. . . Tubingen 1555 (8°, 1 pöla).*

4.) Catechismus. Vslouenskim Iefiku, fano kratko fastopno Islago. Inu ene molytue tar nauuki Boshy. Vfteti is zhiiftiga fuetiga Pifma... V Tibingi 1555 (16°). Oboje bukvice (pod 3 in 4) so ponatis prejšnjih dveh, a sedaj v latinici tiskane, kakor vse poznejše knjige.

5.) Ta Euangeli Suetiga Mateusha, sdai peruizh vta Slouenski Iefig preobernen... V Tibingi 1555. (8°, 90 listov.)

6.) Ena Molitou tih Kerszhenjkou, kir fo fa volo te prauē Vere Viefufa Criftufa pregnani... Najbrž v Padovi l. 1555. (8°, 1 pōla.) Tej slovenski molitvi (Trubarjevi) je pridejan prevod v laški besedi (Oratione de perseguitati e forufciti per lo Evangelio et per Giesu Crifto) od Vergerija, ki je pa že kar pod slovenskim (Trubarjevim) prevodom podpisan.

7.) Ta peruī deil tiga nouigā Testamenta, vtimi fo vfi shtyri Euangelifti, inu tu diane tih Iogrou, sdai peruizh vta Slouenski Iefik skufi Primosha Truberia fueiftu preobernen... V Tubingi vtim leitu po Criftufeum Roiftuu 1557. (4°.)

8.) Ta drugi Deil tiga Nouiga Testamenta, vtim bofh imel vfe listy inu pifma tih Iogrou, skratkimi inu fastopnimi Islagami, sdai peruizh is mnogiterih Iefikon vta Slouenski fkusi Primosha Truberia Crainza fueiftu preobernen... V Tibingi, vtim leitu po Criftufouim Roiftuu 1560. (4°, obsega samo list sv. Pavla do Rimljanov). L. 1561. sta izšla Pavlova 2 lista do Korinčanov in 2 do Galačanov; l. 1567. listi do Efežanov, Filipljanov, Kološanov, Solunjanov (2), Timoteju (2), Titu in Filomenu; l. 1577. pa sv. Pavla list do Judov z listi sv. Jakoba, Petra (2), Janeza (3), Judeža, in sv. Janeza razodenje. (8°, XXX + 509 str.)

9.) Articuli oli Deili te prauē stare Vere kerszhanske, is S. Pyfma poredu poftauleni, inu kratku fastopnu islosheni. Kateri fo tudi taku utim 1530 leitu, nashimu nermiloftiushimu Gospudi Ceffaryu Carolu tiga Imana Petimu, ranicimu. Inu potle utim 1552 leitu, timu Concilyu Vtrienti, od enih Velikih Nembshkih Vyudou, Meift, inu Predigarieu, naprei polosheni inu dani, sdai peruizh is Latinskiga inu Nembshkiga Iefyka, uta Slouenski fueiftu Iftolmazheni, odspreda uti slouenski predguori fe prauī, katera Vera ie od S. Troyce poftaulena, ta ner prauishi, inu ner starishi, skufi Primosha Truberia Crainza. V Tibingi Vtim leitu po Criftufeum Roiftuu 1562. 4°.

10.) Ene duhovne peifni, katere fo fkusi Primosha Truberia vta slouenski yefik iftolmazhene, inu vshe seday kdrugimu maly drukanu. Sa leteimi ye tudi en drugi deil kerfzhanfkih peifni. V Tubingae 1563. (8°, 205 str.). — Prvi del obsega samo 7 Trubarjevih pesnij iz njegovega, v letu 1550. izdanega Katekizma. Drugi del ima poseben naslov: „Ene duhovne peifni inu nikiteri pīalmi, ker fe fkusi vfe leitu vkershanski Cerkui poio, ketere so sedai na peruizh scufi nekatere brunne kershenike, is Nemskiga pifma, Vslouenski iefik iftolmazhene inu drukane.“ To pesmarico so izdali propovednik *Jurij Juričič*, ljubljanski meščan in deželnih stanov tajnik *Matija Klombner* in protestantski propovedniki *Gregor Vlahovič*, *Jurij Cvečič* (Zwetzitsch), *Matija Sivčič* (Sivtzitsch — Siftschitsch) in dr. brez vednosti, da zoper voljo Trubarjevo, kteremu ni ugajala zaradi nekterih zabavljivih pesnij na katoliško duhovščino. Drugi nje del broji 60 pesnij; pod 25 čitamo začetnice njih skladateljev, namreč: G. I. (= Georg Juričič, ki je zložil 8 pesnij), P. T. (Primož Trubar, 1 pes.: rimani kratki „očenaš“ iz Abecedarija l. 1555.), L. Z. (= Luka Zweckel, 3 pes.), H. K. (morda Hans Kisel, 12 pes.), G. R. (prejkone Gašpar Rokavec, propovednik v Kranjskem mestu, 1 pes.).

11.) Da izpodrine to neprilčno pesmarico in zadosti nujni potrebi, izdâ Trubar sam l. 1567.: *Katekizem z zbirko duhovnih pesnij*. Knjiga je hitro pošla, tako da je (menda že l. 1570.) trebalo nove (druge, gotovo pomnožene in popravljene) izdaje. Obe izdaji sta nam pobljže neznani, ker se ni ohranil niti jeden izvod. Ta pesmarica je doživela za vsem *šestero* izdaj. Naslov tretje izdaje se glasi: *Ta celi Catehismus, eni Pfalmi*, inu tih vegshih Godij, stare inu Noue krfzhanske Peifni, od P. Truberia, S. Krellia, inu od drugih sloshene, tretyzh popraulene inu populshane. V Tibingi 1574. (8°, 8 listov + 174 str.). Četrta izdaja slove: *Ta celi Catehismus, eni Pfalmi*, inu tih vegshih Gody, Stare inu Nove Kerfzhanske Peisni, od P. Truberia, S. Krellia inu od drugih sloshene. Sdai supet na novu popravljene inu sveliku leipimi Duhounimi Peifni poblshane. V Lublani. 1579. 12°, 12 listov + 177 šteti in 3 neštete strani. Ta izdaja obsega 62 pesnij, dočim jih je v 3. izdaji le 41. Med njimi je 27 Trubarjevih, 11 Kreljevih, 17 Dalmatinovih.

Peto izdajo je oskrbel *Jurij Dalmatin* v Wittenbergu l. 1584.; ta obsega 79 pesnij z 61 napevi in s 15 lesorezi. Dalmatin jo je pomnožil z 11 novimi, lastnimi pesnimi in *A. Bohorič z otročjo pesnijo*: „Ena druga Otrozhia Peifsam, kadar se s'jutra gori vftane, ali s'vezher spat gre, k'naprej petju; svoim otrokom, fkusi A. B. sloshena.“

Šesto izdajo (260 listov v 12°) je objavil Trubarjev sin *Felicijan* v Tubingi l. 1595., pomnoživši jo tako, da obsega 103 pesni z 69 napevi. Med 24 na novo dodanimi pesnimi sta jih zložila propovednik *Marko Kumprecht* 7, propovednik *Janez Znojšlek* 2, 15 pa jih je od neimenovanih pisateljev.

12.) Kot dopolnek k tretji izdaji so izšle leto pozneje: *Try Duhouske Peifsní*. Vti eni ie te Cirque Boshye super nee sourishike toshba inu Molitou, Vti drugi inu trety, fe vuzhi inu prauí od prida inu dobrute Criftufeuga Goriuftanena inu hoiena Vnebeffa. Od Primosha Truberia, vnega vnuizhni dolgi teshki bolefni sloshene. Per tim fo eni Pfalmi inu ena Boshizhna peiffen, od Iuria Dalmatina inu Iansha Shvvageria, tolmazheni. V Tibingi 1575. Ta knjižica šteje le 16 listov v osmerki in obsega 10 pesnij (3 Trubarjeve, 6 Dalmatinovih in 1 Švajgerjevo). Švajger Janez, propovednik v Metliki in v Ljubljani, bil je ud pregledovalnega odbora za Dalmatinovo biblijo in umrl 1585 v Ljubljani.

13.) Kot drugi dopolnek, ki je izšel pred 4. izdajo Trubarjeve pesmarice, smemo smatrati: *Ta prvi Pfalm* shnega triičmi islagami, Htroshtu vsem kerzhenikom, kir od Turkou inu Papeshnikou sijlo terpe, De fe vti nih prauí Veri ne sbblasnio inu od nee ne pado. 1579. V Tubingi. Na 6 listih obsega trojna razlaganja prvega psalma in večerno molitev od Trubarja.

14.) Truber's Kirchenordnung, windisch. Tübingen 1564.

15.) Ta Celi Pfalter Davidou — skusi Primosha Truberia Crainza. V Tibingi 1566. (8°, 14 + 264 str.) Z občnim uvodom za vsak psalm in s kratkimi opazkami.

16.) Catehismus sdveima islagama. Ena pridiga od starofti te prauie inu kriue Vere, Kerftzhouane, Mashouane, zheftzhena tih Suetnikou, od Cerkounih inu domazhíh Boshyh slushbi, Is S. Pifma, starih Cronik inu Vuzhenikou vkupe sbrana. Ta mahina Agenda, Otrozhie Molitue, skufi Primosha Truberia. V Tibingi 1575. (8°, 533 str.) To delo Trubarjevo se je še le v novejši dobi razznanilo in je zlasti važno, ker nam njen pisatelj navaja *prvo tiskano katoliško knjigo*, imenujôc jo „ein newen Jesuitischen Catechismum in Windischer

Sprach getruckt, also intituliert: Compendium Catechismi Catholici in Slaonica lingua itd. Per fratrem Leonhardum Pacheneckerum*. V Gradcu l. 1574. Leonard Paheneker, samostanski duhovnik v Vetrinju blizu Celovca, je tedaj prvi po imenu nam znani katoliški pisatelj slovenski v XVI. stoletju.

17.) Formula Concordiae . . . 1580.

18.) Ta Celi noui Testament skusi Primosha Truberia Crainza Raftzhizheria. V Tibingi 1582. (8° l. 33 + 613, II. 4 listi + 447 str.)

19.) Ta Slouenki Kolendar . . . Eni Reimi . . . En Regishter . . . V Tibingi 1582. (8°, 10 listov.)

20.) Hifhna Postilla D. Martina Lutheria zhes te nedelske inu teh imenitishih prasnikiou evangeliu skusi cejlu lejtu, s' Všem flifom tolmazhena skusi Primosha Truberia Krainza rainziga, druckana v Tibingi skusi Georga Gruppenbacha, anno 1595. Izdal jo je Trubarjev sin *Felicijan*, in sicer kot zadnjo knjigo protestantsko. Pod nemškim, 6 str. dolgim predgovorom je podpisan *Felicijan Trubar*, pod slovenskim, 2 str. obsegajočim pa *Andrej Savinic*. Knjiga obstoji iz treh delov. I. del str. 311, II. del str. 317, III. del str. 206 v fol.

²⁾ *Sebastijan Krelj* je poslovenil Spangenbergovo postilo in jo izdal s sledečim naslovom: *Postilla Slovenka*. To ie, Karfhanfke Evangelifke Predige verhu vfaki Nedelki Evangelion skusi Létu. Sa hifhne Gospodarie, fhole, mlade inu priproste Lüdi. Pervi Simfki del. Christus Matthaei na XXIII. Inu se bode pridigoval leta Evangelion tiga kralevstva, po všim tlnim svétu, k' prizhi všem Lüdem. Inu tada pride sodnij dan. Anno Domini 1567. 4°. 174 listov. Ratisbonae excudebat Johannes Burger. — To postilo je pričel sloveniti leta 1562. že *Janez Weikler*, bivši redovnik, ki se je polutrlil l. 1560. in bil vikar v Kostelu, pozneje v Novem mestu, Selcah in drugje.

Drugi in tretji del postile je poslovenil *Jurij Jurčić* in skupno s prvim izdal pod naslovom: *Postilla*, to ie Kerfzhanfke Euangelfke Predige verhu Euangelia na vse poglauite prasdneke skos celo leto, sa hifhne Gospodarie, fhole, mlade inu preproste ljudi, od Joan. Spangenberg, na vprašhanie inu odgouor isloshena, sdai pervizh verno inu sueifto stolmazhena inu *epraui* Slouenki Jesik prepisana. Drukano Vliublani skosi Joannefa Mandelza 1578. (4° l. 136 l., II. 214 l., III. 136 l.) — *Cyriacus Spangenberg*, Lutrov in Melanhtonov učeneec, bogoslovec in zgodopiseec, živel od l. 1528—1604. Bil je velik častitelj Kreljevega učitelja Matije Vlašiča (Flacius Illyricus) in prišel zaradi velike udanosti do njega ob svojo službo.

³⁾ *Jurij Dalmatin* je izdal naslednje knjige: 1.) *Jesus Sirach* ali negove buquize (latinfki Ecclesiasticus) sa vse shlahit ludy, fufeb sa Kerfzhanfke hifhne Ozhete inu Matere, vflouenki Iesik stolmazhene. Drvkano v' Lublani skusi Joannefa Mandelza 1575. (8°, 241 str.) To je *prva* v Ljubljani slovenski tiskana knjiga.

2.) *Paffion*, tu ie britku terplene inu tudi tu zfastitu od smerti vftaiene, inu v Nebu hoiene Nashiga Gofpudi Iesufa Cristufa, is vseh štirih Euangelistou sloshenu: Sred eno potrebno Pridigo: inu eno Peifno vkateri ie Ceil Paffion sapopaden . . . Durch M. Georgium Dalmatinum. Drukano V Lublani skusi Joannefa Mandelza 1576. (8°, 107 listov).

3.) *Pentateuch*. Bible, tu ie vřiga Suetiga Pifma perui deil, vkaterim fo te pet Moseffovê buque, sdai peruizh is drugih iesikou vta Slouenski sueifto stolmazhene, sred kratkimi inu potrebnimi argumenti zhes vfak Capitul, inu saftopnimi islagami nekoterih teshkeishih besed, inu seno potrebno Slouensko

Predguorio, vkateri je kratka fumma, prid inu nuz letih buqui sapopaden, skusi Iuria Dalmatina. Na konzu je tudi en regishter, vkaterim fo, sa Haruatou inu drugih Slouenou volo nekotere Kranske inu druge besede vnih iesik stolmazhene, de bodo lete inu druge nashe Slouenske buque bule saftopili. Drukanu vLublani vtim leiti po Cristufeuim Roiftuu skusi Joannesa Mandelza. 1578. 181 listov.

4.) *Salomonove Pripuvisti*, tu ie kratki leipi inu vfem, starim inu mladim potrebni navuki, fkusi Iuria Dalmatina v Slovenzhino stolmazheni. V Lublani fkusi J. Mandelza 1580. (12°, 8 pól).

5.) *Biblia*, tu je. vse fvetu Pifmu, Stariga inu Noviga Testamenta, Slovenfki, tolmazhena fkusi Iuria Dalmatina . . . Wittemberg. Anno 1584. — Najprej je nemški predgovor, namenjen stanovom in vsem kristjanom na Kranjskem, na 4 listih v veliki obliki s podpisom M. Georgius Dalmatinus. Temu sledi: „Gmain Predguoor zhes vfo fvetu Biblio“ na 20 listih. Potém „Predguvor zhes stari Testament“ na 9 str. in „Register zhes vfo Biblio, vseh imenitnih imén inu potrebnih navukou inu rizhy“, na 18 listih. Po vsem tem pride še le prava biblija z mnogimi lesorezi na 334 listih, prvi zvezek z visoko pesnijo končujóc. — S proroki se začénja nov zvezek z naslovom: „Svêti Preroki v' Slovenfki Iesik tvlmazheni fkusi Iuria Dalmatina. Aetorum X. Jesufu Cristufsu prizhovanje dajo. vfi Preroki, de fkusi njegovu lme, imajo vfi odpufzhanje grehou prejeti, kateri v'njega verujo.“ Za naslovom sledi „Predguvor zhes vse Preroke“ in potém čitaš pred vsákim prerokom Lutrove predgovore. Drugi zvezek obsega 210 listov. — Novi testament imá zopet poseben naslov: Novi Testament: tu je, téh Svetih Evangeliftou inu Apoftolou, Buqui inu Lyftuvi; Slovenfki, fkusi Iuria Dalmatina. Jesa: 11. Koku fo na gorrah lubesnive noge, téh poslanih, kateri myr osnanujo: od dobriga predigujo, isvelizhanje osnanujo, kateri pravio k' Zionu: Tvoj Bug je krajl. 150 listov. — Konec je kazalo vseh evangelijev in listov ter zapisnik nekterih besed, ki se drugače glasijo v drugih narečjih.

6.) *Karszanske lepe molitve*, sdai pervizh is Bukovskiga inu Nemfhkiga jesika v nafh Slovenfki tolmazhene, sred enim regifhtrom vseh molitvi, sadaj na konzu letih Buqviz, fkusi Iuria Dalmatina . . . Witebergae 1584. 8°.

4) Glej opombe šte. 11. 11. — 5) Popolni naslov Bohoričeve slovnice se glasi: *Arcticae horulae succisivae de Latino Carniolana Literatura ad latinae linguae analogiam accommodata, unde Moshoviticae, Rutenicae, Polonicae, Boemicae et Lusaticae linguae cum Dalmatica et Croatica cognatio facile deprehenditur. Praemittuntur his omnibus tabellae aliquot, Cyrillicam et Glagoliticam, et in his Rutenicam et Moshoviticam Orthographiam continentes. Adami Bohorizh. Rom. 14. Vsaki jazik spoznati hošte Boga (ciril. in glagol.). Vfaki iesik bode Boga fposnal. Omnis lingua confitebitur Deo. Πᾶσα γλῶσσα ἔξομολογήσεται τῷ Θεῷ.* Witebergae. Anno 1584. — V slovenskem prevodu bi jo naslovili blizu tako-le: *Zimske proste urice o latinsko-kranjski pismenosti*, po priliki latinskega jezika uravnani, iz ktere se možovitskega (ruskega), rutenskega, poljskega, češkega in lužičkega jezika z dalmatinskim in hrvatskim sorodnost lahko spozna. Pred temi vsemi se nahajajo nektere črtice, cirilsko pa glagolsko, in v teh rutensko in možovitsko pravopisje kažeče.

Predgovor, 11 listov broječ, je do sinov štajerskih, koroških in kranjskih plemenitašev; za njim sledi „Orthographia (Cyrillica, Glagolitica, Latino-Carniolana); Orationis Dominicae synopsis in lingua Cyrillica, Croatica, Polonica,

Boëmica, Lusatica, Carniolana (str. 1—40); Etymologia (40—178); Syntaxis (1—59); Prosodia et Index (brez stranic).

Bohorič je prevzel vzglede za imensko, po prirodnem spolu ločeno sklanjatev iz Melanhtonove latinske slovnice; ti so: I. Ta Ozha, II. Ta Mati, III. Tu Pifmu. Izbral si je torej najmanj prikladne samostalnice, ker sta dva izmed njih nepravilna. Dasi graja spolnik (articulus: germanicae linguae *prava* imitatione), rabi ga vendar tudi sam (celó pri vzgledih, redkeje v celotnih stavkih). Za lat. ablativ mu služi naš roditelj s predlogom „od“, mestnika in orodnika še ni poznal (ta dva slovenska sklona je še le zasledil koroški pisatelj *Gutsman* v svoji slovnici l. 1777.). Glagol sprega po treh spregatvah: na -am (jeft fekam), -em (jeft pifhem), -im (jeft lubim).

Iz predgovora Bohoričeve slovnice naj sledé naslednji odstavki v slovenskem prevodu *profesorja Josipa Marna*:

In tako se nahaja ne le sv. pismo ebrejsko, kaldejsko, grško in latinsko, ki si je na veliko korist vsega krščanstva lahko tudi bolj revni človek omisli za srednjo ceno, ampak na prodaj je zdaj v tem stoletju tudi sv. pismo v nemškem, španskem, francoskem, laškem, ogerskem, češkem, poljskem, rutenskem in možovitskem (Mofhovitica) jeziku. A samo našim ljudem Kranjcem ali Slovencem (Carniolanis seu Slavis) še ni došla ta tolika sreča, da bi ga imeli celega v svojem narečju. Kajti čeravno je častitljivi mož g. Primož Trubar novi zakon in druge pripravne knjige, in to, kakor sem že omenil, tudi v kranjsko narečje nedavno i marljivo i spretno prestavil iz lastnih in čistih virov, bilo je vendar treba, ker onega moža že bolj resna doba in nadležna starost tlačí ter v močeh zapušča, da so drugi dosnovali, kar je celemu sv. pismu doslej manjkalo ter ostalo za prestavo, pa izdali celo kranjsko ali boljše slovensko sv. pismo (Slavonica Biblia). Prikazala se je torej ta poslednji čas prevelika in neizrekljiva milost božja tudi našim ljudem. Napočil je tisti veseli dan, keđar tudi Kranjci in Slovenci (Carniolani et Slavi) lahko vidimo in slišimo kranjski govoriti Boga samega, očake, preroke, apostole in evangeliste. In za to toliko usmiljenost in dobroto jedinemu večnemu Bogu bodi hvala in slava vekomaj. Amen.

Ker pa pri nekterih, bodisi malo previdnih, bodisi manj izobraženih, tudi taki, ki ménijo, da je svet celó majhen, češ, ker se nikdar niso oddaljili od očetovskega doma, ali če so se, ni jim bilo veliko mar, kaj drugod biva ali se godí, o slovenskem našem jeziku (de Slavonica nostra lingua) brez ljubezni sodijo in govorijo, ti bodo torej mislili, da bom jaz o Slavenih (de Slavis), češ, o neznatnih ljudeh, kaj brez premisleka povedal. Zatorej se mi je vredno zdelo na tem mestu globlje poseči, vendar to reč prav ob kratkem pojasniti. Ne mislim pa s slavenskim imenom (Slavico nomine) kakega ljudstva, skritega v neznatnem kraju ter z gotovimi in kaj ozkimi mejami ograjenega, temveč imenujem in zapopadam s tem imenom vse kraje in ljudi, karkoli jih ali slavenski (Slavice) govori ali se kar največ v besedah ujema, ali katerim se očitno vidi, da so nekako v svaštvu in v sorodstvu s slavenskim jezikom. Kar jih je pa doslej spisovalo zgodovino ter v njej preiskovalo ljudstev izvirek in njihov nravi, vsi se ujemajo v tem, da Heneti, Veneti ali Venedi, Vindi, Vandali in Slaveni so isti narod ter jednega in taistega izvirka. Ako tedaj ktero si bodi ime izmed povedanih temu narodu daš, spoznaš, da taisto pomenja. Kajti vsi ti pridevki pripadajo jim po selih pogostoma in velikrat preminjenih, samo poslednji pri-

devek Slaveni je po delih slavno izvršenih temu narodu došel po njegovem zasluženju. Slava namreč našim ljudem zaznamuje gloria, tedaj se Slaveni (Slavi) imenujejo toliko kakor hvalni, častni in slavni. Saj prvega pomena besedi ne bo nikjer nihče pravilneje razlagal, kakor iz vsakteremu narodu lastnega jezika. Kteri pa na to ne pazijo, pregrešijo se dostikrat prav hudo.

Naj zdaj še o tej svoji mali knjižici nekoliko izpregovorim. Da torej tudi jaz na svojem mestu k povzdigi slovenskega jezika nekaj pripomorem, ponudila se mi je takó-le priložnost. Ko so se namreč izmed veljakov Štajerske, Koroške in Kranjske bogoslovci in drugi izvoljeni možje lansko leto posvetovali o prestavi in izdavi kranjskega sv. pisma ter so med drugimi rečmi določevali o neki gotovi, poslej veljavni latinsko-kranjski pismenosti (de literatura Latino-Carniolana), in sem tudi jaz po ukazu kranjskih veljakov, mojih milostnih gospodov, prištet bil tistim možem: ne bom prikrival, da mi je bila tedaj dana ta naloga, da naj o pravopisju (de orthographia) latinsko-kranjskem nekatere svoje opazke, ktere sem jim tedaj razlagal in jih niso zavrgli, v pravem redu spišem, zato da bi po njih vzgledu poslej pravilneje in bolj utrjeno z latinskim znakom (ker je namreč raba one stare pismenosti, cirilske in glagolske, v ljubi naši Kranjski malo da ne propadla — latino caractere, quandoquidem iam usus illius antiquae literaturae, cyrillicae et glagoliticae, in Carniola nostra fere intercidisset) se spisovalo Kranjcev in tem najbližnje in sorodno po vsej Kranjski ter po Štajerske in Koroške večjem delu obično narečje. Podal sem se tem možem, kteri so i pobožno i častno reč svetovali, pa me večkrat tudi prosili, ter sem se poprijel te stvari. Ali ko to jedino storiti namerjavam, tira me duh moj érez namero dalje: hotel sem s taistó marljivostjo o ostalih delih slovnice, po pravilih posnetih iz obéne rabe najboljšega govorjenja ter v neko gotovo osnovo zbranih, vse to kot slovnico kranjsko (grammaticam carniolanam) sestaviti v tej svoji mali knjižici. Ker se ta reč ni brez premisleka, tudi ne polastni glavi, ampak v imenu in po vzajemnem svetu izvoljenih mož, kakor sem rekel, pričela, kdo bi me zato moral grajati, še veliko manj dolžiti častilakomnosti, ko sem prevzel stvar, na videz majhno, pa brez lastnega dobička, ter samo želeč, da pospešim in pojasnim domači jezik. Zdela se bode nekterim stvar sicer kaj lahka in ne velike duhovitosti. Tistim jaz rad pripustim, da take svoje misli gojijo dotlej, da tudi sami ali v tem, ali v drugem še ne izobraženem jeziku i poskusijo i spravijo na dan kaj bolj dovršenega. Zahtéva se pač tudi v tem poskusu vsaj nekaka spretnost in razsodnost nikakor napačna. Uravnal sem pa vse delo po navadnih pravilih latinske pismenosti tako, da tudi najbolj običnih vzgledov nisem izpustil, temveč da sem ravno tiste, ktere je Filip Melanhton, mož da mu ga ni jednekega, pobožnega spomina, učitelj moj, po katerem se hočem vedno ravnati, rabil v svojih slovnica, porabil tudi jaz. To pa zato, da se iz že navadnih in popolnoma znanih ter posebno poučljivih vzgledov neznanega razum bolj posvéti. In v tej reči sem, zlasti v skladnji, bil vsaj tolmač: vmes vendar nisem vničar puščal ničesar, marveč sem se jedino trudil, da v omenjenih izrazih vsegdar skazem skladnje i soglasje i vladje. Nikdar pa nisem zamolčal, kje se kranjski jezik razločuje od latinskega. Torej se za trdno nadejam, da bode vsak bolj pametni (če bode le bolj marljivo preiskal stvar) rad pripoznal, da sem jaz nekoliko pripomogel v ta namen, da se kranjski jezik pravilneje govori in piše. Do vas pa, blagorodni mladeniči, to je do slavnih veljakov Štajerske, Koroške in Kranjske ter vsega viteškega

reda sinov se obračam, vam, pravim, pa vašim ljudem poklanjam to svoje delce. Tudi vam to darilce ne bode v nečast, kajti i novo je in bode služilo v pojasnjevanje jezika slavenskega (kterega z mnogimi rodovi in kraljestvi mi vzajemno imamo, kakor veste in ste mogli prav lahko spoznati iz mojega dose danjega resničnega dopovedovanja).

12. Primož Trubar. ¹⁾ To je ves predgovor slovenski iz Trubarjevega Katekizma 1550. Tiskan je z nemškimi črkami. Pravopis je jako nedostaten in nedosleden. Sičniki se zamenjujejo med seboj, in čestokrat se stavi ob koncu besed *g* nam. *k*. *iezig*, pag, nam. *jezik*, pak. Gledé jezika je treba opomniti, da Trubar v obče tako piše, kakor je priprosto ljudstvo za dobe njegove govorilo v njegovem rojstnem kraju. *Prytež* = pretež, Drohung. — *V tim večnim veselei* = v tem večnem veselji; v obliki *veselei* je mestnikova nenaglašena končnica *i* (e) netočno izražena (glej op. 4.).

Pred tem slovenskim predgovorom čitamo sledeči zanimiv nemški predgovor:

„Lieber Leser! In dieser unsrer Windischen Sprach muss du das *V* gemeinlich für ein lindes *F*, oder Griechisch Vita, und das *H* scharf wie der Deutschen ihr *ch*, und das *L* zu Zeiten grob auf Ungriech oder Bisyakisch (t. j. bezijaški = kajkavski), darnach die Vocal nach Eigenschaft unsrer Sprach auszusprechen dich gewöhnen. Und entsetze dich nicht, ob dir am ersten gedunkt seltsam und schwer, sondern lies und schreib diese Sprach selbst, wie ich ein Zeitlang gethan; alsdann wirst befinden und gar bald sehen und merken, dass auch diese unsre Sprach, sowohl als die Teutsche, zierlich gut zu schreiben und zu lesen ist; *braucht wenig Articulos* und zu den Praepositionibus ein einigen Buchstaben, als Ozha i. der Vater, Kozhu i. zu dem Vatern; Nebu i. der Himmel, Vnebi i. in dem Himmel; Nam i. uns, Knam i. zu uns; Jogri i. die Jünger, Siogri i. mit den Jüngern etc.

Diesen kurzen Vorbericht vermerk wohl und vergiss nicht: dadurch wird dich das Lesen dieses Büchleins leicht ankunnen. Christus Jesus unser Herr und Heiland verleihe hiemit sein Gnad uns allen. Amen.“

Na str. 143. stoji sledeča opazka: „Christlicher lieber Leser! dass in diesem Büchlein etlich Errata in Wörtern, Sylben und Buchstaben sind, geschieht darum, *dass diese Sprach zuvor nit geschrieben worden, und zuvor nie in Druck ausgehen.*“

²⁾ Pravopis v Abecedariju je isti kakor v Katekizmu, in knjiga je tudi tiskana z nemškimi črkami. O nekterih oblikah je opomniti sledeče: *h timu koyenu* = k temu gojenju; *od mladju*: stari roditnik dvojniski, nam. sedanjega izraza: od mladih nog, od mladega; *giatl* = diall = djal, nam. nedovršnega glagola: delal; *naklane*, nam. nakloni, po ljudskem izgovoru.

³⁾ Na koncu predgovora je zraven Trubarja podpisan tudi Vergerij, ker je ta gmotno pripomogel Trubarju, da je začel zopet izdajati knjige slovenske. Svojo obljubo, da hoče izdati „obilno izlago čez ta katehizmus“, izpolnil je Trubar stoprav dvajset let pozneje (1575), izdávši „Katekizem z dvema izlagama“.

V pravopisu se nahajajo iste nepravilnosti in nedoslednosti, kakor v prvih knjigah iz leta 1550.; tako na pr. *g* nam. *k*: *vegši*, pag, nam. *veksi* (večji), pak. — *Giana* = djanja (dejanja), *pergiati* = pridjali. — V rod. *od tiga drukarie* imamo prispodobljeno obliko nam. *od tiga drukarja*, kar še dandanes nahajamo v nekterih goriških in dolenskih narečjih. — *U tiu istiu*: stari dvojniski

mestnik, ki se je že izgubil v sedanjem jeziku = v teh istih. — *Katere malu ludi . . . prou znaio*, krivo po nemškem vplivu, nam. *katere malu ludi . . . prou zna*. — *Preid stolom Kristusovom*, nam. *preid stolom Kristusovim*, to je ali po imenski sklanji napravljena oblika, ali pa tiskovna pomota. — *Pomozite*: velevnik od pomorem, pomoči, deblo: mog. Sedaj je še navadno: Pomozi, Bog.

4) Kakor v predgovoru Trubarjevega Katekizma druge izdaje, podpisana sta tudi tu Vergerij in Trubar. Iz tega predgovora lahko povzamemo, da niso bili Trubarjevi rojaki vsi zadovoljni s pisavo in jezikom njegovim, in da so mu očitali, da ne razumejo vsi jednako njegovih knjig. To razjasnjuje Trubar s tem, da govorijo Slovenci več narečij, in prav je storil naš prvi književnik, da se je držal „kranjskega“ narečja, kakor se govori okoli Ljubljane. Nadalje je vrlo dobro pogodil, da je opustil v svojih knjigah *nemške* črke in začel pisati z latinskimi pismenkami; ni se pa čuditi, da mu je delal pravopis mnogo težkoče; saj ni imel nobenega vzgleda za latinico pri Hrvatih in Srbih, ker so prvi pisali z glagolico („s *krouaskimi puhštabi*“), ti pa s cirilico, in tako so tudi pozneje v Urahu tiskali knjige za Hrvate in Srbe. — *Bezijaki* so kajkavski Slovenci na sosednem Hrvatskem. — *V tim duhei* = v tem duhu. Mestnik se končuje na *-i, -u*, in tudi na *-e*; ta pa ne odgovarja staroslovenskemu *ê*, temveč je le izraz nenaglašenege, oslabelega *i*, ki ga Trubar piše z *e* ali *ei*, kakor v *veselei*, v *duhei*. — *Dokonati* = dokončati. — *So vsem našim gianem* = sê (z) vsem našim djanjem.

5) Trubar ni mogel točno izvršiti svoje obljube, da bo izdal tekom jednega leta drugi del novega zakona; temveč to nalogo je dovršil stoprav v letih 1560—1577., in sicer je izdal list do Rimljanov l. 1560., oba lista do Korinčanov in do Galačanov 1561, drugi del Pavlovih listov 1567, in „Nouiga Testamenta pusledni deil“ 1577.

Gledé jezikovnih posebnostij je opomniti, da rabi Trubar besedo „predgovor“ po nemškem „Vorrede“ v ženskem spolu. V odstavku 7. in 8. stoji dajalnikova oblika „vsakimu deilu“ in „vsakimu euangeliu“ za mestnik: „v vsakim deilu, v vsakim euangeliu“, kakor se še dandanes čestokrat govori in včasih tudi krivo piše. Predlog *v* je ali po pomoti odpadel, ali pa je zvezan s sledečim pridevnikom *vsak*, tako da je „vsakimu“ toliko, kakor „v vsakimu“. — *Za tolmačerie* = za tolmačerja, glej op. 3.: od tiga drukarie. *Tolmač* je po nemškem *Dolmetscher*, nam. prvotno slovanske besede: tolmač.

Nemški predgovor tej knjigi je prezanimiv, zatorej naj tukaj sledé nekteri odstavki iz njega.

a) „Wir Krainer und Windische verstehea die kroatische Sprach nach aller Nothdurft viel besser, dann die böhmische oder polnische oder der Wenden: dergleichen sie die unsre. Aber die guten beherzigten Kroaten haben auch kein Bibel, noch den ganzen Katechismus, als wenig wir Windischen, und haben sich bisher schlecht mit ihrem Messbuch und Breviario betragen: diese ihre Bücher sind vor viel Jahren so finster und unverständig verdolmetscht (sevêda v cerkveni (staro-) slovensčini z glagolico), dass ihre Priester selbst viel Wörter auch in den sonntäglichen und gewöhnlichen Evangelien nicht verstehen.“

b) „Hebräisch verstand Truber keinen Buchstaben, griechisch konnte er nicht lesen, aber die windische Sprach, wie man sie im Land Krain pflegt zu reden, konnte er und hatte in selber 17 Jahr lang und an manchen Orten der

windischen Länder gepredigt etc. So verstand er auch ziemlich lateinisch, deutsch und wälisch. — Aber wiewohl unsre Sprach den Dualem in Nominibus und Verbis nach Art der griechischen habe, so sey sie doch in andern Stücken hartnäckig, arm etc. — Er habe in diesem seinem Dolmetschen sich mit Wörtern und Stylo dahin beflissen, auf dass ein jeglicher Windischer, er sey ein *Krainer*, *Untersteyrer*, *Karner*, *Karstner*, *Histerreicher*, *Niederländer* oder *Bessyak*, möge leicht verstehen. Und von desswegen sey er schlecht bey der baurischer windischer Sprach, und wie mans auf der Rastschitz redet, da er geboren sey, blieben, und *ungewöhnliche* und *crobatische* Wörter darein nicht mengen, auch neue nicht mögen erdichten.*

c) „Die Uebersetzung werde auch den jungen windischen Priestern, die zu früh aus der Schule geflogen, darzu dienen, dass sie doch den Text der Evangelien auf der Kanzel recht vorlesen werden und nicht unrecht dolmetschen, wie jener zu Mampreich unter Cilli vor Jahren gethan, der „*Invenietis asinam alligatam et pullum cum ea*“ übersetzt habe: „Bote nešli enu oslico peruezano inu enu pišče per nee“.

o) *Verdeji*, od *verdém* ali *vardém* (vårdénem), verdejati, vardevati (= varovati, čuvati); prvi del besede je nemškega izvira; gotiški: vards, vardja (Wächter), starovisokonemški: warten (sorgen), v drugem delu pa se naslanja na slovenski glagol: denem, dejati, devati. — *Hočo* je stara oblika nam. sedanjega *hočem*.

13. **Sebastijan Krelj in Jurij Juričić.** ¹⁾ Na drugi strani naslovnega lista podaje namreč Krelj „*imena slovenskih* (prav za prav staroslovenskih glagolskih) *puhstabor*“, in zraven („pruti“) so „*literae latinae utcumque slavicas experimentes*“:

Ass	a,	kako	k,	öth	ö,
buki	b,	lūdi	l,	fert	f,
vidi	v,	mislite	m,	ci	c,
glagolie	g,	naš	n,	červ	č,
dobrò	d,	on	o,	ša	š,
esti	e,	pokoi	p,	šča	šč,
živite	ž,	rèci	r,	ier	è,
zelo	z,	slovo	s,	iat	é,
zemlia	z,	terdo	t,	ia	ia,
ize	i,	úk	ú	ie	ie,
ij	ij	hir	h,	ius	iu.

²⁾ Iz tega odstavka spoznamo, da so se že zgodaj začeli Trubarjevi vrstniki ustavljati njega nedosledni pisavi slovenski. Nedostaten Trubarjev pravopis je z dobrim uspehom skušal Krelj popraviti in dopolniti, utrdil pa ga je končno Bohorič v svoji slovnici. Krelj je prvi dosledno ločil *z* in *s*, *ž* in *š*, *v* in *u*, uvedel v svojo knjigo hrvaški *č* (ch) ter je *l* in *n* na dva načina topil itd. (glej čit. štev. 11. str. 46). — „Čarkom se ne pusti irrati, kakor da bi ne bile,“ itd., t. j. črkam (po črkah) se ne daj motiti, kakor da bi jih ne bilo, temveč pazi na vsako posebej, ker imajo vsaka záse svoj določeni pomen. Tako čitaj *č* (ch) zraven *č* (zh), na pr. *pomući* in *več*, *f* ostro kakor Trubarjev dvojni *ff*, zatorej piše Krelj *profim*, Trubar pa *proffim*. Nam. Trubarjevega *z* (sedanji *c*) je uvedel Krelj *c*, na pr. *sice*, *precei*, Trubarju pa je služil *c* za *k*, na pr. *catehismus*, *Crainci*. Sicer pa je Krelj krivo učil, da čitaj *č* za *č*, in on sam ni prav ločil *č* od *č* in ga ni rabil dosledno. — Čarkom je bržkone pomota nam.

čarkam (črkam). — „Taku se ne bodeš . . . nistar (krivo nam. ništar) blazniš t. j. tako se ne bodeš nič motil.

14. Jurij Dalmatin. ¹⁾ Izdajatelj pasijona ali bridkega trpljenja omenja, da je pasijon iz vseh štirih evangelistov zdaj (1576) prvič v pesen zložil, ki se naj poje po istem napevu, kakor nemška pesen: „O Mensch, bewein dein Sünde gross,“ ali kakor slovenska pesen: „Sveti Paul v enem listi“.

²⁾ Ta in druge slične molitve zoper krutega sovražnika vsega krščanstva so jako zanimive v zgodovinskem oziru. Iste kažejo, kako obupani so bili Slovenci vsled dolgotrajnih, grozovitih turških vojsk, in da so naposled le še od Boga pričakovali pomoči. To žalostno stanje naših ubogih pradedov so vedeli uporabiti tudi protestantski pisatelji v svojih knjigah, in v to svrho so zložili več primernih molitev in pesnij.

15. Adam Bohorič. ¹⁾ Kakor drugi protestantski pisatelji, poskušal je tudi Adam Bohorič svojo pevsko žilo ter zložil kot učitelj in ravnatelj stanovske gimnazije v Ljubljani med drugimi tudi predstoječo otročjo pesen v 27 kiticah mladini v pouk. — Kitice 10—19. navajajo različne grehe, ki jih lahko stori otrok z dejanjem, besedo in mislijo, in končno prosijo otroci, naj Bog odvrne od njih vse izkušnje.

17. Duhovne pesni protestantske. ¹⁾ Lukež Klinc, o katerem nič natančnega in zanesljivega ne vemo, preložil je predstoječo božično pesen po latinski: „De caelo venerat exercitus angelorum“ in jo objavil v tretji izdaji protestantske pesmarice v Tubingi l. 1574.

²⁾ Stara velikočona pesen je med narodom zapisana pesen, kajti bila je že znana v 15. stoletju, kakor nam to izpričuje ljubljanski rokopis (glej opombe 7., 4.). Izdajatelj protestantske pesmarice l. 1584. je pripisal pri tej pesni: „Vulgaris Slavorum in die resurrectionis domini cantus, variisque modis seu vocibus canitur.“ To pesen, a malo izpremenjeno, sprejel je tudi katoliški pisatelj *Schoenleben* v drugo izdajo Hrenovih evangelijev in listov l. 1672.

³⁾ Tudi stara pesen o svetem duhu je bila najbrž med priprostim narodom znana in med njim zapisana, vsaj protestantska pesmarica ne navaja imena pisateljevega. Peli so jo po starem napevu: „Veni, sancte spiritus.“ Tudi to pesen je sprejel *Schoenleben* v Hrenove evangelije in listove.

⁴⁾ Glej opombo štev. 14, 2.

18. Kajkavski pisatelji v XVI. stoletju. ¹⁾ V latinskem predgovoru Vramčevega letopisa čitamo med drugimi tudi sledečo zanimivo opazko: „Hac illyrica praesertim lingua, qua nihil huiusmodi antea in lucem editum esse vidi.“ In na koncu predgovora je podpisan: „Anthon Vramecz D. Philosophiae, E. Z. Canonicus ac Parochus in Ráin.“

Kajkavskim pisateljem služi drug črkopis, kakor Trubarju in njegovim vrstnikom. Vramčev pravopis je takozvan starohrvatski pravopis, ki ga še danes nahajamo vécsi v pisavi lastnih imen; tako se je na pr. tudi naš slavnoini jezikoslovec *Miklošič* pisal *Miklosich*.

Težkočo je prizadevala Vramcu zlasti pisava slovenskih sičnikov in šumnikov; izražal jih je po vzgledu in vplivu *ogerskega* pravopisa takó-le:

slov. s = z, sz, ss; slov. š = s, fs, ss; slov. šč = sch.

„ c = cz; „ č = ch;

„ z = z; „ ž = s.

19. Iz Kronike Antona Vramca. 1578. ¹⁾ Kralj Matjaž je ogerski kralj *Matija Korvin*, sin Ivana Hunjada, kateri je vladal od leta 1458 — 1490. ter postal narodni junak slovenski v narodnih pripovedkah in pesnih.

V jeziku Antona Vramca kakor tudi ostalih kajkavskih pisateljev so zlasti zanimive oblike aoristove in imperfektive. Aoristi so na pr. *doide*, *vze*, *podsede*, *ostavi*, *pobeže*, *susrete*, *zavie*, *podbi*, *podegna*, *vernu* itd., kakor jih čitamo v sledečih vrsticah, t. j. došel je, vzela, podsedel (po-, zasedel), ostavil (zapustil), pobegnil, srečal, zavjel, podbil, podgnal (unterwerfen), vrnil; — nadalje oblike na -še: *popelaše*, *vzeše*, *pobiše*, *chitiše*, *dobiše*, *porobiše* itd., t. j. popeljali so, vzeli, pobili, uhitili, dobili, porobili (plündern).

Imperfekti so na pr. *čakahu* = čakali so, stsl. čakahatъ; *mislāše* = mislili je; *be* = bil je (be odpelan = bil je odpeljan); *behu* = bili so.

Gledé drugih oblik in manj znanih besed bi še bilo omeniti: *V vuzē* = v vozi (ječī); *v Prage*, *onoi nevere* (nezvestobi): dajalnik in mestnik na -e. — *Obran* = odbran; *perule* = prvlje (poprej); *spreuogen be* = sprevojen, sprevojen (spremljan) je bil; *G* stoji pri Vramcu večkrat za slov. j (dj), na pr. potergeni, meg, t. j. potrjeni, mej (potrdjeni, medj). — *Ar* = kajti, zakaj. — *Ku* = kojo (ktero). — *Sobom* = seboj. — *Potom*, pri *onom*: stare oblike mestnikove na -om, kakor v staroslovenščini. — *Vsa ladanja* = vsa vladanja (vsa posestva, vso zemljo). — *Stolni Belgrad* = Stuhlweissenburg. — *Jerdel* = Erdelj, Erdeljsko, Siebenbürgen. — *Po korunenie*, *po napočenie*, *proti volie* = po korunenji (kronanji), po napočenji, proti volji; nenaglašena končnica je oslabela v polglasni i(e). — *Jesu* po vplivu jedninskih oblik *jesm*, *jesi*, *jest*, napravljena oblika nam. prvotnega *so* (sātъ).

Orodnik brez predloga v svojem prvotnem pomenu je še tu in tam ohranjen, na pr. *korunu vogersku korunen be* = s krono ogersko kronan je bil; *žgal ogniem*; *robiti suoiu vojsku* = robiti (pleniti) s svojo vojsko. — Dopovedni orodnik nahajamo čestokrat, na pr. *položen be kralēm českim* = predlagan (izvoljen) je bil za kralja češkega. — *Vogerskim kralēm korunen be*.

Hinbeno: trügerisch, listig; prim. himba, hinavec; *čalariiuo*: betrügerisch, verschmitzt; prim. čaler, Betrüger; čalaren, čalarija; ogerski: esalni, esalárd.

20. Kratek pregled katoliške dobe. ¹⁾ Stapletonove evangelije imenujemo rokopis neznanega pisatelja, ki je na 114 listih prevedel v slovenščino 82 evangelijev iz dela: „Promptuarium morale super Evangelia Dominicalia totius anni.“ ktero je izdal Anglež *Tomaž Stapleton*. Druga izdaja poletnega zvezka je iz leta 1593.; drugi natis zimskega dela (iz njega je 28 evangelijev prevedenih) pa iz leta 1615., in pozneje iz leta 1620. Prelagatelj se ni ravnal po nobeni slovnici, temveč pisal, kakor je sam govoril, in kakor še večjidel dandanes govori priprosto ljudstvo. V prevodu se je naslanjal neznani naš pisatelj pogostoma na Dalmatina; nekteri evangeliji so takorekoč prepisani iz njega. Ta rokopis je izdal profesor *Anton Raič* v izvestju ljubljanske realke (1887).

²⁾ Kako potrebna je bila knjiga: *Evangelija in listovi* ali *Evangelija in branje*, kažejo nam dovolj jasno mnoge izdaje te knjige tekom osemnajstega stoletja. Doslej so nam znane še izdaje iz leta 1754., 1758., 1764., 1768., 1772., 1777., 1780., 1787., 1792., 1800. Vsekako pa jih je bilo še več.

³⁾ Po izdanju svoje kranjske „Topografije“ je takoj začel Valvazor sestavljati krajepis koroški in ga izdal kot priročno potniško knjigo za tujce l. 1681. (v Ljubljani pri Janezu Mayrju), a sedem let pozneje (1688) je izdal obširno

delo: „Topographia archiducatus Carinthiae,“ ktero delo je založil Wolfgang Moriz Endter v Norimbergu. To knjigo je posvetil Valvazor koroškim stanovom in v posveti izrečno poudarja, kako je namerjaval s tem delom odvzeti zlasti tujcem misel, da leži ta dežela v kotu v senci skrita.

O starih pravicah opomni med drugim sledeče v uvodu: „Sonst findet man in den uralten Freiheiten oder Privilegien, dass ein Herzog in Kärnthen in Windischer (Slovenischer) Sprach investirt und eingeführt worden. Wie denn auch *Aeneas Silvius* in seinem Europa an dem Ort, wo er von Kärnthen schreibt, für glaubwürdig anzeigt, dass ein Fürst in Kärnthen die Freiheit hätte, wann Er bey einem Römischen Kayser und dem ganzen heil. Reich angeklagt würde, dass er sich von demselben *anderst nicht als in Windischer Sprach zu verantworten schuldig wäre.*“

Ta slovenski jezik je pa po Valvazorjevem poročilu „heute allein unter dem gemeinen Volk, und zwar nur an denen Crainerischen und Steyerischen Confinen, wie auch bey und um Klagenfurth üblich. Und nächst Clagenfurth bei Maria-Saal auf durchwegs windischem Boden steht der Herzogsstuhl (Königsstuhl).“ Vmeščanje koroških vojvod in vso dotično slovesnost je Valvazor obširno popisal v knjigi: „Ehre des Herzogthums Crain“.

⁴⁾ Več natanšega in zanimivega o Ivanu Popoviču čitaš lahko v „Slovenski čitanki za drugi razred srednjih šol“, štev. 124.

21. Tomaž Hren. ¹⁾ *Hočo* – hočem; kakor v 16. stoletju, pisali so tu pa tam tudi še v 17. staro obliko: *hočo, čvo, ču* (stsl. hoštą), ki pa se je kmalu umaknila novejši, po analogiji napravljeni: hočem.

²⁾ Glej opombo 12, 6.

³⁾ *Prez vsiga klajnja in resprajne*: ohne Streit und Zank. *Resprajna* = razpranja od kor. *per*; glagol: sprem, spreti se, pre-pir-ati; samostalnik: *prja* (v brizinskih spomenikih *b*), razpra, prnja, prepir, Streit, Zank.

22. Janez Ludovik Schoenleben. ¹⁾ *Vsa čast in hvalo daja*. Ako ni *rsa* tiskovna pomota, imeli bi tukaj vzgled jedninskega tožilnika na *-a* namesto prvotnega *o*. Zlasti v 18. stoletju kažejo čestokrat naše knjige in rokopisi to končnico, ki se je razvila iz nenaglašene *o*. Takih pojavov nahajamo že v prvi polovici 17. stoletja tu pa tam v rokopisih, tekom 18. stoletja pa se množijo bolj in bolj in v nekterih narečjih so dandanes obče navadni, tako na pr. v nekih krajih na Notranjskem in Gorenjskem. K temu jezikovnemu pojavu še pripomnimo, da se v mnogih slovenskih narečjih vsak nenaglašeni *o* izgovarja kot *a*, in ta prehod zasledujemo že v rokopisih iz začetka 15. stoletja; prim. ljublj. rokopis: Ja se dalžan dam; celovski rok: dalžnikom.

23. Matija Kastelec. ¹⁾ *V' kryi plavati, potoke kryi teči*. Samostalnik *kri* (kry), jedini ostanek ženskih debel na *-u*, ima pri pisateljih 16. in 17. stoletja posebno sklanjo. Tako se jedninski rodilnik glasi: *kriy, kryi, kry, krij*, in tudi *krievj, krivy*; orodnik: *kryo, krijo, krivio*; le redke so oblike: *kervi* in *kervio*. Iz tega sledi, da so nekteri pisatelji puščali imenovalnik (tožilnik) *kri* tudi v rodilniku in mestniku neizpremenjen, večina pa je deblo *kri* sklanjala po *-i* sklanji: rod. *kriji*, mest. *kriji*, orod. *krijo*, ali pa *krivi, krijo*, naslanjaje se pri zadnjih oblikah na obliko: *krv, kroi, krrjo*.

²⁾ *Ardria estane*: Zank, Streithandel entsteht; besedo *ardrija, ardrati* pozna Marko Pohl in tudi koroški pisatelj Ožbald Gutsman v svojem rečniku; posneta je iz nemškega: *Hader*.

³⁾ Sv. Bonaventura (1221—1274), rojen na Toskanskem, bil je frančiškan in učitelj bogoslovja v Parizu ter izvrsten cerkveni pisatelj. — ⁴⁾ *Svojih stariših za lubu*, po nemškem: seinen Eltern zuliebe (zuliebe seiner Eltern); *stariših* je prvotni roditelj po sestavljeni pridevniški sklanji, ker je oblika *stariši* primerjalnik, ki ga pa sedaj smatramo za samostalnik in tako tudi sklanjamo.

24. Janez Bajkart Valvazor. ¹⁾ Na notranjem listu prvega zvezka se kaže v viteški opravi pisateljeva slika, in okrog nje čitamo sledeči podpis njegov: „Herr Johann Weyhart Valvasor, Freyherr zu Gallnegkh und Neydorff, Herr zu Wagensperg und Liechtenberg. Einer Löbl. Landschafft des Hertzogthumbs Crain in untern Viertl des Fueßvolkhs Hauptman und ein Mitglied der Königl. Societet in Engelland.“

²⁾ Glede oblik in pisave v tej pesni je opomniti, da se kaže v njej priprosta govornica narodova. Nenaglašeni končni *i* je oslabeled v *e*, končni *u* v *o*, na pr. o srečne dan; u' Bogensperko; sličen pojav je tudi: pogebiš nam. pogubiš; večeniga. večila, visoku, nam. vučeniga, vučila, visoku. — *Sterte* = storte, storite. — *Srečna mate s tokem sadu*, krivo nam. orodnika *sadom*; to pomoto je zakrivil naslednji stik: *telu*.

³⁾ Valvazor je priobčil v razpredelnem pregledu očenaš „in dreyzehen Sclavonisch- oder Windischen Landsprachen,“ in sicer: cyrilice, bulgarice, dalmatice, croatice, sclavonice, bohemice, polonice, vandalice (t. j. vendice), lusatice, moscovitice, carniolice, novazemblice, walachice. Slovenski očenaš se glasi pri Valvazorju takó-le: „Oča naš, kir si u nebesih, posuečenu bodi jimé tvoje, pridi k' nam krajlestvu tvoje, z'idi se volja tvoja kakòr na nebi taku na zemlji. Kruh naš v'sakdajni daj nam dones jnu odpusti nam dulge naše, kakòr tudi mi odpustimo dulžnikom našim jnu ne upelaj nass v' iskušno, tamač reši nass od zlega. Amen.“ — Primerjaj s tem očenašem gospodovo molitev v celovškem rokopisu (štev. 6.) in v Schoenlebnu (štev. 22.).

⁴⁾ Za svoja velika dela je bil Valvazor napravil v gradu Bogensperku bakroreznico: „Ich bin auch ohne Ruhm zu sagen, der erste gewesen, der in dieses hochlöbliche Herzogthum Crain die Kupffer-Druckerei eingeführt. Ja, ich habe hier in Wagensberg im 1678 Jahr (am 12. April) selbst ein solches Werk aufgerichtet und etliche Jahre Kupferstecher und Drucker bei mir im Schloss unterhalten.“ Rísbe raznih mest, gradov itd. so mu sevèda tudi nekteri drugi umetniki izvrševali in pošiljali, a največ jih je napravil sam; kajti on trdi v uvodu jednajste knjige, da je „sam narisal vsa mesta, trge, samostane in gradove“.

Nektere posebnosti hočemo iz Valvazorja v sledečem omeniti:

Ime in prebivalci dežele: „Carniola und Crain seynd nünnehro des Landes Crain Eigennamen, wie es im Lande selbst von den Einwohnern krajnska dežela benamset wird.“ To deželo deli v pet delov: Görenska, dalenska stran; metliške kraji; ta znotrajne deu na Krasso jenu na P'uke; istrianske kraji. — Ime „Slovani, Sclavoni“ izvaja iz besede *stava*: „Gewiss ists, dass anfangs, wie dieses Volk erst weltkundig worden, es gar hoch benannt und berühmt gewesen wegen seiner Streitbarkeit. Daher auch der Adam Bohorizh gleiche Auslegung auf diesen macht, nemlich das Beiwort oder der Beinam Slavonier sey dieser Nation um ihrer trefflichen Thaten willen billig zu Theil worden, weil Slava in seiner des Bohorizh Sprache, nemlich in der Crainerischen, soviel als Glori bedeute und desswegen Slavi soviel gesagt sei als die

lobwürdige, die berühmte, sintemal die Bedeutung eines Wortes sich nicht besser treffen lasse, als aus jedwedem Volkes selbsteigenen Sprache* (gl. str. 371.).

O jeziku. O razširjenju slovanskih jezikov omenja, da je slovanski jezik jeden glavnih jezikov, in po sporočilih mnogih pisateljev pravi: „es strecke sich in Europa keine Sprache weiter als die windische oder sclavonische.“ Nató navaja vse dežele, kjer slovanski govore, in dostavlja: „Diese windische Sprach wird auch in Nova Zembla und andrer Orten angetroffen. Wie denn Nova Zembla auf sclavonisch oder crainerisch soviel heisst als neues Land. In Ungarn, in der ganzen Türkei zumal derjenigen, welche mit Croaten grenzetz und absonderlich auch in Dalmatien geht diese Sprache in vollem Schwange.“ Nadalje opozori Valvazor na sorodnost ruskega in slovenskega jezika, pišóč: „gleichwie der Russen Sprache unserer crainerischen gar ähnlich und fast gänzlich gleichkommt, ausbenommen, dass einige Buchstaben der Wörter bisweilen sowol als theils Wörter selbst sich ändern.“ Ali za to sorodnost navaja žal le dva vzgleda: praznik. Fest, in Divica gora, Jungfernberg, meneč sevéda, da razvidi čitatelj resnico njegove trditve lahko iz pridejanih 13 slovanskih očenašev.

Pri slovenski abecedi omenja Valvazor razna pisna znamenja ter uči, kako se slovenska pismena izgovarjajo. Slovenski *h* — „nur wie *ch* und griechisches *h* (χ) auszusprechen“; *l* — „aber bisweilen verdichtet auszusprechen, gleichsam wie als Doppellaut, namentlich am Ende, wie *débel* = *debeu*.“ O izreki samoglasniškega *r* piše sledeće: „Weil es in der Natur der slavischen Sprache gelegen ist, Vocalè, obschon sie geschrieben werden, bisweilen kaum merkbar auszusprechen, so muss doch ein Anzeichen, dass dies geschehen musste, vorhanden sein und wird dieses am besten, am bequemsten mit dem Accent grave bezeichnet, so: *pèr* = *apud*, *pèrvi* = *primus*, *pèrt* = *velum*, *vèrt* = *hortus*, *smèrt* = *mors*.“

Kot jezikovno posebnost omenja, da ima slovenščina predloge, iz jednega soglasnika obstojeće: *h*, *k*, *s*, *v*, toda tem se pristavlja opuščaj, na pr. *h'* *cerkui* = *ad templum*, *k'* *očetu* = *ad patrem*, *z'* *materio* = *cum matre*, *u'* *cerkou* = *in templum*.

O Gorenjih piše Valvazor, da govorijo tri jezike: „Unter denselben höret man dreyerley Sprachen, als die rechte *Crainerische*, die rechte *Teutsche* (unter den Nachkommen der freisingischen und tirolischen Ansiedler) und drittens die aus der krainerischen und teutschen untereinander *gemengte*.“ Tukaj misli Valvazor na isti jezik, ki ga govorijo v okrajih nemških naseljencev, okoli Bitinj in Sore (Feuchting, Zeyer). Kakor ljudje, pomešala sta se tudi slovenski in nemški jezik, pravi Valvazor, tako da govorijo ljudje pol nemški, pol slovenski. Zanimiv vzgled za to nam podaje v sledečem primeru: „Nimm du die Netze, ich die Büchsen, wir werden (oder wollen) die Vögel fangen etc., so wird es auf feichtingerisch also heraus kommen: Nimm du mreža, ich die buša, wemer tiča fangen; auf krainerisch aber also: Uzemi ti mrežo, jest bukso, bodemo tice lovjle. Item mit einem Scheit Holz abschmieren, heisst auf feichtingerisch: iz šeitelcam opau-hat, und auf crainerisch: iz polencam otepste.“

O Dolenjih pravi: „Die Unterkrainger reden krainerisch, doch fasst in jedem Ort in Etwas verändert;“ o Kraševcih (Notranjih) pa omenja: „Ihre Sprache fällt gar grob, und reden sie an Theils Orten so unvernehmlich, dass

man sie kaum versteht, sonst aber doch mit krainerischen Worten, welche aber gleichwohl an manchen Orten in der Aussprache gar sehr variiert.*

O Belih Kranjcih poroča: „Die in Krain, und zwar in Mitterkrain an dem Kulpfluss zwischen Mötting (oder Medling) und Weiniz, Freyenthurn, Tschernembl und selbiger Enden wohnenden Kroaten, auf krainerisch Hérvate genannt, sprechen die recht croatische Sprache, von der krainerischen (nur) in Etwas unterschieden.“

Valvazor obžaluje, da se je slovenščina tako popačila, pišoč: „Seit wenig Jahren her werde diese Sprache sehr corrupt und täglich corrupter geredet, wiewol an einem Ort mehr als am andern, fürnehmlich aber zu Laybach und dort herum, wie auch in Oberkrain. Welches daher entsteht, dass sie mit der teutschen mehr vielfältig vermengt und gebrochen wird, als wie zum Exempel:

<i>Teutsch</i>	<i>Corrupt</i>	<i>Recht crainerisch</i>
Tausend	tauzènt	jezer
Leiter	luitra	stop
Tischtuch	tištah	part
Massen oder sich mässigen	massat	obderžat
Storch	storkla	čapla
Spatzieren gehen	spancirat	sprehajat
Frühstücken	frustukat	zaitèrkuat.

Dergleichen unzählig viel andere Worte lauffen nunmehr durch die krainerische Sprache, wie zu der teutschen manche französische und lateinische allgemach eingebrochen.*

O veri in običajih. O verskih razmerah govori naš zgodopisec s splošnega slovanskega stališča in popi-uje bogove in malike Slovanov sploh. Znani so mu Redegast (Radogost), Svantevit, Črnibog, Drov, Živa, Triglav in Flins; neznana pa so mu imena starih slovenskih bitij: Lade, Plejna in Poberina, ktera še škof Tomaž Hren omenja v rokopisnih načrtih za pridige l. 1607. — Običaje o različnih praznikih skuša Valvazor razlagati. Tako piše o božičnih navadah sledeče: „Es haben aber vor Alters die Krainer gleichwol noch andere Götzen angebetet, als den Boxitium (Božič) und andere mehr. Wovon noch heutiges Tages etliche abergläubische Gebräuche sammt den Namen in Krain noch übrig seynd, absonderlich diese, dass man in den heil. Weinacht-tagen nicht nur das Brod, sondern auch Honig, Nüsse, Kleien oder anders dergleichen auf die Tafel setzet, und zwar an dreien Tagen, als erstlich am heiligen Christabend, hernach zum andern Mal am hl. Neujahrsabend und zum dritten Mal den Abend vor hl. 3 Könige. In crainerischer (slavonischer) Sprache nennt man diese drei Tage: terie bositschie (boxitschie oder boxitye).“

Na divjo vojsko in zvestega Ekarta pri Nemcih spominja Valvazorja pri-povest na Krasu, da se okoli Pivke (pri Prestranku) kaže o gotovih časih, kakor na božični večer, obilo duhov, ktere imenujejo „vedavéce“, in ki baje pijó deci kri tako dolgo, da umre. Tem duhovom se ustavljajo „sentianzavéce“, kteri se tudi bojujejo z vedovci („vedavécami“).

Narodno plemstvo. Valvazor navaja mnogo narodnih plemenitnikov, deloma že umrlih, deloma še živih. Za njegove dobe so bivale v deželi viteške rodbine, na pr.: Fabianitsch, Grimschitz, Gussitsch, Katschitsch, Kuschlan, Kovatschitsch, Lukantschitsch, Posarell, Semenitsch, Suppantschitsch. — Plemenitniki narodne krvi so bili, na pr.: Bernarditsch, Korditsch, Dolnitscher, Dragouanitsch,

Florianschitsch, Gladitsch, Gojazell, Ingolitsch, Kniffiz, Mahortschitsch, Marko-uitsch, Mihatschautsch, Muretisch, Schega, Sternischa, Sumereckher, Tazol, Tosch, Troyer, Vitnich, Wichtelitsch, Wisiak, Wuriakh.

Slovenska krajevna imena si je Valvazor vestno prizadeval razlagati. O tem njegovem trudu in njegovi bistroumnosti podamo nekaj vzgledov. *Assling, Jesenice* „hat diesen Namen von dem Baum jesen, welcher einen Eschbaum bemerket, empfangen, weil diese Gegend mit diesen Bäumen häufig bewachsen.“

Cirknitz, Cirknica: „den Namen dieses Marktes betreffend, so glaube ich, solcher sei ihm von einer Kirchen zu Theil geworden. Denn vor Zeiten stand an diesem Ort nur eine kleine Kirche, die mit eitel Wildniss umgeben war. Nun heisst aber in unser crainerischen Sprach eine Kirche cirkuica, welches Wort sich mit der Zeit durch verderbte Aussprechung in Cirknica verändert. Und diesem hat wiederum der teutsche Mund den letzten Buchstab a abgebissen, also dass er nun Cirknitz spricht.“

Feistritz, Bistrica: „allem Vermuten nach das (untenfliessende) Wasser (Bistrica) dem Schlosse den Namen mitgetheilt haben mag. Dieser Name Bistrica ist dem Flusse desswegen gegeben, weil das Wasser desselben bey Sommerszeit eiskalt und so hell wie ein Krystall, aber scharf (oder streng und schnell läuft), angemerkt das Wort *bistra* soviel als scharf und frisch bedeutet, Bistrica aber das Diminutivum von Bistra ist.“

Hoflak, Naloke, „auf der Wiesen,“ „denen schöngeblühnten herumliegenden Wiesen zu Ehren.“ — *Jablaniz, Jablaneca*, kleines Apfelmäumlein; „wilde Holzäpfel in den dortigen Wäldern.“ — *Straža, Starza*, soviel als eine Wacht. — *Strugg, Struga*, Arm eines Flusses; „ehe das Schloss hier erbaut war, zertrennte sich hier der Gurkfluss in zwei Arme.“ — *Wolfsbühel, Vovčye potok*: „beide Namen hat es von denen häufig dortherum in Wäldern sich enthaltenden Wölfen bekommen.“ — *Wördl, Ottocic*, „von denen zusammenlaufenden Wässern, so sich unter dem Schloss vergeschwistern.“

25. Janez Krstnik od Sv. Križa. ¹⁾ V svojih propovedih je oče *Janez Kriški* (Joannes Baptista a S. Cruce Vippacensis) objavil več pripovedek in basnij, ki imajo narodni značaj, in ktere se še dandanes nahajajo med narodom. Predstoječa povest o možu in ženi je slična oni pripovedki, ktero je zapisal profesor M. Valjavec v varaždinskih Toplicah na Hrvatskem (tiskana v Kresu 1884, str. 247). Te povesti pa nima naš propovednik od pripovedovanja, temveč jo je nekje čital, kakor sam pravi, toda žal da tega ne pové, kje jo je čital. Najbrž je zajemal iz laškega izvirnika.

²⁾ *Tribisonda*: Trebisonde, Trapezunt, pokrajina in mesto v severno-vzhodni Mali Aziji; v srednjem veku samostojno cesarstvo, ktero si je podvrigel leta 1462. sultan Mohamed II.

³⁾ To pridigo je govoril Janez Krstnik gotovo leta 1683., baš ko so oblegali Turki mesto Dunaj. Iz tega vidimo, da je dolgo časa hranil svoje propovedi, predno jih je izdal.

Gledé pravopisa je pri Janezu Krstniku opomniti, da ne loči dosledno v pisavi *ž* in *š*, *z* in *s*, temveč da jih čestokrat zamenjuje med seboj; na pr. sstopnishi = zastopniši; troshtajo = troštajo; boshij = božij; deshela = dežela; poshlushali = pošlušali; sa nash folk = za naš folk; fatorai, fakaj = zatorai, zakaj, a zraven zopet: satorai, sakaj. — Pravila Bohoričevega pravopisa so se

bila tedaj že pozabila, in v pisavi se kaže ista nedoslednost in nestalnost, kakor pri prvem protestantskem pisatelju, Primožu Trubarju. Tako nedostaten pravopis nahajamo tudi pri Hipolitu, v pasijonskih igrah, pri Rogeriju in Paglovcu.

27. Pasijonske igre. ¹⁾ Velikonočne ali pasijonske igre imajo svoj početek že v desetem stoletju in so se razvile iz cerkvenega velikonočnega obreda velike sobote. Tedaj so napravljali po cerkvah slovesne izprevode za obiskovanje božjega groba, zlagali antifone ali odpevanja za pevce, za angelje in žene, ki so jih prepevali v razdeljenih ulogah med izprevodom k božjemu grobu. Kmalu so privzeli tudi prizor Kristovega vstajenja, sprva se strogo držec evangeljskih dogodeb, in število delujočih in pevajočih oseb se je zdatno pomnožilo. Pevali in recitovali so sprva samo v latinskem jeziku, v 14. stoletju pa so že začeli rabiti živi jezik narodov. Čehi imajo iz te dobe več latinskih velikonočnih iger in iz 14. stoletja celo nekaj čeških odlomkov. Najbolj so se zanimali Nemci za take igre, in pri njih so tudi dosegle vrhunec svojega razvoja, da, še dandanes jih niso popolnoma opustili; zakaj znano je, da še hodi vsako desetletje ves svet občudovat znamenite pasijonske predstave v Gornjem Amergavu na Bavarskem.

Po nemškem vzgledu in po nemških vzorcih so tudi na Slovenskem uprizarjali redovniki, zlasti kapucini, pasijonske igre. Uvedli pa so jih pri nas še le koncem 16. stoletja, ko so potihnilo boji s Turki in s protestanti. Povod k osnovanju teh iger pa je bila neka izredna okoliščina. Strašna kuga, ki je davila po Ljubljani l. 1598. in 1599., napolnila je vse prebivalstvo z neznansko grozo. V tej stiski se je zaobljubila bratovščina odrešenika sveta, obstoječa iz imovitih ljubljanskih trgovcev, da osnuje slovesen izprevod s predstavo bridkega trpljenja na veliki petek v čast trpečega zveličarja. A še predno je bratovščina nabrala potrebnega denarja, začeli so napravljati jezuitje pasijonske predstave v Ljubljani, najbrž na priporočilo škofa Tomaža Hrena. Kmalu pa so s podporo omenjene bratovščine začeli ljubljanski kapucini prirejati še bolj slovesne pasijonske izprevode, sprva na veliki četrtek, potem pa stalno na veliki petek, navadno po noči pri gorečih svečah in plamenicah. Prvikrat so napravili tak izprevod kapucini na veliki petek leta 1617. Gorečnost za take izprevode je bila tolika, da so celo deželni stanovi leta 1623. podarili za to svrho 1000 glid.

Jednake izprevode so prirejali kapucini tudi v Novem mestu, Kranju in Škofji Loki. Posebno važnost imajo za nas pasijonske igre, ktere so priredili kapucini v Škofji Loki leta 1721., in sicer osobito za to, ker so se vršile v slovenskem jeziku in so takorekč začetek narodne slovenske dramatike. Dočim so po drugod igralci, sprva osebe iz visokega plemstva in meščani, recitovali in peli v latinskem in nemškem jeziku, peli in govorili so igralci škofoješki, t. j. meščani in kmetje iz vasij okrog Loke, v slovenskem jeziku. V kapucinskem arhivu v Škofji Loki hranijo namreč iz leta 1721. rokopisno knjigo z naslovom: „*Instructio pro Processione Locopolitana in die Parasceues*“, in v tem rokopisu je zabeležen spev, obsegajoč nad 1000 slovenskih in nekoliko nemških stihov, ktere so med potjo govorile in pele delujoče osebe. Ta spev je zložil, ali pa po nemškem izvirniku poslovenil kapucin o. Romuald, ki je bil reditelj izprevodu, kateri se je uprizarjal v trinajstih podobah. Igralci so se morali na pamet naučiti vsak svojo pesnico, ki se je prilagala njihovi ulogi in pojasnjevala dotični prizor. Mnoge besede v teh pesnih so za naše čase prerobate, in jezik v njih kaže vse književne slabosti svoje dobe. (Večji odlomek iz tega rokopisa je objavil Anton Koblar v izvestju „Muzejskega društva za Kranjsko“. II. 1892.)

Tekom časa so se pasijonske predstave oddaljile svojemu prvotnemu namenu, in nekteri prizori so postajali predivji; zato je izdala cesarica Marija Terezija proti izprevodom oster ukaz, in tudi škof Karol grof Herberstein je prepovedal igralce, križarje in bičarje, a z ukazom cesarja Jožefa leta 1782. so skoro popolnoma prenehali dramatski igrokazi velikega petka. Le tu pa tam so še uprizarjali Kristovo trpljenje in smrt, in kakor nam priča neki rokopis, ki je pisan v koroškem narečju in nam predstavlja trpljenje Kristovo, ohranila se je ta navada zlasti na Koroškem, kjer še dandanes kmetje iz vrbske okolice pri Vrbskem jezeru v slovenskem jeziku predstavljajo Kristovo življenje in smrt.

Jezik v Romualdovem spevu je priprosto gorenjsko narečje, kakor so ga govorili v škofjeloški okolici. Kakor na Gorenjskem in Koroškem sploh, nahajamo tudi v tem rokopisu polglasni *e* namesto prvotnega *i* ob koncu besed, na pr. *ranitte* nam. *raniti*. V tožilniku jedninskem ženske a-sklanje stoji *a* nam. *o*, na pr. *čez toiu uola*, nam. *čez toio uolo*; *ia uežimo* nam. *io uežimo*, prav za prav: jo zvežimo. (Glej op. 22. 1.) Nikalnica *na* namesto *ne* je tako ozko zvezana z naslednjim glagolom, da se skupaj pišeta v rokopisu: *naspustimo, namore*; to pisavo nahajamo tudi v nekterih knjigah te dobe.

30. Miha Paglovec. ¹⁾ Iz tega predgovora smemo sklepati, da Paglovec ni vedel za *slovenski prevod Tomaža Kempencana*, kterega je bil oče Hipolit leta 1719., kakor sam pravi na naslovnem listu, „sedej prvič z' nemškiga na slovenski krainski jezik prestávil“, in sicer „z' nemškiga exemplarja, kateri je po tim latinskim P. Henrica Sommeli posnét.“

Paglovec se ni z lastnim imenom podpisal, temveč na naslovnem listu stoji: „Skuzi dua mášnika Petrinarja (tako so takrat sploh imenovali vse posvetne duhovnike ali neredovnike po apostolu sv. Petru) inu faimaštra iz gorenške krainske strani k duhovnimu nucu tim Slovincam v' druk dane“. — V pravopisu zamenjuje Paglovec *š* in *ṧ*, *z* in *s* ter piše brez vsake doslednosti, kakor predniki njegovi, Janez Krstnik, Hipolit in Rogerij; niti pravila Basarjeva mu niso znana.

32. Peter Petretič. ¹⁾ Gledé pravopisa kajkavskih pisateljev primerjaj opombo 18. 1., kajti Petretič je le malo odstopil od Vramčeve pisave. Da se njegov pravopis bolj spozna, postavimo semkaj naslov njegovih evangelijev v prvotnem črkopisu: „Szveti evangeliomi, koteremi szvéta czirkva zagrebecka szlovenzka, okolu godicsca, po nedelye te szvetke sive: Z iednem kratkem catechismusem, za nevmetelne lyudi hasznovitem: Szvetloga i viszoko postuvanoga gozpodina, gozpodina Petra Petreticsa, biskupa zagrebeckoga, oblaztjum i ztroskom i szlovenzkem szlovom na szvetlo vun dani i stampani z dopuscenjem gornyh. Vu nemskom Gradcze. Na jezero ssezt zto petdeszét i pervo leto.“

V pravopisu se naslanja na ogerski črkopis, kakor ga je rabil kardinal in nadvladika ostrogonski (Gran) Peter Pasmani v svojem delu „Sacrarum concionum“ (svete propovedi).

²⁾ V glasoslovju je opomniti, da se namesto nenaglašene *i* v končnicah že piše polglasni *e*, na pr. po drugih pastireh = po drugih pastirih; pazke moje . . . zručenem = pazki moji . . . zručenim.

Izmed manj znanih in tujih besed omenjamo sledeče: *takajže*, gleich, also gleich, auf der Stelle, ebenfalls; *takajše budúci* pastir = ker sem baš sedaj pastir. *Búdući*, indem, da, weil (= bodoč). *Želém* (stsl. želějem), stara oblika nam. želim. *Paska*, Sorge. *Kotere* . . . *hotevši pomoči* itd. = kterim sem hotel

pomoči in jim kolikor toliko olajšati pot v vaše sedanje pastirske časti in dolžnosti. *Štima*, mnenje, sodba. *Razmeaje* (= razumenje) vraziti, den Sinn stören. *Dijački*, latinski. *Ispraviti, spraviti*, ordnen, redigieren, zusammenstellen. *Prodektor*, propovednik. *Úteti*, lesen (čtejem — štejem, čitati).

³⁾ *Kotar*, District, Sprengel, Bezirk, Umkreis. *Megj, nahagja* = mej, nahaja (medj, nahadja). *Úteti, spočitatati*, lesen. *Razmeju* = razumejo. *Pametjum*, mit dem Verstande (= s pametjo), *nazoči bitje* = navzočnost, praesentia. *Hasna* nam. hasen, hasni. *Pričešanj*: obhajilo, Communion. *Kotrig*, del, člen (Artikel). *Prodeka*, pridiga. *Prekorubce*, ganz und gar, überhaupt.

Po besedah zagrebškega škofa Petrečiča so bili tedaj kajkavski Slovenci na jako nizki stopinji prosvetno-verske omike, blizu tako, kakor za Trubarja Slovenci po Kranjskem in Štajerskem.

⁴⁾ Po evangelijih „nedeljnih in svetečnih“ sledijo v knjigi: „Appendices, to je to pridavki i opomenki, k ovem svétem evangeliomom, ovde štámpanem, priloženi“. — „Pervi pridavek jesu popévke, duhovné, božične i vúzmené, i drugo vreménne (Zeit-, Gelegenheitsgedichte), pastrom duhovnem i priprostomu ljuctvú po séleh hasnovite i potrebne, vu negdášnjem vremene po jednom redovnike jezuitánskom správljene.“

Za različnimi „vremennimi“ pesnimi sledi posebna opazka o tedanjih, med narodom se nahajajočih pesnih. Petrečič si je prizadeval na mesto narodnih pesnij uvesti svete pesni med ljudstvo. Isto prikazen nahajamo tudi na Slovenskem, kjer so si v 18. in tudi začetkom 19. stoletja različni pisatelji prizadevali posvetne (gotovo čestokrat „nečiste in nespodobne“) pesni iztrebiti in jih s svetimi nadomestiti. Tako je izdal *Ahač Stržinar*, škofov namestnik in oskrbnik v Gornjem gradu (v Savinjski dolini), „*Katoliš-keršanskiga vuka peissme*“ leta 1729., kjer med drugimi navedenimi vzroki pravi: „Trekí inu zadní uržoh, zakai so lete svete peissme sturiene, ie leta: de bi te druge prazne, nanučne, folš peissme opustili, namésti taistih pak te svete peissme peli.“

Nadalje je izdal *Primož Lavrenčič*, duhovnik tovarštva Jezusovega, „*Missionske katoliš-keršanske peissme*“ l. 1752., kjer pravi v predgovoru, da je po večkratni prošnji ustregel splošni želji ter „ene stare peissme pogmerau inu perstavou, te nove pak . . . vkop zložou inu na svitlobo dau z' tem vupeinem, de vi bodete vse posvetne inu nesramne peissme opustili, same pak leté nove inu svete pejli Bogu k' časti inu k' vaših duš zveličejnu“.

In posvetni duhovnik *Maksimilijan Redeskini*, ki je izdal „*Osem inu šestdeset sveteh pesm*“ (skerbnu skup zhrane, pobulšane inu pogmirane) l. 1775. v Ljubljani na svetlo, navaja tudi sličen vzrok, zakaj je pesni objavil, in sicer: „de bi se teiste zalublene, gerde, od pregrešneh rečy skupzložene popevke, kátire so eni dodusehmal dostikrat sami sebi inu drugem k' pohuišanju pejlli, posehmal usem iz pote inu iz glave spravele. . . Pojte, mladi inu stari, možje inu žene, ledeg inu zakonski, ob nedellah, ob praznekeh, ob dellovnekeh, v cirkvi, na božji poti, per procesji, na pojlu, doma, zlasti na preji, de se nigdar več taiste strupene glas teh drajn pod stenami ali na vasi, ampak usellej ta Bogu perjetna štima teh sv. pesm do neba rezlega.“

⁵⁾ *Dugovanje* nam. dugovanje (dolgovanje), Schuld, Function; sedaj pravimo: pesen od štirih poslednjih rečij. *Kúm*, skrčen orodnik = s kojum, s kojoj. *Od popévkih pridánéh* = od popevek pridanih; roditelj *popévkih* je napravljen po sestavljeni pridevniški sklanjji.

6) *Prišestné popévke* = sledeče pesni. *Prišesten, prišestje* (Ankunft) izvajamo od korena *šed*, ki živi v glagolu: šel, hoditi. *Na goricah kóleči* (= *ko-lječi*): koliti, pñhlen, stocken, den Weinstock stützen. *Kéh názoči ne* = kojih ni navzoči, ki niso navzoči. *Kéh*: skrčen roditnik nam. kojih, stsl. kyih, kyh.

7) Da bi lažje izpodrinil posvetne pesni, podložil je Petretič pobožne svoje tistim napevom, po katerih so prepevali najbolj priljubljene narodne pesni. Predstoječa pesen: „Ave, maris stella“ se poje po napevu narodne pesni: „Hranila devojka tri sive sokole“. Druge pobožne pesni je zopet podložil drugim narodnim napevom, kakor na pr. po pesnih: Igralo kolo sinko; Posejal sem bažulek (= fizolek); Lepo mi poje črni kos.

33. **Jurij Habdelič.** 1) *Štaucu*: daj. od štavec (= čitavec, čitalec), der Leser. *Prišestek*, Ankunft, kor. *šed* (v glag. šel, hoditi). *Ar*, denn, weil. *Uffam se*: upam, hoffen. *Mlahav*, schwach, schwächlich. *Adda*: torej, tedaj.

2) *Štimati*: misliti, soditi; štima, mnenje (pri Petretiču). *Pelda*, Beispiel (iz nemškega Bild). *Pišu* = pišo, pišejo. *Tot — tot*, sowohl — als auch. *Zgubiše, razposlaše, žgaše, robiše, staviše* so aoristi. *Mužadija*: moštvo, kmetstvo. *Lazno*, Muße, Weile; *ne lazno*, es ist keine Zeit. *Zbuciti se*, sich erheben, einen Aufstand machen; *zbuk* Aufstand, Aufruhr; *buka*, Lärm. *Zaraziti*: na tla pobiti, niederschlagen. *Kem poslom odluček da se neki*: kojim poslom (tem poslancem) so neki odgovorili (naročili) tisti, kateri so stali itd., da naj hitro (= *neka listor*) črez Savo preidejo. *Sreču kušati*: pokušati. *Ke je on učinil načiniti*: ktere je on dal napraviti (sezidati); *cifrast*, geziert, geputzt, mit Schnörkeln (cifra) versehen. *Srečicum omanljen*, durch das Glück betäubt. *Pridružacaše*: 3. jedn. oseba imperfektova. *Posta*: aorist, postal je.

34. **Prehodna doba. 1765—1795.** 1) Glej štev. 35. opombo 4. in 6. — 2) Glej štev. 32. opombo 4.

3) M. Pohlin piše v svoji književni zgodovini: „Bibliotheca Carnioliae“ o „Belinu“ sledeče: „Suppan Jacob, ludi et chori magister Kamnecensis, egregius compositor et musicus, composuit melodias et modos musicos pro theatri opera carniolica: Bellin, ena opera, quam composuit et 1780 in 8 evulgavit P. J. Damascenus.“

V Pisanicah leta 1780. pa čitamo naslednje opazke: „Kraynskeh modric žalovanje čez tu predolgu gorideržanje svojega Bellina v' laških duželah. Vesele kraynskeh modric na prihod njih Bellina. Opereta. Zapopadk. Bellin (sonce), ena senca dobrutlivelih oblastnikov, bode za svoje lubeznivoste inu krotkoste volo od Rhodarjev za boga goriuzet; za leto čast se Burja (vetr), teh nausmiljenih gospodarjev senca, zabstojn muja. On bo zavržen ter iz špotam za svoje hudobnoste volo iz rhodarskeh ottočec stiran.“ — O početku slov. dramatike glej štev. 27., op. 1.

4) „Županova Micka. Ena komedia v' dveh akteh. Prenarjena po tej nemški: Die Feldmühle, inu v' Lublani jegrana v' lejti 1790.“ — „Ta veseli dan, ali: Matiček se ženi. Ena komedia v' pet aktih. Obdelana po ti francoski: La folle journée, ou le mariage de Figaro par M. de Beaumarchais. Stiskana v' Lublani v' lejti 1790.“ — Obe igri je Linhart prav po domače predelal na podlagi narodnega življenja in narodnih običajev. „Županovo Miciko“ so predstavljali diletantje z lepim uspehom v ljubljanskem deželnem gledališču dne 28. grudna l. 1789.

Od te dobe do leta 1848. ni bilo več nikakih slovenskih gledaliskih predstav v Ljubljani. Še le leta 1848. je začelo prirejati takozvano „Slovensko društvo v Ljubljani“ besede in predstave slovenske v deželnem gledališču, toda tudi te so z društvom vred prenehale leta 1851. Pozneje je prirejala slovenske predstave čitalnica ljubljanska, dokler se ni ustanovilo „Dramatično društvo“ leta 1867., katero zdaj krepko deluje na polju slovenske dramatike.

⁵⁾ *Marko Pohlin* je samolastno po svoji domišljiji razlagal imena in dajal nauke v svoji slovnici. *Slavenci* so mu „die Glorreichen“; *Sclavonier* so mu Saklavoni, Sklavoni; die Feindwürger; *Mährer, Moravci*: die Bezwingler; *Böhmen, Bojemi*: die Fürchterlichen; *Pohlen, Poljaki*: die Feldlägerer; *Reussen, Ressayeni*: die Zänker.

„Die erste Vorstadt in Wien, so man aus Krain kommt, hat von den Crainern den Namen *Widen* bekommen, weil sie ankommende einander fragten: Videš Dunej? ware die Antwort: Videm.“

Tudi s pomočjo bogoslovne vede je dokazoval pisavo besed, na pr. pisavo *Buh* namesto Bog je takó-le opravičeval: „Das einzige Wort *Buh* seye genug zur Zeugniß, worin man die dreyeinige Gottheit so wunderbar ausgedruckt erblicket.“ Črka *B* kaže kot prvi soglasnik v abecedi na Boga očeta kot izvir vseh stvari, samoglasnik *u* na božjega siná, in *h*, ki ga s sapo izgovarjamo, je znamenje svetega duha.

Slovniske izraze si je stvarjal samovoljno; on uči na pr. *od bessedne začetnosti* (Wortforschung), *od skupskladanja teh bessedy* (Wortfügung), *od dobropisnosti* (Rechtschreibung), *od spevorečnosti* (Thonsprechung). Tu mu je Reinglied — pesemske skok, Abschnitt — predahnenje, Reim, Vers — stih, rajš ali raja. Kako se morajo kovati pesni po kranjsko, razkazuje v nekterih vzgledih, zlasti priporoča latinski heksameter in stavi za vzor slovenskim pesnikom sledeči svoj stih:

„Pišeta, pure, race, kostrune, kopune, telleta.“

A vendar tudi pravi: „*Natur, Genie und Übung* machen auch in Krayn den geschicktesten Poeten, was sonst *Mühe und Kopfbrechen* nicht zuwegenbringen“.

⁶⁾ *Anton Janša* je bil znamenit kranjski bučelar (rojen 1734 na Breznici na Gorenjskem, umrl 1773 na Dunaju), ki je imel, predno je šel na Dunaj, po kakih sto panjev bučel in živel takorekoč ob bučelarstvu. Konec l. 1766. je prišel z najmlajšim svojim bratom Lovrom na Dunaj v novo bakrorežno-risarsko akademijsko šolo, pridruženo prejšnji akademijski slikarski šoli, zato da se priučí umetnemu risanju. Ko pa je gospodarska družba avstrijska l. 1769. iskala sebi bučelarja v tuji deželi, oglasil se je naš Anton Janša za to službo, in cesarica Marija Terezija je vsled družbine spomenice dovolila „bučelarskemu učitelju dunajskemu“ 360 gld. na leto, katero plačo pa je v kratkem povišala na 630 gld. (dem in der Bienenpflege besonders erfahrenen krainerischen Maler Janscha).

Janša je bil torej prvi bučelarski učitelj na Dunaju, kterega je, kakor sam trdi, prihajalo poslušat mnogo kmetskega ljudstva, in ki je hodil kot popotni bučelarski učitelj poučevat po deželi. Janša pa ni svojih koristnih in novih nankov samo ustmeno razširjal, temveč je tudi spisal za svoje učence in kmete „*Razpravo o bučelnih rojih*“ (Abhandlung vom Schwärmen der Bienen, von

A. Janscha*, na Dunaju, 1771, str. 126, 8°, pozneje l. 1774. in 1775.). Zraven tega spisa je namerjaval izdati še popolni nauk o bučelarstvu, toda smrt ga je prehitro dohitela. Našli so pa v rokopisu njegovo delo ter ga izdali dve leti po njegovi smrti pod naslovom: „Des Anton Janscha, sel. sehr erfahrenen Bienenwirthes und k. k. Lehrers der Bienenzucht zu Wien, hinterlassene vollständige *Lehre von der Bienenzucht*“ (na Dunaju, 1775., str. 204 v 8°, pozneje 1777, 1790, 1807, več izdaj še ni znanih doslej).

Tudi slovenskim bučelarjem bi naj koristili Janševi nauki, in zatorej je poslovenil prvo njegovo knjigo sloveči kranjski bučelar Peter Pavel Glavár, župnik v Komendi (sv. Petra) na Kranjskem l. 1776., toda spis ni prišel na svetlo. Še le devetnajst let po Janševi smrti je poslovenil štajerski župnik in bučelar J. Goličnik drugo Janševo knjigo in jo izdal v Celju 1792 (str. 200 v 8°).

35. Marko Pohlin. ¹⁾ Slovnico slovensko je izdal Pohlin l. 1768, z na slednjim naslovom: „*Kraynska Grammatika*, das ist: Die crainerische Grammatik oder Kunst die crainerische Sprach regelrichtig zu reden und zu schreiben, welche aus Liebe zum Vaterlande und zum Nutzen derjenigen, so selbe erlernen, oder in selber sich vollkommener üben wollen, bey ruhigen Stunden mit besonderem Fleisse verfasset zum Behuffe der Reisenden mit etwelchen nützlichen Gesprächen versehen und mit vollkommener Genehmhaltung hoher Obrigkeiten zum Druck befördert hat *P. Marcus, a S. Antonio Pad.*, des uralten Eremiten Ordens der Augustiner Discalceaten Professor, Priester bei St. Joseph auf den Landstrassen.“

Nemški predgovor tej slovnici je jako zanimiv; zatorej naj tu sledé v slovenskem prevodu profesorja *Josipa Marna* nekteri odstavki:

„Šolska mladina se zdaj ne priganja tolikanj k latinščini, kakor k izvoljeni nemščini. *O da bi se poprijemala tudi prave kranjščine*, ker ji bode po dokončanih šolah vmes v tem jeziku skrbeti za lastni blagor, pa tudi drugim v prid. To smo zanemarjali; torej ni čudo, da nas tujci v naši deželi zasmehujejo ter nam očitajo, da besede krademo, češ, da jih, ker nimamo lastnih, na posodo moramo jemati iz drugih jezikov, ali da se v tujih krajih sramovati moramo svojega jezika, in da se vedemo, domú se vrnivši, kakor da smo celó pozabili svoj materin jezik. *Nikar se ne sramujmo, predragi rojaki, svojega materinega jezika*; ni tako slab, kakor si ga mislite.“

„Daleč so zabredli z našim jezikom, da se zdi, da ga hočejo med učenimi celó odpraviti in zatreti. — To preprečiti je prvi pomoček *slovnica*, drugi *popoln slovar*, ki ga že tudi pripravljam in ga očetovini na korist hočem *dodelati*, ako me bo le kdo podpiral. Brez teh dveh perotnic si jezik ne more pomagati nakvišku.“

„Naš tako blagi, tako koristni, tako sveti jezik je v vojvodini kranjski za nekaj let tako upadel, da bi ga stari Kranjci jedva še poznali. Kaj je temu vzrok? Med drugimi to, ker ni bilo nobenega ravnila, nobene slovnice, po kateri bi se bila mogla pravilnost poiskati ali bi se naj bila skazovala. Mnogi, ali da rečem prav, vsi so vzdihovali po kaki slovnici. Jaz sevéda tudi. — Ujunačil sem se storiti vsaj to, česar doslej ni še storil noben rojak (gotovo ni vedel za slovnico Bohoričovo in za njeno drugo in tretjo izdajo). Če me kdo prekosi, dobro! veselilo me bo, da sem s *svojim delcem izpodbudil druge* se skazovati v boljšem delu. — Dosti mi je, da sem rojake svoje vnel tolikanj,

da bolje skrbijo in se ponašajo na svoj jezik. — Kar je bilo mogoče, to sem storil in sem celó slovniske izraze, povém naravnost, stvaril samolastno.*

„Dobro vem, da ta moja slovnica pride pred oči mnogim ostrim knjižnim sodnikom, ali da bolje rečem, v roke mnogim zabavljivcem. Vsem vse ne bo dopadalo v njej; nekaj se jim bo videlo staro, nekaj novo, izmišljeno in nikdar slišano, ali bode celó zavrženo, češ, da je hrvatsko. Vsak se bo prevzetoval v svojih mislih, izpodtikal se ob čem in hotel kaj grajati. Pa saj ne pravim, da je to delo popolno brez pomanjkljivosti; to in le to hočem pa reči, da sem storil toliko, kolikor doslej ni še storil noben; žal mi je le, da nisem mogel storiti toliko, kolikor bi si bil želel. Bodi torej dobro, dokler ne pride kaj boljšega.“

Iz teh besed vsakdo spozna, da je imel o. Marko jako blag namen, da povzdigne zanemarjeno slovenščino. Mnogi so tudi to pripoznavali in slavili njegovo književno delovanje; *Janez Mihelič*, iz Kroke na Gorenjskem doma in župnik v Radečem, zložil je njemu na čast celó pesen, ktere odlomek smo spredi podali.

Razun tega so izrekli Markovi vrstniki svoje hrepenenje po slovenskem rečniku, ktereja je obljubil Pohlín v predgovoru svoje slovnice, še v posebni pesni v „Pisanicah“ l. 1779, pod naslovom: „*Kraynska dužella žely tudi svoj dikcionarjum imeti.*“

²⁾ Pri tem izreku se naslanja na znani rek latinskega pesnika *Horacija* (65—8 pred Kr.): „*Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus*“, ars poet. 139. Ta latinski pregovor rabimo o tistih, ki mnogo obetajo, naposled pa le kaj malega dovršijo. — ³⁾ *Erythace*: lat. erithāce, iz grškega *ἐρυθάκι*, das Bienenbrot; grško besedo nahajamo pri Aristotelu, latinsko pri Pliniju.

⁴⁾ Verjetno je, da so nekteri Pohlínovi vrstniki mnogo zabavljali o tem rečniku, predno je izšel, toda to ni ostrašilo našega pisatelja, kakor sam trdi. Gledé na slovnico njegovo so se res lahko bali, da bode rečnik Pohlínov obsegal preveč izmišljenih in tujih besed. Kako malo kritičen je ta rečnik, kažejo naj sledeči vzgledi: *Arreč*, Ursache, Ursprung. To besedo si je Marko takó-le izmislil: *Reč* = Sache, *as* (ali prispodobljeno ar) ex verbo *as* — ur (Ursprung), torej: Ur-sache. *Amuzamen se*, sich annehmen. *Božak*, Juppiter. *Bradinstvu*, männliches Alter. *Dolipisk*, Abschrift. *Doliudarem*, abschlagen, abnegare. *Listmarn*, listmarnek, schriftverständig, Student. *Ludvina*, Nation. *Oslovsena*, Versammlung ungelehrter Leute. *Sajovc*, Cyclops. *Za zlo goriczamem*, übelaufnehmen. *Špižirna*, Speisekasten. *Spevorečnek*, Dichter. *Vonuzetje*, vonuzetk, Ausnahme. *Usačihernost*, Gemeinde, Universität.

V knjigi „Glossarium slavicum“ iz l. 1792. pa še posebno razkazuje svoje čudno jezikoslovje, razlagajoč besede samovoljno brez vsake prave podlage; na pr. „ajd, germ. Heyde, a gr. α privat. et *εἶδω*, video, quasi caecus, non videns Deum in creatis.“ *Mojštra* (= moj in škric). *Persegam* (ali = k' persam, na perse segam, ali = perst stegam). *Pridega* (od pridem). — *Prôsenc* a sencé, quia Janus bifrons figuratur. — *Tork* a terem, quia Mars omnia frangit et devastat. *Želod* (od želim). *Župan*, *zupan*, od hebrejskega in kaldejskega *sav*, star, in iz slovanskega *pan* (gospod).

⁵⁾ Naslov knjige se glasi: „*Kmetam za potrebo inu pomoč ali ukapolne vesele inu žalostne pergodbe te vasy Mildhajm.*“ Str. 442 v 8°. To je prevod

Beckerjeve knjižice: „Noth- und Hilfsbüchlein für Bauersleute, oder lehrreiche Freuden- und Trauergeschichte des Dorfes Mildheim.“ Slovenska knjiga je „s pildami occifrana“. Kar je v nemški knjigi pod naslovom: „*Auszug aus Wilhelm Denker's Reisebeschreibung*“, predelal je Pohlin po svoje ter namesto nemških tujih dežel popisal *Avstrijo, Turčijo, Rusijo in druge dežele slovanske* (na str. 226—258), in to je *prvi slovenski popis naše domačije*.

*) *Gorjaki*. V „slovarju“ l. 1792. piše Pohlin: „*Orjak*, melius *gorjak* a gorra; ut mons gigas alios supereminet“. V svojem „besedišču“ 1782 še nima besede *gorjak*, pač pa pozna *orjak*, Riese. Tako je namesto *orjak* napravil pri daljnem raziskovanju in krivem tolmačenju slovenskih besed samostalniki *gorjak* od *gora*, češ, da so *orjaki* po svoji velikosti podobni goram, in da se morajo zaradi tega imenovati *gorjaki*, a ne *orjaki*. Da pa je *orjak* beseda tujega pokolenja, ki je prišla k nam z Ogerskega (madjarski *oriás*), in da ni v nikaki zvezi s slovansko besedo *gora*, tega niso seveda mogli vedeti niti Pohlin, niti vrstniki njegovi, ker še takrat ni bilo ne sluha, ne duha o primerjajočem jezikoznanstvu, katero je še le utemeljil leta 1816. slavni nemški učenjak *France Bopp*. Sploh ne smemo Pohlinu preveč v greh šteti njegovega krivega tolmačenja in razlaganja slovenskih besed, kajti tedaj so tudi inostranski jezikoslovci na smešen in čuden način razlagali besede svojega jezika, brez vse znanstvene metode in jezikovne izobraženosti.

36. *Jurij Japelj*. *) Ta za isto dobo zanimiva častitka se nahaja v „Velikem katekizmu“, ki ga je preložil Jurij Japelj. Ves naslov se glasi v tedanjem pravopisu takó-le: „*Ta Velki Catekismus s' prafhanjami inu odgovarmi sa ozhitnu inu posebnu podvuzhenje te mladofti v' zessarfkih krajlevih duschelah* (Der grosse Katechismus, auf Befehl Seiner Fürstl. Gnaden des Fürst-Bischofen von Laybach übersetzt von Georg Japel, der Schillingischen Curatenstiftung bey St. Peter zu Laybach Direktoren und Konsistorialrathe. Und durch eine zu diesem Ende aufgestellte Kommission übersehen, und festgesetzt) s' tim pregnadlivim perpuhzenjam te rimfke cessarfke, tudi cefarfke krajleve apoftolfke zeffarize. V Lublani vti fnene inu se najdejo per Joan. Frider. Egerju, dushel'fkimu št'fkauzu.“ 1779. 8°, 291. — II. natis 1787. 8°, 146. — III. (popravljeni natis) 1793. — IV. (brez imena) 1809. — Kako močno je Japelj ljudem ustregel s tem katekizmom, pričajo njegovi mnogi natisi. — Zlasti znamenit je prvi prevod. V njem je spredi nemška in slovenska častitka, v kateri poklanja knjigo tedanji „Lublanki Shkoff Karl Presvetli Rimski Cesarici, Apostolski Krajlici in Vikši Vajvodni v Esterraihu etc.“; vzadi pa pojasnjuje prestavljalec v nemški opomnji pisavo, češ, da se je ravnal bolj po starejših vzgledih, po evang. l. 1612., po katekiz. l. 1615., po slovnici l. 1715. (tedaj ne po Pohlinovi) itd., in razlaga naglaske, črke y, s, sh, pa f, fh itd.

*) V „Zbranih molitvah“ 1786 je „*perstavik enih krajnskih pejssem*, katere so iz več jezikov vkup zložene.“ Psalm Miserere (51. psalm) je zložen v takozvani safiški meri, kakor so jo rabili v prejšnjih časih tudi radi na Češkem in Poljskem. Japljevi prevodi so izvrstni, tako da se jih je več ohranilo do dandanes v cerkvenih pesmaricah.

37. *Blaž Kumerdej in Jurij Japelj*. *) Mnogo je deloval Kumerdej za naše šolstvo v smislu tedanje dobe in spisal bralne vadbe za ljudske šole, in sicer leta 1778. „*Vadenje*, d. i. krainerische Uibersetzung der für die Landschulen

bestimmten Leseübungen,* a leta 1796. „*Vadenje za brati v' usse sorte pissanji za šolarje teh deželских šol v' cessarских krajlevih deželah.*“ Iz te druge, nekoliko popravljene izdaje je vzeto spredi stoječe berilo: „*Ta skrivavic.*“

2) V predgovoru „*Svetega pisma novega testameta,*“ I. zvez. 1784. omenjata Jurij Japelj in Blaž Kumerdej, da sta namesto nepotrebnih besed v Dalmatinovem sv. pismu, kakor *leben, zajhen, quant* itd. rajši rabila domače besede: *življenje, znamenje, oblačilu*; a navzlic temu pa vendar pripomnita, da sta namesto Hrenovih izrazov *dedič, odžalnik, potaženje, jezer, bičovati* itd. pisala *erbič, tróštar, trošt, tavšent, gajžlati*. To nam kaže, da so se bile nemške besede že celó ukoreninile v ljudstvu.

38. Ožbald Gutsman. 1) Gutsman se je posluževal koroškega narečja v svojih knjigah in večjidel tako pisal, kakor je govorilo ljudstvo. Opomniti je še posebno, da piše pri sestavljeni sklanji: *-ega, -emu*, ne pa, kakor njegovi vrstniki po Kranjskem, *-iga, -imu*, tedaj: *dobrega, drugemu*; toda tudi v drugih sklonih stavi namesto prvotnega *i* polglasni *e*, kakor: od drugeh, pruti drugem, z drugemi.

V Gutsmanovih spisih čitamo mnogo le na Koroškem navadnih besed, na pr. *šiestred* = šestdeset (tako še šteje sedaj slovenski Korošec); *velikubarti* = velikokrat; *tovarh* ali *tovarih* zraven in nam. tovarš; *zlasten* od *zlasti*, besondere; *pounati* ali *pomnati*, sich unterreden (glej Lukež XXIV.).

2) Predstoječi vzgledi iz „*Kristjanskih resnic*“ in iz „*Ecangelijev*“ nam dovolj jasno kažejo, kako lepo slovenski je pisal prvi koroško-slovenski pisatelj. A kako dobro je bil v slovnici in v jezikoznanstvu sploh poučen, pričata nam njegova *slovnica in slovar*.

Naslov Gutsmanove slovnice se glasi: „*Windische Sprachlehre, verfasst von Oswald Gutschmann, kais. königl. Missionarien in Kärnten.*“ Celovec. J. A. Kleinmayr. 1777. 8°. 164. — Taista knjiga z novim naslovom: „*Gründliche Anleitung, die windische Sprache . . . von selbst zu erlernen.*“ Celje 1786. 8°. — 4. popravljena izdaja, Celovec 1799. 8°. 148. — 6. popravljena izdaja. 1829. 8°. 108.

Gutsmanova slovnica je gledé prejšnjih dokaj samostojna. Kakor je slovensčino v „*Resnicah*“ pisal sam, tako je učil druge v njej. — Po geslu: „*Nil discit, qui sine ordine discit*“ zavrača v predgovoru one, ki ponosno velévajo, naj se narečje slovenje — nepridno, ubožno, pokvarjeno — požene iz dežele, češ: „*Aber sachte mit dergleichen Vorurtheilen! Die windische Sprache ist nicht etwann ein einzeles, von der übrigen Menschenwelt ausgeschältes Zeug. Man betrachte nur jene Kette der slavischen Nationen, die von dem äussersten Eismeere bis an das adriatische sich herziehet. Uibersehe man mit einem kritischen Blicke Kärnten, Steyermark, Krain, das Littorale, Dalmatien, Kroatien, Sklavonien; die Strecken der Winden, Bosnerkroaten, Raizen, Slowaken, Rußniaken in Ungarn; Gallizien, Lodomerien, Mähren, Böhmen etc. und dann wird man mir die vielleicht noch nie aufgeworfene Frage beantworten können, ob man in mehreren Theilen der grossen österreichischen Monarchie deutsch oder slavisch spreche? Genug Ehre hiemit und Bürgerrecht für die windische Mundart, als welche nicht minder ein ächter, obschon-unglücklicher Zweig von der slavischen Stammsprache ist, die sich durch so viele Erbkönigreiche und Lande verbreitet.*“ — Nesreča, piše dalje, je to, da slovenji jezik govori le pristo ljudstvo, da ginejo besede za višjo oliko, da se celó učenjaki ravna jo po

ljudskih napakah. Nekteri vidijo, kako je prav, ali zvijajo in*olikujejo jezik zopet po svojem dozdevku (nach ihrem Dünkel). Kako so Nemci dospeli do književnega jezika? Tudi priprosti Slovenci rajši poslušajo in so ponosni, kedar se jim govori v lepši besedi njihovi, kar vem iz lastne izkušnje (da ich in meinem Missionsamte alle windischen Pfarren abgelaufen, und dennoch überall in einer mittelmässigen Nettigkeit redend, mit Beyfalle bin verstanden worden). V nauku orjem ledino; malo čislano, dà, zaničevano narečje dà se posneti v pravila ter izpričuje po svojih ostankih, „dass sie aus jenem fruchtbaren Baume abstammeth, der nach Frischens Zeugnisse auch der deutschen (Sprache) manchen Saft mitgetheilet hat.“ Sicer sem se v mnogih rečeh podal na priprosto izreko, na pr. biu, gledau, nam. bil, gledal; pa to si vsak lahko sam popravi. Žal, da so slovanska ljudstva z verstvom največ sprejela ali latinske ali nemške črke, svoje pa, katerih jedna namestuje po tri ali štiri (sch, tsch), prepustila Ilircem in Rusom. Sprejnite te bukvice blagovoljno; čim več mi bode pomočnikov, tem prej izide dostojen slovar.

Dvanajst let po prvi izdaji svoje slovnice je objavil Gutsman slovenski slovar: „Deutsch-windisches Wörterbuch mit einer Sammlung der verdeutschten windischen Stammwörter, und einiger vorzüglichern abstammenden Wörter. Verfasset von Oswald Gutsmann, Weltpriester. Klagenfurt. J. A. v. Kleinmayer.“ 1789. 4°. 568.

Po geslu: „Quot linguas calles, tot homines vales“ pojasnjuje v predgovoru, zakaj se je slovar nekoliko zakasnil, češ, bode s tem boljši, in občinstvo me tudi ne bode vprašalo, koliko časa sem jaz porabil zanj. Prvi pospešitelj je bil neki blagoroden grof (Goetz); podporniki so mu bili nekteri duhovniki svetovni, pa redovni. Slovar nemško-slovenski obsega str. 1—480, Anhang 481—489, Nachtrag 566—567; slovensko-nemški del (str. 490—564, dostavek 565—566) je krajši, pravi, ker so ga malokteri zahtevali, in ker se smemo nadejati, da nam tako popolno delo podá v vseh slovanskih narečjih prav dobro in temeljito zvedeni gospod „Kummerdey“. Nato odgovarja nekterim oporekam, češ, beseda meni ni znana, je le kranjska, pri nas imamo tujko itd., ter razklada, kako je uravnal slovar; naposled piše: „Ungegründeten Kritisirungen setzt man jenes entgegen: Ars osorem non habet, nisi ignorantem. Die günstigen Leser wollen aber zu meinem Vergnügen glauben, dass ich diese langwierige Arbeit nicht aus Eigennutze, sondern zum Nutzen und Gefallen der Sprachgenossen und Sprachbegierigen übernommen habe: die sich dann auch mit meinem Werke mögen befriedigen, bis sich wer die Mühe giebt ein bessers ans Licht zu geben.“

Gutsmanov rečnik je ohranil do dandanes svojo veljavo in ima zaradi tega posebno vrednost, ker je nam dobro zabeležil besedni zaklad koroško-slovenskega narečja.

39. Jožef Hasl. ¹⁾ Hasl je rojen v Celju leta 1733. in vstopil v Gradcu k jezuitom. Natò je bil jezuitski pridigar v Ljubljani in naposled župnik pri Sv. Jakobu v Dolu na Štajerskem, kjer je umrl l. 1804. — Knjiga njegova je: „Svets. post, Kristusovimu terplenju posvečen.“ To knjigo je latinski spisal jezuit *Gabrijel Hevenesi*, Jožef Hasl pa jo „na kraynski jezik“ preložil v Ljubljani 1770, str. 440 v 8°.

²⁾ Primeri predgovor Basarjev, štev. 29. 1.; gotovo ima tukaj Jerneja Basarja v mislih, s katerim (kot starim kranjskim pisavcem) je Hasl potegnil, ne

pa z M. Pohlinom kot novim kranjskim pisateljem. Ako proti koncu predgovora naglaša, da ni „*učeník tiga kraynskiga jezika*“, kaže s tem sevéda zopet na Pohlina in njegovo slovnico ter mu mimogredé tudi oponaša, da drugače piše, kakor sam uči.

40. Štefan Küzmič. ¹⁾ Da se pravopis Küzmičev bolj spozna, podamo naslov njegove knjige v prvotnem črkopisu: „*Noví zákon* ali testamentom goszpodna nasega Jezusa Krisztusa, zdaj oprvics z greskoga na sztari szlovenszki jezik obrnyeni po *Stevan Kúsmicsi*, surdánskom farari.“ V Halli Saxonskoj 1771. 8°. 854. — *Predgovor* knjigi je spisal *M. Torkos Jožef*, „prednyeisi farar sopronski“.

Jezik prekmurskih Slovencev se zeló približuje kajkavski govorici, vendar pa tvori záse posebno, takozvano prekmursko narečje. Zraven drugih posebnostij si zapomni sledeče: Čisti korenski *u* se izgovarja kot *ú*, na pr. drúgi, düh, čúti; *h* v mestniku in roditniku se izpušča, in namesto njega se pritika večkrat *j*, na pr. *vu svoji prorokov i apóstolov písmaj guččéga Bogá* = Boga, govorečega v písmih svojih prorokov in apóstolov; *tej naši vogrski Slovenoc jezik od vsej drúgi* = teh naših vogrskih Slovenov jezik od vseh drugih. — Prvotni *j* se je zamenil s *h* v besedi *tuj*; prim. rod. *dosta túhoga* nam. *dosta tújoga*. — *Šteri* = kteri, *što* = kdo (kto — hto — što). — Deležnike tvornopreteklega časa piše po ljudski govorici na *-o*; *meo* = imel, *kráto* = kratil. — *Geto* = ko, ker. — *Šteti* = čitati. — *Djednost*, vztrajnost, čilavost; prim. hrv. *deder*, wohlán, frisch zu!

²⁾ Anton Dalmata, Stepan Istrijan in Jurij Juričič (Küzmič ga imenuje Jurjavič) so izdali novi zakon sv. pisma za Hrvate in Srbe v glagolici in cirilici leta 1562. in 1563., in sicer v *glagolici*: „Prvi del Novoga Testamenta, va tom jesu svi četiri Evangelisti i dijane Apustolsko, iz mnogih jazikov v opčeni sadašni i razumni Hrvacki jazik po *Antonu Dalmatinu* i *Stipanu Istrijanu*, s pomoču drugih bratov, sada prvo verno stlmačen. Vtubingi, leto od krstova roistua 1562.“ — „Drugi djal Novoga Testamenta, v kom se zadrže Apustolske Epistole itd.“ Štampan Vtubingi, 1563. Na koncu predgovora je zraven imenovanih dveh podpisan tudi *Jurai Juričič*. — Obadva dela sta izšla leta 1563. v Tubingi tudi tiskana s *cirilskimi* písmeni. Trubarjev prevod novega zakona je služil hrvatsko-srbski izdaji v podlago. Krivo je mnenje Küzmičevo, da je dal Trubar novi zakon v kranjskem jeziku z glagolskimi písmeni na svetlo.

³⁾ Vandaluši, to so Vandali, kakor so zaznamovali v prejšnjih stoletjih Vinde, sedanje Vende (t. j. Sorbe); ime Wenden, Winden je nastalo iz starega imena Viniti, Vinidi, Veneter, Veneder, Vaneder, Vineden. S tem imenom zaznamujejo Nemci še dandanes lužičke Sorbe in v narečju deloma tudi Slovence.

⁴⁾ Izmed manj znanih besed je opomniti: *túhenec* = tujenec, tujec; *h* namesto *j* kakor v op. 1.: *dosta túhoga* nam. *dosta tújoga*. — Neka posebnost ogersko-slovenskega narečja so nikjer drugje znani imenovalniki množinski na *-cke*. Ta končnica se prideva samostalnikom, osebe zaznamujočim, in stoji zraven oblik na *-i*, *-je*, *-ocje*; na pr. *vladnicke*, *poglavnicke*, *prorocke*, nam. vladniki, poglavniki, proroki, ali vladnici, poglavnici, proroci. Zraven teh imenovalnikov nahajamo pa še tudi: *grešnicje*, *junacje* itd., in bržkone iz takih oblik se je razvil omenjeni imenovalnik *prorocke* itd. — *Ráspili* = razpeli, križali. — *Zene so nás sasile* = žene so nas uplašile; *sas*, Entsetzen; *sasiti*, erschrecken.

— *Nes pametni i vukoga srca*: Drugi slovenski pisatelji pišejo: Neumni inu *kasniga serca* (Trubar, Krelj, Dalmatin, Japelj).

41. Leopold Volkmer. ¹⁾ Leopolda Volkmerja, pokojnega duhovnika sekavske škofije, „*Fabule ino pesmi*“ je prvi zbral in s kratkim njegovim životopisom na svetlo dal *Anton Murko*, v Gradcu l. 1836. V tej izdaji nabajamo 61 basnij in 12 pesnij Volkmerjevih. Murko piše v životopisu, da Volkmerjeve „fabule ino pesmi, polne lepih navukov ino nedolžne šale, še zdaj vsi štajerski Slovenci od vseh najrajši pójajo, ker so v prosti slovenšini spisane, ino nje vsi pevci lahko zastopijo. Imenitne so tudi Volkmerve cerkvene pesmi ino njihove predige na vse nedele ino praznike celega leta ino njihov kersanski navuk v prédigah.“ Novo zbirko vseh (81) basnij in pesnij Volkmerjevih z životopisom vred je izdal prof. dr. Jože Pajek v Mariboru l. 1885.

Volkmer je pisal v narečju svojega kraja, zatorej ima več nenavadnih oblik in besed. Deležniki tvornopreteklega časa se glasé na -a, na pr. *strega*, *vzea*, *spēja* = stregel, vzel, spel. *Ol* se izgovarja kot *u*: *guč*, *žuč* = golč (govor), žolč. Izmed manj znanih krajevnih besed omenimo *krivec* (sever), *švengel* (Eiszapfen), *verša* (Netz), *vóznik* (Gefangener, Arrestant, od vóza), *levica* (zeba, ščinkovec), *gnariti* (daviti), *gnes* (dnes = danes), *guriti* (od gura, Schindmähre, zatorej: wie mit einer Schindmähre umgehen), *krez* (črez), *opla vreči* (ob tla vreči), *šmetno* (težko).

²⁾ Tukaj omenjene pesni je izdal *Maksimilijan Redeski* leta 1775. v Ljubljani pod naslovom: „*Osem inu šestdeset sveteh pesm*, katire so na prošnje inu poželenje več brunneh duš skerbnu skup zbrane, pobulšane inu pogmirane k' veče časte božje, temu bližnemu pak k' duhovnemu troštu inu podvučenju na svitlobo dane.“ Prim. opombe štev. 32, 4. in štev. 34. na str. 120.

42. Vodnikova doba. ¹⁾ Da vidiš, kako rezko in odločno je postopal Kopitar v svoji slovnici („*Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*“, 1808, 8°, str. XLVIII + 460), postavimo semkaj sledeče vrstice, ki opisujejo stanje slovenskih pisateljev v začetku sedanjega stoletja:

„Der Vorwurf des unnóthigen Germanisirens in einzelnen Wórttern und im Syntax trifft mehr und weniger alle unsre (meist úbersetzende!) Schriftsteller. Um dieses, wenn nicht verzeihlich, doch begreiflich zu finden, setze man sich an die Stelle eines krainischen Scribenten. Im 8ten oder 10ten Altersjahre hat er den vaterlich-slavischen Herd verlassen, um in der deutschen Stadt . . . in deutscher Sprache erzogen zu werden. Nun muß er seine slavische Muttersprache, die er ohnehin in diesem Alter noch nicht in ihrer ganzen Fülle besitzen kann, mit Fleiß vergessen lernen . . . Man wende nicht ein, daß ja in den Stádtten auch krainisch gesprochen werde! Dieß ist's eben, worúber wir klagen: Truber's leben, lebatí, žpiža, mordane, štrytati, hudobo trybati, jest sem šacau za mertviga, feržmaati, punt (Bund), gospod je vunkaj vlekeli (ausgezogen) z' našimi vojskami, dolí jemle, gori jemle, cajhen, šenkinga, poberi se tjakaj, vunkaj klicati (ausrufen), gvant, flegar, rihtar, špendia, folk u. s. w. u. s. w. sind dergleichen Blümchen aus dem Krainisch der Stádtter; und wenn neuere Schriftsteller statt dieser auch einheimische Blumen nehmen, so flechten sie den Kranz doch auf deutsche Art; oder, um ohne Allegorie zu reden, dieses stádtliche Kauderwelsch ist's, was der künftige Autor in den Jahren seiner Jugendbildung hört; da er selbst in den Schulen deutschen Ideengang bekommen hat, so ist

es ihm beynahe zu verzeihen, daß er zufrieden ist, wenn in seinem krainischen Werke nur kein deutsches Wort sich findet, und daß er gar nicht ahndet, daß es auch einen krainischen Syntax gebe. — So ist z. B. unsere neue Bibel-Uebersetzung (seit 1784) von Truber's *unnöthigen*, recht nach der Städter Art bloß aus Bequemlichkeit (wenn ihm das echt-krainische Wort nicht sogleich beyfallen wollte) hergesetzten und unter dem *Landvolke nicht einmahl bekannten*, einzelnen deutschen Wörtern ziemlich frey: aber wieviel haben die Revisoren bey der 2ten Auflage des Neuen Testaments noch zu verbessern gefunden — und wie vieles bleibt noch für eine dritte grammatisch-kritische Revision übrig! Im Alten Testamente (die zweyte, nach 1800 herausgekommene Hälfte jedoch rühmlich ausgenommen) stehen übrigens noch immer die *jest, ty, on, my, vy, ony*, der Vocativ mit *o vy otroci*, die *aku — taku*, und sogar *ta, ta, tu*, häufig als Artikel usw. ganz unkrainisch da.

Häufigerer *Umgang* unsrer krainischen Schriftsteller mit dem *Landmann*, die Wahl lateinisch geschriebener Werke zum Uebersetzen statt der deutschen, Lectüre in solchen slavischen Mundarten, die von Deutschland nichts wissen können, ein vollständiges, aber kritisches und vor allem treues Wörterbuch, und — statt alles dieses eine permanente Kanzel der krainischen Sprache an der Theologie wären sichere unfehlbare Mittel wider das Uebel!

43. Životopisne črtice o Valentinu Vodniku. ¹⁾ Na koncu latinskega rokopisnega prevoda pesni: „*Ilirija ošivljena*“ je Vodnik z lastno roko pripisal sledečo opazko: „*Illyriam redivivam*“ sequetur „*Illyria magnificata*“, ceu anti-thesis, iam tum concepta in mente poetæ, in laudem eius, qui linguam excoli iuberet slovenicam atque gentem erudiri, quod fecit Franciscus. Nomen carminis erit: „*Slovenija zveličana*“. In res je zložil Vodnik pesen z imenom: „*Iliria zveličana*“, ki je proslavljala avstrijskega cesarja Franca, toda ni bila tedaj natisnjena. V Vodnikovi zapuščini so jo našli štirikrat prepisano in popravljeno, v daljšem in krajšem obsegu (s 24, 25 in 36 štirivrstičnimi kiticami). Prvi dve kitici se glasita takó-le:

1. Iz Dunaja kliče:

Iliria, vstan'!

Zveličanja tebi

Napočil je dan.

2. Po starih pravicah

Prijemi oblast,

In starmu jeziku

Obvaruvaj čast.

44. Valentin Vodnik. ¹⁾ To pesen smemo staviti vsem Vodnikovim na čelo. Prva Vodnikova, o kateri vemo, da jo je zložil kot *sedemnajstleten* mladenič, bila je „*Mila pesm*“, pejta P. Marku A. D. za odhodno, kader je v' lejtu 1775. iz Lublane na Dunaj šel; natisnjena l. 1779. v Pisanicah. To pesen je zložil učenec Vodnik svojemu učitelju Marku v hvaležen spomin, kajti naučil se je bil, kakor sam trdi, dosti od njega. Dočim se pesnik v „*Mili pesni*“ ozira v preteklost, obrača se v predstoječi „*Prošnji*“ do kranjske modrice ali muze, naj ga navduši za nebeško poezijo.

²⁾ *Meletius Smotrickij* je bil pravoslavni škof pološki (Polock) in umrl l. 1633. Njegovo slovansko slovnico, ki je izšla leta 1618. in pozneje leta 1648. in 1721. (v Moskvi), dal je Srbom ponatisniti karlovški metropolit Pavel Nenadovič leta 1755. — *Mihael Vasiljevič Lomonosov* (1711—1768), ruski pesnik in učenjak, izdal je zraven drugih znanstvenih del tudi znamenito rusko slovnico.

Vodniku, kakor tudi nekterim njegovim vrstnikom, rabi izraz „slovenski“ in „Slovenci“ čestokrat za „slovanski“ in „Slovani“; „kranjski“ pa mu je toliko, kakor „slovenski“.

³⁾ Namesto pismenke *ę* piše Vodnik v slovnici po Kopitarjevem vplivu in nauku *è*. Črko *ę* je uvedel o. Pohlina za dolgi *é* (Ě), in po njem so jo rabili v knjigah, dokler ji ni Kopitar v svoji slovnici l. 1808. boja napovedal. Kako so se pismenke *ę* posluževali, kažejo nam spredi vzgledi pri Pohlino, Japlju, Kumerdeju in Vodniku. Kopitar piše o tej Pohlinovi novotariji sledeče: „Bis ein zweiter Kyrill kommt, wollen wir der ursprünglichen Bohoritschischen Schreibmethode, weil sie die vernünftigste und zugleich die älteste ist, die paucas maculas abwischen und uns ferner mit ihr behelfen, wobey wir einzig und allein darin von der Orthographie der 2ten Auflage des krainischen Neuen Testaments — des correctesten Buches *bisher* in unserer Sprache, wovon nächstens eine neue Ausgabe nothwendig wird — abweichen, dass wir das monströse „Schwänzel *ę*“ des Diensts entlassen und auf *tonlose* Sylben, wie billig, kein Tonzeichen setzen.“ Namensto *ę* piše Kopitar *é*: *lép*, in ta naglasek pišemo še dandanes v istem pomenu.

Kopitar opravičuje svoj nasvet takó-le: „Da die Franzosen, die auch ein *tiefere*s und ein *höheres* *e* haben, ersteres durch *è*, letzteres aber durch *é* bezeichnen; da Bohoritsch, unser ältester und bravster Grammatiker das *é* ebenso gebrauchte; da unsrer Orthographie daran liegen muss, die zwey *e* zu unterscheiden, um von den Kyrillisch-schreibenden und selbst von den übrigen Lateinisch-schreibenden, die dieses thun, nicht den Vorwurf der Mangelhaftigkeit zu verdienen: so lasst uns, wenigst in Grammatiken und Wörterbüchern, das hohe, dem *í* sich nähernde *e* durch *é* — und das tiefe, dem *ā* gleiche *e* durch *è* bezeichnen!“

⁴⁾ V ostalini Vodnikovi so našli „*Spěvník ali pesmarico*“, t. j. pesni, kar jih je bil sam zložil, ali si jih zapisal izmed naroda, ali poslovenil iz drugih jezikov. Svoje pesni je Vodnik rad popravljjal, nekatere celó po trikrat in štirikrat v predružačeni obliki prepisal, izpolnjujoč Horacijev nauk: „*Nonum prematur in annum*“. „Spěvník“ je dobil v roke Miha Kastelec, in ko je začel izdajati in uredovati „*Kranjsko Čbelico*“, objavljal je v njej tudi Vodnikove še ne natisnjene pesni, med njimi „*Moj spominik*“ (l. 1831. v II. zv.), in več poslovenjenih *Anakreontovih* pesmic (v IV. zv. l. 1833.). Grški lirik Anakreont iz Teja v Joniji (550—465 pr. Kr.) je živel v Samu in v Atenah ter zaslovel po svojih veselih, vinu in ljubezni posvečenih pesnih.

⁵⁾ Glej predstoječo opombo šte. 44. 4.

45. Matevž Ravnikar. ¹⁾ Ravnikar je rojen leta 1776. na Vačah poleg Save; kot ubožen, a bistroumen učenec je dovršil svoje nauke v Ljubljani, postal l. 1802. duhovnik in takoj tudi učitelj dogmatike v bogoslovnici ljubljanski. Pozneje je bil vodja ljubljanske duhovšnice, l. 1809. za dobe francoske kancelar vseh šol in nato ravnatelj tedanjega liceja (7. in 8. šole); l. 1827. je postal svetnik, duhovski in šolski opravitelj pri c. kr. primorskem deželnem glavarstvu, bil l. 1830. izvoljen za tržaško-koperskega škofa in je umrl po neumornem in blagovitem delovanju v Trstu l. 1845. — Ravnikar je izdal več šolskih knjig in molitvenikov, zaslovel pa je po „*Zgodbah svetega pisma za mlade ljudi*.“ I. del 1815, II. 1816, III. in IV. 1817. Te „*Zgodbe*“ so prevod po knjigi: „*Chr. Schmid's Biblische Geschichte für Kinder*“, Monakovo, 1801.

46. France Metelko. ¹⁾ Na koncu svoje slovnice je objavil Metelko (rojen l. 1789 v Škocijanu pri Dobravi na Dolenjskem, bil profesor slovenščine v bogoslovnici in na gimnaziji v Ljubljani, kjer je umrl l. 1860.) štirideset poslovenjenih Ezopovih basnij v novem črkopisu (takozvani metelčici), da pokaže dejanski, kako pripravna je nova abeceda njegova. Ker ni Metelkovih pismenk na razpolaganje, opomnimo, da je med samoglasniki z novimi pismeni zaznamoval *é* (sméh, sréda, léd, séme), potem polglasnike *ì, ù, è* (vse tri z jednim znamenjem, na pr. krùh, dim, nòsim, pomèknièè, èlovèk, pèrst, sèm pèrvèrgèl), in dolgi, med *o* in *a* stoječi *o* (Metelko naglaša *ó*, in tako smo ga tudi spredi v èitanki zaznamovali), na pr. lepòta, otròka, gospòda, gròba, des Grabes. Med soglasniki je Bohorièev *h, f, fh, fhzh, s, sh, z, zh* in mehki *lj, nj* nadomestil z novimi, po cirilici posnetimi pismenkami.

Poznamenovanje samoglasnikov je brez dvombe nedostatno, saj je *ì, ù, è* le z jednim znakom izražal, in druge èrke so bile tudi preokorne in za pisavo malokaj pripravne; zatorej je lahko umevno, da ni imela metelèica dolgega obstanka, èe jo je tudi èitil sam mogoèni Kopitar.

47. Janez Primic. ¹⁾ Nestor je prvi ruski letopisec, rojen okoli l. 1066. v Kijevu, kjer je živel kot menih in umrl okoli l. 1116. Razun životopisov nekterih opatov in redovnikov svojega samostana je spisal v ruskem jeziku letopis ali kroniko, segajoèo do leta 1113. Nestorjev ruski letopis je jako važen za staro slovansko zgodovino; iz njega zajemajo sploh zgodovinarji vesti o minulosti stare Rusije. Zapadni svet je seznanil z Nestorjem Žiga Herberstein, znamenit državnik v prvi polovici šestnajstega stoletja (1486 — 1566). Primeri Slovensko èitanko za peti in èesti razred srednjih èol, ètev. 159.

49. Peter Dajko. ¹⁾ Na Štajerskem je hotel Dajko še pred Fr. Metelkom rešiti vprašanje gledè novega èrkopisa slovanskega. V svoji slovnici („*Lehrbuch der windischen Sprache*“, 1824, 8°, str. 344) ga je objavil in prvikrat tudi dejanski uporabil. Od metelèice se razlikuje dajnéica naèelno v tem, da nima niti za samo-, niti za polglasnike novih znakov, izvzemši *y*, s katerim se zaznamuje *ü*, kakor na vzhodnem Štajerskem izgovarjajo korenski *u*, na pr. jyg = jüg (jug). Za Bohorièev *f, fh, s, sh, z, zh* in za mehki *nj* je izmislil Dajko, kakor Metelko, nove pismenke, toda Dajko je le *ž* posnel po cirilici. Vsekako pa je zanimivo, da je namesto *f* (ostrega *s*) pisal *s*, in nam. *s* (mehkega *z*) postavil *z*, kakor pišemo dandanes v gajici; na pr. *silno, zato* nam Bohorièevega *filno, sato*. Dajnéica ni imela nobene prave podlage ter se je malo razširila in hitro zamrla.

²⁾ Dajko piše po ljudski govornici *ta* nam. *bsta* (bodeta), *de* nam. *boèe*.

³⁾ Dajko je izdal cerkveno pesmarico z naslovom: „Sto cirkenih ino drugih pobožnih pesmi med katolèskimi kristjani slovanskega naroda na Štajarskem“, v Radgoni, 1826, 12°, str. 258. — *Posvetna* pesmarica pa ima naslov: „Sto in petdeset posvetnih Pesmi in dvesto Vganjk med Slovenskim narodom na Štajarskem“. V Radgoni, 1827. 8°, str. 227. — Pesni v teh pesmaricah niso sevèda pristne narodne, temveè le od bolj omikanih ljudij, duhovnikov in učiteljev, za narod zložene pesnj, ki so se razširile in udomaèile med ljudstvom. Glavni namen teh pesnij je bil, podati ljudstvu koristnih naukov zlasti v npravstvenem oziru. — in izpotoènièi: pristinèi narodne - zèpètèlèene.

51. Urban Jarnik. ¹⁾ Ko je Jarnik postal duhovnik l. 1806., prišel je za kaplana v Èanjèe (Tultschnig), kjer je ostal do leta 1809., potem pa v *Podkarnos*

(Gurnitz), kjer je bival poldrugo leto, in tu je to kakor več drugih pesnij zložil. — *Špice* so majhno selce nad Krnosom, izpod kterega izvira čist vrelec, ki mu pravijo „Tamuš“; ta vrelec je Jarnikova „Hippokrena“.

²⁾ Iz Jarnikovih opazek se vidi, da se je za njegove dobe bil že izgubil polglasnik za jednozložnimi predlogi *k, v, z*, kterega so prejšnji slovenski pisatelji malo da ne dosledno zaznamovali z opuščajem ³. Ta polglasnik v predlogih odgovarja staroslovenskemu *ü (kü, vü, sü)* in se je bil že davno pred Jarnikom obrusil; toda pisatelji so po stari navadi vedno še pristavljali opuščaj ⁴ k jednozložnim predlogom, kakor še tudi Jarnik piše: *z' zlatam, z' sitam*, kar pa niso izgovarjali: *zè zlatam, zè sitam* („z enim mutastim samoglasnikom“, kakor Jarnik trdi), temveč to je le pravopisna navada ljudskega izgovora: *z zlatam, s sitam*, da ločijo predlog od sledečega samostalnika. Še v najnovejši dobi so skušali nekateri pisatelji pisati: *sè srcem*, kar pa je nepotrebna pravopisna novotarija. — Končno je opomniti, da smo pri Jarnikovihih vzgledih pisali: *k meni* namesto *k-meni*, kakor Jarnik piše.

52. Valentin Stanič. ¹⁾ Stanič je zložil že na stara leta to pesen (1843), in sicer ga je navdušil *prvi sestavek M. Vrtočca* v Novicah: „Hvala vinske trte“, in drugič dr. *J. Bleiweis*, kteri je v Novicah kot urednik pohvalil njegove pesni in jih tudi nekaj ponatisnil. V slovstveno-zgodovinskem oziru je ta pesen zato zanimiva, ker je *poslednja* Staničeva, povzročena po *prvem spisu* toliko zaslužnega pisatelja M. Vrtočca, ki je deloval zlasti v Novicah.

Stanič je bil začel zgodaj pesni zlagati; prva pesen, katero je, kakor sam pravi, v Solnem gradu zložil l. 1797., je „Večerna pesem“. Posebno rad je zlagal ali prestavljaval cerkvene pesni, tiskal in vezal jih sam ter razširjal med mladino in priprostim narodom. Prvim zbirkam njegovih pesnij leta 1822. in 1826. sta še sledili zbirki: „Drugi perstavik starih ino novih cerkvenih ino drugih pesem“, in „II. Pesme za kmete ino mlade ljudi. Vekš del iz njemških Mildhaimskih pesem prestavil V. St.“ V Gorici, 1838.

53. Prešernova doba. ¹⁾ Gledé na zgodovino slovenskega slovstva je ilirski pokret še zaradi tega pomenljiv, ker je storil konec *kajkavski slovenščini* v pismu in knjigi. V odstavih števil 18 in 19 ter števil 31, 32 in 33 naše čitanke smo zasledovali na kratko, kako so pisali kajkavski pisatelji, in omenili smo, da se je krepko razvijalo kajkavsko slovstvo. Zlasti 17. in 18. stoletje je bilo kaj plodovito. Ko so redovniki v Lepoglavi na Hrvatskem *Belostenčev* latinsko-ilirski in ilirsko-latinski rečnik („Gazophylacium“) izdali leta 1740., t. j. 65 let po smrti pisateljevi, pripravljaj je že jezuit *France Šušnik* drug velik *latinsko-ilirsko-nemško-ogerski slovar* z besednim kazalom (Index) ilirsko- ali hrvaško-latinskim. Toda smrt mu je delo ustavila, in njegov redovni tovariš *Andrej Jambrešič* je rečnik dovršil in izdal l. 1742. v Zagrebu.

Razun nabožnih knjig so pisali kajkavski pisatelji koncem 18. in začetkom 19. stoletja tudi knjige s posvetno vsebino in za vsakdanje potrebe, tako na pr. slovnice hrvaško-slovenske, latinske in nemške; pesni pösvetne in cerkvene, zlasti pa različne igrokaze, ktere so igrali po semeniščih in drugih zavodih. Priljubljen je bil zlasti „*Grabancijaš dijak*“ in „*Diogenes*“. Največ zaslug za hrvaško-kajkavsko slovstvo so si pridobili v tej dobi redovnik *Tit Brezovački*, profesor in župnik *Tomaž Mikloušič* (1767—1833, iz Jaske domá), *Jakob Lovrenčič* iz Zagreba, ki slovi zaradi lepe, vzorne kajkavščine, *Matija Jandrič*

in še več drugih. Zadnji pisatelj in književnik kajkavski pa je *Ignacij Kristijanovič*, kanonik v Zagrebu, kateri je zraven mnogih nabožnih spisov izdal tudi še slovnico kajkavskega narečja v nemškem jeziku leta 1837.

Popolnoma nov prevrat na polju hrvatsko-kajkavske književnosti pa je povzročil dr. *Ljudevit Gaj*, stvaritelj ideje ilirske (domá iz Zagorja blizu Krapine, 1809—1872). Leta 1830. je izdal „*Kratko osnovo horvatsko-slavonskoga pravopisanja*“ ter priporočil v njej, naj se soglasniki zaznamujejo po *českem načinu*, ne pa, kakor so doslej pisali kajkavski pisatelji, po ogerskem črkopisu. Koncem leta 1834. je začel izdajati v Zagrebu „*Novine horvatske*“ s slovstveno prilogo: „*Danico horvatsko, slavonsko i dalmatinsko*“. Ta časopis je bil sprva pisan v kajkavščini, toda že z *novim*, t. j. *českim črkopisom*.

A videč, da ne more v omejenem kajkavskem narečju dovoljno in uspešno vplivati na ostale Hrvate in Srbe po Dalmaciji, Slavoniji, Srbiji, Bosni itd., nadomestil je Gaj l. 1836. kajkavščino s *hrvatsko-srbskim jezikom*, kakor ga po Dalmaciji govoré, in kakor so ga pisali znameniti nekdanji *pisatelji dubrovniški* (Ragusa). Svoj časopis je odslej imenoval „*Ilirske narodne novine*“ in prilogo njegovo: „*Danico ilirsko*“, jezik pa „*ilirski*“, zakaj s tem je hotel zaznamovati, da so baje Srbo-Hrvatje potomci starih „*Ilirov*“. Ta Gajeva misel je hitro prodrla in našla navdušenih privržencev pri Hrvatih in Srbih, saj so se itak vsi Čakavci in Štokavci dobro razumevali med seboj. A tudi kajkavski rojaki Gajevi so se takoj poprijeli novega pisnega jezika, takozvane ilirščine, in celó med Slovenci je bilo pisateljev, ki so hoteli uvesti ta pisni jezik v svojo omikancem namenjeno književnost. Leta 1843. so sicer slovstveno ime „*ilirsko*“ opustili, isti pisni jezik pa pridržali pod imenom *hrvatski* ali *hrvatsko-srbski*, „*Iliri*“ pa so bili odslej Jugoslovani. Slovenci so odklonili „*ilirščino*“, sprejeli pa hrvatsko-česki črkopis, le Stanko Vraz sam je postal znamenit pesnik ilirski.

54. Kranjska Čbelica. ¹⁾ Potočnikove „*Svete pesmi za vse velike praznike in godove med letom*“ so prvič izšle v *metelčici* leta 1827., drugič pomnožene v *bohoričici* leta 1837. — „*Druge bukvice*“ svojih svetih pesnij je izdal l. 1843., in o teh pišejo Novice istega leta: „Krajskih pesim gosp. fajmoštra B. Potočnika posebno perporočvati, treba ni. Pojejo jih po celi deželi; višji hvaliti jih ne moremo. Mislimo pa, da bodo Slovenci nad tem drugim delam „*Svetih pesim*“ morebit še večji dopadajenje imeli, kakor nad prvim, kateri je bil v kratkim času že v drugič natisnjen. — Vse so polne lepih misel in prave seréne vere; kar pa jezik utiče, je tako perjetin, de jih je veselje brati.“ A Matija Čop piše o njegovih doneskih h „*Kr. Čbelici*“: „Seine Beiträge gehören zu den ausgezeichnetsten in der Sammlung. Er trifft namentlich den eigentlichen Liederton gut (Pridi, Gorejnc; Ženjice, itd.).“

Ko so začele l. 1843. izhajati „*Novice*“, sodeloval je pri njih B. Potočnik jako marljivo. Takoj v prvem letu so objavile pesni: „*Mlatiči*, Česka predica slovenskim, Zvonikarjeva; l. 1844.: *Hči na grobu matere*; l. 1847.: *Planinar*. Prašanje — odgovor, in druge.

Potočnik je bil *pevec* in *pesnik*. Pri stolni cerkvi ljubljanski je dobil službo tudi v ta namen, da vodi v njej petje, in mora se reči, da je z G. Riharjem vred oživil pravo cerkveno petje. Potočnik je bil *pravi pecki umetnik*, ki je jako veliko storil, da se je povzdignilo petje na Slovenskem.

59. Jožef Zemlja. c) *Sedem sinóv.* ¹⁾ Prešérnov „*Krst pri Savici*“, ki je izšel leta 1836. v posebni knjižici, navdušil je tako našega pesnika Jožefa

Žemljo, da se je tudi odločil spisati „povest v verzih“. Snov za to pesen je vzel iz Gajeve „Danice“, koja je leta 1835. priobčila v nevezani besedi povest: „*Sedem sinov Mikičevih*“. V stancah zloženo (41 kitic broječo) povest je izdal Žemlja v posebni knjižici ob jednom: „S slovečo elegijo g. Graja, iz englezkiga ravno u tisti méri“ (v gajici, 1843). — Na koncu pristavlja sledečo opombico: „Imena sedmerih sinov so: *Simon, Bosan, Tomo, Djono, Ditro, Juraj in Mitar*. Resnico té povesti potrdijo imenitni pisavci: Peter Alvinci, grof Vuk Bethlen, Štefan Tzeglédi in več družih“.

60. France Prešeren, prvak slovenskih pesnikov. ²⁾ Kopitar je došel leta 1808. na Dunaj in stopil dve leti pozneje po pravoslovnih naukih v službo c. kr. dvorne knjižnice, kjer je končno postal njen knjižničar. Kot učenjak je zaslovel že po svoji slovenski slovnici (1808), o kateri *M. Čop (Šafarík)* piše: „Seine Grammatik gehört zu den einflussreichsten philologischen Arbeiten, die auf dem Gebiete der slavischen Literatur erschienen sind. Sie ist überreich an hellen Blicken, überraschend neuen Ansichten und gesunden Urtheilen“. Največjo slavo po vsej Evropi pa si je pridobil s knjigo: „*Glagolita Clozianus*“, kjer je izdal Kločev glagolski rokopis in brizinske spomenike s temeljito razpravo o glagolici in cirilici, s staroslovensko slovnico in slovarjem itd. Ta knjiga je bila tedaj poglavitna podlaga vsemu znanstvenemu preiskovanju o staroslovenski azbuki, o staroslovenskem jeziku in njegovi domovini, in je vzbudila novo dobo v slovenskem jezikoslovju. Kopitar je po temeljitih svojih ocenah in spisih tako zaslovel, da ga je nemški učenjak Jakob Grimm imenoval „*monstrum scientiarum*“, in da je veljal za največjega slovanskega kritika našega stoletja. 19.

61. France Prešeren. ¹⁾ Ker je zanimivo vedeti, kdaj so prišle posamezne Prešernove pesni na svetlo, postavili smo pod pesni dotične letnice. Ponatisnjene pa so pesni po izdaji leta 1847.: „*Poezije Dóktorja Francéta Prešérna*“ z geslom:

„Sim dólgo úpal in se bál,
Slovó sim úpu, stráhu dál,
Sercé je prázno, sréčno ní,
Nazáj sí úp in stráh želí.“ (1838.)

Pesen o V. Vodniku je objavil Prešeren v Novicah (1845) pod naslovom: „*Ob šestindvajseti obletnici smerti gospoda Valentina Vódnika*“. Pesen je zložil Prešeren nalašč v méri, ki je bila Vodniku najbolj priljubljena.

²⁾ **Gazéle.** *Delija, Korina* in *Cintija* so imena rimskih deklic, ktere opevajo v svojih poezijah rimski pesniki: *Vergilij* v eklogi III. 67 *Delijo*, *Ovidij* na več mestih *Korino*, *Propertij* pa *Cintijo*. Zadnji pesnik pripoveduje, da ga je *Cintija* (s pravim imenom *Hostija*) l. 28. pred Kr. navdušila za poezijo. — Baš tako je navdušila tudi *Lavra* italijanskega pesnika *Petrarko* (1304—1374), da je jel peti svoje neumrjoče sonete. — Prešeren je zložil tudi „*Sonetni venec*“, ki je prvi v slovenskem slovstvu, najbrž leta 1839. na čast „*Primicovi Julji*“, kakor nam kaže prvi natis njegovega „*magistrala*“.

³⁾ **Apél in čevljar.** L. 1832. se je pošalil Prešeren v sonetu „*Čerkarska pravda*“ z metelčico in njenimi zagovorniki. Naslednje leto pa je nastala prava živá pravda med zagovorniki stare bohoričice in mlade metelčice. V nemško pisanem „*Ilirskem listu*“ so se napadali nasprotniki v razpravah: „*Slowenischer*

*ABC-Krieg**. Celó znameniti jezikoslovec in kritik *Jernej Kopitar* sam je posegel v to pravdo s spisom: „*Ein Wort über den Laibacher ABC-Streit*, aus einem Briefe aus Wien an Hrn. M. (= Metelko).“ V tem pismu napada Kopitar Čopa in češkega pesnika Čelakovskega, ki je proslavljal Čbelico in pesnika Prešerna, a povrh tudi pika Prešerna samega, imenujoč njegov sonet „o kaši“ — „des lieben Preschern Gourmand-Sonett“ itd. Prešeren se je znosil nad Kopitarjem med drugimi zabavljicami tudi s sonetom: „*Apel in čevljar*“ po Plinijevi povesti. Sicer je storil to v tem sonetu jako nežno, ker je pisal v prvotni izdaji: „Le čevlje sódi naj kopitar“; a vsi so razumeli pravi namen in pomen te besede, in v „*Poezijah*“ l. 1847. je Prešeren tudi pisal: „Le čevlje sódi naj Kopitar.“

4) **Matiju Čópu.** Svoje najznamenitejše delo: „*Krst pri Savici*“ je posvetil Prešeren s tem sonetom l. 1836. svojemu najboljšemu prijatelju, ki je bil leto prej utonil v Savi.

5) **Zabavljivi napisi.** Zabavljica „*Novi Pegasus*“ je namerjena *Janezu Ciglerju*, Čbeličinemu pesniku, ki je bil župnik v Višnji gori.

Urban Jarnik je poslovenil v svoji knjižici: „*Zber lepih naukov*“ (1814) pretejsnje število Ezopovih basnij; njemu velja 2. zabavljica.

Jakob Zupan je zlagal pesni slovenske brez sičnikov; to smešno početje mu je zasolil Prešeren s 3. sršenom.

V 4. zabavljici pika Prešeren Čbeličarja *Blaža Potočnika*, ki se je rad bavil s homeopatijo, ktero je izmislil Samuel Hahnemann; po tem medicinskem načinu so radi lečili baš tedaj razne bolezni z jednoistimi zdravili (homeopatske kroglice).

V 5. sršenu nagaja *Kastelcu*, ki je objavljaval v „*Kr. Čbelici*“ prav krotke puščice, takozvane „*muhe*“.

V 6. zabavljici se izpodtika nad Ravnikarjevim jezikom v njegovih „*Zgodbah*“, ker mu rabi prepogostoma deležnik na -*vši*. Bržkone je Prešeren tu nalašč napravil nepravilna deležnika na -*vši* od nedovršnih glagolov, ki ne tvorijo tega deležnika.

V 7. sršenu zabavlja pač neopravičeno štajerskemu pisatelju *Antonu Kremplju*, kteri gotovo ni bolj nemčeval v svojih spisih, kakor drugi vrstniki njegovi. Bilo je pač nemško ime „*Krempelj*“ prav pripravno in vablivo za kako puščico.

Zabavljica „*Daničarjam*“ meri na Kopitarja, kteri se je togotil nad *Ljudovitom Gajem*, ker je l. 1830. sprejel češki pravopis za Hrvate, leta 1836. pa začel v štokavščini (v dubrovniškem jeziku), t. j. v ilirščini pisati svoje *Novine* in *Danico* ilirsko (glej tudi opombe štev. 53. 1.), in sicer vse to po nasvetu čeških jezikoslovcev Kolárja in Šafařka. Kopitar je v knjigi: „*Hesychiei glossographi discipulus*“ leta 1839. pobijal Gajeve nazore in napore v hudo zabavljivem sestavku pod naslovom: „*De Gaji nunc Ljudeviti (olim Ludovici), duplici molimine novarum tabularum tam linguae quam scripturae Croatarum Zagrabiensium.*“ O rogljih nad *č, š, ž* pravi Kopitar, da „*muscarum quasi stercoribus inquinant pulchritudinem.*“ Na koncu pravi: „*Neque nos latinis Serbis Ragusinis Dalmatisque invidemus aut veterem gloriam aut hodiernum favorem, sed iure dolemus provincialem Croatiam, cuius caput est Zagrabia, tristissimo exemplo deseri a suis filiis, malentibus in ragusinam silvam ligna ferre, quam miserae succurrere patriae.*“

V zabavljici „Naróbe Katón“ predbaciva *Vrazu*, da ga je zvala lakota po slavi in blagu v kolo ilirsko, toda to ni opravičeno. Vraz je spoznal, da bi bil za razvitek slovenskega, hrvatskega in srbskega slovstva velik dobiček, ako bi se vsi trije narodi oklenili skupnega književnega jezika, in tej misli zvest, deloval je Stanko Vraz kot pesnik ilirski ter skušal po svoje uresničiti to veliko idejo. — Latinski stih se nanaša na Katona Utičana, ktereга omenja pesnik tudi v „Krstu pri Savici“. Znano je, da se je republikanec Katon sam usmrtil, zvedevši, da je Cezar zmagal pri Tapsu leta 46., in da je stvar republikancev celó uničena. Katon je bil tako trdovraten privrženec ljudovlade, da se ni hotel podati zmagovitemu Cezarju, kakor njegovi vrstniki, Vraz pa se je udal zmagujočemu ilirstvu, zatorej ga nazivlje Prešeren „Naróbe-Katona“.

62. Anton Krempelj. ¹⁾ V tem Krempeljevem spisu o sv. Cirilu in Metodu nahajamo marsikaj, kar se ne strinja z novejšimi preiskavami o slovanskih blagovestnikih. Vsekako pa je zanimivo za nas, da vidimo, koliko so vedeli naši književniki začetkom tega stoletja o sv. Cirilu in Metodu, in koliko vemo mi o njiju dandanes. S Krempeljevim spisom primerjaj štev. 47., b, kar piše Primic o sv. Cirilu in Metodu. Pri Kremplju je krivo na pr. ime Radislav namesto Rastislav, in znano je, da Metod ni umrl v Rimu, temveč v Panoniji. Napačno je sevéda, da je sv. Ciril prevedel sv. pismo na slovensko pri Kozarjih, in dvomljivo je, da bi se bila slovanska blagovestnika mudila pri Bolgarih. — Prim. sestavek: „Slovanska blagovestnika sv. Ciril in Metod“ v Slovenski čitanki za tretji razred, 1892, štev. 58.

63. Stanko Vraz. ²⁾ *Pavel Jožef Šafařík* (1795—1861), po rodu Slovak, je po *Jožefu Dobrovškem* (1753—1829) najznamenitejši češki jeziko- in starinoslovec. „*Zgodovina vseh slovanskih slovstev*“ (1826), „*Slovanske starožitnosti*“ (1837) in „*Slovanski narodopis*“ (1842) so njegove najznamenitejše knjige. Šafařík je preiskoval tudi spomenike staročeške ter se pridno bavil s staroslovenskim jezikom, zlasti z vprašanjem o domovini glagolice in cirilice. V rokopisu je ostavil „*zgodovino jugoslovanskega sloevstva*“ v treh knjigah: *slovensko, hrvatsko-ilirsko, srbsko*, katero delo je izdal po smrti njegovi *J. Jireček* (1864—1865). Zgodovino slovenskega slovstva mu je bil izročil znani učenjak *Matija Čop*, a tudi Šafařík sam je bil v ozki zvezi s slovenskimi pisatelji in je z njimi dopisoval.

Vrazov jezik nas spominja na narečje, kakor ga govorijo okoli Ljutomera, v čegar okolici sta Vraz in Miklošič domá. Izmed nekterih manj znanih besed omenimo: *gubiti* (peresa) = kvariti; *slovezno* (občinstvo), *sloveznost* = književno, književnost; *ark* (iz lat. arcus) = póla; v *pótiš nevednosti* = v sponah nevednosti, *prim. stsl. pato*, *Fessel*; Trubar pozna besedo: *póta*; od glagola: *pnem*, *péti*, *spannen*, kor. *pen*; *nad vsem dokonali*m = nad vsem dokončanim, nad vsem, kar dokonamo, dokončamo, doženemo, izvršimo; glagol *dokonati* nahajamo tudi pri Trubarju. *matija Čop*

²⁾ Vraz je zložil to pesen na čast velezaslužnemu nadvojvodi Ivanu, očetu Štajercev. Na naslovnem listu čitamo, da je pesen „*zapeta* na den XX. januarja kakti na spomin rojstva, ino *posvečena* na den XXIV. junia kakti na spomin godovna Nj. c. Visosti z ponizne podanosti od murskih ino dravskih Slovincov.“ V Zagrebi, 1839. Pesen je tiskana v novem črkopisu, gajici.

Nadvojvoda Ivan je sin Leopolda Habsburškega, ko je bil ta še veliki vojvoda Toskanski. Rojen l. 1782., prišel je že kot osemleten deček na Avstrij-

sko, kjer je postal njegov oče po smrti Jožefa II. kralj in cesar. Nadvojvoda Ivan se je udeleževal francoskih vojsk in prišel leta 1809. na Štajersko, ko so Francozi že tretjikrat bili v deželi in so obsedali Gradec. Leta 1815. je bil namesto cesarja na Laškem, kjer sta se mu poklonili Lombardija in Beneško kot novi avstrijski pokrajini. Leta 1837. ga je poslal cesar na Rusko, in bil je v Odesi, v Carigradu, v Mali Aziji in na Grškem. In ravno tega potovanja se spominja Vraz v svoji pesni ter opisuje burjo, ki ga je zadela na morski vožnji. Štajerska dežela se je nadvojvodi tako prikupila, da je najrajši bival v njej, in da je po očetovsko skrbel za njeno blagostanje. Leta 1811. je ustanovil v Gradcu znanstven zavod, takozvan „Joanneum“, podelil mu vse svoje bogate zbirke, pridobil mu lep rastlinski (botaniški) vrt in utemeljil tehniko. Na njegovo prizadevanje in njegov vpliv so se ustanovili: Kmetijska družba štajerska, Štajerski časnik in Zgodovinsko društvo v Gradcu. Slovencem je bil zelo naklonjen in se zanimal za njihovo narodno pesništvo. Za naše slovstvo ima to veliko zaslugo, da je leta 1843. pripomogel, da je dobila kranjska „C. kr. kmetijska družba“ dovoljenje, izdajati „Novice“.

²⁾ V kiticah 7—15. poveljuje rojstvo, ponižnost in hrabrost nadvojvode Ivana, ki je bil zbral vojsko in napravil mir na Laškem. Po vojski pa je skrbel, da povzdigne blagostanje ljudstva, kar se opisuje v kitici 16. in sled. V kitici 32. stoji *jedra* namesto *jadra*, die Segel, kakor v srbskem jeziku.

⁴⁾ V kiticah 33—43. želi dežela svojega dobrotnika hitro nazaj s potovanja po morju, kjer človeka čestokrat nesreča čaka; kajti morje se je zarotilo zagrniti nadvojvodo v svoje krilo. Zatorej zaukaže burji, da se vzdigne. — V kit. 45. *vóza*, die Taue; *vóže*, Seil, od vezati.

⁵⁾ V kiticah 53—64. izraža pesnik svoje veselje, da se je rešil nadvojvoda, ter prosi odpuščenja, da se je drznil zapeti pesen njemu v čast in hvalo.

65. Anton Martin Slomšek. ¹⁾ To je odlomek iz propovedi, katero je govoril Slomšek l. 1838. na binkoštni pondeljek v Blatnem gradu na Koroškem, a tiskano je dal to propoved na svetlo še le v Drobčinah za novo leto 1849.

66. Kratek slovstveni pregled od leta 1843—1893. ¹⁾ *Peter Hicinger*, rojen v Trziču l. 1812., šolal se je v Novem mestu in v Ljubljani in postal leta 1847. duhovnik ter bil od leta 1859. župnik, dekan in šolski nadzornik v Postojni, kjer je umrl l. 1867. Hicinger je bil vsestranski izobražen pisatelj slovenski, kakor njegov vrstnik *Davorin Trstenjak* (1813—1890) na Štajerskem. Obadva sta razpravljala jezikoznanstvo, zgodovino in starinoslovje slovansko, drug drugega navdušujoč in dopolnjujoč. Med tem pa, ko se je Hicinger pečal bolj s cerkveno zgodovino slovenske dežele, segal je Trstenjak rajši nazaj v slovansko in slovensko prazgodovino ter dokazoval, da so Slovenci že pred Kristovim rojstvom bivali v sedanjih pokrajinah, in sicer je skušal to dokazati s pomočjo beneškega narečja, v katerem se nahaja mnogo besed slovanskega izvira; zatorej je spisal več obširnih jezikoslovnih razprav o „slovanskih elementih v venetščini“. Nadalje se je Trstenjak mnogo bavil s slovenskim bajeslovjem, razlagajoč, kakor nemški učenjak Jakob Grimm, slovenske narodne pravljice in pesni bajeslovne vsebine. Po vseh tedaj izhajajočih časopisih nahajamo mnogo, mnogo razprav Hicingerjevih in Trstenjakovih. Sevéda niso te razprave brez hib in večjih napak, toda temu se ne čudi, kdor pomisli, da sta bila obadva samouka, in da sta brez prave znanstvene metode preiskovala najtežja vprašanja na jezikoznanskem, zgodovinskem in starinoslovnem polju.

Razun tega se odlikujeta oba na leposlovnem polju, Hicinger kot pesnik, Trstenjak kot pisatelj humorističnih povestij. Po raznih časopisih, zlasti po Novicah, je mnogo Hicingerjevih prav mičnih pesmic; vseh vkup bi jih lahko našli blizu poldrugo stotino, med temi mnogo narodnih, ktere je sam zapisal in potem izdal v predelani ali zboljšani obliki. Trstenjak pa slovi kot prvi slovenski humoristični pisatelj pod imenom *Vicko Dragan*, in njegove humoreske in povestice so se zelo priljubile. V mladih letih je zlagal tudi pe-ni; med temi je obče znana „Zvezda“ (Tam za goro zvezda svéti, Oj, kak jasno se blišči!), ktero je zložil dijak še leta 1837. v Gradcu. Ondi je občeval z bližnjima rojakoma svojima, *Stankom Vrazom* in *Francetom Miklošičem*, navdušil se za ilirski pokret ter sodeloval pri „Danici ilirski“.

Kot tretji se jima pridruži *Matija Ravnikar Poženčan* (rojen l. 1802. v Poženku, vasi cerkljanske duhovnije na Gorenjskem), ki je bil tudi duhovnik in župnik na kmetih, kakor prejšnja dva. Umril je v Predosljih l. 1864. Na latinskih šolah v Ljubljani so ga navdušili Vodnik, Ravnikar, J. Zupan in Metelko za slovenščino, in zgodaj se je že poskušal v slovenskih pesmicah. Pozneje se je pečal zlasti z narodnim pesništvo. Nabiral je zelo marljivo narodne pesni, in iz njegove zbirke jih je več v Vrazovi knjigi iz leta 1839. (brez nabiteljevega imena, pač pa so zaznamovane z zvezdico), in v Koritkovi zbirki narodnih pesnij (I—V. zv. 1839—1844) jih je vsaj *petina*, ktere je nabral Ravnikar. Ilirski pokret je bil tudi njega navdušil, kakor druge vrstnike njegove, na pr. Vraza, Trstenjaka, Jarnika, Matija Majárja, Jurija Kobeja, Žemljo itd., in Poženčan je tudi sodeloval pri „Danici ilirski“. Ko pa so po prizadevanju nadvojvode Ivana začele l. 1843. izhajati „Novice“, stopil je v kolo njenih pisateljev. V Novicah je objavljaj sprva razne pesni, spisal jim včasí kak zgodovinski sestavek, razglasil kako narodno pesen ali ljudsko pripovedko (Peter Klepec, Lukec Kljukec, Škratelj), naposled pa se je zgolj posvetil slovenski zgodovini in starinoslovstvu. Tu pa razpravlja vprašanja, kakor: Odkod so prišli Slovani v svoje sedanje kraje? Kdo so Skythae ali Skuti? O začetku imen Ljubljana in Laibach itd. Zdaj piše o „sobotki, kupalu in kresu“, potem o rojenicah in slovenski Šimbilji, a vmes še zлага pesen za pesnijo, med kterimi tu imenujemo znamenito njegovo: „Kralj Matjažev sel“.

*) Leta 1854. je izdal Janežič „*Slovensko slovnico* s kratkim pregledom slovenskega slovstva ter z malim cirilskim in glagoliškim berilom za Slovence.“ S to knjigo je postavil dober temelj slovenski pisavi in utrdil naš pravopis. Slovnica je služila v pouk na srednjih šolah, a bila tudi ob jednom voditeljica vsem mlajšim pisateljem našim. Janežič je porabil v svoji slovnici preiskave Miklošičeve na jezikoslovnem polju in tako njegovim naukom pri Slovencih pripomogel do dejanske veljave in uporabe. V tej slovnici je Janežič opozoril tudi na staroslovenščino in pridejal nekaj berila v cirilici in glagolici, také-le se opravičujejo: „Današnje dni ne more več zadostiti znanost samo enega slovenskega jezika; po vsej pravici se tirja od vsacega izobraženega Slavjana, da se nekoliko tudi z družimi bližnjimi slovanskimi narečji soznani. Naša slovenščina je naravna hči staroslovenščine; zatorej je nam pred vsm drugim potreba, se na staro ali cerkveno slovstvo naših prededov ozirati. V ti namen smo tu staro cirilsko in glagoliško azbuko z malim staroslovenskim berilom dodali, da se morejo naši Slovenci naj s starim pravopisom soznani. Sploh pa zavračamo prijatelje staroslovenščine na izverstna dela našega preučenega

jezikoslovca g. prof. Miklošiča.⁴ Rokopis je dal pregledati po Miklošiču in Metelku, in ta dva slovničarja sta s tem takorekoč odobrila nauke Janežičeve.

Vpliv te slovnice se začne takoj kazati v našem slovstvu. Večja doslednost in pravilnost odlikuje odslej naprej spise slovenske, in marsikaj omahljivega se je takoj odpravilo. Tako so popolnoma izginile oblike na *-am*, *-ami* pri moških in srednjih samostalnkih; po mehkih soglasnikih so pisali zdaj *e* namesto *o*, na pr. delavcev nam. delavcov. Pri pridevnikih so služile zlasti kranjskim pisateljem več stoletij oblike na *-iga*, *-imu*, in v mestniku in orodniku niso razločevali končnic *-em* in *-im*; toda zdaj so dali po vplivu štajerskih in koroških pisateljev, osobito pa vsled Janežičeve slovnice oblikam na *-iga*, *-imu* slovo ter začeli pisati *lepega*, *lepemu* in ločili mestnik *lepem* od orodnika *lepim*, kakor so pisali pri zaimenu *njega*, *njemu*, *pri njem*, *z njim*. Namesto *nesrečin*, *kratik* so pisali sedaj *nesrečen*, *kratek* itd. V drugi izdaji (1863) svoje slovnice je Janežič že tudi pisal samoglasniški *r* brez *e*, ker je bil Miklošič dokazal njega samoglasniško naravo v slovanskih jezikih, in poznejši pisatelji slovenski so polagoma krenili vsi po Miklošiču, samoglasniški *r* pišoč.

Skromna je bila sicer prva izdaja Janežičeve slovnice, a njen uspeh je bil velik. To je napotilo neumorno delavnega pisatelja, da je sestavil večje delo v drugi izdaji leta 1863. „Vsa nova po obliki in po osnovi, predelana po tirjatvah sedanjega jezikoslovja in popravljena po najboljših slovniških pripomočkih, prikazuje se „slovenska slovnica“ v drugo na svitlo.“ . . . „Jezik, v katerem je pisana, in ki ga uči, je prava čista slovensčina, posneta po ljudski govoricí vseh Slovencev. . . . Skoz in skoz mi je bila vodnica današnja beseda našega národa, svetovavka v dvomnih rečéh pa starša slovenska pisava in stara slovensčina, od ktere še le dohaja sedanji besedi luč in svitloba; dajala se je torej prednost vselej tistemu pravilu, tisti obliki, ki imá korenino v stari slovensčini, pa nam še dandanes živi.“

Naslanjaje se na izborna dela Miklošičeva in na razprave drugih slovenskih jezikoslovcev, stvaril je Janežič izvrstno slovensko slovnico, po kateri so se ravnali skoro vsi pisatelji slovenski, in ktera služi že čez trideset let (sedaj v šesti izdaji) naši mladini v pouk.

67. Janez Bleiweis. ¹⁾ Ta izrek navaja Bleiweis iz zabavljivih napisov Prešernovih. Ker so Čbeličini pesniki zlagali čestokrat nepravilne šestomere, zložil jim je Prešeren (1832) pod naslovom „Čbelice šestomerjovcam“ sledečega sršena:

„Ak kdó v heksámetru namést spondéja,
Al dáktila posluží se trohéja,
Ne vé, kam se cezúre déjo,
On vpréga Pégaza v galéjo.“

²⁾ Bleiweis je z letom 1846. začensí izdajal Novice le v gajici, dočim je v prejšnjih treh letnikih večinoma še rábil bohoričico; sprva je le sem ter tja ponatisnil kakšno pesen v gajici, a potém je čim dalje tem več prostora prepušéal novemu črkopisu, kakor so ga pač rabili slovenski pisatelji in sodelavci Novic. Leta 1845. je celó objavil sledeče naznanilo, kakor da bi se hotel opravičiti, zakaj se poslužuje tudi gajice: „Mi nobeniga k pisanju v novim pravopisu ne silimo in dajemo vsak spisek v Novice takó, kakor ga prejmemo.“

72. ¹⁾ **Rodoljub Ledinski**, s pravim imenom **Anton Žakelj**, je rojen l. 1816. v Ledinah pri Žiréh nad Idrijo; šolal se je v Karlovcu, v Novem mestu in

naposled v Ljubljani, kjer je kot bogoslovec bil učenec Metelkov v slovenščini. Za mašnika posvečen l. 1842., služil je najprej med Belimi Kranjci, potem na raznih krajih kranjske dežele, naposled pri Sv. Duhu nad Leskovicem, kjer je umrl l. 1868. Ledinski je za svojo dobo znamenit pesnik, ki je objavljaj po Novicah začel l. 1844. svoje pesni. Njegov jedernati jezik in krepke misli nas spominjajo na prvaka Prešérna. Kakor ta, boril se je i Ledinski proti „zaničevalcem pevcev“. Za narodno pesništvo se je Ledinski zelo zanimal in zapisal več krasnih narodnih pesnij; take so na pr. *Mlada Zora*, *Mlada Breda*, *Nuna Uršica*, ki so z drugimi vred prišle na svetlo v V. zvezku „Kranjske Čbelice“ l. 1848. V nevezani besedi je spisal povest: „Kralj in možaka poštenjaka“, in spis o „pobratinstvu“.

73. ¹⁾ **France Malavašič**, rojen v Ljubljani l. 1818., učil se je po dovršeni latinski šoli pravoslovja v Gradcu, a l. 1843. so ga zvalile Novice v Ljubljano nazaj, in tem je bil od začetka do svoje smrti l. 1863. neumoren sotrudnik in pomočnik. Stopivši v zdravniško šolo, postal je ranocelnik in bil za Metelkom od l. 1847. naprej prelagatelj vladnih postav in ukazov pri deželnem glavarstvu. Delovanje Malavašičevo je bilo zelo plodovito in vsestransko. Zdaj je zložil kako prigodno pesen ali častitko, zdaj pisal ocene in razprave o slovenskem slovstvu, zdaj zopet objavil kakšno povest, bodisi izvirno, bodisi poslovenjeno. Zlasti pridno je deloval na polju pripovednega slovstva. Poslovenil je več povestic *Kr. Šmida*, *Zschokkejevo* povest: „Zlata vas“ (Goldmachedorf), „*Stric Tomovo kočjo*“, ktero je spisala v angleščini Henrieta B. Stowe, in „*Oče naš*“. Med pesnimi imenujemo: „*Narlepši imena*“ (Novice, 1843), „*Gospod, pri nas ostani*“ (Nov., 1846), „*Sanje cesarja Rudolfa I.*“; zadnjo pesen je zložil „v poslavljenje rojstniga godu Njih veličastva, presvitliga cesarja Ferdinanda I., 19. dan maliga travna 1847“. Snov te pesni se nanaša na boj na Moravskem polju, kjer je bil češki kralj *Premisel Otokar II.* dne 24. velikega srpana leta 1278. premagan in zoper voljo svojega nasprotnika cesarja Rudolfa I. umorjen. — Ob stoletnici Cojzovega rojstva (dne 23. listopada l. 1747.) je objavil pesen, v kateri poveljuje zasluge barona Žige Cojza za kranjsko deželo in slovstvo slovensko.

74. ¹⁾ **Lovro Toman**, rojen l. 1827. v Kamni gorici na Gorenjskem, obiskoval je prve in srednje šole v Ljubljani in se učil pravoslovja na Dunaju in v Gradcu. Sprva je bil odvetnik v Radoljici, potem v Ljubljani, kjer je bil tajnik kupčijske in trgovinske zbornice in predsednik „*Malice Slovenske*“, ktero so bili zlasti po njegovem prizadevanju ustanovili leta 1863., ter je deloval kot deželni in državni poslanec. Umrl je l. 1870. v Rodaunu blizu Dunaja, a pokopan je v rakvi družine Tomanove v Kamni gorici.

Toman je začel že l. 1847. zlagati pesni. Prva pesen njegova, ki je prišla v Novicah na svetlo, opeva „*próstost*“ (Súžen biti je strašno!) in znači takorekoč vso Tomanovo poezijo. Toman je pesnik svoje dobe, leta 1848., ko se je vse gibalo in vpilo po „svobodi“. Njegove pesni so polne domoljubnega ognja in so za iste dobe ogrevale srca Slovincem. Svoje domoljubne pesni je zbral in izdal l. 1849. v Ljubljani pod naslovom: „*Glasi domorodni*“ Nekatere Tomanove pesni so se po milih napevih zelo priljubile in se še dandanes pojó. Toman je bil v poznejših letih središče vsega slovenskega življenja in duševnega gibanja ter voditelj naroda svojega.

*Prvi p. na novo g. g. - pr. 1848.
de Savice, bei Kraljevi*

75. Peter Hicinger. ¹⁾ Glej opombo štev. 66. 1.

²⁾ Listina, v kateri daruje Tasilo II. posestva novoustanovljenemu samostanu „Kremsmünstru“, je za nas tem bolj zanimiva, ker nahajamo v njej najstarejše poznamenovanje slovenskega župana. Ne daleč od mesta „Steierja“ na Gornje-avstrijskem je daroval Tasilo kremsmünsterskemu samostanu med drugim tudi „*decaniam* (= territorium) *Sclavorum* cum opere fiscali seu tributo iusto, quod nobis antea persolvi consueverant, hos omnes praedictos Sclavos, quos sub illos actores (= Vogt) sunt, qui vocantur Taliub et Sparuna, quos infra terminum manent, que coniuravit ille *iopan* (= župan), qui vocatur Physso“, in potem: „totum et integrum ad eum tradimus locum et *triginta* Sclavos ad Todicha cum opere fiscali seu tributo iusto“.

Sicer pa nahajamo še le v 10. stoletju pri pisatelju *Konstantinu Porfirogenetu* nekaj podatkov o županih, ktere je zasledil pri Hrvatih. O njih poroča takó-le: „Principes vero hae gentes non habent, praeter *zupanos* senes quem admodum etiam reliqui Slavorum populi“, t. j. poglavarjev pa nimajo ta ljudstva, razun starih županov, kakor tudi drugi narodi slovanski.

³⁾ Hicinger se naslanja v svoji razpravi na istodobne znanstvene preiskave nemških učenjakov in na Kopitarjevo knjigo „Glagolita Clozianus“ (1836). V zadnjih tridesetih letih se je sicer marsikaj bolj natanko določilo na tem polju, toda glavni podatki so bili že tedaj dognani. S Hicingerjevo razpravo primerjaj 1. in 2. ter deloma tudi še 3. sestavek v citanki.

⁴⁾ „Zlati Vek ali Spominica na čast ss. Hermagoru in Fortunatu, sv. Nikolaju in ss. Cirilu in Metodu“. Založili in na svetlo dali dr. A. Čebašek, L. Jeran, A. Lesar, J. Marn in dr. L. Vončina. V Ljubljani, 1863. — Tako se glasi naslov knjuge, s katero so Slovenci proslavili tisočletnico slovanskih blagovestnikov sv. Cirila in Metoda, 1800letni god sv. Mohorja in Fortunata, ki sta razširjala v prvem veku po Kristu kristjansko vero med Slovenci, in štiristoletnico sv. Nikolaja, pod čegar varstvom je bila ustanovljena škofija ljubljanska.

76. ¹⁾ France Svetličič zavzema jako važno mesto v krogu „Novičinih“ pesnikov. Rojen v Spodnji Idriji l. 1814., dovršil je latinske in bogoslovne nauke v Ljubljani, kjer ga je učil Metelko slovensčine. Služil je za kaplana in župnika po raznih krajih na Kranjskem, od l. 1878. pa bival v pokoju na Razdrtem in potem v Ljubljani, kjer je umrl l. 1881. Svoje pesni je začel priobčevati l. 1846. v Novicah in od tedaj je pesnikoval do svoje smrti, kajti zadnjo pesen: „Slovenski junak“ je zložil l. 1880.

Svetličičeve pesni smemo imenovati prave bisere v slovenskem slovstvu, in Novice kakor Slovenski Glasnik so se ponašali z njegovimi proizvodi; Bleiweis sam je stavil Svetličiča v prvo vrsto slovenskih pesnikov zaradi pesniškega zapopadka in vnanje oblike njegovih proizvodov. In res, jezik Svetličičev je lep in čist, oblika pa kaže veliko spretnost pesnikovo. V svojih pesnih se čestokrat ozira na domačo zgodovino slovensko, na domače kraje in domače življenje, v obliki in jeziku pa srečno posnema narodne pesni; zatorej so se njega pesni omilile njegovim vrstnikom in bodo ohranile stalno vrednost v našem slovstvu.

78. ¹⁾ France Levstik se je porodil v Velikih Laščah na Dolenjskem l. 1831., dovršil latinske šole na gimnaziji ljubljanski ter stopil potem v nemški red v Olomucu, kterega pa je moral kmalu zapustiti vsled svojih „pesnj“, ktere je izdal v Ljubljani leta 1854. Brez vsakih gmotnih pripomočkov ni mogel na-

daljevati vseučilišnih nauk ter je služil za domačega učitelja in odgojitelja pri grofu Pače-tu na Turnu in pri Miroslavu Vilharju (znanem slovenskem pesniku) v Senožečah in na Kalcu. Bivajoč na deželi in občujoč s priprostim našim narodom, opazoval je vestno in bistro njegovo govornico, in povrh se še neumorno učeč staroslovenščine in drugih slovanskih jezikov, dobil je slovenščino tako v oblast, da mu ni bilo v tem vrstnika med Slovenci.

Nekaj časa je bil Levstik tajnik slovenske čitalnice v Trstu in potem „Matice Slovenske“ v Ljubljani, kjer je tudi urejeval slovensko-nemški del Wolfovega slovarja. Preselivši se na Dunaj, izdajal je ondi nekaj časa l. 1870. šaljivi list „Pavliho“, s katerim si je pa zaradi svojega neustrašenega bičanja domačih razmer nakopal mnogo sovražnikov. L. 1872. se mu je še le posrečilo, da je dobil stalno službo kot skriptor na c. kr. licejski knjižnici v Ljubljani, kjer je umrl dne 16. listopada leta 1887.

Levstik je znamenita prikazen v slovenskem slovstvu. Kot pesnik stoji na vrhuncu oblikovne dovršenosti, v prozi je pokazal, kako se naj piše lepa slovenščina, kot kritik je razkazoval napake slovenskega pisanja in kot jezikoslovec je skušal določiti in utrditi pisavo slovenskega jezika. Prvo zbirko svojih pesnij je izdal l. 1854., pozneje pa je objavljval svoje pesniške proizvode v raznih glasilih, tako v „Slovenskem Glasniku“, v „Mladiki“, zbirki pesnij in povestij, katero sta izdala l. 1866. Josip Jurčič in Josip Stritar na Dunaju; nadalje v Stritarjevem „Zvonu“, v svojem šaljivem listu „Pavlihi“ in v „Vrtcu“, listu za mladino. Bivajoč v Olomucu, bavil se je s staročeškimi spomeniki in kot plod teh svojih nauk je izdal izvrsten prevod kraljedvorskega in zelenogorskega rokopisa (l. 1856).

Izvrstnega prozaičnega pisatelja in poznavatelja slovenskega jezika se je pokazal Levstik leta 1858. V Novicah je začel isto leto pisati o „napakah slovenskega pisanja“ ter v obširnih razpravah dokazoval, kakšnih hib se tuorajo najbolj varovati slovenski pisatelji. Pa to še ni bilo dovolj; kdor hoče druge učiti, mora tudi sam pokazati, da kaj zna. In to je storil Levstik. Zastavil je svoje pero in spisal povest o „Martinu Krpanu“ v tako domačem duhu in ljubi slovenščini, da še Slovenci do iste dobe niso imeli tako vrlega prozaičnega spisa. Jednake vrednosti je nadalje njegovo „Popotovanje iz Litije do Čatežu“, kjer nam kaže pisatelj v jedernatem, domačem jeziku, kako se naj pišejo potopisi. Tako je Levstik s svojimi kritikami in prozaičnimi spisi dal našemu jeziku nov pravec in povzdignil slovensko prozo na višjo stopinjo. Z letom 1858. se začenja torej nova doba v naši prozi. Odslej so pisatelji vsesok bolj gledali na lepo, čisto slovenščino ter začeli pisati in razpravljati o pravilnosti slovenske pisave. „Slovenski Glasnik“ pod uredništvom Antona Janežiča je bilo sedaj glavno glasilo našim leposlovnim pisateljem; tu so se vadili in učili ter vzajemno navduševali za slovstveni prospeli.

Naselivši se v Ljubljani, oklenil se je Levstik „Vrtcu“, listu za mladino; v njem je objavljval svoje krasne „otročje pesni“, povedal šestokrat kako mično basen, pravljico ali povest, in naposled je začel prevajati zgodovinske črtice iz staroruskega letopisca Nestorja (1066—1116) in tako seznanjal Slovence s staro slovansko zgodovino (glej opombo 47. 1.).

Do te različne pisateljske spretnosti pa je došel Levstik po dolgotrajnih jezikoslovnih naukih. Zraven pesnikovanja se je bavil najbolj s slovanskim jezikoznanstvom, in plod teh težavnih studij so tunogobrojne jezikoslovne raz-

prave v raznih listih slovenskih. O slovenskem jeziku je izdal celó slovnico: „*Die slovenische Sprache nach ihren Redetheilen*“ (1866). Levstikova roka pa se kaže tudi še v proizvodih drugih pisateljev, na pr. v *Vilharjevih pesnih* (1860), v *Cegnarjevem prevodu Schillerjevega „Valenštajna“* (1866), v *Jurčičevem „Tugomeru“* (1876), žaloigri v petih dejanjih, in v „*Potni torbi*“ Franca Erjavca v Letopisih Matice Slovenske. V prvih treh delih je likal in pilil jezik, v „*Potni torbi*“ pa razlagal in tolmačil po Erjavcu nabrane, maloznane besede slovenske.

²⁾ Levstik imenuje preporoditelja srbske književnosti kratko le z imenom *Vuk* namesto: „*Vuk Štefanovič Karadžić*“. Rojen leta 1787. v Tršiču ob Drini iz hercegovske rodbine, začel je pisati Vuk v čisti srbščini brez primesi cerkveno-slovenskega jezika in tako ustanovil novo srbsko slovstvo. Njegova glavna za-stuga pa je, da je zbral ogromno srbsko narodno blago, pesni in pripovedke, in tako odkril zaklad srbskega narodnega pesništva drugim narodom. Izdajati je začel leta 1814. „*Narodne srbske pesni*“, ki obsegajo petero knjig; razun tega je izdal: *Život i običaji naroda srpskoga*; *Srpske narodne pjesme iz Hercegovine (ženske)*; *Srpske narodne poslovice*; *Srpske narodne pripovijetke*; *Srpski rječnik*. Na Dunaju živeč, občeval je mnogo z našim znamenitim jeziko-slovcem *Jernejem Kopitarjem*, kateri je zeló vplival nanj in ga vsestranski podpiral pri njegovem delovanju, zlasti pri sestavljanju srbskega rečnika. Umril je leta 1864. na Dunaju.

³⁾ Glej opombo predstoječo.

⁴⁾ Emil Koritko je bil Poljak (r. 1813 v Lvovu), ki je živel od l. 1837. iz političnih vzrokov internovan v Ljubljani († 1839). Marljivo je nabiral slovenske narodne pesni med ljudstvom in tudi druge rodoljube slovenske je izpodbujal, da so mu pošiljali nabrano gradivo. Njegova zbirka je prišla še le po smrti njegovi na svetlo pod naslovom: „*Slovenske pesni kranjskega naroda*“, I—V. od l. 1839—1844. Uredila sta jih *Miha Kastelec*, izdajatelj Čbelice, in *Jurij Kosmač* (1799—1872), skriptor na licejski knjižnici v Ljubljani.

⁵⁾ Knjigi je naslov: „*Dušna Paša za kristjane, kateri želé v' dubu in resnici Boga moliti*.“ Spisal *Friderik Baraga*, kaplan v Metliki. V Ljubljani. 1830. 8°, str. 503 (prva izdaja v 2000 izvodih); drugi natis 1831 v 3500 izvodih. Ta molitvenik je bil posebno priljubljen in je prišel l. 1845. v četrtem, l. 1869. pa že v sedmem ponatisu na svetlo. Znamenit pa je te in drugih nabožnih knjig pisatelj *Friderik Baraga* (1797—1868) tudi zaradi tega, ker je šel l. 1830. v Ameriko in postal ondi „prvi kranjski apostolski misijonar in škof“ med Indijani. Njegovo življenje in delovanje je popisal *dr. Leon Vončina* v knjižici „*Družbe sv. Mohorja*“ l. 1869.

⁶⁾ Svetin je junak v Ciglerjevi povesti: „*Sreča v nesreči*“. Glej spredištev. 54. na str. 204. in štev. 58. b.

⁷⁾ *Simon Jenko*, rojen v Mavčičah na Sorskem polju na Gorenjskem leta 1835. dovršil je šest latinskih šol v Novem mestu, sedmi in osmi razred pa v Ljubljani. Leta 1856. je bil bogoslovec v Celoveu, pozneje pa se je učil modroslovja in pravoslovja na Dunaju, in ondi je brez vsaktere gmotne podpore preživel tiste žalostne čase, ki so vtisnili tožni značaj večini njegovih pesnij. Po dovršenih naukih je stopil v službo pri notarju v Kranju, od l. 1866. pa je bil odvetniški koncipijent, sprva v Kamniku, pozneje v Kranju, kjer je rano sklenil svoje tožno življenje l. 1869. in je pokopan zraven pesnika Prešérna.

Jenko je že kot dijak zlagal pesni (na pr. Pobratimija, Jadransko morje) in takoj pokazal svoj veliki pesniški dar. Zaslovel pa je po svoji navdušeni pesni: „*Naprej*“ (v Slov. Glasniku 1860), kateri je zložil *Davorin Jenko* napev l. 1861., in ki se zdaj glasi po vsem slovanskem svetu.

Prišedši l. 1863. z Dunaja domú, zbral je svoje pesni in jim iskal založnika; končno se mu je posrečilo spraviti plode svoje muze l. 1865. v Ljubljani na svetlo. „*Pesmi*“ Jenkove so sicer pravi poznavatelji pesništva radostno pozdravili, vendar pa niso našle občega priznanja zaradi ljubavne vsebine in obupnega duha, ki jih tu pa tam preveva. Hvalili pa so njegove pesni zlasti zato, ker so sploh domače, lahko umevne, naravne, pa jedernate. Majhna je sicer zbirka Jenkovih pesnij, a stalna je njih vrednost v našem slovstvu. Lirsko pesništvo slovensko se je po Jenku popolnoma oživilo in zelo razširilo. Naš pesniški obzor je bil precej omejen, in naši pesniki si niso upali prekoračiti njim tesnosrčno določene meje. *Levstik* je bil sicer prvi poskusil to v svojih pesnih, izdanih l. 1854.; ali žalostne izkušnje njegove so slabo vplivale na naše lirske pesnike. Jenko se je osmelil in prekoračil ozki obzor naše lirike. On opeva ljubezen, prijateljstvo, slovanski svet, človeško življenje in zunanjo prirodo. Znameniti so njegovi „*obrazi*“ ali slike iz prirode; v njih se je Jenko pokazal nedosežnega mojstra.

80. ¹⁾ *Josip Jurčič* se je porodil l. 1844. na Muljavi pri Zatičini na Dolenjskem, obiskoval srednje šole v Ljubljani ter se učil pravoslovja na dunajskem vseučilišču. Po pravoslovnih naukih se je posvetil političnemu novinarstvu ter uredoval „*Slovenski Narod*“ sprva v Mariboru, nato pa v Ljubljani, kjer je prerano umrl že v 37. letu svoje starosti (1881).

Jurčič je prvi slovenski romanopisec. Dijak še, vadil se je v pisateljstvu in spisal kot sedmošolec povest „*Jurij Kozjak*“, katero je izdala „*Družba sv. Mohorja*“ l. 1864. Po tem potu se je seznanil s tajnikom te družbe, *Antonom Janežičem*, kateri je takrat izdajal „*Slovenski Glasnik*“ in „*Cvetje iz domačih in tujih logov*“. Janežič je navduševal mladega pripovedovalca in ga tudi gmotno podpiral, ob jednem ga učeč, kako in kaj naj piše. Od sih dob je bil Jurčič „*Slovenskemu Glasniku*“ neumoren sotrudnik, in v njem je objavil dolgo vrsto lepih povestij in pesmic. Prvi obširni slovenski roman je Jurčičev „*Deseti brat*“, kterega je izdal Janežič v „*Cvetju*“ l. 1866. Ta roman je proslavil ime Jurčičevo, in z njim se začinja nova doba v pripovednem slovstvu slovenskem. „*Deseti brat*“ se zlasti odlikuje po svojem krepkem domačem jeziku in po risanju kmetških značajev; nekatere osebe so v tem romanu pravi tipi našega ljudstva, ki jih takoj na prvi pogled spoznaš. V Ljubljani bivajoč, osnoval je Jurčič „*Slovensko knjišnico*“, v kateri je po največ objavljjal sam svoje povesti in romane. Tudi dramatike se je lotil v poznejših letih in spisal prvo slovensko žaloigro v petih dejanjih, *Tugomera*, in *Veroniko Deseniško*.

Jurčičeve povesti so se slovenskemu občinstvu jako priljubile, ker je njih snov vzeta skoro izključno iz domačega življenja ali iz domače zgodovine. Imenitnejšim Jurčičevim pripovednim delom prištevamo romane: *Deseti brat*; *Lepa Vida*; *Ivan Erazem Tatenbah*; *Cvet in sad*; *Doktor Zober*; *Rokovnjači*; potem zgodovinske povesti: *Jurij Kozjak*, *slovenski janičar*; *Klosterski žolnir*; *Hči mestnega sodnika*; *Sin kmetkega cesarja*.

81. ¹⁾ *Josip Stritar* je rojen l. 1836. v Velikih Laščah na Dolenjskem, tedaj tam, kakor *Levstik*. Dovršivši latinske šole v Ljubljani, učil se je staro-Krestomatija slov.

klasiškega jezikoslovja na dunajskem vseučilišču. Kot domači učitelj in odgovornik v višjih rodbinah, potoval je po Nemškem, Francoskem, Italijanskem, Švicarskem itd. ter na tak način spoznaval tuje narode, njih šege ter družbinske in državne razmere, ob enem pa tudi proučeval raznih narodov slovstva in jezike. Končno je stopil v državno službo in deluje sedaj kot profesor grškega in latinskega jezika na Dunaju.

Javno slovstveno delovanje Stritarjevo se začneja z letom 1866. in še traja sedaj. Kot pravi pesnik je spoznal Stritar vrednost Prešérnovih poezij in sklenil pokazati prvaka slovenskih pesnikov v pravi svetlobi. Prešérna niso namreč vedno tako čislali, kakor dandanes, ampak to je še le dosegel Stritar, kateri je z Jurčičem vred izdal l. 1866. Prešérnove poezije s pesnikovim životopisom in z obširno kritično-estetično oceno vseh njegovih pesnij. Uspeh tega dela ga je izpodbodel, da se je združil z najboljšima, tedaj še mladima slovstvenikoma, z Jurčičem in z Levstikom, ter izdal l. 1868. „Mladiko“, t. j. zbirko pesnij in povestij. Ta knjiga je bila nova, znamenita prikazen v našem slovstvu. Tu se je oglasil zopet Levstik s svojimi pesnimi, Jurčič je podal povest „Sosedov sin“, in Stritar je stopil prvič z večjimi proizvodi na dan. Tu je objavil tudi mnogo svojih mičnih pesmic, ki so povzročile občo pozornost, zlasti „Popotne pesmi“, ki tako lahko in gladko tekó, da je slast jih čitati. Na mah so našle pesni „Borisa Mirana“ mnogo častilcev in čitateljev, posebno mladina je hlastno segala po pesnih in povestih njegovih. Tako si je pripravil Stritar pot za svoje poznejše delovanje. Leta 1869. je izdal novo zbirko svojih pesnij in si pridobil z njimi tako važno mesto v našem slovstvu, da je postal pesnik-voditelj na slovenskem Parnasu. Ko je prenehal „Slovenski Glasnik“ leta 1868., kateri je bil deset let sredotočje slovenskega leposlovja, stvaril je Stritar na Dunaju novo leposlovno glasilo: „Zvon“ in združil vse novejšje pisateljske moči okoli njega. Leta 1870. je krenila naša proza z „Zvonom“ na novo pot in storila velik korak v svojem razvitku. Stritar je zbral vse svoje moči in neumorno deloval. Skoro polovico lista je pisal sam in povrh še list uredoval in gladil pisavo svojih sotrudnikov. Tu je objavljaval pesni, dramske slike, šaljivo- in lepoznavansko-ukovite spise in roman „Zorin“. Videč, kako malo so poučeni mlajši pesniki o pesniški obliki in tehniki sploh, začel je v „literarnih pogovorih“ podajati raznih naukov, ocen in navodil o pesništvu in njega obliki ter si tako vzgojil lep pesniški naraščaj. Spisi v „Zvonu“ so se odlikovali po lepem, gladkem, nežnem in lahkoumevnem jeziku, a vsebina njegova je bila zgolj namenjena slovenskemu razumnístvu in se je zlasti prikupila mlajšemu svetu. Novo življenje in mlad duh je zavladal v našem slovstvu, toda takozvano „svetožalje“ je našlo odpor pri starejših in treznejših pisateljih. Nastala je slovstvena borba, „Zvon“ je prenehal, a Stritar je poslal med svet svoje mojsterske, toda hudo ostre, zabavljive „dunajske sonete“ (47). 2 danice

Ščasoma so se pomirili duhovi, in Stritar je nadaljeval svoje lepo začeto delo, izdajajoč zopet „Zvon“ od l. 1876. do 1880. na Dunaju. V šesterih „Zvonovih“ letnikih nam je podal svoje najznamenitejše proizvode; z njimi je vzgojil nov pisateljski rod (med njimi zavzemata prvo mesto pesnika Simon Gregorčič in Anton Askerc) in odprl slovenskim povestim pot v olikano, gosposko družbo. Stritar je izdal zbrane svoje spise v peterih knjigah. Po tej izdaji („Poezije“ l. 1887.) so ponatisnjeni tudi pesniški vzgledi v čitanki. Med povestmi in romani so najznamenitejši: Zorin, Gospod Mirodolski, Rosana, Sodnikovi.

82. ¹⁾ **Simon Gregorčič** se je narodil l. 1844. na Vrsnem, v gorski vasi pod goro Krnom na levem bregu reke Soče na Primorskem. Latinske šole in bogoslovne nauke je izvršil v Gorici ter bil leta 1867. posvečen v duhovnika. Kot pesnik se je oglasil v prvem letniku Stritarjevega „Zvona“ l. 1870. Stritar je s svojimi krasnoslovnimi razpravami o pesništvu zelo vplival na mladega pesnika Gregorčiča, kateri se sam rad imenuje „Stritarjevega učenca“. Svoje krasne lirске pesni je objavljaj v „Zvonu“ pod érko X, in te so vzbujale veliko občudovanje in zanimanje za neznanega pesnika. Še le leta 1882. je stopil Gregorčič s pravim imenom na dan, izdaviš prvo zbirko svojih „poezij“ (druga izdaja l. 1885.). Drugi zvezek Gregorčičevih „poezij“ je prišel na svetlo l. 1888. Glavna snov Gregorčičevim pesnim je takozvana „razmišljujoča“ poezija.

83. ¹⁾ **Anton Aškerc** je rojen leta 1856. v vasi Globoko tik Rimskih Toplic (Römerbad) v župniji sv. Marjete. Obiskoval je latinske šole v Celju, bogoslovja pa se učil v Mariboru, kjer je bil l. 1881. posvečen v duhovnika. Prvo svojo pesen: „Trije póniki“ je priobčil l. 1880. v Stritarjevem „Zvonu“. Prvi proizvodi so bili sicer lirski, a kmalu je krenil na polje epskega pesništva in zlagal od l. 1882. naprej osobito balade in romance, skrivajoč se skoro deset let pod pesniškim imenom staroslovenskega „Gorazda“. Aškerc je razširil obzorje slovenskega pesništva, zlasti potovanje po raznih slovanskih in drugih deželah mu je rodilo marsiktero novo pesniško osnovo. Svoje „balade in romance“ je Aškerc zbral in izdal v Ljubljani l. 1890.

globok mislec. - hladni razum!

gotovo najrejši - sat

fr. Erjavec (Glan III. 205)

D. Jan. Menninger 196.

Livinski?
keta. 2

Velikj romansopis. D. Favio,
Jos. Hanč. - etc.
D. Klele.